

Tämän teoksen sähköisen version on julkaissut Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) Creative Commons -lisenssillä: CC BY-NC-ND 4.0 International. Lisenssiin voi tutustua englanniksi osoitteessa: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on saanut sähköisen julkaisuluvan teoksen oikeudenhaltijoilta. Mikäli olette oikeudenhaltija, jota SKS ei ole tavoittanut, pyydämme teitä ystävällisesti ottamaan yhteyttä [SKS:aan](#).

KARI TARKIAINEN

FINNARNAS HISTORIA
I SVERIGE 1

Inflyttarna från Finland under det
gemensamma rikets tid

Kari Tarkiainen

FINNARNAS HISTORIA I SVERIGE 1

Inflyttarna från Finland under det
gemensamma rikets tid

SHS/Helsinki/1990

Publicering sker genom Finska Historiska Samfundet, Helsingfors, och Nordiska museet, Stockholm, med ekonomiskt stöd från Kulturfonden för Sverige och Finland.

Layout och grafisk utformning: P.-G. Johansson

Pärmdesign: Rauno Endén

Pärmillustrationerna är en detalj ur Andreas Bureus' karta över Norden (tryckt av Blaeu, 1640) från Kungliga Biblioteket samt teckningen Bondgubben (En bonde från Ulo i Österbotten på handelsfärd. Okänd konstnär) från Nationalmuseum, Stockholm.

© Kari Tarkiainen, 1990

Vammalan Kirjapaino Oy

ISBN 951-8915-38-5 (FHS)

ISBN 91 7108 300 6 (NM)

»När denna nation annorstädes och till Sverige kommer, arbetar en så mycket som tre andra, och äro snälle om sig både i ett och annat bruk».

*Finlands generalguvernör greve
Per Brahe 1638.*

Innehållsförteckning

1. FÖRORD		
Varför Sverigefinnarnas historia	9	
2. INLEDNING		
Befolkningsströmmarna mellan Sverige och Finland som historiskt fenomen .	13	
3. VÄSTFINNARNA I SVERIGE UNDER MEDELTIDEN OCH 1500-TALET		
Det medeltida Stockholm, finnarnas huvudstad	21	
Michel Raukas finska piga	30	
Mälardalens finska bosättningar under senmedeltiden	32	
Lalli i Härkeberga kyrka	37	
Finskt i Vasatidens Stockholm	39	
Herr Mårten, finske lagöversättaren .	48	
Arbetsvandringar över Bottniska viken till svensk landsbygd	52	
Finska Fru Anna till Åkerö	58	
Gruvornas finnfolk	61	
4. STORMAKTSTIDENS FINSKA FOLKELEMENT I MODERLANDET		
Finska kyrkan och de territoriella Stockholmsförsamlingarna	69	
Henrik Finne, en urgammal invandrare	80	
Svenska flottans finska besättningar .	82	
Arbetsfolket på Södermalm	87	
Kolingens anfäder	106	
Kansliets finska referendarier — finnarnas »klagomur» i Stockholm	109	
Båts- och timmermännen i Blekinge efter 1680	112	
»Gubben Rosenbom» — en omstridd österbottning	117	
Finlands höga visa — framförd i Uppsala 1678	120	
Elias Brenner, miniatyrmålaren	124	
Sven Leijonmarck och »Alla fyra ständernas i Finland tal»	126	
Äldre finska lånord i svenskan	129	
5. SVEDJEFINNARNAS BOSÄTTNINGSPERIOD I MELLANSVENSKA SKOGAR		
Svedjefinnen — en odlingsspecialist .	133	
Hertig Karl och savolaxarna	142	
Finnarna i södra Norrland — en avbruten kolonisationsrörelse	155	
Andreas Georgii Hazelius, en skogsfinneättling på prästbanan	174	
Orsafinnarnas anfäder	177	
Dalarnas och Västmanlands finnbebyggelse	184	
Finnskogen i Värmland tar form	191	
De finska häxorna	201	
Svedjefinnarnas avfärd till Delaware .	208	
Prosten Schaefer och skogsfinnarna i Gävleborgs län	215	
Den skogsfinska kulturen efter bosättningssepoken	222	
Finska ortnamn i Mellansverige	233	
Skogsfinnarnas första skildrare från Hülphers till Rühls	235	

6. DEN »FINSKA NATIONEN» I SVE- RIGE UNDER 1700-TALET	
Flyktingarna under det stora nordiska kriget	247
Daniel Juslenius, fennofilen i landsflykt	257
Jacob Frese, vemodets och hemlängtans poet	262
Tillkomsten av en »nationell» finsk kyr- ka i Stockholm	265
Stockholms finska tiggarkår 1736 ...	274
Lilla ofredens flyktingar	277
Kanslikollegiets translatorer i finska språket 1735—1809	280
Studenterna i Uppsala	286
7. FINNARNA I MODERLANDET I SLUTET AV DEN SVENSKA TIDEN	
Huvudstadsfinnarna i valförteckningar och kommunionlängder	293
Finlandsfödda tjänstemän vid ämbets- verk	299
Den vandrande gesällen	304
En sjöfarande nation	306
Tjänstepigans levnadslopp i Stockholm	312
Kungens beväpnade väktare	317
Far och son Mennander — ärkebiskopen och överintendenten	321
Pehr Juslén, tjänsteman och journalist	325
Petter Sutthoffs handelsbod, varuhuset för alla finnar	329
Matthias Calonius, juristen	330
»Skräddaren, som tråcklade ihop Fin- land och Sverige»	333
8. AVSLUTNING	
Storskiftet mellan svenskt och finskt 1809	337
De Finlandsfödda i Sverige under äldre tider — anpassning, grupptillhörighet, arbetsinsatser och anseende	344
Källhänvisningarna	353
Käll- och litteraturförteckning	370
Personregister	379
Ortsregister	391

1. Förord

Varför Sverigefinnarnas historia?

Det är kanske inte helt otillbörligt, om boken om Sverigefinnarna börjar med en personlig betraktelse.

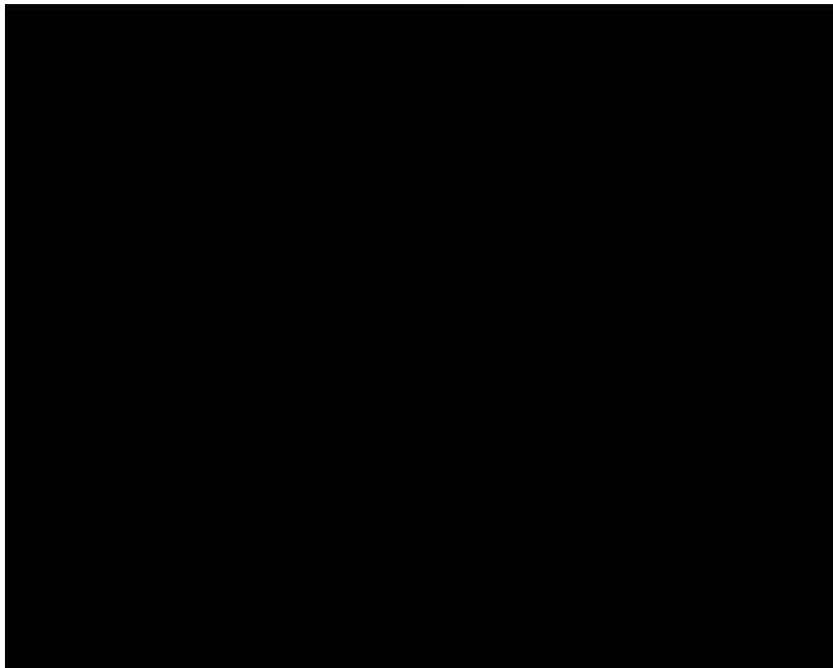
Jag har bott i Sverige sedan 1964. Till en början trodde jag, att jag var någorlunda ensam i min egenskap av finne i detta land, men småningom gick det upp för mig, att Sverige befolkas — både i nutid och i historien — av talrika landsmän till mig, många — men dessvärre inte särskilt välkända eller synliga.

Varje morgon när jag anländer till min arbetsplats, svenska riksarkivet, stirrar förre riksarkivarien Johan Jacob Nordström från sitt porträtt på mig, och blicken känns särskilt genomträngande de morgnar jag är påfallande försenad. Nordström var född i Åbo 1801. Väl framme vid mitt skrivbord tog jag under den tid jag författade denna bok befattning med de arbetsuppgifter, som Pehr Juslén, registrator och aktuarie vid riksarkivet, skötte åren 1759—1771. Juslén var bror till min mormorsfarfarsfarmor och född i Åbo 1739. Han tillhörde de inte helt fåtaliga Finlandsfödda svenska tjänstemännen på 1700-talet. Utanför riksarkivbyggnaden ligger en udde med vacker vegetation vid Riddarfjärdens numera badvänliga vatten. Namnet på udden — Smedsudden — påminner om en finsk smed vid namn Carl Hård, som hade sin smedja på 1700-talet i dessa utkanter till Kungsholmen och som

utöver sin familj enligt kyrkoböckerna gav härberge åt många resande finska bönder.

Så kan det alltså vara på en svensk arbetsplats. Men också i min bostad påminns jag om många finnars forna existens i trakten. Huset där jag bor står på mark som på 1800-talet ägdes av presidenten i Kommerskollegiet Gabriel Poppius. Han var född i Jockas i Finland 1770. Söndagspromenaderna går åter ofta till Ulriksdals slottspark, och där ligger strax utanför slottsområdet gravarna efter krigsveteranerna från 1808—1809 finska krig. På detta sätt kan man vid nästan varje steg stöta på Finlandsfödda kvinnor och män bland de historiska minnena i Stockholmstrakten, om man vet att rota i det förgångna på rätt ställe. De har alla en gång gått ombord på ett skepp på väg mot Sverige, och tagit hela sin finska bakgrund med sig som bagage.

Lika intressanta som dessa skuggor har tusentals nutida landsmän i Sverige varit. Några av dem har varit till direkt nytta vid denna boks tillkomst, andra har åter genom okunskap om sina rötter påmint om behovet av att skriva en Sverigefinnarnas historia. Särskilt uppskakande har det varit att stöta på de traumatiska attityder, som präglade av senare tiders nationalism ännu förekom på 1960- och 1970-talen. ”Finland förblöder” skulle nästan ha kunnat stå som rubrik över mycket som skrevs i tidningar och böcker om den efterkrigstida stora flyttningen till Sverige. Ingenting kan vara mera felaktigt! Utbytet av människor mellan Sverige och Finland är det

Utställningen om Stockholms finska församling på Nordiska museet 1983. Montern illustrerar Sverigefinländskt 1500-tal.

naturligaste fenomenet i dessa länders gemensamma historia.

Befolkningsströmmarna mellan Sverige och Finland har nämligen varit en del av den stora rörlighet, vars omfattning vi först nu börjar ana i det gamla samhället. Att flytta till Sveriges centralbygd är ett stående drag i finsk befolkningshistoria, och den stora invandringen under efterkrigstiden bör ingalunda ses som något unikt i den svensk-finska integrationens sekellånga växelspel.

Tanken om "Finnarnas historia i Sverige" föddes under Stockholms finska församlings 450-årsfest i oktober 1983. Den äldsta institutionen för finländare på svensk botten bjöd då på födelsedagskalas som blev en fest för alla Sverigefinländare oavsett bostadsort. I detta sammanhang ordnade Kulturfonden för Sverige och Finland ett öppet symposium som senare resulterade i

skriften "Mitt sa' finnen om Stockholm" (1984). Nordiska museet stod för en jubileumsutställning arrangerad av bibliotekarien *Stig Appelgren* och undertecknad.

Efter festen samlade Kulturfonden en historiekommitté, som under ordförandeskap av akademiledamoten *Erik Lönnroth* bl.a. åstadkom ett seminarium kring finländsk invandring till Sverige i augusti 1986 i Mariehamn. Till kommittén hörde utöver ordföranden från svensk sida riksarkivarien *Sven Lundkvist* och sekreteraren i Kulturfonden *Sulo Huovinen*, från finländsk sida professorn vid Jyväskylä universitet *Mauno Jokiipi* och professorn vid Åbo finska universitet *Pentti Virrankoski* samt Finska Historiska Samfundets vetenskaplige sekreterare *Kari Selén*. Kommittén godtog i början av 1987 en av undertecknad framlagd dispositionsplan till första delen av översiktsarbetet "De finska inflyttarnas

historia i Sverige” och fonden beviljade medel till att täcka de tjänstledigheter från riksarkivet, som jag behövde till författande av detta verk. Totalt har nio fulla månader spenderats på företaget, uppdelade på tre kalenderår.

Under denna tid har alltså här föreliggande arbete skrivits. Målet har varit att berätta för Sverigefinländare och andra om gruppens förflutna, som utan tvekan tillhör de glömda kapitlen i svensk historia. Man kan till och med ifrågasätta på relativt goda grunder, om de nu levande finländarna i Sverige överhuvudtaget har någon gemensam historia, då deras genetiska rötter går tillbaka till Finland och är en del av utflyttningslandets förflutna. Detta översiktsverk kan därför bäst karakteriseras som en framställning om finländarnas flyttande till Sverige och om de nyinflyttades situation genom tiderna, inte efter bokstaven som de i dag levande Sverigefinländarnas historia. Eftersom själva flyttandet sålunda har blivit kriteriet för vilka som tas med i framställningen, har de sedan århundraden tillbaka i Sverige bosatta Tornedalsfinnarna lämnats utanför arbetet. De träder in på scenen i bokens andra del, eftersom frågan om Tornedalsfinnarna aktualiserades i Sverige först på 1800-talet.

En annan anledning till varför man kan ifrågasätta om Sverigefinländarna har en egen historia är den ringa sammanhållningen inom gruppen. De gemensamma institutionerna, som ofta anses utgöra måttstocken på en minoritets existens, lyser nästan med sin frånvaro bland dem under äldre tider. Ingen tvekan råder om att de ansåg sig vara svenskar under det gemensamma rikets tid till 1809, fastän med en liten geografisk skillnad beträffande födelseort. De talade för det mesta svenska — huvudparten av dem kom ju från de kustnära svenskbygderna i Finland — och även om de var purfinnar, bar de på åskådningar, seder och traditioner, som endast mar-

ginellt skilde sig från de svenska.

Författaren medger därför gärna, att ”De finska inflyttarnas historia i Sverige” i viss mån bygger på eftertionalisering, ett synsätt enligt vilket en etnisk grupp skulle ha existerat under långa tider med särskilda Sverigefinländska specialdrag. Själva ”den röda tråden” i denna bok är en i efterhand uppfunnen konstruktion. Jag vill dock försvara mig genom att framhäva, att det knappast är fel att behandla sinsemellan mycket olika grupper och individer under ett gemensamt tak, om syftet med framställningen samtidigt klart utsägs. Detta syfte har varit att göra dagens Sverigefinländare och deras omgivning medvetna om att de alls inte innehar någon unik position, som främlingar i ett nytt land, utan att hundratusentals av deras landsmän långt före deras tillblivelse har befunnit sig i samma situation, som nya finländska invånare i det svenska moderlandet.

Enligt det språkbruk som uteslutande används i källorna en bit in på 1800-talet kallas objekten för denna framställning för ”finnar”. Ordet ”finne” har genomlevt en rad betydelseförskjutningar från forntiden till våra dagar. Den av romaren Tacitus använda termen *fenni* har kanske syftat på samer. De äldsta finn-namnen från förhistorisk tid hänvisar inte till folket finnar i ordets nutida betydelse utan till ett nordligt, föga känt folkslag överhuvudtaget. Dessa namn — t.ex. jätten Finn och de många av de äldsta ortnamnen med prefixet *finn* i södra Skandinavien — kan inte utgöra någon grund för forskningen om Sverigefinnarna. Under senmedeltiden sker sedan den första betydelseförskjutningen. ”Finne” betyder nu en person från Egentliga Finland, det landskap som ligger närmast Sverige. Vid sidan av ”finnar” vimlar källorna av tavaster, karelar, nylänningar och botnekarlar. Under 1500-talets senare hälft och 1600-talet används ordet redan om alla finnar oberoende av här-

komstort, dock inte om ålänningar, helt oberoende av vilket språk som var deras modersmål. Under 1800-talet stabiliseras sedan den nutida betydelsen, en finsktalande person.

Först under förra seklet uppkom sålunda den terminologi som i dag kan anses vara officiell: Finlands invånare kallas finländare, som sönderfaller i finnar och finlandssvenskar. När jag använder ordet "finne" i den äldre betydelsen i denna bok är det alltså ofta — kanske oftast — fråga om finlandssvenskar, som genom sin kustnära bosättning stod i de tätaste förbindelserna med rikets huvudpart. I nästa del av denna bok är termen "finländare" given och orden "finnar" och "finlandssvenskar" används i deras nutida betydelse.

Till finnarna i Sverige räknas i denna framställning alla i Sverige påträffade personer, som är födda i Finland, och i fråga om skogsfinnarna även inflyttarnas ättlingar, som ju i många generationer ansågs vara "finnar". Genom definitionen har ett stort antal relativt litet "finska" individer kommit med i bilden: personer, som i mycket unga år följt med i sina föräldrars flyttningsrörelse till Sverige, och tjänstemän eller ståndspersoner, för vilka vistelse- och födelseorten spelade en ringa roll inom rikets ram. Men därutöver har också finska personer, som endast tillfälligt bott i Sverige fastnat i forskningens håv: ungdomar under sin utbildningsfas, sjöfolk som följde med sina skepp från hamn till hamn, kontingenter av kommenderat manskap såväl inom militären som inom vissa arbetaryrken (gruvorna, kronans lantbruk) samt säsongarbetarna. De tillfälligaste av besökarna har dock medvetet utslutits ur framställningen — som t.ex. de finska riksdagsmännen, de resande bönderna på sina handelsfärder o.s.v. På grund av källsituationen har dessutom helt säkert stora grupper och många enstaka individer som borde ha medtagits för-

bigåtts med tystnad, dels därför att deras Finlandsfödda ursprung inte framgått ur dokumenten, dels därför, att en systematisk genomgång av det enorma källmaterial som kan komma i fråga har varit en fysisk omöjlighet.

Det är sålunda en högst bristfällig framställning som lämnas till läsarens bedömning. Dess brister har inte berott på de medhjälpare inom arkiven och biblioteken, som har lämnat mig värdefulla råd och tips, som jag härmed tackar utan att nämna några namn. Av historiekommitténs ledamöter har Lönnroth, Jokipii och Virrankoski läst manuskriptet och hjälpt till med värdefulla råd. Min arbetsgivares, riksarkivets, positiva syn på forskande tjänstemän har givetvis också varit av största betydelse för mitt arbete. Riksarkivets bibliotekarie *Hans Lindvall* har varit en av de viktigaste förutsättningarna för tillblivelsen av detta arbete; utan hans hjälp med inlämnad litteratur hade boken varit svårare att åstadkomma.

Jag vill även tacka Finska Historiska Samfundet och Nordiska museet, som möjliggjort arbetets publicering i Finland och Sverige. Därvid har *Rauno Endéns* insats på det förlagstekniska området varit synnerligen väsentlig. Som bildredaktör har *P-G. Johansson* utträttat ett mycket gott arbete.

Min syster *Eeva* och svåger *Iikka Rinne* har erbjudit mig ett gästfritt hem under mina forskningsresor till Helsingfors. Till slut vill jag nämna det allra viktigaste — min hustru *Meiu* och dotter *Tea*, som har gett sitt helhjärtade stöd under skrivandet av denna bok. Min hustru har också hjälpt mig genom att granska manuskriptets språkdräkt.

Danderyd, våren 1990

Kari Tarkiainen

2. Inledning

Befolkningsströmmarna mellan Sverige och Finland som historiskt fenomen

Samröret mellan Sverige och Finland har under överskådlig forntid varit mycket livligt. Redan under förhistorisk tid blev Finland kulturellt en del av det skandinaviska Norden. Arkeologerna har kunnat belägga en rad västliga kulturinfltelser i Finland från förkristen tid, men om egentliga befolkningsflyttningar också ägt rum och i vilken omfattning, därom yttrar de sig mycket försiktigt. Sannolikt har dock människor invandrat i Sydvästra Finland och Sydösterbotten västerifrån i ett ganska betydande antal, medan en mera udda beröring har ägt rum mellan skandinaverna och karelarna över de varjagiska besittningarna söder om Ladogasjön. De svenska runstenarna känner till ett par vikingar, som dött i Finland (a Finnlandi) och en östfarare, som sägs ha stupat i Tavastland (a Tafaeistalandi).¹ Vid dessa kontakter har säkerligen handeln varit den viktigaste drivfjädern, men det är också troligt, att handelsplatserna i Finland småningom blivit föremål för västlig bosättning.

Utöver arkeologiska vittnesmål bär finska språket vittne om djupgående inflytelser från grannarna i väster. Kulturord av skandinaviskt ursprung kan många gånger betecknas som så djupt rotade och hemmastadda i finskan, att de egentligen inte kan betraktas som lånnord, utan måste vara bidrag medförda av element som va-

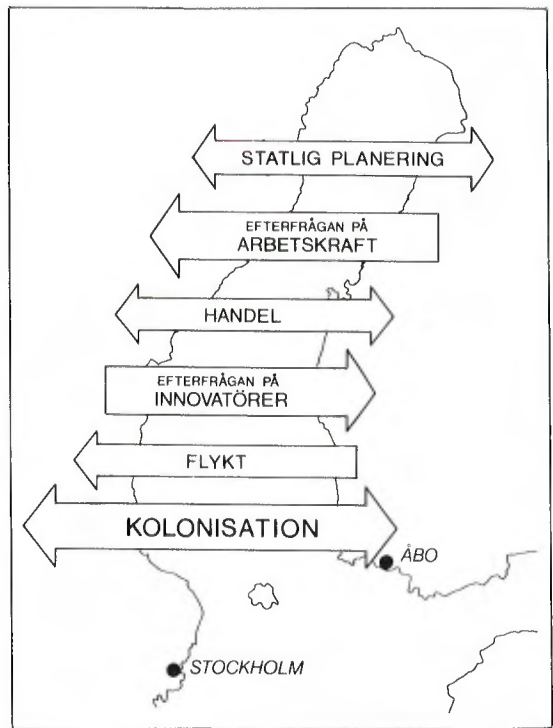
rit med om att forma det finska folket. Ort-namnsforskarna har också påpekat, att många av de äldsta finska ortnamnen i Egentliga Finland, Satakunta och Österbotten har en fornskandinavisk klang medan de egentliga svenska ortnamnen inte är så gamla, utan härstammar klart från epoken efter vikingatiden. Vilka band som egentligen förenade folken i mellersta Sverige, västra Finland och Estland till en enhet vid norra Östersjön, kan inte klarläggas. Vi vet bara, att Findia och Hestia (Finland och Estland) omkring år 1120 förekommer som landskap i Sverige i det dunkla s.k. Florensdokumentet.²

Samtidigt som det mellanskandinaviska inflytandet var starkt i Finland redan före korståg-tiden, förekom det också tecken på finsk-ugriska kulturinfltelser på svensk botten. De äldsta arkeologiska fynden på Ålandsöarna har samma prägel som fornfynden i hela det väldiga område från Östersjön till det inre av Ryssland, där nomadiserande finsk-ugriska folkslag har rört sig. Kamkeramik med sin speciella streckornamentik på lerböremålen dominerar bland fynden här. Man har påträffat fornfynd av östlig typ också vid utgrävningarna i Birka, möjligen dithörda av en ofri slavbefolkning eller genom den vidsträckta handeln, som handelsmännen från Birka drev. Sannolikt har det långt före Sveriges och Finlands kristnande förekommit överföring av befolkningselement mellan de bägge områdena, flyttningar av samma art som vi känner igen från senare historiska skeden.

De historiska källorna är som bekant ytterst

knapphändiga vad Finlands kristnande och inlemmande i Svea rike beträffar. Av arkeologiska fynd att döma ägde kristnandet åtminstone delvis rum tidigare än det militära besittningstagandet. En rad skyddsborgar — Borgbacken i Borgå, Junkarsborg i Karis, Högholmen i Hitis — tycks på sätt eller annat stå i samband med den svenska kolonisationen av Finland. Den har varit svår att tidsbestämma, men man räknar med att Egentliga Finland fick sin svenska befolkning på 1100-talet och Nyland och Österbotten snart därefter, i början av 1200-talet. Till det första fredsslutet med Ryssland, Nöteborgsfreden år 1323, var Finlands kuster från trakten av Viborg ända till norra Österbottens kustland befolkade av invandrade svenska kolonister, som närmast kom från det nordsvenska området med Hälsingland som utvandringssentrum. Denna väldiga folkförflyttning — låt vara att dess förlopp var utdraget och skarorna till en början glesa — är den mest spektakulära befolkningsströmmen som överhuvudtaget är känd mellan Finland och Sverige. Den formade Finlands historia och knöt landet definitivt till Norden. Av odlingstekniska skäl förmådde de svenska inflyttarna inte att tränga från kustlandet särskilt långt in i inlandet, utan en senare tavastländsk befolkningsexpansion söderut över Salpausselkä fyllde tomrummet i mellersta Nyland och Kymmenedalen.³ I Satakunta, Tavastland och Österbotten smälte de små svenska inlandsenklaverna ihop med den finska befolkningen. Därigenom förblev den svenska kustbefolkningen i numerärt hänseende en minoritet i Finland, vars storlek var stadd i successiv minskning i förhållande till den finska delen av populationen, särskilt när den finska koloniseringen av de inre delarna av landet så småningom på 1500-talet satte in.

Minst lika viktig som denna kolonisation är det svenska inflyttandet på landets finska befolkning, som sammanhängde med samhällsbyggnaden

Flyttningsrörelsernas orsaker mellan Sverige och Finland under äldre tid.

i stort. Genom att Finland i etapper knöts till Sverige erhöll landet också en svensk — i någon mån också tysk eller allmänt utländsk — överklass i form av frälsemän och präster, vilkas förfäder hade slagit sig ned i landet och trängt undan den inhemska storbondeklassen. Denna svenska överbyggnad har vad frälset beträffar undersökts av *Eric Anthoni*, vars forskningsresultat pekar på att större delen av det finländska frälset under medeltiden hade svenska eller utländska rötter, men att det ledande samhällsskiktet relativt snart anammade inhemska särdrag, som omformade det till en grupp för sig inom den svenska adeln.⁴ En liknande analys som Anthonis kunde också göras beträffande borgerskapet i Åbo, Viborg, Björneborg och de andra medeltida stä-

derna och skulle med sannolikhet uppvisa ett svenskt — och alldeles säkert ett tyskt — element bland stadsbefolkningen. Utöver dessa samhällsgrupper företer troligen också det finska bondeståndet sedan urminnes tid svenska och utländska inslag i varierande omfattning. En undersökning baserad på person- och ortnamn kan möjligen avslöja några inflyttare under äldre tid. De östfinska klanartade släktnamnen bär ibland vittne om den första namninnehavarens ursprung. Åtminstone sådana efternamn som Ruotsalainen, Suomalainen, Hämläinen, Turunen, Jääskeläinen, Virolainen, Vepsäläinen, Lappalainen och Venäläinen har en uppenbar nationalitets- eller ortsangivelse i sin lydelse.⁵

Som det syns längre fram i detta arbete, blev Stockholms roll som mötesplats för svenskt och finskt mycket betydande. Från senmedeltiden utövade staden vid Mälarmynningen en stor lockelse på inflyttare från Finland som fick sin utkomst i ett antal yrken av närmast kroppsarbetarstatus, men också som handlande och borgare, i någon mån som präster. Ungefär samtidigt spred sig skaror av arbetssökande till de mellansvenska jordbruksbygderna, till Uppland, Södermanland, Närke, Västmanland och Bergslagen, där finnarna bosatte sig som lantarbetare, gruvfolk och torpare, av vilka sistnämnda en del så småningom kom att bli mer eller mindre fast rotare bönder. Smärre grupper av finska invandrare påträffas under denna tid i Västergötland, Östergötland, Småland och Gästrikland. I städer som Arboga, Enköping, Sigtuna och Uppsala fanns det också en viss finsk befolkning.⁶

Rörligheten inom denna kategori av invandrad arbetskraft var stor och många återvände till Finland; man talar om s.k. vinterliggare, som deltog som säsongarbetare i de tunga höstarbetena, framför allt tröskning vid mellansvenska storsjordbruk för att sedan åka tillbaka till sitt hemland. I nära anslutning till vinterliggarnas och de

övriga säsongarbetarnas periodiska vistelse i moderlandet kan kronans ständiga import av arbetskraft sättas. Gustav Vasa och hans söner — både Johan, som bodde som hertig i Finland 1556—1558, och Karl — beställde vid behov stora kontingenter finnar till kungens och kronans slott och gårdar, gruvor och bruk.

Just den föga undersökta frågan om arbetskraftens periodiska strömning till rikets centrala delar, där både näringslivet och den statliga förvaltningen stod på en högre nivå än i periferin, kan sägas utgöra den röda tråden i kommande framställning. I en studie om hertig Karls resursutnyttjande i gårds- och bruksdrift 1581—1601 gör *Lennart Hedberg* iakttagelsen, att kronans förmåga att mobilisera arbetskraft hör till de viktiga faktorerna vid exploatering av rikets resurser. Hertig Karl drog nytta av arbetskraften, alltifrån kvalificerat yrkesfolk till renodlad grovarbetskraft, och utnyttjade den med finansiella locktoner och politiskt sanktionerade tvångsåtgärder.⁷ Utan tillgång till invandrade arbetare hade många av hertigens ekonomiska projekt varit omöjliga att genomdriva. Men utöver statens dirigerande hand drog Mellansveriges naturrikedomar, koppar- och silvergruvor samt järnmalm, och den bördiga men genom sin höga avkastning också arbetskrävande åkerjorden i sig arbetskraft till sig i stora skaror. Denna tillströmning var så stor, att klagomål restes i rikets perifera delar på att de utarmades på folk.

En viktig faktor vid arbetskraftens flyttning var dock under nya tidens början framför allt statens alltmera ökande makt. Det av Gustav Vasa etablerade starka kungadömet och senare stormaktstidens centrala statsapparat betydde en avsevärd koncentration av beslutsfattande, ekonomisk makt och handelsförbindelser till Stockholm med omnejd. Den dragningskraft som denna tillväxtstarka zon utövade på människor i helt olika samhällsställning i det perifera riket är in-

te att ta miste på. För invånarna i Finland betydde flyttning till rikets centrala delar oftast en väsentlig förbättring av levnadsvillkoren eller ökning av politiskt eller samhälleligt inflytande. Allmänt känt är, att den del av den finska adeln, som på 1500-talet började ta del i rikets styrelse, på 1600-talet flyttade till moderlandet. Flera släkter som Fleming, Horn och Kurck ryckte upp i stormännens klass och flyttade över till moderlandet. Även ringare frälsemän följde efter. Det finländska frälset delades därmed i två grupper, av vilka den ena bodde i moderlandet men kunde trots detta representera även ättens finska gren på riksdagar och ständermöten. Personer ur Stockholms tjänstemannavärld kunde sålunda föra sina finska släktingars talan, då de hade möjlighet till att till en låg kostnad representera hela ätten.

Samtidigt som finska frälsemän bosatte sig i moderlandet skedde en invandring från Sverige till Finland av svenska adelsmän, ämbetsmän och officerare. Denna rörelse kan kartläggas och har delvis redan kartlagts av *Sten Carlsson* med hjälp av ättartavlor, ämbetsförteckningar, rullor och kameralia, dels publicerade, dels tillgängliga i arkiven. En mycket viktig insats gjordes i Finland av svenskfödda biskopar och professorer vid Åbo akademi, Eskil Petraeus, Mikael Wexionius, Gezelierna och männen i deras spår. Ett icke ringa antal studenter, särskilt smålänningar, sökte sig också västerifrån till Finland. Många av dem stannade efter studierna i landet, andra återvände till Sverige.

En dylik utjämning och uppblandning av de högre klasserna hade sin motsvarighet på samhällspyramidens lägre nivåer. 1600-talet kan sägas ha betytt en fullkomning av den stora kolonisationsförelse, som på 1500-talet hade börjat utgå från de centrala delarna av Finland, särskilt trakterna av Rautalampi socken. Savolaxarna flyttade då i en jämn ström från sitt urhem och

spred sig varhelst de mötte lämpliga betingelser för sin odlingsmetod svedjebruket. Utöver de mellansvenska landskapen Dalarna, Värmland, Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland bosatte de sig också i de provinser, som till följd av religiös förföljelse av grekisk-ortodoxa trosbekännare successivt hade förlorat delar av sin befolkning, nämligen Norra Karelen och Ingermanland. Dessutom spred sig skogsfinnarna i täta skaror över riksgränsen till östra Norge, hamnade i kolonin Nya Sverige vid Delawarefloden o.s.v. Utöver skogsfinsk invandring till Sverige fortsatte även den sedan medeltiden oavbrutna västfinska flyttningsrörelsen från Finland till Stockholm, med en märklig topp under 1630-talet, då den expansiva huvudstaden sög upp mycket stora skaror inflyttare. Ett nytt svenskt landskap, Blekinge, drogs på 1680-talet in i de av finnar invaderade svenska områdenas krets, då finska båtsmän och timmermän regementsvis placerades där och i Södra Møre i Småland för att ligga närmare den nygrundade flottstationen Karlskrona.

Befolkningsströmmarna mellan Finland och Sverige flöt under 1600-talet inte utan ingripanden från statens sida. I själva verket låg en aktiv befolkningspolitik i den svenska stormaktens intresse. Utländskt kapital och kunnande införskaffades från Centraleuropa, men även den egna inrikes mobiliteten reglerades och stimulerades genom olika stadganden. Särskilt intresserad var man av tjänstefolkets mobilitet. I en förordning från 1620 förbjöds t.ex. all utrikes emigration — ”uthlopp af Rijket” — bortsett från studieresorna som skadlig. I 1664 års tjänstehjonsstadga förbjöds lösdriveri och tiggeri i dess kringströvande form. 1668 års tjänstehjonsstadga gav åter regler för tjänstefolkets flyttningar en gång om året. Myndigheterna försökte dessutom att antingen bromsa upp eller stimulera flyttningen till vissa regioner i riket. Det var vanligt, att

myndigheterna i inflyttningslänen fick i uppdrag att återsända sådana som flyttat olagligt eller att straffa sådana som hade hjälpt till vid flyttningen.

Enligt *Nils Erik Villstrand* kan den statliga migrationspolitiken på 1600-talet sägas att ha bestått av tre verksamhetsfält — att stimulera inflyttningen från utlandet, att reglera omflyttningen inom riket och att minimera utflyttningen. Dessutom kunde statsmakten i enstaka fall initiera och organisera ganska storstilade migrationsrörelser. Ett exempel på sådana är försörjningen av Nya Sverige med kolonister, ett annat tvångskoloniseringen av Blekinge med pålitliga inhemska båts- och timmermän.

Försöken att förbjuda utvandring ur riket lyckades aldrig i någon större omfattning. Den kanske mest iögonenfallande utvandringen var de grekisk-ortodoxa karelarnas och ingermanlänningarnas flykt ur riket efter Stolbovafreden 1617 och särskilt till följd av kriget med Ryssland på 1650-talet. Men man har också påvisat, att tusentals svenska och finska sjömän och en betydande mängd tjänstefolk utvandrade till Nederländerna på 1600-talet, vilket syns av Amsterdams lysningsregister. För sjömännen var det naturligtvis lätt att hoppa av var de ville, och det blomstrande Holland bjöd på förmåner som saknades hemmavid.⁸

Stora ofreden, då Finland 1713—1721 ockuperades av ryssarna, betydde en mycket hård avtappning av ledande befolkningsskikt från landet. Den omfattande evakueringen och flykten är inte riktigt klarlagd till sina följder. En del av flyktingarna föredrog att stanna i Sverige efter Nystadsfreden 1721 — karelarna hade överhuvudtaget inget återvändo — och i deras ställe strömmade svenskar från moderlandet till Finland. Utbytet av ämbetsmän och officerare mellan riksdelarna var under hela 1700-talet livligt. *Sten Carlsson* har i en undersökning kunnat på-

visa, att Finland i avseende på ämbetsmän under detta sekel blev alltmer ”självförsörjande”, men detta konstaterande gäller främst de högre civila och militära befattningarna.⁹ På de lägre posterna av specialistkaraktär — t.ex. inom tullens tjänstemannakår, bland läkarna och apotekarna o.s.v. — var det alltså de Sverigefödda, som innehade nyckelbefattningarna. Dessutom betydde århundradets största byggnadsföretag, Sveaborgs byggande, att svenska befolkningselement slog rot i mellersta Nyland. Bland annat överfördes under 1700-talet två värvade regementen från södra Sverige till Finland.¹⁰

Finland lockade också i nyttans tidevarv flera framstående svenska företagare att satsa kapital och kunskaper där för utnyttjande av landets naturtillgångar. Flera av dem, köpmän, brukspatroner och lantbrukare, stannade livet ut i Finland. Namn som Jacob Bremer, bröderna Johan Wilhelm och Mikael Hising kan här nämnas. I deras spår följde många bruksförvaltare, gårdsinspektorer, trädgårdsmästare och andra. Till Finlands städer flyttade åtskilliga hantverkare från Sverige. De finländska järnbruken sysselsatte många svenskfödda smeder — även vallonättlingar — och svenskar fanns också bland knektar och dragoner i landet. Åbo akademi hade även under frihetstiden och gustavianska tiden många svenskfödda professorer — naturvetaren Johan Browallius, som senare blev biskop, historikerna Algot Scarin och Johan Bilmark, klassikern Henrik Hassel och andra. Aurorasällskapet räknade till sina medlemmar bl.a. Johan Henrik Kellgren. Under 1700-talet stod riksdelarna överhuvudtaget i den livligaste växelverkan med varandra. De högre ståndens samfärdsel var då mycket omfattande (kungabesök, Augustin Ehrensvärds resor i Finland, olika myndigheters inspektioner).

Men även flyttningsrörelsen från Finland till Sverige var omfattande under denna tid. Av

största betydelse var det botteniska handels- tvånget, som fram till 1765 fick österbottningar- nas handelsfärder att till hundra procent gå till Stockholm. I huvudstaden, som utgjorde slut- stationen för de botteniska städernas sjöfart, sam- lades därför småningom mycket talrika skaror av finskt sjöfolk, som villigt lät sig mönstras till ut- rikes handelsfärder och till en del flyttas till ut- rikeshandelns västsvenska centrum, Göteborg. Men också tjänstefolk av olika kategorier — pigor, jungfrur, betjänter, drängar — lockades av de bättre levnads- och löneförhållandena i Stockholm och utflyttade i stora skaror från Fin- land. Genom den stora tillströmningen av finska anställda till huvudstadens servicenäringar hade Stockholm mot slutet av 1700-talet återigen nå- got av samma finska prägel som på 1500-talet och under 1600-talets första hälft. Storleken på Stockholms finska koloni har uppskattats till 3.000—3.500 personer under 1700-talet, d.v.s. till cirka 5 % av befolkningen.¹¹ De nyinflyttade finnarna hörde till ”den finska nationen”, som underhöll en egen kyrka, dit också några stånd- personer fann vägen. Särskilt Högsta domstolen var ett ämbetsverk, dit Finlandsfödda tjänstemän sökte sig i större mängd. Namn som Mathias Ca- lonius är värda att läggas på minnet.

Då Finland år 1809 skildes från Sverige, ägde också ett storskifte rum mellan finnar och sven- skar. Det är inte någon tillfällighet, att man nu för första gången tog i bruk ordet ”finländare” — föreslaget av kyrkoherden i den svenska för- samlingen i St. Petersburg, Eric Gustaf Ehrström — som beteckning på alla invånare i storfursten- domet Finland. Skilsmässan från Sverige blev mycket djupgående, då inflyttarna i de bägge riktningarna nu för första gången betecknades som utlänningar utan medborgarstatus i den riks- halva, dit de hade valt att flytta. Från denna tid går det också att få bättre grepp om flyttarnas numerär, då de nu började bokföras som immi-

granter. Till dem som tillhörde de högre stånden och valde Sverige hör bl.a. generalerna Georg Henrik Jägerhorn och Johan Henrik Tawast och ämbetsmän sådana som Gabriel Poppius och Carl David Skogman. Till dem sällade sig mån- ga officerare från den finska armén som inte ville ”bli ryssar” och också underbefäl och soldater från de värvade finska förbanden. Bland de först- nämnda var Carl Johan Adlercreutz den främs- te. Från Sveaborg anlände många finska sjöof- ficerare och underbefäl, som spreds till de i Sve- rige verksamma flottenheterna, o.s.v.¹²

Men den motsatta strömmen efter 1809 måste ändå betecknas som starkare. Många som hade gods eller släktförbindelser i Finland återvände nu. Till dem hörde de ”tre gustavianerna” Gus- taf Mauritz Armfelt, Johan Albrecht Ehrenström och Johan Fredrik Aminoff. Av flyttarna skulle Carl Erik Mannerheim göra en betydande insats i storfurstendömet historia. Också de som in- nehade officersboställen och nu tillförsäkrades dem på livstid stannade i Finland. En särskild grupp bildade de högre officerarna från det ka- pitulerade Sveaborg, som inte kunde eller ville återvända till Sverige, eftersom de ansågs vara förrädare: Cronstedt, Wärnhjelm, Hjärne, Nor- denstam för att nämna några namn.

Det ovanstående visar, att en stark integration rådde mellan Sverige och Finland under den ge- mensamma tiden. Starka flyttningsströmmar gick i bägge riktningar, något växlande från tid till an- nan. Den finska invandringen till Sverige är ba- ra medaljens ena sida. Den balanserades upp av en tidvis betydande flyttningsrörelse i motsatt riktning. Inflyttargrupperna hade på den gemen- samma svensk-finska tiden dock inte en likartad sammansättning; rikets centrala delar lockade an- nat slag av flyttare (främst rörlig arbetskraft) än periferin, dit innovatörer av olika slag, tjänste- män m.fl. flyttade vid sidan av militärer.

Inrikes flyttningar ställde grupperna och indi-

viderna inför olika slag av anpassningsproblem. Inom den homogena kulturkrets som omfattade östra Sverige, Bottenhavskusterna och sydvästra Finland var dessa i regel inte stora. Annorlunda förhöll det sig med långdistansflyttare, som kom från Finlands inland till Stockholm eller till de mellansvenska landskapen. Särskilt skogsfinnarna, bärare av en östfinsk kulturtradition och utövare av ett särskilt näringsfång, svedjebruket, avvek kraftigt från sin nya omgivning. De bildade också en mera fast minoritet, som höll sin särart levande i nära 300 år.

I övrigt utgjorde de till moderlandet inflyttade finnarna nästan aldrig några mera bestående grupperingar eller minoriteter. De hade ej heller många egna institutioner — Stockholms finska församling (grundad 1533), den finska studentnationen i Uppsala (tillkommen 1673), kanslikollegiets finska translatorstjänst (från 1735), det kungliga finska boktryckeriet (i Stockholm från 1713) och det s.k. Finska gardesregementet (uppsatt 1803), av vilka det sistnämnda dock var finskt endast till namnet. Den första på frivillighetens basis byggda finska sammanslutningen, Carl Axel Gottlunds Stockholms finnkår (Tukholman suomalaiskunta) tillkom så sent som 1830. De mycket stora likheterna med ursprungsbefolkningen i samhällssyn, traditioner och till en stor del också språk gjorde, att finnarna inte kände behov av att bilda några nationella skrän eller föreningar, inte ens att i någon högre grad i vardagslivet söka varandras sällskap. Äkten-skapsmönstret på de orter, där de bodde i högre antal — t.ex. Stockholm — bär talande vittnesbörd därom. Även inom Finska församlingen, där det gemensamma ursprunget utgjorde urvalskriteriet, var blandäktenskapen mellan finnar och svenskar den dominerande formen under 1700-talet. De mera nationellt präglade samlingssträvandena bland Sverigefinländarna hör hemma på 1800- och 1900-talen.

I ett arbete ”Finland — ett utflyttningsland” (1984) har *Max Engman* försökt att uppskatta de ur landet flyttade finnarnas antal under perioden medeltiden — ca 1860. Han räknar med en utflyttning från Finland av storleksordningen 110.000—120.000 personer. Siffran omfattar då flyttningsrörelserna i alla riktningar, alltså inte bara till Sverige utan också till Baltikum och anorstädes.¹³ Flyttningsbokslutet förefaller påfallande lågt räknat med tanke på existensen av ganska stora grupper förstagerationsfinnar, som man känner till i Sverige. Redan skogsfinnarna torde på 1650-talet ha uppgått till ca 20.000 personer, flyktingarna under stora nordiska kriget likaså, och en kontinuerligt existerande finsk befolkningsgrupp i Stockholm av storleksordningen 3.000 personer måste ha förutsatt en ganska strid flyttningsrörelse genom tiderna för att kunna bestå. Författaren till detta arbete gissar därför, att det måste ha rört sig om minst tvådubbla antalet personer, som under denna period har lämnat Finland för att flytta till Sverige.

Själva siffran är emellertid inte väsentlig. Engman poängterar tvärtom, att den befolkningsförlust, som den successiva migrationen ledde till, inte på något sätt påverkade folkets reproduktionsförmåga i Finland. Den finska befolkningen ökade enligt tillgängliga uppgifter från ca 350.000 personer i början av 1600-talet till omkring 426.000 personer år 1749. Större plötsliga åderlätningar än migrationen var t.ex. kriget under den svenska stormaktstiden, som krävde ca 100.000 från Finland rekryterade mäns liv, och de stora hunger- och nödåren 1695—1696, som på en gång skördade ungefär lika många döda i landet. Flyttningsrörelsen från Finland till Sverige — och också den i motsatt riktning gående mobiliteten — kan därför betraktas som en ganska normal företeelse i de bägge ländernas historia.

3. Västfinnarna i Sverige under medeltiden och 1500-talet

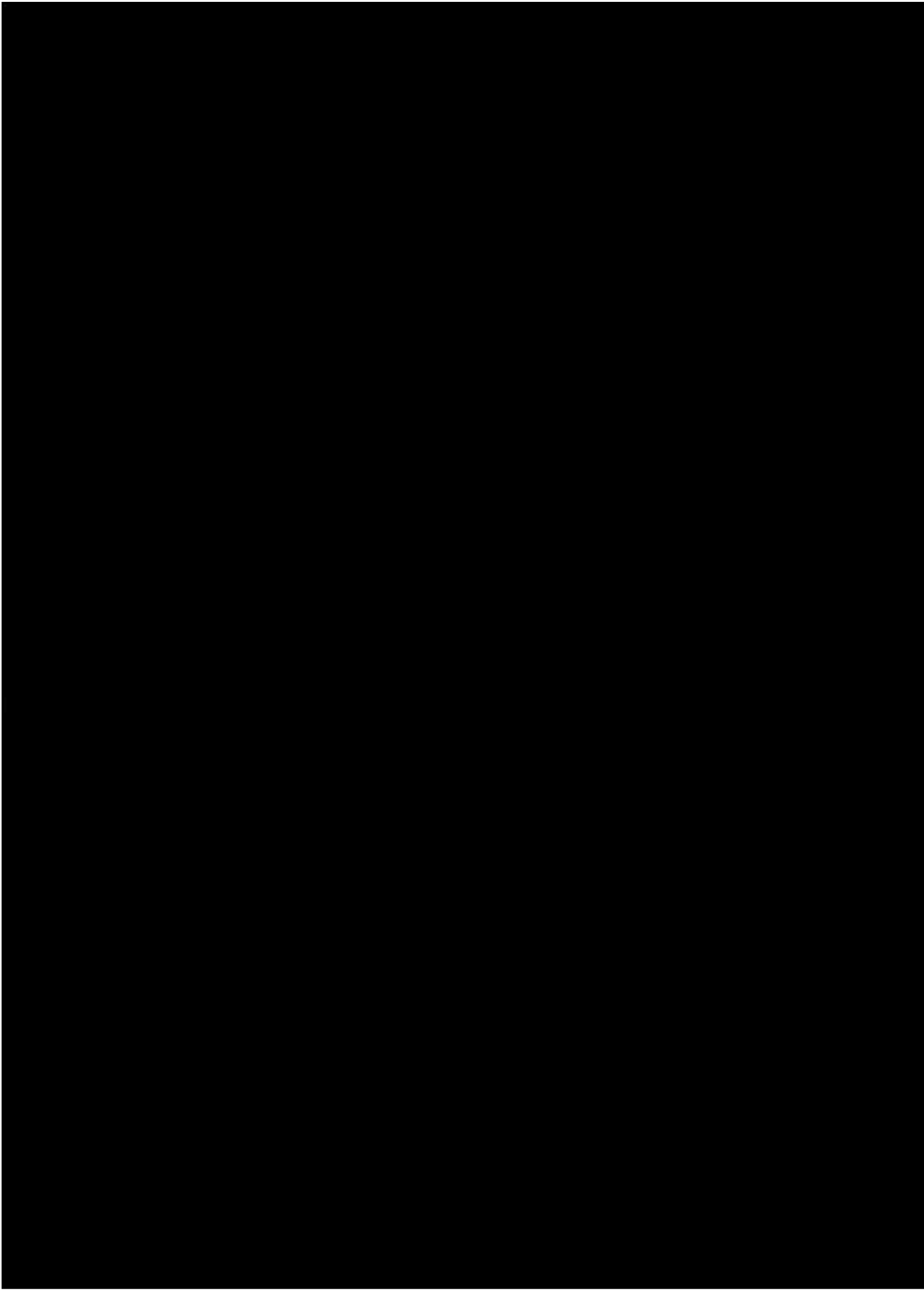
Det medeltida Stockholm, finnarnas huvudstad

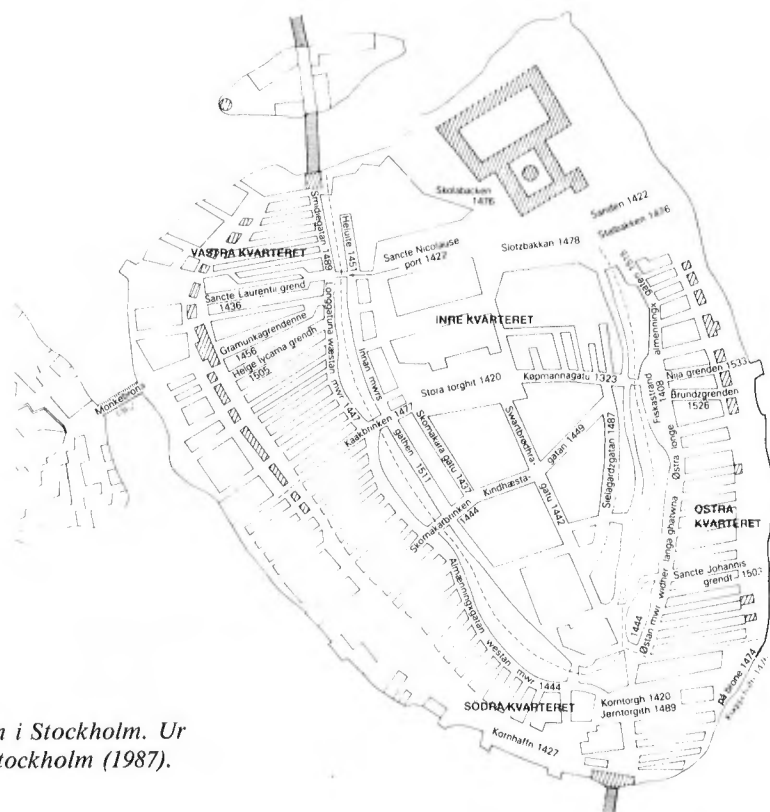
Av största betydelse för finnarnas flyttningar västerut över Bottniska viken blev Stockholms grundande. I själva verket kan vi se ett samband mellan Stockholms tillkomst och Finlands införlivande i det svenska riket. Stockholm är nämnt för första gången i två aktstycken från 1252, men orten har en militär förhistoria, som går tillbaka till 1100-talets andra hälft. På den ort där Mälarens vattensystem mötte Östersjön anlades ungefär vid denna tid en befäst plats och köpmannastad som successivt övertog de tidigare handelscentras — Birkas och Sigtunas — roll som mellersta Sveriges kommersiella huvudpunkt. I stort sett samtidigt, på 1150-talet, torde Egentliga Finlands inkorporering med Sverige ha skett. Samtidigt med att Stockholm efterhand växte in i rollen som Sveriges huvudstad, växte Finland samman med det svenska riket.¹

Stockholms uppkomst återspeglar sålunda åtminstone i någon mån Sveriges expansiva, utåtriktade politik i öster. Till stadens borgerskap hörde från början ett tyskt element. Den första kända traktaten med Lybeck år 1252 reglerar i själva verket de tyska borgarnas ställning i Stockholm. Dessa tog vara på Hansans intressen när det gällde att förmedla transithandeln över den nya staden till konsumtionscentra i Mellan- och

Västeuropa. De värdemässigt mest betydande varorna som utforslades över Stockholm var järn och koppar som härstammade från området norr och väster om Mälaren. Men Stockholm hade också ett agrart och maritimt uppland både inom Mälaronrådet och vid Saltsjön, skärgården som också omfattade Åland och arkipelagen utanför Egetliga Finlands kust. Från kusttrakten och skärgårdarna fördes smör, fisk, tjära, hudar, sältran m.m. till Stockholm, dels för konsumtion i staden, dels för export. Genom handeln utgjorde Åland och Åbolands skärgård samt en del av den finska kusten en östlig del av Stockholms uppland. Bönderna som besökte den nya staden hämtade däriifrån i utbyte kläde och salt, utländska livsmedel, järn och annat nödvändigt. Till Stockholms inflytandekrets hörde till slut också ett enormt område, hela Bottniska viken med angränsande glest befolkade eller folktomma ödemarksområden, varifrån en aldrig sinande ström värdefulla pälsverk fann sin väg till staden vid Mälarinloppet.

Stockholm hade utöver sitt fördelaktiga läge också sina privilegier, som gav staden en härskarställning inom sin inflytandekrets på annat sätt än de mindre föregångarna hade haft. Staden ärvde de fiske- och handelsrättigheter, som Mälardalens äldre handelscentra hade haft på vissa platser i Finland. Dess borgerskap visste att vid politiska stridigheter befästa och utöka sin makt över omgivningen. När det gällde södra och

Den medeltida kvartersindelningen i Stockholm. Ur Göran Dahlbäck, I medeltidens Stockholm (1987).

östra Finland mötte stockholmarna dock en överlägsen konkurrens från de mäktiga handelsstäderna söder om Finska viken, framför allt Reval, som under medeltiden dominerade Nylands, Tavastlands och Karelens ekonomiska liv. Stockholms ekonomiska dominans tog slut ungefär vid landskapsgränserna mellan Åboland och Nyland samt mellan Satakunta och Tavastland. Den ekonomiska inflytelsesfären var dock ingalunda densamma som den politiska maktsfären som Sverige hade tillskansat sig i Finland. Ändå borta i Sa-

volax och västra Karelens bodde det svenska undersåtar, som fritt kunde bosätta sig i Stockholm, medan flyttning till exempel till Reval eller Riga var en i princip förbjuden utvandring ur riket.

Under medeltiden och långt in på nya tiden hade Stockholm som alla större europeiska städer ett tämligen konstant födelseunderskott, inte på grund av låg nativitet utan till följd av hög dödlighet, orsakad av tät bebyggelse och osunda sanitära förhållanden. Det fordrades ett betydande flyttningsöverskott, för att staden skulle kunna uppehålla eller öka sin folkmängd. Normalt var större delen av Stockholms vuxna invånare födda utanför staden. En mycket stor del av första generationens stockholmare kom från den närmaste omgivningen, Mälarlandskapen, men

Vädersolstavlan i Stockholms storkyrka, målad 1535, är eventuellt ett verk av Urban Målare. Bilden återger staden i dess senmedeltida skick sedd från Södermalm.

En av de äldsta kartorna över Sverige i Sebastian Münsters "Cosmographia" (1550) illustrerar bra Stockholms nära kontakt med Finland.

även de finska kustprovinserna svarade för viktiga tillskott.²

Den finska bondeseglationen och finnarnas inflyttning till Stockholm torde vara av utomordentligt gammalt ursprung. I brist på källor för tiden före 1474, då sviter av s.k. tänkeböcker börjar, är det emellertid omöjligt att säga något säkert om denna invandrings kontinuitet och omfattning. Men man kan förmoda, att avtalet mellan kung Magnus Eriksson och hans son Erik av den 28 april 1357 bär vittne om denna seglations höga ålder. I dokumentet står nämligen, att invånarna i Finland äger rätt att som tidigare bedriva handel på Stockholm. Erik Magnusson bekräftade dessutom den 7 september 1357 invånarnas i Ulfesby, Mustasaari, Pedersöre och Närpes rätt att som tidigare segla förbi Åbo direkt till Stockholm för att byta sitt pälsverk, torkad och saltad fisk samt smör mot salt och spannmål samt andra förnödenheter. Troligen förmedlade just bondeseglationen de första finska invå-

narna till Stockholm.³

Några av dessa invandrare österifrån tycks redan på 1300-talet ha nått höga befattningar inom stadens förvaltning. År 1375 nämns Peter Finvidsson Ålänning som en av stadens rådmän. Han bedrev handel med Brügge samt ägde stenhus i Stockholm jämte jord på Åland och småöar i den åländska skärgården. En och annan inflyttare från den finska sidan bortom Åland tycks också ha nått en uppskattad position. Flertalet finska inflyttare fick dock, liksom flyttare och invandrare i allmänhet, hålla till godo med yrken som saknade social status, såsom åkare, notfiskare, vindragare, sjömän, soldater, drängar och pigor.⁴

Under 1400-talet var Stockholm vid sidan av Visby rikets största stad och dess odiskutabla centrum. Efter stadsbranden 1419 gestaltades staden på nytt. Borgen på stadsholmens norra del utökades, starka befästningar restes och stads kvarteren reglerades. Den egentliga staden indela-

des i fyra kvarter. Grunden till denna indelning bestod i att staden hade dubbla murar. Det innersta kvarteret, kvarteret "innan mur" omfattade stadsholmens centrala, högt belägna del medan de östra, södra och västra kvarteren låg mellan den inre och den yttre muren. Bebyggelse förekom också kring klostret och dess kyrka på Gråmunkeholmen i väster och på Helgeandsholmen i norr samt i någon mån på Norr- och Södermalm. Vid torget i stadens mitt låg rådhuset och norr därom stadskyrkan. I den södra delen av Stockholm låg dominikanklostret i slutet av Svartbrödragatan. Vid Mälarsidan fanns Kornhamnen, där spannmål avlastades från landsbygden, medan Kogghamnen vid Saltsjön mottog gästande fartyg från andra sidan Östersjön. Den tredje hamnen, Fiskestrand, låg närmare slottet på stadsholmens östra sida. Norr om denna hamn mot slottet fanns Våmbfjärdingen, en rest av en äldre kvartersindelning.⁵

Den huvudsakliga källan till Stockholms 1400-tal utgörs av de bevarade stadsböckerna. Dessa är jordeboken 1420—1494, tänkeböcker från 1474, skottboken 1460—1468 och ämbetsboken från 1419. Jordeboken upptar i huvudsak fastighetsaffärer. Tänkeböckerna ger åter bilden av de i Stockholm bosatta finnarna i två sammanhang: vid arvsuppgörrelser och grova brottmål. Ämbetsboken innehåller årsvis uppgjorda förteckningar över stadens råd och befattningshavare. Skottboken är en för varje år uppgjord längd över stadens skattepliktiga invånare kvarter för kvarter och gata för gata. Längden upptar i huvudsak endast namnet på den skottskyldige, skottbeloppet och om det var betalt. Mellan 20 och 30 % av stadsbefolkningen betalade inte denna skatt vilket kan ha berott på fattigdom, bortovaro eller befrielse på någon annan grund.⁶

Vid genomgång av dessa källserier har det ibland varit svårt att skilja inflyttade finnar från

i staden sedan gammalt bosatta svenskar. *Juhani Rekola* har därvid kommit att tillämpa följande kriterier:

- vid grova brottmål, där dödsstraff utdömdes, är brottslingens födelseort nästan alltid angiven;
- vid arvskiten nämns vanligen arvingens eller arvingarnas hemort, varvid också den dödes ursprungsort kommer fram;
- ofta kan man bestämma den finska härkomsten av namnet.

Rent finska förnamn kan förekomma i någon mån. De vanligaste är Henrik- och Andersnamnens finska motsvarigheter Heikki och Antti. Av finska efternamn förekommer sådana som Karvatasku, Suurpää, Havalainen, Korkia, Kylmärauta, Paronen, Lampapää, Nakkapää, Haara, Merta, och även namn som Nampsi, Torvast, Karvue, Sarvue, Sylike, Kyrilav, Bytepovue och andra förvrängningar visar sig vara av finskt ursprung. Ordet "pojke" infördes under denna tid i det svenska språket, och detta förekommer ibland även i den finska formen: Narvanpoika, Kradanpoika, Talempoika. Mycket vanligt är att härkomsten anges genom tillnamnet "finne". Landskapsnamn förekommer ibland som t.ex. Tavast, Nylänning, Ålänning. På dessa grunder har *Rekola* funnit över tusen namn på personer från Finland i stadsböckerna från senmedeltiden.⁷ *Volmar Bergh* har vid sin genomgång av enbart tänkeböckerna för åren 1474—1520 funnit inalles 550 anteckningar rörande finnar. I ca 250 arvskiten var finnar inblandade och i 116 brottmål var de delaktiga. Övriga frågor där de förekom gällde främst handelsförbindelser och edgångar.⁸ *Sten Carlsson*, som också genomgått materialet men för en längre period 1474—1625, har funnit totalt omkring 750 arvsnotiser, i vilka finnarna var inkopplade, d.v.s. cirka fem per år. För hela tidrymden 1474—1625 har *Carlsson* dessutom funnit fler än 260 grova brottmål med

Fiskare. Spelkort, sydvästra Tyskland, ca 1450. Ur Göran Dahlbäck, *I medeltidens Stockholm* (1987).

finnar inblandade.⁹

Dessa siffror ger en bild av existensen av en ganska talrik finsk befolkning i det senmedeltida Stockholm. Man har hävdad, att av Stockholms 5.000 à 6.000 invånare vid slutet av 1400-talet troligen mellan 10 och 20 % var Finlandsfödda.¹⁰ Uppskattningar av detta slag är emellertid alltid mycket osäkra.

En gruppering av arvsnotiser efter orter och landskap i Finland visar en mycket ojämn fördelning. Det lilla Åland med sin helt svensktalande befolkning framträder då på en mycket synlig plats. Också Nyland och Österbotten, rep-

resenterade av sina svensktalande kustsocknar, förekommer ofta i arvsfallen. Egentliga Finland bidrog med ca en tredjedel, medan Satakunta kommer längre ner på skalan. Uppenbart är, att avståndet till Stockholm har spelat en roll för denna fördelning. Det förefaller klart, att en stor del — säkert majoriteten — av Stockholmsfinnarna har haft svenskan som modersmål, en mindre del finskan. Sten Carlsson har på grundval av sitt material, som ju omfattar också 1500-talet och en del av 1600-talet, dragit slutsatsen, att vissa socknar i Finland förefaller att vara överrepresenterade bland arvsfallen. Sådana socknar är i Egentliga Finland bl.a. Kimito, Pargas, Tövsala och Korpo, i Österbotten Mustasaari, Närpes och Pedersöre, i Nyland Borgå, Pernå, Tenala och Ingå. Uppenbarligen har en tidigt etablerad tradition av flyttningar fått långvariga kedjeeffekter just i dessa områden.¹¹

En annorlunda bild av senmedeltidens finnar möter vi i de brottsangivelser, som också ingår i tänkeböckerna. Grova brottmål, som gäller mord, dråp, stöld, tvegifte, hor och trolldom förekommer ymnigt i denna källserie, och det ser ut som om finnarna vore i särskilt hög grad inblandade i brotten. Utan att göra några jämförelser har *Knut Ahnlund* konstaterat, att finnarnas andel i Stockholms brottmålsstatistik nådde "en betänkligt hög procent". Enligt Sten Carlsson finns det i tänkeböckerna för hela tidrymden 1474—1625 antecknat mer än 260 fall, vilket betyder, att finnar varje år dömdes till döden eller drabbades av skamstraff. En mycket grov uppskattning visar enligt honom, att omkring en fjärdedel av straffen gällde finnar, vilket är ett klart tecken på att de var överrepresenterade bland dem som stämplades som grova brottslingar.¹²

Om man grupperar de till hårda straff dömda finnarna enligt sina hemorter, blir fördelningen klart en annan än i arvsuppställningsmaterialet. Nä-

ra 25 % av brottslingarna kom från Tavastland, Savolax och Karelen mot bara 10 % av arvlåtarna. Omvänt var ålänningarna klart färre bland brottslingarna än bland dem, som lämnade ett arv efter sig (5 resp. 15 %). Det är uppenbart, att de avlägsna bygderna i Finland är överrepresenterade i brottmålsstatistiken. De grova brottslingarna var uppenbarligen ett ganska rörligt släkte, och flyttade — eller flydde — ofta långa vägar. Under alla förhållanden utgjorde dessa långväga finnar ett tämligen oroligt och besvärligt inslag i Sturetidens Stockholm.¹³

Vissa av medeltidens Finlandsfödda stockholmare tillhörde stadens styresmän. Bland dem som kom från Finlands fastland var Matts Hermanson den mest framgångsrike. Han hade en bror som var bosatt i Ulfby i Satakunta och kom troligen själv från detta landskap. Han fick flera förtroendeuppdrag och blev rådman 1479. Till dessa Matts' uppdrag hörde att ha hand om nycklarna till stadens söderport och att förestå Helgeandshuset. Han representerade Stockholm på herredagen i Strängnäs 1477. Vid sin död 1490 efterlämnade han ett förmöget bo, innehållande bl.a. ett silverbälte, en silverbeslagen kniv, en gråskinnskjortel från Leiden, en kappa från Münster försedd med silverspänne och två silverskeidar. Denne Matts var utan tvekan den mest framgångsrike bland sina landsmän, ende finske rådmannen om man undantar Peter Finvidsson Ålänning som hade haft samma ställning hundra år tidigare. Många finnar fick något blygsammare förtroendeuppdrag och ämbeten i Stockholm. Henning Olsson var t.ex. mantalsskrivare och ålderman på S:ta Gertruds gille. I stadens ämbetsbok för tiden 1419—1544 möter man ett rätt stort antal personer med tillnamnet Finne eller Ålänning såsom fodermarskar, vinktkontrollörer, vaktbefälhavare och bomvaktare.¹⁴ Vissa av Stockholms finska borgarsläkter var befryndade med borgare i Åbo. Sålunda var borgmästare

Två vindragare under yrkesutövning. Bild på försättsbladet till dragarämbetets skråordning 1502 eller 1503. KB, Handskrift B 594.

Örjan Meydeburgs finskfödda hustru Birgitta dotter till den rike borgmästaren i Åbo Jakob Frese. Deras dotter, Margareta, var gift med Åboborgaren Hans van Asken, vars släktingar förekom också i Stockholm.¹⁵

Särskilt intressanta i sammanhanget är prästlängderna, som uppvisar några finska namn, sådana som Jöns Finne, Petrus Finne och Matias Finne. Det förefaller troligt — fast inga skriftliga vittnesbörd därom existerar — att Stockholms Finlandsfödda befolkning redan på medeltiden kunde få själavård på finska. I både Svarbrödraklostret i stadens södra del och på Gråmunkeholmen (nuvarande Riddarholmen) fanns munkar av finsk extraktion. En hög prelat, fransiska-

nernas provinsialminister Stefan Laurensen kom från Finland och hans broder bodde vid Gråmunkegränd, inte långt från klostret. På stadens barmhärtighetsanstalter bodde sjuka och gamla finnar. Till Helgeandshuset flyttade ibland rentav välbärgade borgare från Finland för att tillbringa där sin ålderdom. Så gjorde t.ex. borgaren Staffan Kante med hustru från Åbo år 1485. Bland enkla tjänsteinnehavare i huvudstadens kyrkliga liv kan nämnas "Margit korkåringen" i S:ta Gertruds kyrka. Hon var barnfödd i Lemba (Lempäälä) socken i Finland.¹⁶

Enligt Nils Ahnlund skall finnarna framför allt ha bott längs Västerlånggatan mellan Gråmunkebron och Kornhamn och i Våmbfjärdingen på östra sidan närmast slottet. De är som skattebetalare upptagna i skottboken för västra, södra och östra kvarteret, där det bodde mest hantverkare och sjöfolk. *Johan Nikula* har i sin studie som baserar sig på en genomgång av dessa skattelängder för 1460—1468 kunnat rekonstruera totalt 39 finska invandraröden. Sålunda tycks det på 1460-talet ha bott åtminstone tre olika personer med namnet Anders Finne i Stockholm. En av dem var en välbärgad laxförsäljare, som överlät i sitt testamente sin tomt till Gråmunkeklostret. En annan Anders Finne bodde i Hans Wardborgs gränd "västan mur" till sin död mellan 1488 och 1490. På grund av att man tvistade om arvet vet man, att denne "Antti", som man också kallade honom, hade arvingar i Järfälla, Uppsala och i Ulfsby i Finland. En tredje Anders Finne var tämligen fattig, bodde som inneboende hos Hans Jute och betalade 1461 bara två örtugar i skott.

En tomtägare i Våmbfjärdingen var Bernd Jönsson Hake, vars arvingar var bosatta i Pargas och Åbo. Han drev ganska vidlyftiga fastighetsaffärer och sålde sina tomter med god vinst. Bernd fungerade även som stadens lin- och hampvävare, byggmästare och syllsättare och

nämns sista gången år 1499.

Henrik Finne är ett namn som förekommer i olika sammanhang under senmedeltiden. Henrik var namnet på Finlands skyddshelgon och därför populärt bland finnarna. Johan Nikula har kunnat särskilja vissa personer med detta namn och sammanställa deras biografier. Ibland skrevs namnet i skottboken Heyke eller Hayke, vilket torde ha betytt Heikki. En av dessa Henrik Finnar, Henrik Jönsson Finne var bror till domprosten i Västerås, magister Olav, och hade ett hus intill slottets kryddträdgård. Han var bördig från Åbo. År 1460 nämns fyra olika Henrik Finnar i skottboken, men en av dem har överstrukt. En av de kvarvarande, han som bodde "västan mur", är relativt lätt att följa. Han levde på samma ställe vid Breda gränden och betalade mellan tre och fyra öre i skott. "Östan mur" bodde däremot 1460 två personer med namnet Henrik Finne. Åren 1463 och 1468 omtalas en Henrik Finne laxekarl, men hans förehavanden och skatter är nästan omöjliga att följa, då det samtidigt fanns andra, tydligen svenska laxekarlar och fiskare med namnet Henrik. Kombinerar man för friskt är det fullt möjligt att rekonstruera en person som förekommer i skottlängden mellan 1460 och 1468 och bor turvis i alla de fyra kvarteren och betalar skatt mellan 0 och 8 öre!

Jakob var också ett förhållandevis populärt finskt förnamn. 1460 års skottbok innehåller tre olika Jakob Finnar, av vilka en är överstruken. Den förnämsta finnen med detta förnamn var Jakob Jönsson Hake, bror till den ovannämnde Bernd i Våmbfjärdingen. Jöns Finne bodde år 1461 hos Per Sigurdsson kopparslagare "västan mur". Han tycks senare ha flyttat till stadsdelen "innan mur" men fortsatt att vara inhysing. Clemet Finne bodde däremot hela tiden 1460—1468 på samma ställe "innan mur" vid Köpmannagatan och betalade alltid fyra öre i skott. Han var förmögen, ty han sålde 1468 sin gård för 150

mark åt borgmästaren Mårten Lindorms änka Sigrid. Tre år senare sålde han vidare en tomt med hus "västan mur" för 52 mark till Jöns Andersson. 1477 var arvsförfattningen klar efter denne rike finne, som hade släktingar i Euraåminne. Dessutom ärvde hans barn en tomt i Stockholm med bryggghus, mältbod och en byggnad med brunn. Sonen Laurens Clemensson blev viceprior i Strängnäs och en dotter nunna i S:ta Clara kloster.

En finne i staden på 1460-talet hette Laurens Kurke. Hans efternamn bör tolkas som Kurki eller Trana. Han var bosatt turvis "västan mur", "innan mur" och i södra kvarteret. Hans hustru levde ännu 1481. Finne var troligen också Magnus Persson, vars morbror bodde i Gyltö i Korpo. Magnus levde från 1451 fram till 1476 i norra fjärdingen, och gav under sistnämnda år bort en av sina tomter mot mat och öl till dödsdagar. Jöns Bagare som skulle försörja honom avled dock i förtid och Magnus fick släppa ifrån sig även sin andra tomt. Ännu 1482 stod den gamle finnen inför rätta efter att ha dräpt en man.

Ytterligare en finne hette Pask Mattis 1460. Förmodligen är hans förnamn ett känt finskt öknamn, som också andra finnar under medeltiden kunde bära. Mickel Finne var däremot timmerman och kan följas i skottboken från år 1460 till 1468. Hans skott sjönk under perioden, och till slut anges han vara inneboende hos Karl tunnbindare. En Nils Colmenraute eller Cölmenrate (antagligen Kylmärauta) bodde också i Stockholm "östan mur". Under denna tid fanns det två olika Olof Finnar i staden. Båda bodde "östan mur" och om den ene vet man, att han år 1468 gjorde upp sitt testamente tillsammans med sin hustru Margareta. År 1477 blev en Olof Finne ihjälslagen i Sollentuna. Det kan ha varit någondera av de ovannämnda. Även Per Finnar fanns det två stycken. Den ene av dessa kallades

för Per Finne i tornet. Han var stadens fiskvräkare. Simon Kirkesson Finne var åter skeppare och betalade alla år fyra öre i skott. Simon tycks ha varit en hetsig person, som bland annat slog ihjäl Erik Pedersson år 1479 och deltog i ett slagsmål i en gillestuga år 1482.

Av de totalt 39 finnar som Nikula identifierat från 1460-talet flyttade de flesta ofta och bodde i de flesta av stadens kvarter, dock med undan-

Bild av en timmerman ur Mendelsches Hausbuch, återgiven av Göran Dahlbäck I Medeltidens Stockholm (1987).

tag av det södra. Yrken med anknytning till sjön dominerade bland dem — de var fiskare, laxförsäljare, skeppskarlar o.s.v. Av de nära 40 identifierade finnarna hörde sex till den högsta skatteklassen, elva till den andra, sex till den tredje, tre till den fjärde och tio till den femte medan tre inte alls betalade skatt. Deras genomsnittliga skott om drygt fyra öre per år var något lägre än genomsnittet för hela befolkningen, fem öre. Ur skottlängden kan man inte dra slutsatsen, att finnarna skulle ha varit särskilt fattiga. Många av dem ägde värdefulla fastigheter och gjorde testamentariska donationer till kyrkan. Gruppen tycks inte ha skilt sig särskilt mycket från den övriga stadsbefolkningen i socialt och ekonomiskt hänseende.¹⁷

Anmärkningsvärt är, att det inte finns några vittnesbörd om att finnarna av sig själva eller av omgivningen uppfattades som en kategori för sig, föremål för kollektiva omdömen eller invektiv. Ett undantag är möjligen en notis från 1480, som meddelar att en borgare från Raumo, Koduxe-me Antte, blivit bötfälld, sedan han kallat svenska köpmän och köpsvenner för ”svenska hundar”. Bakom dessa ord låg alldeles tydligt personliga motgångar, som knappast blev bättre genom att han för denna smädelse fick böta sex mark.¹⁸

Mickel Raukas finska piga

År 1487 dog en finsk piga i Stockholm under mystiska omständigheter, övergiven av alla och nästan mitt på gatan. Hon var anställd hos borgaren Mickel Rauka och hans hustru Dorothea, och husmodern misstänktes att ha bragt sin tjänarinna om livet. Rättegången har bevarats i ett mäterligt referat i stadens tänkeböcker, som för denna tid har författats av stadsskrivaren Hel-

mik van Nörden. Det för betraktaren direkt in i medeltiden, till förhållanden som skiljer sig bjärt från nutida och som utan överdrift kan kallas för mycket mörka.

Mickel Rauka var en välbärgad man, som ägde två stenhus i staden och blev mot slutet av sitt liv två gånger nyckelbevarare för Söderport. Namnet torde ha varit av lågtyskt ursprung, men hemma talade Mickel och hans fru svenska, medan deras och grannarnas tjänstefolk var finnar. Tänkeböckerna ger i fråga om Rauka en bild av en tämligen hetlevrad man, som gärna deltog i slagsmål, använde smädelser och t.o.m. lade beslag på hittegods för egen räkning. Dessa förseelser och de små straff de förorsakade tycks inte ha kastat någon bestående skugga på Mickel. Han förefaller tvärtom ha åtnjutit allmän aktning, som tog sig uttryck i olika förtroendeuppdrag. Sålunda var han ett par gånger med i den nämnd, som hade uppdraget att i sedlighetens intresse ”rannsaka efter pigor med barn”, d.v.s. hålla efter stadens prostituerade. Inte ens den stora rättegången som säkert blev ett diskussionsämne för dagen i Stockholm och som gällde hans finska tjänarinna brännmärkte honom i allmänhetens ögon.

Den finska pigan, vars förnamn inte framgår ur källorna, hittades en morgon död i en port i huvudstaden. Liket granskades av sex betrodda män, bland dem Ludvig bårdskårare, en läkekunnig man som fann märken efter hugg och slag på flickans kropp. Frågan var, om flickan trots allt dött en naturlig död eller om hustru Dorothea bragt sitt legohjon om livet.

När rådhusrätten för första gången samlades i november 1487, uppträdde ett vittne, bonden Jöns i Söderby, som sade sig ha hämtat flickan för en tid sedan hos Rauka till att tjäna hos sig på landet. Pigan var då kry och frisk. Då bonden efter åtta dagar återlämnade henne i staden, var hon däremot sjuk. Denna berättelse, som i

hög grad rentvådde familjen Rauka, satte självfallet bonden själv i ett ogynnsamt läge. Från början förekom misstanken, att Mickel Rauka tvingat eller mutat sitt vittne till att svära falskt.

Några dagar senare behandlades målet för andra gången. Vilken uppmärksamhet processen framkallat och vilken betydelse man tillmätte densamma, visar sig däri, att inte mindre än fem medlemmar av riksrådet var närvarande vid förhandlingarna, som leddes av riksråden Ture Turesson (Bielke) och Arvid Trolle. Under förhöret sattes Jöns i Söderby under hård press, och han erkände: "Jag ljög, därför att Mickel Rauka storliga bad mig, att jag skulle så säga honom till hjälp". Ett annat vittne, Mickel Raukas grannkvinna, Birgitta Svens, omtalade, att Dorothea enligt pigans egen uppgift skickat henne in till Birgitta, där hon legat i nio nätter och varit så sjuk, att hon ej kommit ur sina kläder. Birgitta Svens tjänstekvinna Karin Arvidsdotter — finska även hon till börden — vittnade därefter och bekräftade riktigheten i sin matmors uppgifter. Karin hade tvättat den misshandlade finska pigan i badstugan varvid hon hade ropat på sitt finska mål: "För Guds skull rör inte min rygg och mina armar". "Varför inte det", hade Karin frågat, "har något slagit dig?" Varpå pigan svarat: "Kära Karin, jag törs ingenting säga". Men då Karin ansatt henne och lovat att tåga, hade den sjuka till slut talat om att hustru Dorothea slagit henne med ett vedträ. "Men säg ingenting, då slår hon ihjäl mig", hade hon tillagt. Sedan fördes flickan av bonden Jöns till landet. Till allt detta nekade fru Dorothea bestämt.

Det viktigaste som framkommit under andra dagens förhandlingar var Karin Arvidsdotters vittnesmål, att den sjuka själv uppgivit, att Dorothea slagit henne. Under medeltiden tillmättes dylika andrahandsuppgifter stor betydelse, och det ansågs som ett fällande bevis, om en döende gav en annan skuld för sin död. Därför var hust-

ru Dorothea illa ute under den tredje rättegångsdagen, då riksråden Ture Turesson och Ivar Gren var närvarande vid förhören.

Den tredje rättegångshandlingen bjöd på en sensationell vändning, då bonden Jöns' son Peder — kallad pilten och troligen mycket ung till åren — gav ett oförsskräckt vittnesmål, som gick "rätt tvärt emot" vad fadern hade sagt. Enligt pojken var den finska pigan sjuk, när hon fördes från staden, och ännu sjukare återvände hon till Stockholm. Då erkände även bonden Jöns, att han hade tagit emot pigan från staden för att ryktet om misshandeln inte skulle sprida sig. Då flickan istället för att tillfriskna blev allt sämre, började spotta blod och dessutom greps av hemlängtan, fördes hon tillbaka till Stockholm, där Raukas emellertid inte tog tillbaka sitt tjänstehjon, utan lämnade henne till att dö på gatan.

"Kära hustru, tänk på din själ", utbrast rätts ordförande herr Ture till Dorothea, när det blev hennes tur att svara. Dödsstraffet låg nu hotande nära Mickel Raukas maka, eftersom man för dråp kunde dömas till livets förlust. Då bekände äntligen hustru Dorothea, att hon slagit pigan, men tillade, att det aldrig varit meningen att slå ihjäl henne. Den bild man får av husmodern i rättegångshandlingarna är ingalunda sympatisk. Att hon slagit flickan var kanske inte i sig så anmärkningsvärt. Husagan var en vanlig företeelse och det hände inte sällan, att en husbonde tog i så hårt, att tjänstehjonet fick sätta livet till. Så mycket mer motbjudande är Dorotheas försök att till varje pris slingra sig från svaret. Hon hade försökt att smugla undan den sjuka tjänsteflickan till landet och när denna ändå kommit tillbaka, lämnat henne till att dö på gatan och tubbat Jöns i Söderby till ett falskt vittnesmål.

I stället för att bli halshuggen frigavs hustru Dorothea mot höga böter, sedan fru Ingeborg, Sten Stures maka, och andra "ärliga och goda

dandekvinnor" vädjade hos riksföreståndaren för hennes liv. Tio aktade borgare gick i god för att hon, om så krävdes, åter skulle inställa sig inför rätten. Tydligt ansåg Mickel och Dorothea Raukas ståndsbroder och -syster, att det vore upprörande, om en borgarhustru avrättades för att sona en ringa pigas lidanden och död.

Domen i Stockholms rådhusrätt kan därför onekligen ses som ett utslag av klassrättvisa. Samtidigt som Dorothea slapp undan med böter, står det i tänkeboken: "samma dag bekände Henrik Henriksson inför rätta, att han slog ihjäl färjekarlen vid Stäket. Ty dömdes han till svärd. Pie memorie". De böter som Dorothea betalade var ingalunda små — hennes man fick sälja det ena av sina två hus för att klara av dem — och den finska tjänsteflickans far, som rest över från Finland, fick ett halvår senare utkvittera en summa på 40 mark, boten för dottern. Det resterande bötesbeloppet till riksföreståndaren och staden fick Dorothea Rauka delvis efterskänkt. Hon kom efter mannens död, som inträffade 1502 eller 1503, så småningom till allt sämre villkor. Den en gång välsituerade köpmanshustrun förekommer sista gången i tänkeboken år 1513, och då kallas hon föraktfullt "den käringen Mickel Raukas hustru".

Mälardalens finska bosättningar under senmedeltiden

Finnarnas spår i Mälardalen försvinner i förhistoriens dunkel. En svensk medeltidshistoriker, *Adolf Schüick*, har antytt i sitt arbete "Ur medeltidens svenska befolkningshistoria", att en stor del av de uppländska trälarna skulle under forntiden eller den tidiga medeltiden ha varit av

finsk eller östbaltisk härkomst. För Schüicks teori talar, att det enda fall där nationaliteten hos en svensk träl nämns, är det fråga om en karelare: en Asmus Lang förordnade i sitt testamente av år 1310 att en träl vid namn *Karelus* skulle få friheten.¹ Han var sannolikt krigsfånge. Mot teorin har *Gustaf Holmgren* anmärkt, att det rådande jordbruksmönstret med små bondehemman omöjliggjorde ett massivt användande av trälarna i modernaringen. De finska nykomlingarna skulle i stället ha invandrat något senare och ha varit arrendatorer till smärre jordbruksenheter, senare fria småbönder, som snabbt smalt ihop med den svenska bondebefolkningen.² Spår efter dylika inflyttare är i regel omöjliga att upptäcka under tidigare medeltid, då namnet "finne" som syftade på personer från Egentliga Finland endast momentant kom till användning. Det tapades bort efter fullbordad assimilering och försvann med säkerhet allra senast i en andra invandrageneration. Säkert gav dessa tidiga finnar också upphov till ett och annat ortnamn, där ordet *finn* förekommer. Men när det gäller de södra och västra delarna av Sverige kan finnar i ordets senare betydelse inte ha kommit i fråga som namngivare; ortnamnen syftar därför diffust på ett eller flera nordliga folkslag, ovisst vilket eller vilka.

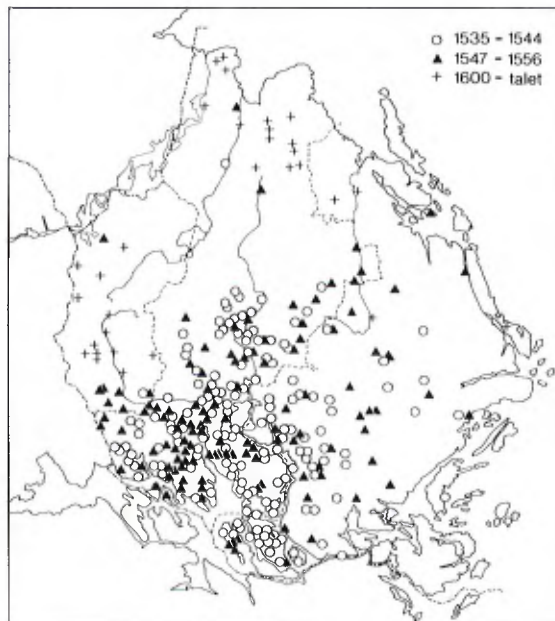
På fastare mark står man egentligen först på 1400-talet, då olika slags källor kastar ljus på befolkningsförhållandena. Finnar förekommer i dessa källor både i städerna och på landsbygden i Mälardalen. Ett stadssamhälle med många finnar var t.ex. Arboga i Västmanland. Enligt *Richard Brobergs* beräkningar fanns det i Arboga från tänkeböckernas början år 1451 till år 1520 totalt 126 manspersoner med nationalitetsbeteckningen "finne" eller "tavast", av vilka dock två uppenbarligen inte bodde i staden. Samtidigt upptas i samma källa 10 kvinnor med beteckningen "finska" samt ett antal hustrur till namn-

givna finnar, som förmodligen också var finskor. Då många av finnarna uppträder under flera decennier, blir deras spridning i tiden följande:

1451—1460	26 finnar
1461—1470	32 ”
1471—1480	27 ”
1481—1490	35 ”
1491—1500	19 ”
1501—1510	21 ”
1511—1520	13 ”

Ett 40-tal av finnarna nämns i tänkeböckerna som förövare av brott av olika slag, såsom slagsmål och stöld. Två av brottslingarna blev avrättade och en tredje blev hudflängd och dömd till att mista öronen men räddade sig genom att bli bödel i staden. Huvudparten av finnarna, 49 stycken, omtalas som borgare efter erlagd burskapsavgift. Ingen av dem hade dock nått någon högre post — först senare eller i slutet av 1540-talet och i början av 1550-talet var en av dem, Knut Olsson Finne, kämnar och rådman i Arboga. De positioner som finnarna innehade tillhörde klart det lägre borgerskapet — de var fjärdingsmän (8 st.), brandvakter (2 st.), fordermarsker (6 st.), härbergerare (1 st.), skattningsmän (12 st.) och så vidare. Som åkare omnämns sex finnar, två tycks ha varit smeder, några var fiskare eller timmermän.³

Även andra av de mellan- eller sydsvenska städerna än Arboga hade under medeltiden finska inslag i sin befolkning. En viss Magnus Finne bodde 1350 i Linköping, nio finnar är kända som borgare i Kalmar åren 1412—1471, tolv finnar som invånare i Jönköping 1456—1505, en Jonnis Finne ägde tomt 1386 i Strängnäs och en Henrik Finne var borgare i Nyköping 1407. Utöver dessa stadsfinnar förekom spridda, för det mesta små skaror av personer som kallades för finnar på landsbygden i Östergötland, Småland och Närke.⁴ Den stora bosättningen av finnar väster

Finnarnas spridning i Uppland 1535—1544 (○) och 1547—1556 (▲). För jämförelsens skull är också 1600-talets inflyttare noterade (+). Karta enligt Richard Broberg (1968).

om Bottenhavet finner vi emellertid under medeltiden i Uppland.

Upplandsfinnarna har före Broberg undersökts av *Gustaf Holmgren*. Vissa mycket tidiga kyrkoräkenskaper belyser dessa medeltidsinvandrarars öden. Till dem hör räkenskapsboken från Funbo kyrka, numera försvarad i Uppsala universitetsbibliotek (Sign. E 216). De äldsta räkenskaperna är från 1395, de yngsta från 1483, men källan innehåller flera års luckor. Tretton av de denna bok upptagna personerna kan betecknas som finnar. Alla utom en, som bodde i Alunda (1449), är bosatta just i Funbo och bär titeln *coloni*, d.v.s. landbönder, vilket i detta sammanhang betyder, att de har odlat gårdar, som ägts av Funbo kyrka. De byar, i vilka de bodde, het-

Finnar i Uppland enligt skattelängder åren 1535—1555 (1556), i några fall kompletterade med domboksuppgifter.

År	Skatte- bönder	Krono- landbor	Landbor arv/egna	St Eriks landbor	Kyrko- landbor	Frälse- landbor	Landbor av ej känt slag	Torpare	Utan angiven ställning	Summa
1535	5						14	2	2	23
1537		11			3	3	1			18
1538	2	1			2		4		1	10
1539	3						8		7	18
1540	13	5	7	3	15	18	64	6	11	142
1541	3						6		7	16
1542	2						16		1	19
1548	2		5	1	5	13			23	49
1549	1				5	6			9	21
1550—										
1551					2				17	19
1552—										
1553									4	4
1554								1	23	24
1555									53	53
1556									4	4
Summa	31	17	12	4	32	40	113	9	162	420

te Sundby, Böllsta, Krisslinge, Götene och Ärnevi. Finnarna hade vanligtvis förnamn sådana namn som Henrik, Laurens, Mats, Simon och Olof som var frekventa i västra Finland.⁵

Att en liten uppländsk socken redan under tidigt 1400-tal härbärgerade en grupp finnar kan i sig ha berott på en tillfällighet, t.ex. på prästen, som kanske gillade finnar som sina landbönder. En annan ort där finnar bodde var Hammarby nära Uppsala, där det år 1485 omtalas ett par finnar, "Peder Finne i Smedby" och "Peder Finne i Borgby". I ytterligare två andra räkenskapsböcker, båda från början av 1480-talet, förekommer finnar bosatta i landskapet. Den ena är Uppsala domkyrkas räkenskapsbok, som omnämmer tre av domkyrkans landbönder med finnebeteckning — Olof Finne i Forkarby i Bälinge, Henrik Finne i Focksta och Lasse Finne i Hammarby.⁶ Den andra räkenskapsboken är en uppbördsbok

för Ivar Axelsson Totts gods på Färingön (nuvarande Svartsjölandet) och den omtalar två personer med tillnamnet finne, Mats Finne och Sigurd Finne, bägge bosatta i Färentuna härad. De fick betalt för att de hade arbetet en viss tid på gården.

Märkligast bland de uppländska källorna är dock en längd i Svinnegarns kyrkoarkiv, som upptar namnen på donatorerna till ett i övrigt okänt gille i Svinnegarns socken åren 1450—1530, möjligen till vård av den berömda offerkällan därstädes. Sammanlagt 14 av personerna i denna förteckning kallas för finne och två för "bottnekarlar". Donatorerna, som av allt att döma var välbärgat folk som kunde ge bort värdefulla gåvor bodde i västra Uppland, i socknarna Enköpings-Näs, Vårfrukyrka, Simtuna, Svinnegarn, Alunda, Litslena, Sparrsätra, Bro och sannolikt även Biskopskulla. En av finnarna bodde

på den västmanländska sidan av landskapsgränsen i Björksta.⁷ Denna längd bevisar, att Enköpingstrakten tillörde de äldsta bosättningsområdena för invandrade finnar. Förteckningen kompletteras av Uppsala domkyrkas jordebok 1504—1509, som uppräknar 13 stycken finnar bland domkyrkans landbönder. De flesta av dem bodde helt nära Uppsala men några också längre bort i socknarna Bondkyrka, Vänge, Börje, Bälinge, Rasbo, Danmark, Fasterna, Sollentuna, Gryta och Lena.⁸

Gustaf Homgren har också upptäckt en större mängd Upplandsfinnar i Stockholms stads tänkeböcker och behandlat dem i ett otryckt manuskript. I den mån dessa finnars ursprungliga hemort framgår ligger den nästan undantagslöst i Egentliga Finland eller i varje fall i de västra delarna av landet. Sådana hemorter som Kumo, Uskela, Pemar, Bjärnå o.s.v. syns i rättegångsmaterialet från sent 1400- och tidigt 1500-tal. Endast en östfinne förekommer i tänkeböckerna — en man från Jockas (Juva) i Savolax blev 1546 mördad i Roslagen. Det var kanske den allra tidigaste svedjefinnen på svensk sida av Bottenviken!⁹

Vid 1500-talets början blir källorna avsevärt fylligare. Den finska invandringen anknyter så intimt till 1400-talets förhållanden, att det är motiverat att behandla även den äldre Vasatiden i detta sammanhang. De bästa uppgifterna om Upplands finska invånare ingår i Prostarnas tiondelängder, en kameral serie som innehåller uppgifter om det erlagda kyrkotiondet åren 1535—1556, vilka uppgifter kan kombineras med notiserna i landskapshandlingarnas årliga ränta och enstaka upplysningar i domböckerna. Enligt Richard Brobergs genomgång¹⁰ kan totalt 420 finnar av olika kategorier upptäckas på den uppländska landsbygden under denna tidsrymd.

Finnarnas spridning 1535—1556 är koncentrerad till de västra delarna av Uppland. Bilagda

karta uppvisar, att det var de bördiga jordbruksmarkerna i Uppsalatrakten, i trakten av Enköping och dessutom också i Sigtunatrakten, som hade lockat flest inflyttare. Östra Uppland och Roslagen har endast en mycket spridd förekomst av finnar. Att de västra delarna av Uppland inom en tidsrymd av ett tjugotal år uppvisar 250 skattebetalare som kallas för finnar berättar om en ganska betydande finsk invandring, eftersom det bara var de mest välbärgade inflyttarna som förekommer i längderna. Antalet självägande bönder är visserligen lågt bland finnarna (31 st.), men antalet landbor, arrendeodlare, är högt. Fenomenet kan troligen förklaras så att den betydande finska invandringens, som huvudsakligen bestod av obesuttet tjänstefolk, toppskikt framträder som brukare av små arrendehemman, som ägdes av kronan, frälset eller kyrkan. Sådana finska landbor som syns i tiondelängderna var de mest framgångsrika bland sina landsmän, före detta drängar och egendomslösa inflyttare som genom träget arbete hade lyckats skaffa sig ett eget hemman. Varje sådan landbo måste ha haft familj och eget tjänstefolk (drängar, pigor) på sitt arrendehemman. Troligen var också de av finsk härkomst. Därtill fanns det någonstans i landskapet den stora huvudparten av finska inflyttare, folk som hade stannat på arbetarnivån och som inte hade lyckats komma i besittning av något hemman.

De finska inflyttarnas olika sociala status kan studeras t.ex. i Vallby socken i Trögds härad, där under åren 1535—1556 totalt 12 finnar brukade olika hemman. Endast tre av dem, Jöns Finne, Erik Finne och Anders Finne, var självägande skattebönder, alla boende i Lidingby. En, Jakob Finne, var kronolandbo i Sycklinge, två, Bertil Finne i Österby och Jöns Finne i Folsberga frälselandbor och en, Mats Finne i Krogby, stod för ett hemman tillhörigt kungahusets arv och eget. Resten av finnarna, fem stycken, var ospecificerade.

Den geografiska spridningen av finnarna i Uppland.

<i>Socken</i>	Hagby 3	Nysätra 1	Veckholm 5
Adelsö 5	Hammarby 5	Närtuna 3	Vidbo 2
Almunge 2	Hilleshög 6	Odensala 4	Villberga 10
Alsike 2	Hjälsta 3	Orkesta 1	Vårfrukyrka 2
Alunda 1	Holm 2	Ramsta 1	Vänge 1
Arnö 3	Husby-Lyh. 2	Rasbo 6	Västland 1
Balingsta 10	Husby-Sjutolft 7	Rasbokil 1	Västra Ryd 2
Biskopskulla 1	Husby-Ärlh. 3	Runbo 1	Yttergran 2
Björklinge 2	Håbo-Tibble 3	S:t Olof 2	Åkerby 1
Bledåker 1	Håtuna 6	Simtuna 4	Åland 2
Boglösa 10	Häggeby 4	Skedvik 1	Ärentuna 4
Bondkyrka 3	Härkeberga 3	Skogstibble 2	Össeby-Garn 1
Bred 2	Härnevi 2	Skuttunge 2	Österåker 1
Bro 4	Häverö 1	Skå 6	Östra Ryd 1
Bromma 2	Junkil 2	Skånela 4	Östuna 3
Bålinge 10	Järfälla 1	Sollentuna 5	Övergran 8
Börje 2	Kalmar 3	Sparrsätra 1	
Börstil 2	Knivsta 2	Spånga 1	
Dalby 5	Kulla 1	Stavby 2	
Danmark 5	Kungs-Husby 3	Sthlms-Näs 4	
Ed 4	Kårsta 1	Svinnegarn 3	
Edsbro 1	Lagga 1	Sånga 16	
Ekeby 2	Lena 1	Tida 1	
Enk.-Näs 3	Lillkyrka 4	Tegelsmora 1	
Faringe 1	Litslena 14	Tierp 1	
Fasterna 4	Ljusterö 1	Tillinge 4	
Fittja 3	Lossa 5	Torstuna 2	
Fröslunda 1	Lövö 2	Torsvi 3	
Frösthult 3	Lunda 1	Tuna 1	
Funbo 5	Långtora 5	Täby 1	
Färentuna 8	Läby 3	Törna 1	
Gla Uppsala 6	Länna 2	Uppsala 16	
Giresta 2	Löt 8	Vaksala 5	
Gottröra 1	Munsjö 4	Vallby 12	
Gryta 7	Nora 1	Vallentuna 2	
Haga 1	Norrunda 3	Vassunda 3	

Summa 412

i 123 socknar.

rade arrendeodlare.

Just i Trögds härad tycks finnarna ha varit särskilt talrika. Gustaf Holmgren har räknat, att enligt 1540 och 1541 års längder utgjorde finnarna 4,1 % av häradets hela befolkning.¹¹ Nästan samma förhållande tycks gälla hela Mälarsidan av Uppland. Att finnarna sökte sig till trakterna av Enköping, Uppsala och Sigtuna berodde givetvis främst på att slätten där bjöd på rika arbetstillfällen för jordbruksarbetare av olika slag. Men dessutom berättar deras förekomst i sydvästra Uppland om kommunikationerna, som under medeltiden och 1500-talet inte gick över Roslagen utan över Stockholm och längs Mälaren till de nämnda städerna. Det var uppenbart via Stockholm som alla dessa lantarbetare hade invandrat. De behöll också långa tider sina kontakter med huvudstaden, förekom ofta i dess tänkeböcker o.s.v.

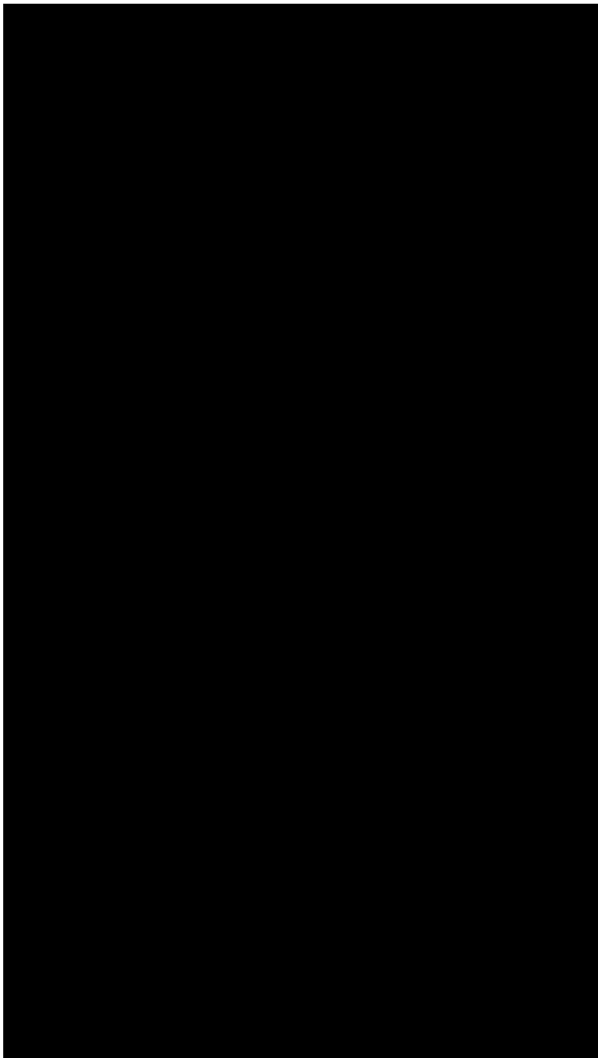
Richard Broberg har utöver skattelängderna gått igenom Svenskt Personnamnsarkiv (SPA:s) excerpter över finnenamnen i Uppland 1535—1542. Dessa utdrag ur de kamerala källorna nämner följande finnenamn: Anders (8 st.), Bertil (4 st.), Björn (1 st.), Erik (20 st.), Eskil (4 st.), Gresse (1 st.), Greger (4 st.), Henrik (13 st.), Jakob (5 st.), Jon (3 st.), Jorgian (1 st.), Jöns eller Jens (18 st.), Lasse eller Lars (34 st.), Måns (1 st.), Markus (2 st.), Mårten (8 st.), Mattis eller Mats (21 st.), Michel (8 st.), Nils (12 st.), Olof (23 st.), Otte (3 st.), Pavel eller Pål (5 st.), Per eller Peder (24 st.), Sigfrid (3 st.), Simon (7 st.), Staffan (1 st.) och Tomas (12 st.).¹² Förnamnens frekvens visar, att Upplandsfinnarna kom uteslutande från västra Finland. Savolaxarna eller svedjefinnarna gillade nämligen andra förnamn, med betydligt lägre frekvens för sådana kyrkliga och helgonnamn som Henrik, Lars eller Olof.

Lalli i Härkeberga kyrka

Härkeberga kyrka är en typisk uppländsk landkyrka med långhus, sakristia i nordost och vapenhus i sydväst. Den är byggd omkring år 1300. Det märkliga med denna anspråkslösa vitrappade gråstenskyrka är kalkmålningarna, som tillkommit på 1480-talet genom den geniale kyrkomålaren Albertus Pictor (Albert Målare). De har på grund av kemiska förändringar förlorat sin ursprungliga lyster, men imponerar alltså genom sin mångfald och sprudlande vitalitet. Scenerna till sin framställning har Albertus hämtat från ett stort antal förlagor, och de illustrerar både bibeln och helgonlegenderna på ett för en bredare allmänhet begripligt sätt. De utgör därigenom ett riktigt *Biblia pauperum* (de fattigas bibel).

När man stiger in i vapenhuset i Härkeberga kyrka möter blicken en morsk kvinna, uppmålad med dråplig realism på kalkväggen intill dörren till kyrkorummet. Gumman har grova drag med en påfallande stor näsa och hon bär en senmedeltida klädedräkt. Hon är *Kerttu* (Gertrud), bondmoran från Lalloila i Köyliö i norra Satakunta, bonden Lallis hustru. Till höger om gumman ser vi *Lalli* själv. Denne biskopsmördare uppträder i den scen, som gjorde det allra starkaste intrycket på de medeltida åskådarna. Lalli har kommit hem med mordvapnet, yxan, i ena handen; med den andra lyfter han biskopens mitra, som han trotsigt placerat på sitt huvud, till hälsning. Då sker miraklet och hela Lallis huvudsvål följer med den heliga martyrens huvudbonad så att blod stänker omkring.

Legenden om Sankt Henrik, Finlands okanoniserade nationalhelgon, är en berättelse om folkets döpande, Finlands införlivande i kristenheten, men också om en missionärs martyrium och undren i samband med hans död. Uppsalabiskopen Henrik kom till Egentliga Finland tillsam-

Lalli i Härkeberga kyrkas vapenhus. Kalkmålning av Albertus Pictor, 1490-tal. Foto Kurt Eriksson.

mans med kung Erik den Helige under det s.k. första korståget och blev kvar i landet efter de beväpnade truppernas återgång. Berättelsen om hans död troligen den 20 januari 1156 nedtecknades hundra år senare men den latinska legenden innehåller så många realistiska drag att den

förefaller ganska trovärdig. Enligt denna berättelse och ett likaledes latinskt kyrkodrama från början av 1300-talet gästade den gode biskopen bonden Lallis gård i Köyliö medan husbonden var borta. Han tog bröd och öl åt sig själv och sin följeslagare och hö åt hästen och betalade ordentligt. Efter biskopens avresa kom Lalli hem och hörde av sin hustru, att den främmande hade våldgästtat huset och slängt aska och sand i stället för pengar på bordet. Lalli hann upp biskopen på Köyliösjöns is och gjorde upp räkningen med honom med sin yxa. Han kom tillbaka stoltserande i biskopsmössan medan den fromme mannens lik fördes enligt hans sista vilja så långt bort från platsen som en ox skulle dra. I Nousis, där oxens krafter tog slut, begravdes martyren och en kyrka byggdes. Legendens bär prägeln av sannolikhet genom att gästningar och skjutsingar, allmogens nya pålagor i början av den svenska tiden, framträder som huvudorsak för Lallis handlande.

Biskop Henriks minne stadfästes också genom en muntlig folkdikt, sannolikt skapad av många olika sångare. *Piispa Henrikin surmavirsi* (Biskop Henriks dödkvåde) berättar historien om helgonet på Kalevalavers men med den skandinaviska riddarballadens stilgrepp. Folkdikten vimlar av svenska ord och begrepp, som måste ha tätt sig nymodiga i finskan vid dess tillkomsttid. Dess höjdpunkt är Lallis hemkomst och den fråga en herde ställer till honom:

*Kusta Lalli lakin saanut,
mies paha hyvän kypärän,
piispan hiipan hirtehin?*

(Hur har Lalli fått en mössa/ den onde mannen en god hjälm/ biskopsmössa denne usling?).

Sankt Henriks minne firades två gånger varje år: på dödsdagen den 19 eller 20 januari, och den 18 juni, den dag då hans kvarlevor på 1290-talet hade flyttats från Nousis till Åbo domkyrka. Ut-

över högtidliga mässor i domkyrkan pågick livliga "Henriksmarknader" i staden och även landsrätten brukade sammanträda då. Även skaror av pilgrimer vandrade längs "Sankt Henriks väg" från Köyliö till Nousis. Kulten kring Henrik drog även Lalli i rampljuset i talrika kyrkomålningar och skulpturer. T.ex. på altarskåpets dörr i Urjala kyrka uppträder biskopens bane-man, *Lalli pahin pakanoista* (Lalli den värsta av hedningarna) i exakt samma pose som i Härkeberga kyrka, med yxan i hand och blod skvåtande från huvudet. Sankt Henrik blev i sin tur så småningom finnarnas nationella symbol. Henrik var det allra vanligaste finska mansnamnet under medeltiden.

Att Lalli och inte Henrik uppträder i kalkmålningen i Härkeberga kyrka beror på den planering som Albertus Pictor underkastade sitt verk. Han ville ge med mindre, symboliska bilder relief åt de stora scenerna som han hämtade från Bibeln. Framför allt beskrev han de olika dödssynderna och vilka straff de ledde till. Lalli illustrerar en av dessa dödssynder — högmodet eller *superbia*. Högmodet finns på kyrkans väggar i ett antal skepnader, men oftast i form av narrar, som saknar öron eller normala knän och som sålunda är oemottagliga för Guds ord och inte kan be genom att knäböja. Praktexemplet på *superbia* finns alldeles intill Lalli på vapenhusets vägg. En ung man sitter överst på livshjulet. Greppet om midjebältet ("jag klarar mig själv") är hans självsäkra kännetecken. Hur felaktig mannens tanke är, visas av nästa fas i livshjulets lopp: där har döden tagit sitt grepp om midjebältet och mannen faller maktlös mot marken. På liknande sätt straffas Lallis högmod efter hans mord på den helige mannen — hans hår lossnar från huvudet och blodet strömmar fram.

Genom att måla Lalli och Kerttu på vapenhusets vägg kom Albert Målare också att påminna traktens många invandrade finnar om deras hem-

lands helgonlegend. Kanske satte han paret dit rentav på deras begäran. Eller var det möjligen så, att traktens främsta familj, Oxenstiernorna på Ekolsund, hade bekostat Albert Målares arbete och också haft ett finger med när det gällde urvalet av motiv?

Finskt i Vasatidens Stockholm

Under Gustav Vasas befrielsekrig och de första åren av en inhemsk svensk dynasti var huvudstaden alltjämt starkt beroende av de tyska Hansastäderna, särskilt Lybeck, som dominerade dess utrikeshandel. Om fjärrhandeln söderifrån nådde Stockholm på hanseatiska koggar, kom den inhemska handeln till staden genom bonde-seglation norrifrån. Ett varuutbyte av storslaget slag ägde rum just där — konsumtions- och nödvändighetsartiklar från Centraleuropa byttes mot Norrlands och Finlands produkter till de bägge parternas belåtenhet. Stockholm var finnarnas viktigaste handelscentrum och föremål för täta besök från den östra rikshalvan.

Gustav Vasas handelspolitik gick ut på att ytterligare förstärka Stockholms ställning som rikets kommersiella centrum. Talrika var de förbud som riktade sig mot norrlänningarnas och finnarnas direkta kontakter med utländska uppköpare och mot handelsresor till Baltikum och Tyskland. Bestämmelser om Stockholms stapelrätt utfärdades vid olika tidpunkter, t.ex. 1531, 1539, 1545 och 1546.

Huvudkällan vid studium av finnarnas handelskontakter med huvudstaden utgörs av längderna för tullen vid Stockholms slott, som är bevarade för tiden 1556—1622. Denna s.k. slottstull ger en detaljklar inblick i det finska handelsområdets export till Stockholm med namngivna bönder och skeppare, deras hemort, laster och

Svenska riket på 1500-talet.

avlagda tullavgifter. Det visar sig, att den utan tvivel viktigaste exportvaran från Finland var smöret, som till en del gick till stadens konsumtion, till en annan del till export. Dessutom spelade fiskeprodukterna en stor roll. Den saltade laxen intar en tätplats bland dessa varor, tätt följd av strömmingen och de torkade gäddorna, vilka sistnämnda var ett mycket karakteristiskt varuslag både för Österbotten och Sydfinland.

Därutöver kom det till följd av sälfångsten mycket tran och späck till Stockholm. Viltskinnen (särskilt ekorrskinn) var en produkt från Bottenvikskretsen. Dessutom exporterade det finska kustlandet småboskapshudar, bräder, båtar, näver, tjära m.m. till huvudstaden. Tjärens andel var under 1500-talet i stigande för att så småningom bli mycket betydande.

Stockholms handelskontakter med Finland på

1500-talet har undersökts av *Nils Friberg* i en magistral studie.¹ Beträffande Österbotten visar författaren, att seglationen på Stockholm var mycket livaktig vid 1500-talets mitt för att sedan avta. Österbottens bondeseglare kom om höstarna i stora skaror för att avyttra sina egna eller sina sockenbors medsända varor. Särskilt betydande var invasionen år 1556, då över 700 österbottningar figurerar i slottsböckerna. Av den österbottniska allmogens hantverksskicklighet talar exporten av färdiga båtar, vilka på 1550-talet var ca 300 stycken per år. Mälaramrådets fiskare och sjöfolk tycks vid mitten av detta århundrade i hög grad ha använt sig av farkoster, som var tillverkade i Österbotten.²

Tullängderna ger också en inblick i antalet förtullade personer och deras hemorter. Under toppåret 1556 tycks bondeseglarna i hög grad ha kommit från de svensktalande kustsocknarna vid Kvarken, i alldeles övervägande grad från Mustasaari och Vörrå, samt från Pedersöre och Karlebytrakten norr därom. Av de finsktalande socknarna i Österbotten förekommer endast Kyro i någon högre utsträckning som hemort för Stockholmsfarare. Båtlasterna från detta område var nästan helt fyllda med de högvärdiga produkterna lax och smör. Kyrobönderna var yrkesmässiga handelsseglare som rörde sig också längre norrut och hämtade en del av sina varor därifrån. Längre söderut var Satakuntas kustland och skärgården nordväst om Åbo samt Åland rikligt företrädade som de förtullade personernas hemvister. Från området öster om Hangö udd kom ytterligt få allmogefarkoster till Stockholm.

De första tullängderna är så utformade, att de ger dels besked om skepparens och båtens hemort, dels om samtliga personer som hade varor med i skeppet. Hur många av dessa personer som följde med sina produkter till Stockholm, är emellertid omöjligt att avgöra. Från och med 1560-talet noterar tullängderna endast skepparens

namn och ibland antalet medexportörer i skeppet (själv sjätte, själv trettonde o.s.v.). Antalet passagerare behandlas inte i tullängderna, varför det inte är möjligt att få någon bild av inflyttningen till huvustaden.

Beträffande seglationen på 1550- och 1560-talen har Nils Friberg gjort iakttagelsen, att majoriteten av besökarna var engångsseglare, d.v.s. att samma namn inte uppträder upprepade gånger i tullängderna. Flegångsleverantörerna är i klar minoritet, och särskilt få är de som kom år efter år (15 % noteras under tre år, ca 7 % under fyra år). Det stora flertalet bönder från Finlands kustland tycks alltså ha gjort endast en eller på sin höjd två resor till Stockholm.³ Vad detta förhållande beror på är okänt.

Stockholmsbesökarna utgjorde seglarlag, som var nära besläktade med andra grupper av samma slag i bondesamhället, sälfångstbåtlagen och fiskelagen, fastän det ingalunda rörde sig om identiska grupperingar. De använda fartygen var av typen *haxe* (på finska *haaksi* eller *hahti*); en båt med höga stävar, styråra och ett högt upphissat råsegel. En sådan båt krävde fem personers bemanning, eftersom det var nödvändigt att kunna ro fartyget i motvind och stiltje. En dylik båts dräktighet var omkring 10—15 små läster, vilket betyder ca 60—90 tunnor smör eller strömming.⁴

I fråga om Satakunta och Egentliga Finland är bilden av Stockholmsfararna och deras produkter mångfasetterad. Dessa områden hade också städer, framför allt Åbo, vilkas borgare drev handel med huvudstaden. Skärgården utanför den finska kusten framträder som fiskeexportör av stora mått. På fastlandet förekom det tillverkning av olika exportartiklar, lärft och vadmal i trakterna norr om Auraån, bräder och näver i Letala. Ett viss begrepp om handelns omfattning ger uppgiften, att vakkafinnarna under Gustav Vasas regering årligen transporterade i ge-

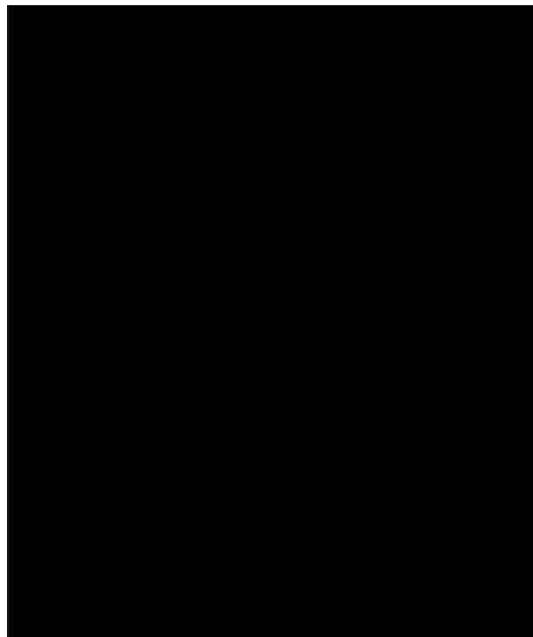
nomsnitt 25.000 "finnekaril" av ett tjugotal olika sorter (mest tallrikar och fat) till den svenska sidan. Det är inte säkert att samtliga dessa föremål stannade i Stockholm utan en del kan ha exporterats vidare.⁵

Vakkafinnarnas tråkärllstillverkning har riktat forskningens intresse gentemot denna typ av handelsresenärer. Vakkafinnarna kom från Nykyrko och Letala socknar och var dels svensk-, dels finsktalande. Dessa socknars bönder hade mycket låga produktionsciffror enligt tionderäkenskaperna, varför det förefaller troligt, att det knappa jordbruket hade tvingat dem till att ägna sig åt sin binäring.

Bondeseglationen från Satakunta till Stockholm har beskrivits av *Mauno Jokipii*. Enligt honom gjorde Satakuntaborna under perioden 1558—1622 minst 165 i räkenskaperna belagda handelsresor i Stockholm — i vissa fall också till svenska inlandsstäder som Sigtuna, Uppsala, Västerås och Arboga. Siffran kan förefalla låg, men man måste komma ihåg, att källorna företer mycket stora luckor. Flest var besöken 1558 (24 resor) och 1593 (21 resor).⁶

Varorna som man tog med på återresan till Finland var spannmål och salt. Utöver dessa basvaror sönderfaller importen till Finland på ett otal små poster. Det kan påpekas, att införseln av spannmål och salt var livsviktig för Finland på 1500-talet. Man vet t.ex., att Egentliga Finlands socknar — en rätt hygglig jordbruksbygd enligt finländska förhållanden — år 1595 hämtade minst 3.700 tunnor spannmål från Mälartrakten.⁷

Vad hände med de botteniska och finska handelsprodukterna när de hade kommit till Stockholm? De lastades naturligtvis av skeppen och såldes till stadens borgare. När det gällde tunga varor, skedde försäljningen direkt vid skeppen, men de lättare fraktades till torget. Kronan ägde förköpsrätt och utnyttjade denna sin rättig-

S:ta Gertruds gillestuga, finnarnas kyrka under 1500-talets senare hälft.

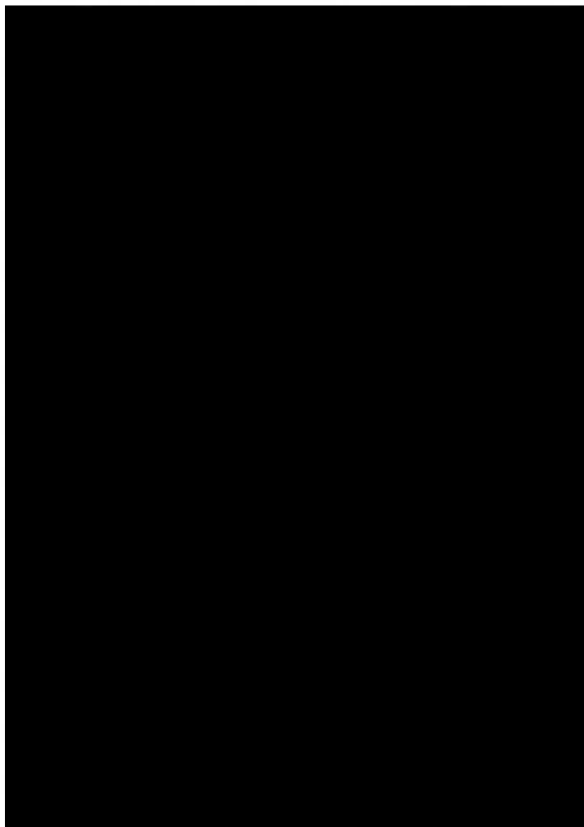
het främst beträffande fiskvaror och enklare tyger såsom vadmal och lärft. År 1546 köpte slottsfogden Botvid Larsson (Anckar) ca 10 % av finnarnas handelsartiklar till att täcka behovet på Stockholms slott.⁸ Från år 1548 vet man, att slottet köpte ca 50 % av sitt behov av strömming av finska bönder, närmare bestämt 224 tunnor av totalt 465 tunnor. Slottsfogden brukade dessutom köpa näver och bräder av finnarna till byggnadsarbeten, som ständigt pågick på slottet.⁹

Uppköparna på Stockholms brygga bestod av två kategorier: husbehovshandlare och grosshandlare. Finnarna sålde sina varor följaktligen både direkt till konsumenterna och till återförsäljare av olika slag. Skillnaden mellan de bägge grupperna låg långtifrån alltid i uppköpens storlek. Även konsumenterna kunde inhandla stora kvantiteter från höstmarknaden om de t.ex. rep-

resenterade ett adligt eller storborgerligt hushåll. Detta till trots gick bara en mindre del av handelsvarorna direkt till konsumenterna — år 1546 t.ex. 5 % av smöret, 11 % av strömmingen, 5—6 % av gäddorna o.s.v. Storhandlarna, som var detta år ca 300 till antalet, koncentrerade sig på inköp av de värdefullaste varorna, smör och lax, hudar och ekorrskinn, tran och späck samt de fina skinnvarorna från Norrbotten.¹⁰

Det vore intressant att veta, i vilken mån de besökande finnarna råkade i beroendeförhållanden till dessa stockholmska handelsmän. Sannolikt är, att bönderna hade sina permanenta handelsförbindelser med vissa borgare. Företeelsen är i Finland känd under beteckningen ”majmiseri” efter det finska ordet *majamies*, d.v.s. en värd eller handelspartner som ger logi och traktering åt bonden. Vissa uppgifter tyder på att Gustav Vasa bekämpade denna typ av beroendeförhållanden. Några av Stockholms borgare var av finsk härkomst och stod säkert på god fot med besökarna.¹¹

För Stockholms finska koloni var det av stor betydelse, att mängder av landsmän kom till staden varje år. Hundratals finska bönder samlades till höstmarknaderna, och från år 1589 vet man, att trehundra av dem undertecknade med sina bomärken en politisk stridsskrift, som i kraftiga ordalag fördömde borglägret och andra olagliga skattebördor i Finland. De besvärliga förhållandena i hemlandet tvingade många av resenärerna att stanna för gott i den mera gästvänliga svenska omgivningen. Det var framför allt det ständiga behovet av arbetskraft i en stor stad, som lockade dem. Finnarna axlade många uppgifter inom Stockholms livsmedelsförsörjning, transportväsen samt hamn- och sjönäringarna. Rekrytering av tjänstefolk, drängar och pigor, från Finland var under 1500-talet av stor omfattning. Fastän de flesta kom från de svensktalande kustsocknarna i Finland hade strömmen med

Teckning av en bonde från Ulo i Österbotten på handelsfärd (med torkad fisk och smörbytta). Foto Nationalmuseet, Stockholm.

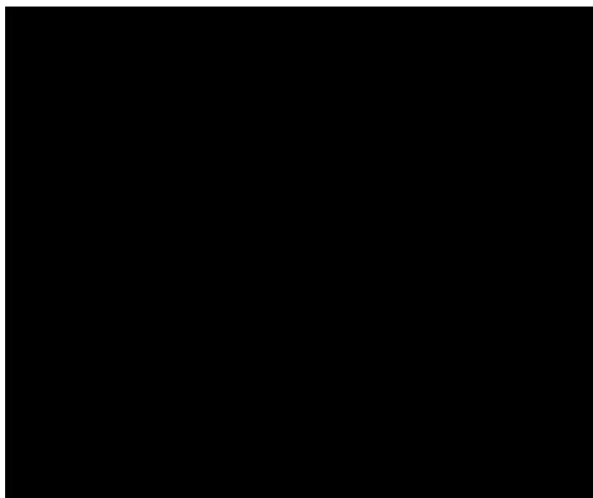
sig talrika finnar, som inte alls kunde tala det svenska språket. De rent finska efter- och tillnamnen i tänkeböckerna talar på denna punkt sitt vältaliga språk. Personer med namnet Kaima (Cayma, Chayman), Hercke, Hirff, Humalainen, Huisko, Paha, Sarffue o.s.v. förekommer i källorna.¹²

Dessa finnar fick på 1500-talet för första gången en egen stödjepunkt i en gemensam finsk inrättning. Tack vare tillkomsten av Stockholms finska församling vet vi relativt mycket om hu-

vudstadsfinnarna. Det förefaller visserligen troligt, att det har funnits finska präster redan under medeltiden, men reformationens seger gjorde, att det finska folkspråket nu fick officiell användning inom kyrkan. Till lutherdomens grundprinciper hörde, att folkets språk togs i bruk i gudstjänsten. I Storkyrkan samlade Olaus Petri den svenskspråkiga menigheten kring sin predikstol. Den tyska befolkningsgruppens gudstjänster hölls från början på tyska. Och när borgmästare och råd i augusti 1530 definitivt förbjöd den katolska mässan på latin, hade tiden också kommit till att ordna predikoverksamhet för den betydande finska minoriteten i staden. Märkas bör att den finska församlingsbildningen var finsk i språklig bemärkelse, d.v.s. endast avsedd för finsktalande personer. Finlandssvenskarna hörde inte under 1500-talet till den finska kyrkan.

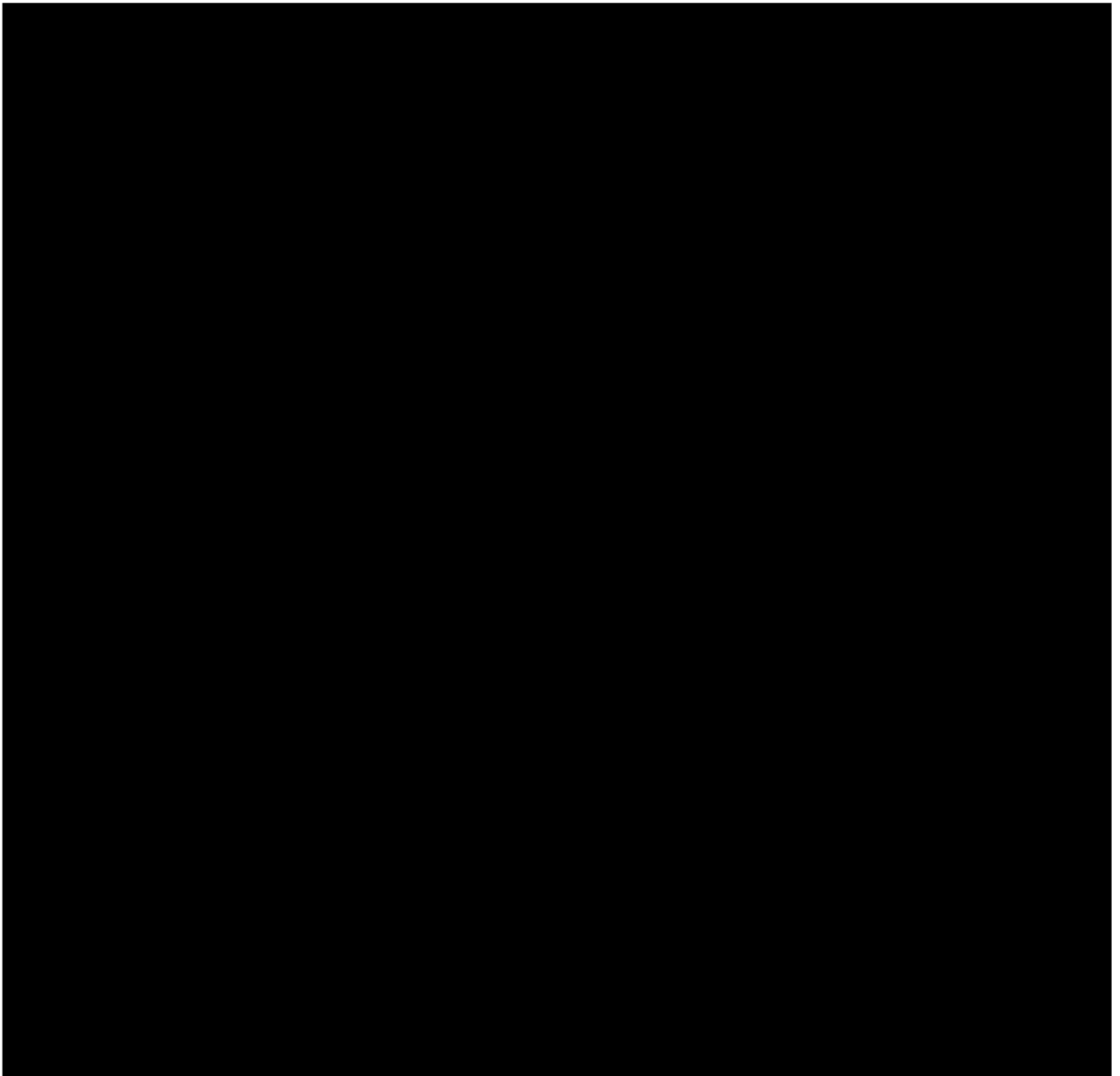
Stockholms finska församlings historia har behandlats av *Robert Murray* i en uttömmande historik (1954). Den första notisen om denna församling står att läsa den 8 oktober 1533, "onsdagen efter Birgittae", då stadens borgmästare och råd beslöt att golvet i det år 1528 stängda Svartbrödraklostret skulle jämnas och en finsk predikant hållas, som "där i klostret skulle predika och bo". Beslutet innebar, att en finsk församlingslokal — snarast en kyrka — nu etablerades i staden med en fast anställd själasörjare för finnarna. Tyvärr vet man varken prästens namn eller församlingens numerär. Till sin ställning var den finske prästen liksom också de övriga kaplanerna underställd stadens kyrkoherde. Man kan lägga märke till, att predikandet på finska började tidigare i Stockholm än i Åbo, kanske därför att reformationen hade hunnit något längre i Sveriges huvudstad än i dess finska provinser.

Efter tolv år, 1547, lät Gustav Vasa riva det förfallna klostret och församlingen blev för första (men inte sista) gången husvill. Vid denna tid

Båt från utgrävningarna på Helgeandsholmen. Fartyget, en haxe, användes i fraktfart i Bottenviken. Modell av Claes Kruckenberg 1986.

pågick tryckningen av de finska kyrkliga skrifterna i stadens enda boktryckeri, som ägdes av boktryckaren Amund Laurentsson. År 1547 hade den finske reformatorn Mikael Agricola fått sin översättning av Nya Testamentet färdig och dess korrektur lästes i Stockholm av ditresta kaplanen Mikael Stephani, en Åbopräst som under sin vistelse i Stockholm förmodligen deltog i finska församlingens verksamhet. Från ungefär samma tid, 1545, är uppgiften, att Finska församlingen förestods av en av Storkyrkans kaplaner, *Herr Mårten*, som alltså är den förste till namnet kände prästen i församlingens historia. Sannolikt hade han påbörjat sin verksamhet redan 1541. Den 18 juli 1547 klagade stadens kyrkoherde Olaus Petri, att herr Mårtens lön var alldeles för låg. Rådet beviljade då en lönehöjning med 30 mark, som motiverades med att herr Mårten "dess flitigare skall akta sitt ämbete med den finska predikan". Ännu 1550 betalade staden denna lön till honom. Herr Mårten tycks ha

En haxe från Mustasaari 1707. Bild ur Jöran Wallins resor i Linköpings stifts- och landsbibliotek.

ägt ett hus vid Kindstugatan. Vid denna tid, 1550, fick han en befattning i landsorten, Börstils församling i Roslagen, och försvann ur sin finska församlings historia.

Förlusten av en församlingslokal var ett hårt slag för den finska menigheten. Först i början av 1560-talet tycks församlingen ha fått disponera ett nytt utrymme, S:ta Gertruds gamla gillestuga, vilken efter reparationen kommit i kronans händer. Det var fråga om en rymlig sal, där man tidigare hållit riksmöten. Förmodligen hade den intensiva finska seglingen på Stockholm på 1550-talet understrukt behovet av en finsk församling i staden. Johan III ägnade sedermera ett betydande intresse gentemot "den finska kyrkan", som gillestugan kallades. 1569 skrev konungen till Joen Nilsson och Anders Målare "om materialer till Finska kyrkans uppbyggelse". Han visste ett par år senare, att kyrkorummet var alltför trångt under kyrkliga högtider, t.ex. under påsken, och uppmanade Anders Målare att sammanbygga sakristian med kyrkan och förlänga byggnaden i väster. Kyrkan skulle dessutom få en egen klocka på kungens bekostnad. I en skrivelse underströk Johan III, hur nödvändigt det var, att en ordentlig finsk kyrka kom till stånd; i Stockholm "är mycket finskt folk och intet rum, där Guds ord på deras mål och eljest tidegård uti rätten tid förhandlas kan".¹³

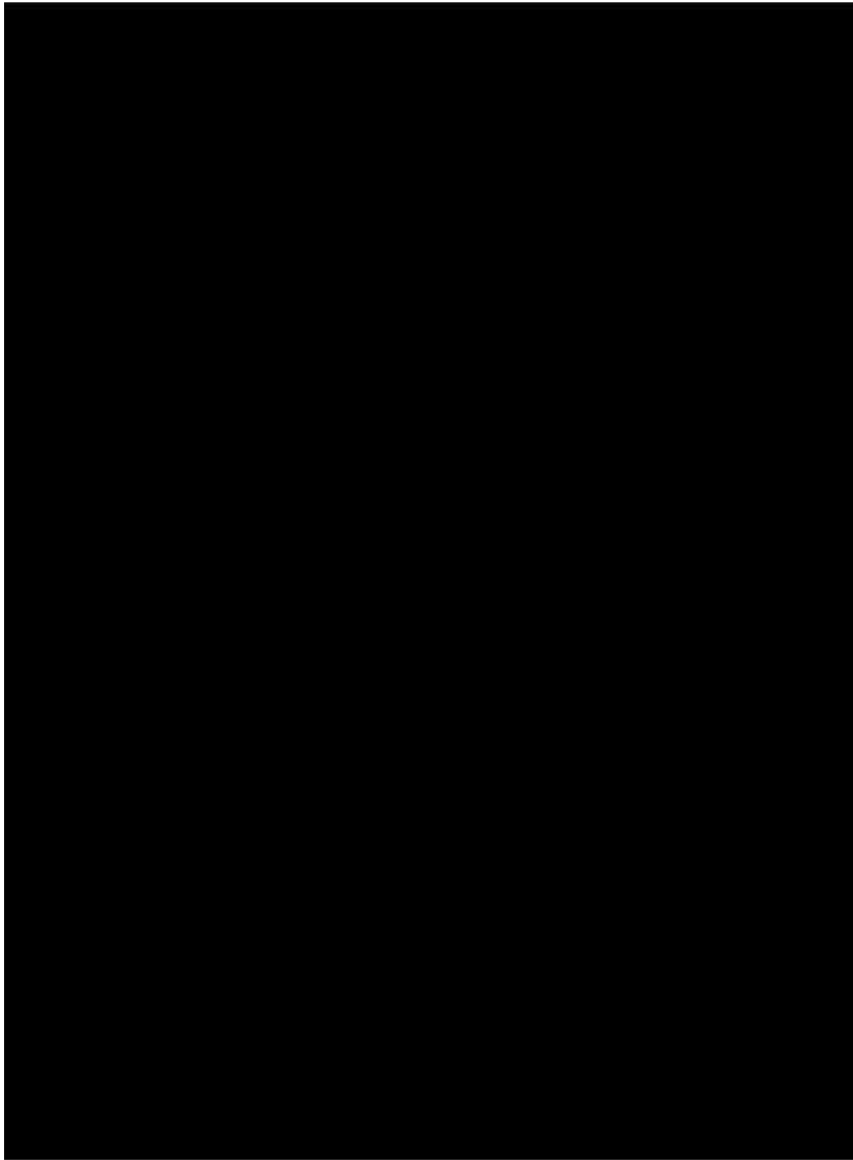
Till det yttre var finska kyrkan inte någon självständig församling, eftersom beslutet vid Örebro möte 1529 föreskrev, att det ej fick finnas mer än en kyrkoherde i varje stad. Finska församlingen förestods följaktligen av en kapellan, som tillsattes av borgmästare och råd och som sorterade under kyrkoherden. I februari 1572 förordnades kyrkoherden i Skepptuna *Ericus Mathiae Hwiit*, "finske herr Erik", till församlingens kaplan, vilken befattning han tycks i praktiken ha innehaft redan på 1560-talet. Han tillträdde emellertid inte tjänsten utan finnarna

fick nöja sig med en annan präst, herr *Jöns*. Trots detta utsåg borgmästare och råd 1573 en viss *Mathias Petri* till finnarnas kyrkopräst, vilket väckte livliga protester. Man hotade rentav "häva" honom "ut genom fönstret", om han skulle påtvingas menigheten. I stället höll finnarna fast vid sin gamle präst, herr *Jöns*, som tycks ha kommit till församlingen på ett mera informellt sätt.

Som ledare för denna åsiktsriktning bland finnarna uppträdde 1573 två borgare i staden, Olof Knutsson och Erik dragare. Den förre blev anklagad för att han hade sökt lägga beslag på de i häven insamlade penningarna, som skulle gå till de fattiga i stadens hospital Danviken men som han ville använda till att bekosta gjutningen av en kyrkklocka. Kungens ett par år gamla löfte om en klocka hade nämligen inte infriats, eller också ville man förse kyrkan med en andra klocka för större anseendes skull.

För att straffa Olof Knutsson ålade borgmästare och råd äldermännen för stadens åkare och dragare att ställa borgen för denne. Uppgiften är av intresse, eftersom den är den första information vi har om att just åkarna och dragarna stod nära finska församlingen. Åtminstone från 1573 tycks det förhålla sig så, att de som svarade för Stockholms transportväsen till stor del var finnar. Gruppen skulle i fortsättningen spela en viktig roll i finska församlingens historia.

År 1576 beslagtogs Johan III Gråmunkeklostret med dess kyrka för ett nygrundat kollegium, en uppfostringsanstalt för adliga gossar. Härigenom blev Tyska församlingen utan lokaler. Som ett provisorium hänvisade kungen tyskarna till S:ta Gertrud eller Finska kyrkan. Den tyska menigheten lade under de kommande åren ner ett stort intresse och stora kostnader till att ombygga och försköna S:ta Gertrud. Tyskarna trängde helt enkelt finnarna sakta ut ur deras församlingslokal.¹⁴

Närmare 300 finska bönders klagomål mot borglägret, framfört i Stockholm 1589. RA, R 5518.

Under Finska kyrkans samexistens med tyska församlingen, som varade i tre decennier, gled utnämningrätten av finska präster från borgmästare och råd över till kungen. År 1576 hade den omstridde Mathias Petri fått lämna sin befattning och Johan III utnämnde kaplanen i Pyhäjoki i Österbotten *Henricus Erici* i hans ställe. Vid denna tid tycks församlingen också ha fått en annan präst, herra Mårtens son *Zacharias*, varvid en ny praxis med två samtidigt verksamma finska själavårdare etablerades. Uppsala mötes beslut 1593 undertecknades på församlingens vägnar av *Canutus Martini Carelius*, senare kyrkoherde i Nedertorneå. Utöver honom figurerar det i finska församlingen flera andra präster, bl.a. en vid namn *Johannes Martini*, som testamenterade flera vackra böcker med sin namnteckning till finska kyrkan. De många prästernas existens ger vid handen, att man vid denna tid — 1500-talets sista decennium — använde såväl finska som svenska språket i gudstjänsten och hade skilda förkunnare på de olika språken. Denna strävan till dubbelspråkighet berodde utan tvekan på de finska prästernas önskan att anknyta så många Finlandsfödda som möjligt till församlingen. Under 1600-talet blev församlingen åter uteslutande finskspråkig.

Efter Johan III:s död 1592 — kungen som hade gynnats den finska församlingen — kom ledningen av angelägenheterna i S:ta Gertrud i tyskarnas händer. Efter ett kort avbräck som hade berott på den tyska församlingens stöd åt Sigismund lyckades tyskarna vinna Karl IX på sin sida, eftersom de stod på god fot med den kunglige sekreteraren Erik Jöransson Tegel, vars hustru var tyska. I januari 1607 utvisades finnarna därför från S:ta Gertrud, som nu övertogs i sin helhet av tyska församlingen.¹⁵

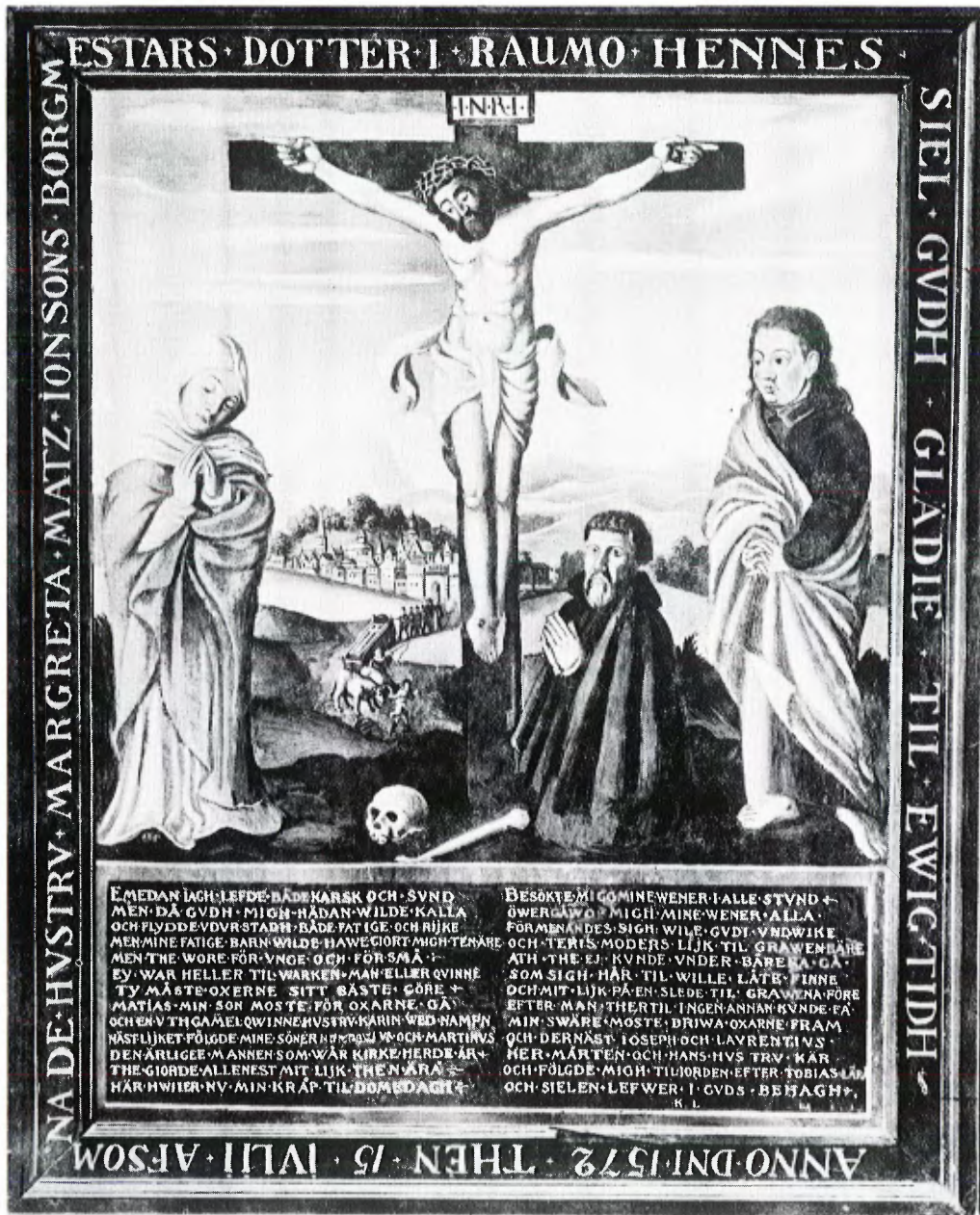
Inflyttningen från Finland till Stockholm fortsatte att vara synnerligen livlig under 1500-talets sista decennier. Långtifrån alla inflyttare hörde

till fattigt småfolk. Vid en genomgång av de tryckta tänkeböckerna, särskilt med hänsyn till arvsuppgörelser, har *Birgitta Lager* funnit ett antal fall bestående av bofasta, hushållsbildande finnar. Därutöver finns flera exempel på att borgarhustrurs arvingar var bosatta i Finland. År 1582 fick t.ex. Henrik Eriksson rossbårmästare utlämna arv till sin hustrus släktingar i Finland. Likaså lämnade Knut kammarsven 1592 till sin hustrus släktingar i Finland "allt det arv både uti fast och löst, som de efter henne ärva borde". Några av de mera bemärkta borgarna med härstamning från Finland var stora husägare, t.ex. Tomas Björsson, Vaste Eriksson och Vitting Månsson. Ytterligare en av stadens förmögna köpmän, Erik Månsson, kom från Österbotten. Vågbooken 1581 har efter köpmannen Clemet Jakobssons namn tillägget "Finne". Dessutom förekom finnar med olika landskapsnamn, tre stycken som kallas Ålänning, en Tomas Finne, en Tomas Nylänning och en Jöns Savolax. Den sistnämnde var verkligen en savolaxare, eftersom tänkeboken 1601 vet tala om arvskrav från Jöns Savolax' bror, en bonde från Finland.¹⁶

Herr Mårten, finske lagöversättaren

Många av de i svenska moderlandet verksamma finnarna från 1500-talet är knappast kända mera än till namnet. Till de bättre kända personligheterna hör herr Mårten, landslagens förste översättare till finska. Trots att forskningen vet åtskilligt om honom, är han ändå tämligen gåtfull, särskilt just som det finska lagspråkets fader.

Enligt i dag rådande uppfattning härrör de äldsta uppgifterna om herr Mårten från år 1545,

Kyrkoherden Martinus Olai (Herr Mårten) knäböjande i Margareta Jussoilas epitafium, Raumo kyrka. Foto Museiverket.

då han verkade som finska församlingens kaplan i Stockholm. I varje fall predikar han detta år på finska i huvudstaden. Troligt är också, att han är ganska ny i sin befattning, eftersom han inte förekommer bland Stockholmsprästerna 1540, året då kyrkoherden Benedictus Olai tillträdde sin tjänst. Indirekt vet man, att herr Mårten bör ha varit född ungefär 1510, eftersom han hade hunnit bli prästvigd under den katolska tiden. Han bör därför ha varit ungefär jämnårig med Mikael Agricola och Paul Juusten. Självklart var han finne, och som hans hembygd har forskningen utpekad Norrfinland, det vill säga trakten norr om Aura å, någonstans mellan städerna Åbo och Raumo.

Vid sitt uppdykande i källorna 1545 är herr Mårten redan gift, och troligen gift med en äkta stockholmska, borgaren Jakob Larensso Kuses dotter. Dels genom arv från sin hustrus sida, dels genom köp hade han förvärvat sig en fastighet vid Kindstugatan. År 1547 erhöll Mårten en lönehöjning med hänvisning till sina finska predikningar. Tre år senare, 1550, har Martinus Olai, som han också kallas, flyttat till Roslagen och blivit kyrkoherde i Börstil.

Särskilt lång blev alltså inte herr Mårtens första period i Stockholm. Ett halvt decennium, kanske drygt, verkade han till Stockholmsfinnarnas fromma. Under dessa år trycktes nära Svartbrödraklostret, där finska församlingen var inrymd, hos Amund Laurentssons officin vid Själagårdsgatan, en rad finska böcker — Mikael Agricolas ABC-bok (1543 eller 1544), Bönebok (1544), Nya Testamentet (1548), Mässboken och Handboken (1549), Davids Psaltare (1551) o.s.v. Man gissar knappast fel, om man antar, att denna intensiva finska förlagsverksamhet, som pågick i grannskapet, på något sätt också berörde herr Mårten.

Vid mitten eller under senare hälften av 1550-talet trängdes herr Mårten ut ur sin lands-

församling Börstil, som kyrkoherden i Luleå magister Arendt erhöll som ersättning för sitt förlorade boställe, som hade tagits i besittning av fogden i Norrbotten. Kungen sörjde dock för att herr Mårten erhöll en ny tjänst. Gustav Vasa skrev till sin son hertig Johan, att Mårten skulle få en befattning som kyrkoherde i Finland och att han skulle få ersättning där för den boskap, som han hade lämnat till magister Arendt. Kungen säger i sitt brev rentut, att herr Mårten var barnfödd i Finland och att han passade där, då han kunde både finska och svenska.

Hertig Johan placerade herr Mårten som kyrkoherde i Raumo. Där verkade han i två decennier, av allt att döma till allas belåtenhet. År 1574 for han över till moderlandet för att representera det finska prästerskapet vid riksdagen och kom in i den delegation, som skulle förrätta ärkebiskopsvalet. Sin röst gav han vid detta tillfälle till biskopen i Linköping Martinus Olai Gestricius. En votivtavla i Raumo kyrka — som eventuellt är av senare ursprung — föreställer herr Mårten vandrande i processionen efter liket av borgmästaren Mats Jönsson Jussoilas dotter. Votivtavlan och den dikt som pryder den föreställer kyrkoherden i det vackraste ljus — även mitt i pesttider skötte han sin tjänst monstergillt.

År 1577 tycks herr Mårten ha återflyttat till Stockholm, och året därpå fungerade han som predikant i den då etablerade Riddarholmsförsamlingen. Från och med år 1578 och till 1585 var han en av Johan III:s hovpredikanter. Herr Mårten verkade dock inte oavbrutet i Stockholm utan bodde tidvis också i Ösmo församling på Södertörn, troligen ditlockad av många finnar, som hade slagit sig ner söder om Stockholm. Han lämnade denna tjänst i Ösmo till sin son Zacharias år 1584. Nästa år, förmodligen mot sensommaren, avled herr Mårten.

Herr Mårtens förnyade flyttning till huvudstaden omkring 1577 och hans nästan decennie-

långa verksamhet som hovpredikant hängde intimt samman med växlingarna i Johan III:s kyrkopolitik. Under denna tid hade kungen börjat grubbla över den apostoliska successionen, frågan om den rätta prästvigningen med smörjelse, och konstaterat med förskräckelse, att riket nästan saknade på rätt sätt vigda själasörjare. Bland de under katolsk tid vigda ålderstigna och skröpliga prästerna gjorde bara en, herr Mårten, ett alltjämt livskraftigt intryck. När han dessutom inte motsatte sig den nya liturgin som kungen hade kommit på kallades han skyndsamt till Stockholm. Genom sin medgörlighet ställde sig herr Mårten utanför huvudparten av det lutherska prästerskapet. Men han var också hatad av katolikerna, som med rätta betraktade honom som en främmande fågel i sin krets.

Herr Mårten kom i Stockholm att hamna mitt i en kyrkopolitisk strid, som ytterst gällde kungens tro. Den påvlige legaten Antonio Possevinos skrev i ett brev till jesuiten Laurentius Nicolai Norvegus eller Kloster-Lasse, att denne hade gjort rätt när han hade vägrat att ge syndernas förlåtelse till en så stursk person som kungens huskaplan. När Johan III sedermera avskedade Kloster-Lasse från tjänsten som rektor för adelskollegiet på Gråmunkeholmen, tycks herr Mårten ha varit på tal som dennes efterträdare, trots Possevinos ivriga protester. De rena katolikerna kunde inte tåla en halvlutheran i sin krets.

Det finns uppgifter som tyder på att herr Mårten faktiskt var Johan III:s ende huskaplan och biktfader under åren 1578—1580. Inte att undra på att motreformationens män debatterade hans roll, visserligen utan att oftast nämna honom vid namn. De ansåg, att herr Mårten med sin rätta prästvigning ändå bedrog hela den katolska kyrkan. Arbetet på kungens omvändande vilade på en bräcklig grund så länge herr Mårten tilläts husera i hovkapellet. Även efter Johan III:s formella brytning med katolikerna 1580 behöll herr

Mårten sin tjänst, fast han bodde numera kontinuerligt i sin landsförsamling Ösmo. När herr Mårten vid påsken 1585 för sista gången hade utdelat nattvarden till kungen och därefter avlidit på sommaren, hade Johan III ett stort besvär att från utlandet importera en ny präst av hans sort, lagligt prästvigd men inte katolik.

Herr Mårtens roll som lagöversättare är mera oklar än hans övriga levnadsöden. Uppfattningen att han översatt Kristoffers landslag till finska bygger på en notis av Johannes Bureus' hand från år 1609: "Finsk Laghboken gjordes af gamle Her Mårten finsk Predikant i St: och Her Zachariae fadher, henne sågh Josephus Georgij i K. Johannes Cantzelij 93 & hon ligger än 1609 i Rikens Cantzelij". Det är inte säkert, vilket av de bevarade exemplaren (KB, Codex B 96 och Codex B 96a) denna uppgift avser. De är tydligen avskrifter, gjorda av flera personer, och den ena av dem bär på årtalet 1548 i sitt pärmexlibris. Om detta årtal har något med manuskriptets färdigställande och inbindning att göra är oklart.

Uppenbart är däremot, att en finsk lagöversättning verkligen förelegat i kung Johans kansli efter dennes död 1593 och sedan hamnat i riksarkivet 1609; i bägge fallen har traditionen vidarebefordrats av vittnesgilla personer, Josefus Georgii och Johannes Bureus själv, som var avlägset släkt med herr Mårten.

Språket är i de bägge bevarade varianterna den norra typen av Åbodialekt, som talades på kuststräckan upp till Raumo; uppenbarligen var översättaren hemmahörande inom denna trakt. När översättningen gjordes är mycket oklart. Man har velat fränkänna årtalet 1548 all beviskraft med hänvisning till att det blott skulle ange tillverkningsåret för pärmstämpeln. Förenat med uppgiften, att herr Mårten kallas för "finsk predikant i Stockholm" tycks det emellertid få större betydelse, och även Mikael Agricolas intensiva översättarverksamhet på 1540-talet tycks peka på

denna tidpunkt.

Denna datering av översättningen är dock inte den enda tänkbara. Man kan föreställa sig her-
tig Johan som den finska textens beställare på
1550-talet; för herr Mårtens tid som kyrkoherde
i Raumo talar både dialekten och det förhållan-
det, att hans kunskaper i finska särskilt poäng-
teras i en kunglig skrivelse från 1558. Eller se-
dan kan åren som hovpredikant i Stockholm
1578—1585 komma i fråga; under denna tid
trycktes i Stockholm även andra alster på finska,
bl.a. en förordning angående gästgiverier och
skjutsning. Avskrivningen av lagboken har av
vattenmärken att döma ägt rum något senare, i
varje fall under 1500-talets sista decennium.

Arbetsvandringar över Bottniska viken till svensk landsbygd

Den svenska landsbygden kring Mälaren behöll
under Vasatiden sitt starka grepp om finnarna.
Vi har redan sett, hur skaror av arbetssökande
finnar sökte sig under medeltiden och tidigt
1500-tal över Stockholm längs de vattenvägar
som Mälaren erbjöd till den bördiga Upplands-
slätten och bosatte sig där i stora områden i trak-
terna av Uppsala, Enköping och Sigtuna. Dessa
finnar hade ibland turen att komma i besittning
av mindre lantbruk, som de arrenderade av kro-
nan, kyrkan eller frälset, varutöver några av dem
tycks så småningom ha stigit till skattebönder och
blivit självägande på sina hemman.

Det stora flertalet av medeltidens Upplands-
finnar var dock med säkerhet lantbruksarbete-
re. På 1500-talet fortsatte flyttningsströmmen,
men i mera planerade former. Finska arbetare be-
hövdes på de större godsens, särskilt säsongvis
när skördearbetet krävde många deltagare, och

alldeles särskilt på kungahusets egna gårdar, som
i regel tillhörde de större i området. Därutöver
var behovet av finsk arbetskraft stort på slotten,
där ett talrikt tjänstefolk var en av förutsättning-
arna för att dessa regionala förvaltningscentra
skulle fungera tillfredsställande. Byggnaderna
skulle underhållas och utökas, skörden skulle in-
samlas och lagras, fiske och jakt bedrivs, ett
stort boskap vallas, mjölkas och slaktas, kök,
källare och bodar hållas i ständig verksamhet.
Arbetskarlar och -kvinor slukades också av de
förindustriella inrättningarna för bearbetning av
olika naturrikedomar, bruken och gruvorna —
sådana var utöver de regelrätta gruvföretagen
t.ex. svavelbruken och saltsjuderierna.

Vasakungarnas arbetskraftspolitik har inte be-
handlats av forskningen mera ingående. Utgångs-
punkten för denna politik måste emellertid ha va-
rit en stor brist på arbetskraft i lämplig ålder vid
kungahusets och kronans egendomar och inrätt-
ningar. Det märkligaste dokumentet, som på sätt
och vis föregrep Vasakungarnas åtgärder, är en
dikt av Peder Månsson i en handskrift kallad
”Bondakonst”, som förvaras på Kungliga Bib-
lioteket (Sign. X 502). Vadstenamunken Peder
Månsson (Petrus Magni) var en stor del av sitt
liv föreståndare för Birgittahuset i Rom och blev
på Gustav Vasas inbjudan på gamla dagar biskop
i Västerås 1523—1534. Han var en lärd herre som
översatte arbeten till svenska och försåg översätt-
ningarna med rimmade förord eller efterskrifter,
som ofta byggde på noggranna primärstudier.
”Bondakonst” har skrivits enligt en uppfattning
vid sekelskiftet 1500, enligt en annan under Pe-
ders vistelse i Rom 1516—1519. En del av dess
förord lyder så här:

*Nw liggia j swärike mang gotz ödhe
som fordorm waro vptakin mädh storo
mödhe
Stor stenröör bewisa thet nogh
affwer hwilken är wäxin williande skogh*

*Somme säya the gotzen lagdos ödhe
 aff myklo örlögh oc swarthom dödhe
 Ffattas nw folk thet ma väl föresees
 mädh almoghanom tärfwa höffwe mees
 Ffrwksammasta ärw swärikis finna
 thy ganskans mångh barn födher hwar
 qwinna
 Sidhan föra the barnen til righa oc räffla
 hwilka skwlle föras til stockholm oc gäffla.*

*Wm konwngen thär på strängh förbodh
 giorde
 til tyska land jngen barnen föra tordhe
 thet waare swärike oc finland stor nytta
 mädh finnor brwkas selff oc kopar hytta
 Än komme til swärike finna yffnelika nogh
 som brwkado aaker ob ryddo skogh
 oc gaffwes them friheth nokor aar
 på ödhe gotzen thär skoghen staar
 thär mädh matte landeth oc kronan
 wphöyas
 oc fattigom finnom mäd lön förnöyas.¹*

Den litterära förbilden för denna dikt är ett parti i Karlskrönikan, som emellertid inte talar om finnar. Tendensen i "Bondakonst" är fosterländsk — Peder Månssons program var att göra Sverige självsörjande i fråga om arbetskraft, hantverkare och specialister.² Författaren nämner först den stora ödeläggelsen, som har inträffat under de senaste hundra åren, och skriver, att krigen och epidemierna hade varit orsaken till den. Sedan inflikar han i sin text ett par finska ord — *terve, hyvä mies*, var hälsad, gode man — och säger, att "Sveriges finnar" var det frukt-sammaste folkslag som finns. De många finska barnen reste dock till utlandet, Reval och Riga, fastän de borde komma över till Sverige, till Stockholm och Gävle. Detta är den befolknings-politiska grundtanken i Peder Månssons dikt.

Hur kunde man uppnå att finnarna flyttade till Sverige? Författaren rekommenderade kungen

Olaus Magnus karta Carta marina (1539) visar upp flyttningsrörelser mellan Sverige och Finland: över Kvarken kunde man åka släde, över Finska viken åka skidor och rida, mellan Stockholm och Åland segla på en hansakogg.

ett strängt förbud, som hindrade det finska folket att föra sina barn över till "det tyska landet". Ett sådant förbud skulle vara till stor nytta för Sverige, ty finnarna behövdes till kopparhyttor, till att svedja ("rydda") i skogarna och till att odla åker. Detta skulle de göra, bara man gav dem några års frihet från skatt. Lösningen skulle vara bra för Sverige och också göra de fattiga finnarna mera välbärgade, menade Peder Månsson.

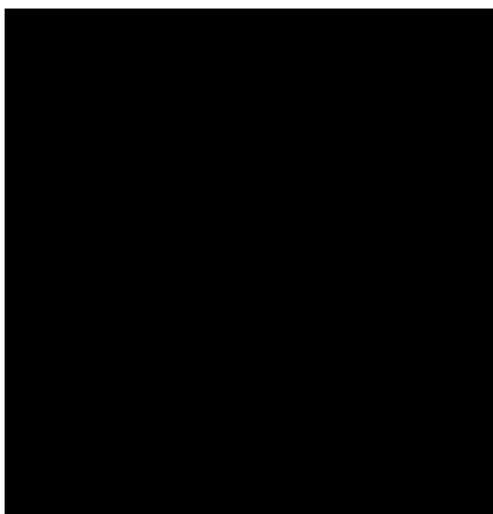
Vasakungarna följde Peder Månssons rekommendation till punkt och pricka, vilket visar, att tanken på en reglerad invandring måste ha legat i luften i 1500-talets början. Av Gustav Vasas

skrivelser kan man se, hur rekrytering av arbetskraft skedde på ungefär samma grund som uppbyggande av krigsfolk. Genom brev till de lokala myndigheterna, fogdarna, kommenderades de att samla in arbetsfolk av än den ena, än den andra typen och sända det över till Sverige. Gång på gång samlades skaror av finnar från de olika bygderna för överfart utan minsta gnissel, ungefär som knektar vid sitt uppåd. Än behövde kungen jordbrukare till kungsgårdarna, än fiskare till kronans fiskerier, än gruvarbetare, än tjänstefolk till slotten, än skrivarlärningar till kansliet eller kammaren, och fogdarna, slottshövitsmännen och biskopen i Finland lydde. Exempel på order till de finska myndigheterna är legio.

Sålunda skrev Gustav Vasa den 29 mars 1543 till sin hövitsman i Åbo, att kungen hade "storligen förnöden en hoop legefolk ther aff Finlandh, och synnerligen till Gripzholm", varför hövitsmannen skulle sända i väg "thet mindzste Trettije Legedrenger och Legepiger ther aff Åbo Län" vid det första öppna vattnet till Sverige.³ Hösten 1544 skrev Gustav till rektorn vid Åbo skola Mikael Agricola, att han behövde två eller tre unga djäknar från läroanstalten för att användas som skrivare på kansliet och i kammaren. Då rektorn inte lydde genast, följde den 22 juni 1545 en strängare befallning, som kom med en kurir, som hade fått i uppdrag att handplocka skrivarlärningarna.⁴ Den 22 februari 1547 var Gustav Vasa åter ute i ett liknande ärende och skrev en fullmakt till sin tjänare Bertil Hindrichsson, som skulle resa till Finland. Denne skulle anställa "udi Åboo län, och Tavasthuss län thet meste arbetis folck, och någre Laggare, som han ther öffver komma kann. . . och them hitt utöffver till vårt Slott Gripzholm med sig haffve".⁵ Det är troligt, att Gripsholms slott också fick en betydande skara finskt tjänstefolk, bland andra laggare, som kunde tillverka träkärl av olika slag.

Den 25 juni 1547 behövde kung Gustav finnar till byggnadsarbete i Uppsala, möjligen till byggande av slottet. Denna gång var det troligen svårt att få tag i villiga finnar, eftersom sjukdomen grasserade i Sverige.⁶ Den 8 december 1549 lät kungen författa ett öppet rekommendationsbrev för Hans Båtsman, som var ladugårdskarl på någon av de kungliga egendomarna i Sverige. Han skulle resa över till Finland för att anskaffa sådant legofolk, som var duktigt på mossdikning och fiske.⁷ Vad kungen tänkte på var uttorkande av kärr genom dikning och laxfiske vid kungsgårdarna. Den 30 april 1550 avsände Gustav Vasa ett intressant brev till Gustaf Olsson Stenbock. Denna gång behövdes det finnar till Älvsborg för att bygga en "hååp" (*haapio*), ett skepp, på vars utseende man inte kan vara så säker, eftersom man använde detta fartygsnamn på olika slags båtar. Finnarna skulle bygga båten "äpter thet sätt, såm vij the hååper i Upland bygge latid haffve" och farkosten skulle därefter användas i Bohusläns skärgård.⁸ Av skrivelsen syns, att finnar hade anlitats som skeppsbyggare vid Roslagskusten, och att deras båtar var så sjödugliga, att kungen ville sprida denna typ av farkost till västkusten. Den 2 april 1551 tillkom så ett brev, som ser ut att vara en exakt kopia av Peder Månssons befolkningspolitiska dikt från början av 1500-talet. Legofolk från Nyland skulle inte tillåtas att fara till Reval eller annorstädes i utlandet. Om det fanns mera folk i Finland än vad som behövdes där, skulle flyttarna ta vägen till Sverige, skrev kungen.⁹

Raden av liknande arbetsmarknadspolitiska uppmaningar är nästan ändlös i Gustav Vasas och hans söners registratur, även om man bortser från de skrivelser, som tar upp bergsbrukets behov av arbetskraft, vilka behandlas längre fram i denna bok. Den 20 april 1551 försågs en Sven Birgersson med fullmakt att dra till Finland och leja där arbetsfolk. Den 22 juli samma år vi-

Del av det rimmade "förspråket" till Peder Månssons "Bondakost". KB, X 502.

sar en skrivelse, att "en stoor hoop arbetsfolck" hade på eget bevåg anlant till Stockholm. Arbetarna från Finland skulle nu uppdelas i mindre grupper, som skulle sändas till gruvorna och "till våre slott och gårdar".¹⁰ Den 15 juli 1551 hade Gustav redan skrivit till befallningsmannen på Uppsala kungsgård, att det fanns finskt arbetsfolk att hämta i huvudstaden.¹¹

Av intresse är också ett inkommet brev av den 28 mars 1553 från befallningsmannen Nils Birgersson, som styrde och ställde på Kronobergs slott och i Växjö stad. Befallningsmannen klagade, att det i hans landsända inte fanns sådant folk som man "kunde bruka. . . till noget gagn". Han önskade, at kungen skulle sända "10 eller 15 finnar hiitt". Och brevet fortsätter: "Jag kunde them bruka till fiske, till tegelladun, till allehanda thet gagn är, och the kunde icke målett till att löpa hädan". Dessutom lovade Nils Birgersson att sända smålänningar upp till stockholmstrakten, där de inte var lockade att fly tillbaka till sina hem.¹² Skrivelsen ger 1500-talets

svenska arbetsmarknadspolitik som i ett nötskal — finnarna behövdes i Växjötrakten som goda arbetskarlar, som inte kunde fly sin kos "för målets skull", eftersom de inte kunde svenska, och smålänningarna skulle i gengäld sändas till Mellansverige där de var främlingar och mindre benägna att avvika tillbaka till sin hembygd.

Det var inte särskilt lätt att få bukt med finnarnas självpåtagna vandringar. Ett brev från Gustav Vasa till hertig Johan av den 18 augusti 1556 upprepar de tidigare synpunkterna på skadligheten av finnarnas utvandring till Baltikum. Närmast med tanke på gruvorna skrev kungen, "att vij medh thet förste måtte bekomme en hoop aff thet folk, som ther ähre och icke tiänlige ähre till krigzfolk. Och effther man haffver allestedz folk storligen behoff, så måtte man göre ett allfvarligt förbudh udi alle län vedh siösjyderne, så väll i Charelen och Nylandh som i Finlandh, thet inthet folk ther aff landet utstädes måtte, anthen till Räffle eller annerstedz till Lijfflandh att giffve sigh ther udi tiänist, som thet pläger skee, vedh lijffzstraff".¹³ Vilken effekt just denna skrivelse fick, är dock tämligen ovisst. Knappt två veckor senare, den 29 augusti 1556, utfärdade Gustav ett brev till Henrik Claesson och Klas Kristersson Horn samt Jakob Bagge, som svarade för krigsföringen i östra Finland. Kungen menade, att det utöver krigsfolk också fanns sådant folk, som lämpade sig till arbeten av olika slag: "Här i Sverige ähr stor bräk opå arbetesfolk vedh våre bergverk och opå våre slott och gårdar", skrev han. "Så effter ther udi Vijborgz län så väll som annorstedz i Finlandh ähr mykit lösth partij både gammelt och ungd folk, som hvarcken tiäne till ath bruke emot fienderne eller vele tage sigh något annedt före, som gagneligt ähr... ändoch the elijest ähre helbregde och stareke nogh att tiäne sin cläde och föde medh arbete". Kungen ville, att brevmottagarna skulle samla dessa människor och sända dem över till Sverige, "opå thet

the måtte bliffve här fördelthe omkringh till våre berghverk, item till våre slott och gårdar och eblandh then menige man, som och storligen hielp behoff haffve". Till slut påminde kungen, att förbudet mot flyttning till Livland och andra främmande orter alltjämt stod fast.¹⁴ Det märkliga i denna skrivelse är, att kungen också talar om "menige mans" stora behov av arbetskraft. Finska arbetares flyttning till privata husbönders tjänst fick därigenom sin höga välsignelse. Ännu genom ett brev påminde kung Gustav om behovet att erhålla "uthi Finland legefolck till . . . slott och gårdar". Detta skedde den 28 januari 1559, i ett brev till hövitsmännen på Viborg Klas Kristersson Horn och Sigfrid Jönsson.¹⁵

Man frågar sig, om det går att i svenskt räkenskapsmaterial finna spår av denna betydande, av kronan initierad och styrd arbetskraftsvandring till slott och gårdar i Mellansverige. Svaret blir, att någon systematisk undersökning inte har blivit gjord på denna punkt, men att de olika slotts-räkenskaperna i landskapshandlingarna nog sannolikt skulle avslöja finnar, som dock i regel är svårupptäckta, om deras nationalitetsnamn "finne" är utelämnat, vilket är fallet om många finnar tjänstgjorde på ett och samma ställe. Att finskt arbetsfolk fanns på en del håll framkommer till exempel i räkenskaperna för Stegeborgs slott i Östergötland 1585, där det bland arbetarna upptas bottnekarlar, ålänningar och finnar. De hade bl.a. huggit och täljt bjälkar till nya murar, huggit svedjeland, bundit och satt katsor (fiskeredskap) m.m.¹⁶

En särskild kategori bland de finska arbetarna utgjorde säsongarbetarna, folk mestadels från Egentliga Finland men också från Österbotten, som kom över till Mellansverige om hösten, deltog i det tunga skördarbetet och tröskningen och återvände efter arbetssäsongens slut till Finland. Av dem används ibland termen vinterliggare, vars egentliga, sedan medeltiden gängse betydelse är

Enligt baksidans anteckning i Lorenzo Magalottis arbete (1674) föreställer bilden tre finnar. I den svenska översättningen kallas de "norrlänningar" och i den italienska "skattebond". Den vacklande terminologin visar, hur obefintlig skillnaden var mellan folket på den östra och västra sidan av Bottenhavet — skattebönderna gick klädda i näbbstövlar i de snöriska norra delarna av riket oberoende av om det var Sverige eller Finland.

en övervintrande köpman. Denna typ av arbetskraftsvandring välkomnades av ägarna till Upplands och Södermanlands stora godskomplex och uppmuntrades också av kronan. På grund av vistelsens kortvarighet är det emellertid mycket svårt att få grepp om säsongarbetarna. Många av dem stannade troligen för gott och utgjorde stommen i vissa uppländska socknars finnbefolkning från

1600-talets mitt och framåt, då kyrkoböckerna börjar kasta ljus över befolkningsförhållandena.

Finnar förekom nämligen även under stormaktstiden på många håll främst i Uppland, fastän en mera systematisk forskning om dem ännu saknas. En trakt där de var talrika var Tillinge och Svinnegarns församlingar nära Enköping. Kyrkoböckerna började föras där redan under tidigt 1600-tal och längderna över döda, vigda och döpta avslöjar många personer, som kallas för "finnar". Bland de vigda förekommer enligt *Richard Brobergs* beräkningar åren 1616—1635 nio finnar, av vilka tre par var helfinska medan tre finnar ingick blandäktenskap, av dem en med en ryska. Noteringarna om äktenskapen var talrikast under 1610-talets slut och i början av 1620-talet. De uppländska finnarna fick många barn. Sålunda tycks Sigfrid Finne, som den 30 januari 1620 ingick äktenskap med Brita Ryska och bodde i Huseby, ha fått barn 1621, 1623 och 1625. Fastän antalet vigda finnar inte var högt under 1630-talet (bara 2 par) fortsatte de tidigare bosatta — eller kanske i vigsellängden helt bortglömda — finnarna att utöka sig under hela detta decennium. På 1630-talet föddes nämligen i Tillinge och Svinnegarn 17 barn som betecknas som finnar. Bland barnafäder förekommer totalt 6 finska män: Eskil i Södergarn, Pär i Holingsbo, Clemet i Humblesta, Nils i Ör, Erik i Hovdesta och Thomas i Väla. I dödböckerna förekommer det överraskande få finnar vilket tyder på att finnarna hade flyttat eller att beteckningen "finne" helt enkelt tappats bort. Mycket talar för att Tillinges och Svinnegarns finnar var just arbetskarlar och -kvinnor, tillfälligt bosatta i sin trakt.¹⁷ Skulle kyrkoböcker ha förts under dessa tidiga år även i andra västuppländska socknar, är det möjligt att de skulle avslöja här och var koncentrationer av finska invandrare.

En annan trakt med många finnar var Österlövsta i landskapets norra del. Där förekommer

en överraskande stor finnbefolkning fast något senare än i Tillinge och Svinnegarn, nämligen vid mitten av 1600-talet. Redan begravningsböckerna ger klart besked — ett dussintal finnar dog på orten 1643—1651, många i pesten år 1657, och några längre fram under seklets senare hälft. Det tycks röra sig om brukets och herrgårdens arbetskraft. Yrkesbeteckningen "arbetskarl" och "vinterliggare" säger vad för slags finnar det var fråga om, och uppgiften om en lapp och en ryss belyser det mångnationella draget vid detta järnbruk, som i väsentlig grad drevs av inkallade val-loner. Österlövstas präst tycks ha förmått finnarna att betala talrika tack- och böneoffer till församlingen. Bland det 20-tal finnar, som gav dylika gåvor under åren 1665—1670, finns fyra, som uttryckligen kallas för österbottningar och tio, som kallas för vinterliggare. Sålunda betalade finnarna Mats Matson, Hans Mårtenson och Thomas Mårtenson, alla betecknade som vinterliggare, sammanlagt 3 daler 32 öre år 1669 till församlingen.¹⁸

Lövstafinnarna var bosatta i orter som hette Nimbden, Sillebodha och Kjällviken och som låg vid en av de sjöar, som gav sitt vattenflöde åt hamrarna i Lövsta, nämligen Finnsjön. Ännu i början av 1900-talet levde sägner om finnbosättningen i denna trakt kvar i folkmun och vissa rösen uppvisades i skogarna som lämningar efter deras hus och åkrar.¹⁹

Av en slump har en källa bevarats, som belyser österbottningarnas säsongsmässiga vandringar till moderlandet. Under kriget med Ryssland 1658 förbjöds nämligen säsongsflyttningarna till Sverige, då landskapet behövde sina vapenföra män hemma, och en särskild förteckning över de bortavarande männen uppsattes i syfte att böt-fälla dem. Rullan, som är daterad den 21 november 1658 på Österbottens landshövdingekansli, återger namnen på sammanlagt 293 personer, som inte ställde upp till landskapets försvar där-

för att de uppehöll sig på främmande ort.²⁰ Förteckningen visar, att mest folk hade flyttat från landskapets södra kustnära del, från Närpes (21 personer), Mustasaari (29 personer), Lillkyro (24 personer) och Storkyro (24 personer) socknar. Längre norrut fanns det vissa orter, varifrån många säsongarbetare hade rest i väg: från Ijo (22 personer) och Kemi (27 personer) socknar, medan fenomenet i övrigt var mindre utbrett där. I det finsktalande inlandet fanns det i regel få bortresta, med undantag av några byar (t.ex. Kuortane i Lappo socken och Juorkuna i Uleå socken) för vilka uppgifterna om vinterliggare var många. Sammanfattningsvis kan man säga, att säsongsflyttandet till Sverige förefaller att ha haft sina starkaste rötter i de österbottniska centralbygderna nära kusten i landskapets södra del.

Ett par kyrkoboksnotiser kan avsluta framställningen om Upplands finnar. Den ena handlar om den gamla finskan Brita Johansdotter i Träkvista i Ekerö socken, som den 25 september 1695 gick ur tiden. Hon var född i Nystad, hade kommit vid 15 års ålder till Sverige och tjänat i Ekerö socken sedan dess som piga hos olika bönder. När hon lämnade det timliga vid 73 års ålder, noterade prästen i dödboken, att hon hade varit "stilla och sachtmodig" till sitt sätt och flitigt besökt nattvarden.²¹

En invandrare med ett dystert öde var klockaren i Svinnegarn Henrik Simonsson, som hade begått tvegifte genom att äkta en flicka från Södermanland fastän han hade hustru kvar i Finland. Han avrättades för detta brott den 23 maj 1706 på Enköpings torg i en ålder av 36 år. Henrik utstod sitt straff manligt, står det i kyrkoboken, och begravdes därefter på Svinnegarns begravningsplats.²² Han tillhörde kanske de inte alltför få finnar, för vilka Sverige hade varit en tillflyktsort från ett alltför påfrestande äktenskap.

Finska fru Anna till Åkerö

Den högsta aristokratin i Sverige var inte bunden till någon viss landsdel eller något visst landskap. De stora jorddrottarna ägde under medeltiden och på 1500-talet godscomplex i rikets olika delar — t.o.m. i Danmark hade de svenska stormännen egendomar, till följd av den långvariga unionen och sammanblandningen av svenska och danska ätter.

Den mäktiga och godhjärtade dam ur högadeln som här kommer att presenteras bar tillnamnet "Finska Fru Anna" trots att hon från 17-årsåldern levde och verkade i moderlandet. Hon fick behålla detta attribut till minnet av sin födelsebygd — hon var född på Nynäs i Egentliga Finland — och eftersom hon livet igenom förvaltade stora godscomplex i östra rikshalvan. Hon hette Anna Hogenskild, efter sitt andra äktenskap också Anna Bielke, och var moder till tre riksråd och som olika drottningars hovdam räknades hon till de mest betydande kvinnorna i riket.

Anna Hogenskilds far var den danske väpnaren Clemet Hogenskild, som under en kort vistelse i Finland 1512 ingick äktenskap med fru Anna Tott, änka efter riksrådet Henrik Bitz, som var uppvuxen i Sverige och hade kommit till Nynäs genom sitt första giftermål. Clemet Hogenskild hann emellertid avlida innan dottern år 1513 såg dagens ljus. Hon uppfostrades på Nynäs gård av huskaplaner som herr Henrik i Vesilax och sedermera av de milda nunnorna i Nådendals birgittinerkloster. Åren 1519—1523 var Finland ockuperat av danskarna och många av släktens ledamöter fick sätta livet till. 1527 brann Nynäs ner av en vålded och gårdens inredning av flamländska tapeter förstördes. Tre år senare, 1530, ingick den brådmogna 17-åriga Anna Hogenskild äktenskap med Gustav Vasas fogde i Bohuslän

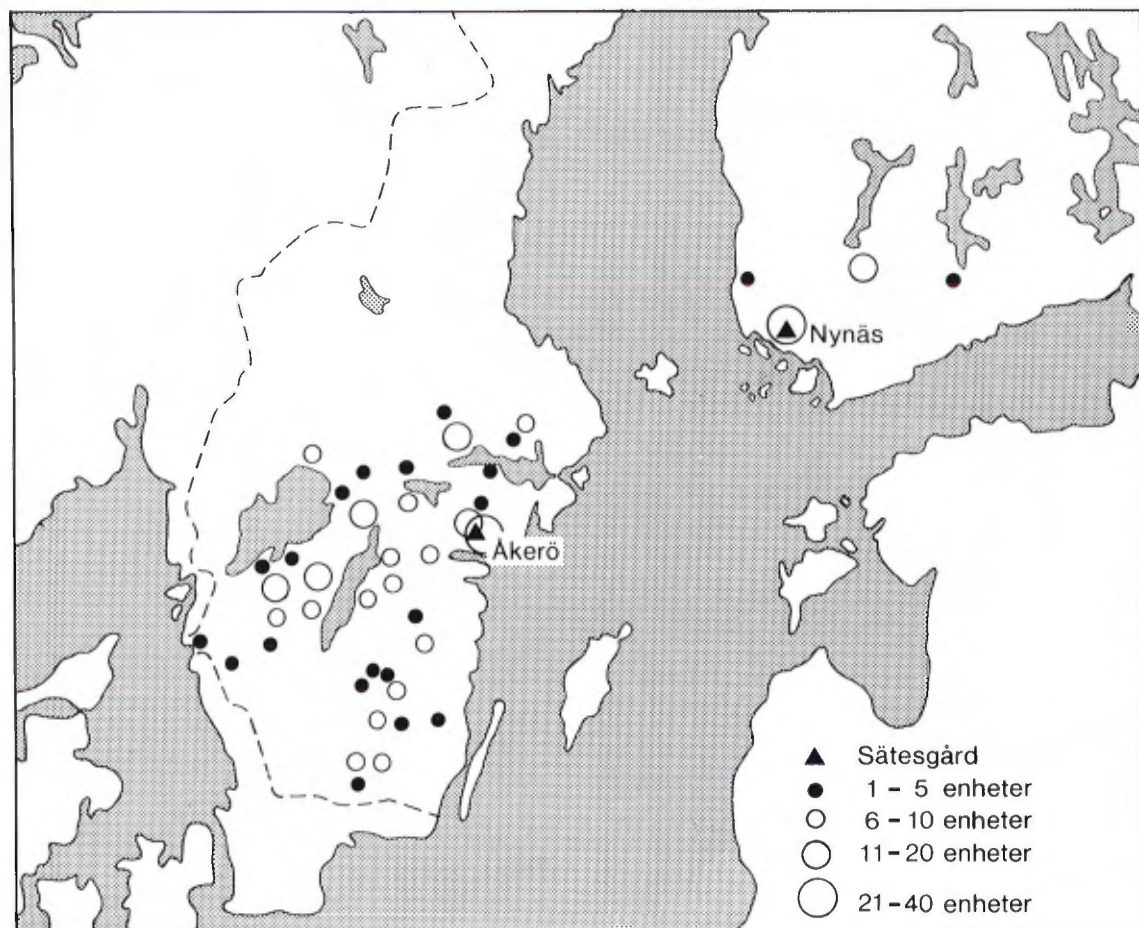
Mikael Agricolas dedikation i Olaus Petris svenska krönika till fru Anna Hogenskild. KB, D 409.

Jakob Krumme, möjligen i kungens egen höga närvaro.

Som sjuttonåring flyttade Anna alltså från Nynäs till Sverige, där hon kom att bo under resten av sitt liv. Året efter ankomsten var hon med på kung Gustavs bröllop med prinsessan Katarina av Sachsen Lauenburg. Strax därefter avled Jakob Krumme, lämnande änka och två helt små döttrar efter sig. Man har bevis på att både majestäten och släkten tog ordentligt hand om den unga kvinnan, som 1537 vid 24 års ålder ingick ett nytt äktenskap, denna gång med det högtätade kammarrådet Nils Pedersson Bielke. Bröllopet stod i Söderköping in närvaro av en lysande skara adelsmän, bl.a. tre riksråd. Genom arv efter fru Anna Totts syster Brita Tott kom Bielkarna år 1542 i besittning av godset Åkerö med

149 underlydande hemman. Huset låg vid sjön Yngaren i Södermanland, inte långt från landskapets huvudort Nyköping, i vars hamn fartygen från Finland kunde förtöja. Nils Bielkes och Anna Hogenskilds äktenskap välsignades med fyra barn, sönerna Hogenskild (f. 1537), Klas (f. 1544) och Ture (f. 1548) samt dottern Karin.

Nils Bielke hade Gustav Vasas fulla förtroende och satt på den viktiga posten som chef för kammaren, där han granskade fogdarnas räkenskaper och ledde kronans finansväsen. Han hade lämnat skötseln av jordegendomar till sin hustru, som redan i Nynäs hade vant sig vid att ha tillsyn över alla hushållsförrättningar, över verksamheten i vävkammaren och skötseln av boskapen i ladugård och stall. Fru Anna förstod sig också på handel med gårdarnas produkter, sål-

Fru Anna Hogenskilds godskomplex i Sverige och Finland enligt Olle Ferm (1990).

de säd, ost, smör, oxar, kor, hudar och andra förnödenheter och lät sina fogdar föra noggranna räkenskaper över inkomster och utgifter. Från godsens i Västergötland, Östergötland och Småland kom varje höst 50 à 100 oxar upp till Åkerö för slakt, och fru Anna sålde oxhudar ända till Hamburg och Amsterdam. En större finsk skuta förde varje höst varor till Nyköping från de finska godsens Nynäs, Vik och Lahis, i synnerhet livsmedel av olika slag. Särskilt viktig var

denna tillförsel åren 1568—1569, då Fru Annas sydsvenska gods hade plundrats av danskarna. Nästan varje år kom också modern Anna Tott från Finland till Åkerö för att hälsa på sin dotter. Det var också här hon avled år 1548.

Sommaren 1550 inträffade emellertid en ny olycka. Den eka med vilken Nils Bielke färdades över Bråviken kantrade och den nyligen till riksråd upphöjde mannen drunknade. Fru Anna Hogenskild blev för andra gången änka med

en skara små telningar. Redan under hennes mans livstid hade sonen Hogenskild sänts till Åbo skola, vars lärde och fromme rektor Mikael Agricola, Finlands reformator, var god vän till familjen. Efter studier där under året 1547 ansågs gossen mogen för universitetet i Wittenberg, dit han sändes 1551 vid blott 13 års ålder, varefter han studerade 1554—1555 i Odense. Sönerna Klas och Ture sändes 1562 till universiteten i Wittenberg, Greifswald och Rostock, och Ture fortsatte 1573 ända ner till universitetet i Padua i Italien. Särskilt Hogenskild Bielke växte till en boksynt och bildad herre, som förenade stor lärdom med höviskt sätt och världsmannavana.

Nils Bielke och Anna Hogenskild hade under ett besök i Finland 1547 ordnat upp skötsel av de finska godsens på nytt sätt. Fogde över Nynäs blev 1549 Mats Olsson, som skulle bebygga ödemarkerna, bränna svedjor och dela ut linfrö till landbönderna. Minst 40 humlestänger skulle finnas vid varje bondgård. Lärft skulle sändas från Nynäs till Åkerö, och duktiga finska fiskare, som visste att göra nytta i Sverige. I räkenskaperna från Åkerö omtalas också på 1550-talet finske Mickel och Anders Karjalainen. 1569 omtalas vidare Majsa Tavast och en Heike.

Även som änka var Finska Fru Anna ofta över i Finland, både på Nynäs och hos släktingar, Hornarna på Åminne eller Finckarna i Tavastland. År 1557 besökte hos Nådendals kloster, där hon hade fått sin uppfostran. På en av hennes resor 1552 stötte hon ihop med sin vän magister Mikael Agricola, som förärade henne en avskrift av Olaus Petris krönika och försåg den med följande dedikation:

*Thenne Boock hörer Frw Anna till,
Om nogher ther om frågha will:
Clemitzdotter till Acheröö,
From och karsk som en deglig möö.
Huilken som thena Boock bortstiell,*

*Fari han illa til Liff oc Siell.
Scriffuitt oc giordh i Åbo stadh,
Gud warj Oss allom mild och gladh.*

Gåvan glädde säkert Fru Anna, som var boksynt, och hade en handstil lika vårdad och jämn som vilken klerk som helst.

Efter makens död kallades den praktiska Fru Anna ofta till hovet för att som hovmästarinna bistå den unga drottningen Katarina Stenbock. Hon bevistade prinsessan Katarina Vasas bröllop med greve Edzard av Ostfriesland, deltog tillsammans med "hela hoffruntimret" i Erik XIV:s lysande kröning 1561, vårdade 1566 på Vadstena slott den sinnessjuka hertig Magnus, hjälpte till att förlösa Karin Månsdotter vid dennas nedkomst 1568, var med på Johan III:s kröning 1569 och inkvarterade ofta kungliga på sin gård Åkerö. Visserligen tycks Gustav Vasa aldrig ha besökt godset i Södermanland, men Erik XIV övernattade på Åkerö 1568 under fälttåget i Östergötland och hertig Karl och hans första gemål, Maria av Pfalz bodde där 1579 och även 1584. Många lysande fester gick av stapeln i stenhuset på Åkerö, bröllop inom släkten, barndop och gravöl, varvid Fru Anna alltid stod med samma frikostighet som värdinna. "Finska Fru Anna" insjuknade våren 1586 under en tid då hennes tre söner och den övriga högadeln höll på att hamna i svår onåd. Fyra år tog hennes lidande, och sonen Hogenskild vakade vid sjuklägret, när hon för sista gången slöt sina ögon 1590.

Gruvornas finnfolk

Gruvdriften är urgammal i Sverige. Pollenundersökningar i myrmarker visar, att mikroskopiska metallpartiklar kan påträffas i avlagringarna i torven från 1000-talet, tiden före kristendomens

införande. Särskilt ärevärdig till ålder är Falu koppargruva i Dalarna; gruvhistorikerna anser, att dess upptäckt och första utnyttjande bör dateras till omkring år 1000. Lika gamla kan några av de äldsta järnmalms- eller silverfyndigheterna vara. Emellertid är det uppenbart, att tyska brytningsmetoder och invandrade tyska begsmän åstadkom ett betydande uppsving i den svenska gruvnäringen på 1280-talet, från vilken tid det första dokumentära omnämmandet av Kopparberget är. Detta uppsving sammanfaller i tiden med Finlands införlivande med riket och Stockholms nya roll som Mellansveriges mest betydande exporthamn.

Det finska inslaget i Sveriges gruvnäring syns redan i en mängd traditioner och sägner om gruvornas första upptäckare. Vad Stora Kopparberg beträffar innehåller den kända bocksägnen — en bock hittade kopparmalmen och kom hem med rödfärgad mule — ett finskt element såtillvida, att bockens husbonde, en jordbrukare i Torsång, sägs ha varit finne. Detta drag i traditionen är dock yngre än sägnen om bocken i sig. Det första belägget på finnen ingår i en sägenuppteckning från 1646.¹ Däremot förefaller sägnen om finnen som upptäckare av Sala silvergruva vara mera äkta.² I fråga om malmfyndigheter från 1500- och 1600-talen återspeglar traditionerna om finnar som deras upptäckare faktiska förhållanden. Sålunda torde en finne vid namn Mårten (Finne) ha uppdagat Nya Kopparbergets malmfyndighet, och Hällefors silvergruva i Västmanland upptäcktes år 1639 av en finne. Även Vintjärns gruva i Svärdsjö socken i Dalarna — belägen inte långt från finnbebyggelse — räknar en finne som upptäckare såväl i traditionen som i verkligheten. Om Nordmarks gruvor väster om Filipstad finns en gammal tradition, att de upptäckts av finnar, som haft sina svedjefall i trakten.³ Just finnarnas svedjande undanröjde vegetationen och blottlade marken på ett sätt, som

måste ha främjat upptäckandet av malmstreck. Med hänsyn till de utpekade finngruvornas talrikhet bör dock den reservationen framföras, att det kan också delvis röra sig om vandringsägner, som var i cirkulation överallt, där gruvornas upptäckt kom på tal.

Den äldsta och viktigaste gruvans, Stora Kopparbergets, äldre historia är välkänd. Efter det att brytningen kommit i gång utgjorde de lokala bergsmännen den grupp, kring vilken all aktivitet för malmens utvinning och bearbetning kretsade. Den första fyndorten, "Blankstöten", bearbetades enligt det första privilegiebrevet från 1347 av bergsmännen tillsammans, och korporationen valde själv sin ledning, två bergmästare. Arbetet med hacka, spett och hammare pågick hela dagen och det malmhaltiga gråberget hissades upp ur gruvan, men mot kvällen tändes på de olika fyndplatserna talrika eldar, som skulle göra berget skört inför nästa dags bearbetning. Att bära ner enorma kvantiteter brännved, släcka eldar, och när gångarna blev djupare pumpa eller bära upp vatten blev viktiga sysslor som bergsmännen inte själva mäktade att utföra; de anställde skaror av gruvdrängar, ved- och vattenbärare till dessa arbeten. Den framtagna malmen bearbetades i hyttor, där den smältes och renades. Hela verksamheten vid gruvan var väl organiserad och beskriven i olika brytningsordningar, av vilka den första är från år 1360. För att gruvan skulle ge en jämn avkastning till sina arbetare bytte bergsmännen varje dag plats i "Blankstöten" enligt ett överenskommet system, varmed allas inkomst blev likvärdig.⁴

Den korporativt styrda gruvan gav under senmedeltiden en god avkastning. Enligt Lybecks tullböcker inbringade Kopparberget åren 1368—1369 ca 460—530 skeppund koppar, d.v.s. omkring 70 ton koppar per år. På hundra år, till 1492—1496, hade produktionen ökat till ca 2300 skeppund koppar per år. Därefter inträffade en

rad besvärliga ras (bl.a. 1504, 1506 och 1509), så att hela gruvan tidvis var "igenfallen" av ner-rasat gråberg och gav mycket litet.⁵

Bergsmännen var ursprungligen bönder från Dalarna, från gruvans omgivning. Genom den goda avkastning som malmen gav blev vissa av dem småningom rika. De bodde på storgårdarna; arbetet överlät de i allt högre grad åt anställda. Större delen av arbetskraften vid Falu gruva var sålunda lejd; legotiden var enligt privilegiebrevet 1347 alltid ett halvår. Ingen arbetare fick gå ostadd — utan fast arbetsgivare — en längre tid än sju dagar mellan de olika legoperioderna. Utöver att ägna sig åt gruvdrift i olika former kunde de anställda hos bergsmännen också röja nybyggen i omgivningarna.

Fastän arbetarskaran säkerligen var ganska talrik i Kopparberget var det tidvis svårt för bergsmännen att få tag i tillräckligt många drängar. Därför var det viktigt, att gruvan också fungerade som asyl för de fredlösa. Brottslingar kunde fly till berget och var — så länge de gjorde fulla dagsverken — fria från bestraffningen, om det inte var fråga om alltför grova brott. Brottslingen blev emellertid hårt bunden vid gruvan som han inte kunde lämna. Steget från asyl till straffarbete var därför inte långt, som började tillämpas i gruvorna på 1500-talet.

Många av gruvarbetarna var specialister; smältare, bergshuggare, kolare och utspisare. De fick i regel högre lön, oftast i natura. Dessutom sys-selsatte berget en rad hantverkare, som smeder, bälgmakare, skraddare, skomakare och skinnare, som tog betalt efter en fastställd taxa. I övrigt är det mycket svårt att få grepp om de mera reguljära arbetarnas löner, då förmånen att ha lägenhet på annans mark ingick i inkomsten. I genomsnitt tycks arbetarlönen på 1300-talet ha pendlat något under eller över 1 öre om dagen.⁶

Det förefaller som om en mindre del av de medeltida bergsmännen och deras anställda i Falun

skulle ha varit finnar. *Tom Söderberg* gör gällande, att en tydlig finsk insats går att utläsa av namnskicket i Dalarna. Då ordet *finne* förekommer som tillnamn efter dopnamn kan bäraren med starka skäl antas vara finne eller av finsk härstamning. Utgående från detta kriterium konstaterar Söderberg, att koppargruvan Garpenbergs namn nämns för första gången 1402 i en urkund utfärdad av en viss Olof Finne från Finnhyttan. 1481 nämns en bergsman vid Kopparberget som hette Mats Finne och 1468 en bonde Klemet Finne i Bjursås socken nordväst om nuvarande Kopparbergs socken. Under slutet av medeltiden blir *finne*-namnen allt vanligare. För början av 1500-talet gäller det, att skattelängderna för nedre Dalarna (för 1539 och delvis för 1542) uppvisar 22 personer med tillnamnet *Finne* bland totalt 1500 namngivna skattebetalare, vartill kommer en Finn Pelle och en Finne Anders. Personerna i dessa skattelängder är bönder eller bergsmän, och det förefaller som 17 av de 24 finnarna vore att betrakta som bergsmän, fördelade på Norberg (7), Betsberg (4), Öster-Silvberg (2), Kopparberget (1) och Garpenberg (1).

Antalet kan synas magert men är i själva verket högt. Åtskilliga fler finnar kan nämligen dölja sig bland personer nämnda endast med dopnamn. Dessutom hör de 17 bergsmännen av finsk härkomst till det övre skikt av befolkningen, som de i räkenskaperna upptagna bönderna och bergsmännen utgör. Sannolikt har det finska in-slaget varit betydligt starkare inom det okända lägre befolkningsskikt, som bestod av gruv- och hyttarbetare, torpare o.s.v. De invandrade finnarna har varit egendomslösa arbetssökande, och att några av dem överhuvudtaget trängt upp till skatteräkenskapernas samhällslager, gör det sannolikt att en avsevärd invandring av finnar har förekommit under senmedeltiden och början av 1500-talet.⁷

Ett av de intressantaste dokumenten som be-

Si Christina med Zud; Gåde / Swe- riges / Göchtes och Wendes

erhöföade Drottning och Arffurstinna / Storffurstinna til
Finland / Hertigima vthi Estland och Carelen / Fröken öf-
wer Ingermanland / etc. Gode witterligen / at effter som
wärt läre Fädernesland och Rike (thet Gudi stee loff) med
månge herlige och sköne *Metaller*, ristelig hen är wälsignat ;
hwiwle hans Guddomelige M: s store gåfwer / honom til
åhra öf och Cronan til nytta och wåre vnderfåheres vp-
wårt och förköffring / at bruka och *excolera*, intet mindre nöd-
terffigt än billigt är; Alltså hafwe så wij vthi wår Kege-
mens tid / som framfarne höghlöfliche Konningar / warit be-
lymbrade / och låtit öf til thet högste wårda / huruledes både
the Bergswåret som för thetta fundne äre / måtte på bästa
fåttet fortsatte / så och flere vpsökte / och theslüfeste til gångs
och vthi sitt råtte esse brachte blifwa. Men ehuru wål mån-
ge sådanne fast rike *Metaller*, thesse framledne tuder / haf-
we sig uppat och finna låtit / äre the doch måstedeles för-
tegne och förborghade wordne; deels vtaffen paris enfal-
dighet och fruchtan för nya och stora vthlaggor / deels och aff
then ersaal / at the som någhre vpsunnet och vppenbart haf-
wa / icke äre tilböriligen thesföre *recompenserade*; Sedan haf-

Ne Christina Jumalan Ar-
mosta / Ruodzin / Göchlein ja Wen-
den wloswalietiw Drottningi ja Perind Förfstima / Swri-
Förfstima Suomen Maalle / Hertoinna Esthin maalla ja Ca-
relis / Frökind ylige Ingerimmaan / etc. Tegem tiettdwäri / efft
nyn cuin meidän racas Jidnmaa ja waldaacunda (Jumalalle
küte s) monen callihitten ja caunisten *Metallein* cans / on yll-
däkylläisest sugnattw; joita hänen Jumaluden Maqestetinsä
suwra lachjosa / hänelle the Gummiari / ylistöyri; meille ja Crw-
mulle hyödytöyri / nyn mös meidän alenasisillemm cärgöri ja
enänndöyri / selä Hariotelda / wirttettä / waiwoatta techä ja ex-
coleratta; ei wähemmin ole tarpehellinen cuin sowelias ja cohö-
eros. Olem siis nyt me / meidän Hallitörem Aqall / nyn cuin
edesmännehet cäreasti ylistetyt Cuningat / ollehet mwrechi-
waiset / ja iwri achkeraast andamw meidän ajachielemanan /
Cuinga ne wuorden astat ja menot / joica jo ennen owat löytyt
machdais parhain woinmans pyhyd ja pidettä / että mös w-
seammat wiela ylösedjinyri / Sitälähin cans heidän oijkean o-
lemisehens jochdatetwri tulla. Waan eckä cuinga hyfwir
moi da sencaidaista woinmallista *Metallei*, näill edesjoutuneill
ajoiill owat idzens enändännyt ja löyettä andamnet; nyn owat ne
cuttegin emmittään waiweteiwri / eli järki peitetwri ja salatur
joutunut; puolittain mwvamitten yrifertatituden / ja mös w-
ten / joihin ei totuttw ole / isoin päällepanoin pelligon tächden;
ositain cans sen syn tächden / että ne jotca mwvamita owat en-
nen löhdänyet ja ilmoittanehet / ei ole sitten sen edettä cohtulijta
maro eli wallta lästittä woinnehet. Sitten wiela ombi cans mös

En sida ur Hartwig Speitz' finska översättning av bergverksartiklarna.

lyser den senmedeltida inflyttningen av finnar är som förut nämnts det rimmade "förspråket" till Peder Månssons "Bondakonst" (se sid. 55). På ett ställe står det i dikten: "Mädh finnom brwkas selff oc kopar hytta". Detta konstaterande ger en god inblick i finnarnas betydelse i gruvnäringen.

Under 1500-talet förekom en ganska omfattande, väl dokumenterad import av finsk arbetskraft till gruvorna i Mellansverige. Många av Gustav Vasas skrivelser bär vittne därom. Den 5 maj 1545 meddelade kungen bergsfogden vid Salberget Olof Jonsson, att en till namnet okänd finsk smältare skulle sändas honom till hjälp.⁸ Den 1 maj 1552 skrev Gustav Vasa från Kungsör, att

Bengt skrivare skulle se till att Lindesbergs gruva skulle få tillräckligt med arbetsfolk. Denna gång skulle det inte räcka med dagsverkare från trakterna omkring, utan man skulle skriva "till Finland effter 30 eller 40 starcke finner".⁹ Den 30 september 1553 visste kungen, att många finnar strömmade för missväxtens skull till Sverige, och uppmanade dem att komma till gruvarbete i Lindesberg.¹⁰ I ett allmänt hållet brev från 1556 skrev kungen till sin son hertig Johan, att intet finskt arbetsfolk fick flytta till Livland eftersom finnarna behövdes vid kronans bergsverk, slott och gårdar i moderlandet — exakt samma tankegång som i Peder Månssons "Bondakonst".¹¹ Den 16 september 1558 ingår i kun-

gens brevväxling en befallning till Olof Knutsson att fördela det arbetsfolk, som hade kommit från Finland, till de olika bergsverken i Sverige.¹² Den 29 juli 1562 skrev Erik XIV till ståthållaren Gustav Fincke, att denne borde sända folk till gruvorna i moderlandet. Kungen uttryckte saken så, att "wijdh våre Bergsbrukninger her i Sverige tryter många städzfolck, som ther doch storligen aff nödenne äre, bådhe hoss Gruffverne och hytterne". Därför var det nödvändigt, att ståthållaren sände över etthundra karlar från Kymmenegårds län, vilka redan var uttagna för ändamålet. De var enligt kungen personer, som var särskilt lämpliga för bergsbruket, inte för tjänst som knektar.¹³

De ständiga uppmaningarna från Sverige avsåg kronans andel av gruvbrytningen. Med tiden hade nämligen riksföreståndarna och kungarna etablerat sig som malmbrytare vid sidan av de fria bergsmännen, och av kronan direkt anställda arbetslag hade blivit vanliga vid sidan av de privata. I räkenskaperna syns detta i form av löneutbetalningar, och därför är kronans bergsfolk lättare att få grepp om än de fria bergsmännen, som bara förekommer som skattebetalare. Kronans anställda vid Kopparberget lydde under en bergsfogde, som ledde verksamheten vid en kungsgård, Borns hyttegård. Åren 1540—1620 betraktas av forskningen som en särskild kronans epok vid Kopparberget.

I början av 1500-talet sjönk Kopparberget i anseende jämfört med Gustav Vasas nya ögonsten, Sala silvergruva. Omkring 1510 var en silverrush i gång i Sala, och produktionen där lär ha legat vid pass 515.000 mark silver per år på 1540-talet, det vill säga många gånger värdet av Kopparbergs produktion. Koppargruvan kom igen på 1570-talet och blev successivt allt mera betydelsefull till sekelskiftet 1600. Vid sidan av den stora gruvan — Blankstöten — öppnades så småningom där ett nytt schakt, Bondestöten.¹⁴

Stickprov i räkenskaperna för Stora Kopparbergs gruva från 1500-talet och början av 1600-talet ger en ganska begränsad mängd personer, som bär tillnamnet *finne*. De tycks alla ha varit kronans tjänare. Sålunda förekommer en Bertil Finne som bergsman på Borns hyttegård år 1590, vilket år han hade utgrävt totalt 118 ½ skeppund kopparmalm.¹⁵ Ett årtionde senare, år 1600, har hyttegården en finsk gruvfogde, en person kallad Mats Finne.¹⁶ I Älvsborgs lösens mantalslängder från och med 1615 kan ett litet antal finnar upptäckas. Sålunda arbetade åren 1615—1619 en Lars Finne bland gruvdrängarna och en Mats Finne bland vakterna, medan en Henrik Finne tillhörde vattenbärarna. Utöver dessa personer syns en fjärde man, "Knut i Finnebo", bland de nya bergsmännen åren 1617—1619.¹⁷ I förhållande till den totala arbetsstyrkan vid Kopparberget, som 1618 var 793 gifta bergsmän, 460 drängar och 598 pigor var de namngivna fyra finnarna i en försvinnande liten minoritet,¹⁸ men det måste ihågkommas, att bland Kopparbergsmännen har kunnat finnas åtskilliga Finlandsfödda, som inte uttryckligen kallades för finnar. Även de andra tillnamnen som "dalkarl" eller "jämte" förekommer mycket sparsamt i materialet.

Delvis annorlunda är bilden av förhållandena vid Sala silvergruva. Denna gruva kom i gång först omkring 1510 under Sten Sture d.y:s tid som riksföreståndare. Legenderna om Salas upptäckt av finnar redan på 1100-talet saknar helt verklighetsbakgrund. Genast efter upptäckten var den rika fyndigheten föremål för intensiv utvinning; man kan tala om en viss, explosiv Klondyke-stämning vid utnyttjandet av rikets största naturrikedom. I bergverksrelationerna från 1666 framläggs legenden om Sala gruvans upptäckt genom en finne, som påträffade ett malmstreck under en kullblåst tall och ville hålla sitt fynd hemligt. Enligt återgivaren av denna tradition, vicepresi-

denten i Bergskollegiet Erik Fleming skulle gruvans namn *Sala* komma från finskan och betyda ett fördolt ting.¹⁹ Samma person hävdade också, att finnar förekom i mängd vid gruvan under dess första tid och att deras ledare hette *Pää Pelle* eller Huvud Pelle som namnet lyder i översättning. Denna uppgift verifieras på sätt och vis genom ett brev till Kristian II från 1520, som talar om "eynn hundert Fynnsche kerlle" — hundra finska karlar — som gruvans arbetskraft.²⁰ Nära i tiden med detta brev finns uppgiften från 1515, att vid gruvan fanns en "finnröte som själv håller sig med kost". Sannolikt måste finnarna då ha vistats en tid vid gruvan innan de kommit sig för med en sådan sammanslutning.²¹

Det finska inslaget vid Salagruvan går också att konstatera ur dokumenten. I motsats till förhållandena vid Kopparbergs gruva finns det utomordentligt detaljerade räkenskapsserier avseende Sala, som börjar så tidigt som 1533 och sträcker sig — visserligen med stora luckor — genom hela 1500-talet. Dessa källor ger en mycket livfull bild av verksamheten vid gruvan. Salagruvan var uppdelad i två fyndigheter, Herr Stens botten och Bondgruvan, av vilka den förra var större, omkring 116 meter djup och omfattade flera fickor. Från och med 1530-talet öppnades en rad mindre gruvhål i anslutning till de två stora. Ju längre arbetet fortskred, desto ostabilare blev gruvan, och stora ras 1550 och 1553 lamslog nästan driften. Det osäkra livet och de snabba inkomsterna ledde till vild livsföring bland bergsmännen: dryckenskap och prostitution i stor skala hörde till vanligheterna. Mot seklets slut fylldes gruvhålen alltmer av fångar (danskar och polacker) som under militär bevakning bröt fram den allt knappare malmen.²²

Brytningen skedde med samma metoder som var rådande i Kopparberget, med eldar som brann nattetid och med flitigt ösande och pumpande av det överallt rinnande grundvattnet.

Samhället runt gruvan liknade en hastigt uppvuxen stad, och dess ordinarie invånare betalade tomtöre för sin bosättning på orten. Periodvis översvämmades samhället av långväga silverköpare från kuststäderna, som tog hand om den reade malmen. Utöver dessa handelsmän fanns mängder av småhandlare — bland andra ett 50-tal ölförsäljare — i staden, som gjorde goda affärer i sina gatubodar.²³

Räkenskaperna för Sala gruva avslöjar ett mycket egendomligt namnskick bland gruvans arbetare, bestående av geografiska tillägg, yrkesnamn, öknamn och finska namn. *Richard Gothe* som har undersökt materialet för hela perioden har påträffat utöver landskapsbundna namn som "Nylänning" och "Tavast" omkring 110 finska namnformer (ca 94 manliga och 16 kvinnliga) tillhörande närmast öknamnskategorin.²⁴ Många av de av Gothe upptäckta namnen är synnerligen intressanta. Den legendariske finnen *Pää Pelle* har haft sin motsvarighet i verkligheten bland de tomtägande bergsmännen omkring mitten av 1500-talet, men hetat för det mesta "Päyffue Pelle" eller "Päivä Pelle", vilket uttryck möjligen kan gå tillbaka på något finskt talesätt, fastän namnet knappast kan översättas till "Goddag-Pelle" som Richard Gothe har gjort.²⁵ *Päivä Pelle* levde ännu 1583—1585, då han förekommer bland de forna begsmännen i en räkenskapshandling.²⁶ Ett likartat namn är "Tärfvua Mats", som knappast betyder "Terve Mats" utan bör tolkas till "Terva Mats" (Tjär-Mats). En annan finne bär namnet "Kyllemees", vilket torde betyda "kylämies", d.v.s. mannen från byn, bonde, ingalunda "Kyllä-Mats", Jäsägar-Mats, som Gothe har antagit.²⁷ De finska namnformerna tyder på att vissa finska ord, just sådana som "kylä" (by) eller "terva" (tjära) har varit kända och begripliga för den svenska omgivningen. Dessutom förekommer det i längderna finska egennamn, appellativa, som "Harma

Per'' (Grå Peder), ''Silme Oloff'' (Ögon Olof), ''Karja Hindrik'' (Boskaps Henrik). Den sistnämnde var en framstående bergsman, liksom ''Silme Oloff'', som innehade den första roten bland sina arbetskamrater. Gothe har också funnit överraskande många rena släktnamn bland finnarna: Honkanen, Kyröläinen, Liitinen, Kämpäinen, Hämäläinen o.s.v.²⁸ Ett sådant släktnamn, Lumiainen, levde kvar så sent som 1817 vid Sala gruva, då den unge studenten Carl Axel Gottlund besökte platsen och fick höra, att en lång och smal gång i gruvan hette ''Lumiainens ort''.²⁹

De finska namnformerna går att belägga i olika räkenskapshäften. Ett av de äldsta bland dem, Anders Skrivares uppbördsregister från 1535—1534, innehåller rikligt med personer som har landskapsnamn, t.ex. Henrik Ålänning och Olof Tavast vid sidan av jämtar, ångermanlänningar och övriga representanter för skilda svenska landsdelar.³⁰ Nämnde Olof Tavast levde länge vid Salberget och hade ett hus i staden; han förekommer ännu 1539 som betalare av tomtöre.³¹ Listorna över tomtöresskyldiga bergsmän — en överklass bland gruvans arbetare — avslöjar även andra finnar. Sålunda betalade t.ex. ''Kirppu Henrik'' (Lopp-Henrik) en relativt hög avgift, 2 ½ daler år 1569, medan hans landsmaninna ''Kajsa Finska'' klarade sig undan med en dalers avgift.³² Något senare, 1571, hade längden på tomtöret uppdelats kvartersvis, och då kan man upptäcka ''Otto Finne'' och ''Kajsa Finska'' i ett och samma kvarter medan en tredje finne, den ovannämnde ''Karja Henrik'' hade gett sitt namn åt en hel fjärding.³³

I bergsfogde Erik Nilssons räkenskap över uppbörd och utgift vid Salberget 1586—1587 förekom bland ''ämbetsmännen'' (hantverkarna) en Henrik Ålänning, bland arbetsfolket en Påvel Finne och en Måns Finne och bland vaskarna en Peter Finne. Till fångarnas hop hörde Fi-

lippus Finne, Påvel Ålänning och Mats Nylänning.³⁴ Totalt fanns det alltså åtminstone sju namngivna personer från den östra rikshalvan vid denna punkt vid gruvan. I de utförliga mantalsregister som finns bevarade för denna tid kan ännu en Johan Ålänning, en ''Musta Peter'', en Olof Finne, en Knut Finne, en Sigfrid Finne och en Peter Finne upptäckas, totalt alltså sex människor från området bortom Ålands hav.³⁵

Ungefär samma förhållande, sex eller sju otvivelaktiga finnar, kan konstateras i Sala gruvans räkenskaper även efter år 1600. Bland arbetsfolket är en Jöran Finne lätt att upptäcka; troligen är också en ''Bengt Peckepoika'' (Pekanpoika) att betrakta som finne. Thomas Finne arbetade samtidigt som laggare eller som tillverkare av laggade kärl, till vilket yrke de talrika vakkafinnarna var väl skaffade. I malmskiljarnas grupp finns en ''Finne Mats Malmskiljare''.³⁶

Utöver de namngivna finnarna fanns det många landsmän till dem bland Sala gruvans arbetsfolk, som helt enkelt inte kallades för finnar. Saken bekräftas av en lista över ''Nye antagne Finnar'' som av någon anledning har bevarats bland 1607—1609 års lönings- och förtäringregister. Listan omfattar 15 finnar som har normala svenska namn med ändelsen *-son*: Henrik Nilsson, Knut Eskilsson, Anders Markusson, Henrik Thomasson, Clemet Ambrosson, Mats Thomasson, Jöns Jöransson, Eskil Henriksson, Olof Matson, Jakob Larsson, Jöran Eriksson, Mats Philipson, Bengt Sigfridsson, Jöran Blanksmed och Lasse Andersson. I och med att namnen är kända går det att följa dessa femton finska nykomlingars öden som kronans grubarbetare i Sala under en ganska lång tid.³⁷ Från år 1609 finns det t.ex. ett bevarat mantalsregister för Sala stad, och i det kan fem av finnarna lätt återfinnas.³⁸

Sannolikt har även tidigare liknande grupper av finska arbetare anslutit sig till arbetsstyrkan i gruvan. I motsats till äldre finnkontingenter

tycks 1607—1609 års grupp dock ha hållit sig mera samman och bildat ett gemensamt matlag, ett sätt som påminner om 1515 års "finnrote" vid samma gruva. För övrigt byggde man i Sala just 1605—1615 en särskild kyrka för kronans arbetsfolk. Tidigare hade Sala landsförsamlings kyrka och Norrby kyrka haft tillbyggnader som hade benämningen finnkyrkor och Erik XIV hade på sin tid skrivit till biskopen i Åbo i syfte att få finska präster till Salberget.³⁹

Slutligen bör de finnar nämnas, som längre fram på 1600-talet blev gruvornas arbetskraft i Västmanlands, Värmlands och Västerdalarnas bergslagstrakter. Redan innan den svedjefinska invasionen hade satt i gång efter 1600 hade talrika finnar slagit sig ner i dessa trakter som grubarbetare eller bergsmän. Många av dem upptäckte som redan antytts nya malmstreck i skogarna. I Ljusnarsbergstrakten (hörande till Linde bergslag) hade Mårten Finne från Löa (Ramsbergs socken) på sina fiskefärder till Ljusnarn och andra sjöar funnit kopparmalm 1628. Här grundades nu ett nytt gruvföretag, som i motsats

till Falu gamla gruva kallades för Nya Kopparberget. Ett annat storföretag blev de nya silvergruvorna i de angränsande trakterna Grythyttan och Hällefors. Som redan nämnts hade en ny silverfyndighet 1639 upptäckts av en finne Göran i Käxtjärn, vilken fyndighet låg vid "Natsjö knutar" i Hällefors. Gruvan kallades sedan för "S:t Görans gruva".

De nya gruvorna lockade mycket folk till dessa trakter. Bland arbetsfolket fanns det finnar, och många ursprungliga skogsfinnar anslöt sig till gruvornas finnfolk. Den hastiga folkökningen ledde till att nya tingsställen och församlingar grundades. Man tänkte till och med grunda städer här, men projektet övergavs snart.⁴⁰

Finnarnas stora betydelse i den svenska gruvnäringen under 1600-talet syns även däri, att bergverksartiklarna — en samling författningar rörande gruvorna — översattes av Hartwig Speitz till finska år 1643. Översättningen var tänkt till att gagna de gruvfinnar, som var bosatta i moderlandet, eftersom Finland hade knappast några gruvor alls vid denna tid.⁴¹

4. Stormaktstidens finska folkelement i moderlandet

Finska kyrkan och de territoriella Stockholmsförsamlingarna

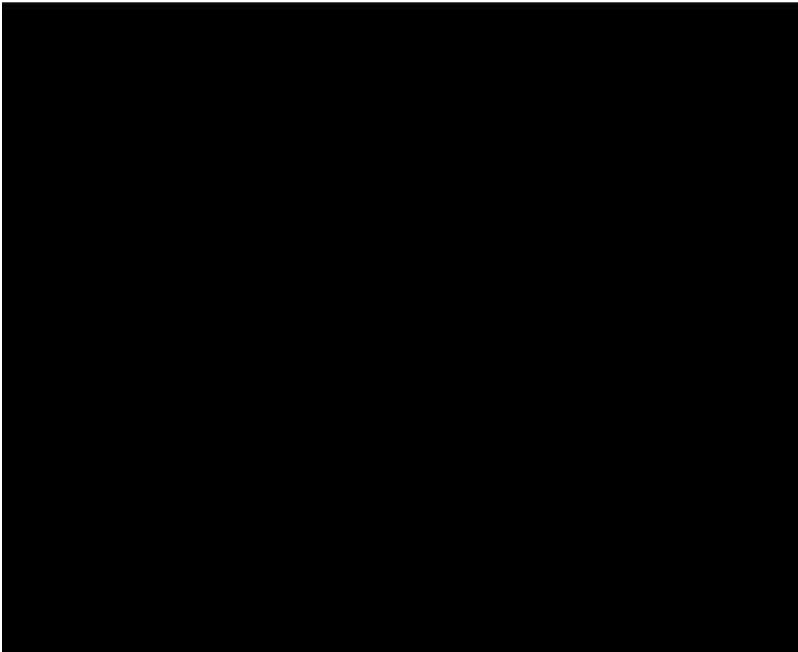
Vid 1600-talets början drabbades den finska församlingen av en svår förlust, då tyskarna år 1607 tog helt i besittning S:ta Gertruds gillesal, som finnarna under 1500-talets senare del inrett till och begagnat som kyrka. Karl IX utfärdade ett brev, vari han beviljade tyskarnas begäran att få S:ta Gertruds kyrka "för sig, sina efterkommande och Tyska församlingen allena".¹ Finnarna hänvisades till Klosterkyrkan på Gråmunkeholmen, som de skulle dela med denna kyrkas svenska menighet, till dess S:t Jakobs kyrkobyggnad på Norrmalm en gång blev färdig. Litande på detta osäkra och aldrig infriade framtidslöfte flyttade finnarna från den invanda samlingslokalen inne i staden till en sämre kyrka. I tyskarnas räkenskapsbok står det rent ut, att de hade blivit "ins Kloster verwiesen", förvisade till klostret.

Så obetydlig hade den finska församlingen blivit vid denna tid, att man inte ens vet kyrkoherdens namn. Möjligen hade församlingen ingen ordinarie innehavare av tjänsten. Något år senare framträder en viss *Martinus Matthiae Wargius* som präst vid Finska kyrkan. Denna person blev 1610 kyrkoherde i Närpes och senare präst i Nederterneå. Ej heller efterträdaren, den 1612 till

kyrkoherde utnämnde *Jacobus Axilli Awuin* (död 1616) har lämnat några djupare spår efter sig. År 1613 blev han pryglad av en "löspräst" *Nicolaus Matthiae* och kunde i konsistoriet uppvisa både "blodsår och blånad". Han fick ett skadestånd på 22 ½ daler kontant, fisk för nio daler och en tunna lax.²

Först hans efterträdare, *Thomas Georgii*, var en för eftervärlden mera känd personlighet. Han verkade som församlingens kaplan från 1614 och som kyrkoherde 1618—1632. Sannolikt berodde hans avancemang från kaplan till kyrkoherde på menighetens vädjan inför konungen, ett förfarande, som kom att upprepas många gånger i församlingens historia. Herr Thomas försvarade energiskt församlingens och sina egna ekonomiska intressen gentemot stadens kyrkostyrelse och särskilt kyrkoherden på Södermalm. Han förefaller att ha varit en god vän med Stockholms finskfödde pastor primarius, *Olaus Elimaeus*, som efter Stolbovafreden utnämndes till biskop i Viborg, den stad även herr Thomas var född i.

Thomas Georgiis relationer till *Elimaeus* var av litterär art. Han fungerade som dennes ombud vid tryckeriet och hjälpte denne vid utgivandet av 1621 års finska psalmbok och bekostade 1629 tryckningen av hans kyrkohandbok. Dessutom var herr Thomas själv författare och utgav redan 1616 en finsk översättning av En historia om Jerusalems jämmerliga förstöring, *Yxi*

*Bild av Riddarholmskyrkan, där
Finska församlingen samlades
till gudstjänst 1607—1719.
Foto Nordiska museet.*

Historia Hierusalem in surkiasta hävistöxest hos Christopher Reusner. Den lilla boken är den första ej direkt på Bibeln grundade berättande framställning, som utkommit på finska språket. Därutöver översatte herr Thomas "Kristi pinas historia" (1629) till finska.³ Han var alltså en boksynt man, vilket också efterträdaren *Bartholdus Johannis Hordelius*, kyrkoherde 1633—1646, var.

Dennes utnämning hängde emellertid på ett hår. Efter herr Thomas' död hade både pastor primarius och ärkebiskopen sina kandidater till tjänsten. På församlingens, såsom fullmakten uppger, "träget" uttryckta anhållan utnämndes emellertid herr Bartholdus. Han hade inte, som företrädaren, varit först kaplan. Den som för tillfället innehade denna tjänst, Sigfridus Andrae Nitrarius, beredde sin överordnade ansenliga bekymmer genom sin oregerlighet och förkärlek till

starka drycker. Dessutom kom herr Bartholdus på kant med sin svenske kollega i Klosterkyrkan, Johannes Sigfridi, som var hans svåger. Trots släktskapen stred de båda prästerna i samma kyrka ordentligt med varandra. En gång hade den svenske kyrkoherden tagit sig orådet att avkunnas lysning för ett finskt par. Då tvekade den finske kyrkoherden inte att offentligt karakterisera sin kollega som "människotjuv". Motsättningen kulminerade i ett förvirrat uppträde, varvid herr Johannes "utan prästhäbit, i ylleskjorten" påstods ha lupit till Hordelius' port och med våld sökt tränga sig in.⁴ Även Bartholdus Hordelius var en pennans man; också han utgav en finsk upplaga av *Kristi pinas historia* (1636), varjämte han översatte ett par psalmer 1642 från finska till svenska. Dessa enkla psalmer är tryckta med egen melodistämman, och man tror gärna, att de sjungits i Finska församlingen.

Gråmunkeholmskyrkan blev med tiden obekvämt för finska församlingen. Orsaken var den, att den i sig rymliga och vackra kyrkan blev kunglig begravningskyrka, där Gustav II Adolfs stoft gravsattes efter dennes eget önskemål. Efter hjältekungens höga exempel började de högdliga fältherrarna och riksråden tävla om vilorum i kyrkan, som bytte namn till Ridderholmskyrkan och omgestaltades till ett mäktigt representationsrum för den svenska stormaktens kyrkliga liv. Den anspråkslösa och fattiga finska församlingen verkade alldeles bortkommen i denna lysande inramning.

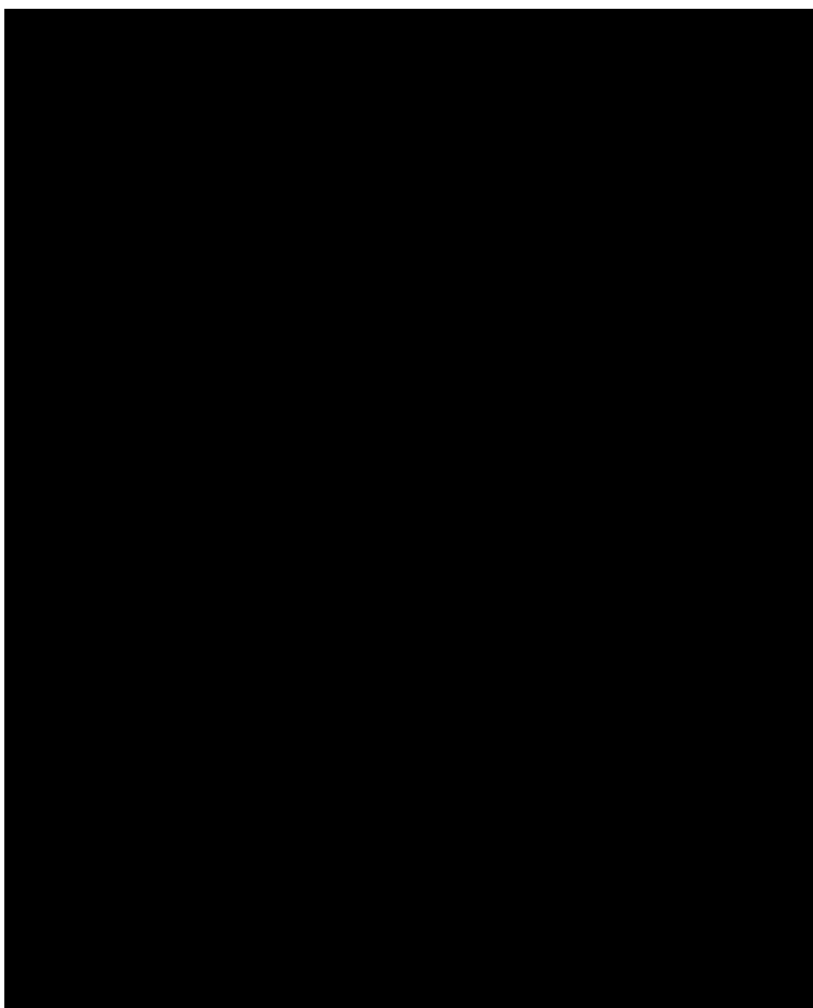
Stockholmsförsamlingarnas gränser var under tidigare stormaktstid mycket vacklande. Ett visst grepp om den exterritoriella Finska kyrkans medlemskår ger en bevarad lista över bänkindelningen i Ridderholmskyrkan från år 1647. I männens bänkrader satt 50 och i kvinnornas 38 personer. Dessutom satt på sidobänkarna 38 karlar och 33 kvinnor, totalt alltså 159 personer. Alla de var församlingens fasta medlemmar, eftersom sittplatserna enligt tidens sed gick i arv och jämfördes med fast egendom. Till sina yrken var männen åkare, fiskare, murare, timmermän, smeder, tunnbindare och slottsvaktmästare. Listan upptar inga notiser om församlingsbornas födelseorter. Från ungefär samma tid, 1648, är Finska kyrkans första inventarieförteckning.⁵

Under Bartholdus Hordelius' tid förefaller den finska församlingen ha börjat växa. Kyrkoherden mötte sin ökande arbetsbörda med klagomål om kapellans oduglighet. Församlingen behövde en man, "som med tiden kan succedera pastor", skrev Hordelius, och fick efter många försök tag i en duktig arbetskraft i *Ericus Pauli Ketarenius*, som kom från Åbo. Denne blev med tiden en verkligt betydande ordets förkunnare bland finnarna. Han utnämndes till kyrkoherde efter Hordelius' död den 10 november 1646 med en solenn installation och kvarstannade i Stock-

holm till 1661. Under församlingens och konsistoriets hedersbetygelser — konsistoriet talade om den "skicklighet och trohet, som han alltid låtit förnimma" — återvände han då till Finland och blev kyrkoherde i Sagu utanför Åbo.⁶

Stockholm upplevde en stor omvandling under den tid som gick mellan finska församlingens flyttning till Ridderholmen år 1607 och Ketarenius' avgång 1661. Ännu i början av 1600-talet var Stockholm i allt väsentligt en medeltida stad. Först efter den stora eldsvådan i den södra delen av stadsholmen 1625 började staden ombyggas i ny anda. Murarna revs och den låga trähusbebyggelsen ersattes med stenhus. På Gustav II Adolfs initiativ började man anlägga en bred gata, Skeppsbron, längs stadsholmens östra strand, och den kantades med en rad ståtliga patricierhus. Även i övrigt ombyggdes och utformades huvudstaden till att motsvara rikets stormaktsställning. Adeln flyttade från sina slott och gårdar på landsbygden till nya palats i Stockholm, ett raklinjigt gatunät drogs upp på Norrmalm och Södermalm översvämmades av mera irreguljär bebyggelse i form av enklare hus och stugor belägna vid krokiga, längs sluttningarna klättrande gator och gränder. Flottan koncentrerades i början av stormaktstiden till Stockholm och en omfattande sjömilitär verksamhet med skeppsvarven i centrum lokaliserades till de stora holmarna i Saltsjön. Också handelssjöfarten växte. Befolkningsökningen var helt exceptionell; man räknar med att en population på omkring 10.000 personer år 1620 växte till 50.000 år 1674 och inemot 60.000 på 1690-talet. Då antalet döda i regel översteg antalet födda måste inflyttningen ha varit mycket betydande.⁷

Befolkningsströmmen bestod till en stor del av folk som fick sin näring av Stockholms uppbyggande och flottans rustningar. I och med att befolkningen ökade krävdes också utökad service, och en del av servicefunktionerna lades — då

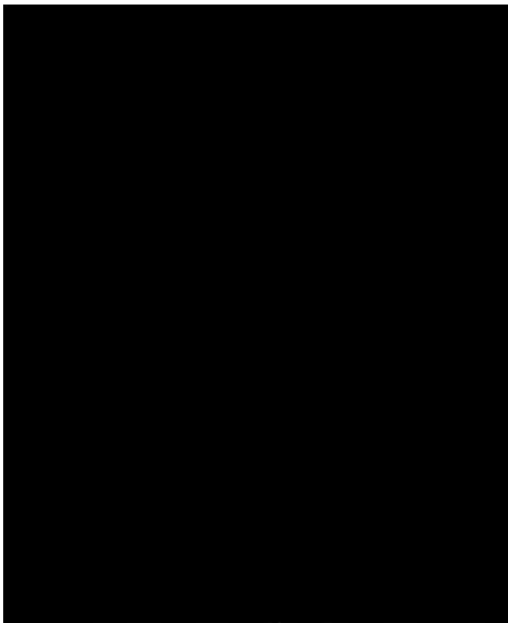
Riddarholmskyrkan sedd från söder. Detalj ur träsnitt av Henrik Keyser d.ä. 1637. Foto Kungliga Biblioteket.

stadsholmen snart blev trång — ute på malmar-
na, särskilt på Södermalm. Där fick man fortfa-
rande hålla boskap och hästar, vilket var förbju-
det i staden mellan broarna.

En god del av inflyttarna var finnar. Många
anlände på uppmaning av fogdar och överhets-
personer, men till sin huvuddel var invandringen
troligen helt spontan. En folkvandring till Sve-
rige uppstod, vari individer från totalt 114 fin-
ska socknar deltog. Orsakerna till denna omfat-
tande flyttning är delvis okända, delvis torde ut-

skrivningen av soldater, det ökande skattetryc-
ket och missväxtåren ha verkat pådrivande. Fat-
tiga, hårt prövade människor sökte sig ut ur Fin-
land, inte bara till Stockholm utan också till stä-
derna i Baltikum.

Domböckerna i Åbo berättar på 1630-talet om
borgerskapets missnöje med den kraftiga flytt-
ningsrörelsen. Det hade blivit svårt att leja tjäns-
tefolk. Borgarna sade, att när ett fartyg lättade
ankar i Åbo hamn, kunde man vara säker på att
på dess däck stod "löst folk" på väg till Stock-

Kyrkoherde Jacob Collin. Foto Svenska Porträttarkivet.

holm. Vissa förbud mot tjänstefolkets "flykt" utfärdades också av riksrådet, så t.ex. den 31 mars 1649.⁸

En bidragande orsak till finnarnas flyttning till huvudstaden var flottans nya system att utskri-va båtsmän. När den kyrkliga folkbokföringen börjar i Finska församlingen 1664, visar det sig, att var femte församlingsbo var en båtsman, styrman, skeppare eller skeppstimmerman. Under någon tid på 1640-talet tycks amiralitetet ha haft en särskild finsk församling på Skeppsholmen för de Finlandsfödda sjömännen.⁹

Men en tillfälligt på besök varande finne var också en vanlig syn på Stockholms gator och torg. Den österbottniska seglationen förde oavbrutet folk till staden. Österbottens främsta exportvara hade blivit tjära, och de tunga lasterna krävde ordentligt byggda, sjödugliga farkoster. Skeppsbyggnadskonsten stod också på hög nivå i landskapet och ledde till att även kronan an-

lade en del av sin varvsverksamhet dit. Den finska handelsresorna till huvudstaden skedde i huvudsak under höstmarknaden. Sålunda står det i rådstugurättens protokoll i Uleåborg den 28 september 1653, att större delen av borgerskapet befann sig på sin sedvanliga resa till Stockholm.¹⁰

Under dessa år av tillväxt levde den finska församlingen tillsammans med svenskarna i Riddarholmskyrkan. Från Thomas Georgii tid är det känt, att finnarna framförde ett antal skarpt avfattade "Finska församlingens i Stockholm be-svärspunkter", som gick ut på att understryka församlingens svåra situation. "Finnarna äro detta lovlige kungarikets invånare", började en av supplikerna, som krävde en egen kyrka till församlingen. Nu höll sig endast fattigare folk till Finska kyrkan, "förmedelst orsaken de obekväma tider att gå i kyrkan, som äro tideliga om morgonen och rätta måltidstimman om middagen". När S:t Jakobs kyrka en gång skulle bli färdigbyggd, skulle Stockholm ha åtta kyrkor där man höll svensk gudstjänst. En av dessa borde "utan saknad" kunna lämnas åt Finska församlingen, "helst emedan åhörarna i så många svenska församlingar ej äro alla svenska utan en god del finnar, att prästerna här i staden själva ofta bekänt, om de skulle mista alle finnar utav sina kyrkor, så hade de icke många igen". Förlusten av S:ta Gertrud grämde många församlingsbors sinnen, eftersom de skrev: "Hava finnarna här i staden för detta haft sin särdeles kyrka, vilken den tyska nation nu innehaver, Sveriges egna patrioter icke till ringa praejudicum!"

Den underton av bitterhet, som framträder i skrivelsen, saknade ej helt fog, eftersom man på ledande kyrkligt håll knappast ens diskuterade frågan om en egen kyrka för församlingen. År 1636 togs S:t Jakobs kyrka i bruk, men då blev det aldrig tal om något infriande av 1607 års löfte. Trots att själva ärkebiskopen Laurentius Paulinus Gothus lade sitt ord för finnarna, tycktes

varken konsistoriet eller Kungl.Maj:t ha velat skrida till åtgärder för att överlåta ett eget gudstjänstrum åt dem.¹¹

År 1648 kunde Finska kyrkan dock inhösta en framgång i och med att det s.k. Sturekapellet på Södermalm jämte intilliggande begravningsplats överläts till finnarna. Traditionen att begrava finnar på kyrkogården vid detta kapell härstammar sannolikt redan från 1500-talet men alldeles säkert från 1600-talets början. Detta kapell var det lilla gudstjänstrum, som Johan III byggde 1586—1590 till minnet av Stockholms blodbad och det var på 1640-talet i mycket förfallet skick. Finnarna reste en klockstapel med två kyrkklockor intill den lilla byggnaden och ringde i klockorna vid sina begravingar. År 1656 var församlingen tvungen att avyttra klockstapeln till Katarina församling, som hade tillkommit ett par år tidigare.¹²

Kyrkoherde Ericus Ketarenius och finnarna tappade dock inte modet. Kapellet hade aldrig varit avsett som någon slutgiltig lösning på församlingens kyrkoproblem. Redan i januari 1650 lyckades man utverka ett kungligt brev, vari drottning Kristina gav församlingen tillstånd att i alla församlingar i riket göra en insamling till förmån för en egen kyrka. Senare under året överlämnade drottningen själv 300 daler silvermynt för detta goda ändamål. Tillståndet ledde inte till några åtgärder under Ketarenius' tid, men var av principiellt värde när kyrkobyggnadsfrågan på allvar aktualiserades på 1660-talet.

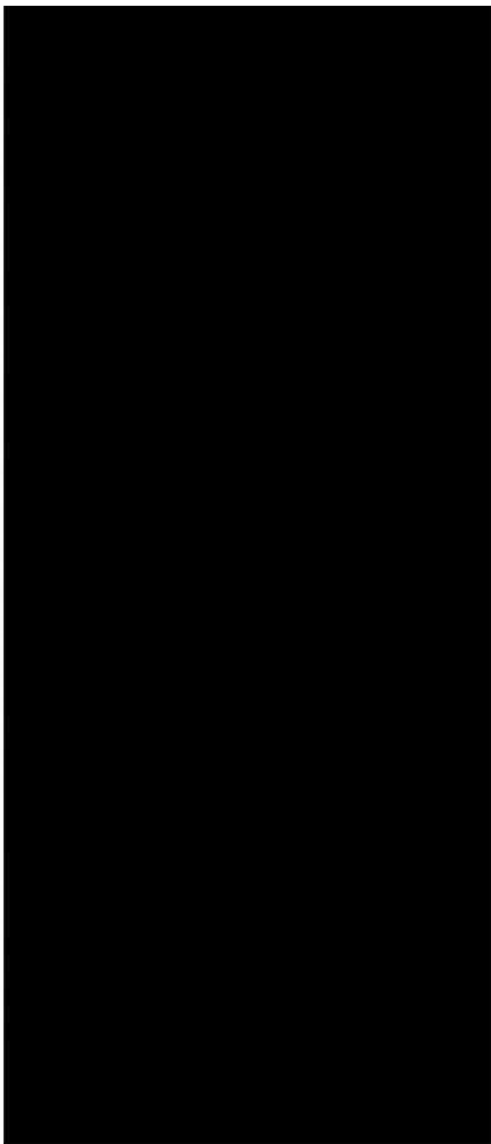
Alldeles medellös var den finska församlingen inte. Sedan 1618 disponerade kyrkoherden över ett korsvirkeshus vid Gamla Skolstugugränden. Här fick den finske prästen och tidvis även kapellanen sin bostad under mer än hundra år, och härifrån var vägen kort till Riddarholmskyrkan, där gudstjänsterna hölls. De två inventarieförteckningarna över församlingens egendom — år 1634 och 1647 — uppvisar, att kyrkan ägde en

rik liturgisk utrustning, kyrksilver och korkåpor, mässhakar, altarkläder, böcker och annat.¹³

Ketarenius efterträddes 1661 av församlingens kaplan *Thomas Johannis*. Denne avled redan efter två år, och efterträddes av en släkting, *Jacobus Johannis Collinus* (kyrkoherde 1665—1670), som tillhör de mera betydelsefulla kyrkoherdarna i Finska församlingens historia. Han kom från Åbo och var både energisk och impulsiv till sin läggning. Som kyrkoherde satte han som sitt mål att äntligen skaffa församlingen en egen kyrka eller åtminstone plats för en dylik. I en anhållan, som han lämnade till rikskanslern, frågade han, om kronan kunde ställa till församlingens förfogande något av de vid Slottsbacken belägna Bollhusen eller något annat ”läggligt ställe, där de av bägge malmarna, Ladugårdslandet, Munklägret och ifrån staden med dem, som ifrån Finland årligen hitsegla, kunde bekvämligast sammankomma deras gudstjänst i rättan tid att förätta”. Denna anhållan hade god effekt. Kungl. Maj:t anmodade i en skrivelse 1664 överståthållaren att hjälpa församlingen, och flera olika lokaler och byggplatser blev därefter mer eller mindre seriöst prövade i en brevväxling mellan kronan och stadens myndigheter.

Slutligen utfärdade Kungl.Maj:t den 9 juni 1665 ett av änkedrottningen Hedvig Eleonora undertecknat brev, varigenom Finska församlingen fick en tomt på Helgeandsholmen väster om Norrbrogatan. Den utgjordes av en till stor del obebyggd udde, som indragits till kronan året innan. Platsen hade vissa olägenheter, bl.a. tvingade det sumpiga och vattennära läget till stora pålningsarbeten, men glädjen över framsteget måste ändå ha varit stor inom församlingen.

Kyrkoherde Jacob Collin gick nu målmedvetet till väga för att åstadkomma den nya helgedomen. De kungliga resolutionerna tillät församlingen att erhålla vissa konfiskationer från stora och lilla tullen i Finland samt sakören från Åbo

En ljusstake av silver från 1680-talet i Finska församlingens ägo, tillverkad av Henning Petri, Nyköping. Foto Nordiska museet.

hovrätt. Dessutom tillkom medel genom en kollekt i Finlands kyrkor. Stockholmskyrkorna gick med håven, och en kollekt på 350 daler kopparmynt anlände från Riga stad, måhända medel från i Livland stationerade finska truppförband. Dessutom gick Collin runt med ombud som insamlade medel genom s.k. stamböcker, i vilka viliga givare fick anteckna sig och sin gåva.

Någon gång åren 1666–1667 låg också en ritning till kyrkan färdig. Arkitekt var ingen mindre än Nicodemus Tessin d.ä., som under denna tid var sysselsatt med en omdaning av slottets omgivning, till vilka äver Helgeandsholmen hörde. Tessins kyrkoplan var magnifik: man nådde kyrkan genom en kringbyggd förgård och stod då framför en fasad med två låga torn, som höjde sig på ömse sidor av byggnaden. Kyrkorummets mittparti täcktes av en stor kupol. Som förebild hade Tessin säkerligen haft någon av de romerska barockkyrkorna. Den södra förgårdslängan hade en mot Strömmen vettande öppen pelargång, som gjorde utrymmet framför kyrkan till en verkligt vacker plats i anslutning till vatten och det kungliga slottets fasad.¹⁴

Framskridandet av den stora byggnadsplanen kan bäst följas i församlingens räkenskaper. Byggnadsärendet lämnades i sin helhet i kyrkoherdens händer som anställde en räkenskapsförare, Mårten Hörling, eftersom församlingen "merendels av enfaldigt och uti räkningar oförfaret folk består" och eftersom ingen av församlingens borna därför var kapabel till att utföra den uppgiften. Hörlings räkenskaper täcker perioden 1666–1674 och uppvisar både det stora projektets uppgång och dess fall. Till att börja med var inkomsterna från kollektinsamlingar och insamlingar med stamböcker glädjande rikliga. Man kunde därför köpa större mängder byggnadsmateriel, till att börja med 6700 gråstensblock, massor av pålar, tegel och bräder. Mellan 10 och 13 arbetskarlar avlönades under den vackra årstiden

1666 för olika grundläggningsarbeten, pålning och styckning av stenar. Den 7 juli 1666 restes en stor byggnadskran och den 3 oktober samma år anslöt sig ett gäng murargesäller till bygglaget. Kranen var inte riskfri, ty redan 1667 föll en timmerman Anders Andersson från den och skadade sig allvarligt. Under sommaren 1668 tycks bygandet ha nått sin höjdpunkt med 18—20 arbetskarlar och stora leveranser av byggnadsmaterial — pålar, stockar, bräder, tegel, en pump för undanskaffande av vattnet o.s.v. Därefter tycks antalet arbetskarlar ha sjunkit till cirka nio. Företaget hade från och med detta år alldeles uppenbara ekonomiska svårigheter, vilket bl.a. ett av klocksmeden Madden Britz i april 1668 beviljat stort lån belyser. Åren 1673—1674 låg arbetena helt nere, och det sistnämnda året sålde församlingen redan 3.000 stycken gråstensblock till stallbygganden på Helgeandsholmen.¹⁵

Vad berodde detta misslyckande på? Skeptiska röster hade inte saknats i kyrkopjektets begynnelse, men det hela hade säkert klarats av någorlunda, om inte Jacob Collin år 1670 avgått som Finska församlingens präst. Han flyttade detta år till Uskela regala pastorat i Egentliga Finland och efterträddes av kaplanen *Benedictus Andrae Quivander*, en kortvarig präst, som avled redan 1673. Tydligt var det Quivanders krasslighet och brist på initiativkraft som ledde till att insamlingsverksamheten, på vilken projektets framgång vilade, tynade bort. Ett kyrkobygge av den planerade storleksordningen skulle ha tagit decennier — den närmast före färdigblivna kyrkan, S:t Jakob, hade varit under byggande omkring 30 år — och det var tydligt ihärdigheten i församlingens ledning som inte var tillräcklig. Totalt hade insamlingarna intill 1673 inbringat 17.000 daler kopparmynt, av vilken summa 12.000 daler hade kommit från Sverige, 5.000 från Finland.¹⁶ Den 20 mars 1674 satte regeringen till slut punkt för företaget genom att åter-

kalla ”den finska kyrkoplatsen”, visserligen mot löfte om en annan plats. Helgeandsholmen behövdes nu i sin helhet för det kungliga stallbygget.

Även om finnarna hade lyckats med sitt byggnadsföretag, är det inte säkert att de hade fått behålla den kyrka som de så idogt hade satt i gång att bygga. Rådet diskuterade nämligen redan 1667 en annan lösning, nämligen att församlingen skulle erhålla två kapell, ett på Södermalm och ett på Ladugårdslandet. Man fruktade, att det ”finska folket” ej skulle vara i stånd att underhålla en så ”härlig byggning” som den planerade. Kyrkan skulle ändå bli en prydnad för staden, och orkade finnarna inte ”konservera” eller behålla den, kunde den överlämnas till en annan församling, ansåg riksråden.¹⁷

Jacob Collin var också den kyrkoherde, som introducerade kyrkobokföringen i Finska kyrkan 1664 genom att börja föra förteckningar över döpta, vigda och begravda. Från och med detta år går det att få ur kyrkoböckerna en bild av församlingens sammansättning och storlek, något som blir föremål för studium i ett annat kapitel i denna bok. Kyrkobokföringen fortsattes även av Collins och Quivanders efterträdare, *Christianus Petri Procopaeus* (1673—1677), som vid tiden för sin utnämning var huspredikant hos generalamiralen Lorenz Creutz till Sarvlax. Denne Procopaeus blev snart ingift i den collinska släktkretsen, men lämnade Stockholm redan 1677 efter utnämning till kyrkoherde i Loimijoki.

Självklart blev kontinuiteten och effektiviteten i församlingen lidande av de snabba växlingarna på kyrkoherdeposten. Då Procopaeus efterträddes av *Nicolaus Jacobi Anberg*, fick församlingen dock en långvarig herde, som satt ända till 1691. Anberg hade varit konsistorienotarie i Narva och sedan 1673 kaplan i Nyen, och han förde till prästgården i Stockholm som hustru en dotter till borgmästaren i denna sistnäm-

Rikets omfattning 1660.

da stad, det svenska rikets östligaste utpost. Det blev Anbergs uppgift att upprätta ett fungerande, också på menighetens och "kyrkorådets" ansvar vilande församlingsstyrelse i Finska kyrkan efter de enväldiga förhållanden, som hade rått under Collin och hans efterträdare.

Församlingen hade i brist på annat utrymme fortfarande sina gudstjänster i Riddarholmskyrkan. I en skrivelse från 1687 ger den svenska Rid-

darholmsförsamlingens präst Johannes Vultejus sin syn på finnarna, som ingalunda var smickrande. Skrivelsen präglas av överlägsenhet och missnöje med de fattiga invandrarna, som höll hus i den fina representationskyrkan. Finnarnas gudstjänst, står det i dokumentet, drog ofta ut på tiden så att den svenska församlingen fick vänta på kyrkogården. När man så trädde in, var templet fyllt av "en ganska olidlig stank... av

tobak, tjära, sill etc., varmed den gemene man mest umgås". Det var också ont om tid för prästen att "påkläda" den svenska församlingens kyrkoskrud, som på grund av brådskan ofta skadades och revs sönder. De inströmmande svenska församlingsledamöterna, som mötte de finska, blev bemötta "med uppsyn, knorrande och stötande, nu till att förtiga förtretliga ord, i vilka de ofta utbrista". Finnarna hade dessutom lämnat efter sig spott, orenlighet, tuggat tobak och fläsk i bänkarna. Även ohyra fanns efter dem som kröp in i de svenska åhörarnas kläder. Mot dessa vämjeliga seder hjälpte inga påpekanden, eftersom de finska bestod till en stor del av resande, som fullkomligt struntade i hur Riddarholmskyrkan såg ut efter deras besök. Därför var det svårt att sälja bänkplatser inom den svenska församlingen, som hade börjat att minska i antal.¹⁸

Kyrkoherde Johannes Vultejus' salva andas öppen avoghet mot grannförsamlingens folk. Liknande kunde attityden vara till finnarna på Södermalms höjder, där den finske prästen jordfäste församlingens avlidna på Katarina kyrkogård. Kyrkan överläts inte för likpredikan till finnarna, utan Anberg fick hålla sina parentationer i den intilliggande skolstugan. Där var det emellertid inte lätt att finna lugn och ro, eftersom skolgossarna kastade snöbollar eller spelade med stenar under predikningarna och störde på så sätt minnestundernas högtidlighet. Konsistoriet stödde därför den finske prästens önskemål om att för sådant ändamål få disponera Katarina kyrka. Likpredikningarna var en betydelsefull inkomstkälla för den fattiga prelaten, men många av församlingsmedlemmarna var så medellösa, att de avstod från att ära sina hädangångna med en beställd parentation. Då kunde det hända, att prästen skrev en notis om saken i dödboken och klagade bittert på sin usla lott.

Nicolaus Anberg kämpade för att introduce-

ra ordentligt förda stämmoprotokoll i sin församling. Tack vare denna hans strävan kan det inre livet i Finska kyrkan studeras. Under de tidigare kyrkoherdarna, särskilt under den driftige men självsvådige Collin, hade ett utbrett missnöje varit rådande bland allmänheten, då den helt hade skjutits åt sidan vid skötsel av församlingens angelägenheter. Anbergs system var en rak motsats till det collinska prästvåldet. Alla viktiga gemensamma angelägenheter blev föremål för debatt inom församlingen under hans tid. De olika skråna — fiskarna, åkarna, vindragarna — utgjorde enligt protokollen grupper, som stod emot varandra och bevakade sina intressen. Detta kom särskilt till synes i valet av kaplan den 19 oktober 1680. Tre kandidater var aktuella och hade sina förespråkare, men en av dem, Johannes Sarman, betraktades allmänt som oduglig på grund av sin ungdom och för svaga röst. Av de återstående två var prästen Abraham Agricola, född i Uskela, både Anbergs och fiskareämbetets kandidat. Åkarna och vindragarna stödde däremot en något äldre prästman från Viborg, Thomas Agander, "sägandes ingen annan vara därtill tjänligare än han". Enligt dessa skrån var herr Thomas "umgängesman", sällskaplig och trevlig person, som hade god hand med enkelt folk. Kyrkoherden Anberg tyckte däremot, att Agander var "orolig, trätoduglig och obstinat". När fiskarnas ålderman Jacob Mattsson förklarade, att hans folk ville ha en man, som inte endast undervisade bra utan också gick väl ihop med kyrkoherden, utbröt ett formligt tumult. Med gemensamma ansträngningar nådde dock Anberg och fiskareämbetet sitt mål, och den unge Abraham Agricola kallades till kaplan. Den umgängsamme och populära herr Thomas fick därför återvända med oförrättat ärende till Viborg.¹⁹

Samma front — kyrkoherden med fiskarna mot de övriga skråna — bildades vid val av klockare. Åkarna och vindragarna ville ha kvar den

gamle klockarvikarien Simon, men kyrkoherden och fiskarna tyckte, att en bättre man, Mats Jöransson, borde anställas. Blev denne Mats vald, ropade då åkarna och vindragarna, skulle han förgäves få vänta på sin lön från dem. På den punkten stannade debatten, och församlingen gick hanka sig fram en tid med sin gamla och misskötsamme klockare.

Nicolaus Anberg var i någon mån en principryttare, en envis rättskaffenhetens man. Detta kom till synes i striderna om kyrkobyggnadsförvaltningens konkursbo och jakten på företagens olycklige skattmästare, kamrer Mårten Hörling. Men han insåg också, att den finska församlingen skulle vinna i anseende, om också ståndspersoner av finskt ursprung skulle anknytas till den. Vid sidan av kyrkvårdar och sexmän från skråväsendet behövdes det också ett antal representanter för högre samhällsskikt. Såsom lämpliga kandidater nämnde Anberg den från Åbo bördige kamreren i reduktionskommissionen Lars Skragge, senare adlad Skraggenskiöld, kämnärskassören Sven Åkermarck, adlad Leijonmarck, som var en äldre bror till församlingens kortvarige kaplan Abraham Agricola, miniatyrmålaren och assessorn vid Antikvitetsarkivet Elias Brenner samt rådmannen Caspar Hansson. Dessa fyra Finlandsfödda tjänstemän gillades av församlingen och etablerade sig som dess föreståndare. Vid en följande räfst mot Hörling och dennes medarbetare referendarien Henrik Tawasten yppades det många hårda ord om den olämpliga medelförvaltningen från kyrkobyggets tid. Processen slutade med att Hörlings arvingar betalade 2.890 daler som ersättning till församlingen, vilken summa kyrkoherde Anberg lånade vidare till en privatperson. Den ekonomiska saneringen gav därför inget utslag i församlingens liv.

Kyrkans "styrelse" gick även annars med intresse in för sina uppgifter. Tillsammans med kyrkoherde, kyrkvårdar och sexmän, ibland ock-

så "församlingens äldste", dryftade de sådana frågor som reparation av kaplanshuset, tillsättande av klockaretjänsten samt utnämning av efterträdare till avlidna kyrkvårdar och sexmän.²⁰

Av de nya styresmännen var till en början Skragge den mest aktive. Han inledde vid denna tid — då affären med Helgeandsholmskyrkan ännu inte var helt utagerad — en diskussion med överståthållaren om upplåtandet av en nyt tomt, denna gång "salig Drakenhielmens trädgård vid S:ta Maria kyrka", till församlingen. Dessutom föreslog Skragge, att man skulle kalla en högt uppsatt ämbetsman att förestå församlingen. Närmast tänkte han på kungliga rådet och presidenten friherre Claes Fleming, som genom börd och karriär hade anknytning till Finland. Det är ovisst, hur det gick med denna framsynta tanke, som förverkligades först på 1700-talet.

År 1684 utgav bokbindaren Thomas Andersson Bergman ett "Manuale Finnonicum", en kyrkohandbok som han dedicerade till Finska församlingen. På försättsbladet räknar utgivaren med ödmjuka ord upp församlingens styresmän, som hade lyckats höja Finska kyrkans status och anseende. Fastän församlingen hade vunnit yttre respektabilitet, förlorade den under samma år 1684 en stor del av sin kyrkoherdes arbetskapacitet, då Nicolaus Anberg blev utnämnd till präst i Kungsholmens nygrundade församling med rätt att även bibehålla sin befattning i Finska kyrkan. En stor del av Anbergs tid gick åt skötseln av denna nya församling, vars kyrka han fick vara med om att i Karl XI:s närvaro högtidligen inviga år 1688.²¹

Efter Anbergs död steg kaplanen *Thomas Thomae Gestrinus* till kyrkoherdevärdigheten år 1692. Församlingens ekonomi var nu efter Helgeandsholmsaffären och dess efterverkningar så katastrofal, att ingen ville bära ansvaret för den. Av styresmännen tog Leijonmarck och Skragge 1691 bestämt avstånd från finansförvaltningen,

och även Elias Brenner framhöll i en skrivelse, att han "ej haft eller någonsin vill hava att göra" med den. Gestrinius var lämnad helt ensam att kämpa mot svårigheterna, och fastän Kungl. Maj:t förklarade, att viss ersättning för omkostnader vid det avbrutna kyrkobygget på Helgeandsholmen skulle utgå, var ekonomin en trasslig härva. Vid sin död 1699 stod nämligen kyrkoherden i skuld till församlingen med ej mindre än 37.716 daler kopparmynt eller 11.314 daler silvermynt, som han uppburit i samband med likvidationen av Helgeandsholmens kyrkobyggnad. Vart dessa pengar sedan tagit vägen, har blivit ouppklarat. Tänkbart är, att Gestrinius tidigt varit skuldsatt och råkat i ockrarhänder. Mannen avled i yttersta fattigdom 1699, och då hustrun några månader senare också dog, befann sig de fyra minderåriga barnen i ett "obeskrivligt elände". I bouppteckningen överskred skulderna behållningen med nära 8.000 daler silvermynt, och hemmets inventarier var pantsatta. Finska församlingen slutade alltså sitt 1600-tal i ett ekonomiskt bottenläge.

Detta till trots fanns det livsvilja inom församlingen — dess medlemmar reste gång på gång på 1690-talet kravet på en egen kyrka och förde olika lösningar på tal. Trots den svåra misären gav finnarna i huvudstaden inte upp hoppet. Deras framåtanda skulle bli belönad under det gryende 1700-talet.²²

Henrik Finne, en urgammal invandrare

På Strömsholms slott hänger en märkvärdig målning av David Klöcker Ehrenstrahl (1628—1698), stormaktstidens svenska hovmålare. Porträttet föreställer en gammal pälsklädd man, som i en

rofylld pose lutar sig mot ett rektangulärt stenblock och håller en kort stav i sin högra hand. Ansiktet är fårat och det ena ögat skumt, men ur det andra seende ögat kommer en klar och nyfiken blick. Staven — bondeståndets symbol — och den enkla klädedräkten ger vid handen, att den avporträtterade personen inte tillhör samhällets toppar, utan är avbildad mera av kuriositets-skäl, ungefär som de målningar som Ehrenstrahl gjorde av en rysk isbjörn, en kamel med sin skötare eller av rödklädda hovnarrar. Personen som porträttet föreställer är en Metusalem som sägs vara 136 år gammal.

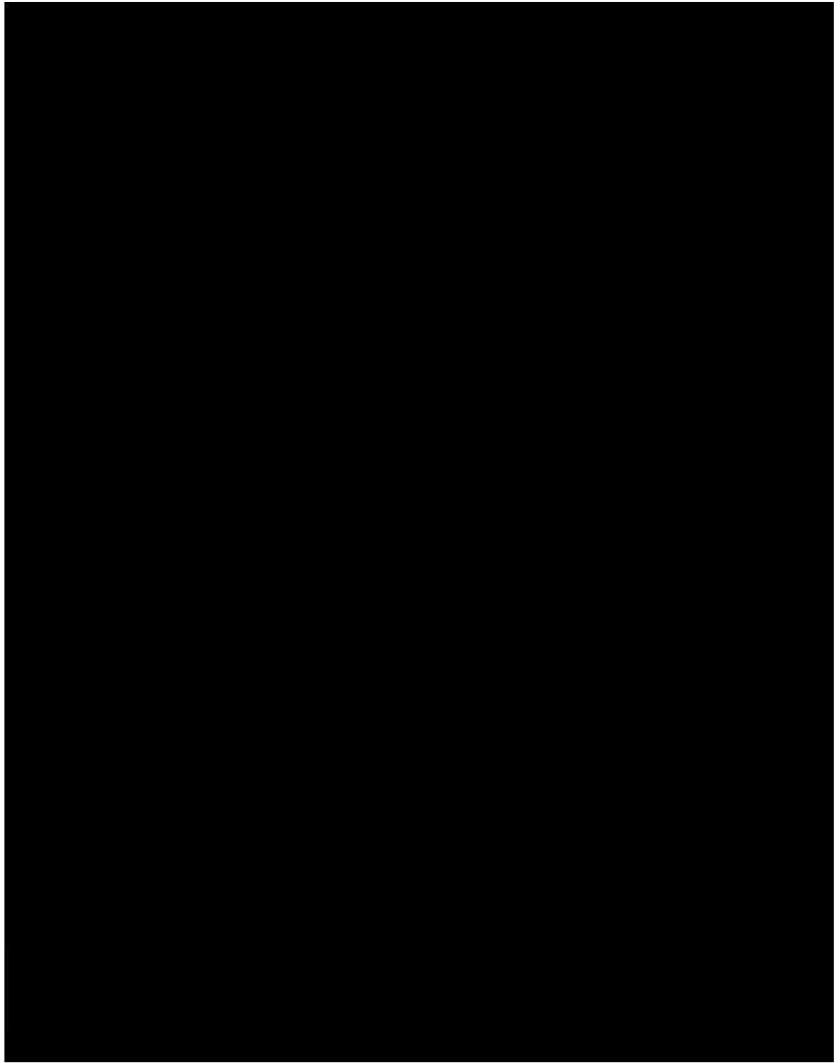
Närmare kunskap om den gamla mannen står att få av det fyrkantiga stenblock, på vilket åldringen låter sin högra armbåge vila. På blockets framsida finns nämligen inristad en dikt, skriven av Erik Lindschöld, en betydande politiker och det karolinska hovets tillfällighetsdiktare, som gärna satte ihop små verser eller "bagateller" för kungahusets behov. Dikten lyder så här:

*Så såån uth Stowacktaren Hindrich Finne,
som lefde i dubbelt manna minne,
Och tiänte i Siu kungars tidh,
Uthan at han leddes dher widh.
Ty han war frisck och mädde altijdh wäll,
war altijdh nögd och altijdh säll.
Will du weeta hans ålders åhr,
Sij på siffran bred'widh ståår.*

Och vid sidan av dikten står det mycket riktigt: "Gammal 136 åhr, 8 månader, 12 dagar. Född i Finland 1548, d. 13. Januarij. Död widh Kungsör 1684: d. 26 September. D. Klöcker Ehrenstrahl fec."

Utöver dessa uppgifter på David Klöcker Ehrenstrahls tavla finns det mycket litet känt om Henrik Finne. En notering om honom har dock bevarats i Karl XI:s dagbok: "Den 26 Sept. blef den gamle Skogvacktaren Henric Ericsson Finne död, hvilken var öfver 100 år gammal och haf-

Stovaktaren Henrik Finne i David Klöcker Ehrenstrahls målning (1684). Foto Svenska Porträttarkivet.

ver tjent alt ifrån konung Johans tid''. Konungens dagsboksnotis anger Henrik Finnes ålder på ett mera återhållsamt sätt men är likalydande med Lindschölds dikt på den punkten, att denne finne hade hunnit stå i sju svenska monarkers tjänst. Dessutom kallar kungen Henrik Finne för ''skogvaktaren'' i stället för ''stovaktaren'', vilket kan vara ett skrivfel. Uppenbart är, att både

porträttet och dagboksnotisen har det gemensamt, att Henriks frånfälle 1684 hade aktualiserat hans främsta egenskap, den ovanliga åldern, och lett till att man fäste uppmärksamhet vid hans person.

Troligt är — och det talar tavlans placering på Strömsholm för — att Henrik hade varit arbetare på kronans stuteri på detta slott, en stovakta-

re, som hade sett till att avelsstona hade mått bra och fölat regelbundet. De kungliga stuterierna i Strömsholm och Kungsör hade varit ögonstenen för kungarna sedan Gustav Vasas tid. Särskilt Karl X Gustav och Karl XI betraktade inhemsk produktion av högklassiga kavallerihästar som en nödvändighet för militärens behov. Följaktligen var tjänstefolket på stuteriet, både hingst-ridarna och stovaktarna, aktade och viktiga tjänare till kungahuset och kronan.

Om Henrik Eriksson Finnes levnadsöden kan bara spekuleras. Hade han kommit till Strömsholms slott under Johan III:s tid kan detta ha hängt ihop med denne kungs tidigare verksamhet som hertig i Finland; man vet, att Johans tjänstefolk innehöll finska element, som hade anslutit sig till honom i Åbo 1556—1558. I så fall skulle Henrik Eriksson ha flyttat till Sverige i unga år, som tioårig gosse. Johan III visade även senare ett påfallande intresse för stuteriverksamheten i Finland och hästimporten därifrån.

Om Henrik Finne berättar en sägen, vars sanningshalt inte är särskilt hög i sig, att Karl XI skulle ha varit mycket intresserad av sin ålderstigna tjänare och velat få denne porträtterad. Gubben hade dock envetet vädjat om att få slippa att sitta modell, eftersom han trodde, att den som såg sin egen bild snart skulle dö. Men under sommaren 1684 hade kungen menat, att Henriks "höga ålder inte tålde något uppskov" och befallt sin hovmålare Klöcker Ehrenstrahl att göra ett konterfej av gamlingen. Mycket riktigt hade denne avlidit snart därpå, den 26 september 1684.

Det är möjligt, att Henrik Finnes ättlingar alltså lever i Sverige. Han var nämligen gift med Margareta Göransdotter (död 1668). Stovaktarens minne lever kvar i det vackra porträttet, som har spritts som talrika kopior till många håll och utgör så att säga komplementet till den ståtliga

raden av livliga hästmålningar, som hovkonstnärens pensel också åstadkom.

Svenska flottans finska besättningar

Under 1500-talet var Sveriges expansionssträvanden i hög grad knutna till militära expeditioner östanhavs. Den livländska ordenstatens sönderfall resulterade 1561 i övertagandet av staden Reval och landskapen Harrien och Wirren i norra Estland; efter denna framgång följde 1570—1595 det långvariga ryska kriget, som ledde till erövringen av Narva 1581 och till en temporär ockupation av Karelen och västra Ingermanland. Dessa militära förehavanden förutsatte en flotta som till stor del var stationerad i Finland. Både befäl och manskap kom i betydande del från östra rikshalvan.

I en amiralsrulla för åren 1522—1634, som *Axel Zettersten* publicerat,¹ förekommer på högsta befälsnivå åtminstone följande i Finland födda amiraler: sex Flemingar (Klas Eriksson, överamiral 1569, Klas Larsson, amiral 1620, Erik och Ivar Joakimson, amiraler på 1520- och 1530-talen, Herman Persson, amiral 1573, samt Henrik Larsson, amiral 1625), tre Hornar (sjöhjälden Klas Kristersson, amiral 1564, och hans sonson Klas Kristersson, viceamiral 1620, samt Hans, viceamiral 1629), samt Måns Ille, amiral 1565, Erik Bertilsson Slang, amiral 1566, Arvid Eriksson Stålar, amiral 1584, Jakob Didriksson Brand, amiral 1591 och Arvid Tönnesson Vildeman, amiral 1599. Går man lägre ner i graderna finner man en uppsjö av finska hövitsmän, skeppare, styrmän, arklimestare, båtsmän och så vidare.

Den finska andelen av rikets sjömakts syns tydligt också i namnen på en del av farkosterna.

Skepp som Finska Falken, Viborgs Barken, Viborgs Gripen, Helsingfors Jakten, Viborgs Falken, Finska Hjorten, Ålands skutan, Viborgs Morianen, Finska Morianen, Finska Barken, Finska Svanen, Finska Björnen, Nordfinlands Galejan, Finska Engelen, Viborgs Rosen o.s.v. förekommer ymnigt i förteckningarna. Några av namnen blev traditionella och gick i arv som Finska Svanen eller Finska Björnen. Det är uppenbart, att fartyg med sådana namn var *byggda* i Finland — de med attributet "Finska" i Åbo och de med epitetet "Viborgs" i Viborg.² Vissa av dessa i regel små fartygs befäls- och manskapslistor är bevarade. En rad rullor visar t.ex. storleken och besättningarna på några finska farkoster, som deltog i 1600—1602 års sjöexpeditioner mot Livland. Sålunda hade "Viborgs Vilderman" en besättning på 19 båtsmän, "Finska Engelen" 9 båtsmän och "Finska Ulven" 10 båtsmän.³

Uppgifter om att en del av flottans befäl, styrmän och högbåtsmän samt båtsmän rekryterades från Finland finns från mycket gammal tid. Sålunda skrev Gustav Vasa år 1555 till befallningsmannen på Åbo slott, att denne skulle "uppspana" alla unga karlar, som var kunniga i skärgårdsledningarna, och skicka dem till kungen, som skulle ge dem en god lön. År 1570 utfärdades ett cirkulärbrev till alla fogdar i de svenska och finska skärgårdarna att "optaga alla ledkunniga styrmän och skäriekarlar" till flottan.⁴ Det rörde sig denna gång om värvat befälsfolk. Även flottans manskap var på 1500-talet till en del värvat — eller som man sade förhyrt — men till en del också utskrivet. Värving var visserligen huvudmetoden, men då den inte på långt när fyllde behoven, blev utskrivningen ett viktigt komplement till den och med tiden rentav den dominerande formen. Egentligen krävde en dylik utskrivning ett beslut fattat av riksdag eller ständermöte, men kungarna handlade ofta egenmäk-

tigt och lät utskriva sjöfolk utan folkrepresentationens samtycke. Vissa av dessa utskrivningar drabbade endast Finland; så t.ex. åren 1550, 1553 och 1554. Också städerna drabbades ofta av utskrivningar. Enligt den första utskrivningsförordningen 1618, som gällde Åland, skulle landskapets manliga invånare mellan 15 och 60 år tecknas i en längd och indelas i rotar, av vilka var och en skulle underhålla en båtsman. Efter denna princip hölls den första båtsmansutskrivningen år 1618 i Åbo län, Nylands och Tavastehus län och år 1621 på Åland.⁵

På 1620-talet fick det sjömilitära utskrivningsväsendet en utformning, som gör det berättigat att betrakta detta decennium som höjdpunkten när det gäller finnarnas deltagande i det svenska sjöförsvaret. Då utbyggdes båtsmanshålllet genom successiva bestämmelser, som gällde Nyland, Åbo län, Åland och Värmdö. I dessa stadganden föreskrevs det, att bönderna skulle ställa upp båtsmän, ett kompani på 400 man per landskap, totalt alltså fyra kompanier, d.v.s. omkring 1600 man.⁶ Flottans totala styrka blev därigenom följande:

	Åren 1624—1626	År 1627
<i>Städernas båtsmän</i>		
Stockholms stads kompani	150	—
Göteborgs kompani	214	—
Alla städers båtsmän	—	1.130
<i>Landets båtsmanshåll</i>		
Värmdö kompani	375	374
Ålands kompani	400	400
Nylands kompani	401	401
Åbo läns kompani	400	400
Hyreskompaniet i Stockholm	352	352
Sammanlagt	2.292	3.058 ⁷

Sammanställningen uppvisar, att av samtliga båtsmän var drygt hälften finnar och ålänningar åren 1624—1626 och troligen nästan lika många år 1627, då det även bland städernas båtsmän

fanns många från Finland. Därefter, i takt med båtsmanshållets uppbyggnad längs kusterna, minskade finnarnas relativa andel, men ännu år 1634, då den första amiralitetsboken för flottans personalstat uppsattes, utgjorde sjömännen från Finland cirka halvdelen av samtliga mönstrade (1128 av totalt 2366).⁸ Efter 1657 uppdelades båtsmännen i tolv kompanier, vilka sammanfördes i tre regementen. Finnarna (och ålänningarna) utgjorde vid denna tid det tredje skeppsregementet.

Att flottan till en stor del var bemannad av finnar under 1500-talet och första hälften av 1600-talet berättigar inte i sig, att den berörs i detta arbete. Det var genom besök — och långvariga sådana — som de finska besättningarna gjorde i moderlandet som de finska båtsmännen kommer in i Sverigefinnarnas historia. Framför allt låg de finska skeppsbesättningarna i Stockholm, där fartygen lades i vinterhamn och manskapet inkvarterades i rotar hos stadens borgerskap.

Den huvudsakliga skådeplatsen för besättningsarnas och skeppstimmermännens verksamhet var utan tvekan Stockholms skeppsgård. Denna inrättning var först förlagd invid slottet, men under Erik XIV:s och Johan III:s tid flyttades de större skeppen till Källingeholmen, som då blev kallad Skeppsholmen. År 1640 flyttades flottan till Lustholmen eller till nuvarande Skeppsholmen. Holmarnas enda förbindelse med Norrmalm var Näckebro, som låg ungefär där Arsenalsgatan nu korsar Kungsträdgårdsgatan. På Ladugårdslandet — nuvarande Östermalm — hade flottan sitt proviantmagasin samt brygg- och bakhus. Krigsskeppen fyllde sålunda hela hamn- och holmlandskapet på Saltsjösidan från slottet ända till Ladugårdslandet med liv och verksamhet.

I denna miljö fanns större delen av rikets flotta förlagd under vintrarna på 1500- och 1600-talen. Man vet t.ex., att under år 1566 ha-

de 68 skepp legat i vinterläger i Stockholm, och nära ett halvsekel senare, år 1606, var läget detsamma, ty 60 fartyg fanns då under vintern i skeppsgården. Dessa fartyg reparerades och målades, putsades och förbättrades under de sysslolösa vintermånaderna, då manskapet låg inkvarterat runtom i staden hos olika borgare. Utöver som vinterhamn användes skeppsgården också som varv. Nya skepp byggdes och sjösattes där årligen. Även fartyg, som hade byggts någon annanstans, kom till Stockholm för att genomgå en sista finputsning. Ivrigt timrande och snickrande, hamrande och bultante fyllde skeppsgården. På en lång reparebana tillverkade man rep till flottans tågverk, i talrika smedjor smidde man det järn, som behövdes för att hålla skeppen samman. Segelsömmare var flitigt verksamma för att sy ihop fartygens segel. Tjära kokades i skeppsgården för flottans behov.

Den högste ansvarige på Stockholms skeppsgård var en ansedd man, som till en början kallades "skepparen", från och med år 1600 åter "holmamiralen". Han var ett slags organisatör som svarade för verksamheten på området, särskilt nybyggandet av skepp. Den förste holmamiralen som tjänstgjorde mellan 1600 och 1602 kallades Johan Mårtensson de Finne. Han var av tillnamnet att döma från Finland. Johan Mårtenssons liv slutade tragiskt, ty man vet, att han blev den 29 april 1602 med yxa mördad av en skeppsprofoss.⁹ Övriga holmamiraler och deras närmaste män var såvitt man vet inte finnar.

De finska sjömännen hade någon gång egna, finska skeppspräster med sig när de övervintrade i Stockholm. Dessa präster var av två slag, sådana som tjänstgjorde på skeppen och sådana som var knutna till skeppsgården. Sålunda anställdes t.ex. under år 1621 fem fasta präster till att verka vid Stockholms skeppsgård. Därutöver tillsattes en superintendent till deras chef. År 1632 fanns det bland dessa sex präster en finne, Erik

Silenius, en tysk och en, som egentligen tjänstgjorde i Kalmar. År 1633 skrev amiralitetet till biskop Gabriel Petri och anhöll om att "Erik Silenius, hvilken några år tjenat vid skeppsflottan som en ärlig prästman och som predikant för det finska sjöfolket, måtte, när han från flottan erhåller afsked, hugnas med något tjenligt och godt beneficio i Finland".¹⁰

Uppgifterna om finska sjömäns vistelse i Stockholm är många. Sålunda vet man, att 300 å 400 båtsmän från Finland blev, sedan de efter avslutat sjötåg på hösten 1543 kommit till Stockholm, kvarhållna i skeppsgården under vintern av befallningsmannen på slottet Botvid Larsson. De många sysslolösa finnarnas kringdrivande i staden retade Gustav Vasa. "Det är oss sällsamt nog Botvid, att du låter en slik hop folk ligga och tära" här, skrev kungen till honom.¹¹ Från år 1554 finns det en förteckning över totalt 175 båtsmän, som övervintrade i huvudstaden. Av dem var hela 105 ålänningar.¹² År 1563 låg ett antal skepp från Finland över vintern i Stockholms skeppsgård — förteckningen ger vid handen, att de hette Finska Falken, Viborgs Barken, Viborgs Gripen, Helsingfors Jakten, Viborgs Falken, Finska Hjorten, Ålands Skutan och så vidare.¹³ Tyvärr anges det inte, hur många båtsmän som hörde till deras besättningar. Från år 1587 finns det en bevarad lista över den finska flottans totala manskapstyrka. Enligt denna förteckning omfattade de finska skeppens manskap 227 båtsmän från Åbo och 69 från Helsingfors.¹⁴ Det är dock inte sagt, att de finska fartygen gästade Stockholm just detta år. Antalet båtsmän på denna lista verkar förhållandevis blygsamt, särskilt om man jämför det med en förteckning över båtsmanslodjor från Finland några år tidigare, år 1583. Detta år rustade Norrfinland — trakten norr om Åbo — 7 lodjor, Österbotten 11, Satakunta 4, Viborgs län 2, Borgå län 2, Raseborgs län 3 och Söderfinland — trakten söder om Åbo

— 4 lodjor, totalt 33 farkoster för transport av båtsmän till deras stationeringsorter. Norrland bidrog med 6 lodjor och Stockholm med 4. Tog lodjorna 25 mans besättning vilket var fallet senare bör de finska båtsmännens numerär ha närmast sig 700.¹⁵

En riktig rulla med namnuppgifter är bevarad från 1590 över de finska styrmän, som fick sin avlöning i Stockholm. Rullan upptar sammanlagt 47 styrmäns namn och deras delvis mycket svårtydda hemsocknar i Finland. Dessa finska sjöbefäls personer tycks ha varit hemmahörande i Pellinge (10 st.), Pojo (4 st.), Ekenäs (2 st.), Pernå (1 st.), Rimito (1 st.), Kimito (5 st.), Nagu (9 st.) och Korpo (15 st.), sålunda uteslutande i Egentliga Finlands och Nylands skärgårdar och kustsocknar.¹⁶ En något senare rulla anger de styrmän, som Johan III hade kallat till Stockholm och som lyfte där sina årslöner den 1 juni 1591. Förteckningen upptar 46 namn med uppgifter om hemorterna längs Finska vikens kuster.¹⁷ Även en tredje, mera summarisk rulla över denna kategori av sjöbefäl finns bevarad från samma tid, omfattande 33 namn.¹⁸

De egentliga båtsmansrullorna börjar något senare. Av särskilt intresse är två manskapsförteckningar från början av 1600-talet, som upptar finska båtsmäns förläggningar i Stockholm. Den första av dem heter "Sjöfolket som ähre förordnadhe holla winter wachtenn på skippen uthj Stockholm" och tar upp sjömännens inkvartering i staden mellan den 1 november 1618 och den 1 maj 1619.¹⁹ Bland de totalt 414 båtsmännen fick 84, nästan en fjärdedel, sin kontanta vinterlön från finska städer. Det är därför troligt att de var finnar. Helt säkert är detta emellertid inte, eftersom även Smålands och Västergötlands städer deltog i täckande av kostnaderna för sjömännens vintervistelse i Stockholm och avgiften kan därför måhända mera betraktas som en skatt, inte som något underhåll till de egna båts-

männen. Ytterligare en förteckning, ”Rulla på dett Finska sjöfolket som nu inkommin ähr medh skepen” av den 28 september 1625 tar däremot uttryckligen upp finska båtsmän, som just anlät till Stockholm och som fick sin första månads-kost och inkvartering i staden. De är tillsammans med sina rotmästare hela 188 stycken, uppdelade i 20 rotar, alltså en ansenlig skara.²⁰

Nils Erik Villstrand har i sin licentiatavhandling om båtsmanshållet inom örlogsflottan 1623—1634 bl.a. undersökt de finska båtsmännens vistelser i Sverige och annorstädes under vintertid. Han har upptäckt, att totalt 105 finnar och ålänningar låg under vintern 1625—1626 i Riga för att bygga lodjor och andra små fartyg. Nästa vinter, 1626—1627, låg 90 finnar och ålänningar i Elbing. Besvärligheterna att hämta fram båtsmännen från sina avlägsna vintervistelseorter i Finland ledde till att man tänkte placera de finska båtsmännen under vintern 1627—1628 i olika städer i Uppland, Västmanland, Södermanland, Närke och Östergötland. Enligt uppgift skulle totalt 1700 båtsmän — även andra än finnar — ligga i vintervila hos borgerskapet i sammanlagt 19 mellansvenska stadssamhällen. Tyvärr finns det praktiskt taget inte något källmaterial som skulle bevisa, att planen också följdes.²¹

Ett sätt att inte rubba principen om hemförlovning men ändå öka flottans beredskap var att de avlägset boende båtsmännen flyttades närmare flottans huvudort. År 1629 lanserades i detta avseende ett nytt projekt, som var djärvare än de tillfälliga åtgärderna att sprida finskt sjöfolk på olika håll i moderlandet. Våren 1629 gav kungen order att det finska sjöfolket skulle bosätta sig i staden Trosa eller vid Nyhamn. I ett öppet brev av den 19 maj 1629 föreskrevs det, att varje finne skulle få bygga sig ett hus i staden eller en bostad på landet och vara befriad från alla skatter. Dessa byggnader med tillhörande jord

var uttryckligen reserverade för finnarnas vintertjänstgöring vid flottan.²² Tanken var, att flottan skulle övervintra i en naturhamn i trakten av nuvarande Nynäshamn, medan manskapet vistades över vintern i närheten. Enligt vad man vet låg också 10 skepp vintern 1628—1629 i denna hamn, men det kan inte bevisas, att någon spridning av just finska båtsmän skulle ha ägt rum i trakten. Däremot inträffade det, att en särskild präst utnämndes för de finska båtsmännen i Trosa och flyttade enligt mantalslängden faktiskt till denna stad, som då hade endast 200 invånare. Det andra tecknet på en inflyttning av finnar är, att två båtsmän från Letala som vid mönstringen i mars 1633 konstaterades som saknade hade enligt uppgift avlidit just i Trosa tre år tidigare. Någon form av placering av finnar i området torde därför ha ägt rum. Snart därefter, hösten 1629, flyttade man 80 båtsmän från Åbo till vintertjänst i Stockholm; 24 av dem kan faktiskt beläggas i staden under den följande vintern.²³

Ett mycket betydelsefullt inslag utgjorde de i Finland födda också inom flottans kår av timmermän. Timmermännen rekryterades från kust- och skärgårdssocknarna, där folket hade vanan inne att bygga farkoster. Man vet t.ex., att det lilla Åland underhöll år 1551 48 skeppstimmermän i kronans tjänst (av vilka 19 var från Jomala, 16 från Hammarland, 3 från Lemland och 10 från Eckerö).²⁴ Då man betänker, att antalet timmermän under 1500-talet växlade mellan 50—100, ter sig siffran mycket hög. År 1565 höll Erik XIV hela 133 timmermän i arbete i skeppsgården, vilket betraktades som en stor mängd. De hade kommit från Åbo och Nyland, men också från landskapen vid Mälaren. Åren 1569—1575 skrev Johan III upprepade gånger till sina ståthållare i Finland och krävde skeppstimmermän till Stockholm. År 1576 utfärdade kungen fullmakt för hövitsmannen Hans Jonsson att ut-

skriva i Finland några unga karlar till timmermän vid Stockholms skeppsgård, och året därpå utfärdade man ett öppet brev till fem fogdar i Finland om utskrivning av skeppstimmermän. Dessutom krävde kungarna skeppstimmermän också från annat håll, närmast från Stockholm eller Norrland. I början av 1600-talet börjar duktiga holländska skeppstimmermän att dyka upp i huvudstaden, där de tog hand om den krävande uppbyggnaden av stora slagskepp.²⁵

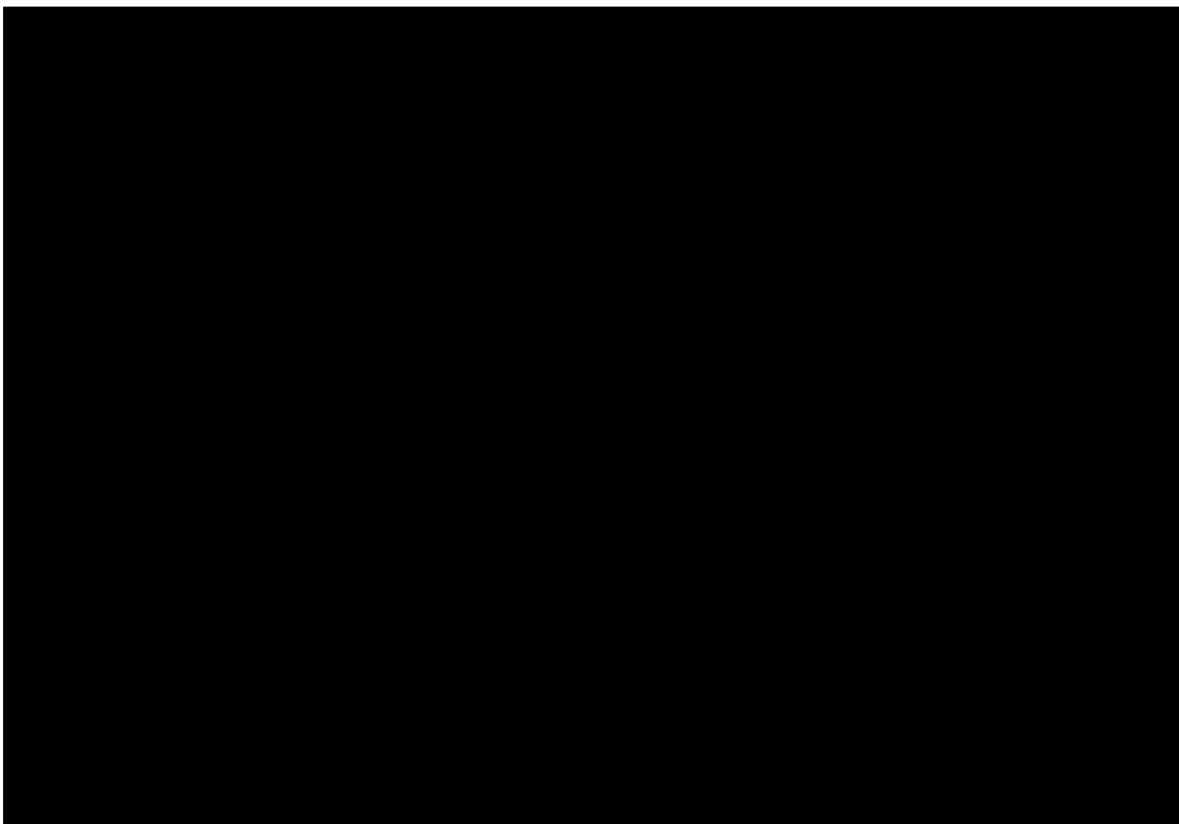
De finska båtsmännen representerade under 1500-talet och den tidiga stormaktstiden ett inte bofast element bland Sverigefinnarna. De av dem som stannade över vintern i moderlandet gjorde det i syfte att gå till sjöss nästa vår. De mötte i Stockholms hamn sina landsmän, som anlände från hemlandet i sina lodjor för att bemanna de stora krigsfartygen. Tillsammans seglade sedan vinterliggarna och de nytillkomna ut på Östersjön för att strida mot främmande skepp eller för att eskortera trupptransporter till kontinenten. Först på 1680-talet fortsatte man att tänka längs de banor, som försöket med Trosa och Nyhamn år 1629 hade aktualiserat. Under detta decennium blev vintergästerna och deras kamrater från de finska rotetorpen bofasta i Sverige, i det nyligen erövrade landskapet Blekinge, där en ny flottstation anlades i Karlskrona. Detta kapitel i Sverigefinnarnas historia kommer att tas upp länge fram i denna framställning.

Arbetsfolket på Södermalm

Stormaktstiden betydde för Stockholm oavbruten expansion. Staden utbredd sig från den trånga stadsholmen både norrut och söderut: en vidsträckt bebyggelse på det stadsplanelagda, rätlinjiga Norrmalm motsvarades av en vildvuxen kåkstad på Södermalm, där terrängen omöjlig-

gjorde kvartersindelning i schackspelsrutor och reguljärt gatunät. Det var främst till Södermalm, till dess ojämna sluttningar och höga toppar, som arbetsfolket flyttade från den alltmer förnäma stadsholmen, där nya adelspalats och borgarhus av sten växte fram. Särskilt gällde detta alla, som för sin näring var beroende av dragdjur, eftersom sådana inte längre fick hållas i den centrala staden, och alla, som fick sin utkomst från havet. Utöver åkarna flyttade även fiskarna, sjömännen, järnbärarna, vindragarna, timmermännen, murarna och annat arbetsfolk ut till Södermalm, där de reste sina små trähus och stugor på ofri mark, förhyrda tomter, och där de bodde i en värld för sig, litet vid sidan av den förnäma huvudstad, som de var med om att med sitt arbete skapa.

Under denna tid var handelsmännen och hantverkarna, arbetskarlarna och de övriga yrkesutövarna uppdelade i skrän och ämbeten, som höll reda på sina medlemmar enligt av kronan utfärdade skråordningar. Ett skrå eller ämbete förestods av en ålderman med bisittare och bestod av mästarna och gesällerna i skilda sammanlutningar. Skråna reglerade sina medlemmars förehavanden från de tidiga lärlingsåren till den mogna yrkesverksamma tiden, de ingrep också i ålderdomen och deltog i gravsättning av sina egna. Skråna var mittpunkten i sina medlemmars sociala liv med sammankomster och fester, yrkesprov och kollegialitet, de betydde ordning och trygghet i ett ståndssamhälle som var hierarkiskt uppbyggt. Det ringare arbetsfolket, som inte tillhörde ämbetena, sjömännen och tjänarna, saknade det självständiga ansvar som skråmedlemmarna hade. Deras sociala anknytning låg inte i kamraterna utan var i händerna på en arbetsgivare — en redare eller sjökaptan som mönsttrade sitt manskap eller en husbonde som lejde sina drängar och pigor var också sina arbetstygares överhuvud i hustavlans betydelse.

Stadsplanor över Södermalm i Erik Dahlberghs "Suecia Antiqua et Hodierna" (1703). Kåkbebyggelsen på höjderna syns tydligt. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

Stockholms befolkningsmässiga expansion byggde på en stor inflyttning från landsorten. För tiden före kyrkskrivningshandlingarnas tillkomst — i allmänhet 1650- och 1660-talen — kan sammansättningen av de inflyttade bara studeras i enstaka fal. Ett titthål mot vissa kategorier av arbetsfolk finns i det rullmaterial över hantverkare, som bevarats i Stockholms stads ämbetskollegiums arkiv. Den intressantaste gruppen är därvid kanske *timmermännen*. Vid övergången från 1500-talet till 1600-talet befann sig timmermansämbetet socialt och ekonomiskt i en nedgångsperiod. Timmermännen tycks med sina familjer

närmast ha levt i misär. Pesten decimerade på 1620-talet kraftigt deras antal, de var rörliga och ständig nyrekrytering ägde rum. Yrket krävde inte någon större utbildning och de säsongbetonade större byggen i Stockholm lockade fattiga ungdomar temporärt från landsorten till huvudstaden. Typiskt för timmermännens arbetsätt och -organisation var det stora antalet anställda per mästare, något som möjliggjorde en viss stor-drift.¹

Det första tvärsnittet av Stockholms timmermannakår är en rulla daterad den 14 mars 1645. I denna längd upptas 99 timmermän av vilka 18

var bosatta på Norrmalm och 81 på Södermalm. För de i rullan upptagna anges det antal år de tillhört ämbetet och födelsesocken. Vidare förekommer uppgifter om de bebodde egen gård eller var inhysta samt strödda anteckningar om innehav av pass, tidigare anställningar m.m.²

Av de i rullan upptagna uppges 66, d.v.s. jämnt 2/3, vara födda i Finland. Med utgångspunkt från antalet ämbetsmän har kunna framräknas antalet inskrivna per inskrivningsår fördelade på finska respektive svenska timmermän. (Se tabell 1).

Tabellen ger vid handen, att av de 99 timmermännen ej mindre än 73 inskrivits i ämbetet under tiden 1635—1644. Av dessa var 27 svenskar och 46 finnar. Trots att den finska övervikten bland de inskrivna var stor, var tillströmningen av finnar sannolikt i avtagande. Av de timmermän, som tillfördes ämbetet åren 1605—1634 och som kvarstod i ämbetet år 1645, var nämligen 20 finnar och endast 6 svenskar. Den finska dominansen måste av allt att döma ha varit mycket stor under 1600-talets tre första årtionden.⁴ Vi kan möjligen utläsa ur dessa siffror en invandringstopp kring år 1620, ett förhållande som tycks stämma generellt beträffande alla slags inflyttare från Finland.

Finnarnas fördelning mellan olika ursprungsorтер är intressant i timmermansrullan. De 66 finnarnas utflyttningssorter är följande:

Egentliga Finland	36
Nyland	5
Satakunta	4
Savolax	2
Tavastland	5
Åland	1
Österbotten	8
Obestämda orter	5
Summa	66

TABELL 1.

Antalet i ämbetet inskrivna svenska och finska timmermän under åren 1605—1644

Antal ämbetsmän	Inskrivningsår	Antal finska timmermän	Antal svenska timmermän	Totalt
0,5	1644	2	1	3
1	1644	1	1	2
2	1643	2	3	5
3	1642	6	1	7
3,5	1641	—	3	3
4	1641	10	2	12
5	1640	4	3	7
6	1639	8	5	13
7	1638	6	1	7
8	1637	4	4	8
9	1636	2	1	3
10	1635	1	2	3
11	1634	1	—	1
12	1633	2	1	3
13	1632	4	1	5
14	1632	1	—	1
15	1630	2	—	2
16	1629	—	—	—
17	1628	1	—	1
18	1627	1	—	1
19	1626	2	—	2
20—	1625—			
21	1624	—	—	—
22	1623	—	1	1
23	1622	—	—	—
24	1621	2	—	2
25	1620	—	—	—
26	1619	1	2	3
27—	1618—			
29	1616	—	—	—
30	1615	2	—	2
31—	1614—			
34	1611	—	—	—
35	1610	1	—	1
36—	1609—			
39	1606	—	—	—
40	1605	—	1	1
Summa		66	33	99 ³

Över hälften kom alltså från Egentliga Finland, det landskap, som geografiskt sett låg närmast Stockholm. Övriga landskap är endast svagt representerade. En närmare granskning av de finska härkomstorterna visar, att de till övervägande del låg vid eller tämligen nära kusten. Endast åtta timmermän kom från det inre av landet. I fråga om Egentliga Finland kan konstateras, att vissa enstaka eller vissa intill varandra liggande orter dominerar. Sålunda kom åtta timmermän från Vemo och fem från de nära varandra liggande orterna Salo, Halikko och Uskela. Från det något söder om Vemo liggande Tövsala härstammade fyra av timmermännen. Här förelig-

ger alltså samma förhållande, som kan konstateras i nästan all geografisk mobilitet, nämligen att flyttarna drog med sig efterföljare från sin egen ort. Särskilt i Tövsala i Egentliga Finland tycks traditionen att utvandra till Sverige ha varit särskilt kännbar.⁵

Ytterligare rullor för timmermän finns bevarade från 1600-talets senare hälft. Dessa ger dock i regel inte timmermännens härkomstorter. Sålunda nämns i 1655 års rulla härkomsten endast för en timmerman, Simon Henriksson, som kom från Nacka i Stockholms omedelbara närhet. Först 1671 års rulla ger vissa uppgifter om timmermännens ursprungsorter. Dessa tycks denna

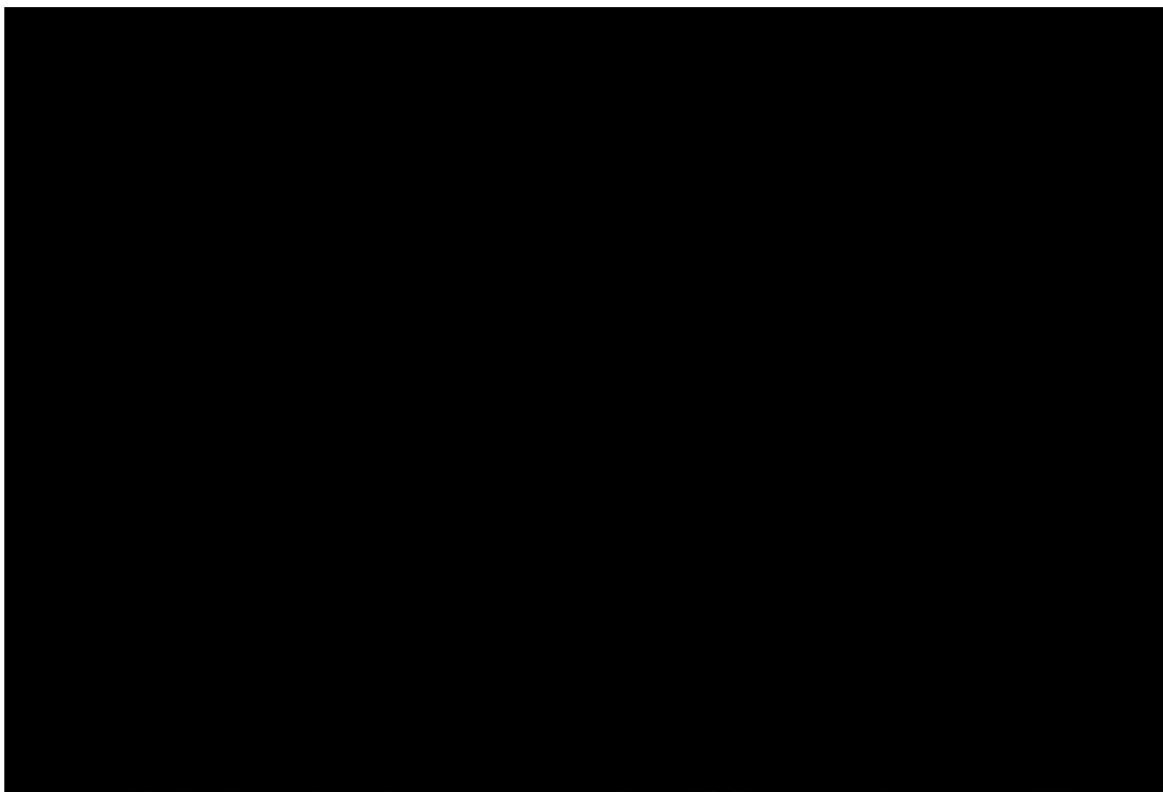

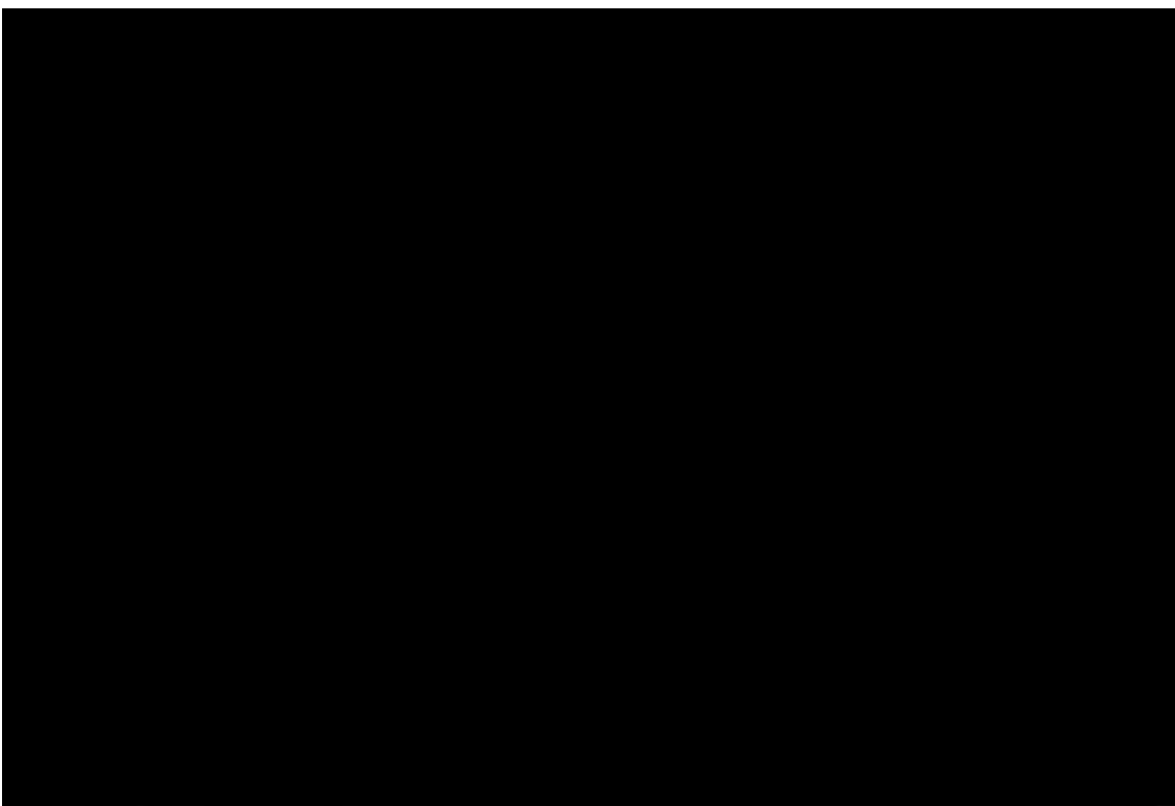
Bild av folkvimlet på Järntorget enligt Erik Dahlberghs "Suecia". Åkare som transporterar ved och tunnor samt kuskar i verksamhet. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

gång i övervägande grad ha varit svenskar och kommit från Uppland och Södermanland. Antagandet, att de finska timmermännens antal var sjunkande redan vid 1645, får bekräftelse av 1671 års rulla, som emellertid är en dålig källa på grund av att härkomsterna är endast sporadiskt noterade. Ämbetets protokoll den 6 februari 1675, där ursprungsorna för 52 av de totalt 167 timmermännen är nämnda, pekar emellertid också på minskat antal finnar. Endast sex av de 52 yrkesmännen sägs komma från Finland, och av dem var två från Nyland. I de fall, där härkomsten angivits, dominerar de svenska orterna klart över de finska. Rent teoretiskt är det

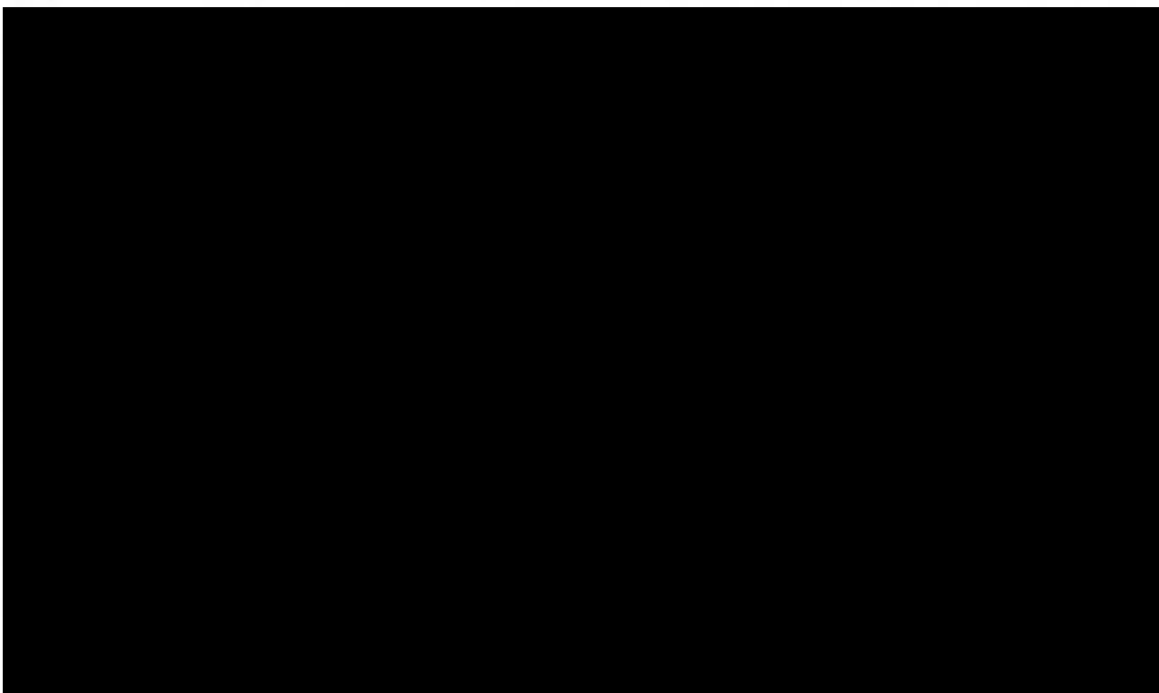
dock möjligt, att finnarna var betydligt fler bland de timmermän, som saknar ursprungsangivelser.⁶

Skråttimmermännens yrkesmässiga bakgrund var inte alldeles enhetlig. De flesta torde ha arbetat inom jordbruket antingen som självägande bönder eller — vilket väl var vanligast — som drängar. I 1645 års rulla synes man särskilt ha gjort anteckningar om dem, som innehaft tjänst — antagligen just som drängar — hos olika adelsmän och ståndspersoner. Dessutom finns det timmermän, som sägs ha varit verksamma som tegeldrängar, smeder, mjölnare eller svarvare.

Finnarna var talrika också i andra skrån. I den

Järnbärare, åkare och murare i verksamhet utanför södra stadshuset. Bild ur "Suecian". Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

Ett knuttimrat hus under byggnad. Ur Lorenzo Magalottis skildring 1674. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

rulla som 1644 inlämnades till Stockholms ämbetskollegium för utskrivning av båtsmän förekommer en rad ämbeten med namn på mästare och deras gesäller, drängar och ”pojkar”. Mästarnas ursprungsorter är inte utsatta men väl de anställdas, dock inte genomgående, men i så många fall att vissa iakttagelser kan göras.⁷ Listan över *notfiskareämbetet*, som ingår i rullan, är daterad den 15 februari 1644 och innehåller många finnar. Av de totalt 62 anställda vilkas födelseort nämns var 36 stycken, sålunda över hälften, födda i Finland. Vissa notfiskares hela arbetarkår var finsk. Sålunda hade notfiskaren Mats Joensson tre drängar, Clemet Jaksson, Mats Jöransson och Mats Larsson, alla från Finland, och en av dem, Clemet Jaksson, togs till båtsman. Bengt Hindersson notfiskare, som kal-

lades sjuk och gammal, hade likaså tre finska medarbetare: Jakob Mikelsson, Isak Eriksson och Thomas Thomasson, av vilka den sistnämnde åkte in i militärtjänsten. Annars var fiskarlärlingarna, som kom från Vemo och Tövsala socknar, ganska talrika. Det fanns sju före detta Vemobor och två Tövsalapojkar bland fiskarna. Sammanlagt sju av gesällerna, drängarna och pojkarerna blev vid detta tillfälle inskrivna i flottan, och av dem var faktiskt flertalet, fem stycken, födda i Finland.

Även några andra ämbeten uppvisar finska inslag. Ett sådant skrå var t.ex. *köttmånglarna*, där nio av totalt 14 nämnda gesäller, drängar eller pojkar kom från Finland, och *linnevävvarna*, hos vilka fyra pojkar var av finsk härkomst. Dessa sistnämnda var alla nylänningar, som lärt sitt yr-

ke i Reval och därefter flyttat till Stockholm.

Mest överraskande förefaller dock finarnas stora representation inom Stockholms *bryggare-ämbete* att vara. En rulla täckande bryggarna är daterad den 11 mars 1645 och den omfattar totalt 57 sådana gesäller och lärlingar, vilkas födelseort är nämnd. Av dessa är 35 från Finland. Dessutom omfattar rullan en mindre grupp gesäller och lärlingar, vilkas födelseort ej nämnts. Finnarna kommer i övervägande grad från Egentliga Finland (Vemo, Tövsala, Pargas, Kimito, Halikko, Korpo o.s.v.) men även några Satakuntabor, tavaster och någon enstaka nylänning och österbottning finns bland dem.

Tyvär finns det inget rullmaterial med uppgifter om födelseorter att tillgå om de två ämbeten, som vid sidan av timmermännen och notfiskarna förefaller att ha haft ett betydande finskt inslag. De var *åkarna* och *vindragarna*. I motsats till timmermännen, hos vilka antalet finnar tycks ha gått kraftigt tillbaka under senare 1600-tal, bibehöll åkarna och vindragarna samt också notfiskarna sin finska karaktär långt in på århundradets senare hälft.

En djupare inblick i Stockholms — och särskilt Södermalms — finska befolkning kan erhållas från och med 1650-talet, då den nygrundade Katarina församlings kyrkliga folkbokföring tar sin början. Katarina församlings lysningsböcker börjar 1654 och innehåller uppgifter om lysningskontrahenternas födelseorter. Församlingen, som var en svenskspråkig territoriell Stockholmsförsamling, utövade stark lockelse på de finnar, som inte av språkliga skäl sökte sig till Finska församlingen. Dess lysningsböcker ger ingalunda någon bild av hela den i Finland födda delen av församlingsmedlemmarna, utan vår kunskap begränsas endast till deltagarna i en enda kyrklig ceremoni, äktenskapets ingående. *Birgitta Österlund* har i sin studie "Finländsk befolkning på Södermalm under 1600-talets senare hälft" (1966) räknat fin-

TABELL 2.

Finnarna i Katarina församlings lysningsbok

År	Antal lysningskontra- henter/år	Antal finländare av antalet lys- ningskontra- henter/år	Procentuell andel finländare av antalet lys- ningskontra- henter/år
1654	68	19	28
55	100	26	26
56	74	17	23
57	66	15	23
58	106	23	22
59	94	23	24
1660	108	17	16
61	108	13	12
62	94	13	14
63	134	19	14
64	84	9	11
65	146	18	12
66	152	27	18
67	132	17	13
68	190	30	16
69	204	22	11
1670	228	27	12
71	238	27	11
72	230	22	9
73	236	34	14
74	234	29	12
75	182	24	13
76	210	24	11
77	178	19	11
78	172	17	10
79	158	21	13
1680	314	28	9
81	196	15	8
82	142	16	11
83	172	19	11
84	184	17	9
85	146	12	8
86	234	23	10
87	222	15	7
88	294	27	9
89	248	14	6
1690	298	30	10
91	222	18	8
92	214	19	9
93	212	22	10

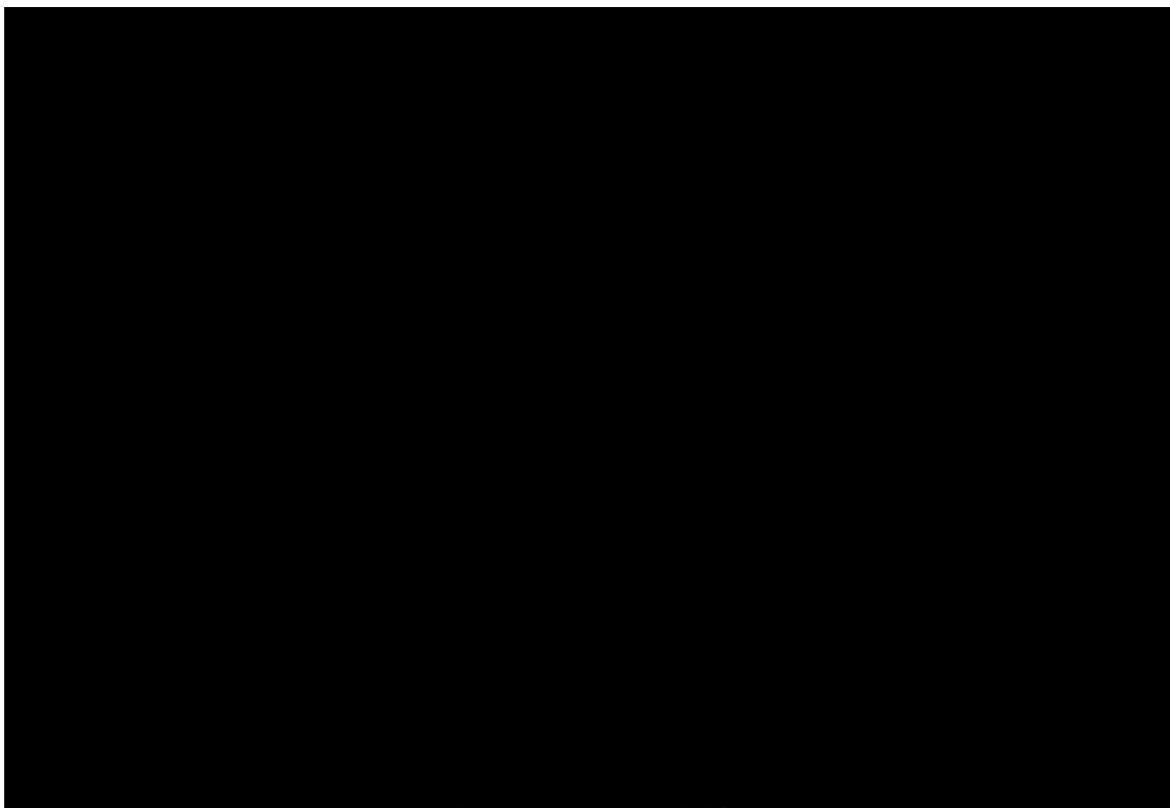
narna i Katarina församlings lysningsbok 1654—1693 (Se tabell 2).

Ifall man räknar ut andelen finska inflyttare bland det totala antalet lysningskontrahenter i Katarina får man ett maximum på 28 % (19 personer 1654) och ett minimum på 7 % (15 personer 1687) med ett medeltal på 12,8 % för tiden 1654—1693. De finska inflyttarnas andel är störst på 1650-talet och minskar därefter för att stabilisera sig fram emot slutet av 1670-talet. En närmare granskning av tabellen visar att orsaken inte är en minskning av antalet finnar, utan en ökning av de övriga. Den finska andelen är så stor, att den måste återspegla ett betydande finskt in-

slag i Södermalms befolkning överhuvudtaget.

Att så många finnar skrev in sig i Katarina, väckte protester från kyrkoherden i Finska församlingen, som bevakade sin rätt. I mars 1688 inskrevs i lysningsboken ett par från Finland, borgaren och skepparen från Åbo Jöran Mårtensson, född i Bjärnå socken, och änkan Elisabet Jöransdotter, född i Tövsala socken. Om dessa står antecknat: ”och blevo vigda av herr finska pastor, efter de båda finska voro”.⁹

Det ovannämnda paret tillhörde inte Stockholms befolkning, utan hade kommit till huvudstaden för att gifta sig. De allra flesta finnarna i Katarina församlings lysningsbok var emeller-

Notfiskare. Bild ur "Suecian". Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

tid bofasta i staden. Om vi tar det första kompletta året 1655 — föregående års vigsellängd börjar en bit in på hösten — förekommer det bland de 26 med namn nämnda finnarna (av totalt 100 lysningskontrahenter) båtsmän, timmermän, gesäller, sjömän och pigor, vilkas födelseorter låg i Åboland, Österbotten eller Nyland och vilka nu uppehöll sig i Stockholm. Nästa års, 1656, längd uppvisar 17 finnar (av totalt 74 kontrahenter). Ibland får man veta ganska mycket om de olika individerna. Sålunda sägs det, att änkan Margareta Henriksdotter, som var född i Peder-söre i Österbotten, hade vistats ”här i staden i-från barndom”, varit tidigare gift och fått nio barn innan hon efter mannens frånfälle förenade sitt öde med båtsmannen Peder Bertilsson, som var född i Norrköping.¹⁰ Och på ett annat ställe anges, att järndragaren Thomas Staffansson från Tövsala, som ”hafver varit här i staden i 15 år”, nu gifte sig med änkan Brita Andersson, som var barnfödd i Ösmo socken.¹¹ Det är just blandäktenskapen mellan de i Finland födda och folk från egentliga Sverige som dominerar i lysningsboken. Endast relativt sällan tycks två finnar ha funnit varandra i storstaden, som t.ex. postbetjänten Johan Stefansson och änkan Karin Olofsdotter, båda barnfödda i Pernå i Nyland.¹² Under dessa första år av kyrklig folkbokföring i Katarina var man ibland så noga, att man också angav kontrahenternas födelsebyar i Finland, många gånger dock i ganska förvrängd form.

Den exterritoriella Finska församlingens kyrkoböcker börjar ett decennium senare än Katarina församlings, nämligen år 1664. Här är det fråga om parallellt förda längder över vigda, döpta och begravda, som i princip avser finskspråkiga, eftersom Finska kyrkan under denna tid var en ren språkförsamling för dem som inte talade svenska. Tydligast framgår de finsktalande församlingsmedlemmarnas sociala sammansättning

i längder över döpta, där faderns yrke alltid anges. I de första längderna 1664—1666 förekommer som barnafäder hela 22 fiskare eller fiskardrängar, 17 åkare eller åkardrängar, 6 järnbärare, 11 vindragare, 5 timmermän samt ett stort antal båtsmän och sjöfolk, vilket visar, var den sociala tyngdpunkten i församlingen låg.¹³ Under de därpåföljande åren 1667—1668 förekommer det t.ex. 9 båtsmän, 3 fiskare och 7 fiskardrängar, 3 åkare och 10 åkardrängar, 6 järnbärare, 4 vindragare samt några murmästar-, tunnbindar- o.s.v. gesäller som barnafäder.¹⁴ I de begravdas längder ser man, att finnarna i övervägande grad jordades på Katarina och Maria församlingars kyrkogårdar, i mycket ringa utsträckning annorstädes. Sålunda begravdes under perioden 1664—1665 av Finska församlingens medlemmar 88 personer i Katarina, 53 i Maria och bara fyra i andra delar av staden.¹⁵

Finska församlingens kyrkoarkiv är en bra källa för studium av sådana släktnamn, som skilde finnarna från den omgivande svenska befolkningen. Dessa namn är nästan genomgående av västfinsk typ, alltså utan ändelsen *-nen*, och närmast att betrakta antingen som öknamn eller som gårds- och ortnamn. *Volmar Bergh* har plockat finska efternamn ur kyrkoarkivets serier (Se tabell 3).

De mycket noggranna undersökningar, som Birgitta Österlund gjort, baserar sig utöver på Katarina församlings lysningsböcker för tiden 1654—1693 och Finska församlingens lysningsböcker för åren 1664—1687 samt 1690—1693 också på en liknande serie i Maria församlings kyrkoarkiv 1668—1678 samt på födelseuppgifter i bouppteckningar för 1600-talets senare hälft och 1700-talets första fjärdedel. Enligt henne kom de finska inflyttarna från Egentliga Finlands kustland och övriga finska kustområden samt i någon mån också från Finlands inland (Se tabell 4).

TABELL 3.

Finska efternamn i Finska församlingens kyrkoböcker på 1600-talet

Asko	Kaistakakki	Mannoinen	Präickä	Sovio
	Karhula	Mara	Pulkki	Suoja
Culainen	Kastu	Melainen	Pulli	Susi
	Kirnu		Pytty	Sämiskä
Esiwalda	Kissala	Näcka	Pönni	Säppä
	Kiusa		Pöytä	
Hackinen	Kokoparta	Olkinuora		Tervahartio
Halla	Kopila		Rajasuu	Tervoinen
Haucka	Koppi	Paljaspää	Rapanen	Tijli (Tilli?)
Häickala	Korju	Palli	Reisilä	Tolpo
Hällari	Kätka	Pappi	Risupää	Tonttu
Hånga	Kouri	Pascoin	Rolgi	Tåppi
Hotlakain	Kranki	Pihkapää	Rysä (Ryssä?)	Torkkela
Hottuinen	Krijku	Piekainen	Ryti (Rytti?)	Tyni
Härkä	Kulhu	Piesa	Ryöppy	Tölli
Härkäjnen	Kurkela	Pikipöllö		Törni
	Kurki	Pikipää	Sahmo	
Ilkka	Käki	Pijska	Salloin(en)	Wattnuorj
Iloinen	Kärkinen	Piltti	Sarapää	Virsu
Ilves		Pispa	Selkä	Vähäjalka
Isoipää	Laiska	Pitkäinen	Silli	Vähä-Jumala ¹⁶
	Lanka (Lauka?)	Piukka	Sillinsuu	
Jalka	Laurila	Plösi	Sirkka	
Jaska	Lemetinen	Päcka	Sohi	
Joulu	Läcki	Pohto	Sorkka	
Juppasuu	Läppi (Läppä)	Porhoinen	Sorola	

TABELL 4.

Finnarnas ursprungsorter i Stockholms kyrkoböcker

	Finska församlingen		Katarina församling		Maria församling	Församlings tillhörighet okänd	Summa	
Egentliga Finland	317	43 %	211	30,5 %	1	17	546	37 %
Karelen	15	2 %	8	1,6 %	—	—	23	1,6 %
Nyland	45	5,6 %	144	21 %	2	10	201	13,5 %
Satakunta	158	21 %	39	5,7 %	—	2	199	13,5 %
Savolax	3	0,4 %	—	—	—	—	3	0,2 %
Tavastland	55	7,5 %	13	1,9 %	—	—	68	4,6 %
Åland	—	—	60	8,7 %	1	7	68	4,6 %
Österbotten, totalt	150	20,5 %	210	30,6 %	2	8	370	25 %

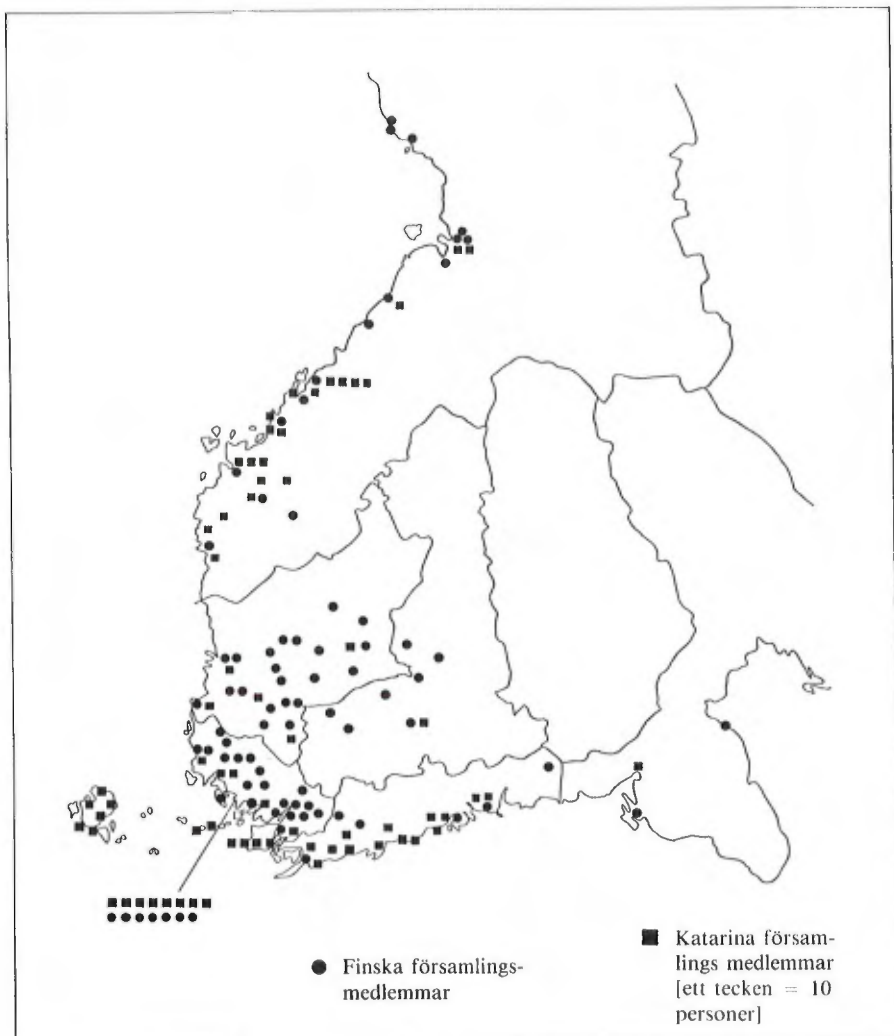
Denna tabell bekräftar det kända förhållandet, att Egentliga Finland (Åbo med omnejd) var tämligen finsktalande medan Nylands och Österbot- tens kuster var svenskspråkiga. Därför avvek Fin-

ska församlingens sammansättning från Katari- na och Maria församlingars på så sätt, att för- samlingen dominerades av folk från Egentliga Finland och Finlands inland, medan finnarna i

TABELL 5.

Finnarnas födelsesocknar i Katarina församlings lysningsböcker

<i>Egentliga Finland och Satakunta</i>		<i>Österbotten</i>		<i>Nyland</i>	
		Brahestad	6	Borgå	24
		Glakarleby	56	Ekenäs	4
Birkala	1	Ilmajoki	2	Esbo	8
Bjärno	4	Jakobstad	8	Helsingfors	21
Björneborg	23	Kalajoki	1	Ingå	3
Eura	2	Kristinestad	9	Karis	4
Halikko	4	Kronoby	5	Lojo	4
Kimito	26	Kyro	3	Kyrkslätt	3
Korpo	18	Laihela	3	Mörskom	1
Kumo	2	Lappo	1	Paipis	1
Lemo	2	Limingo	1	Pernå	18
Letala	2	Nykarleby	24	Pojo	4
Masku	1	Nyby	1	Porkala	1
Mynämäki	1	Närpes	4	Tenala	7
Nykyrka	2	Pedersöre	9	Nyland	113
Nagu	17	Pyhäjoki	1		216
Nystad	14	Torneå	5	<i>Tavastland</i>	
Pargas	13	Uleåborg	23	Akaa	1
Pemar	2	Vasa	60	Hattula	1
Pikis	7	Vörå	6	Janakkala	1
Raumo	15	Österbotten	60	Lammi	3
Rimito	1		287	Sysmä	1
Sagu	5	<i>Åland</i>		Tammela	2
Salo	2	Eckerö	2	Tavastehus	1
Tövsala	17	Finnström	12	Vesilax	2
Ulfby	1	Föglö	2	Tavastland	5
Uskela	1	Hammarland	2		17
Vemo	7	Jomala	13	<i>Övriga Finland</i>	
Virmo	7	Lemland	1	Savolax	3
Vittis	1	Saltvik	11	Karelen	1
Åbo	134	Sund	4	Viborg	11
	326	Åland	56	Björkö	1
			103	Kajana	1
				Nyslott	1
				Finland	88 ¹⁸
					106

Finnar i Stockholm under 1600-talets senare hälft enligt sina hemorter. Ur Birgitta Österlunds studie 1966.

Katarina och Maria i högre grad kom från Österbotten eller från Nyland (se också intilliggande karta!).

Beatrice Moring, som undersökt de finska inflyttarnas födelseorter enbart på grundval av Katarina församlings lysningsböcker 1654—1711,

har publicerat en förteckning på inalles 1.060 påträffade finnar ursprungssocknar. (Se tabell 5). Som syns av denna tabell är Egentliga Finland och Satakunta även här bäst representerade, men också Österbotten och Nyland når upp till högra siffror. Inlandssocknarna är däremot mycket

sparsamt förekommande som födelseorter för finnarna i Katarina.

Kyrkoboksmaterialet uppvisar också en annan skillnad mellan de finnar, som tillhörde Finska församlingen och de av deras landsmän, som hade skrivit in sig i Katarina och Maria församlingar. På bägge hållen dominerade kategorierna tjänstefolk, sjöfolk och hantverkare, men i Finska församlingen fanns det dessutom — som delvis redan framkommit — stora grupper, som tillhörde yrkena fiskare, vindragare och åkare. Fiskare-, vindragare- och åkareämbetena utgjorde i själva verket ryggraden i Finska församlingen. Sålunda bestod kyrkans sexmän år 1678 av två representanter för just fiskare, åkare och vindragare och församlingens kyrkvårdar var vindragaråldermannen Benjamin Filipsson och timmermannen Jacob Josefsson.¹⁹

Ett kaplansval år 1680 visar, att de tre skråna utgjorde partierna i den inre förvaltningen i finnarnas egen kyrkliga samfällighet.²⁰ Skråna behöll sina ställningar i Finska kyrkan även därefter. Enligt ett kyrkostämmoprotokoll från 1683 bestod de röstberättigade medlemmarna, som var närvarande vid stämman, av 17 fiskare, 27 åkare, 12 vindragare, 3 timmermän, 10 dagsverkskarlar, 2 dagsverkskarlar från Norrmalm och 4 från Ladugårdslandet.²¹ Finnarna var så dominerande inom kategorin notfiskare, att stadsingenjören Holm noterade i sin tomtbok 1674 vid fiskarnas hamn- och lastplats vid Saltsjön i kvarteret Glasbruket, att stället var "lastplats för notfinnarna, och så till nots torkande".²²

Volmar Bergh har i sina undersökningar om Stockholmsfinnarna analyserat Finska församlingens medlemskår under 1600-talet ur den sociala synvinkeln. Den största gruppen inom församlingen hade anknytning till sjöyrkena: båtsmännen och skeppstimmermännen utgjorde 23 % av finnarna i denna församling. Den näst största gruppen utgjordes av åkarna och alla slags

"dragare", som järndragarna och vinbärarna, vilkas sammanräknade numerär var 21,9 % av Finska kyrkans medlemskår. Alla slags fiskare, framför allt notfiskare, utgjorde den tredje gruppen med högst 10 %:s andel av samtliga. Kategorin hantverkare med gesäller var stor men heterogen. Murarna, tegelslagarna, smederna, timmermännen o.s.v. utgjorde som grupp betraktat totalt 19,5 % av finnarna.²³

Sålunda är det uppenbart, att både sjöfartsyrken och yrken i samband med stadens transportväsen var finnarnas egentliga livssfär i 1600-talets Stockholm. Hamnen, fiskevattnen utanför stadens stränder, in- och utförsel av varor av olika slag var den finska kolonins livsnerv. Åkarna forslade de tunga lasterna med sina hästar och åkdon till och från skeppen, medan det lättare styckegodset bars på bärarnas axlar längs stadens smala gränder. Kopparn och järnet lossades från Mälarfartygen vid Slussen, bars till Järnvågen, vägdes där och släpades till kajen vid Saltsjön, där lasterna tömdes på pråmar för vidare transport till de väntande sjögående skeppen. Vindragarna arbetade i par och bar de tunga tunnorna med hjälp av en dragarstång på sina axlar från hamnen till deras mottagare på olika håll i staden. De åtnjöt för den dyrbara lastens skull större anseende än järnbärarna. Importen av livsmedel från Finland hade lett till att jämförelsevis många finnar var på sätt eller annat sysselsatta med huvustadens livsmedelsförsörjning (köttmånglare, bryggare).

Både åkarna och fiskarna var bosatta på Södermalm av bestämda skäl. Åkarna därför, att det var föbjudet att hålla husdjur, särskilt hästar, på den trånga stadsholmen, och eftersom malmen bjöd på små betesmarker för deras dragare. Fiskarna bodde på Södermalm för fiskelägets och nöttorkningsplatsernas skull. Deras små kåkar hängde nästan över vattnet i strandlinjen. De så kallade sumpfiskarna var egentligen fisk-

TABELL 6.

Finnarnas bosättning på Södermalm.

<i>Topografisk lokalitet</i>	<i>Yrkesutövare</i>	<i>År för boupp-teckning</i>
Arved Davidsgatan	3 åkare, 2 soldater, 2 vindragare, 1 krögare	1677—1689
Badstugugatan	3 vindragare, 1 skeppare, 1 styrman	1668—1693
Stora Badstugubrinken	1 betjänt	1690
Bengt Bryggaregatan	1 sjöman	1680
Bengt Ekehjelm-gatan	1 styrman	1677
Berghällsgatan	1 vindragare	1677
Besvärsgatan	2 vindragare, 3 sillpackare, 1 hökare, 1 timmerman	1672—1689
Bondegatan	8 åkare, 1 sillpackare	1669—1691
Brunnsgränden	1 handlande	1691
Catharinagatan	1 åkarnas ålder-man, 1 notfiskare	1672—1678
Catharina östra kyrkogatan	1 skeppare, 1 dagarbetare, 1 åkare, 1 järnbärare	1677—1683
Gamla Prästgårdsgatan	1 sjöman, 1 åkare, 1 tullbetjänt	1669—1682
Fatebursholmen	8 åkare	1670—1690
Fiskaberget	2 dagarbetare, 1 sjöman, 1 notfiskare, 1 fiskardräng, 1 åkare, 1 linhandlare	1668—1690
Fiskaregränden	1 notfiskare, 1 kyrkobyggare	1677—1684
Glasbruksgatan	4 notfiskare, 2 dagarbetare, 1 tjärknare	1676—1694
Övre Glasbruksgatan	1 notfiskare	1690
Överst ovan Glasbruket	1 notfiskare, 1 dagarbetare	1677—1694
Götgatan	1 skeppstimmerman, 3 åkare	1680—1694
Hornsgatan	1 slaktare, kötthandlare	1689—1697
Högbergsgatan	3 åkare, 2 järndragare, 2 vindragare, 1 sjöman, 1 notfiskare	1672—1698
Hökens berg	1 notfiskare	1677
Hökens gränd	2 notfiskare, 2 åkare	1676—1695
Hökens kvarn	1 notfiskare, 1 tegel-dräng	1675—1684
Klevgränd	1 soldat	1669
Lilla Badstugugatan	1 vindragare, 1 gardessoldat	1685—1689
Lilla Gränden ifrån Catharina kyrkogata	1 åkare	1672
Santa Maria gränd	1 skeppare	1677
Mosis kvarnberg	1 snickare	1698
Nygatan	1 järndragare, 1 timmerman, 1 sjöman	1684—1690
Höga stigen	1 notfiskare	1699
Ormsaltargränden	1 högbåtsman, timmerman	1684—1685
Pelarebacken	1 skomakare	1691
Pijlegatan	1 borgare	1697
S:t Pohls-gatan	1 vindragare, 2 sjöman	1680—1691

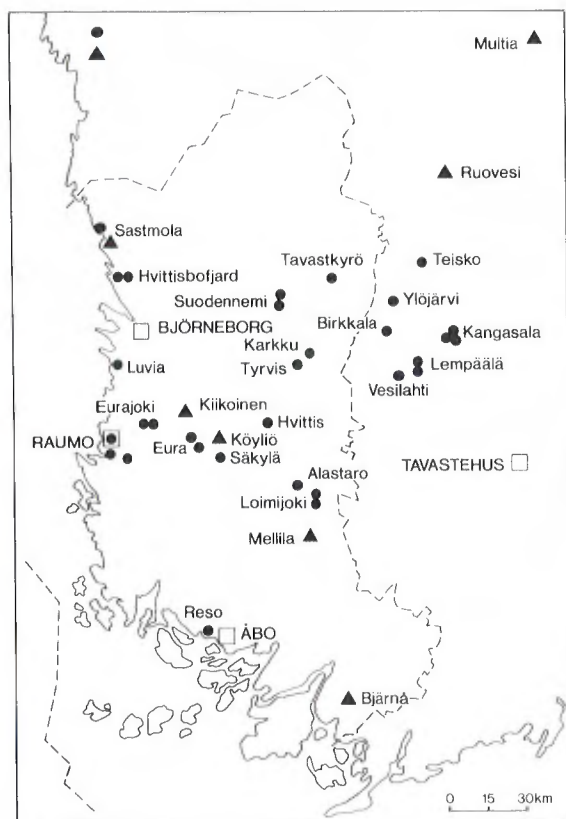
Prästgårdsgatan	1 åkare, 1 borgare	1690—1691
Qvarngränden	2 borgare, 1 notfiskare	1677—1684
Reenfeldtsgatan	3 åkare, 1 handlande	1684—1690
Repslagaregatan	1 timmerman, 1 uppsyningsman	1672—1678
Sandbacksberget	2 notfiskare, 1 sjöman	1684—1690
Sandbergsgatan	1 järnbärare	1681
Sillpackaregatan	3 åkare, 1 sjöman	1688—1694
Skepparegränd	1 notfiskare	1678
Skinnarviksberget	1 sillpackare	1678
Stadsgårdsgatan	1 snickare, sjöman, 1 dagarbetare	1678—1696
Stadsträdgårdsgatan	1 notfiskare, 3 dagarbetare	1691—1695
Svartens gränd	3 notfiskare, 2 skeppstimmermän, 1 järnbärare, 1 sillpackare, 1 skomakare, 1 timmerman, 1 dykare	1677—1692
Tavastgatan	4 snickare, 1 dagarbetare	1684—1694
Tjärhovsgatan	2 båtsmän, 2 snickare, 1 järnbärare, 1 skeppstimmerman	1669—1693
Uhrvädersgränd	1 båtsman	1678
Wollmar Yxkullgatan	1 vindragare	1667
Åkaregatan	1 åkareämbetets älderman	1679 ²⁵

handlare, som seglade till den yttre skärgården för att inköpa levande fisk, som de forslade i sina sumpar till stadens fiskmarknad.²⁴

Ett storartat arkivmaterial som på många sätt belyser livet på Södermalm utgörs av bouppteckningarna. Alla bouppteckningar i Stockholms stad finns registrerade från och med år 1598. De innehåller uppgifter, förutom om härstamning och familjeförhållanden, om fastighetsinnehav, förmögenhetsförhållanden, hushållens inventarier och ibland adress. Anknytningen till Finland syns vanligen däri, att en del arvingar bosatta i Finland förekommer i den avlidnes bouppteckning. Några födelseorter förekommer däremot inte i materialet. Det är nödvändigt att komma ihåg, att alla de personer, vilka under sitt liv inte samlat på sig någon förmögenhet eller köpt en fastighet inte förekommer i bouppteckningsmaterialet. Det kan t.o.m. förhålla sig så, att fler-

talet av de inflyttade finnarna hör till de egenomslösa kategorier.

Den grundligaste genomgången av bouppteckningarna har gjorts av Volmar Bergh. Hans material omfattar ca 300 bouppteckningar för tiden 1644—1699. I hans arkiv har ett topografiskt sammandrag av finnarnas bosättning på Södermalm bevarats. Av sammandraget syns det, vid vilka gator finnarna en gång bott och vilka yrken de innehåft. (Se tabell 6). Prickade på kartan utgör de av finnarna ägda fastigheterna en sammanhängande helhet runt Katarina kyrka och på de branta sluttningarna mot Saltsjön (Se Volmar Berghs kartsnitt härintill!). Det måste dock betonas, att det var yrkestillhörigheten, inte nationaliteten, som utgjorde grunden för bosättningen i denna trakt. Kvartieren kring Häcklefjäll måste trots detta betecknas som mycket finska och man måste fråga sig, om

● = flyttare till Stockholm

▲ = flyttare till Arboga

Utflyttningen från Satakunta till Stockholm och Arboga enligt domböckerna. Eric De Geers karta till Mauno Jokipiis studie 1972.

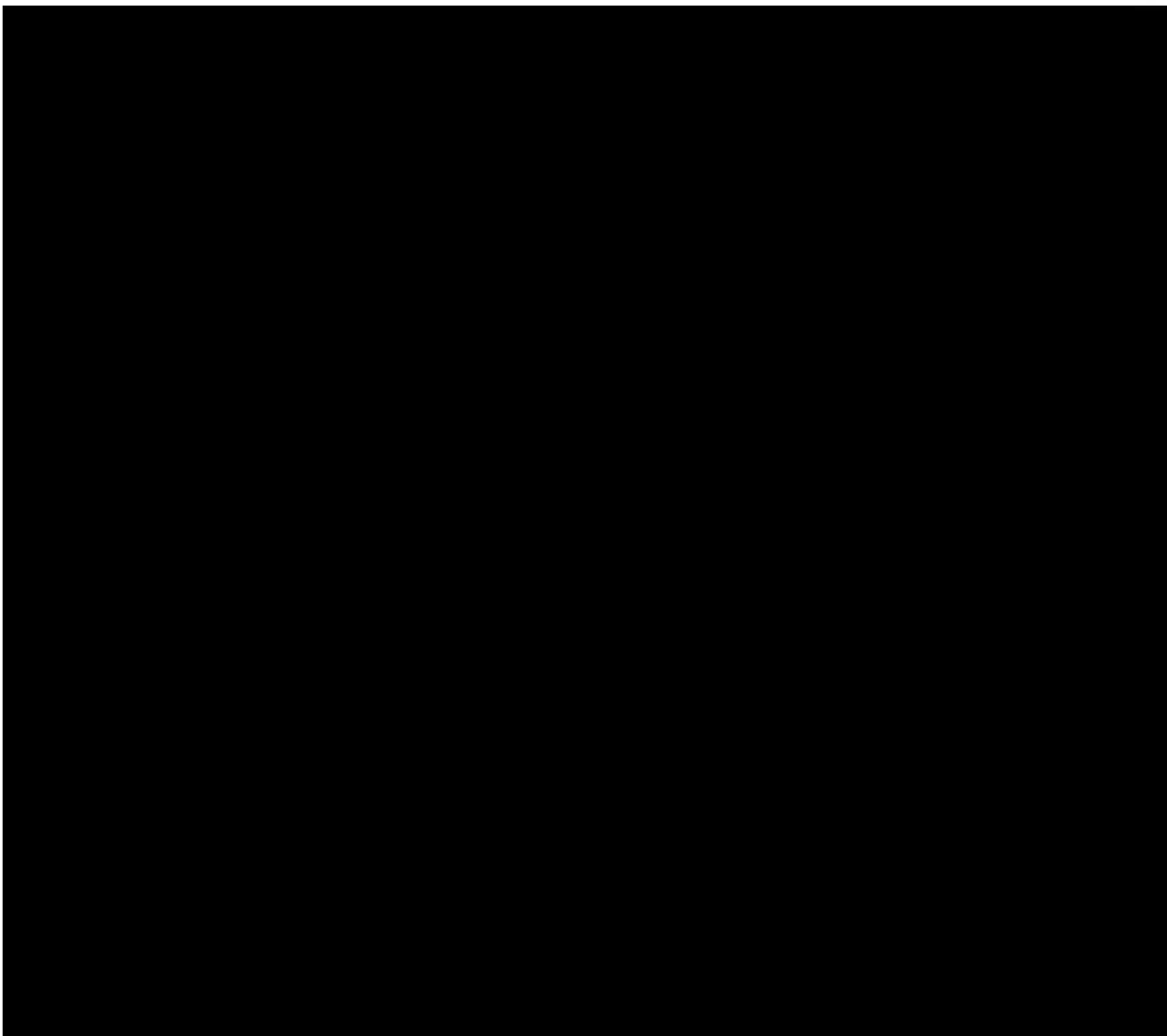
inte denna del av Södermalm bör betraktas som Finlands största stadssamhälle efter Åbo och Viborg.

I bouppteckningarna värderades husen, som i regel utgjorde största delen av kvarlåtenskapen, till mellan 100 och 1000 daler kopparmynt. Enligt Bergh hade finnarna ägt endast 44 sådana byggander, vilkas värde översteg det sistnämnda beloppet. Sålunda ägde t.ex. notfiskaren Markus Persson Piska, jordfäst på Katarina kyrkogård den 4 juli 1666, en gård "med en ny bygg-

ning med understuga, nattstuga och allt behör, utan plank och trappa, värderas av Olof Bertilsson timmerman för 300 daler".²⁶ Formuleringarna tyder på att bebyggelsen på Södermalm var ganska variationsrik. På samma tomt kunde ett antal byggnader finnas, flera bostadshus med eller utan källare och vindar, verkstäder samt bakstugor. Den enklaste typen av bostad var en "ålandsstuga", som bestod av ett rum med spis. Ibland hade en och samma ägare flera dylika lätta, flyttbara hus i sin bouppteckning. Tomterna var ofta ofria och det var vanligt, att man hade boskap — en eller två kor, några getter och grisar.

En bild av de enkla bostäderna på Södermalm och liknande samhällen finns i Lorenzo Magalottis skildring av Sverige från 1674. Han skriver: "Småstäderna och de flesta lanthus är av trä och de finaste av dessa är sådana som ses på vidstående bild. . . De fattigas och böndernas bostäder är av ett ännu tarvligare byggnadssätt. I dem uppförs endast eldstaden av tegel, taken täcks med näver och över det hela läggs torvor med gräs. Då detta grönskar om våren och sommaren, ger det ett utseende av en äng och är en skönhet för ögat, så vitt som möjligt under dessa förhållanden".²⁷

Bouppteckningarna ger också vissa upplysningar om hushållens inredning. Den bestod ofta av enkla furumöbler: skåp, sängar, stolar och bord, ibland en kista. Dessutom fanns givetvis sängkläder — lakan, dynor, täcken, ryor, gång- och linnekläder — samt husgeråd såsom järngrytor, mässingmortlar och tennstop. De rika hushållen avviker genom fastigheternas värde och stora inventariemängd, kontanta penningssummor, värdefulla arbetsredskap, kreatur och åkdon. En särskild post i uppteckningarna utgjordes ibland av de dyrbara brännvinspannorna, som var av koppar. De dyra klädesplaggen nämns alltid för sig, och de utgjorde enligt Vol-

Järngraven sedd från Gamla stan söderut. Till vänster Skeppsbrokajen med båtar, som lastas med det vägda och registrerade järnet. I järngraven står knippen av stångjörn, färdiga att vägas. Vid kajen till höger ligger jakterna med järn från Bergslagen. Ur Lorenzo Magalottis Sverigeskildring 1674. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

mar Bergh 13,1 % av bouppteckningarnas behållning. Bouppteckningarna efter de fattigaste uppvisar endast nödvändiga säng- och gångkläder.²⁸

Spännvidden mellan de förhållandevis rika och de mycket fattiga var stor på Södermalm. Till de mycket rika hörde borgaren och köttmäglaren

Johan Jöransson, född i Pernå socken i östra Nyland. Denne man skapade sig en ansenlig förmögenhet i Stockholm. Han gifte sig två gånger, första gången 1681 och andra gången 1691, och var tydligen leverantör av kött och charkuterivaror

till hovet. Behållningen i bouppteckningen blev 18.291 daler kopparmynt. Även notfiskaren Mats Eriksson, som var född i Eurajoki socken i Satakunta, gifte sig två gånger, båda gångerna med finskor. Han blev förhållandevis förmögen. Den

första hustruns dödsbo bestod år 1684 av lös och fast egendom, bl.a. av en gård i kvarteret Häckle fjäll vid Fiskaregränden, inköpt år 1683 för 230 daler, och fiskeredskap (1 not, 1 båt, 3 par notstövlar, nottågar m.m.) för 200 daler och så vidare.²⁹ De fattiga lämnade knappast någonting i arv till sina släktingar, vare sig dessa befann sig i Stockholm eller i Finland.

Så levde under 1600-talets senare hälft en jämförelsevis talrik finsk koloni sitt liv på Södermalm. Hur stor gruppen var är svårt att uppskatta. Enligt Volmar Berghs beräkningar vigdes det inom Finska församlingen åren 1664—1699, alltså inom loppet av 35 år, sammanlagt 775 par. Under åren 1664—1699 döpte prästerna i Finska församlingen 1.148 barn. I förteckningarna över begravda finns det under denna tidsrymd 2.008 avlidna. Att med ledning av dessa siffror ange församlingens numerär vid en viss tidpunkt är svårt, då finnarna flyttade flitigt fram och tillbaka mellan Stockholm och Finland. Vid mitten av 1660-talet var församlingens medlemstal enligt Volmar Bergh sannolikt 900—1000 personer, senare vid sekelskiftet 1700 avsevärt högre, måhända 2.000 personer.³⁰ Därtill kom alla de Finlandsfödda, som hade inskrivit sig i de territoriella Stockholmsförsamlingarna. Deras antal är svårt, för att inte säga omöjligt, att uppskatta. En viss ledning kan Birgitta Österlunds beräkning rörande förhållandena inom Katarina församling dock ge. Enligt henne finns det i denna församlings lysningsböcker 1654—1693 825 sådana lysningskontrahenter, som var födda i Finland. I varje fall bodde det ett betydande antal finnar i Stockholm, som inte tillhörde Finska församlingen. Av denna anledning kan man kanske våga gissningen, att finnarna var bortåt 3.000 personer i huvudstaden kring år 1700. Då Stockholms befolkning vid denna tid troligen uppgick till 60.000 utgjorde finnarna cirka 4 % av stockholmarna.

Man kan också vända på perspektivet och försöka se i lokala finska källor, vilka som utvandrat till Sverige och hur utvandarna behållit kontakten med den gamla hembygden. *Mauno Jokipii* har i en uppsats använt sig av domböcker från Satakunta och lyckats i dem uppsåra uppgifter om sådana dödsfall i Stockholm, som ledde till att arv utbetalades till hemmavarande släktingar i Finland. Även andra nyheter om Satakuntabornas förehavanden i Sverige, t.ex. om deras brott, fastighetsaffärer o.s.v. kan utläsas ur domböckerna. Totalt 30 socknar i Satakunta var enligt denna studie berörda av utflyttningen till moderlandet; de låg såväl vid kusten som ganska långt inne i inlandet. Utöver till Stockholm tycks Satakuntaborna ha flyttat ganska flitigt till den gamla finnstadens Arboga norr om Hjälmaren; Satakuntas domböcker känner till sex utvandrare från Sastmola, Kiikoinen, Köyliö, Mellilä, Ruovesi och Bjärnä (i Egentliga Finland) till just detta mål.³¹ De relativt många fallen av flyttningar från Satakunta är intressanta bl.a. därför, att landskapet var det enda bland Finlands kustnära provinser, som var nästan helt finskspråkigt. Flyttningsrörelsen var här emellertid lika livlig som på andra håll, vilket visar, att språket inte spelade någon som helst roll vid den mobilitet, som hade Stockholm som mål. Att de finsktalande i allmänhet förefaller att ha varit trögare utflyttare än de svensktalande, måste ha berott på deras mera avlägsna bosättningsområden i Finlands inland.

Kolingens anfader

Albert Engströms odödliga, spritluktande hamnbuse och original *Kolingen* tillhör den svenska sekelskifteslitteraturens klassiker. Engström har själv berättat, att han redan under skoltiden i

Kolingen enligt Albert Engström.

Norrköping råkade ett par förebilder till Kolingen i stadens hamn, och längre fram stötte författaren på typen i Stockholms källarlokal. Det

som utmärker Kolingen, skriver en forskare, "är chevalereskhet i trasor, storstilad generositet mitt i en fattigdom, som aldrig blir medveten. Kolingen har sin etikett, sin hederskodex, sin yrkesstolthet. Med samma nedlåtande älskvärdhet och samma belevade sarkasm behandlar han alla varselser lika".¹

Givetvis är Kolingen en idealtyp, vars like inte existerar i sinnevärlden. Själva namnet är av finskt ursprung. Enligt *Bertil Molde* har man sedan mitten av 1800-talet använt i svenskan ord som *finnkole*, *finnkolex*, *finnkolis* om finnar. Slutleden i dessa ord går inte tillbaka på verbet *kola* (finskans *kuolla*), som man lätt tror, utan på finskans *kuule* med betydelsen "hör på" och *kuuleks* med betydelsen "hör du". Ur dessa utrop mellan finska arbetare har sedan ordet *koling*, äldst kanske i sammansättningen *finnkoling*, utvecklats. Ordet koling fick sedan betydelsen "försupen hamnsjåare" eller liknande. Det ordet uppsnappade Albert Engström och använde det för första gången i tryck år 1897.²

Emellertid har det också funnits personer i Stockholm som burit släktnamnet Koling eller liknande. *Birgitta Österlund* har i sin studie "Finländsk befolkning på Södermalm under senare hälften av 1600-talet" (1966) tangerat denna släkts öden. Det bör från början understrykas, att namnet endast förekommer i Finska församlingens kyrkböcker, men inte i profana källor som bouppteckningar eller rättegångsprotokoll.

Släkten bestod av en syskonskara som under 1600-talets senare del utvandrade från Karkku i Satakunta till Stockholm. Av sju syskon flyttade tre bröder och två systrar till huvudstaden, medan två systrar stannade kvar i Finland. Stamfadern i Karkku hette Bertil, och var som socknens allmogebefolkning med säkerhet finsktalande. De tre bröderna, som kom till Stockholm, Bertilssönerna, hette i tur och ordning Johan Bertilsson, som var timmerman, Mikael Bertilsson,

som blev vindragarnas ålderman och Axel Bertilsson, sedermera också vindragarnas ålderman. Av systrarna gifte sig Brita Bertilsdotter med en båtsman och Beata Bertilsdotter tjänade som piga.³ Bortsett från de två vindragaråldermännens socialt framstående ställning var syskonskaran ganska typisk för 1600-talets finska koloni i huvudstaden.

Släktens stamfader Bertil — mer än blotta namnet är inte känt — har inte gått att finna i Karkku kyrkoarkiv, som förresten tar sin början något för sent för att sökning där skulle vara meningsfull. De begravdas längder från denna församling från 1670-talet samt ett par bänkordningar från 1650-talet avslöjar emellertid, att en hel del av församlingsborna kom från *Coliaby* (bör läsas Kulja eller Kulju).⁴ Det är inte uteslutet, att just detta ortnamn har varit förebilden till släkt- eller öknamnet *Koling*, som helt enkelt kan ha betytt Kuljabo, men denna tolkning är långtifrån säker.

Den finske Bertils barn kom alltså att hamna ganska olika på samhällsstegen i Sveriges huvudstad. En bilaga till Axel Bertilssons (död 1708) bouppteckning ger en glimt av släktens tillvaro. Dokumentet hade tillkommit på begäran av Axel Bertilssons systerdotter, Anna Thomasdotter, som senare än de andra hade kommit till Stockholm för att tjäna piga hos sin förmögne morbroder. Eftersom hon endast behärskade finska och inte kunde muntligen kräva sin del av arvet, gjorde hon nu skriftligen gällande, att hennes morbror under sju år hade låtit bli att utbetala hennes piglön och dessutom lagt beslag på hela den äldsta broderns, vindragaråldermannen Mikael Bertilssons förmögenhet, när denne hade avlidit år 1690. Flickan berättar, att morbrodern hade lockat henne till Stockholm under falska förespeglingar. Han hade lovat att uppfostra Anna som sin egen dotter, lära henne läsa och skriva och till slut få ära honom ensam. Till följd

av dessa fagra löften hade Anna i september 1698 i sin blomstrande ungdom, vid 20 års ålder, stigit ombord på en Åboskuta för att resa till sin morbror. Verkligheten blev sedan helt annan än det förespeglade: flickan fick inte ens tillräckligt med mat i fosterhemmet utan modern måste varje år skicka henne mjöl och gryn och andra varor från Finland.

Processen vandrade från rådhusrätten till Stockholms justitiekollegium, där den avgjordes först 1713, då såväl Anna Tomasdotter som vindragaråldermannens änka hade hunnit avlida i pesten. I fråga om arvet gav rätten Anna Tomasdotter rätt, och hennes släktingar i Finland — om de nu levde mitt under det stora nordiska kriget — fick en skärva av Axel Bertilssons dödsbo. Beträffande piglönen ansåg de rättslärdade herrarna däremot, att Anna mera hade levt som en dotter i huset och inte var berättigad till en dylik betalning.⁵

Den ögonblicksbild, som processen ger, intygar om vindragaråldermannen Axel Bertilssons utomordentliga snålhet. Hans ekonomiska sinnelag är även annars känd. Redan vid ankomsten till Stockholm ville Axel Bertilsson snabbt komma på fötter och gifte sig till pengar den 15 februari 1674, då han vid 33 års ålder äktade en 75 år gammal gumma Valborg Jöransdotter.⁶ Gamla Valborg tycks inte ha gått hädan i brådskaret utan det barnlösa äktenskapet höll ut ett kvartssekel och slutade med hustruns död först 1702, då det står i begravningsboken under den 21 december:

”Begrofs Wijndragare Åldermans Axel Bertilsson Kolings Gambla Gumma, Hustru Walborg Jöransdotter i 103 års ålder i Sanct Mariae Magdalenae Kyrkiogård. Gumman hade wäl förtient blifwa begrafwen med likpredikan, och fantz medel dertill nog i gården, men Gubbens girugheet effterlet det intet ty han gjorde sig aldeles

*medellöös, hans rikedom lär intet hielpa honom på domsens dag. Herre lär oss betänkia att wij döo måste på det wij måge förståndige war-da”.*⁷

I denna talande kyrkoboksnotis förekommer släkt- eller öknamnet Koling med tydlighet. När Axel Bertilsson några år senare, 1708, själv avled, skrevs namnet den 29 juli i dödboken på annat sätt:

*”Begrofs Wijndragare Åldermannen och Kyrkiovärden Axel Bertilsson Colin med svensk likpredikan i sine 67. åhr, 6. månader och 3 veckor i Sancta Mariae Magdalenae Kyrkiogård”.*⁸

Det ser alltså ut, att den förste Kolingen inte alls var en sådan generös och frikostig natur som hans senare namne i Albert Engströms skrifter. Snarare förefaller Axel Bertilsson ha varit en snål man, som inte unnade sin piga lön och sin hustru likpredikan i sin överdrivna sparsamhet. Själv blev han dock jordad med en ordentlig svensk likpredikan, vilket tyder på att de sörjande nu förstod detta språk — kanske var den andra hustrun rentav svenskspråkig. Det finns förresten en liten möjlighet att namnet Koling i stället för betydelsen Kuljabo skulle ha haft den finska ursprungsformen *Kuuliainen*. Åtminstone förekommer det bland vindragarna under denna tid en Jacob Eskelsson Culiainen, möjligen en släkting till åldermannen från Karkku.⁹

Kansliets finska referendarier — finnarnas ”klagomur” i Stockholm

Till de medborgerliga rättigheterna för konungariket Sveriges undersåtar hörde rätten att ”gå till kungs”, att med sina klagomål och besvär

vända sig till det högsta riksstyret för att få myndigheternas beslut fattade på låg- eller mellannivå upphäva och sakerna ändrade till supplikanternas fördel. Denna sin gamla rätt brukade folket utöva på riksdagar och ständermöten genom de utvalda riksdagsmännen, som inlämnade besvärsskrifter från sina väljare eller från den grupp de representerade till centralregeringen för bedömning. Men även mellan riksdagarna strömmade besvärsskrivelser in. Nödlidande från alla landsdelar sände sina suppliker till kungen, de som ansåg sig ha lidit oförrätt likaså; och böner kunde också framläggas inför majestätet och hans tjänare i muntlig form under personliga besök — ett tillfälle som undersåtarna ingalunda försummade.

Det gamla kansliet, sådant det hade varit sedan Gustav Vasas tid, stod i centrum för regeringsmaktens kontakter med undersåtarna. I praktiken låg handläggning av in- och utgående skrivelser i tjänstemännens händer; deras inflytande kunde också vara stort på själva besluten, då de bättre än kungen själv och hans rådsherrar kunde behärska själva sakfrågorna. Förhållandet mellan beslutsfattarna och deras medarbetare var sedan gammalt reglerat i olika kansliordningar, som föreskrev, vilken personal som skulle finnas i kansliet och hur den skulle vara uppdelad mellan de olika uppgifterna.

I spetsen för kansliet stod sedan 1612 en rikskansler, som under hela stormaktstidens förra hälft var den mäktige statsmannen Axel Oxenstierna. Under honom sorterade de olika sekreterarna, som var och en ledde sin avdelning. Från och med 1620 års kansliordning till 1713 existerade det bland dessa höga handläggare också en finsk sekreterare — eller som det från början hette ”svensk sekreterare för finska och ryska ärenden” eller ”svensk sekreterare för ärenden rörande Finland, Livland, Ingermanland, Ryssland och Polen”. De finska sekreterarna var på nå-

got undantag när inte några Finlandsfödda män — man känner till sådana namn som Johan Månsson Silfverstierna, Jonas Klingstedt, Jonas Gyldencrantz m.fl. — utan tjänstemän vilka som helst, som hade fått de österifrån inströmmande ärendena på sin lott.¹ Den finske sekreteraren tycks dessutom inte på något sätt ha kontrasierat de kungliga besluten om Finland eller om de östra områdena i högre grad än sina kolleger, de svenska eller tyska sekreterarna, utan kansliet tillämpade ett efter omständigheterna rullande arbetssätt, inom vilket de olika sekreterarna turnerade som förberedare och bekräftare av de kungliga besluten, åtminstone vad gäller den karolinska tiden.² Benämningen "finsk" var beträffande kansliets finska sekreterare sålunda enbart en geografisk term.

Annorlunda förhöll det sig med de något lägre tjänstemän, som tog emot besvären från Finland. Från och med 1612 års kansliordning förekommer det två "sekreterare för upptagande av klagomål", även kallade referendarier. En av dessa personer var uttryckligen "finsk referendarie". 1620 års kansliordning nämner också uttryckligen den finske referendarien, som hade till biträde "een godh skrifvare som väl kan tala eller åtminstone förstå det finska språket". Den finske referendarien arbetade inte ensam utan hade vid sin sida minst en svensk och en tysk referendarie, som tog hand om besvärsärenden från sina respektive områden. Enligt 1651 års kansliordning hade referendarierna två sammanträden i veckan för att som ett kollegium gemensamt bedöma fallen och överlägga om vilket beslut de i varje enskilt fall skulle föreslå sina överordnade. Det hette i denna kansliordning, att samtliga brev, som den ene eller andre referendarien skrev, skulle genomläsas gemensamt innan de presenterades inför Kungl.Maj:t, och att de av kungen eller drottningen undertecknade breven skulle kontrolleras gemensamt en gång till, innan sigil-

let sattes på papperet. "Och skall ingen sekreterare eller referendarius sig fördrista att frambära för Kungl.Maj:t något bref att underskrifvas, för än han sitt namn därunder satt hafver", stod det vidare. Detta kollektiva arbetssätt till trots var de finska referendarierna nog så betydelsefulla för sina landsmäns väl, ty de var alla infödda finnar.

Lönen var till en början olik för den svenske och den finske referendarien. Under 1630- och 1640-talen lyfte den svenske i regel 750 daler silvermynt per år men den finske bara 600. År 1661 sänktes den svenske referendariens lön så att den hamnade i paritet med den finskes lön.

Man känner till namnet på sammanlagt elva finska referendarier under perioden 1612—1713: Olof Finne (1612), Erik Mårtensson (ca 1619), Bengt Mattsson (ca 1620), Jöns Hemmingsson (ca 1640), Håkan Nilsson Keman (Cederqvist, 1646—1652), Henrik Tawast (Tawasten, 1655—1695) och Johan Schmedeman (1695—1702) samt fyra ytterligare personer, som egentligen bara uppbar lön och innehade andra ämbeten.³ Den betydelsefullaste av dessa finska referendarier var utan tvekan Henrik Tawast, som innehade ämbetet under hela 40 år, åren 1655—1695. Det finns därför all anledning att litet närmare presentera de enskilda finnarnas främste talesman i den centrala byråkratin.

Henrik Tawast var av borgerlig härkomst: Även hans far hette Henrik och var handelsman i Åbo, kämnare i denna stad 1623 och rådman 1624. Faderns framgång i livet byggde mycket på det goda intryck som han hade gjort på en av rikets mäktiga, sedermera rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie, vars förläningar i Finland han förvaltade. Två bevarade brev från Tawast till De la Gardie handlar båda om hans söner; det första från 1652 tar upp sonen Henrik, som det gällde att hjälpa till någon god statlig tjänst, det andra från 1662 behandlar åter den andre so-

nen Gabriel, som hade varit räntemästare i Helsingfors men som redan hade avlidit.⁴ Utöver den förstnämnde sonen, som adlades under namnet Tawasten, hade den gamle förvaltaren ytterligare en son i livet, Erik, som sedermera även han blev adelsman under namnet Tawaststjerna och blev stamfader till en betydande, även kulturellt verksam släkt i Finland. För att vara en man av låg börd hade den äldre Henrik Tawast överraskande förtroendefulla förbindelser med Finlands förre generalguvernör Per Brahe, som han på 1650-talet försåg med nyheter från landsändan.⁵ Henrik Tawast avled 1667 och gravsattes den 10 mars i egen grav i Åbo domkyrka.

Sonen Henrik studerade vid den nygrundade akademien i Åbo från 1642 med betydande framgång. Han promoverades till magister redan 1647. Därefter fick han tjänst i generalguvernementets kansli i hemstaden som referendarie 1648 och tycks ha skött sig så bra, att han antogs den 25 april 1655 till finsk referendarie till kungliga kansliet i Stockholm. Hans ämbetsed finns bevarad. ”Emedan Hans Kungliga Majestät Allernådigast haver mig ombetrott finska referendariatet, så... vill jag mig flitig och trogen finna låta”, svor han högtidligt.⁶ Ingenting om tjänstens innehåll ingick i edens ordalydelse; att Tawast var anställd för de finska supplikanternas skull sattes inte på pränt i detta sammanhang.

En 40-årig karriär i kansliet avsatte givetvis en stor mängd dokument om Tawast. I sina skrivelser till rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie anslog den nyadlade tjänstemannen — Henrik Tawast bytte 1664 sitt efternamn till Tawasten — en devot och underdånig ton. I en skrivelse daterad den 20 mars 1662 säger han, att rikskanslern hade gynnat hans studier ända från 15 års ålder. Tyvärr hade hans villkor försämrats efter flyttningen till Stockholm: ”Således faller mig, som främmande och ensam av den finska nation, besvärligt at kunna här på en dyr ort sub-

sistera”, skrev han och begärde mera lön. I en odaterad skrivelse från något senare tid säger Tawasten, att han hade haft ”beställning, besvär och arbete... med fattigt folks ärenden i många år” mot en mycket ringa betalning.⁷ Dessa böner hade också den bakgrunden, att Tawasten upplevde sin ställning i kansliet som osäker, eftersom indragning av en av referendarietjänsterna länge svävade över hans huvud. Rikskanslern hade nämligen en handskrivare, Austrel, som enligt De la Gardie skrev ”en så skön hand, både latin och svenska, att uti hela Canzliet finnes intet hans like i det målet”; denne man var även duktig i många andra språk och kunde både tyska och finska som en infödd. Med möda lyckades Tawasten rädda sin tjänst som finsk referendarie.⁸

De inkommande skrivelserna till Tawasten avslöjar vilka slags ärenden han hade att handlägga. I en skrivelse av den 28 juni 1670 till den finske referendarien vände sig t.ex. Johan Hansson, representant för Kristinestads borgerskap, oroad av förslaget att åter tillåta böndernas seglation på stadsborgarnas bekostnad. Tonen i brevet är servil; tydligen betraktade Kristineborgarna referendarien som en inflytelserik man i maktens korridorer. I nästan lika ödmjuka ordalag, fast på latin, vädjade professorn i Åbo Erik Justander till Tawasten år 1675 om sitt prebendepastorat Virmo, som tydligen satt löst.⁹ Så satt Tawasten som en spindel i nätet och främjade sina landsmäns strävanden. Förbi honom kom man inte, men man kunde med goda ord göra honom böjd till att driva den angelägna saken intensivt inför tronen. Att en och annan dusör också slank i referendariens ficka hörde bara till saken.

Tawasten blev med tiden gammal och skröplig, men beforderades trots sin ålder till lagman i södra Finlands lagsaga 1697, där han satt i sex år, till 1703. Han hade skaffat sig 1665 en egendom Borg (numera Norsborg i Botkyrka socken

nära Stockholm), där han levde med sin hustru, först bryggardottern Anna Meisner (död 1669) och därefter prästdottern Margareta, vars efternamn man inte känner till. Han efterlämnade en son, med vilken den nyadlade ätten slocknade på manssidan, samt två döttrar.¹⁰

Båts- och timmermännen i Blekinge sedan 1680

På 1680-talet reorganiserades den svenska örlogsflottan till följd av erfarenheterna under det skånska kriget 1675—1679. Flottans förläggningssort, Stockholm, hade legat så avlägset från den sydsvenska krigsskådeplatsen, att danskarna hade kunnat uppvisa en betydande överlägsenhet till sjöss i södra Östersjön. För att råda bot på detta förhållande beslöt Karl XI år 1680 att flytta flotthamnen till det nybyggda Karlskrona i Blekinge östra skärgård.

Rekrytering av manskap till flottan byggde på s.k. båtsmanshåll. I rikets kusttrakter, från Viborg i öster till Åbo och sedan längs hela den österbottniska och västerbottniska kusten ner till Stockholm, var bönderna uppdelade i rotar, som var och en underhöll sin båtsman. Även städerna bidrog till båtsmanshållet. Båtsmännen övervintrade i båtsmanstörpen i sina hemtrakter men samlades om våarna i Stockholm, där fartygen hade legat i vinterhamn. De anlände till staden långsamt, roende i särskilda lodjor, och var efter ankomsten så utmattade, att det ofta gick ganska lång tid, innan flottan en bit in på sommaren började bli seglingsklar. Därför hade Karl XI i det skånska kriget inte kunnat spärra havet, när danskarna invaderade Sydsverige.

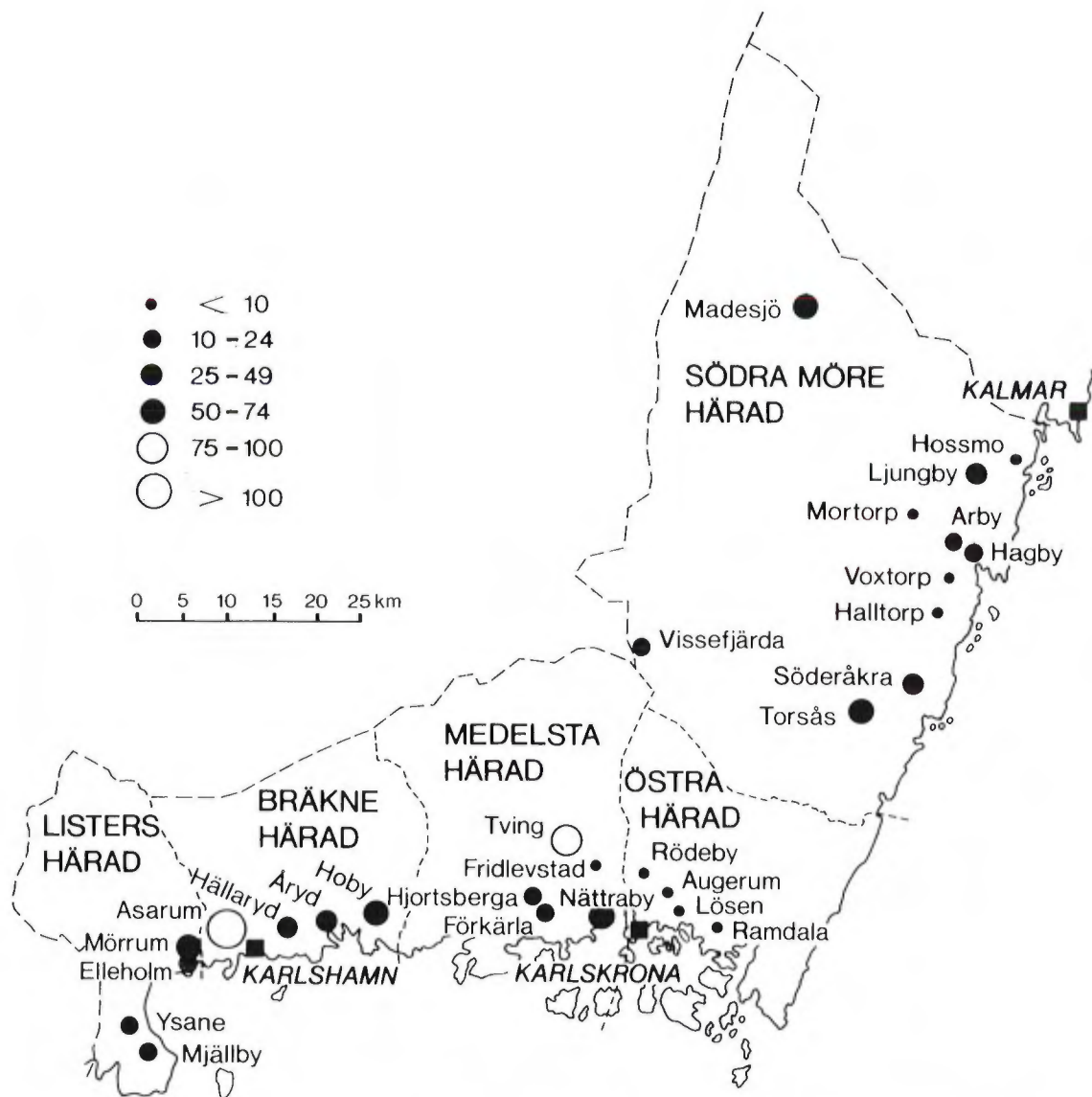
Båtsmanskompaniernas förflyttning från sina

hemtrakter till den nya förläggningen i Karlskrona har beskrivits av *Nils Erik Villstrand* i studien "Från det avlägsna Finland till orter nära flottan" (1987). Förflyttningen skedde så, att båtsmanshållet i Norrland, Finland och rikets städer sattes i vakans, och rotarna fick erlägga en summa pengar för varje båtsman, som i stället för i hembygden bodde nära Karlskrona i Blekinge eller i Södra Möres härad i Småland. Förflyttningen var befolkningsmässigt mycket omfattande, kanske den största av kronan dirigerade omplaceringen av folk under hela tiden mellan 1500-talet och 1809. För Finlands del gällde det, att människor från det väldiga kustlandet från Karelen till Österbotten och från Finlands samtliga städer omplacerades i tusental i det nyss erövrade landskapet Blekinge, där de kom att utgöra 10 % av befolkningen.

Den drivande kraften i omläggningen var amiralgeneralen Hans Wachtmeister. Utöver att vara flottans chef var han också guvernör över Blekinge och Kalmar län. Han genomförde med kungens stöd åren 1681—1682 den stora reformen. Den ursprungliga båtsmansrotarna i Norrland och Finland ställde båtsmän och pengar till förfogande, och varje bonde i Blekinge och Södra Möre var tvungen att ta emot en sådan båtsman mot skattefrihet och en engångsbetalning på 15 daler silvermynt. Ett stort antal båtsmän koncentrerades till ett litet område, varifrån de snabbt kunde ta sig till Karlskrona.

De finska båtsmännens antal var följande år 1681:

<i>Kompani</i>	<i>Ordinarie tal</i>	<i>Varav städer</i>	<i>Varav landsbygd</i>
Österbottens	291	55	236
Norra Finlands	200	34	166
Ålands	259	—	259
Södra Finlands	230	51	179
Nylands	275	63	212
Summa	1255	203	1052

De indelta finska båtsmännens placering i Blekinge och Södra Møre enligt Nils Erik Villstrand (1987).

Med Södra Finland menade man i tidens terminologi ungefär Åbotrakten, med Norra Finland avsåg man kusten norr därom, huvudsakligen Satakunta med Raumo och Björneborg som huvudorter.

Det var ungefär denna styrka, som mobiliserades till flyttning i början av 1680-talet. Arbetet med de nödvändiga förberedelserna inleddes vintern och våren 1681. Man berättade inte för allmogen, vart deras båtsmän var på väg, innan

de hade avrest, eftersom man fruktade protester från dess sida. Under 1682 reste slutligen de sista av båtsmännen.

Juridiskt vilade flyttningsverksamheten på ett kungligt plakat, som upplästes från predikstolarna. Enligt denna kungörelse skulle varje ort i kusttrakterna sluta ett särskilt kontrakt med kronan om båtsmanspengarna. Dylika kontrakt slöts för Finlands del totalt 60 stycken. Utöver att hålla de ordinarie båtsmännen i Karlskronatrakten lovade varje ort att i krigstid prestera dubbelt så många båtsmän som under fredstid. De krigstida fördubblingsmännen skulle också transporterats till flottförläggningen i Karlskrona.¹ Systemet med fördubblingsmännen, som delvis uttogs redan under fredstid, förorsakade att finnarnas antal steg avsevärt i Blekinge.

Det var ursprungligen meningen, att också familjerna skulle följa med när båtsmännen sändes iväg från Finland. En del, men inte på långt när alla, kunde göra det. Av Södra Finlands kompanis 343 båtsmän, som var framme i Kalmar i juni 1682, hade endast 85 sina hustrur med sig. Sammanlagt 107 barn kunde följa med på resan. Kompaniets båtsmän klagade, att avresan från Åbo hade skett så brådstörtat, att de inte hade fått någon möjlighet att hinna kontakta sina hustrur. Längre fram visade det sig, att familjernas överföring var en svår operation. Borgerskapet i städerna och bönderna på landsbygden hade ingen skyldighet att bekosta båtsmansfamiljernas resor. Därför fick amiralitetet stå för dylika kostnader under en lång tid. Ännu så sent som 1688 skickade landshövdingen i Viborgs län 19 hustrur och 20 barn till Stockholm för fortsatt resa till Blekinge. Totalt kan uppskattas, att ungefär varannan finsk båtsman var gift och hade barn. Det sammanlagda antalet personer, som flyttades från Finland 1681—1682, måste därför antas ha varit åtminstone ett par tusen.

Enligt Nils Erik Villstrands beräkningar var de

finska båtsmännens numerär efter ankomsten till Kalmar och Karlskrona hösten 1682 följande:

Österbottens kompani	200
Norra Finlands kompani	152
Södra Finlands kompani	343
Nylands kompani	279
Summa	974

Båtsmännens antal växte successivt genom att ett okänt antal fördubblingsbåtsmän anlände från Finland.

De omflyttade finska båtsmännens senare öden kan studeras i jordeböckerna över indelningsverket, som så småningom började föras. Vid sidan av finska båtsmän hade ett något lägre antal norrländska båtsmän hamnat i Karlskrona, så att båtsmännens totala mängd översteg ett par tusen. I Blekinge kunde man redan 1681 bygga upp ett båtsmanshåll för 1233 man. Slutligen uppgick de hos bönderna inkvarterade båtsmännens antal till 1729 man i detta landskap. Emellertid förmodade blekingeborna inte ensamma bära bördan av att hos sig härbärgera flottans hela besättning. I det stora småländska häradet Södra Møre placerade man dessutom totalt 805 indelta båtsmän år 1685.

De förflyttade båtsmännen placerades kompanivis i de nya områdena. De spreds längs hela den blekingska kusten, med Karlshamn och Karlskrona som centralorter, så att ingen av dem hade en längre väg till sin förläggning än ett par mil. Längst västerut i Blekinge, nära gränsen till Skåne, indelades framförallt de svenska och finska städernas förflyttade manskap, därefter följde Nylands kompanis tyngdpunktsområde, sedan Österbottens och Norra Finlands. De östligaste delarna av landskapet fick ta emot framförallt norrländska båtsmän. Inget av de fyra häraderna fick folk från endast ett förflyttat kompani, men städernas båtsmän dominerade i Listers hä-

rad, Nylands kompani i Bräkne härad (Asarums socken hade 112 nyländska båtsmän), Österbottens och Norra Finlands kompanier övervägde i Medelsta härad — Nättraby socken hade 57 österbottningar och Tvings socken 79 båtsmän från Norra Finland. Bönderna i Södra Møre på den småländska sidan fick båtsmän uteslutande från Södra Finlands kompani samt från östra Åland. Ålands kompani hade redan före flyttningen blivit upplöst och dess manskap ingick dels i Södra Finlands, dels i Norra Finlands kompanier. De finska båtsmännens nya hemorter framgår av kartan härintill.²

Bosättningen i Blekinge och Södra Møre var ingen lätt sak för de finska båtsmännen. I indelningsjordeboken för 1685 står det oftast ”stuga ouppsatt” vilket betyder att båtsmanstorpet inte var färdigbyggt några år efter förflyttningen. Ännu i början av 1686 var ”åtskillige” av de förflyttade finska båtsmännen utan bonde. Innan frågan om kost och logi hade lösts betalade amiralitetet en daler silvermynt i månaden till varje båtsman. Även båtsmännens hustrur och barn måste till en början få underhåll ur kronans magasin.

Under normala förhållanden var dock en båtsmans lott inte så dålig. Man brukade rentav säga, att en båtsman levde tryggare och i viss mån bättre än en bonde. Han kunde räkna med noggrant fastställda förmåner. Till dem hörde ett eget torp med fähus, en större penningssumma som lega när han tillträdde, årlig lön, vissa naturprodukter från hemmanet och ett bestämt antal klädesplagg varje år. Om det uppstod meningsskiljaktigheter mellan rusthållaren och båtsmannen kunde den sistnämnde räkna med kronans stöd för sin sak.

Ändå var det uppenbart, att den bofasta befolkningen tyckte illa om båtsmännen från Finland. De uppfattades som främmande inkräktare och representanter för en ny överhet. Bönder-

na ville byta ut dem mot sitt eget folk. Många av de från Finland förflyttade förstod inte svenska, särskilt inte den dialekt som talades i trakten. Båtsmännen från Södra Finlands kompani, som kom från Åbotrakten, vände sig 1683 till Kungl. Maj:t och krävde en finsk präst, eftersom de förstod ingenting av det som predikades i kyrkan. En viss Mikael Karéus tycks också ha blivit antagen som finsk predikant i amiralitetsförsamlingen i Karlskrona. Dessutom beslöts det, att amiralitetspredikanten Karéus fyra gånger om året skulle resa runt till de socknar, där de finska båtsmännen fanns, och förrätta gudstjänst.

Arrangemanget blev alltför krävande för Karéus och var av allt att döma ingen god lösning. Enligt honom var de finska båtsmännen spridda över ett alltför stort område. Karéus anhöll därför år 1691 genom Hans Wachtmeister hos Kungl. Maj:t om att de finsktalande båtsmännen skulle föras samman till en eller två socknar, ett så litet område som möjligt, för att deras själavård skulle underlättas. En sådan omplacering skulle dock ha varit mycket svår att genomföra i praktiken och inga försök i den riktningen gjordes. År 1695 framhöll amiralitetskonsistoriet i Karlskrona, att de utspridda finskspråkiga båtsmansfamiljernas själavård inte hade kunnat skötas under en tid.

Förflyttningen hade splittrat många familjer, och det förekom nya äktenskap i tron att den andra parten hade dött. Dylika ärenden och kontroller om eventuella äktenskapspartners fortsatta existens var föremål för behandling vid de olika häradsrätterna i Blekinge. Dessutom förekom det, att finska båtsmän vantrivdes i Blekinge och rymde tillbaka till Finland. Åtminstone sex av båtsmännen i Österbottens kompani återvände utan lov. Äldre och odugliga båtsmän kunde därutöver bli hemförlovade. Man återkom från Blekinge över Kalmar, dit åländska skutor ibland anlände.³

Båtsmännen från Finland var ofta på tal i amiralgeneralen Hans Wachtmeisters många skrivelser, när han försvarade sin reform och sin nya flotthamn. Motivet var ofta, att Wachtmeister egentligen ville ha värvat folk till sin flotta och att han därför underströk de indelta båtsmännens sämre kvalitet. Han menade t.ex. 1686, då Karl XI åter tycktes luta åt att återinföra båtsmanshållet i Norrland och Finland, att den långa resvägen till Karlskrona gjorde detta helt omöjligt. I olika skrivelser lyfte amiralgeneralen fram de svårigheter man hade haft vid uppmarschen från Finland om våren så länge flottan låg i Stockholm. Båtsmännen från Finland kom alltid lika sent fram och var helt utmattade av den långa vägen. Det var därför enligt Wachtmeister vanligt, att de finska båtsmännen dog kort efter att de hade kommit fram till Stockholm. Rekryteringsområdet blev utblottat på folk, när ersättningsmanskaper gång på gång måste skaffas fram. De sjömän man till slut fick var föga lämpade för sin uppgift. De var odisciplinerade, utan erfarenhet av sjöliv och oftast okunniga i det svenska språket. Om man nu återgick till båtsmanshållet i dess tidigare form, skulle sjömännen från Finland inte hinna till Karlskrona förrän seglotionssäsongen led mot sitt slut och det började bli dags för hemförlovning.

I amiralgeneralens bedömning syntes också, att han ansåg, att det svenska manskapet inte kvalitativt hade hållit måttet under det skånska kriget. Danskarna hade ju kallat de svenska båtsmännen för "bondedraenge, dyppede i vand". De finska båtsmännens bristande kunskap i svenska språket och därav följande olämplighet för sjö-tjänstgöring är inte förvånande, då man vet, att de svensktalande kustsocknarnas folk ofta lejde båtsmän från inlandet, där man inte talade svenska. Dessa inlandsfödda båtsmän saknade dessutom så gott som helt sjövana. I varje fall var båtsmännens stationering i Blekinge och Södra

Möre ett stort framsteg jämfört med det tidigare systemet, tyckte Wachtmeister.

Enligt Nils Erik Villstrand påverkade flotthamnen och dess folk starkt Blekinges försvenskning mot slutet av 1600-talet. Många av de ogifta båtsmännen gifte sig med kvinnor ur lokalbefolkningen. Dessutom bidrog båtsmännens stora antal i sig till att landskapets befolkningsförhållanden blev nya. Blekinge hade år 1697 en mantalsskriven befolkning på 10.737 personer, varvid de främmande båtsmännen utgjorde drygt 10 % av blekingeborna.⁴

Finska båtsmän fanns också i de värvade regementen, som på 1690-talet blev förlagda till Karlskrona. Deras antal var dock ganska litet jämfört med de många indelta båtsmännens. I ett register till generalmönsterrullan för 1692 förekommer det tre värvade regementen, av vilka det första hade fem finnar bland de totalt 106 volontärerna, det andra sjutton finnar och det tredje åtta.⁵

Ett parallellfall till båtsmännens flyttning utgörs av skeppstimmermännens omplacering i Blekinge. Redan under 1500-talet hade österbottningarna visat sig vara duktiga båtbyggare. De sändes — eller kom — under 1600-talet ofta till Stockholm för att bygga skepp på kronans örlogsvarv i huvudstaden. Köpmannen och skeppsredaren Abraham Momma (adlad Reenstierna) anlade år 1666 t.o.m. ett kortlivat skeppsvarv i Pedersöre.

När båtsmanshållet utsträcktes till de österbottniska socknarna, slöt två av dem, Kronoby år 1672 och Pedersöre år 1692, särskilda avtal med amiralitetet, vilkas innebörd var, att den förra socknen skulle hålla 30, den senare 80 goda timmermän i kronans tjänst i stället för att uppställa båtsmän. Antalet timmermän var sålunda 110, en bråkdel av båtsmännens numerär.

Enligt *Heikki Rantatupa*, som undersökt frågan om de finska timmermännen i Karlskrona,

uppdelades de båda socknarna Kronoby och Pedersöre i särskilda rotar. De första 15 rotarna i Pedersöres roteringslängd omfattade den övre delen av socknen, Sjöbygden, som var finsktalande. Resten av Pedersöres skeppstimmermän och alla timmermän från Kronoby var svensktalande.⁶

Skeppstimmermännen besatt en betydande yrkeskunnsighet och var därigenom mera kvalificerade än båtsmännen. De blev dessutom billigare för rotarna genom att de inte gick samma snabba död till mötes som de sistnämnda. Arbetet vid varven var visserligen tungt, men ingenting i jämförelse med sjömannens farofyllda liv. Att hålla avtalen med kronan i kraft krävde dock ansträngningar från Pedersöre- och Kronobybornas sida, särskilt då de goda timmermännen hellre gick till privat skeppsbyggeri, som gav bättre lön.

Timmermännen behövdes i Karlskrona, där örlogsflottan var stationerad. De spreds följaktligen inte ut på den blekingska landsbygden. De tycks också ha åkt ut till de ställen, där lämpliga ekskogar växte, för att avverka timmer till flottan. Dylika resor gick ända till Pommern.⁷ Vid Karlskrona örlovsvarv underhölls timmermännen av sina rotar, som var i Kronoby 30 till antalet, i Pedersöre 40 (varje rote sände i den sistnämnda socknen två timmermän iväg).

De österbottniska böndernas ekonomi tålde bortsett från nödåren på 1690-talet och den ryska ockupationen därefter relativt väl ansträngningen att hålla timmermännen i arbete vid Sveriges flotthamn. Enligt Rantatupas studie minskade dock deras intresse så småningom att hålla det fulla antalet timmermän i Karlskrona. Efter 1730 väcktes därför frågan, hur rotarna skulle kunna gottgöra sina försummelser. Ersättningen för en timmerman bestämdes då till 50 daler. De vakanta timmermansplatserna ersattes därefter med pengar. På 1730-talet började österbottningarna leja lokala timmermän från Karlskro-

natrakten i stället för att sända egna män till Blekinge.⁸ År 1733 hade man hunnit så långt, att endast 24 av timmermännen verkligen kom från Österbotten. Resten bestod av smålänningar (33 stycken) och av folk från Sydsverige.⁹

Kontakterna mellan Österbotten och Blekinge genom både båtsmannahållet och timmermannahållet ledde till att finnarna lånade en hel del kulturformer från det sydsvenska landskapet. Kända exempel är framförallt Karlebynejdens täcken med påsydda broderier, Lappjärvitraktens typ av öppen spis och vissa andra folkliga föremålstyper. Särskilt på folkmusikens område tycks inflytelserna från Blekinge vara ganska många i Österbotten.¹⁰ I vilken mån finnarna också gav impulser till sin nya omgivning i Karlskronatrakten, är i brist på forskningarna mera oklart.

”Gubben Rosenbom” — en omstridd österbottning

Utanför Amiralitetskyrkan i Karlskrona står en berömd fattigstock i människoskepnad, ”Gubben Rosenbom”, en konstfullt snidad och vackert målad skulptur i båtsmanskläder, som tigger pengar till de fattiga genom ett mynthål i huvudet. ”Gubben Rosenbom” är en vida känd och litterärt beskriven gestalt i Sverige, där det inte finns några andra liknande fattiggubbar på kyrkbackarna.

Enligt en studie av *Olle Cederlöf* var Rosenbom ett vanligt namn i flottans mönstringsrullor under 1700-talet. Enligt traditionen frös en konstapelmatros Mats Rosenbom ihjäl utanför Amiralitetskyrkan i Karlskrona den smällkalla nyårsnatten 1717—1718, och skulpturen skulle ha formats av en tysk bildhuggare, Fritz Kolbe, något senare till minne av just denne olycksalige

sjöman. Dräkthistoriska detaljer (bl.a. den rakt fallande, knälånga livrocken samt skorna) daterar skulpturen till 1700-talet. Särskilt Rosenboms vackra, framtill avrundade skor, som skiljer sig från de tvärt avskurna karolinska skornas tåparti, fixerar figuren till 1700-talets mitt; i varje fall har fattiggubben inte tillkommit tidigare.

Fastän Rosenbom sålunda är ett unikum i Sverige saknar skulpturen inte släktingar i Finland. Sådana "fattiggubbar" har varit och är ytterst vanliga i Österbotten, där det i kusttrakterna bevarats intill våra dagar närmare 150 dylika figurer. Finska forskare har förklarat deras förekomst inom just detta område med att de är produkter av timmermän och galjonsbildsnidare, som var talrikt verksamma vid de olika skeppsvarven i trakten. Man har också framhållit "fattiggubbarnas" påtagliga släktskap med Rosenbom.

Rosenboms förmodade finska härstamning aktualiserades 1967 genom utställningen "Bottnisk kontakt" i Västerbottens läns museum och Olle Cederlöf gör gällande, att han är troligen skuren av en finsk träsnidare eller timmerman vid Karlskrona örlogsvarv. Rosenbom skulle på sitt sätt utgöra "ett levande bevis" på de många österbottniska båtsmännens och timmermännens stationering i Karlskrona, menar denne forskare.¹

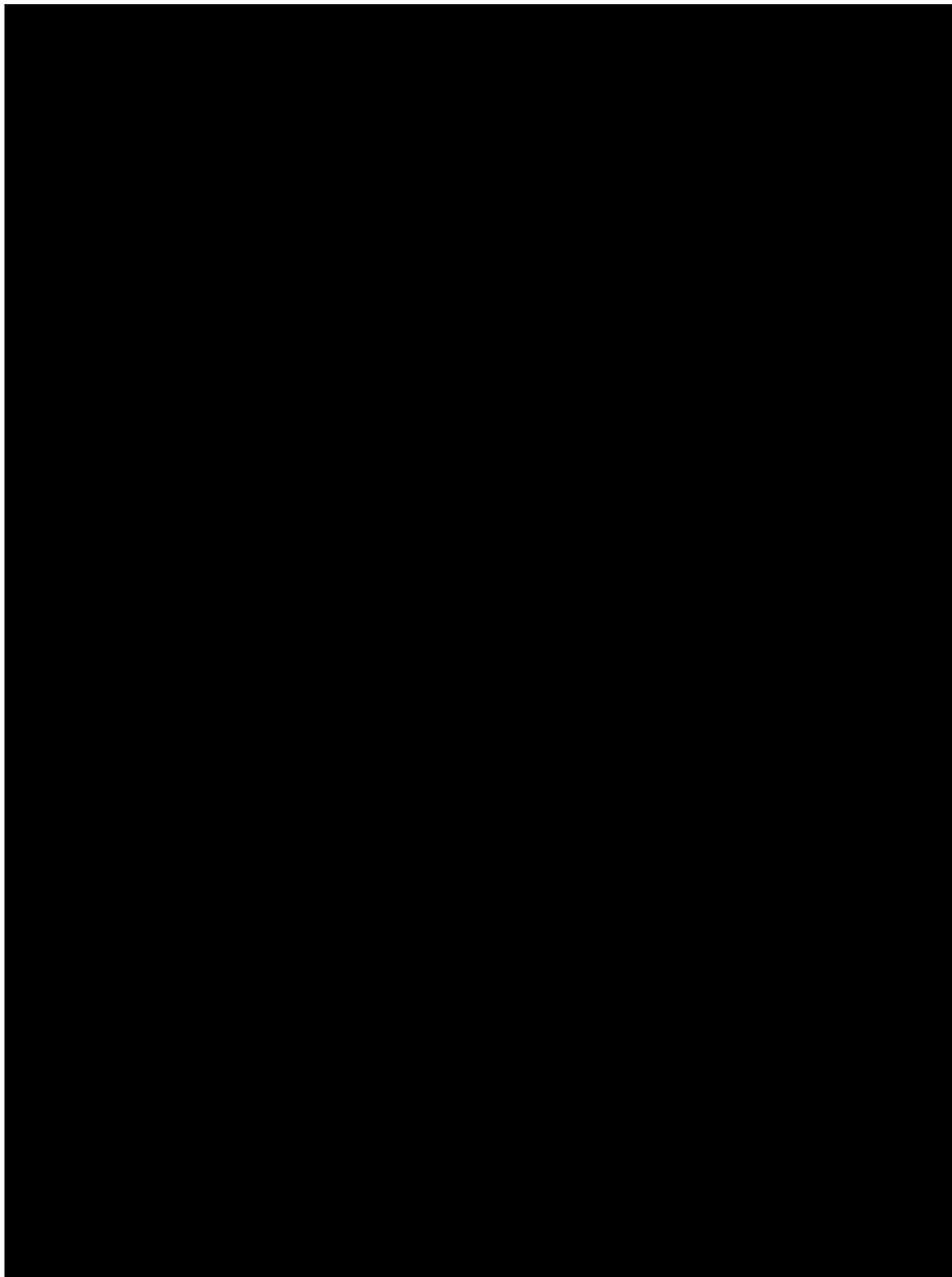
Olle Cederlöf fick emellertid kritik av Gösta Berg, som satte "Gubben Rosenbom" i ett annat kulturhistoriskt sammanhang. Mot träskulpturens datering med stöd av dräkthistoriska detaljer hade denne etnolog ingen egentlig invändning; men han godkände inte tanken, att någon österbottnisk timmerman — inspirerad av sin hembygds fattiggössor i människogestalt — skulle ha skulpterat Rosenbom under sin vistelse i Karlskrona. Gösta Bergs invändning bygger på iakttagelsen, att knappast någon av Österbottens många fattiggubbar går att datera till 1700-talet.

I allmänhet är det fråga om skulpturer från 1820—1870-talen. Dessutom lägger man in sina mynt i de österbottniska fattiggubbarna genom en springa i bröstet, inte genom huvudet som fallet är med Rosenbom.

Gentemot fattiggubbarnas talrika men sena förekomst i Österbotten ställer Gösta Berg vissa gamla exemplar av den människoliknande fattiggössan, som är kända i moderlandet. Totalt är 15 s.k. antropomorfa fattiggössor kända från Sverige. Sådana är t.ex. fattiggubben i Ekeby i sydöstra Östergötland, tillverkad redan 1686 och ännu bevarad, visserligen inte på sin ursprungliga plats, och fattiggubben från Döderhult i Småland. Tiggjarliknande figurer har med andra ord förekommit på olika håll i Sverige med anknytning till insamlingsbössorna, ofta rentav i socknar, som hade båtsmanshåll. En nordlig variant av dessa figurer har föreställt Lazarus, den hjälpsamma samariten, en sydligare en fattig tiggare. De äldsta av dessa figurer kan rentav ha haft medeltida anor och ibland varit kombinerade med krucifix. Dylika fattiggössor har i sin tur haft förebilder på kontinenten, främst i Tyskland.

I Sverige har det alltså under äldre tid funnits inte så få, till utseendet rikt varierade fattiggubbar, de flesta utan tvivel äldre än sina finska släktingar. "Gubben Rosenbom" är enligt Gösta Berg att anse som en av många dylika, numera till större delen försvunna figurer, särskilt festlig genom sin skulpturala utformning och båtsmannaklädsel, som passar väl i den sjömilitära miljön i Karlskrona.²

Det ser sålunda sannolikt ut, att Rosenbom inte var en österbottning i Karlskrona utan snarare en förebild för alla de talrika österbottniska fattiggubbarna i landskapets kustsocknar. De österbottniska timmer- och båtsmännen tycks ha blivit barnsligt förtjusta i den ståtliga fattiggubben på sin stationeringsort och fört idén till sin hemtrakt vid Bottniska viken. Där har "Gubben

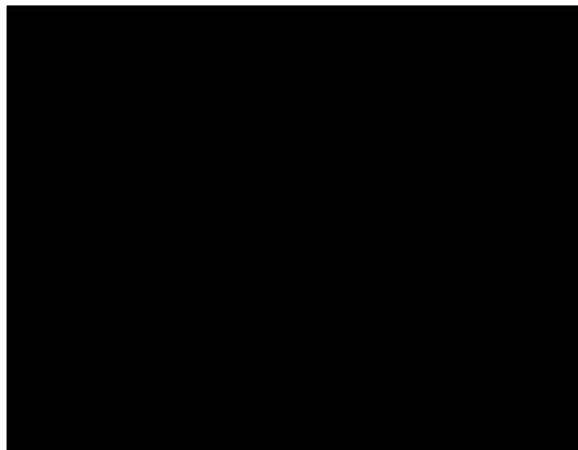
Gubben Rosenbom. Foto Nordiska museet.

Rosenbom'' fått mängder av efterrapningar, betydligt enklare och klumpigare utformade än han själv. Om vi inte kan betrakta Rosenbom som österbottning, är han dock pappa till talrika österbottningar. Han liknar i så måtto Södermalms främsta prydnad, Katarina kyrka, som genom sin finska närmiljö i Stockholm också erövrade en sådan plats i finnarnas hjärtan, att de hela 1700-talet byggde i sitt land kopior av denna kyrka på ett stort antal orter.

Finlands höga visa — framförd i Uppsala 1678

Den 13 juni 1678 stod en ung, något sprättigt klädd finsk student vid namn Johannes Paulinus i katedern i Uppsala gamla universitetshus Gustavianum. Man firade en akademisk fest, och den 23-årige mannen hade fått i uppdrag att inför samlad universitetsstat framföra ett poem på klingande grekiska enligt de nyhumanistiska traditioner, som på allvar gjort sig gällande även vid det nordliga lärosätet.

Johannes Paulinus var född i Björneborg, son till kyrkoherden i Mouhijärvi Paulus Simonis Raumannus, och han hade uppvisat ett utomordentligt läshuvud och mångsidig begåvning. Sex år tidigare, 1672, hade Johannes inskrivits vid universitetet i Åbo och demonstrerat där en lätt-
het i latinet och grekiskan som var ovanlig även för tidens lärde, som nött in dessa språk i sina huvuden under en lång skolgång. I Åbo fick Johannes beröm av poesiprofessorn Petrus Laurbecchius för sin förmåga att klä sina tankar i stolta alexandriner, och våren 1674, bara 18 år gammal, hade han fått äran att på akademins vårfest framföra ett eget diktalster, *Carmen oratorium, veris, desideratissimae anni partis, amoe-*

Titelbladet av Johannes Paulinus' poem, Kungliga Biblioteket.

nissimas voluptates complectens, vars entusiastiska strofer skildrade vårens ankomst och hur den ljuva årstiden fick poesin att grönska vid akademien på Auras strand. Dikten räknas av kännare till det bästa i latinsk poesi, som överhuvudtaget skrivits i Åbo.

Gynnad av mäktiga män, framför allt hovrättspresidenten riksrådet Ernest Johan Creutz, påbörjade Johannes Paulinus 1677 sina studier i Uppsala, där den klassiska poesitraditionen var särskilt framträdande tack vare poesiprofessorn Johan Columbus, som var en äldre broder till den märklige skalden Samuel Columbus. Av inte närmare känd anledning valde Johannes sitt fädernesland till ämne, när han skulle demonstrera sin skicklighet i grekisk verskonst. I ett mäktigt tal på grekisk hexameter med titeln *Magnus principatus Finlandia, epico carmine depicta* lovsjöng den unge studenten Finland på inte färre än 372 versrader. Han hade dedicerat sitt alster till Åbo akademis åldrige kansler Per Brahe och presidenten i Svea hovrätt friherre Knut Kurck.

Det var en högst ovanlig handling, närmast en demonstration, att inför ett storsvenskt, rudbeckianskt sinnat auditorium lovsjunga storfursten-

dömet Finland. Alldeles oförståeligt var det hela dock inte, eftersom vid sidan av den storvulna svenska nationalismen hade en likadan, fastän blekare finsk patriotism slagit rot i de lärda kretsarna. Johannes Paulinus' höga visa till fosterlandet är värd all uppmärksamhet även därför, att dess författare stannade i moderlandet och blev med tiden ett lysande exempel på hur högt en begåvad men lågättad och fattig yngling kunde klättra på karriärstegen, bara han hade de rätta kontakterna och en tillräcklig portion hänsynslöshet och äregirighet. Längre fram i sitt liv skulle den poetiskt begåvade mannen inte ödsla sin författartalang på Finland eller skriva på grekiska, utan han uppslukades efter vissa i sig framgångsrika försök med religiös diktning helt av sin ämbetsmannabana.

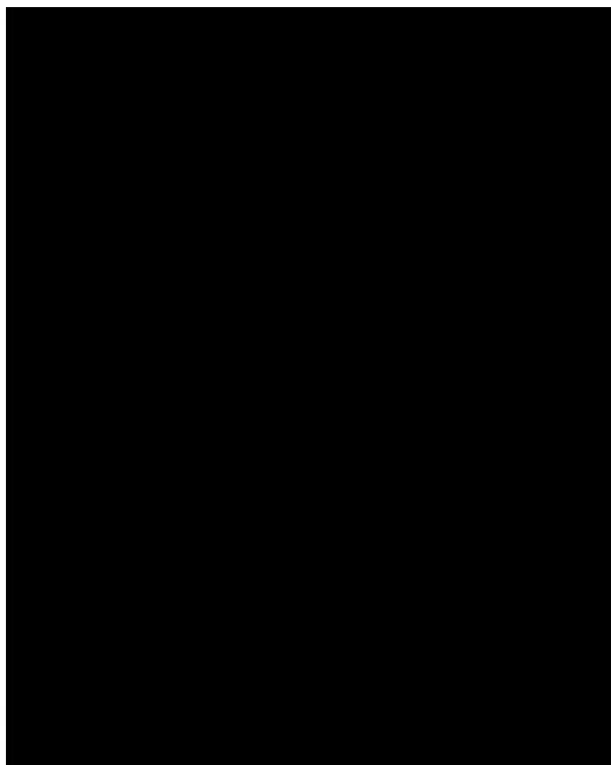
Den episka dikten *Magnus principatus Finlandia* är ett minnesmärke i den finska fosterländska poesins historia. Hymnen är en föregångare till Runebergs "Vårt land" med en ymnig natursymbolik, men innehåller också folklivsskildringar av nästan "Bonden Paavos" resning, alltsammans klätt i en allegorisk barockprakt, med herdor och herdinnor, gudar från Parnassos' och Olympos' sluttningar och annat tidstypiskt, dock i betydligt beskedligare skala än hos andra av 1600-talets latinpoeter. Dikten börjar med en anspelning på Johannes Paulinus' tidigare poem om våren och utvidgar sig sedan till ett magnifikt preludium:

*Honungsljuvliga fröjder utav skönladiga Våren,
Lövutsmäckade lundar, och nardosdoftiga par-*

*ker,
Jag tillförene kvad, och förnöjdes av ljudliga
sången.*

*Till långt ädlare värv nu bär mig dristiga hjärtat:
Nu Finnonerna sjunga, Ares' stridstumlande bus-*

*sar,
Och Finnonias land, jag ärnar, det vägabekväma,*

Första sidan på grekiska.

Vilket på himmelen ser Karlvagnen över sin hjäs-

*sa,
Samt av dödliga alla, dem rosene morgongudin-*

*nan
Hälsar, vida beprisas, änskönt det ytterst på jor-*

*den
Ligger beläget, och bor med fattiga Lappar i
grannskap.*

*Landet ej okänt är för det obegränsade världshavs
Västliga, östliga kust, eller sydliga, nordliga
stränder;*

*De, som vid fader Rhen bopålarna sina ha fästat,
Känna det landet grannt; de som bo vid Rhoda-*

*nos' flöden,
Vid bredrinnande Thymbros, och vid framilan-*

Alla, som dricka utav skönflytande vattnet i Ebro.

Detta vittberömda land, och dess befolkning, som bodde långt från de centrala trakternas människoträngsel och buller, betraktade Johannes Paulinus som lyckligare än andra nejder och deras människor:

*De lycksaliga dar tillbringade, utan bekymmer,
Utan nedriga värv, eller krafutödande sorger,
De odödliga likt, ett självnöjt hjärta i bröstet.
Och fruktskänkande jorden åt dem frambragte
sin äring,
Riklig för var, så att aldrig en hård nödvändighet
trängde
Dem, att, sökande föda, uppå stormdimmiga havet
Sig blottställa för faror i purpurfärgade böljan.*

I tidernas början, då väldiga krig böljade fram och tillbaka till lands och havs, satt Finnonias invånare trygga i sina hyddor. Och denna lugna livsstil hade fortsatt i Finland ända till Johannes Paulinus' egen tid:

*Helt okonstlat sin dag framleva Finnonias alla
Medborgsmän. Ej finnes hos dem arg list eller
lögner,
Snedad beslut, krumgående knep, städsväxlande
bukter.
Icke gästar hos dem slem tråta och brinnande
härnad,
Icke gästar hos dem förmätenheten med trotset,
Med fördärveligt prål, samt kvinnobedärande
gilen.
De utsmycka sitt bord med ofördärliga rätter.
Tyg från främmande land till fina och frasande
kläder,
Flätor av utländskt hår, och sneda alongeperu-
ker,
Slikt allt skratta de åt, uti förståndiga sinnet.*

Ej nog, att finnarna ringaktade yttre prål och främmande maner i klädedräkt och seder, de livnärde sig också på fredligt sätt med jordbruk och tröskade sin säd i rior. Naturen, som omgav dem, var den vackraste i världen:

Kan ej finnas i världen en ort mer lycklig, än Finland.

*Icke ett annat land förmår silvblickiga källor
Flera skänka, som nere i blomstrande dalarnas
bottnar*

*Över kiselstenarna fram sig sorlande smyga.
Finnes där ock isköld, isköld på de vintriga
dagar,*

*Kropparna härdas av köld, som ger åt lemman-
na styrka;*

*Värme finnes jämväl i tröttsamma sommarens
tider.*

*Icke för tistlar där eller mångutgrenade törnen
Dignar den vetebärande teg; karlvulnaste axen
Vippa där mot varan på den ogräsfriaste åker.*

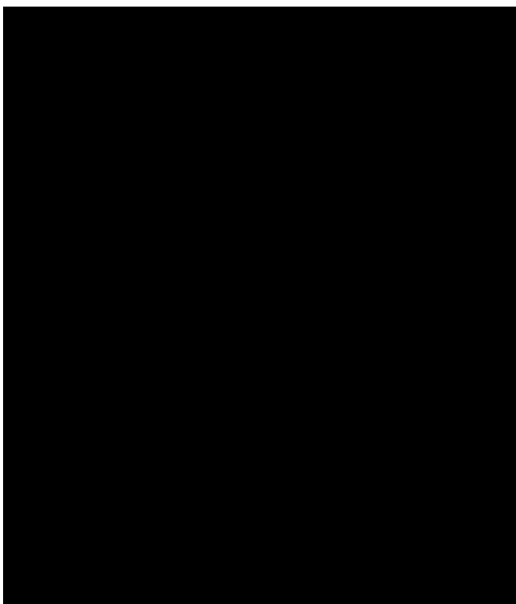
*Icke på logarna där uttröskas giftiga kryddor,
Ej Sardoniska gräs. Ej fasan utav Krokodiler
Känna dess älvar ock träsk, ej hundrahövdade
hydror,*

*Frommaste fiskar blott, samt sångbegåvade Sva-
nar,*

Pråliga Änder och Gäss dess ilande böljor besitta.

Även de andra vilda djuren var av beskedlig och nyttig art: på bergen levde älgarna, hararna kilade fram och tillbaka på fälten och "den munterblickiga ekorren" klättrade i träden. Och mitt i denna prunkande natur levde ett folk, som kunde sångkonsten och framförde kväden, som liknade den välljudande näktergalens eller drillande bofinkens sång. Människorna var emellertid lika duktiga i sina vardagliga bestyr som i runokonsten:

*Torpets gubbe därvid mellertid (han blyges ej
därför;)*

Elias Brenners (?) miniatyrmålning av Johan Paulinus Lillienstedt. Foto Svenska Porträttarkivet.

*Trampar i oxarnas spår, eller mjölkar de raggiga Getter,
Och framlever sin dag, som är självförnöjsam och flädlös.
Men hans gumma, som inne är kvar, om helaste huset
Bäst anordnar, ty hon uppväcker båd töser och drängar;
Hon undfägnar envar; hon delar den dagliga kosten
Ut. Långt härifrån Ni, som Sybaritiska rätters
Läckerbitar begären, åt vilka sin hela besittning
Fram på det prunkande bord kräsmagige värdarna sätta,
Alla, som söka en hovmans pomp med dyrbara prunkkärl,
Silverpokaler, och bägrar av sten, eller renaste guldet!
Mig förnöjer, att gästa i anspråkslösa gelagen;
Mig förnöjer, utur stenskölden, eller ock ur ett träfat*

*Med lättköpelig Gröt, eller ock brunskinniga Bönor,
Med bondmessiga Kåln, med Rättikor, Rovor och Kålråt,
samt klotrunda Potäter, därhos ock kosteligt Svinkött,
Även med spenvarm Mjolk, och därjämte med Osten, den feta,
Att förpläga mig, tyst undslippande brännade hunger.*

Det förefaller klart, att Paulinus såg på Finland som en lycksalighetens ö, ett land, där friden och saligheten härskade. En sentida betraktare, *V. A. Koskenniemi*, har rentav jämfört hans poem med Aleksis Kivis allra vackraste lovsånger till den finska naturen och kulturen.

Allt var inte en herdeidyll i Finland; landet hade också stormän, Kurckar, Flemingar, Hornar och Creutzar, vilka alla hade uppvuxit i fosterlandet. De hade fört finnarna i segerrika krig, som Johannes Paulinus emellertid vill avstå från att skildra:

*Gärna ville jag ock stridgode Finnonernas fältslag
Sjunga, och härliga krig; där visst takreslige städer
Underkuvade blivut av blankskimrande vapnen;
Men från ett slikt storverk mig hindrar den ringa förmågan.*

Efter en ganska lång skildring av Åbo akademi, Finlands prydnad, övergick diktaren till att prisas Karl XI, och han avslutade sin vidlyftiga dikt med en bön för kungen.

Arvid Hultin har sagt, att läsaren "måste förvåna sig över att hos denne vårt lands förste sångare finna så mycken sann och varm patriotism, en så hänsynsfull men lågande känsla för fosterlandet och på samma gång ett så öppet sinne för det för landet karakteristiska, skönheten av dess

natur samt förnöjsamheten hos dess invånare''. Till detta omdöme ansluter man sig gärna även i dag.

Kort efter sitt framträdande i Uppsala övergav Johannes Paulinus den klassiska musan. Huvudsaken för honom blev juridiken. Efter att ha blivit adlad under namnet *Lillienstedt* utnämndes han 1698 till ledamot i lagkommissionen, inom vilken han 1702 redigerade dråpmåls- och sårbalkarna. År 1705 utnämndes han till vicepresident i wismarska tribunalet, den högsta svenska domstolen i Tyskland. Under det stora nordiska kriget gled han över i diplomatins tjänst och fick i uppdrag att dämpa oron i den niedersachsiska kretsen. 1713 upphöjdes han till friherre och tillträdde posten som landshövding i Östergötland, varifrån han kallades till Stockholm för att handlägga diplomatiska ärenden rörande kejsaren, Italien, Preussen och Danmark. I denna tjänst, närmast under sin landsman kanslipresidenten Arvid Horn, stannade han till Karl XII:s död 1718.

Vid statsomvälvningen i samband med enväldets fall blev Paulinus-Lillienstedt riksråd. Han förde fredsförhandlingar med Ryssland, först på Åland och 1721 i Nystad. I det senare uppdraget lyckades Lillienstedt inte särskilt väl — han hade också fått oklara instruktioner — varför freden blev hårdare än vad man hade väntat. Detta till trots fortsatte Lillienstedts karriär att stiga — han utnämndes slutligen 1727 till president i wismarska tribunalet. I närheten av den lilla mecklenburgska staden, på sitt gods Diwitz, avled den finske prästsonen 1732 omgiven av all världens pompa och ståt. Den förnämde friherren och höge juristen skämdes för sin ungdomsdiktning och nämnde den inte alls i den torra självbiografi, som han hade författat 1728. Hymnen om storfurstendömet Finland är dock ingenting att skämmas för — den är tvärtom ett sällsynt vackert uttryck i barockens klädedräkt för de känslor, som

kunde fylla en ungdomlig patriots bröst våren 1678.

Elias Brenner, miniatyrmålaren

Representanter för de högre stånden — särskilt ridderskapet och adeln — var under äldre tid i hög grad präglade av den gemensamma rikstillhörigheten. I motsats till prästerna, städernas borgare och landsortens allmoge saknade tjänstemännen, särskilt de av dem som tillhörde frälseståndet, ofta utpräglade lokala band; de var rikshelhetens tjänare. Därför har de i detta arbete varit svårt att finna ståndspersoner, som flyttat från Finland till moderlandet och där på något sätt utmärkt sig som representanter för det specifikt finska. En dylik Sverigefinne var dock numismatikern och miniatyrmålaren Elias Brenner, en österbottning som i likhet med sin bror och sina kusiner gjorde en karriär på den västra sidan av Bottenhavet.

Elias Brenner föddes i Storkyro den 18 april 1647 som son till kyrkoherden därstädes Isak Brenner. Fadern utmärkte sig genom sitt fritidsintresse, som var måleri; ett självporträtt av honom hänger i Ylistaro kyrka. Sonen gick i skola i Nykarleby och Björneborg, varefter han 1663 tillsammans med sin bror inskrevs vid universitetet i Uppsala. Elias Brenner hade under sina tidiga uppväxtår lärt sig finska, och han behöll, trots att han nästan oavbrutet kom att vistas i moderlandet, sina språkkunskaper även i vuxen ålder och ägnade en del av sina forskningar åt detta språk och de finska fornminnena.

Brenners påbörjade teologiska studier fick snart — och främst genom påverkan från professorerna Olof Verelius och Johannes Schefferus — en historisk slagsida, varutöver den unge

Elias Brenner. Kopparstick från 1690-talet. Foto Svenska Porträttarkivet.

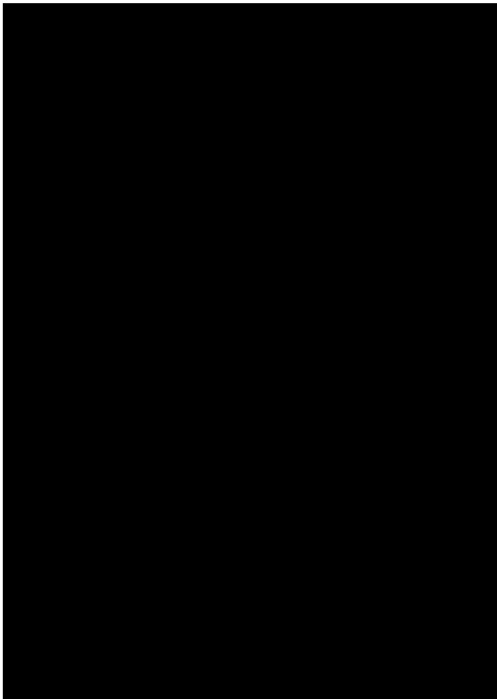
studenten tränade sin medfödda talang i teckning och målning. Det nyligen grundade Antikvitetskollegiet behövde medarbetare och redan år 1668 fungerade Brenner som tecknare för dess räkning; han avbildade då monument i Uppsala domkyrka och grav- och runstenar i dess omgivning. Under därpåföljande år reste Brenner i olika svenska landskap och avritade fornminnen, runstenar, vapen i kyrkorna, ruiner m.m. antikviteter. Under den första av dessa resor 1670 förefaller Brenner rentav ha fått äran att förevisa minnesmärkena i Vadstena för den unge kung Karl XI. Den tredje av Brenners tecknar- och insamlarresor gick till Finland och Österbotten, där han insamlade historiska dokument, besökte omkring fyrtio kyrkor samt de medeltida borgarna Åbo, Tavastehus och Viborg. Det insamlade

och tecknade materialet kan betraktas som mycket viktigt, eftersom många av de av Brenner dokumenterade objekten senare har skattat åt förgängelsen.

Vid sidan av sin antikvariska verksamhet utvecklade Brenner sin talang för måleri och särskilt miniatyrkonst, som var högt på modet. Snart efter sin finska resa lämnade Brenner sin befattning vid Antikvitetskollegiet för att leva som fri konstnär i Stockholm; hans rykte som skicklig miniatyrist ledde till att han blev hovkonstnär, som åstadkom rader av förtjusande småporträtt av damer och herrar i allongeperuk och hermelin. Det sägs, att Elias Brenner stod högst i gunst hos änkedrottning Ulrika Eleonora d.ä., som på allt sätt gynnade skaparen av de sirliga små porträtten.

Elias Brenner hade också intresse för mynt och medaljer, först genom att personligen samla sådana, sedan genom att planera ett illustrerat storverk, *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum vetustus*, den svenska numismatikens magnum opus, som i färdigt skick skulle ha omfattat avbildningar av totalt 431 mynt, uppdelade i två volymer med Gustav Vasas tid som skarv. De omfattande planerna kunde inte realiseras under konstnärens livstid, utan arbetet utgavs först 1731 och då i nedbantat skick. Brenners egen myntsamling omfattade till slut totalt 687 nummer, ett ansevärt bestånd.

Emellertid hade Brenner också en rad andra forskningsintressen, som gällde Finland. Hans kusin Henrik Brenner, son till kyrkoherden i Kronoby Jakob Brenner, var en vittberest orientalist, som deltog 1697—1700 i det svenska sändebudet Ludvig Fabritius' resa till Persien och fick därefter tillbringa ett par decennier i fångenskap i Moskva. Henrik Brenner upptäckte bl.a. mordvinerna och insåg detta Volgafolks språkliga släktskap med finnarna. Han torde också ha varit den förste, som i ett arbete år 1723 kopplade

Miniatur av Ulrika Eleonora, målad 1710 av Elias Brenner. Foto Nordiska museet.

den finska benämningen på Sverige, *Ruotsi*, samman med ordet *Ros* och Ryssland, och menade därigenom, att det finska språket skulle ha bevarat minnet av de svenska varjagerna som grundare av det ryska riket.

Det mest kända av Elias Brenners finska forskningsalster är manuskriptet *Någre af finska på svenska öfversatte ordspråk* (Rålambska samlingen, Kungliga Biblioteket), som består av översättningar av kyrkoherden Henrik Florinus år 1702 tryckta finska ordspråkssamling. Enligt förordet var de finska ordstaven på intet sätt sämre än "andra cultiverade nationers ordspråk", snarare bättre genom deras kortfattade, slagkraftiga lydelse. "Detta finska språket (är) mäckta kort och laconiskt, så at en Finne ofta kan ut-

föra det med 2 eller 3 ord, som man elliest i andra språk behöfver 10 ord til", skrev Brenner.

Elias Brenner var i sitt andra, långvariga äktenskap gift med en vitter dam, Sofia Elisabet Weber, en av den svenska skaldekonstens första kvinnliga representanter. Av fru Sofia Brenners många förtjusande tillfällighetsdikter att döma flöt livet i det Brennerska hemmet trevligt och lyckligt, präglad av bokliga intressen och umgänge med släktingar och bekanta, av vilka många var österbottningar. De uppfostrade ett antal välartade döttrar, av vilka några dock gick i graven före sin mor och far. *Lars Pettersson* har skrivit om Elias Brenner, att hans miniatyrer var de bästa i dåtidens Europa. "Han är en skicklig tecknare och skarpsynt iakttagare av den mänskliga naturen. . Brenner är ett gott exempel på hur det gick med en ovanlig talang i 1600-talets Finland. Han hamnade i huvudstaden om fick krävande uppgifter. Det var omöjligt för honom att få sådana beställningsarbeten i Finland, som skulle ha motsvarat hans skicklighet".

Sven Leijonmarck och "Alla fyra ständernas i Finland tal"

Till de många nyadlade tjänstemän, som under det svenska enväldet kom att spela en viktig roll som monarkens förtroendemän, hörde Sven Leijonmarck. Han var född i Uskela prästgård 1649 som son till kontraktsprosten Christiern Christierni (av släkten Agricola) och inskrevs vid Åbo akademi vid 15 års ålder för att läsa juridik. Efter nio års studier under professor Samuel Gyldestolpes ledning inmatrikulerades den unge mannen 1673 vid Uppsala universitet. Hans utbildningsgång gynnades av riksrådet Lorentz Creutz, vars privatsekreterare han en tid var. Det

Sven Leijonmarck (1649—1728). Elias Brenners miniatyrmålning. Foto Svenska Porträttarkivet.

gemensamma finska ursprunget kan därvid ha varit ett föreningsband. Från universitetet rekryterades han 1679 till landssekreterare vid länsstyrelsen i Uppsala, troligen genom ingripande av en annan landsman, landshövdingen Fabian Wrede. I början av sin tjänstemannakarriär stod den unge juristen sålunda i tacksamhetsskuld till två förnåma Finlandsfödda aristokrater.

Från landskansliet i Uppsala flyttade prästsonen först 1683 till tjänsten som krigsfiskal vid Krigskollegiet och året därpå, 1684, till åklagarbefattningen vid likvidationskommissionen. Därmed blev han knuten till den verksamhet, som mer än någonting annat präglade Karl XI:s förvaltning, nämligen den stora reduktionen. Hans uppgift var att undersöka möjligheter att återta tidigare av kronan innehavda gods eller resa krav på skadestånd mot deras högdliga ägare. Som de flesta av sina landsmän var han anhängare av reduktionen och visade sig snart ha

ett utomordentligt väderkorn vid upptäckandet av förskingringar och förfalskningar av olika slag. Till följd av sin skicklighet i denna verksamhet adlades den unge mannen, som hittills använt namnet Åkermarck (av sin fars namn Agricola, jordbrukare), år 1686 under namnet Leijonmarck. Som Sven Leijonmarck har denne Finlandsfödde centralbyråkrat gått till historien.

Men Leijonmarcks orubbliga tjänstenit hade också en annan sida. Den starkt skärpta reduktionspolitiken efter 1686 gick betydligt längre än till att rätta till gamla oförrätter, den var rent konfiskatorisk. Den första svåra konflikten mellan Leijonmarck och hans chef Jakob Gyllenborg avsåg den senares utredning om Kopparkompaniet. Reduktionsdeputationen krävde — med hänvisning till kompaniets ansvar för rikets dåliga finanser — att alla gods sålda till Kopparkompaniet skulle återkallas. Leijonmarck hävdade däremot i ett memorial 1689, att Kopparkompaniet hade varit till rikets nytta och inte borde straffas på detta sätt. Denna vågade åtgärd ledde till att Leijonmarck kastades i fängelse och fick i två förnedrande suppliker bönfälla om nåd. Karl XI benådade honom, men lät också trycka tjänstemannens avbön och höll i fortsättningen ett strängt öga på honom.

Redan dessförinnan hade Sven Leijonmarck utnämnts till arkivsekreterare (närmast motsvarande riksarkivarie), då han lärt sig forska i arkiv vid reduktionsarbetet. Som arkivsekreterare fick han uppleva den stora slottsbranden, som 1697 gick förödande över riksarkivet. Leijonmarck visade efter första förskräckelsen stor rådhighet i räddningsarbetet och försökte bringa ordning i kaoset. Hans medarbetare och efterföljare, den store arkivmannen Elias Palmstiöld har bevarat hans minne i sina samlingar i Uppsala universitetsbibliotek.

Posten som arkivsekreterare var inte opolitisk, eftersom Leijonmarck fick ur äldre rådsprotokoll

och andra källor framleta mot enväldet kritiska yttranden, som sammanfogades till en s.k. kassationsakt, riktad mot den gamla rådsaristokratin. Efter Karl XI:s död spelade denna kassationsakt en viss roll i maktkampen mellan rivaliserande grupper. Men Leijonmarck samlade också arkivhandlingar som höll på att gå förlorade. Senare, år 1707 räddade han den s.k. Kanckasamlingen (de Finckeska kopieböckerna från 1500-talet) från Finland till Sverige, där de ännu förvaras i riksarkivet.

När den stora lagkommissionen tillsattes 1686, fick Leijonmarck i uppdrag att tillhandahålla juristerna historiska källor. År 1689 blev han — trots konflikten med kungen — själv ledamot av kommissionen. Han deltog med iver i debatten om frälsets rättigheter och fördjupade sig i arvsfrågor. Han ville skapa skydd för att bevara jordegendomarna i släkten och lyckades i detta uppsåt. Leijonmarck gjorde allt som allt många självständiga inlägg, ofta i anslutning till sina djupgående romerskrättsliga studier. Till de rättegångsbalkar på vilka han satt sina spår hör giftermålsbalken, som Leijonmarck skrev, och förslaget till lägermålsbalk.

Som historiker fick Leijonmarck först uppdraget att skriva texten till Erik Dahlberghs stora bilderbok *Suecia antiqua et hodierna*, men den nye rikshistoriografen Olof Hermelin kapade åt sig detta arbete. Leijonmarck manövrerades 1701 till posten som vicepresident i Åbo hovrätt och bodde i Åbo till den ryska ockupationen 1713, då han precis som hovrätten i sin helhet förflyttades till Stockholm. Där tillkom under riksdagen 1713—1714 en märklig stridsskrift ”Alla fyra ständernas i Finland tal”, vars anonyma upphovsman Leijonmarck troligen var, fastän forskningen också har velat peka på biskop Johannes Gezelius den yngre som en möjlig författare. Leijonmarck spelade i varje fall som ledamot i sekreta utskottet en viktig roll som representant för den

östra rikshalvan, som just hamnat under rysk ockupation.

”Alla fyra ständernas i Finland tal” är ett av de märkligaste kraven från finsk sida på uppmärksamhet i Sverige, som någonsin författats, men också ett djupsinnigt debattinlägg i den svenska konstitutionella krisen, som kungens frånvaro hade framkallat. ”Hvad för en svår och odrägelig börda trälldom är, hälst då den med en Barbarisk Fiendes så oerhörda Tyranniska våldsamheter är beblandat”, börjar pamfletten, och fortsätter med en skildring av Finlands olyckliga öde under främmande militärvälde. Om inte snar undsättning kom från Sverige, skulle ryssarna ”göra oss till en sådan för hela världen förskräcklig trälldoms exemplum sine exemplo”, skrev författaren. Det låg i Sveriges intresse att snabbt undsätta Finland, eftersom faran var överhängande också för moderlandet — det gällde att frälsa både ”oss och eder” från den riskfyllda situationen. Man borde enligt författaren omedelbart sända Roslagsarmén på 3.000 man och 100 officerare över till Finland, bevilja den finska allmogen, som grep till vapen, tre års skattefrihet och bygga ett batteri med grova kanoner på Hangö udd.

Dessa förslag gör det uppenbart, att propagandaskriftens syfte var att verka för Finlands räddning och att dess författare kom från Finland. Den från Åbo anlände Sven Leijonmarck passar genom sina åsikter utmärkt till författare, då pamfletten kräver, att rådet på riksdagens begäran skulle i den farliga situationen styra riket diktatoriskt, med stöd av 1634 och 1661 års regeringsformer, som tidigare hade tillämpats just vid kungamaktens oförmåga att upprätthålla riksstyret. Tanken på att man i ett krisläge kunde falla tillbaka på tidigare praxis är typisk för Leijonmarcks juridiska grundåskådning och passar inte alls som argument framförd av teologen Johannes Gezelius.

Under denna tid tycks Leijonmarck ha fattat sympati för prinsessan Ulrika Eleonoras tronföljd, och hennes make, arvprinsen Fredrik vistades under sommaren 1715 en lång tid på Leijonmarcks gård Finsta i Skederids socken nära Norrtälje. Leijonmarck hade då svängt från enväldets lydige tjänare till förespråkare för ett friare statskick. Innan hovrätten flyttade tillbaka till Åbo begärde han avsked från sin befattning, troligen för att slippa döma över gärningar, som hade begåtts under den ryska ockupationen. Han menade nämligen, att dessa brott inte kunde dömas med utgångspunkt från svensk lag. Han erhöll vid sitt avsked landshövdingens titel.

Efter att ha lämnat statlig verksamhet bosatte sig Leijonmarck på sitt gods Finsta i Roslagen, på samma gård där heliga Birgitta en gång hade fötts. Där samlade Leijonmarck sina dokument och sitt bibliotek på 1400 böcker och tillbragte sina återstående levnadsår som en lärdd privatforskare. Hans stora men sedermera skingrade samlingar omfattade särskilt Finland, vars historia han ämnade skriva.

Äldre finska lånord i svenskan

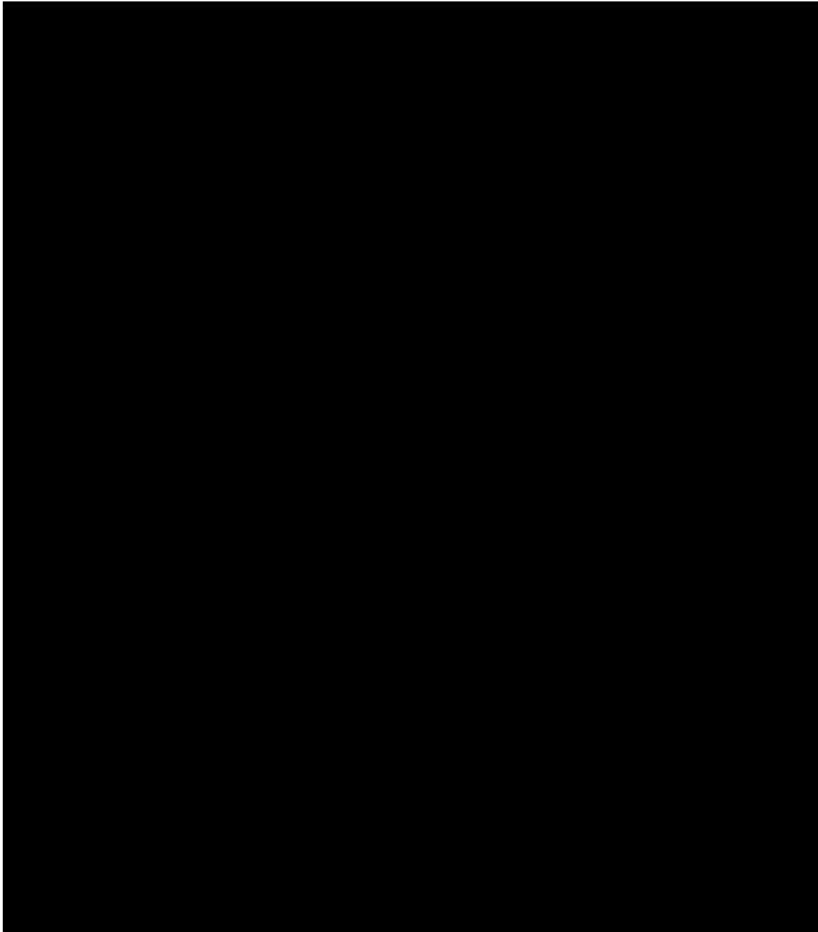
Finska språket spelar i dag en ganska undanskymd roll i svenskarnas medvetande. Det finns ytterligt få, om ens några, moderna lånord från finskan i det svenska riksspråket, och de som finns anknuter på sätt eller annat direkt till finska företeelser. Sålunda används ordet *sisu* nästan uteslutande på tal om finnarnas uthållighet och ordet *sauna* endast om finnbastun, fastän t.ex. tyskarna och engelsmännen använder detta ord i den allmänna betydelsen "ångbad". Orden *korsu* och *motti* används endast på tal om Finlands krig (ung. bunker och omringning). Ett exempel på ett modernt lånord ur finskan är dock

ordet *kosken*, den första delen av den kända brännvinsprodukten *Koskenkorvas* namn. Ordet används i genitivform och oftast vet dess användare inte alls dess betydelse (som är *forsens*). Även under äldre tid har svenskarna lånat ur finskan vilka kasusformer som helst och använt dem i sitt språk som grundformer, vilket gör ett högst egendomligt intryck, om man behärskar finska språket.

Under den tid Sverige omfattade Finland lånade svenskarna åtskilliga ord ur finskan, som användes särskilt inom perifera eller speciella områden inom språket. Det viktigaste centret för spridning av finska lånord i Sverige var då Stockholm. Även övre Norrland, särskilt dess kustland, låg öppet för påverkan från finskan. Detta område behandlas inte i detta kapitel i konsekvens med att Tornedalsfinnarna har utelämnats ur det arbete, som är förhanden.

Det äldsta kända finska lånet är ordet *pojke*, som har använts i svenskan ända sedan medeltiden. Det har kanske tidigast uppfattats som ett slags vardagsord, på gränsen till slang. Detta ord blev snabbt ett normalord och är det i särklass vanligaste av de finska lånen i svenskan. Att just pojke överfördes till svenska språket berodde måhända på ordets stora frekvens i finskan — det betyder som bekant både gosse och son. I varje finskt personnamn fanns en pojke redan på medeltiden: Heikki *Matinpoika*, Jaakko *Antinpoika*.

Bland de äldsta finska lånen finns vidare måttordet *kappe* från finskans *kappa* och fiskefångstredskapet *katsa* (finskans *katiska*). Det ordet är visserligen ett ryskt ord i finskan, men det är från finskan det har kommit till svenskan. *Pörten* är också ett medeltida lån (finskans *pirtti*), men det har främst använts om finska förhållanden, givetvis också på tal om finsk bosättning i Sverige. Ordet förekommer redan i räkenskaper från 1500-talet, ofta i kombination med ordet *ria*

Sedel på två riksdaler specie, utgiven 1828. Texten på finska "Kaxi Kowaa Riikin daleria" finns med ännu på 1800-talet. Foto Kungl. Myntkabinetet, Stockholm.

(finskans *riihi*). Det sistnämnda torkhuset var så okänt i Mellansverige, att man ibland kallade det för "lada med golv". Även ordet *pärta* (träspån för belysningsändamål) är av finskt ursprung och kommer från partitivformen av finskans *päre*. Det ordet är känt i Sverige sedan första hälften av 1500-talet.

Ett vanligt ord är *kont*, av finskans *kontti*. Det berättar om finnarnas skicklighet i näverflätning. Ordet är belagt i svenskan vid pass 1700 men kan vara avsevärt äldre. Äldre än kont är med säkerhet benämningarna på ett par fotbeklädnader,

nämligen *känga* och *pjäxa*. Kängor har man talat om sedan början av 1600-talet. Det äldsta belegget stammar från ingen mindre än Axel Oxenstierna år 1622. Känga är ett rent lån av finskans *kenkä*, sko. Möjligen var det fråga om någon ny typ av skor av finskt ursprung som vid denna tid blev mera använd i Sverige. En specialsko är i varje fall *pjäxa*, finskans *pieksu*. Ordet är känt i svenskan från början av 1700-talet. Ända sedan tidigt 1600-tal har också ordet *pajta* använts, det vill säga finskans *paita*, benämning på mansskjorta, ibland också på linne för kvinnor. Det-

ta ord används alltjämt som ett slags slangbenämning på skjorta bl.a. i Stockholm.

Ett ord av en helt annan språklig valör är ordet *perkele*, känt av svenskarna ända sedan 1600-talet. Det användes bl.a. i enklare dramer. Ett i högsta grad alltjämt levande tidigt finskt lånord är verbet *kola* eller *kola av*, som tillhör starkt vardagligt eller slangartat språk. Det äldsta kända belägget på detta ord finns i en ordbok från 1734. Finskans ord *kuolla* (dö) ligger bakom *kola*. Just för verbet "att dö" har sedan århundraden funnits olika ersättningsord, oftast ord som verkar mildare eller går mindre rakt på sak, och *kola* är just ett sådant uttryck.

Ljudlikt med *kola* är *koling*, men detta ord kommer från ett annat finskt verb, nämligen *kuulla* (höra på). Ordet behandlas närmare i ett annat kapitel i denna bok, som tar upp *Kolingens* eventuella anfader eller förebild. Ett finskt lån som nuförtiden låter helt okänt för ett svenskt öra är ordet *kajman*, med pluralformen *kajmän*. Det ordet kommer från finskans *kaima*, genitiv *kaiman*, och betyder namne.

Ett ganska stort antal vardagliga eller mer eller mindre slangartade finska lånord har haft Stockholm som sitt viktigaste spridningscentrum. Ett av dessa uttryck är det fortfarande fullt levande slangordet *kova* — "tjäna storkovan". Det betyder helt enkelt pengar. Det är ganska säkert, att ordet har sitt ursprung i finskans adjektiv "kova" med betydelsens hård. På en del äldre svenska sedlar kunde det nämligen jämte den svenska texten stå myntvärdet på finska. Och ett gängse uttryck på finska är *kova raha*, ett hårt eller klingande mynt.

De finska texterna på svenska sedlar har sin upprinnelse i ett beslut på bankodeputationen på 1747 års riksdag. I samband med detta beslut övergick man till en ny typ av sedlar, som troddes vara svårare att förfalska än de tidigare. I Kungl. Maj:ts kungörelse av den 9 februari 1748

står det, att ständerna "i anledning av åtskillige Finska riksdagsmäns ingivna besvär funnit nödigt att till Finska allmogens mera trygghet och bekvämlighet låta Summan i de mindre Banco Transport-Sedlarne tryckas även på finska språk". Sedeltryckaren bad att för utrymmets skull få trycka orden *daleri kupar raha* i förkortning, men bankoutskottet "fann nödigt, att alltsammans för de enfaldigas skull borde tryckas fullt ut". Så skedde också.

De finska formuleringarna på de svenska bankosedlarna kritiserades av translatorn i finska språket Samuel Salin, som ville, att man skulle skriva korrekt finska: *Cuusi Talaria Cupari rahaa* i stället för *Cuus Daleri Kupar raha* o.s.v. De finska texterna på 1700-talssedlarna är ju också genomgående rotväliska, formulerade som de var av professor Johan Browallius i Åbo, som var Sverigefödd, en prästson från Västerås, och av vicepresidenten vid Åbo hovrätt Johan Lagerflycht. Dessa höga herrar som kunde finska betydligt sämre än Salin påstod, att texterna var "alldeles enlige med det språk, som talas och skrives i Åbo län". Formuleringarna är dessvärre i grammatikaliskt hänseende mindre korrekta.

Ett säkert 1600- eller 1700-talsord är *rappakalja*. Redan omkring 1700 användes det efter finsk förebild om dålig svagdricka — finskans *rapa* betyder lort och *kalja* svagdricka. Ordet fick i svenskan en allmänt nedsättande innebörd av smörja, strunt, och inte minst struntprat. Ett annat dryckesord är *musta* efter finskans adjektiv "musta" som betyder svart. Ordet har bl.a. betydtt svart kaffe i svenskan.

Ordet *hyvens* är alltjämt ganska vanligt i svenskan i betydeisen "bra" eller dylikt. Bakom ligger finskans *hyvin* "bra, gott", adverb till *hyvä* "bra, god". "En *hyvens* kille" kan man fortfarande säga i Stockholm. Även ordet *kul* kommer från finskan, från finskans *kyllä*, *kyll*, vilket betyder "ja". De äldsta svenska uppgifterna om

”kul” visar att ordet tidigast betydde just ”ja, javisst”. Så småningom skedde en betydelseförskjutning så att kul numera betyder ”rolig, skojig, trevlig” eller dylikt.

Dessa ganska många tidiga svenska lån ur finskan — låt vara i slangbetonade sammanhang — ger ett ganska gott betyg på svenskarnas intresse för invandrade finnar. Man lyssnade på deras

språk och uppsnappade ord, som man berikade det egna språket med. Kontrasten mot nutida förhållanden är slående. De språkliga kontakterna mellan finsktalande och svenskar i Sverige är inte av den arten att det skulle flyta in finska lånord i svenskan. Troligen var förbindelserna i en äldre tid naturligare och mera familjära än i dag.

4. Svedjefinnarnas bosättningsperiod i mellansvenska skogar

Svedjefinnen — en odlingsspecialist

Invandrarströmmen från Finland till Sverige bestod under historisk tid av västfinnar som sökte sig från de havsnära delarna av Åboland, Österbotten, Nyland och Åland, till det centrala Sverige, mest till huvudstaden Stockholm.

Endast vid några tillfällen i historien har flyttningsrörelsen dragit med sig element av invandrare av utpräglat östfinsk extraktion. Den första av dessa situationer inträffade på 1500- och 1600-talen. Då skedde den savolaxiska kolonisationen av Mellansveriges stora skogsbygder, en företeelse som tog sin början på 1580-talet och fortsatte i ungefär ett sekel. Inflyttningen gav upphov till en omfattande finnbebyggelse i alla mellan- och nordsvenska landskap ända från Södermanland och gränsskogarna mellan Västergötland-Närke (Tiveden) i söder till Västerbotten och Lappland i norr. I väster går gränsen för finnbebyggelsen på den norska sidan i höjd med Värmland. I många landskap gick den fåtaliga och spridda finnbefolkningen redan tidigt upp i huvudbefolkningen, och som minne av den finns knappa omnämningen i historiska källor och enstaka ortnamn. Men från de egentliga "finnskogarna", där den skogssavolaxiska bosättningen var mer sammanhängande och tal-

rik, främst från Värmland (och från angränsande områden på den norska sidan) och från Dalarnas gränsskogor mot Hälsningland, Gästrikland, Västmanland och Värmland, finns ett betydande material av etnologisk, språkhistorisk och bebyggelsehistorisk karaktär. Även från de nordligare landskapen Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland finns det många spår efter skogsfinnar, som emellertid glesnar när man kommer till ännu nordligare trakter, Jämtland eller Lappland.

Gemensamt för alla skogsfinnar i Sverige var deras särartade näringsfång, svedjebruket. I motsats till västfinnarna som under medeltiden och 1500-talet hade i ansenlig mängd spritt sig till Uppland, Västmanland och Dalarna var savolaxarna inga jordbruksarbetare, vinterliggare eller arbetskraft i gruvorna (fastän de givetvis också tillfälligt kunde ägna sig åt dessa näringar) utan primärt utövare av svedjebruk, en odlingsmetod som i Finland hade uppnått en högre grad av fulländning än i Sverige. Visserligen var vissa former av svedjebruket sedan urminnes tid kända och praktiserade av den svenska landsbygdsbefolkningen. Under medeltiden bedrevs svedjebruk i östra och norra Sverige från Östergötland och norrut. I västra och södra Sverige, Västergötland eller Småland, tycks svedjebruk inte ha förekommit. Inga områden hade dock svedjeodlingen som dominerande brukningsform. Sved-

jebruket betraktades mera som en perifer inkomstkälla som jakt, fiske, hampodling o.s.v. Det var tveksamt, om tionde skulle krävas av detta näringsfång.

I de svenska svedjorna odlade man som i Finland främst råg och rovor. Från senmedeltiden nämner Olaus Magnus just råg och rovor som odlingsväxter på svedjeåkrar. I de nordiska folkens historia har denne författare låtit ingå en bild, som visar både bränningen och den året därpå mognande skörden. Røjningen omges på bilden av granar som kvistats en bit upp på stammen. I texten beskriver författaren en busksvedja där buskar och även grässvål brändes. Han antyder också, att man varken plöjde eller ärjde en svedja. Vidare nämner han att man sådde en särskild typ av svedjeråg, tuvrågen. I Hans Brask Gårdsbok omtalas "skogsuueddena" och här är det verklig skogssvedja som avses.

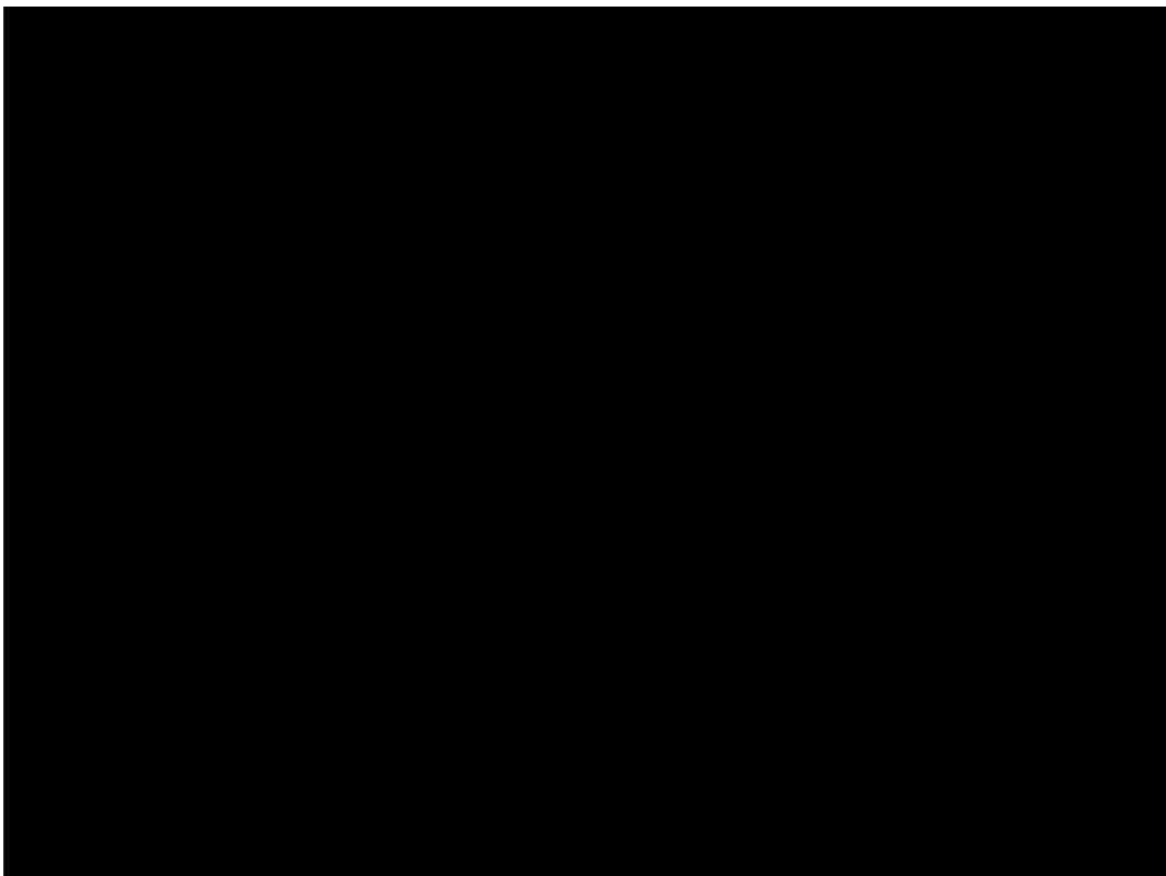
De svenska landskapslagarna ger en antydning om att svedjan under medeltiden betraktades som ett alternativ till eller en inledning till nyodlingen. Arbetsprocessen med trädfällning och bränning var ju delvis densamma vid svedjande och upptagande av åker eller betesmark. Ett av svedjandets viktigaste resultat har varit att röja mark för boskapsuppfödning.¹

I motsats till Sverige förekommer det i Finland en mera differentierad och rik terminologi när det gäller brännodlingar. Där hade svedjebruket inte karaktären av binäring, utan det blev den bärande faktorn vid kolonisationen av stora delar av landet.² De olika typerna av skog erbjöd skilda förutsättningar för svedjebruket och förutsatte olika arbetsmetoder. De skilda sätten att driva svedjebruk är också olika gamla. Äldst och mest spridd bland primitiva kulturer tycks den vanliga lövskogssvedjan ha varit. I Finland kallade man denna typ av svedja för *kaski*. Vid kaskiodling (kask = björk på estniska) fälldes lövskogen ett år före bränningen, alltid på våren när

träden stod nylövade. Ett svedjefäll kallades för *palo*. Efter bränningen såddes marken antingen med korn eller höstråg. En växande kaski benämndes *halme*. Endast en spannmålsskörd kunde uttas; därefter odlade man havre så länge som det gick — vanligen ett par gånger — varefter kaski blev svedjeäng, en *aho* som betades av boskapen. Därefter tog björkskogen marken så småningom åter i besittning. I allmänhet var en kaski sålunda under utnyttjande under en period på omkring fem år. Om 20—40 år kunde den unga skogen fällas och marken svedjas på nytt. Var mellanperioden för kort hann jorden inte återhämta sig utan utarmades på sin växtkraft.

Aska efter lövskog erbjöd ett ypperligt underlag för odling av en rad kulturväxter. Tyvärr täcktes en dominerande del av moränmarkerna av barrskog, och i barrskogsaskan ville odlingsväxterna inte trivas. På medeltiden tycks man ha kommit på en metod att förvandla barrskog till lövskog. Metoden hette *pykälökkömaa* eller *pyältäminen* och gick ut på att avbarka tall- och granskog. Olaus Magnus' bild av de avkvistade granarna föreställer troligen just denna metod. Skogen fick torka under en lång period (ofta upp till 20 år). Under tiden utbreddes sig lövsly under de döende barrträden. Till slut fälldes skogen och odlingen skedde som i en vanlig kaski. Pykälökkömaametoden förefaller att ha varit använd under 1500-talet, vilket de talrika ortnamnen med ordet "pykälökkö" visar. Sättet att avbarka grova träd praktiserades dock vid alla slags svedjeodling. De torra jätteträden som var för besvärliga att fälla blev i regel stående mitt i odlingarna.

Den tredje metoden, den mest avancerade, hette *huhuhta* och gick ut på att bränna tidigare utnyttjad granskog. Metoden kunde tas i bruk först efter det att en ny kulturväxt, tov- eller skogsråg (*korpiruis*) hade anlant till Finland. Denna växt är den enda som växer i aska av barrträd och frodas mycket bra i denna typ av jordmån, bildan-

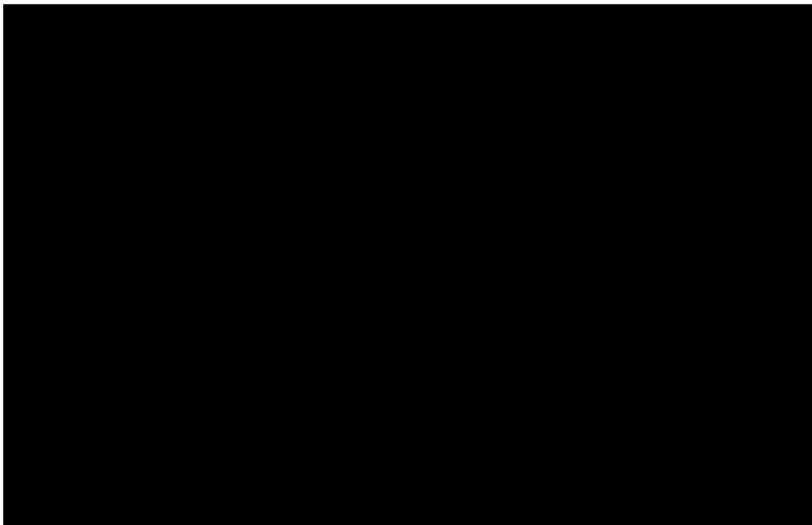

Svedjebränning i Mangskog i Värmland 1911. Brännarna är utrustade med vattenhinkar för att begränsa elden. Foto av Nils Keyland, Nordiska museet.

de tovigga, strårrika buskar som utseendemässigt skiljer sig markant från åkerrågen. Svedjerågen växer i en huuhtasvedja ypperligt, men klarar sig sämre i en kaskisvedja och ännu sämre i en vanlig åker. Växten är helt anpassad till att tillgodogöra sig barrträdsaska.

Huuhtaodlingen ägde regelmässigt rum på moränmarker och skilde sig helt från det traditionella jordbruket i dalgångarnas sedimentjordar. Odlingsmetoden omfattade åtminstone tre varianter: 1) huuhta med en bränning och en skörd, 2) huuhta med två bränningar och en skörd samt

3) huuhta med två bränningar och två skördar. De två sistnämnda metoderna var inte färdigutvecklade på 1500-talet och användes inte av skogsfinnarna. I den äldsta huuhtavarianten hade man i förväg avbarkat de grövsta stammarna och lämnat dem stående när trädfällning skedde under vårvintern. Den fällda skogen torkade under 1–2 år, brändes sedan under sommartid och jorden såddes strax därefter med svedjeråg. Kornen plöjdes eller harvades inte ner utan grodde i askan. Skörden bärgades nästa höst. Varje svedjefall gav endast en skörd. Metoden förutsatte

Sjelva svedjandet var känt i Sverige sedan urminnes tid som denna blid ur Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken (1550) visar. På bilden syns på samma gång en busksvedjas alla tre faser — kvis-tade och avbarkade granar som torkar, högar av ris som bränns och skörd som mognar. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

därför en rullande planering enligt vilken stora skogsarealer ständigt var under avbarkning, fällning, torkning eller bränning. Framförhållningen måste vara 3—4 år för att man skulle kunna leva på denna form av svedjebruk. Jämfört med pykälkömetoden var huuhta ett snabbt sätt att odla upp ödemarker.

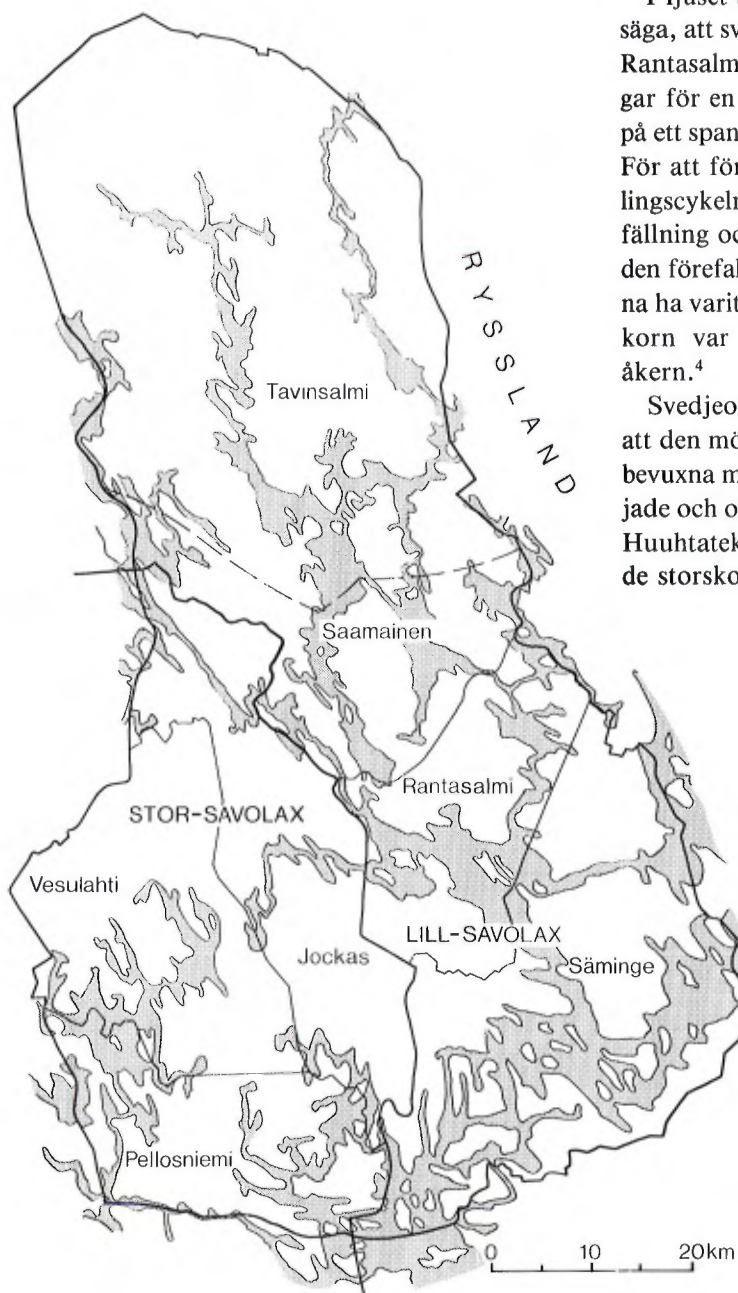
Uppgifterna om huuhtaodlingens avkastning varierar. Många belägg finns på att ett korn i genomsnitt gav en avkastning på 20 korn, men även skördar 30—40 gånger större än sådden var vanliga. Från olika håll i svedjebruksområdet finns dessutom enstaka belägg på jätteskördar på 100 bärgade korn mot ett sått, och uppgifter om att marken efter dessa skördar var så utsugen att det inte ens växte vildgräs där. Förutsättningen för de stora skördarna var svedjerågens sätt att förbuskas, varvid flera ax sköt upp ur varje sått korn. Sådden måste därför också ske mycket glest. Eftersom åkerrågen vanligen gav en skörd 5—8 gånger större än sådden, var huuhtaodlingen när den lyckades mycket givande i förhållande till sådden. I förhållande till den förbrukade

arealen var odlingsättet däremot inte så lösnande. Dessutom inträffade då och då missväxt, på svedjemark dock mera sällan än vid åkerodling. I motsats till åkerbruk tävlade svedjebruken med andra former av utnyttjande av skog och kunde bli utslaget när virket steg i värde i förhållande till spannmålet.³

Kännenheten om svedjeodlingen är i huvudsak hämtad ur källor från 1800-talet. Uppgifterna om förhållandena på 1500-talet är däremot ganska knappa. Ortnamnsforskningen, domböckerna och de kamerala skattelängderna ger inte någon entydig bild av de olika odlingsmetodernas utbredning i Savolax under kolonisationstiden. Termen *kaski* förefaller att vara ganska ovanlig i källorna och termen *huuhta* mycket dominerande. Termen *pykälä* förekommer ganska allmänt men betyder inte enbart lövskogssvedja utan också avbarkad barrskogssodling. Domböckerna använder svenskspråkiga uttryck som fällsved eller stubbesved, vilka betyder svedja före bränning (*palo*) och under odling varande svedja (*halme*).

I ljuset av räkenskapshandlingarna kan man säga, att svedjelanden krävde mycket arbete. Vid Rantasalmi kungsgård gick det hela 59 arbetsdagar för en man för att förbereda ett svedjeland på ett spannland, på annat håll något kortare tid. För att förberedelsearbetet skulle passa in i odlingscykeln krävdes det en stor arbetsstyrka vid fällning och bränning. Skörden från svedjelanden förefaller också enligt räkenskapshandlingarna ha varit bättre än från åkerbruk. Omkring 20 korn var vanligt från en svedja, 5—6 från åkern.⁴

Svedjeodlingens historiska betydelse låg däri, att den möjliggjorde kolonisation av barrskogsbevuxna moränmarker, som dittills legat outnyttjade och omöjliga att använda till annat än jakt. Huuhtatekniken var en odlingsmetod, som gjorde storskogarna i Finlands inre beboeliga. Hur

Savolax administrativa indelning enligt Kauko Pirinen (1982).

och när savolaxarna lärt sig att betvinga barrskogen är oviss, men sannolikheten talar för att innovationen kom österifrån, från slaverna. I början av 1500-talet var metoden i varje fall känd i Finland.

Bosättningen i Savolax omfattade under medeltiden de södra delarna av landskapet eller socknarna Pellosniemi, Vesulahti och Juva (vanligen kallade Stor-Savolax) samt Sääminki och Rantasalmi (Lill-Savolax). Bebyggelsen var tätast i sydväst för att tunnna ut mot norr och nordost. Landskapet var nytt; först under senmedeltiden hade det vunnit självständighet från Karelen. Norr om Haukivesi fanns ingen bosättning, blott ödemarker som utnyttjades för säsongbetonad jakt och fiske. Den nya svedjeodlingstekniken, huuhtaodlingen, gjorde det möjligt att utvidga utnyttjandeområdet. Förutom svedjemarkerna tog man också i bruk de låglänta starrbevuxna strandängarna i norra Savolax som resurs för kreatursskötsel.

Bosättningsrörelsen berodde förmodligen också på en ny pålaga, byggandet av Nyslott på 1480-talet. Den för försvarsändamål planerade borgen upprestes under lång tid genom allmogens dagsverken. Arbetsplikten ledde till en flykt till de nordliga ödemarkerna. Norra Savolax koloniserades helt enligt reglerna för det gamla ödemarksväsendet: nybyggarna kom till sitt tidigare ödeområde från den gård som innehade nyttjanderätten. Eftersom äganderätten till ödemarkerna var koncentrerad till de tre socknarna Juva, Rantasalmi och Sääminki kom också nybyggarna från dessa socknar. De sydvästliga socknarna Vesulahti och Pellosniemi deltog inte i befolkningsrörelsen.⁵

Kolonisationen hade av allt att döma börjat spontant men blev snart föremål för kronans reglerande och styrande verksamhet. Kronans intresse var i huvudsak skattepolitiskt. Det utgick från föreställningen, att de obebodda ödemarkerna

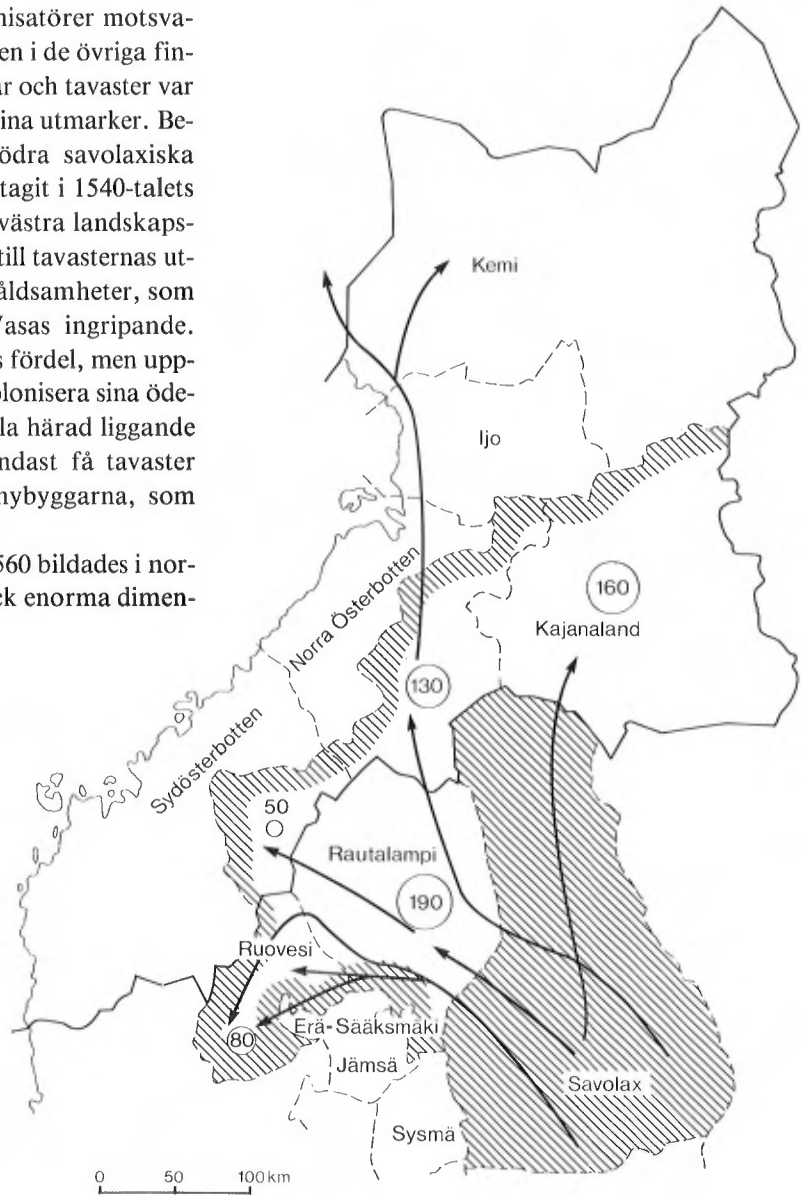
tillhörde staten och inte var stamgårdarnas egendom. Gustav Vasa framförde denna åsikt i ett antal öppna brev på 1540-talet, som riktade sig till olika svenska landskap.⁶ Kronans intresse var att separata, skattlagda hemman uppstod i den befintliga bosättnings periferi i stället för att överbefolkade stamgårdar skulle dra nytta av sina utmarker utan ny skattläggning. Försvarspolitiska skäl talade också för kolonisation i det mera skärpta östpolitiska läge som rådde på 1500-talet; det inre av Finland var på sätt och vis ett ingenmansland, som det gällde att besätta.

Kolonisationens inledningsfas var en rörig tid, då den fasta befolkningen kände fruktan att ödemarkerna skulle gå ur släktens ägo och då kolonisterna själva strävade efter att få besittningsrätt till sina nyupptagna hemman. Kronans representanter på Nyslott började dela ut besittningsinstrument eller fastebrev till bönderna som också inskrevs i jordeböckerna. Den förste som gjorde detta var Klemet Krook, slottshövitsman på Nyslott 1542—1547. Allmogen kallade fastebreven för *kukkarokirja*, eftersom bönderna förvarade dem i sina penningpungar (kukkaro). Fastebrev delades ut fram till 1570, då det 25-åriga kriget mot Ryssland bröt ut. Genom dem fick kronan ett fast grepp om nyodlingen. Hårda tag blev vanliga mot de bönder, som upptagit svedjehemman utan tillstånd — de drevs bort och deras byggnader brändes.

Det synligaste resultatet av kolonisationen blev grundandet av Tavinsalmi socken och kungsgård 1548. Därmed hade norra Savolax fått en egen administrativ enhet och landskapet var i princip färdigbefolkat. Ett bakslag inträffade på 1550-talet, då Gustav Vasas ryska krig ledde till ödeläggelse på många håll. Nya skatter och inkvartering av soldater betydde en allmän stagnation, och många nybyggen blev antingen helt övergivna eller kameralt öde, d.v.s. de förlorade sin skatteförmåga.⁷

Savolaxarnas iver som koloniserare motsvarades inte av liknande strävanden i de övriga finska landskapen. Österbottningar och tavaster var tröga att ta upp nya hemman i sina utmarker. Befolkningsströmmen från de södra savolaxiska socknarna, som inte hade deltagit i 1540-talets expansion, vällde nu över den västra landskapsgränsen. Där kom nybyggarna till tavasternas utmarker, vilket 1551 ledde till våldsamheter, som stillades först efter Gustav Vasas ingripande. Kungen dömde till savolaxarnas fördel, men uppmanade också tavasterna att kolonisera sina ödemarker. Till de norr om Hollola härad liggande ödemarkerna flyttade dock endast få tavaster jämfört med de savolaxiska nybyggarna, som kom i mängd.

Den nya storsocknen, som 1560 bildades i norra Tavastland, Rautalampi, fick enorma dimen-

Spridning av savolaxisk kolonisation till områden utanför landskapet enligt Kauko Pirinen (1982).

sioner: dess längd i nord-sydriktning var 20 mil och öst-västliga bredd 15 mil. Bosättningen i detta område tätnade dramatiskt under 1560- och 1570-talen. Från en liten början — från 38 savolaxiska och sex tavastländska nybyggen 1560 steg antalet hemman till 188 savolaxiska och 50 tavastländska bosättningar år 1580. Skillnaden mellan savolaxare och tavaster är iögonenfallande vad namnen beträffar på grund av de förras östfinska släktnamn. Andelen savolaxare av Rautalampis befolkning var ungefär 77—80 %. Studiet av släktnamnen har visat, att savolaxarna hade i övervägande grad kommit från de sydvästliga socknarna i landskapet Savolax, Pellosniemi och Vesulahti. Från Vesulahti hade bl.a. representanter för släkterna Arpiainen, Hyttiäinen, Ikonen, Karjalainen, Kokkonen, Pöntynen, Tarvainen, Viljakainen, Häkkinen och Vilhunen utvandrat, från Pellosniemi t.ex. Metsonen, Tenhunen, Minkkinen och Puttonen.

Rautalampi storsocken fungerade som bas för fortsatt kolonisation av ödemarker i Finlands inre. Utflyttningen därifrån gick åt tre håll: till norra Satakunta, södra Österbottens ödemarker och norra Österbottens inland. Norra Satakunta koloniserades i tävlan med landskapets egen befolkning, och Ruovesi storsocken med blandad befolkning uppståd. År 1571, då silverskattelängden upprättades, uppgick savolaxarnas andel av nybyggarna till 51 % (74 hemman). Genom att kolonisera Ruovesi hade svedjebbrukarna kommit till Kumoälvens källflöden, som rann västerut till Bottenhavet. I Sydösterbotten gick befolkningsströmmen vid pass 1560 över vattendelaren, varvid savolaxarna koloniserade kustsocknarnas inland. 75 savolaxiska släktnamn har blivit upptäckta i källorna avseende dessa trakter. Kolonisatorerna utmärktes av stor rörlighet, nybyggen uppstod och försvann med avsevärd hastighet. Många tycks ha fortsatt mot nya mål, eventuellt till Sverige med kustbornas storbåtar. Från de

svensktalande kustsocknarna utgick nämligen en livlig bondeseigration till Stockholm. Norra Österbottens savolaxiska bosättning hade sin upprinnelse inte bara i Rautalampitrakten utan också i områdena kring Ule träsk och Kainuu, vilka hade blivit koloniserade från Tavinsalmihället. Utöver namnskicket bär dialekterna överallt vittne om den savolaxiska befolkningsexplosionen.⁸

Längre fram i tiden, på 1600-talet, fortsatte den savolaxiska befolkningsströmmen i oförminskad omfattning att rinna ut ur Finland. Utöver finnbebyggelsen i Sverige uppstod flyttningsrörelser österut, till Kexholms län, och söderut, till Ingermanland. Även till Estland flyttade finnar, men det är oviss, om dessa var savolaxare. Dessa befolkningsrörelser betydde, att övergivna hemman efter karelarnas flykt togs i besittning men de hade också inslag av nyröjning och förtätande av bebyggelsen. Kolonisationens omfattning var stor. Norra Karelen fick totalt 379 savolaxiska nybyggareheter, vilket betyder, att landskapet skiftade karaktär från grekisk-ortodox och karelskt till lutherskt och savolaxiskt.

Forskningen kring savolaxarnas flyttningsrörelser har i Finland blivit alltmer avancerad. I det finska området har det varit möjligt att följa savolaxarnas spår genom förekomsten av de östfinska stabila släktnamnen, som alla slutar på *-nen*. Eftersom samma släktnamn förekommer i olika utflyttnings- och inflyttningsområden kan samband mellan trakterna bevisas. För att uppnå en ännu högre grad av kunskap har forskningen även börjat omfatta förnamnen. Planer finns att registrera hela den savolaxiska befolkningen per dator och göra exakta jämförelser därigenom möjliga.⁹ Typiskt för förhållandena är, att de savolaxiska släktnamnen är så många — t.ex. i Rautalampi förekommer under perioden 1560—1606 ca 150 olika efternamn — att relativt säker kunskap om nybyggarnas ursprungsorter kan erhållas.

Med stöd av de svenska källorna är forskning kring de östfinska släktnamnen däremot helt omöjlig. De svenska myndigheterna — fogdarna, häradsskrivarna, lagläsarna o.s.v. — var helt ovana att i sina längder och domböcker införa östfinska släktnamn, som klingade obegripliga i deras öron. Uppgifterna om skogsfinnarnas släktnamn i Sverige är därför alltid sentida, d.v.s. upptecknade av olika forskare på 1800- och 1900-talen hos skogsfinnarna själva, som från generation till generation internt bevarat sina släktnamn. Sådana uppteckningar gjorde redan C. A. Gottlund under åren 1817—1821. Han skrev svedjefinnarnas namn till och med i de lokala kyrkoböckerna under sina vistelser i prästgårdarna, men de kom naturligtvis inte därmed till offentlig användning.

I stället var det relativt vanligt, att den svenske tjänstemannen skrev ordet "finne" i källorna vid sidan av personnamnet och farsnamnet, t.ex. "Henrik Olofsson finne", "en finne Henrik Olofsson" eller "finnen Henrik". Frågan är emellertid, om ordet finne alltid infördes eller om det finns många finnar, som blott förekommer med sitt person- och farsnamn, alltså som "Henrik Olofsson". Troligt är, att tillägget "finne" ofta utsattes när namnet förekom för första gången, men att det senare mer eller mindre kom ur bruk i takt med personens yttre assimilering i den nya miljön. I den kommande framställningen tas endast sådana personer i betraktande, som uttryckligen kallas för finnar.

Det bör dock påpekas, att viss teoretisk möjlighet finns att genom släktforskning föra tillbaka de på 1800-talet återupptäckta släktnamnen till deras första bärare i Sverige. Dessutom kan vissa iakttagelser baseras på skogsfinnarnas förnamn, som även de ofta gick vidare i släkten enligt ett strängt schema, enligt vilket den äldste sonen döptes med farfaderns namn. Förnamnsskicket är även för övrigt tämligen begränsat, då för-

namn med främmande klang eller komplicerat uttal undveks. De vanligaste förnamnen var Per (Pekka), Pål (Paavo), Olof (Olli), Hans (Hannu), Nils (Niilo), Mats (Matti), Lars (Lauri), Johan (Juhana), Henrik (Heikki) och Anders (Antti). Dessa mansnamn utgjorde 1541 ett övervägande flertal (90 %) av förnamnsbeståndet i Savolax.¹⁰

Det finns relativt få autentiska skildringar av skogsfinnarnas svedjebbruk i Sverige. Den geniale insamlaren och finnättlingen från Tornedalen *Martti Mörtberg* lyckades emellertid under en expedition Östmarks finnskog 1935 spela in följande livfulla beskrivning av den uråldriga odlingsmetoden:

Ne hakkais huuhan ennen messumarjanaikaan, ennen niittoaikoa, jotta se sai maata yllte toiseen ajastaikaan elikkä kolmanteen. Se oll paremp kun se sai moata enempi. Sitten kun ne sytytti sen huuhan, niin ne sytytti sen monesta paikasta ympäriis, jotta se paloi sisään päin, jottei se männy laajalti mehtään, tull. Niit oll rullikuppiloita, jotka tais lumoa valkean, jottei se männy liian laajasti. Ne kulk ympäriins ja niill oll teräsräatoja käjessään, ja ne sopisi jotain. Sitten kun ne oll polttanna, niin ne kylv sen huuhan; sitten ne harkkais maahan rukiin siihen poroon. Kun se penso liiaks, niin ne päääst eläimiä siihen, vuohia ja lampaita, jotka ne söit niitä. Toisena kesänä, kun se ruis oll joutunn, niin ne leikkais sen ja henkäis sen kuivaan, ja sitten kantoivat kokoon pieleksiin; ja kun talv tull, niin ne ajoi kottiin ja ryskäis sen.

De brukade hugga sveden före midsommartiden, före skördetiden, för att den skulle få ligga över till nästa år eller till tredje. Det var bättre, när den fick ligga längre. När de sedan antände svedjen, så antände de den på flera ställen runt omkring, så att den fick brinna inåt, så att elden in-

te spred sig för långt in i skogen. Och det fanns trollgubbar, som kunde döva elden, så att den inte spred sig. De brukade gå omkring, och de hade stål i handen och mumlade någonting. När de hade bränt, så såddå de sveden; sedan harkade de ner rågen i askan. När (rågen) blev alltför tät, så brukade de släppa på kreatur, getter och får, som betade av den. Andra sommarn, då rågen hade mognat, skar de den och hängde upp den att torka, och bar sedan ihop den i hässjor; och då vintern kom, körde de hem den och tröskade den.¹¹

Hertig Karl och savolaxarna

Finnkolonisationen i Sverige före 1600 ägde på något undantag när rum i ett område, som utgjorde hertig Karls furstendöme. Av denna anledning bör sambandet mellan förhållandena i detta territorium och savolaxarna utredas som en nödvändig inledning till svedjefinnarnas historia.

Gustav Vasas tredje son hertig Karl erhöll i likhet med sin äldre bror Johan ett hertigdöme vars förvaltning han tillträdde 1568. Hertigdömet omfattade Värmland, nästan hela Södermanland och Närke samt vissa socknar i Västmanland (Snävringe och Tuhundra härader) och i Västergötland (Vadsbo samt Valle härader). Karls besittningar i Västmanland gick dock med tiden förlorade. Hertigdömet städer var Nyköping, Strängnäs, Torshälla och Örebro. Statsrättsligt styrde hertigen sitt territorium i kraft av Gustav Vasas testamente, där en maktfördelning mellan kungamakt och hertigens makt var stipulerad, men i realiteten hävdade han i det närmaste full och odelad myndighet över sitt furstendöme. Skattelängderna uppvisar, att hertigdömet år 1583 hade bortåt 9.000 besuttna bönder eller tor-

pare; dess folkmängd bör med städerna ha omfattat ett par hundra tusen människor.¹

Karls förvaltning av hertigdömet följde den europeiska merkantilismens mönster. Han grundade nya städer (Karlstad, Mariestad, Mariefred och Bro, senare Kristinehamn) och ivrade för deras blomstring; särskilt gynnad var hans residensstad Nyköping. Han styrde ekonomin på sina slott och gårdar (Nyköping, Örebro, Strängnäs, Tynnelsö, Konungsberga, Eskilstuna och Julita) i detalj genom ett 30-tal fogdar, som hade att avlägga räkenskap inför kammaren i Nyköping. Karl befann sig ständigt på resor i sitt område och ingrep när anledning gavs. Det personliga regeringssättet i den lilla staten var en nödvändighet, eftersom ingen samordning eller delegering av makten förekom. Den viktigaste tjänstemannen under hertigen var Karls kamrer i Nyköping; denna befattning innehades 1568—1585 av den duglige administratören Nils Nilsson. Utöver de inkomster som årliga räntan och de permanenta och mera statiska skatterna utgjorde sörjde Karl särskilt för att hans privata inkomster skulle öka. De utgjordes av avkastningen av bergsverk, fiskerier, svedjeländ, arvegodsen och tullkvarnarna samt framför allt av kronohemmanens skyldigheter.

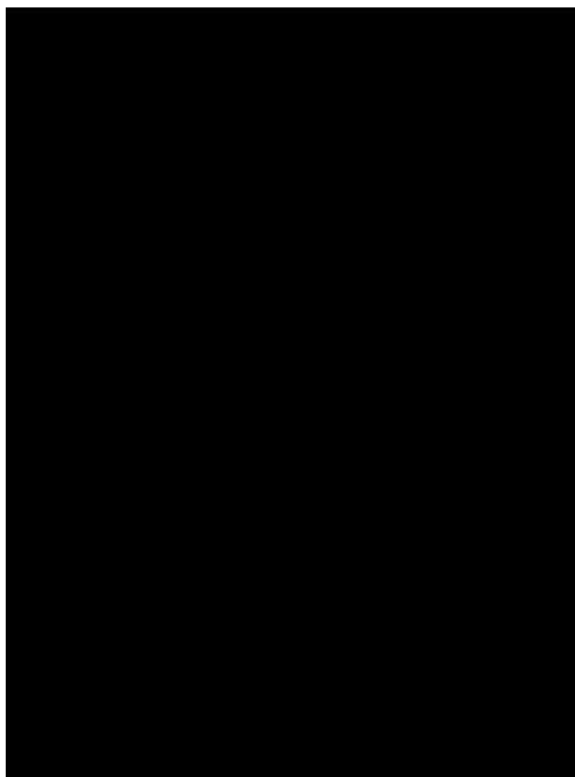
Från troligen 1592 finns en uppskattning, enligt vilken hertigdömet inkomst skulle ha varit omkring 80.628 daler, vilket kan sättas i jämförelse med rikets totala skatteuppbörd, ca 442.500 daler.² Hertig Karl besatt sålunda en inte föraktlig ekonomisk makt, som han ständigt eftersträvade att utöka.

Hertigdömet sträckte sig som en bred zon tvärs genom det svenska moderlandet från Östersjö-kusten till den norska gränsen. Det utgjorde efter hertig Karls brytning med sin bror konungen en påle i köttet på den svenska statskroppen. Hertigen skyddade allehanda motståndare till kung Johan och inkallade präster, som inte gick med

på konungens nya liturgi; han drev en självständig antipolsk utrikespolitisk linje och motsatte sig Sigismunds arvsrätt till den svenska tronen. Så stor var bitterheten mellan bröderna att hertigen på ett par decennier ytterst ogärna lämnade sitt territorium och mestadels vistades på sina slott Nyköping, Gripsholm och Örebro.

Inom det vidsträckta mellansvenska landområde som hertigdömet utgjorde hade den senmedeltida agrara regressionen gått fram. Särskilt i Värmland var de dansk-norska härjningarna omfattande efter det nordiska sjuårskriget och lämnade stora delar av landskapet obebodda. De gamla byarna var statiska agrarekonomiska system, inom vilka det ytterst uppspaltade ägandemönstret och det gemensamma utnyttjandet av utmarker gjorde expansionen trög. I början av 1570-talet tycks en spontan kolonisationsrörelse ändå ha uppstått bland allmogen. Nybyggarna antingen utnyttjade områdena i byarnas periferi, s.k. utjordar, eller sedan slog de sig ner på de under medeltiden ödeblivna odlingsställena i skogsmarkerna. De stödde sig på Gustav Vasas förordningar från 1540- och 1550-talen om nybyggen, som uppmanade till kolonisation om den inte skadade den existerande bebyggelsen.³ Ingenting tyder på initiativ från hertig Karls sida, som ingrep med regleringar först när konflikter hade uppstått med kolonistörerna och bolbyarna i slutet av 1570-talet och i början av 1580-talet. För kolonisationens tidiga början vid omkring 1570 talar en uppgift från 1593, som säger, att torp hade allmänt upptagits under loppet av tjuugo år.⁴

Forskningen har inte kunnat klarlägga vilka orsaker som ledde till denna omfattande mellansvenska kolonisationsrörelse. Befolkningstryck, ekonomisk efterfrågan på de koloniserade områdenas produkter och kronans planering har framförts som möjliga anledningar. Uppenbart är, att röjningsarbetet i de spridda utmarkerna

Hertig Karl 1596. Gravyr av Hieronymus Nützel. Foto Svenska Porträttarkivet.

bestod av upptagande av åker och äng, inte av svedjebruk av finsk modell. Kolonistörerna odlade korn på sina små åkertäppor; boskapsskötselns stora betydelse syns i rannsakningslängderna av uppförda fähus och hölador, som ofta var de första byggnaderna på ett nybygge. Kolonisationen ger intryck av att ha varit ett slags permanentboende i byarnas forna fäbods- och vallmarker samt upptagande av forna ödetorp.

Rannsakingarna över nybyggare ger också vid handen, att kolonistörerna till övervägande del, om inte helt, var svenskar, förmodligen egendomslöst ungt folk från de gamla byarna. Vad som egentligen gav upphov till deras flyttning till

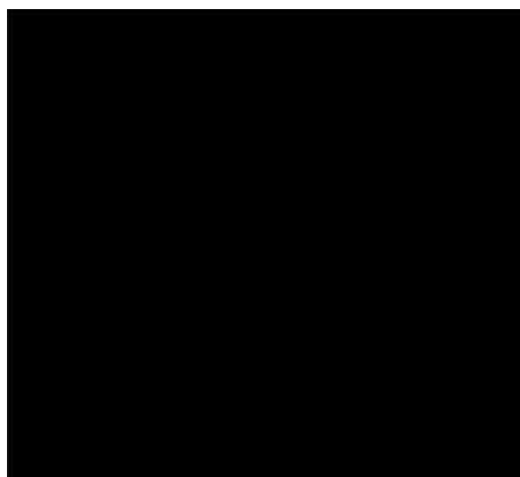
nya boställen är inte känt. Som en möjlig gnista kan tillkomsten av en särskild skatt, fodernötsskatten, kanske betraktas. Denna skatt uppbars av varje hemman med vissa längre intervaller (6 år) i form av ungt levande nötboskap och ersatte en äldre skyldighet att till uppfostring emotta kronans hästar. Fodernötsskatten ledde till en intensivare boskapsuppfödning till vilket nybyggena lämpade sig väl. Denna relativt lindriga hjälpskatt kan dock inte ensam förklara den på 1570-talet explosiva kolonisationsrörelsen.

Hertigen ingrep i kolonisationsförloppet i slutet av 1570-talet och början av 1580-talet med flera öppna brev. I ett öppet brev från den 10 september 1579 säger Karl, att en del nybyggare hade varit hos honom och att han tillät dem att uppta nya torp, dock på det villkoret, att fogden, häradshövdingen och tolv "beskedelige Män aff häredet" först hade godkänt platsen för nybygget, som inte fick vara "gamble bolbyer til hinder och meens" eller för nära "någers endskyldte äger som med råå och röör umlagde finnes". Nybyggaren fick njuta sju års skattefrihet under röjningsskedet; därefter skulle skattläggning ske.⁵

I ett annat brev, "förbund att hindra dem som torpeställe optage vele", daterat den 23 juli 1581, säger hertigen, att det fanns både präster och bönder, som ville hindra nybyggare att slå sig ner närmare än två och en halv mil från deras egna gårdar. Sådant beteende skall enligt hertigen vara strängt förbjudet, och den som hindrar rimlig nyodling skall "icke allenest till gods och ägodelar utan så och till livet utan nåd straffas".⁶ Vidare utgick från hertigens kansli den 31 juli 1581 och den 2 november 1582 två öppna brev, som särskilt riktade sig till nybyggarna i Värmland. Breven underströk kraftigt behovet att odla upp de ödeblivna områdena. Den skattefria tiden befästes i dessa brev till sex år.^{6b} Men Karl gick längre än till uppmaningar och råd. Från hans s.k. varuhus i Nyköping och från kungsgår-

darnas spannmålsmagasin delades det ut säd till utsäde till nybyggarna. Sädeslaget var alltid korn.⁷ När det gäller finska nykomlingar, försåg hertigen dem också med kor. Det förefaller som om dessa torpare skulle från början — alltså redan innan frihetsåren hade tagit slut — ha betalat en särskild smörskatt som ersättning för den erhållna boskapen.^{7b}

För att hålla reda på de nyanlagda torpen och deras skatter genomfördes ett omfattande rannsaktionsarbete omkring år 1585.⁸ Fogdarna på olika håll fick i uppdrag att själv besöka de nya torpställena, ta reda på när de hade grundlagts, kontrollera deras bärkraft och notera, när de skulle börja erlagga skatt. Till följd av befallningen anlände till Nyköping ett stort antal rannsaktionslängder förda under högst varierande principer, vilka avsåg kolonistörernas verksamhet mellan 1579—1586. De bands samman i hertigens kammare tillsammans med längder på fodernötsskatten till ett pergamentsband med påskriften "Extrakt öfver Nye Optagne Gårdar och Torp Uti Södermanland Ifrån Åhr 1580 till Anno 1586".⁹

Hertig Karls sigill från 1581. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

Dessa rannsakningslängder utgör huvudkällan för den svedjefinska bosättningen i hertigdömet på 1580-talet. Mycket mera än om finnarna har de dock att berätta om den regelrätta svenska kolonisationsverksamheten. De från olika håll anlända rannsakningslängderna ger när de är som fylligast nybyggarnas och torpens namn, anläggningstid, byggnader och odlingar. Som torftigast räknar de upp torpen som en siffra per socken. Ett sammandrag i materialet, som inte är heltäckande men ger ändå en fingervisning om kolonisationens omfattning, ger vid handen, att de nyanlagda torpens antal var i Närke 87, i Vadsbo och Valle härad (i Västergötland) 83, i Värmland i Västersysslet 44, i Östersysslet 80, i Södermanland i Daga, Öknebo och Hölbo härad 51, i Åkers och Selebo härad 28, i Opunda härad 41, i Rekarne och Villåttinge härad 29, i Rönö och Jönåkers härad 105, alltså totalt 548 nybyggen, av vilka ungefär hälften i Södermanland, hälften i de västra delarna av hertigdömet.¹⁰

En ny genomgång av kolonisationsläget gjordes vid mitten av 1590-talet. Då gav hertigen till den unge skrivaren i sitt kansli Erik Jöransson Tegel, som var son till Erik XIV:s avrättade rådgivare Jöran Persson och skyddsling i furstendömet, i uppdrag att granska nybyggen.¹¹ Den 8 november 1593 skrev Karl i en fullmakt, att han hade under tjugo års tid låtit grunda hemman och torp i kronans skogar i hela hertigdömet. Nu fanns det all anledning att för räknekammarens behov åstadkomma en säker förteckning över alla dess nybyggen. Erik Jöransson befalldes att fara runt från socken till socken och rannsaka, när de nya hemmanen var upptagna och när de skulle skattläggas, hur mycket de hade åker, äng, skog och fiskevatten, betesmarker och andra tillgångar. Han skulle ge namn åt varje nybygge, om ett sådant saknades, och teckna det i skattelängden. Han skulle uppmana nybyggarna att årligen ut-

vidga sina odlingar med ett halvt spannländ åker och så mycket äng de orkade röja, men undvika att tränga in på de gamla bolbyarnas områden.¹² I ett något senare brev från den 6 maj 1594 uppmanade hertigen Erik Jöransson på nytt att resa omkring i furstendömet och anteckna varje torp och nybygge på kronans skog, eftersom det fanns nyrojningar som inte hade kommit med i några längder och jordeböcker alls och som därför slapp att betala skatt. I den nya fullmakten underströks det, att Erik Jöransson skulle i sitt rannsakande dra nytta av fogdarnas kunskaper och också genomföra skattehöjningar, när så syntes befogat.¹³

Resultatet av Erik Jöransson Tegels arbete är inte känt i detalj. Någon totalinventering av torp i form av rannsakningslängder från de olika häraderna finns inte bevarad. Ett sammandrag existerar dock under rubriken "Skatteläggning, Tillökning och förbättring på Torpare och Nybyggare av Erik Jöransson 1594".¹⁴ I sammandraget räknar Erik Jöransson, att de under tiden 1580—1595 upptagna torpen fördelar sig på följande sätt:

Södermanland

skattlagda torp	281	385
inte skattlagda torp	104	

Närke

skattlagda torp	130	254
inte skattlagda torp	124	

Värmland

skattlagda torp	349	458
inte skattlagda torp	109	

Sammanlagt 1097 torp

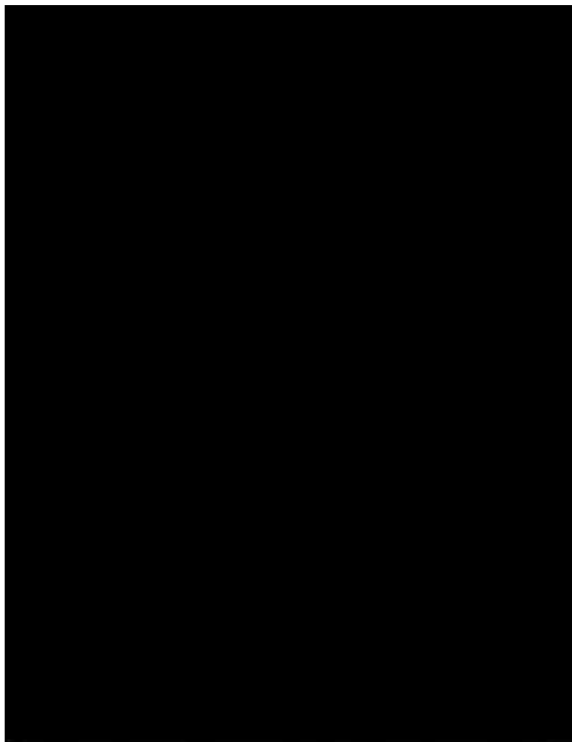
Skillnaden mot siffrorna från 1585 (548 nybyggen) uppvisar en fördubbling. Eftersom de icke skattlagda, förmodligen yngre torpen stannar i

Erik Jöranssons beräkning vid 337, bör en ansenlig kolonisation ha ägt rum även 1585—1590, medan takten därefter torde ha varit mera måttfull. Erik Jöranssons rannsaking ger också en provkarta på de skattepersedlar, som nybyggarna förväntades producera. Vid sidan av en betydande animalieproduktion (oxar, får, smör), typiska skogsprodukter (skinn, näver, tjära, ved) samt järn förekom det en mindre produktion av spannmål (drygt 163 tunnor, d.v.s. knappt ett halvt spann per skattlagt nybygge). Det är troligt, att större delen av säden var korn, nybyggenas första sädesslag.

Någon systematisk undersökning om hertig Karl som spannmålshandlare existerar inte. *Christer Öhman* har dock i sin avhandling om Nyköping och hertigdömet 1568—1622 (1973) tagit fram intressanta om än sporadiska siffror om denna sida av hertigens ekonomiska verksamhet. Spannmålen var vid sidan av järnet den viktigaste exportartikeln i furstendömet. Exporten var helt dirigerad av hertigen, eftersom ett formellt exportförbud rådde i hela riket och förutsatte särskilda utförsellicenser i varje enskilt fall. Både holländarna och lybeckarna köpte spannmål, som utfördes från Nyköping i en kvantitet växlande mellan 4.000—6.000 tunnor per år.¹⁵

Efterfrågan på spannmål var stor. Sannolikt berodde köparnas intresse på en bristsituation på marknaden, som störningar i Östersjöhandeln hade framkallat. Blockaden av Narva i början av 1570-talet betydde, att östeuropeisk råg flöt ytterst ojämnt ut ur de baltiska hamnarna.

Hertig Karls ansträngningar att höja produktionen av spannmål på sina gårdar var betydande. Han introducerade nya sädesslag — t.ex. det tyska vetet, som började odlas på kungsgårdarna. Nya och förbättrade kvarnar byggdes av inkallade tyska mästare och togs successivt i bruk. Dessutom hade hertigen fått upp ögonen för svedjerågen, som hans kunder — lybeckarna och

Det första belägget på finnbebyggelse Värmland. KA, Södermanlands handlingar 1580: 18 pag. 474.

holländarna — var vana att inhandla i de stora Östersjöhamnarna.

De första uppgifterna om svedjeodlingarna på kungsgårdarna är från 1577. Enligt ett "Register på svedjerågen av Södermanland och Närke anno 1577"¹⁶ odlades svedjeråg i åtta olika häradar i furstendömet. Det är genomgående fråga om mycket små kvantiteter och avkastningen förefaller ha varit dålig. Registret uppger, att skörden per korn bara var 3—5 korn. I Östernärke tycks avkastningen ha varit den bästa — sådden på 3 pund hade gett en skörd på 15 pund. Två år senare, 1579, uppsatte man ett utförligare "Register på de Svedjeland som fällde äre och sådde anno 1577 intill uppbörd anno 1579". Detta register räknar upp totalt 44 svedjeland över-

allt i furstendömet där man hade sått sammanlagt 23 pund 4 1/2 spann råg — vilket betyder omkring 94 tunnor. Några uppgifter om skörden förekommer inte.^{16b}

Experimentet förefaller tämligen storstilat. Det är dock osannolikt, att man för detta försök skulle ha fått ihop nära hundra tunnor svedjeråg, som var föga känd i furstendömet. Den låga avkastningen tyder tvärtom på att provet utfördes med vanlig råg. Att frågan om de olika sädesslagens avkastning var aktuell denna tid, syns av en skrivelse från hertig Karl till kamreraren Nils Nilsson den 10 oktober 1579, där hertigen anbefaller sin trotjänare att utan dröjsmål kräva av fogdarna uppgifter om årsväxten. De skulle lämna ”rätt besked hur mycket som vart slags säde giver efter hundradetalet”.¹⁷

Räkenskaperna för hertigens varuhus i Nyköping tyder på att vissa mindre kvantiteter bärgad svedjeråg nu inflöt i magasinen. Sålunda emottog proviantkammaren 1578 från Oppunda härad i Södermanlands sydvästra hörn 6 pund 1 1/2 spann svedjeråg.¹⁸ Fyra år senare, 1582, gav t.ex. Rekarnes härad (ovisst om Väster- eller Österrekarne avses) vid Hjälmarens östra ände 23 tunnor 1/2 spann av detta sädesslag i avkastning.¹⁹ Från Rönö och Hölebo härader alldeles vid Nyköping kom dessutom 20 tunnor 7 spann svedjeråg.²⁰

Dessa kvantiteter berättar om att en viss svedjeodling kommit igång, sannolikt i större omfattning än vad siffrorna anger, då svedjeråg också kunde bokföras som vanlig råg. Hur hertigen såg på svedjeodlingen framgår av ett öppet brev till allmogen i Värmland, som är daterat den 21 september 1587. I detta dokument sägs det, att liten årsväxt med därpåföljande dyrtid var vanligen förekommande i den landsändan. Det berodde på att allt utsäde såddes först sent på våren, varför rågen inte hann mogna. Därför borde innehavare av kronohemmanen fälla skog och bru-

ka svedjeländ som såddes på hösten. En tunn råg borde varje kronotorpare varje år så i svedjan. Om man inte lydde denna befallning, skulle straffet bli strängt.²¹

Dokumentet visar, ett hertig Karl såg svedjandet som en viktig binäring för samtliga nybyggare, inte som ett särskilt drag hos koloniserande finnar. Att han rekommenderade svedjebruk enligt huuhtametoden står utom allt tvivel.

Inom forskningen råder en stor oklarhet om finnarnas andel i nybyggarverksamheten. Vissa forskare har sett en stor del av kolonisationssträvandena på 1570- och 1580-talet som utprungna ur invandrade savolaxares nybyggari-ver. Sålunda har redan *Petrus Nordmann* i sin avhandling från 1888 gjort gällande, att finnarna flyttade i mängder in i furstendömet till följd av ett särskilt för dem år 1583 utfärdat tillstånd.²² Samma åsikt hävdas delvis också av *Richard Broberg*, men mera nyanserat. Den skogsfinska kolonisationen ledde enligt honom redan på 1580-talet till täta bosättningar på olika håll i Södermanland.²³ Senast har *Jan Brunius* ansett, att finnarna svarade för ca en tredjedel av nyodlingen i Kvistbro och Tångeråsa socknar i västra Närke åren 1570—1600. Dessutom skriver denne forskare, att finnarnas nyodlingar kan ha haft betydligt större omfattning än som framgår av de sporadiska uppgifterna i 1500-talsmaterialet.²⁴

Å andra sidan har en forskare som *G. O. F. Westling* sagt, att finnarna knappast förekom i hertigdömet i någon större mängd.²⁵ Dessutom har *Eva Österberg* funnit i fråga om västra Värmland, att några fler belägg på finnkolonisation än ett enda inte existerar där för tiden före 1600 och att även bosättningen av finnar i hertigdömetns övriga delar måste ha varit blygsam.²⁶ Olikheten i dessa åsikter illustrerar bra hur olika man kan bedöma en företeelse, som lämnat ganska få och motstridiga spår i källorna. Myc-

ket beror på hur höga växlar man vågar dra av de sporadiska säkra beläggen och hur mycket man kan utgå från den senare, bevisligen stora skogsfinska bosättningens existens.

Tanken att hertig Karl inkallade svedjefinnar till sitt furstendöme förekommer i skogsfinsk tradition och har dessutom visst stöd i urkunderna. Det är också svårt att tänka sig en helt spontan flyttning av svedjande savolaxare till hertigdömet under en tid då man principiellt var tvungen att ha myndigheternas tillstånd till att flytta. Distansen och kommunikationerna förutsätter något slag av officiellt initiativ.

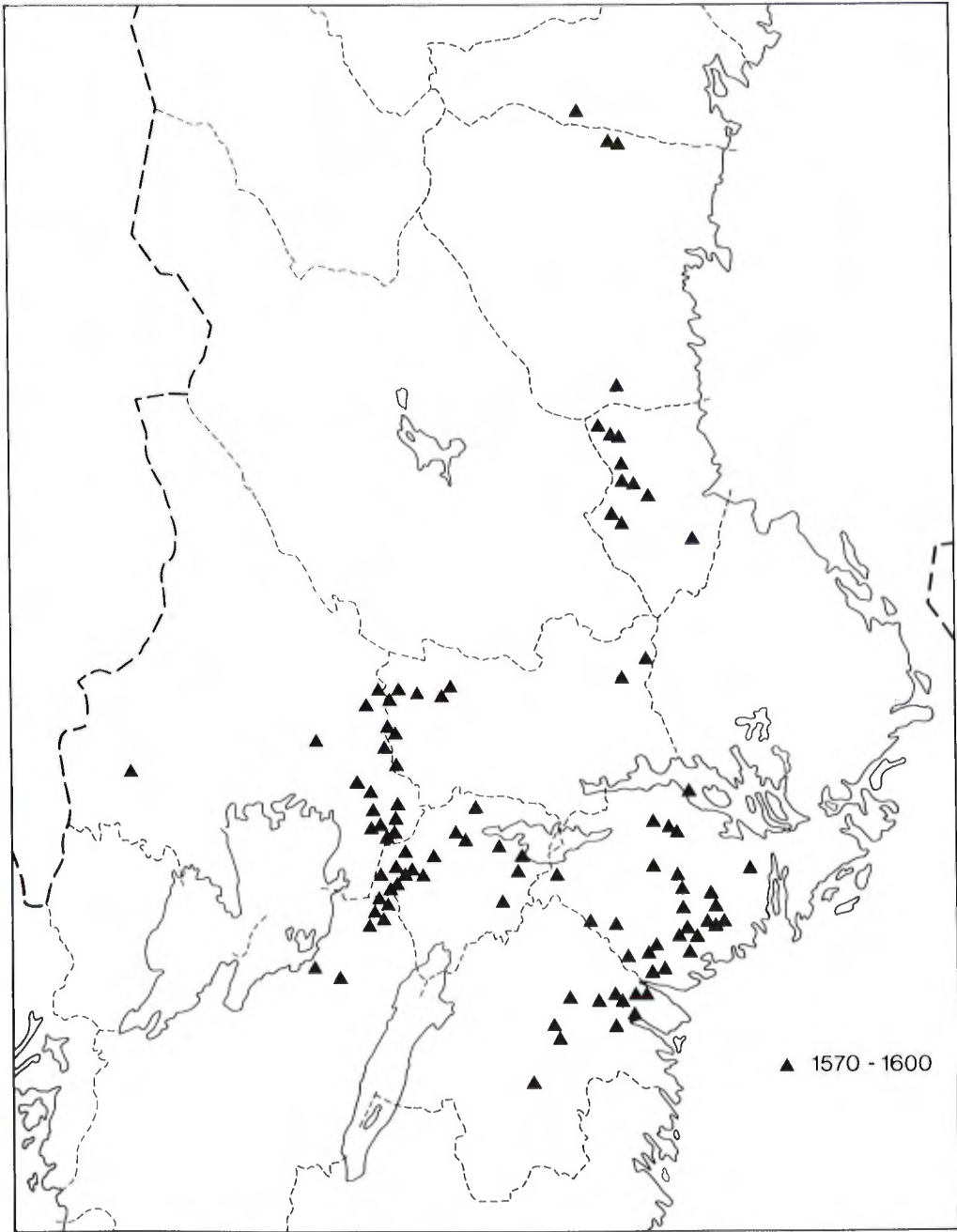
Mot en från början spontan spridning talar också de få kontakterna mellan hertigdömet och Finland. Hertigdömet förbindelser med den östra rikshalvan var vida anspråkslösare än Stockholms. Seglande borgare från Åbo och bönder från Österbotten eller Åland besökte Nyköping ibland för att saluföra sina produkter, smör, humle, tjära, hudar och skinn samt framför allt olika sorters torkad och saltad fisk, särskilt strömming och gäddor.²⁷ Dyliga transporter var inte fler än några per år. T.ex. erbjöd en grupp finnar år 1578 sin båtslast, 8 tunnor lax samt 18 tunnor tjära till borgarna i Nyköping mot 25 pund korn.²⁸ 1581 kom en grupp ålänningar med 31 tunnor strömming, 1582 gästades Nyköping av tre olika borgare från Åbo med varierande last, 1585 anlade två skilda borgare från samma stad samt en skeppare från Österbotten.²⁹ De spontana sjöförbindelserna förefaller inte ha varit särskilt intensiva och kan inte ha betytt mycket som kommunikationslänk och som informationskanal.

Något annorlunda förhöll det sig med de övriga finska kontakterna. Som överallt i Mellansverige fanns det på hertig Karls slott och gårdar en jämförelsevis talrik skara finskt arbetsfolk, hantverkare och tjänare. Särskilt många finska säsongarbetare tycks årligen ha arbetat

några veckor i hertigens gruvor, särskilt koppargruvan nära Nyköping. Bland hertigens tjänstemän förefaller en, Mats Ålänning, ha varit av östligare härkomst än de andra. Ålänning var först fogde på Rekarne, sedan i Eskilstuna. I dennes personliga betjäning — fem personer — ingick 1583 bl.a. två finnar, Hans Finne och Erik Finne.³⁰

Att ankomsten av savolaxare till hertigdömet berott på något slag av officiellt initiativ syns av en brevväxling mellan Johan III och hans förtroendemän i Finland. Den 18 juni 1580 skrev kungen till sin ståthållare på Åbo slott Claes Åkesson och på Nyslott Claes Fleming, att hertig Karl hade ”i förledne vinter” samlat ihop en stor grupp bågskyttar från Nyslotts län, ”vilka i våras medh deris hustrur och barn vid Åbo, Björneborg och Mustasaari äre stigne til skeps och hit til Sverige överfordrade”. Johan menade, att hertigen hade med denna transport överskridit sina befogenheter genom att ta i sin tjänst folk, som lika väl behövdes i kungadömet. Att slottshövitsmännen i Finland hade låtit transporten ske tydde på oförlätlig slapphet från deras sida. Kungen ville veta, hur hela företaget hade skett. De fogdar som hade organiserat överfarten skulle omedelbart sändas till Sverige för att lämna besked om utvandrarerna, ”huru många personer, vad parti, och av vem de äre uttagne och utnämnde vordne”.³¹

Svaren från Claes Åkesson och Claes Fleming har bevarats i registform i kansliets diaries. Claes Åkesson uppgav den 6 augusti 1580, att mycket folk, både gifta och ogifta, lämnat landet, ”öfvergifvandes hus om hemman”. Han begärde tillstånd att förbjuda en sådan utvandring. Claes Fleming skrev åter den 17 augusti 1580, att han hade företagit en rannsaking om saken bland präster, knekthövitsmän och andra i Nyslotts län, men inte funnit uppgifterna riktiga. Och han tillade, att Kungl. Maj:t kunde se av ett bilagt

Skogsfinnarnas spridning i Sverige 1570—1600 enligt Richard Broberg (1970).

register, hur många som hade bortflyttat från länet. Som orsak till allmogens missnöje framlade Fleming den tunga börda, som krigsfolket, fogdarna och skrivarna hade förorsakat.³²

Vi känner till ett kungligt svar till Fleming av den 29 augusti 1580. Johan III säger nu, att saken hade legat annorlunda till än vad han först hade befarat. Vad kungen avser med detta yttrande är oklart — kanske hade det gått upp för Johan, att det hela inte rörde sig om beväpnade trupper eller allmogeuppstånd med bågar, utan fredliga utvandrare. Möjligt är också, att hertig Karl hade försäkrat, att han inte låg bakom transporten. Vi kan endast veta, att en utvandring hade ägt rum från områden utanför Savolax, sannolikt från Rautalampi eller Ruovesi socknar, och från Nyslotts län.³³

Forskningen har också påpekat, att hertig Karl hade en fogde i Värmland, som var savolaxare till börd. Denna person, Måns Jönsson Auvinen, förekommer i 1580-talets strider som hertigens förtroendemän, som reste runt i södra Finland och eggade bönderna till motstånd mot den Sigismundvänliga finska adeln. Måns Jönsson förekommer senare som häradsfogde i Finland.³⁴ Tyvärr är han av senare generation än 1580-talets utflyttare och passar därför dåligt in i rollen som den savolaxiska kolonisationsrörelsens förste initiativtagare.

I maj 1580 förefaller de savolaxare som samlats för överfart i Mustasaari (senare Vasa), Björneborg och Åbo ha nått hertigens residens i Nyköping. Den 29 maj 1580 satte nämligen Karl ihop en skrivelse till sin broder konungen, en skrivelse som troligen först fick Johan III att observera den skedda transporten. Brevet förtäljer, att en hop finnar hade varit hos hertig Karl och berättat för honom om förtrycket i sin landsända. Allmogen tillfogades "stoor orätt och övervåld" genom kungens fogdar och deras tjänare samt övriga innehavare av förlänningar i Finland. Fat-

tiga bönder fick aldrig rätten på sin sida. Johans befallningar saboterades i landsändan, där varje myndighetsperson gjorde, vad som föll honom in.³⁵ De bittra orden var givetvis inte trevliga att läsa för Johan III. Klagomålen över missförhållandena i Finland är talrika i tidens källor. De mest spektakulära besvären ingick i en skrift 1589, som omkring 300 finska bönder som rest till Stockholm mitt under brådaste arbetstid lämnade till Johan III. Skriften berättar om fogdarnas, skrivarnas och länsmännens övervåld och om borglägerbördan i gripande ordalag.³⁶ Fastän det är troligt, att framförandet av klagomål inte var resenärernas enda ärende, utan att de också passade på att sälja och köpa på huvudstadens marknad, vittnar den stora gruppens resa om mycket trängande behov. Samma slags missförhållanden måste ha påverkat lusten att utvandra ur landet.

Johan III återkom till hertig Karls rekvisitioner av finska svedjebbrukare 1582, då hans sändebud Gustav Banér och Pontus De la Gardie besökte Nyköping för att genomdriva olika begränsningar i hertigens stora makt. Mellanspelet är känt genom Karls svar till dessa sändebud av den 13 juli 1582, där punkten om finnarna kom på framträdande plats. Kungen hade klandrat att Karl hade emottagit "Finska bönder som haver förlupit H. K. Mts och Kronones hemman och givit sig in i Furstendömet" och uppgett som orsak "fattigdom eller annat". Karl svarade tämligen högtravande, att han inte ville ha sådant folk till sig, "efter utav det slaget finnes, Gud bättre, mera än nog allestädes". För att få slut på inflyttningen stod det konungen fritt att försöka förbjuda den, föreslog hertigen.³⁷ Svaret är typiskt för Karls personliga stil och inte alls övertygande. Johan III agerade något senare på det föreslagna sättet genom att den 19 maj 1587 skriva till sin ståthållare Göran Boije, att invånarna

i Nyslotts län var förbjudna att lämna sin hemtrakt.³⁸

Att svaret till sändebuden inte var allvarligt menat, syns av det dokument, som utfärdades av hertigen den 6 oktober 1583 och som utgör den skogsfinska kolonisationens mångomtalade rättsgrund och Magna Charta. I ett ”visst koncept för Finnar som Torpestelle uptagit hafve och begynt bygga” skrev hertig Karl, för att återge texten ordagrant, på följande sätt:

”Wij Karl etc. Göre Wetterligit, att effter thenne breffvisere N. N. haffver uptagit och begynt rödia och bygge ett Torpeställe på Cronones ägendom, b:d N. N. i N. Sochn liggandes, Szå haffver wij gunsteligen effterlatidt, att han thez beholle och bruke må, doch medh sådanne wilkor och förordh, att wår Fougde samptt Heredz Höffdingen och tolf beskedelige män aff Heredet skole then platz besehe, som affrödies och bygges opå, szå att thez icke skeer gamble bolbyr til Hinder och meens eller på någres endskyldte äghor, som medh råå och röör omlagde finnes, och thesligt leggie then deel til för:de Torpeplads i skogh och mark, som ther til höre skall, att han, som thez besittier och bruker, må wetta huad ho:m medh rätte tilhörer, huadhan, när szå är skeedt, skall för:de N. N. niuthe, bruke och besittie för:de Torpeplads schattfrij och uthan all tunge uthi Sex åhr, och seden skall thez för skatt leggias, effter som thez kan ware medh äghor gott och lägligitt til. Theslig:t skal hans barn och effterkomende ware huar efther annen nermist til att besittie samme Torpestadh för åhrliche Skatt och Uttlager, Thet wår Fougde, Heradz Höffdinge, Länssmän och alle andre, som för wår skuldh wele och skole göre och lathe, måghe wette sig effterretta”.³⁹

Med ordet ”koncept” avsågs i tidens språkbruk ungefär detsamma som mall: meningen var sålunda, att brev med ovanstående lydelse skulle flerfaldigas automatiskt som skyddsbrev när en finsk nybyggare begärde det. Breven hade samma betydelse som de på finska sidan av slottshövitsmannen i Nyslott utfärdade fastebreven eller ”kukkarokirjat” — nybyggarna förvarade dem i sina penningpungar (kukkaro) för att vid behov visa upp.

Den bestämda mallen var en rationalisering —

året innan hade tjänstemännen vid hertigens kansli fått skriva ut rader av fastebrev för finnarna. Ett antal sådana finns i avskrift i landskapshandlingarna för Södermanland 1582. Ett skyddsbrev hade bl.a. tilldelats de fyra finnarna Per och Jöns Olofsson, Henrik Andersson och Olof Månsson, som hade upptagit sina torp i Kolmården och den 19 mars 1582 ville byta sin tjära mot sädeskorn. Ett annat, daterat den 30 april 1582 avsåg finnarna Mats Jönsson, Lasse Larsson, Lille Lasse och Pål Pålsson, som också behövde utsåde för sina torp i Råby socken i Rönö härad. Även finnarna Anders Andersson och Anders Månsson från Ramnasäter i Ludgo socken fick den 8 april 1582 hjälp med en tunna korn.⁴⁰

Den stora transporten av savolaxiska bågskytтар, som från tre orter i Finland anlände till hertigdömet våren 1580, är mycket intressant ur vår synvinkel. *Richard Broberg* har visserligen uttryckt tvivel på att det verkligen rörde sig om kolonister⁴¹, men det är svårt att tänka sig att hertigen skulle ha haft någon annan användning av denna grupp. De traditionella savolaxiska pilbågarna — avsedda för jakt av ekorre — som utvandrarerna hade med sig, måste ha vilselett Johan III:s rapportörer. Tyvärr är samtliga landskapshandlingar för hertigdömet 1580 förstörda genom Kammarkollegiets brand 1807, varför det inte går att följa savolaxarnas vidare öden i hertig Karls furstendöme.

Att rekvirera arbetsfolk från Finland var en tradition hos den svenska centralmakten. När Gustav Vasa behövde gruvarbetare, tjänstefolk, arbetsdrängar, fiskare o.s.v. kommenderade han bara sina fogdar i Finland att sända lämpligt slags folk till Sverige. Särskilt en transport från år 1543 är intressant. Då skrev kungen, att stora mängder legodrängar och pigor behövdes vid Gripsholms slott. Fogdarna i Finland fick se till, att 30 sådana personer kom från Åbo län, 30 från Kumogårds län, 30 från Raseborgs län, 40 från

Borgå län, 20 från Nyslotts län och 30 från Tavastehus län. Att denna transport på totalt 180 personer också omfattade en grupp drängar från Nyslott, som slottshövitsmannen Klemet Skrivare skulle sända iväg, är ett intressant faktum. Bland arbetskarlarna och -kvinnorna från Savolax fanns kanske någon, som med svedjeodlaren ögon såg på de orörda granskogarna i Södermanland.⁴² Fem år senare, 1549, beställde Gustav Vasa gott finskt legofolk som kunde ”umgå med mosedikningar och göre ther åkrer af”, d.v.s. uttryckligen finska nyrojäare, låt vara förmodligen för kungsgårdarnas bruk.⁴³ Kärrodlingarna förutsatte förutom dikningar bränning av markytan.

De savolaxare som anlände 1580 var specialister på att odla svedjeråg. Huruvida finnarna medverkat redan vid 1570-talets försök att odla svedjeråg vet vi inte. På 1580-talet visar rannsakingarna, att skog fälldes och brändes av rågodlande finnkolonister. Sannolikt kom de flesta från orter utanför själva landskapet Savolax, från Rautalampi eller Ruovesi storsocknar. Så är åtminstone fallet med den förste svedjefinnen som bevisligen återvänt från Sverige till sin hemrakt. Den 10 februari 1584 undertecknade kyrkoherden i Rautalampi Laurentius Laurentii ett skyddsbrief för bonden Hans Henriksson från Hankavesi by, som hade upptagit ett hemman i Sverige i Vårdnäs i Kinda härad på Vikbolandet, sålunda i Östergötland något utanför hertigdömet sydgräns.⁴⁴ I skyddsbrevet säger kyrkoherden, att Hans Henriksson inte var någon illgärningsman utan en god kristen. Han reste i tillåtna ärenden. Hemmanet i Hankavesi beboddes av en farbror med tre söner, varför Hans Henriksson hade måst söka sig till Sverige, då det var omöjligt för så många att klara sig i hembyn.⁴⁵ Hans Henrikssons återresa visar, hur nybyggarna sökte kontakt med sina landsmän hemmavid och hur nyheterna om de goda torpställena i moderlandet spred sig. Hans Henrikssons far i Han-

kavesi var troligen bonden Henrik Lintunen, som förekommer på orten år 1581.⁴⁶

Huvudkällan när det gäller hertigdömet finska nybyggare är det redan nämnda ”Extraktet öfver Nye Optagne Gårdar och Torp” som täcker åren 1580—1586.⁴⁷ Denna källa uppräknar ett 40-tal svedjefinnar, några dubbelt. Extraktet har använts på 1800-talet av *Petrus Nordmann* (mycket okritiskt) och under senare tid av *Richard Broberg* i hans gedigna framställning ”Invandringar från Finland till mellersta Skandinavien före 1700” (1980, s. 17—23). Huvudkällan består av rannsakingar från furstendömet hela område, mycket olika formulerade, delvis överlappande varandra och utan egentlig sammanfattning. Tillsammans med listor över kolonisationer finns inbundna vissa förteckningar över fodernötsskatten. Hur många nybyggare som rannsakingen totalt omfattar är oklart, men en i ett svep renskriven längd i materialet ”Enn lengd på de Nyoptagne Torp och hemman” (fol. 27—131) upptar drygt 500 sådana.

Hur genomgående rannsakingsskrivarna noterat, att vissa av nybyggarna var finnar, är omöjligt att säga. Vissa ortnamn av typ ”Finnetorp”, ”Finnstad” osv. bevittnar dessutom om finnbebyggelse, precis som de icke-svenska husstyperna som riorna, kokhusen, pörtena o.s.v. Dylka bevis på finsk skogskultur bryter på sina ställen bjärt mot den typiska svenska bebyggelsen, som består av stugor, fähus, kornbodar och lador. Ibland har skrivaren t.o.m. lagt till som förklaring, att en ria var ”en lada med golv” för att göra det finska torkhusets utseende begripigt för läsaren.

De olika rannsakingarna ger vid handen, att den savolaxiska kolonisationen av de mellansvenska skogarna inleddes samtidigt på två håll, i östra Södermanland och i Karlskogaområdet i Värmland jämte angränsande skogsbyder i Närke och Västergötland. Till ungefär samma tids-

avsnitt hör även de spridda bosättningarna i Östernärkes skogstrakter söder om Hjälmaren. På två ställen påträffar man året 1579 som det första bosättningsåret. I bägge fallen är det fråga om en koncentration av finnar dels i Rönö härad vid Södermanlands östkust och dels i Möckelsbodas, nuvarande Karlskoga i östra Värmland, och på bägge ställena sägs det, att den första invadraren kom till platsen 1579.

Detta tidiga årtal är emellertid något tveksamt och kan lika väl avse 1580, särskilt då det i det ena fallet finns en överlappande uppgift, där årtalet är 1580. Det första ankomståret kan vid rannsakingstillfället vid 1580-talets mitt ha varit ganska diffust i minnesbilderna. Under 1580-talet är det däremot säkert, att invandring av savolaxare sker till Södermanlands skogsbygder, framför allt till Kolmården norr om Bråviken och till skogsområdena norr därom in mot landskapets centrala trakter. Här grundas från och med 1580 fram till 1580-talets mitt tiotals finntorp. Antalet pionjärer från 1580 är ganska litet, de flesta bosättningarna sker under åren 1581—1582, och de resulterar i torp som skattläggs omkring 1587, d.v.s. efter det att de sex gängse frihetsåren för nybyggare gått. Den tätaste finnbygden påträffas i Kolmården: Jönåkers härad norr om Bråviken samt framför allt i Rönö härad öster om de stora sjöarna Yngaren och Båven. I någon socken kan finnbosättningen utgöra hela byar, såsom t.ex. i Råby socken, där en finnby Rösböl med sex gårdar antecknats i rannsakingslängden. Denna by tycks ha grundats åren 1581—1583.⁴⁸ Här bodde finnar med namnen Pål, Lasse, Måns och Olof men flera, som hade byggt åt sig pörten och härbärgen eller fähus, huggit svedjeland, sått råg, linfrö, ärter och i vissa fall korn. I andra socknar finns upptaget ett lika stort antal finntorp utan att de skulle ha utgjort byar. Så är t.ex. fallet med Ludgo socken i Rönö härad, som vi redan har mött i vår fram-

ställning genom att två av traktens finnar Anders Andersson och Anders Månsson 1582 hade uppvaktat hertig Karl. Finnarna i Ludgo hade anlänt omkring 1581 och var i alldeles övervägande grad rågodlare.⁴⁹ Flera bosättningar kan noteras även i socknar som Helgona och Sättersta i Rönö härad samt Kila och Lunda inom området norr om Bråviken. Bland dessa Kolmårdenfinnar väcker vårt intresse särskilt finnen Jakob, som sägs ha bosatt sig i torpet Hällefall redan 1579 och byggt sig en "lada med golv", d.v.s. en ria.⁵⁰

Den finska bebyggelsen i Kolmårdenområdet har troligen varit större än vad som syns i de kamerala längderna. Domböckerna ger nämligen besked om ett antal nybyggen i trakten av Bråviken, vilka inte längre går att lokalisera. Under tidsavsnittet fram till 1600 påträffas finnar även i Östergötland på Vikbolandet söder om Bråviken och inåt mot de centrala delarna av landskapet i anslutning till de södermanländska bosättningarna. Där tycks strömmen av savolaxare ha överskridit hertigdömetns gräns och det redan under initiativfasen av kolonisationsförloppet.

Under 1580-talet upptogs också finntorp i Södermanlands centrala bygder i Askers, Lännäs och Svennevads socknar,⁵¹ alltså i skogsbygderna söder om Hjälmaren. Lasse Finne, som slog sig ner i Lännäs, sägs ha upptagit "en skön torpestad medelst landets lägenhet". Alla som bosatte sig i dessa trakter var inte savolaxare. I fråga om Julita socken sägs det uttryckligen, att den finska karlen Olof Persson, som 1583 upptog ett litet kronortorp, hade varit knekt i Ingvall Starks fänika.⁵²

Betydligt tätare finnbygd växte fram i de västra delarna av Närke. Här kan ganska betydande bosättningar påträffas från 1580—1581 i Tysslinge och Knista socknar utan att något centrum för spridningen kan utpekas. Härifrån spred sig finnarna söderut, till gränsen mot Västergötland. De

stora skogsområdena i Kilsbergen erbjörd lämplig mark för svedjeodling.

Finnkolonisationen i västra Närke har senast undersökts av *Jan Brunius* i hans doktorsavhandling "Bondebygd i förändring" (1980). Landskapets västra halva bestod dels av slätter, dels av angränsande skogsklädda moränområden, vilka erbjörd goda möjligheter till bosättningar av savolaxisk typ. Redan långt innan skogsfinnarna slog sig ner i Närke fanns på platsen både bofasta finnar och sådana som var arbetsfolk vid gruvor och järnbruk. En Staffan Finne nämns som tiondebetalande bonde i Torp (Kräcklinge) 1555 och en Nils Finne i Dyningeberg (Kumla) 1556. En rad skattebönder nämns sporadiskt med tillnamnet "finne" i jordeböcker eller tiondelängder under 1500-talets senare årtionden: Clemet Finne i Nybble (Hardermo) 1562—1566, Jon Finne i Julsta (Hardermo) 1575—1578, Simon Finne i Östa (Knista) 1576, Mats Finne i Huseby (Kräcklinge) 1581—1583, Anders Finne (även kallad nylänning) i Huseby 1582, Mats Finne i Sörby (Kräcklinge) 1589—1590, Olof Finne i Julsta (Hardemo) 1590.⁵³

Dessa troligen från västra Finland härstammande personer kan ha kommit till trakten som arbetsfolk för att sedan avancera till bönder. Ett ganska stort finskt inslag bland arbetsfolket i städerna och inom bergsbruket kan nämligen konstateras. Från Närke finns detaljerade gårdsräkenskaper från olika bruk och gårdar, däribland från Lekeberga hyttgård i Hidinge, som etablerades på hertig Karls initiativ 1572 och nedlades i början av 1590-talet. Vid Lekeberga arbetade finnar i olika omgångar under åren 1575, 1578, 1581 och 1583, som framgår av gårdens räkenskaper. Också Örebro slott hade finnar anställda som drängar vid ladugårdarna men också som båtsmän och fiskare. Finnarnas arbetsvandringar tycks alltså i hög grad ha berört Närke.

Nybyggarrannsakingarna på 1580-talet ger

belägg på finsk — denna gång klart östfinsk — kolonisation. Enligt dem upptogs torpen Labbetorp och Björketorp i Kvistbro åren 1580 och 1585 av nybyggarna Påvel och Olof Finne. År 1581 beviljade hertig Karl hjälp med utsäde till flera finska nybyggare i Närke, däribland Labbetorp, Bodstorp och ytterligare ett nybygge i Kvistbro. I socken upptogs också torpet Storbjörnsboda av en finne på 1580-talet enligt senare domboksuppgifter, och andra finntorp från 1590-talet var också Hinrikstorp, Tryggeboda och Baggetorp, där finnar bodde 1597 och 1599 enligt domböckerna. I samband med en ägotvist vid Edsbergs häradsrätt 1599 förbjöds alla finnar i Boda skog, en vanlig beteckning på Kilsbergens skogsbygder, att genom svedjebruk göra intrång på varandras mark.⁵⁴

Längre ut i sydväst, i Tångeråsa och i nuvarande Skagershults socken, tycks en finnbosättning ha etablerat sig under sent 1500-tal. I Tångeråsa omtalas finska brukare 1599 i Berg och Ede. Under en särskild rubrik i tiondelängden 1610, "Finnarnas tionde", räknas torpen Trysslinge, Ravalstorp, Nydrätt, Ärnäs och Sundsjön upp.

Den viktigaste rollen med tanke på finnarnas fortsatta spridning måste dock Karlskogaområdet i östra Värmland ha spelat. Karlskogatrakten och intilliggande skogsbygd, s.k. Varnums skogsbygd erbjörd ypperliga skogsmarker för svedjeodling. Här bosatte sig kring sjön Möckeln i det dåtida Möckelsbodarna, nuvarande Karlskoga, fem finnar åren 1579—1582, två finnar i Varnums skogsbygd 1581 och 1586 samt en finne så långt västerut som vid Klenoret i nuvarande Lungsund år 1582. Koncentrationen i Möckelsbodarna är anmärkningsvärd men dess början något osäker: på ett ställe i rannsakingarna meddelas det, att Henrik Larsson Finne bosatte sig i Sönnanbodarna redan 1579⁵⁵, på ett annat, att

den förste finne på platsen upptog sitt torp år 1580.⁵⁶

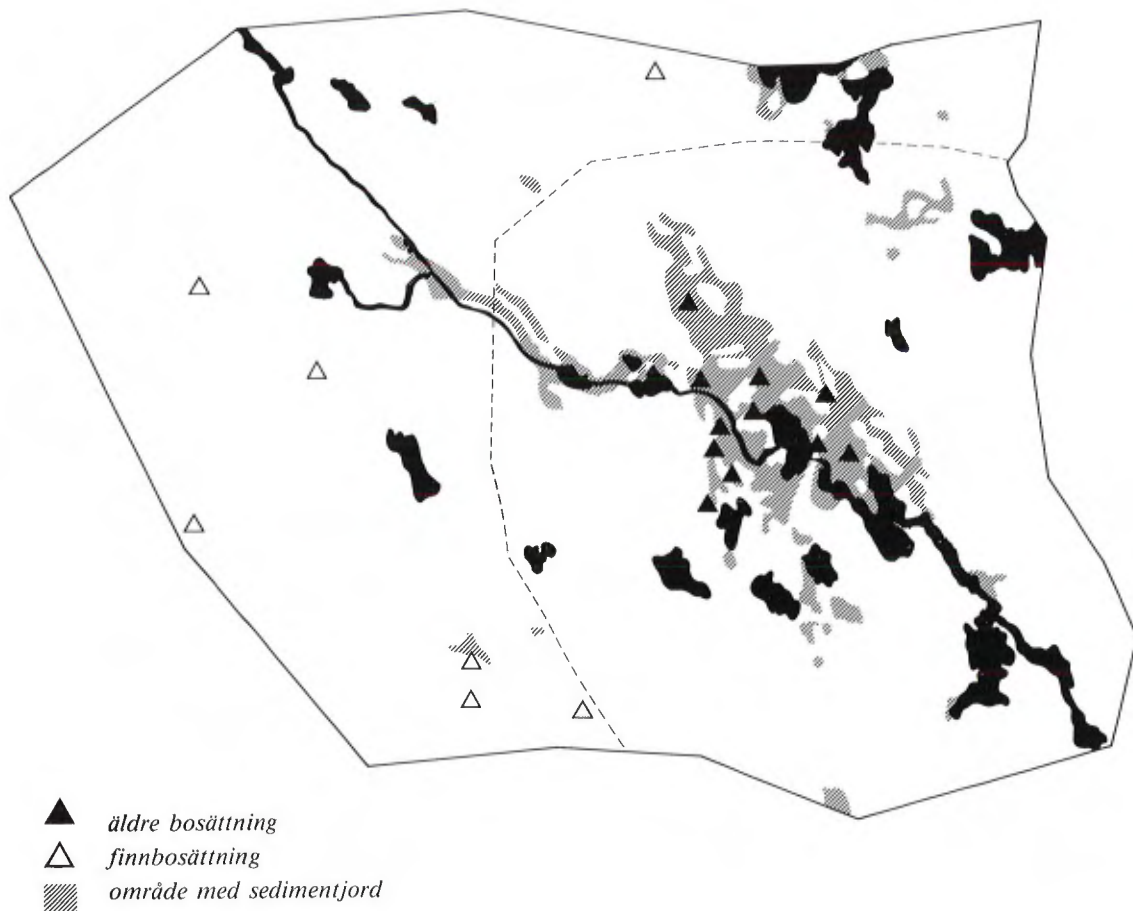
Från Närke och östra Värmland gick finnarna över landskapsgränsen till Västergötland, till Tivedens storslagna och vida skogsbygd söder om sjön Skagern, där så småningom en hel socken, Finnerödja, fick sitt namn efter dem. Tivedens mycket stora finnbefolkning tillhör de glömda kapitlen i skogsfinnarnas historia. Själva ortnamnet Finnerödja förekommer redan på 1580-talet (Finnerudh 1583, Finneröd 1587) varför även finnbosättningens början bör dateras till denna tid. Den förste till namnet kände finnen i trakten hette Mats och fanns enligt en uppgift redan 1579 i Tiveden. Annars är det svårt att skilja de äldsta Tivedenfinnarna från svenskarna, som också i stor skala bosatte sig i detta område. Först på 1590-talet kan en större grupp uppenbara finntorp (Kavlebron, Högsten, Korsbäcken, Kvarntorp, Kyrkhävdén, Finna-fallet, Mossebo, Posseborgen) urskiljas i längderna. Tiveden tillhörde de mera seglivade finnreservaten i Sverige, där de finska ortnamnen, sägnerna, berättelserna om släkter, sedvänjorna och kulturen i allmänhet levde kvar länge.⁵⁷

Anmärkningsvärd är den snabba, man frestas nästan säga explicationsartade, spridningen av savolaxare. Från två håll, som mellan sig har hundratals kilometer, i öster i Rönö härad vid havet och i väster i trakten av Karlskoga, börjar den savolaxiska framryckningen, och inom ett par år finns tiotals nybyggen överallt i hertig Karls furstendöme. Säkert har nybyggarna fått hjälp av hertigens fogdar och skrivare på hans slott och gårdar, erhållit sina span av korn på samma sätt som de svenska kolonistörerna och eventuellt också blivit anvisade lämpliga folktomma områden att slå sig ner i. Det faktum, att savolaxarna under de två första decennierna exakt visste, var hertigens domäner tog slut, och med undantag av Vikbolandet höll sig inom dem, vi-

sa att kolonisationen skedde med länsherrens samtycke. Den viktigaste impulsen för spridningen under detta tidiga skede var säkerligen 1580 års transport, som lockade savolaxare från de näralägna socknarna Rautalampi och Ruovesi och tog dem över till furstendömet för att odla svedjeråg. Huruvida det redan dessförrinnan, på 1570-talet, hade funnits enstaka kolonister av östfinsk extraktion i hertigdömet, måste lämnas öppet. Vissa storstilade odlingsförsök med svedjebränning mellan åren 1577—1579 talar om att hertigen i sin strävan att öka produktionen av spannmål hade fått upp ögonen för det östeuropeiska sättet att odla råg i skogen. Redan 1584 är den förste kolonisten hemma i Rautalampi för att berätta om de lovande svedjeskogarna, som han hade sett, och en folkvandring kommer till stånd. Några förbud, sådana som t.ex. 1587 års patent mot utflyttning, hade bara temporär effekt. Lavinen var satt i rullning och skulle inte upphöra att dra fram mot mellersta Sveriges skogsbygder förrän vid 1600-talets mitt.

Finnarna i södra Norrland — en avbruten kolonisationsrörelse

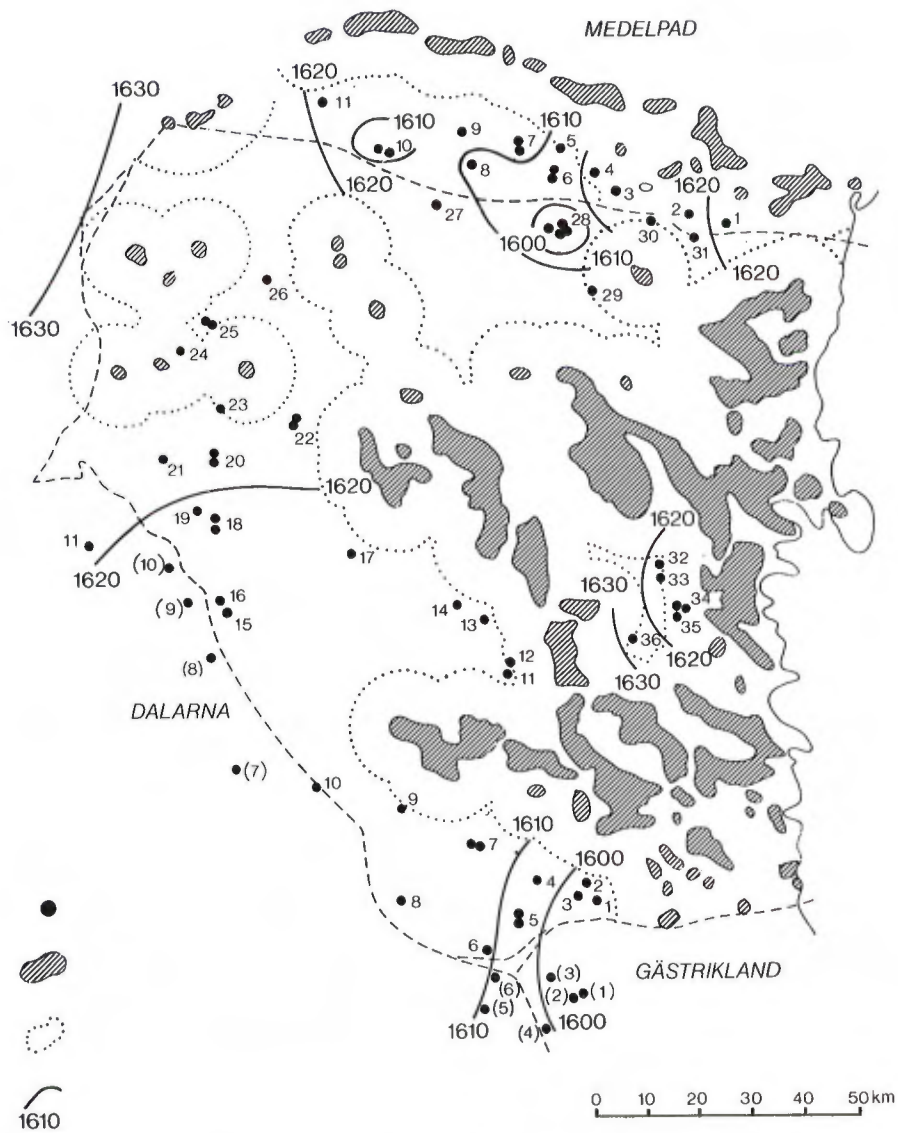
Efter den savolaxiska kolonisationsvåg, som på 1580-talet svepte över hertig Karls furstendöme, dröjde det ett par decennier, innan svedjefinnarna åter i större skaror började visa sig väster om Bottenviken. Förmodligen hade det invandringsförbud, som Johan III infört genom sina ståt-hållare i Finland år 1587, åtminstone temporärt haft viss betydelse. Först efter det att hertig Karl etablerat sig som riksföreståndare 1592 och omkring 1599—1600 bemäktigat sig rikets hela styrelse, kunde flyttningsrörelsen ta ny fart. Nu ha-

Karta över Ockelbo sn som visar den äldre bygdens och finnbygdens lokalisering omkring år 1600. Den streckade linjen visar byskogarnas avgränsning. Källa: Kjell Löw (1985).

de ytterligare en orsak fogats till de faktorer, som tidigare hade drivit savolaxarna till att lämna Finland. Det var den blodiga bonderesningen i Österbotten och Savolax åren 1596—1597, som bär namnet klubbekriget och som efter sitt misslyckande hade lett till straffåtgärder från segrarnas sida. Bondenöden var mot 1500-talets slut stor i de glest befolkade inre delarna av Finland.

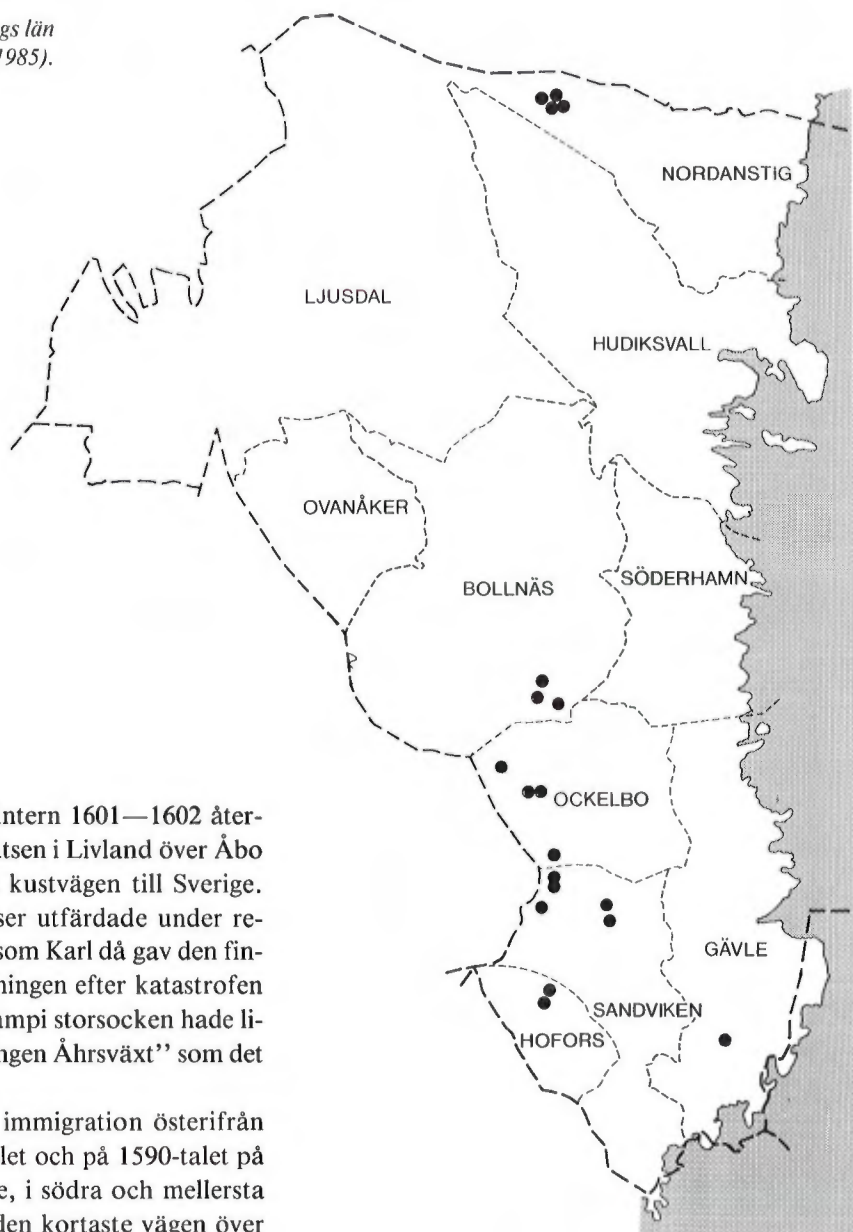
Därtill kom i början av 1600-talet en betydande dyrtid, hungeråren 1601—1603, som ökade misären i Finland. Särskilt det första av dessa dåliga år, 1601, mindes man i generationer som "det stora froståret" (iso hallavuosi), och åren 1602—1603 kunde inga sommaring hållas i Savolax för matbristens och sjukdomarnas skull.¹ Hertig Karl fick själv erfara följderna av denna

Teckenförklaring. Finska nybyggen i Hälsingland enligt Ingvar Jonsson (1970).

1. Gopan	7. Grannäs	13. Svedåsen	19. Ryggskog	25. Huskölen	31. Malungen
2. Stugbacken	8. N. Flät	14. Hästberg	20. Karsvall	26. Gåssjö	32. Källsjö
3. Raman	9. Gullberg	15. Kvarnberg	21. Össjön	27. Naggen	33. Niarne
4. Fansen	10. Flintshögst	16. Tenskog	22. Tjärnvall	28. Kölsjön	34. Grängsjö
5. Källåsen	11. Galven i Alfta	17. Risarven	23. Kårböleskog	29. Furuberg	35. Lövås
6. Bocksjön	12. Galven i Arbrå	18. Los	24. Björnberg	30. Vrångtjärn	36. Hälsen

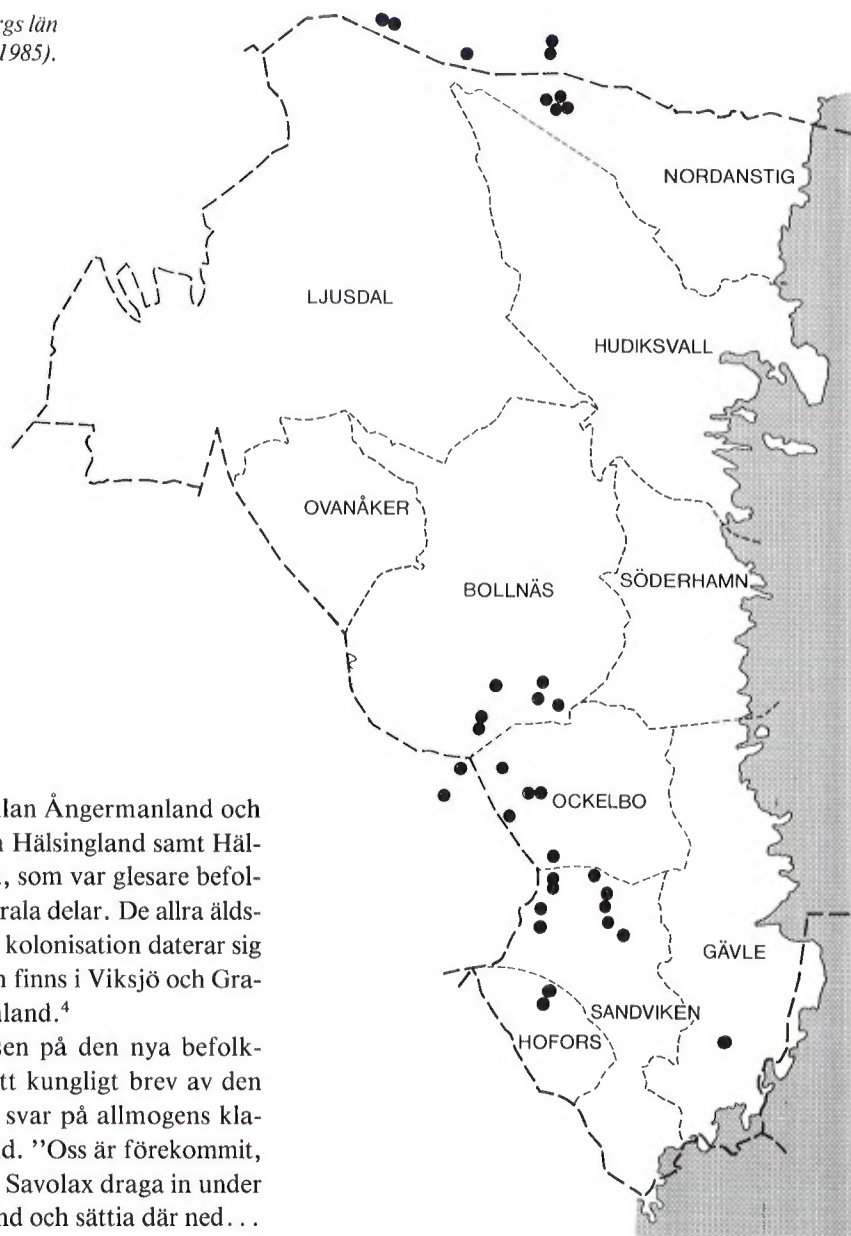
*Finnbosättningar i Gävleborgs län
år 1600 enligt Kjell Lööv (1985).*

dåliga tid, när han på vintern 1601—1602 återvände från krigsskådeplatsen i Livland över Åbo och längs den bottniska kustvägen till Sverige. En rad kungliga skrivelser utfärdade under resan vittnar om lättnader som Karl då gav den finska allmogen.² Rannsakingen efter katastrofen visar, att särskilt Rautalampi storsocken hade lidit svårt och haft "slätt ingen Åhrsväxt" som det står i skattelängden.³

De första tecknen på immigration österifrån syntes i slutet av 1580-talet och på 1590-talet på ett annat håll än tidigare, i södra och mellersta Norrland. Begagnande den kortaste vägen över Bottenviken, Kvarken, tog sig enstaka savolaxare över till den norrländska kusten och följde älvarna uppströms tills de stötte på granskogar, som erbjöd möjligheter till svedjebruk. De spred sig särskilt till trakterna mellan de gamla landska-

*Finnbosättningar i Gävleborgs län
år 1610 enligt Kjell Löow (1985).*

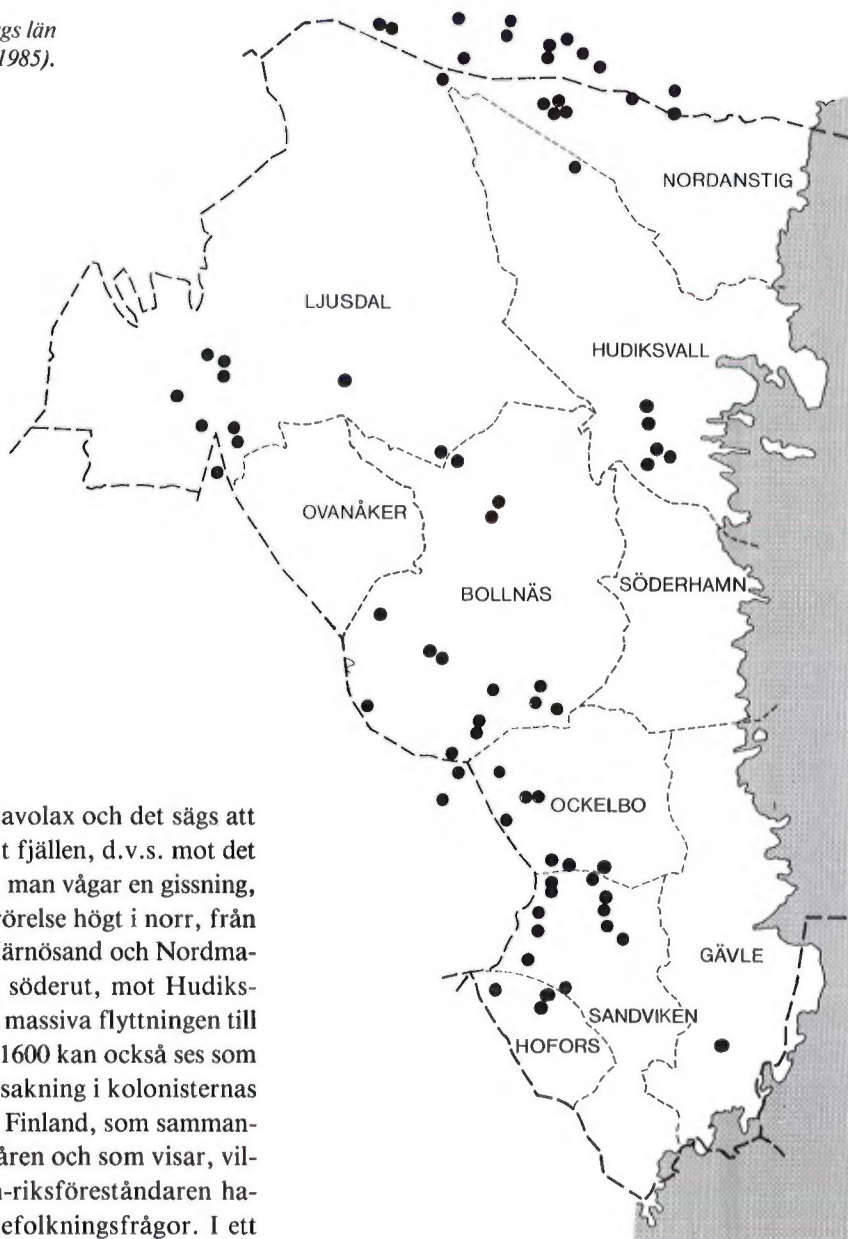

pen, gränsområdena mellan Ångermanland och Medelpad, Medelpad och Hälsingland samt Hälsingland och Gästrikland, som var glesare befolkade än landskapens centrala delar. De allra äldsta beläggen på savolaxisk kolonisation daterar sig till slutet av 1580-talet och finns i Viksjö och Graninge i södra Ångermanland.⁴

Ett av de första bevisen på den nya befolkningsrörelsen är också ett kungligt brev av den 28 juni 1594, som utgör svar på allmogens klagomål från Ångermanland. "Oss är förekommit, huruledes bönderna från Savolax draga in under fjällen där i Ångermanland och sätta där ned... varigenom skogen blifver uthuggen, högdjur och andra, desslikes också fåglar, bortskjutes och förjagas", skrev dåvarande kungen Sigismund i en bevarad avskrift.⁵

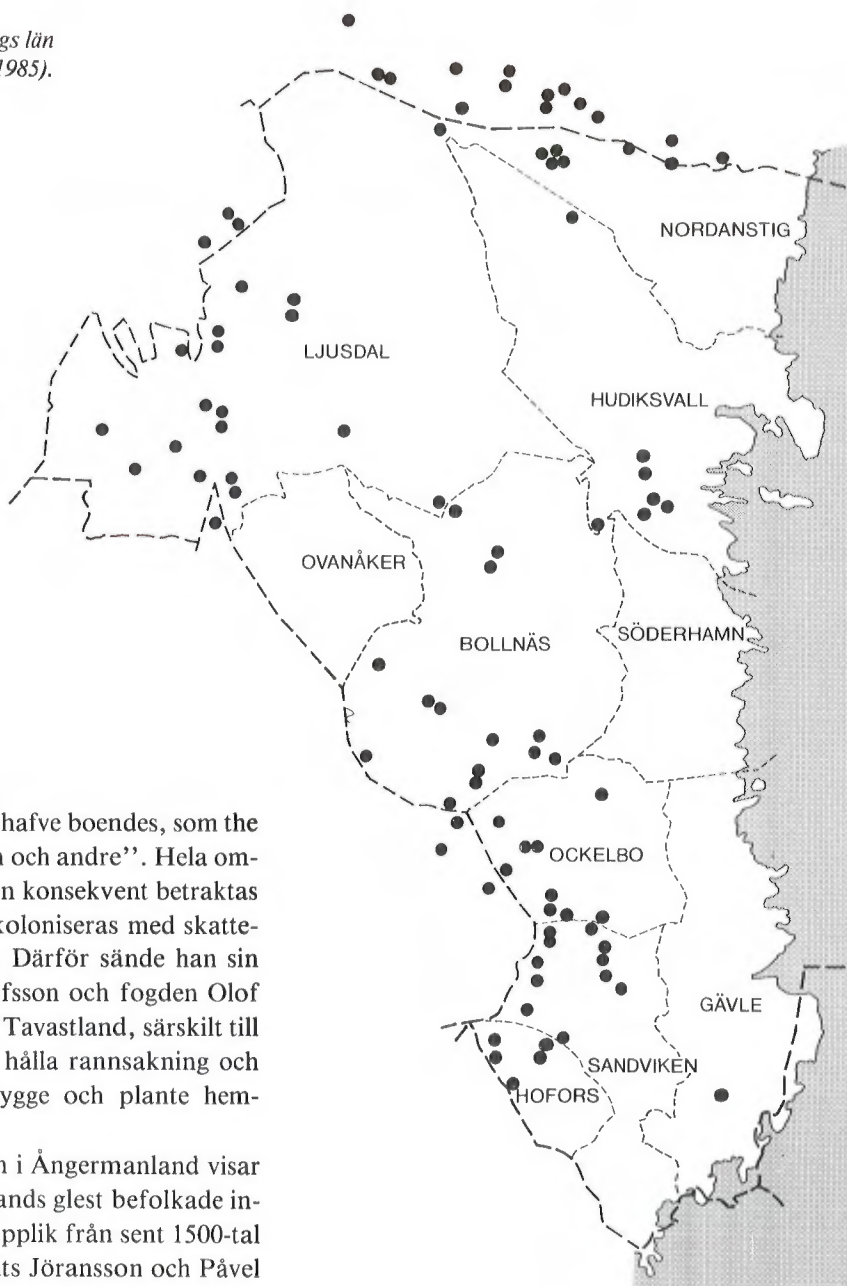
I denna skrivelse utpekas inflyttarna som till-

*Finnbosättningar i Gävleborgs län
år 1620. Källa: Kjell Löw (1985).*

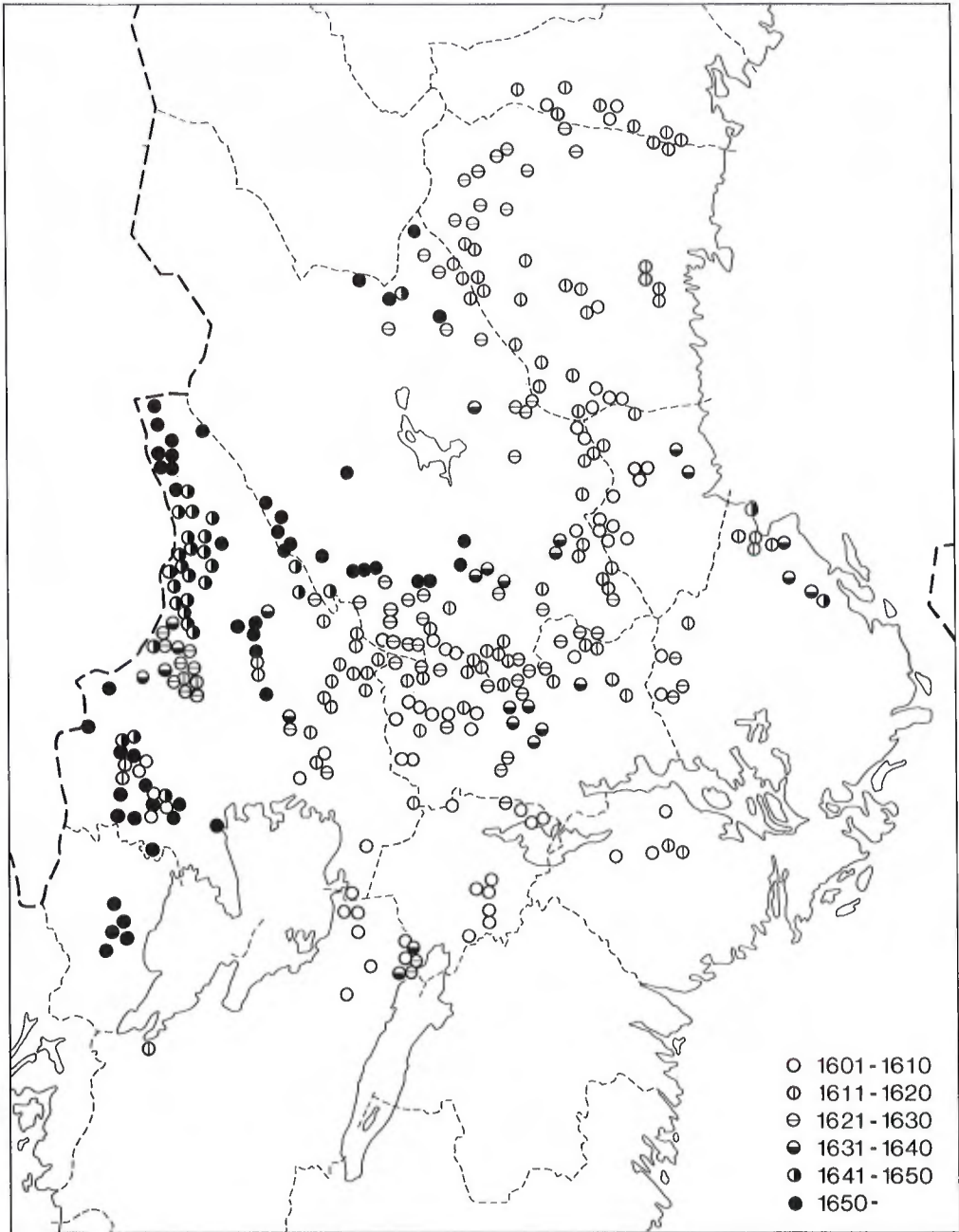
hörande befolkningen i Savolax och det sågs att deras flyttriktning var mot fjällen, d.v.s. mot det norrländska inlandet. Om man vågar en gissning, började denna flyttningsrörelse högt i norr, från kusten kring Sundsvall, Härnösand och Nordmaling, och spred sig sedan söderut, mot Hudiksvall och Gävle. Den mera massiva flyttningen till Sverige kring sekelskiftet 1600 kan också ses som en följd av en större rannsaking i kolonisternas ursprungsorter i mellersta Finland, som sammanföll med de svåra hungeråren och som visar, vilket intresse som hertigen-riksföreståndaren hade för bebyggelse- och befolkningsfrågor. I ett öppet brev den 6 december 1601 deklarerade han, att mellersta Finland bestod av "ett stort styckie landh, hvilcket kallas Ehrebygden (= Erämaa), som mestadehls obesuttit, och thet lika, som the opå bygdt är, thett haffve andre inne, bådhe bön-

*Finnbosättningar i Gävleborgs län
år 1630. Källa: Kjell Lööv (1985).*

der, hvilcke ther Torpare hafve boendes, som the skatte, såsom och Adelen och andre”. Hela området borde enligt hertigen konsekvent betraktas som kronans mark och koloniserats med skattebetalande kronotorpare. Därför sände han sin kansliskrivare Måns Olofsson och fogden Olof Jöransson över till norra Tavastland, särskilt till Rautalampi, för att där hålla rannsaking och uppmana folket att ”bygge och plante hemman”.⁶

Ungefär samtidigt som i Ångermanland visar sig savolaxare i Hälsinglands glest befolkade inre delar. I en odaterad supplik från sent 1500-tal vänder sig två finnar Mats Jöransson och Påvel Andersson från Torps socken till hertig Karl. De säger sig ha kommit från Finland över Gävle till Hesunda socken, där de bott en tid på en ort vid namn Kusnäs, varifrån de fortsatt till Häl-

Den skogsfinska bosättningen i Norrland, Dalarna och Värmland enligt Richard Broberg (1970).

singland till Torps socken och funnit på "heden, tre miler från näste by", en lämplig plats att svedja och slå sig ned. Nu ville de ha hertigens skyddsbrev på sin nya bosättning.⁷

I stället för att söka sig norrut från Gävle vände sig också flockar av savolaxare rakt västerut och trängde in i Gästriklands inland. De första finnarna tycks ha uppenbarat sig i västra Gästrikland, i Ockelbo socken, vid sekelskiftet 1600. Åtminstone finns det en uppgift i Ockelbo dombok från år 1635, att fyra finnar hade blivit skattlagda i socknens finnmark år 1604, och då måste man anta, att de bosatt sig i trakten några år före skattläggningen. Från år 1601 finns det en uppgift, att Påvel Finne hade begått dråp i Ockelbo och blivit straffad; från 1605 finns finnarna uppräknade i årliga räntan och är mycket riktigt fyra stycken, beboende torpen vid namn Ulvtorp, Rönnbacken, Mögesjön och Kjällsjön.⁸

På ett för tiden typiskt sätt organiserade sig finnarna i Ockelbo till en gemenskap, som administrerades av dem själva. De fick en egen styresman, Lasse Finne, som hade till uppgift att samla in tiondet av svedjelanden och svara för svedjefolkets kontakter med myndigheterna. Denne Lasse nämns i 1619 års räkenskaper.⁹

När savolaxarna kom till Ockelbo, anlände de till en trakt, som redan tidigare hade berörts av finnar. I närheten av Gävle, i Sandviken och även i Ockelbo hade västfinnar slagit sig ned redan under 1500-talet, men då som skattebetalande bönder i den centrala odlingsbygden. De tillhörde den förhållandevis stora inflyttningen av finsk arbetskraft före savolaxarnas ankomst.¹⁰ Den nya bosättningen av svedjefinnar i Ockelbo skedde däremot i sin helhet på områden, som låg på betydande avstånd från centralbygden. Finntorpen grundades alla i storskogens moränmarker långt utanför den befintliga bebyggelsens ramar, som en kartering gjord av *Kjell Lööw* visar.¹¹

Finnbosättningen i Ockelbo var så betydande,

att Karl IX den 18 februari 1611 utfärdade ett särskilt kollektivt skyddsbrev för den. Brevet ger en ögonblicksbild av nybyggarnas och den bofasta befolkningens relationer. Finnarna hade klagat, att både bönderna och knektarna i socknen hade gjort övervåld på finnarnas ägor och rövat bort deras ägodelar. Därför lovade kungen att skydda svedjebbrukarna "med hustru och barn, tjenstefolk, boo och bohag, godz och egen-dom och allt thett them tilhörer". Förutsättningen var dock, att finnarna inte kom de gamla bolbyarna för nära och att de betalade både av åker och svedjeland sin skatt till kronan och prästen. Dessutom skulle de lämna alla loskinn, mårdskinn, bävvar, rävar och älghudar till kronans representanter och helt avstå från att hålla hos sig inhysingar av sitt eget folk.¹²

Ockelbo kan betraktas som ett centrum för finnarnas fortsatta spridning västerut, till Dalarna och Värmland. I anslutning till Ockelbo spred sig finnar i början av 1600-talet också till Ovansjö, särskilt till de norra delarna av denna socken, nuvarande Järbo socken. Kring sekelskiftet 1600 tycks det ha funnits ett flertal finnar i Finnäs i Järbo, nämligen Michel Andersson Finne, Hans Finne (i Högbo) samt Anders Michelsson, Påvel och Eskil Mattsson (enligt räkenskaperna för 1600 och 1601). I 1609 års mantal uppges nykomlingarna under specialrubriken "finnar", nämligen: Påvel Svensson i Finnäs, Måns Månsson huskarl, Anders Michelsson i Finnäs, Michel Persson, Lasse Knutsson (i Vetteåsen?), Lasse Larsson i Kungsberg, Matts Mattsson i Bodtjern, Mattes Finne och Markus Finne, samt vid Grundsjön Peder Andersson och Måns Finne. Även från Ovansjö spred sig finnarna västerut. En notis i boskapslängderna för Ovansjö socken år 1626 lämnar upplysningen, att ett antal namngivna finnar, husmän hos skattefinnarna, med boskap och andra ägodelar "bordtfördt sin koos til Wermelandh". Men vi har även uppgifter om

finnar som återvände från Ovansjö till sina ursprungsorter i Finland. Sålunda bevarar tingsprotokollet från Ruovesi socken från år 1631 uppgiften, att en viss Lars Larsson återkom från Sverige efter tio års vistelse i Ovansjö och visade upp vid tinget ett av den svenske prästen utfärdad flyttningspass.¹³

Utöver Ockelbo och Ovansjö blev även Torsåker i Gästrikland en finnbygd redan vid sekelskiftet 1600. Redan 1599 års hjälpskattelängd känner till Bertil Finne och Henrik Finne därstädes. Dessutom skrev finnarna Bertil Persson och Lasse Larsson till hertig Karl i en odaterad suppplik från troligen 1500-talets sista år, att de ville bosätta sig ”på ödemarken mellan Ovansjö och Torsåker”. Vid Barkhyttan nära Dalagränsen påträffas åren 1601—1602 totalt fem finnar: två som hette Henrik, en Bertil, en Lasse och en Häke (troligen Heikki).¹⁴

Alla dessa tidiga finnar inom västra Gästrikland förökade sig snabbt och utgjorde stommen till en stor finnbygd, som framträder tydligt i 1638/1640 års mantalslängder. Enligt *Richard Gothes* beräkningar omfattade Ockelbo finnmark då minst 100 man bofasta finnar och deras husmän (därutöver kvinnor och barn och egentliga lösfinnar). För Torsåker kan man räkna med ca 25 och för Ovansjö med ca 50 finnar, så att det för hela landskapet blir en siffra på minst 175 finnar omkring 1640. Denna uppskattning ligger väl i linje med prosten Johan Schaefer's senare beräkningar från 1690-talet av finnarnas antal i västra Gästrikland.

Vid sidan av Gästrikland spred sig finnarna också till Hälsingland, vars skogsmarker erbjöd ett gott tillfälle till bosättning. I detta landskap kan de första bosättningarna iakttas på två håll: dels i omedelbar närhet av finnmarkerna i nordvästra Gästrikland, dels högst i nordväst, vid gränsen till Medelpad. Från dessa äldsta stödjepunkter sökte sig finnarna i alla riktningar till

omgivningen, grundande på 1610-talet talrika kolonier dels i söder i anslutning till Dalagränsen, dels i norr längs gränsen mot Medelpad. Omkring 1620 upptäckte nykomlingarna ett stort obebott område i landskapets mitt och ungefär vid samma tid fann de vägen till landskapets västligaste delar vid fjällen. Vid pass 1630 var hela Hälsingland färdigkoloniserat av finnar, som *Ingvar Jonssons* kartering visar.¹⁵

Spridningsbilden inom området bekräftar, att invandringsstråken har utgått från Gävle- och Sundsvallsområdena inåt landet. Söderifrån, från Gävlehållet, har bebyggelsen stegvis spritt sig till skogsområdena väster om Ljusnans dalgång upp mot nordvästra Hälsingland. Den andra utgångspunkten har Sundsvallstrakten utgjort, varifrån nybyggarna kom till Hassela, det äldsta finska bosättningsområdet i gränsmarkerna mot Medelpad. Under en tidsrymd av ungefär en generation (30 år) spred sig bebyggelsen från dessa stödjepunkter i stort sett över hela Hälsingland, sökande sig till de vida moränmarker som utgjorde landskapets gränsland mot fjällen. En mycket märklig enklav av finsk bebyggelse uppstod också i landskapets mitt, i skogsområdet öster om Ljusnan och söder om Dellensjöarnas vattensystem. Där anlades sex nybyggen inom ett knappt 1,5 mil långt bälte på gränsen mellan socknarna Arbrå, Delsbo och Enånger.¹⁶

Men finnarna inte bara spred sig till nya och relativt fjärran liggande skogar; därutöver skedde också förtätning av den befintliga torpbebyggelsen. Särskilt under perioden 1620—1630 tillkom det många nybyggen relativt nära de äldsta nybyggena. Det är troligt — fast utan tidigt kyrkoboksmaterial omöjligt att bevisa — att uppbröten från de äldre torpen följde invånarnas generationscykel; det var sönerna till de ursprungliga inflyttarna som i sin tur bröt upp och anlade nya bosättningar.

Ingvar Jonsson, som undersökt den finska ko-

lonisationen av Hälsingland, är förvånad över att den sekundära spridningen så snabbt tog slut. Nygrundandet av torp avtar mycket hastigt från och med 1630-talet för att efter seklets mitt helt upphöra. En "normal", svensk kolonisationsutveckling skulle enligt denne forskare ha medfört sekundära nybyggesanläggningar i en helt annan utsträckning. Förklaringen ligger enligt Jonsson i det faktum, att den finska kolonisationsrörelsen i motsats till svenskarnas bosättningar var av en väldigt rörlig typ — dess rötter låg i Finland, mellersta Norrland blev dess mellanapp och dess slutmål låg i Värmland och Norge. Det var mera lockande för nybyggarna att följa den allmänna strömmen västerut än att stanna kvar inom det första bosättningsområdet och grunda där nya torp. Ett uttryck för denna västliga migration från mellersta Norrland utgör de uppgifter som insamlades i samband med den s.k. Finnmarksräfsten i Norge 1686. Alla finska nybyggare i ett antal socknar i Östlandet kallades då till tinget för att redogöra för sin födelseort, tidigare bosättning o.s.v. Det rörde sig om sammanlagt 1200 personer. Av de tillfrågade hade inemot 20 % blivit födda i Gästrikland eller Hälsingland. Genom strömmen västerut kom nybyggesverksamheten att avstanna i mellersta Norrland och den inre förtätningen upphörde.¹⁷

Kjell Löw, som undersökt finnbebyggelsens utbredning i Gästrikland och Hälsingland, har utifrån samma källor som Ingvar Jonsson skisserat kolonisationens spridning i fyra kartor, där de nuvarande storkommunerna framträder. Som betydande finnkommuner på dessa kartor uppträder framför allt Sandviken, Ockelbo, Bollnäs, Ljusdal, Hudiksvall och Nordanstig.¹⁸

De båda forskarna — Jonsson och Löw — har intresserat sig för svedjeb bruket som kolonisationens odlingstekniska förutsättning och ekonomiska bas. Det kvantitativa material som står till buds vid en sådan forskning är tiondeläng-

derna. I de finska nybyggarnas tionde dominerade svedjerågen som sädesslag; korntionde förekom ytterst sällan. Detta betyder, att nybyggarna fram till 1600-talets mitt endast i liten omfattning börjat anlägga konventionella åkrar utan levde uteslutanden av svedjande. I sin studie har Jonsson påvisat, att nybyggarnas svedjor vanligen gav en avkastning 10—20 gånger utsädet. Särskilt märkvärdigt tionde betalade nybyggarna i Hanebo år 1637 — drygt 20 tunnor råg, vilket motsvarar en skörd av drygt 300 tunnor, eftersom det i räkenskaperna är fråga om kronotiondet (= 2/3 av hela tiondet). För att producera en sådan mängd råg på åkermark skulle ha krävts en areal av ca 60—100 tunnland och eftersom växelbruk var det rådande odlingsystemet, borde nybyggarnas åkrar ha haft en omfattning av nära 200 tunnland för att producera ifrågavarande kvantitet!¹⁹

Hur stora skogsarealer gick det åt denna stora produktion av svedjeråg? Enligt Ingvar Jonsson bör man räkna med att en skördad tunna råg krävde en skogsyta på ungefär 0,5—1 tunnland. Därefter började svedjan ge avkastning som foderodling och betesmark ännu under en kortare tid. Skogsförbrukningen var så stor, att nybyggarna så småningom hade tendenser att tränga från sitt område till byallmänningsarna, dock ofta i reglerad form, genom köp av svedjemark från de tidigare invånarna. Svedjelandet krävde dessutom en stor arbetsstyrka, som i huvudsak utgjordes av de s.k. hus- eller lösfinnarna. Det framgår av källorna från 1640-talets början, att de större nybyggena i allmänhet hade 7—8 husfinnar anställda; de mindre vanligen 3—4. Lösfinnarnas stora betydelse för svedjandet syns däri, att de fast bosatta skogsfinnarna inte ville lyda förbundet mot hysande av lösfinnar hos sig. De tog hellre böterna än gjorde sig av med den nödvändiga arbetskraften. Det var på många håll i södra Norrland fråga om välorganiserade sved-

jelag, där avkastningen delades i proportion till det utförda arbetet.²⁰ Lösfinnarna eller "drefftefinnarna" var sålunda inte några tjänstehjon eller inhysenshjon, utan partners i ett näringsfång.

Även Kjell Löow fäster stor uppmärksamhet vid finnarnas svedjor i Gävleborgs län. Han har studerat ett något senare material än Jonsson, nämligen tiondelängderna för 1654 och 1670. Båda dessa år infaller egentligen efter skogsförordningen 1647, i vilken svedjebruk för första gången generellt förbjöds. Trots detta fortsatte de inflyttade finnarna att odla svedjeråg och också betala sina tionden i detta sädeslag. Löows siffror för *Gästrikland* är intressanta. Svedjerågen utgjorde enligt 1654 års längd något olika andelar i de olika socknarnas tionde: Torsåker 6 %, Ovansjö 3 %, Ockelbo 20 %, Hamrånge 7 %, Hille 3 %, Valbo 4 % samt Årsunda 0,5 %. År 1670 tycks svedjebruket i Gästrikland ha samma utbredning som tidigare men inte samma omfattning. Procenttalen för svedjeråg i tiondelängden 1670 är i de olika socknarna följande: Årsunda 1,5 %, Ovansjö 7 %, Ockelbo 8,5 %, Hamrånge 1 %, Hille 1,5 % och Valbo 2 %.

Särskilt Ockelbo framträder i materialet som en svedjebrukssocken. År 1654 förekommer svedjeråg i längderna för 23 av de sammanlagt 29 byarna. 1670 kan svedjeråg noteras i 26 av 29 byar. Dessa svedjerågsleverantörer utgör dock inte någon enhetlig grupp — det förekommer en markant skillnad mellan finnbygd och centralbygd. I centralbygden spelade svedjerågen en ganska obetydlig roll — år 1654 var andelarna av tiondet där 9 % svedjeråg, 30 % råg och 61 % korn. Ockelbos 12 hushåll i finnbygderna lämnade åter sitt tionde uteslutande i svedjeråg utan tillskott av andra sädeslag. Även 1670 idkade 53 av centralbygdens totalt 92 bönder svedjebruk i någon liten mån. Finnbygden odlade däremot även detta år huvudsakligen svedjeråg, men 6 av

finnhushållen lämnade redan en del av sitt tionde i form av korn.²¹

Det är svårare att kartlägga svedjebruket i *Hälsingland*, då tiondelängderna från detta landskap inte gör någon skillnad mellan åker- och svedjeråg. Antagligen var svedjebruk även i Hälsingland vida utbrett men av relativt marginell betydelse. År 1654 betalade landskapets finnbygder nästan 100 % av sitt tionde i råg, medan socknarna som helhet betalade 71 % av skatten som korn, 19 % som råg. Finnbygderna betalade också i genomsnitt dubbelt så stora tionden som centralbygdens hushåll. Sålunda lämnade finnbygden år 1654 i medeltid 1,63 tunnor per skattebetalare i tionde, medan motsvarande siffra för socknarna som helhet var 0,86 tunnor. Störst var skillnaden i Hanebo, där finnarna betalade i medeltal 2,4 tunnor råg i tionde per hushåll, medan centralbygdens svenska befolkning skattade bara 0,68 tunnor. Svedjebrukets avkastning tycks detta år ha varit fyra gånger högre än åkermarkens. Med tiden spred sig kornodling också till finnskogarna, vilket 1670 års tiondeuppgifter visar. Särskilt i den stora finnbygden i Hassela socken tycks kornodling tidigt ha vunnit insteg. År 1654 redovisade finnskogen i Hassela 41 % korn. År 1670 var kornet med 62 % det dominerande sädeslaget där. Man vet inte, varför finnarna just i Hassela så tidigt tycks ha lämnat svedjebruket och blivit åkerbrukande bönder.²²

Richard Gothe har publicerat framställningar om två av Hälsinglands mera betydande finnskogar: Ljusdals och Hasselas. Ljusdals socken var den stora inlandssocken i Hälsinglands mitt, där finnarna på 1620- och 1630-talen bosatte sig i områdets västra utkanter mot fjällen.²³ Inom denna socken dyker den förste finnen, Bertil Persson, upp i Los 1614 och den andre, Pål Persson, 1617 vid Naggen, där han köper mark av en bonde. Från denna anspråkslösa början växte en relativt betydande västlig finnbygd fram. Redan

1622 är en liten finndeputation nere i Stockholm för att klaga på Ljusdalingarna. Finnarna fick ett försvarsbrev med sig hem till landshövdingen Johan Månsson Ulfsparre. Brevet, som är utfärdat av kammarkollegiet den 11 oktober 1622, säger, att fyra finnar Lars Larsson, Mats Larsson, Pelle Pederson och Mats Andersson hade varit i Stockholm och berättat, att de hade var sitt torpställe i en stor skog mellan Hälsingland och Jämtland. Torpen låg alla vid sjön *Cuisiöö* och gjorde enligt finnarna inte något intrång på Ljusdalsbornas marker, fastän dessa påstod motsatsen. Enligt Gothe skulle *Cuisiöö* betyda Gåssjön nära Hogdal och utgöra ett bevis på hur finnarnas uttal — de kunde inte uttala bokstäverna g, b och d — smittade av på ortnamnen även i officiella skrivelser.²⁴

Många av de finnar som slog sig ned i Ljusdal och Färila torde ha kommit från Medelpad. Varifrån de ytterst härstammade, är oftast oklart. Ibland står dock hemorten i Finland i någon dombok. En gång uppgavs det, att en finne, som dött i slagsmål, varit hemma ”från Rauthalammi sokn” eller från ”Lauka socken”. Om en gammal finska, död i Hogdal 1689, Anna Påvelsdotter, heter det: ”Född i Rautalambi, 80 år gammal”.²⁵

Finnarna från nordvästra Hälsingland börjar mera allmänt synas i domböckerna på 1620-talet och i jordeböckerna efter de sex frihetsåren på 1630-talet. Ytterligare belysning till finnkolonisationens historia ger lantmätare Olof Träsk's stora kartarbete från 1639.²⁶ Denne hade fått i uppdrag av myndigheterna att avrita alla nybyggen i Hälsingland men också Medelpad och Ångermanland. Syftet var att se, vad finnarna och övriga nybyggare kunde åstadkomma på sina nya hemman och hur snart de skulle tåla ökad skatt, en sak som de själva säkert ytterst ogärna ville ha utredd. Träsk's kartarbete utgör en s.k. geometrisk jordebok, innehållande kartskisser över

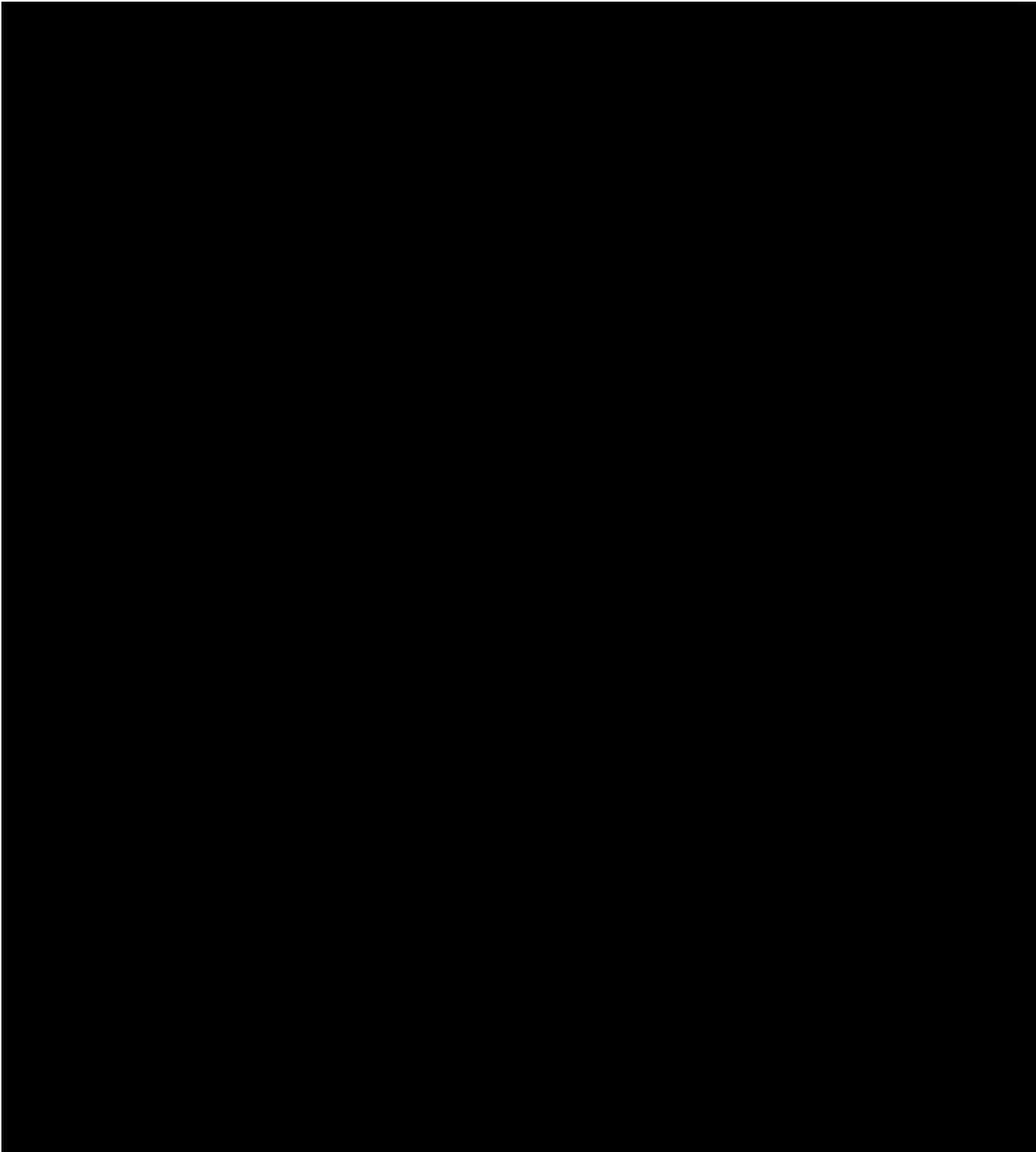
gårdarna, och uppgifter om fiske och kvarnstäl- len, jordmån och skog samt hur mycket boskap man bör kunna föda upp i ladugården. Som sådan är Träsk's jordebok en ytterligt värdefull källa över nybyggernas utbredning och fysiska be- skaffenhet i stora delar av mellersta Norrland.

I ett annat arbete, *Hassela-finnarna* (1942), be- skriver Richard Gothe finnbosättningen i Hälsinglands nordligaste del, Hassela socken intill gränsen mot Medelpad. I motsats till större delen av Hälsingland och Gästrikland härstammar Hasselas finska befolkning från tidiga år, från år 1598. Hassela socken utgör en i förhållande till sitt nordliga läge ovanligt bördig trakt; även skogen har under äldre tid varit växtkraftig där, bestående av gran, asp, björk och al, varutöver även strandängarna var förhållandevis frodiga. Trots de naturliga förutsättningarna var bosätt- ningen ytterligt gles; mantalet för Hassela om- fattade år 1599, alltså vid tiden för finnarnas an- komst, endast 13 eller 14 besuttna bönder.

Om skogsfinnarnas ankomst berättar en gam- mal kyrkobok i Hassela på följande sätt:

”Som vid början, eller i gamla tiden Hassela sockn icke har bestått af mer än de 14 Bönder, som bo i Nordan- bro, Berge och Svedje samt kyrkobyn, ökades till flera rökar ther af at en Finne ifrån Tavastland och Savolax vid namn Pehr Andersson, kom hit till Hassela år 1598 med 4 söner, Göran, Pähl, Israel och Eric, och bodde för sig aldrig först på Rimåge, Rigåsen eller Baståsen på Svänksa”.

Med dessa fyra bröder tog Hasselas finnbosätt- ning sin början. Visserligen gav Karl IX år 1600 ytterligare fem finnar tillstånd att bosätta sig vid Kölsjön, men de tycks aldrig ha anlänt. Även an- dra finnar fick ungefär samtidigt bosättningsbrev i Hasselatrakten, men även de tycks ha hamnat på andra orter, framför allt i Medelpad.²⁷ För den förste finnen Per Andersson och hans söner gällde det, att de delade upp ödemarken vid Köl- sjön i fyra hemman, som de odlade upp. På stränderna till denna numera torrlagda sjö kan

Finnarna lärde sig fäbodkulturen och den storskaliga boskapsskötseln av svenskarna. Fäbodliv från Bodom, Ånge

man ännu i dag se husgrunderna till deras torp. Lantmätaren Olof Träsks geometriska avritning från år 1639 visar dessa bosättningslägen, tillgångar och expansionsmöjligheter.

Gårdarna vid Kölsjön är utförligt beskrivna i Richard Gothes bok om Hassela-finnarna.²⁸ Många intressanta drag om finnarnas liv syns i dessa fyra ökemarksgårdars historia. Det visar sig t.ex., att Kölsjöfinnarna länge behöll sina kontakter med det forna hemlandet. Så sent som 1723 övergav nämligen en Mathis Larsson hemmanet vid Kölsjön och "tog sig en resa före till Savolax i Finland, att sig der nedersätta". Matts kom emellertid tillbaka från Finland 1728 och tog åter torpet i Hassela i besittning. Kölsjöhemmanen utvecklades så småningom till jämförelsevis välmående gårdar. Särskilt väl på fötter kom Görran Pederson, den förste invånaren Pehr Andersson son, även kallad "Rike Örjan". Han hade en son, Anders Jöransson, som ägnade sig åt studier och som behandlas i ett särskilt kapitel längre fram i denna bok.

Till Hassela-finnarnas bosättningar räknas även finnhemmanet Vrångtiern, för vilket finnen Erik Olofsson fick ett bosättningsbrev den 17 oktober 1611.²⁹ Denne finne blev ovanligt gammal — ännu 1670 omnämnes han som "gamle sjuke Erik Olofsson" och vid den tidpunkten hade han redan en sonson med samma namn på gården. Hemmanet gick i arv och blev med tiden en stamort för en stor skara finnättlingar. Även Malungen, ett grannområde, blev 1606 upptaget av en "Grels finne", död troligen 1633. Hans son Mårten Grelsson hade minst fyra söner och i början av 1700-talet står en finne Matts Persson Sorr (troligen Sormuinen) för torpet. Intill Hasselsjön upptogs torpet Fagernäs år 1640 av finnen Eric Mattsson, som alldeles uppenbarligen tillhörde en andra inflyttningsvåg till socknen. Det samma gällde torpet Haddungsnäs på Bergsjösidan, som torde ha blivit grundlagt först en bit

in på 1650-talet. Utöver dessa åtta finnhemman (fyra vid Kölsjön, lika många annorstädes i socknens utmarker) fanns det ett inslag av finnar även i Hasselas centralbygd, där en del finnar tagit tjänst som drängar och pigor. Men med tiden började Hassela-finnarna också vid tillfälle att köpa sig gårdar i bygden kring Kyrksjön, gifta sig med svenskar och i övrigt assimileras i samhället.³⁰

Norr om Hälsingland, i Medelpad, skedde bosättning av skogsfinnar ungefär samtidigt som i Hasselatrakten, det vill säga omkring år 1600. Det äldsta dokumentet är en supplik från 1597, i vilken det står:

”Wij två personer kommo i fjoll från Finland och till Gäfle, och een miil på thenna sidan om Gäfle, utj Hesunda sockn i Kusnäs by, begiärde wij två förlof af bonden att hugga göle och fingo låf, och såddom ther 1 1/8 spann rog; så drogom wij till Helsingeland och letade oss op ett Torpested opi heden i Torps sockn, 3 miler från nästa by, Bidiande Eders Furstelige Nåde om et gunstigt förlåf att rödia och byggia ther, och Eders Furstelige Nådes bref deruppå.

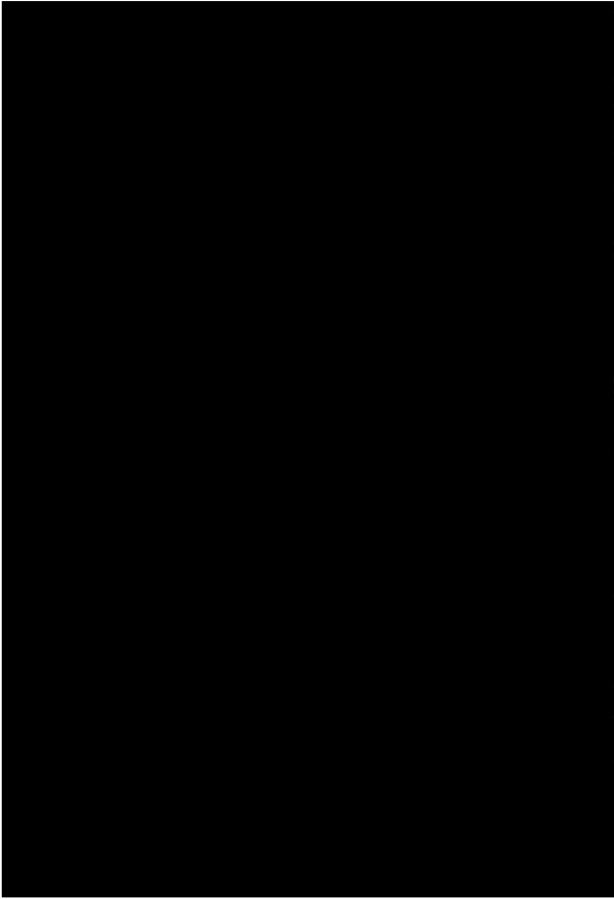
Troplichtiga och fattiga torpare
Matts Jöransson Påvel Andersson”.³¹

Dessa två finnar blev bofasta i Medelpad. Påvel Andersson grundade Mörtsjö finntorp i Torps socken norr om Hälsingegränsen; Mats Jöransson åter hamnade inom Stöde socken. Brevet är såtillvida intressant, att det visar, att ett bosättningsbrev behövdes fastän finnarna bodde så långt från den fasta bosättningen. I ett annat brev daterat den 27 november 1607 gav Karl IX finnen Mats Isaksson tillstånd att bosätta sig vid Mörtesjön i Torps socken. Och ett stort antal finnar följde i spåren efter dessa pionjärer som Richard Gothe kunnat visa i sitt arbete *Medelpads finnmarker* (1945). Märkvärdigt nog hände det också, att finnarna köpte byallmänningar av de bofasta bönderna och skaffade sig på så sätt dubbel besittningsrätt till de stora skogar, där de bör-

jade svedja. De första skogsfinnarnas domäner i dessa folktomma ödemarker var verkligen stora: sålunda fick finnen Anders Pålsson — förmodligen en son till den ovannämnde Påvel Andersson — år 1607 i Torps socken enligt underlagmannens synebrev ett område, som omfattade väldiga moränmarker med åtta insjöar och sträckte sig från Stöde sockens finnmark i öster till Borgsjö sockens finnmark i väster. Naturligtvis fick de förstkomna finnarna senare dela med sig till landsmän, som slog sig ned vid Lillmörtsjön, Saxen, Öyesjön, Råsjön o.s.v. Kunglig Majestät kunde givetvis inte tolerera försäljning av kronoskogar till finnarna; all köp av detta slag skulle enligt en resolution av den 10 juni 1626 göras omintet, men det är ovisst, i vilken mån detta ägde rum.³²

Finnarna bosatte sig i Medelpad främst i socknarna Borgsjö, Torp och Stöde, i någon mån även i Attmars, Ljustorps, Indal-Lidens och Holms socknar. De bofasta finnarnas antal syns för åren 1630—1660 i mantalslängderna, som Richard Gothe har genomgått. Han uppskattar, att finnarna vid denna tid utgjorde över 25 % av befolkningen i Torp och Stöde, ca 15 % i Attmar och ca 10 % i Ljustorp, Indal-Liden och Holm. Längderna upptar inte de s.k. husfinnarna och inte heller barnen. Som de bofasta finnarnas numerär inom Medelpad anger samme forskare 350 personer vid 1600-talets mitt.³³

I Richard Gothes genomgång av finnbebyggelsen i Medelpad ägnas ett stort utrymme åt en sockenvis ordnad presentation av kolonisternas framryckning och öden i de olika socknarna. Sålunda lämnar författaren en mycket grundlig bild av finnhemmanen i Borgsjö socken (Grundsjön, Råsjön, Julåsen, Oxsjön och Mjösjön), av vilka endast Mjösjön är en sen bosättning, medan de övriga är tidiga. I Torps socken behandlas hemmanen Stormörtsjö, Lillmörtsjö, Saxen, Oxsjön, Hjältanstorp, Munktorp, Finnsjön, Storulvsjön,

Mantalslängd för finnar i Färila socken 1648.

Leringen, Naggen och Lillnaggen. Stöde socken hörde till de stora finnsocknarna i Medelpad; där genomgås finngårdarna Ulvsjön, Gransjön, Tjärnsjön, Stor Kullsjön, Lillström och Stormyra. Beräffande socknarna Tuna, Attmar, Njurunda, Selånger, Sättna, Indal, Liden och Ljustorp är den finska bosättningen mindre tät och den omfattade endast några få hemman per socken.

Norr om Medelpad, i Ångermanland, mottog bortåt 25 av landskapets totalt 37 socknar skogsfinska inflyttare i någon omfattning. Kolonisa-

tionen skedde här med början från 1580-talet och mycket talar för att finnarna vid sin ankomst tog den kortaste vägen över Kvarken. Det var förmodligen tack vare detta korta avstånd som inflyttningen till Ångermanland bär ett tidigare datum än annorstädes i Norrland. Sollefteå häradsrätts dombok för så sent år som 1751 har bevarat ett gammalt besittningsinstrument, som hertig Karl utfärdade den 28 februari 1600 och som säger, att landskapets sannolikt förste svedjefinne Per Påvelsson bosatte sig redan 1584 i Graninge, troligen genom att uppta ödejord till odling. Denne allra första inflyttare fick ganska mycket sällskap redan under 1580- och 1590-talen särskilt i Viksjö och Graninge socknar, och skogsfinnarna spred sig sedan under tidigt 1600-tal vida omkring i det stora landskapet.

Richard Gothe har ägnat den sista av sina Norrlandsmonografier åt finnarna i detta mellan-norrländska landskap. *Finnkolonisationen i Ångermanland, Södra Lappmarken och Jämtland* (1948) innehåller en topografisk genomgång av samtliga sådana socknar i Ångermanland, dit finnar inflyttade. I Viksjö socken utanför Härnösand tycks den förste svedjefinnen, Per Nilsson, ha infunnit sig år 1584, och han fick sällskap av Henrik Jonsson Finne år 1585 och Lasse Finne 1589 samt Anders Michelsson Finne 1590 och finnen "Stora Lasse" 1591. Alla dessa bodde på en ort som kallades "Finnestad". Längre fram på 1590-talet och kring 1600 beboddes detta ställe av ett myller av finnar, en stor del av dem förstås hus- och tjänstefolk, en mindre del självägande torpare. Koncentrationen av finnar i Viksjö är märkvärdig genom sin storlek och genom den välmåga, som finnarna lade i dagen på 1620-talet, då domboks- och räkenskapsmaterialet bäst belyser deras förhållanden. Den rikaste finnbonden Olof Larsson hade år 1620 2 hästar, 2 ston, 1 föl, 2 oxar, 2 tjurar, 24 kor, 2 stutar, 1 kviga, 36 får och 6 svin, varutöver räkenska-

perna anger, at han hade utsäde på 4 tunnor på åker och 4 tunnor på svedjeland.³⁴ Men tiden blev Viksjö finnmark allt folkrikare. Omkring 1650 uppgick det finska inslaget enligt Richard Gothe till ca 15 %, för att mot seklets slut utgöra en fjärdedel av sockenbefolkningen.

Även Graninge längre inåt landet blev ett finncentrum redan under 1500-talet. Utöver den redan nämnda finnen Per Påvelsson fanns där flera landsmän till honom. I 1588 års räkenskaper förekommer en Anders Finne, och år 1592 finns det tre till namnet kända finnar på orten: Sigfrid, Henrik och Måns. Alla dessa tre förekommer i Älvsborgs lösen som skattebetalare. Boskapslängderna från 1620-talet uppvisar relativt betydande innehav av nötboskap, dock inte av samma storleksordning som bland finnarna i Viksjö.³⁵

Den tredje av socknarna i nedre Ångermanland, Gudmundrå, kan uppvisa reguljär finsk bosättning redan under 1500-talet. Socken låg vid Ångermanälvens utlopp och var lättillgänglig för inflyttande svedjefinnar. De första boplatserna var Mjövattnet och Nästvattnet, där ett antal finnar, Pål Finne, Hans Finne, Henrik Finne o.s.v. påträffas under 1590-talet. Boskapslängderna från 1620-talet ger besked om relativt små hjordar av kor, får och svin jämfört med hjordarna i Viksjö. Med tiden kom finnbosättningen i Gudmundrå att omfatta åtta byar.³⁶

Utöver dessa tre centrala finnsocknar förekommer en mera sporadisk finsk kolonisation även i följande socknar: Torsåker, Ytterlänнас, Dal, Högsjö, Bjärträ, Styrnäs, Vibyggerå, Ullångers, Nätra, Arnäs, Sidensjö, Själevad, Anundsjö, Nordmaling, Överlänнас, Ed, Liden, Junsele, Helgum, Edsele, Ramsele, Fjällsjö, Bodum och Tåsjö. Mycket av denna finska bosättning mot det inre av Ångermanland och Jämtlandsgränsen bär prägel av sekundär flyttning från ti-

digare koloniserat område, t.ex. Hassela eller andra trakter längre söderut.

Som helhet betraktat blev södra och mellersta Norrland emellertid bara en etapp på skogsfinnarnas flyttning från öst till väst, från Bottniska vikens kust- och inland över Hälsingland och Gästrikland till Dalarna och slutligen Värmland. Den förtätning av kolonisationen med senare anlagda torp, som hör till bosättningsmönstret, ägde endast i ringa utsträckning rum i Norrland, väl däremot i slutmålen Dalarna och Värmland. Det är därför rätt att karakterisera finnkolonisationen av Norrland som en avbruten kolonisationsrörelse. Uppgifterna om familjernas vidareflyttning västerut i en andra generation är många i Norrland.

En betydande kunskap om skogsfinnarnas liv från bosättningsåren ingår i domböckerna, som är i ganska hög grad bevarade från tidigt 1600-tal för södra och mellersta Norrland. De informationer, som domböckerna erbjuder, belyser givetvis finnarnas mellanhavanden med rättvisan och kastar sålunda ljus över mindre trevliga sidor i deras leverne. Emellertid ger ingenting vid handen, att en mera utbredd konflikt skulle ha rått mellan ursprungsbefolkningen och nybyggarna utan tvistemålen är alla av en karaktär, som är naturlig med tanke på att ett helt främmande näringsfång och livsstil introducerades i de mellannorrländska skogsmarkerna. Oenigheterna gäller framför allt svedjande och allt som hör ihop med denna odlingsmetod — intrång på odalbyarnas marker, inhysande av de som arbetskraft nödvändiga talrika husfinnarna o.s.v. — eller jakt, där finnarna överskred sina befogenheter såväl vad beträffar pälsdjuren som älgarna, som de jagade skidlöpande och med hundar. En del av målen är tvister mellan svedjefinnar, och i dem förekom ofta våldsamheter, slagsmål med knytävar och blodsår. En särskild grupp utgörs slutligen av de s.k. mökränkningarna, med vilket me-

nas våldtagande av kvinnor under löfte om att ingå äktenskap med dem. De sistnämnda brotten avslöjar, att könsfördelningen bland finnarna inte var jämn utan att det manliga inslaget dominerade, vilket ledde till dessa brutala kärlekshandlingar från inflyttarnas sida.

För att illustrera det ovarsagda kan några exempel anföras. Ett av de första tecknen på finnbosättningen i domböckerna gäller plötsligt uppdykande finnar, som till allas häpnad bedriver svedjebbruk i skogarna. Sådana finnar omtalas t.ex. för Stöde socken i Medelpad 1616.³⁷ I Bergsjö socken i Edsåsen hade en finne Lasse Persson år 1623 utan överhetens tillstånd vågat sig in på marker som själva kyrkoherden behövde för sin fåbod och fick böta för det.³⁸ I Alfta socken hade finnen Jören i Flet samma år gått över rå och rör och fällt böndernas skogar, för vilket också han fick böta.³⁹

Lika vanliga som dylika domar om olaga intrång är dock de helt legala skattläggningar, som förekom överallt. De skedde i närvaro av lagmannen och 12 edsvurna nämndemän. I Stöde socken i Medelpad granskades t.ex. år 1621 Clemet och Anders Finnes nya bosättningar vid Ulf-sjön, i Attmar socken Henrik och Mats Finnes torpställen i Långedsskogen och Anders Finnes bosättning i Böleskogen, alla med godkännande.⁴⁰ Däremot fick finnarna Påvel Persson och Bertil Persson vid Naggan i Borgsjö år 1623 veta, att de hade röjt och byggt alltför nära Lars Grelsson Finnes ägor, varför de dömdes till flyttning.⁴¹ Lyckligare lottad var Johan Finne år 1624 i Selånger i Settna socken, eftersom hans ägor inte hotade bolbyarnas frid.⁴²

Ibland innehåller domböckerna hela längder på nybyggare och vad de skulle betala för själva granskningen. En sådan lista finns i Hälsinglands dombok för år 1623 och redovisar 17 finnbosättningar, som hade funnits i detta landskap sedan 1609.⁴³

Ett stående inslag i domböckerna är böterna för inhysande av lösfinnar eller dreftefinnar, som betraktades som ett överflödigt och oroligt element i finnskogarna. Letandet efter lösfinnar skärptes efter 1636 års kungliga plakat. Dreftefinnarna var dock nödvänliga för svedjeb bruket, varför de bofasta finnarna år efter år hellre betalade böter än verkligen avhyste sina landsmän. Sålunda betalade tre skattefinnar i Stöde socken år 1618 för sina totalt sex inhysingar 16 daler böter utan att protestera.⁴⁴ Samma summa erlade också Henrik Finne i Hasselaskogen i böter för sina fyra husfinnar.⁴⁵ År 1624 fick finnen Per Eliasson från Bollnäs böta hela 40 daler för de lösfinnar, som hade bott hos honom och inte erlagt något tionde.⁴⁶

Utöver de talrika husfinnarna bekymrade sig den svenska rättvisan över skogsfinnarnas olaga jakt. Beläggen på straff för försäljning av skinnvaror, som betraktades som kronans egendom, är många. Sålunda dömdes Jöran Finne från Hassela år 1620 till 40 daler i böter för försäljning av "förbudna skinnvaror".⁴⁷ Lasse Grelsson Finne från Grundsjön fälldes samma år för jakt på älg till 28 daler böter.⁴⁸ Bertil Bertilsson Finne från Järvsjö socken betalade hela 40 daler för att ha "slagit Elgzdiur i förbudin tijdh som skedde i fastan", vilket hade skett år 1622.⁴⁹

Talrika är också notiserna om inre osämja och våldsdåd bland skogsfinnarna: slagsmål, där man kunde tillfoga varandra blåmärken eller sår. Sålunda hade Sigfrid Finne i Hasselaskogen år 1622 råkat i handgemäng med Påvel Persson Finne och åsamkat honom ett köttår. På samma sätt gick det samma år mellan finnarna Jöran och Peder Eriksson i Alfta⁵⁰ och något tidigare i Sederstad, där finnen Lars Persson i Stugubacken var den som drog kniv.⁵¹ Också beläggen på smärre skador i form av blåmärken, svullnader o.s.v. bevisar, att skogsfinnarnas liv präglades under nybyggartiden av ganska avsevärda inre

stridigheter, vilka inte är så typiska för förhållandena bland de bofasta bönderna. Det irreguljära, halvt nomadiska och normlösa livet åter speglas i dessa tingsnotiser. Även i Finland präglades livet i svedjemarkerna av slagsmål och bråk av olika slag.

En särskild kategori bland alla dessa brott utgörs av de sexuella förseelserna. De många lägringsmålen och horsbrotten visar, att den skogsfinnska befolkningen hade en övervägande manlig prägel, att särskilt många av de illa beryktade lösfinnarna var familjelösa ungarlar, som kunde vara till besvär för traktens kvinnliga befolkning. Sålunda bötfälldes 1618 Jöns Finne i Brunstad, som sägs ha varit knekt, med 40 daler, eftersom han lägrat hustru Ingrid i Klepp, "en oberychten änkia".⁵² En ogift finsk dräng Isak Persson vid Kölsjön dömdes 1621 för hor med en finsk hustru Marit.⁵³ S.k. mökränkning- ar förekom också. Peder Eriksson i Asketorp dömdes 1616 till 20 daler i böter, eftersom han hade tvingat sig på en jungfru som "han vill hafva... till hustru".⁵⁴ Samma brott begicks av Påvel Finne från Segersta eller Hanebo socken men straffades denna gång med 34 daler böter.⁵⁵ Dylika brott förekom också bland den bofasta befolkningen, men talrika belägg ger vid handen att skogsfinnarna var överrepresenterade jämfört med den.

Andreas Georgii Hazelius, en skogsfinneättling på prästbanan

Till Hassela gamla finnbygd i norra Hälsingland flyttade den förste skogsfinnen, Per Andersson, år 1598 enligt en kyrkoboksnotis av senare datum. Han kom med fyra söner Göran, Pål, Isra-

el och Erik och slog sig ned i Kölsjön, ett litet vattendrag intill det stora skogsområde, som utgjorde "Kölen", gränsområdet mot Medelpad. Hasselafinnarna var ett driftigt släkte och grundade fyra finntorp i anslutning till varandra; längre bort i samma sockens utmarker reste sig ytterligare fyra finska bosättningar. I motsats till många andra savolaxare var Hasselafinnarna anpassningsbara. De övergick tidigare än sina andra landsmän till fast åkerbruk och sökte sig också snart till centralbygden, köpte gårdar och blandade sig med ursprungsbefolkningen.

Varifrån Per Andersson med söner kom är ovisst; kyrkoboken talar i obestämda ordalag om "Tavastland och Savolax". Ett enda östfinskt släktnamn, "Sorr", har bevarats från Hassela och är av så sent datum som från början av 1700-talet. Namnet kan betyda "Sormuinen", "Sorvainen" eller något liknande. Det är dock inte sagt, att Per Andersson tillhörde just denna familj.

Per Anderssons äldste son Göran kom att besitta ett hemman Sörgården, formellt upptaget år 1600. Som andra finnar skymtar denne Göran ofta i domböckerna — det kunde gälla förseelser av olika slag, olaga jakt, tvister och slagsmål. Hans bror Israel Pedersson står i absolut särklass, vad bråkighet och böter beträffar. Traditionen har begåvat Göran Pedersson med namnet "Rike Göran" eller "Rik-Örjan" fastän hans rikedom på intet sätt förefaller att ha varit märkvärdigare än brödernas, åtminstone av skatte- längder att döma. En notis i ett manuskript från 1600-talet, "Memorabilia" av magister Olavus Ekman, berättar att "år 1634, in Octobris, en finne vid namn Rike Örjan, boendes i Delsbo socken, 3 mihl från kyrkian sydost invid den siön Nyan; han bjöd till gäster Fougden, Lagman och Kyrkioherden Mag. Dominicus och skiänkte dem en fiärding riksdaler till bytes". Denna notis gäller just Göran Pedersson, som hade satt sin måg

som bonde på hemmanet vid Kölsjön och själv flyttat till ett nytt hemman i Delsbo, där han tydligen blivit så välbärgad, att han bjöd fogden, lagmannen och kyrkoherden på kalas. Senare, år 1641, var samme Göran så "tresk och motvillig att leverera ifrån sig Cronones utlagor", att han hamnade i fängelse en liten tid, varefter han tycks ha sökt sig till Stockholm för att få rätt, vilket framgår av ett kungligt brev den 22 maj 1648, där landshövdingen uppmanas att upplära fallet så att denne finne inte skulle åter löpa till drottningen med sina klagomål.

"Rike Göran" var gift med Malin Göransdotter, som kom från Medelpad. Deras dotter Sara gifte sig med finnen Hindrich Jonsson, som fick stå för gården som "landbo" medan Göran själv sökte sig utsocknes. Utöver sin dotter hade "Rike Göran" också en son, Anders Göranson, som ägnade sig åt studier och blev en bemärkt man. Denne Anders Göransson eller Andreas Georgii, som hans namn löd i latiniserad form, tog sig efternamnet Hatzelius eller Hazelius efter sin födelsesocken Hassela. Att en begåvad pojke från finnskogarna blev präst var inte helt ovanligt på 1600-talet; från Västerås stift känner vi till några andra liknande fall, sannolikt utbildade därför, att kyrkan behövde präster som kunde fin-ska.

Anders Göransson föddes vid Kölsjön förmodligen vid sekelskiftet 1600, inte långt efter att familjen hade bosatt sig där. Hans ungdomsår är så gott som okända. Det sägs, att hans goda läshuvud blev upptäckt av prästen i Bergsjö, eftersom Hassela saknade präst vid denna tid. Vid en gudstjänst uppe i Kölsjön sägs denne prästman ha blivit ombedd av "Rike Örjan" att se till att hans son Anders fick läsa till präst. Sannolikt gick Anders i skola, förmodligen långt borta i Gävle, eftersom varken Hudiksvall eller Härnösand hade skolor vid denna tid. Matriklarna från skolan i Gävle finns inte i behåll, men i Uppsala

universitets matrikel 1595—1632 heter det under år 1626: "Die 4 Maji. . . a quo tempore in matri-culi relati sunt, mense Majo. . . [bland andra]: *Andreas Georgij Helsingus*".

Universitetet i Uppsala var under denna tid i starkt växande till följd av kung Gustav II Adolfs stora donationer, och antalet bondestudenter var betydande. Bland kamrater från Norrland ägnade den unge Anders sin tid åt teologi. Han disputerade två gånger, dels pro exercitio och dels pro gradu, åren 1634 och 1641. Mellan disputationerna tycks han ha vistats i studiestaden, vilket en domboksnotis från Delsbo år 1640 bekräftar. Denna notis berättar, att Andreas Georgii hade stått för en studiekamrats begravningskostnader i Uppsala och fick nu av dennes far, som var bonde i Delsbo, tillstånd att sälja den avlidnes kvarlåtenskap för att få sina pengar tillbaka.

Andreas Georgis första disputation ägde rum efter sex års studier, den 28 februari 1634, under Laurentius Tolstadius' presidium. Temat för avhandlingen var *De animae quidditate in genere, & modo informandi ejus* (Om själens väsen i sig och sättet att bilda den). På titelbladet till denna skrift kallar Andreas Georgii sig för första gången för *Hatzelius*. Den andra disputationen, den för graden, ägde rum den 5 maj 1641 under presidium av filosofiprofessorn Martinus Olai Nycopensis. Av titelbladet som upptar avhandlingens namn framgår också, att Andreas Georgii var innehavare av ett kungligt stipendium, d.v.s. gratisstudent, som åtnjöt sitt levebröd från kronan för studier. En utförligare källa till Andreas' liv under studieåren utgörs av Gästrik-Hälsinge nations matrikel (UUB, U 70 d), där det står om denne finnättlings vandring:

Andreas Georgii Hatzelius, divitis Fenonis filius in Hasela, Upsalia disputationem Psychologicam primam M. Laur. Tolfstadii, An. 1634 tuitus est, De animae quidditate in genere et modo informan-

di ejus; nec non An. 1641 aliam miscellaneam pro gradu. An. 1642 d. 3 febr. Promotore Dr. Prof. Laurentio Fornelio, Magister factus est, locum Gratistae tenens. Primus Conrector Scholae Upsal. evadit, pastor castrensis, et tandem Ecclesia Boldnaensis 1650, ubi abivit è vita An. 1653.

Efter att ha blivit promoverad 1642 tog Andreas Georgii Hazelius som nationsmatrikeln såger anställning som konrektor vid katedralskolan i Uppsala. Han förekommer mycket riktigt några gånger i konsistorieprotokollet som innehavare av denna tjänst. År 1643 tycks han ha straffat en skolpojke så grundligt, att självaste ärkebiskopen fick ingripa i saken. Pojken hade ristat märken i träden i skolans trädgård, vilket hade retat den hetsige finnen. En annan gång hamnade konrektorn i luven på rektor Olavus Christofori, eftersom denne hade lagt beslag på hela inkomsten av skolpojknarnas musicerande, fastän en tredjedel borde ha tillfallit konrektorn. Höstterminen 1645 har Andreas Georgii redan lämnat sin befattning vid läroanstalten, förmodligen förbittrad över småaktigheterna därstädes.

Efter att ha blivit prästvigd anslöt Andreas Georgii sig som fältpräst till hären i Tyskland. Troligen blev han predikant vid Hälsinge regemente, fastän hans namn inte anges i rullorna. Kanske var han den "Herr Anders", som 1645 tjänstgjorde som svensk präst vid Dömitz och Warnemünde skans. Efter westfaliska freden 1648 har väl magister Anders så småningom kommit hem igen. I ett brev av den 23 november 1649 medgav drottning Kristina skattefrihet för hans fars hemman i Delsbo socken "på vår tro undersåtes och feltpredikantz hederlige och vällärde Mäster Andreas Georgii ansökiande". Det står i brevet, att denne präst hade "utj bemälte Embete stor möda och besvär utstått, så ock ringa villkor och lägenhet haver". I jordeboken för 1650 gjordes mycket riktigt en note-

ring, att gamle "Rike Örjan" nu slapp att betala skatt för sin sons skull, som var fältpredikant.

Nästa steg i Andreas Georgiis karriär var att söka prästtjänst i något pastorat i hemstiftet. Bollnäs, en av de rikaste församlingarna i Hälsingland, saknade sedan början av 1650 kyrkoherde och Andreas gav sig i kast med uppgiften att vinna detta pastorat. Hans medtävlare blev skolmästaren i Enköping Peder Nerbelius, vars bror var landskapets lagläsare. Den 3 mars 1650 höll Andreas Georgii sin provpredikan i Bollnäs kyrka, varefter man samlades i sockenstugan. Många menade, att Hazelius hade predikat väl, men även Nerbelius hade anhängare, som ville uppskjuta avgörandet. Då inblandade sig prosten Nic. Andernaesius från Järvsjö i diskussionen och påminde alla om att det fanns många finnar i skogarna i Bollnäs, vilka inte kunde svenska; för deras skull skulle magister Hazelius vara den lämpligaste prästen.

I själva verket tog utnämningen ännu flera månader i anspråk. I ett brev av den 3 juni 1650 klagade Andreas Georgii bittert, att han gick i Bollnäs som en vagabond utan tjänst och utan att få någon lön av sin befattning som fältpräst. Eftersom drottningen ville ha sina fältpredikanter placerade i goda församlingar, tvingade krigsofficerarna till slut den motsträviga allmogen att anta Hazelius som sin präst, och han installerades till kyrkoherde i Bollnäs i februari 1651. Hazelius' fullmakt är daterad den 26 februari 1651.

Bollnäs tillhörde de största församlingarna i Hälsingland och hade en talrik befolkning — enligt 1653 års mantalsförteckning 5 officerare, 117 gemena knektar och sammanlagt 1022 mantals-skrivna vuxna personer. Även själva prästgården befolkades av ett stort antal människor, 4 drängar och 5 pigor, 2 inhyses och så själva prästfolket, totalt tretton personer. Tyvärr tycks Andreas Georgii inte ha levt länge nog för att kunna njuta av sin ställning som en av Hälsinglands mäk-

tigaste präster. Av domboken i Bollnäs för år 1654 framgår det, att Mäster Anders har satt upp ett testamente eller kontrakt med sin hustru Elisabeth Larsdotter, vilket tyder på ohälsa från kyrkoherdens sida. Tiondelängden för 1654 är undertecknad av komministern och inte av kyrkoherden, vilket måste betyda, att den sistnämnde var sjuk. Och sedan vet man, att Magister Anders Hazelius faktiskt avled den 27 januari 1655, förmodligen bruten av det strapatsrika livet som fältpräst i Tyskland före sin återkomst till Hälsingland. Änkan gifte så småningom om sig med en kyrkoherde i Medelpad.

Inga uppgifter finns bevarade om Andreas Georgiis eventuella verksamhet bland skogsfinnarna i Bollnäs eller andra delar av Hälsingland. Sannolikt bedrev han dock under sin korta tid som kyrkoherde predikoverksamhet bland sina landsmän. Han hade släktingar på många håll, inte minst på fädernehemmanet vid Kölsjön, där systemen, Sara Göransdotter, erhöll efter sin brors död betalning för en fordran, 40 daler kopparmynt.

Efter Andreas Georgiis frånfälle upptog kaplanen Petrus Johannis (född 1644) släktnamnet Hazelius utan att på något sätt vara släkt med sin föregångare. Hazelius betyder ju också kort och gott "Hasselabo". Petrus Johannis härstammade från bonden Hans Esbjörnsson i Berge, från Hasselas centralort, och var med säkerhet av helt svensk härkomst. Från honom härstammar den förnämliga lärda släkten, som omfattade fyra generationer präster mellan 1673 och 1816. Både generalen J. A. Hazelius och hans son, grundaren av Nordiska museet och Skansen, Artur Hazelius, tillhörde den. Bland de tidiga medlemmarna av denna släkt i Hassela förekom dock finska anknytningar på det sättet, att kaplanen Petrus Johannis Hazelius' syster Karin Hansdotter från Berge gifte sig med en finnbonde uppe vid Kölsjön, Isak Persson. Det är

också möjligt, att Artur Hazelius hade ett visst finskt påbrå på mödernets, eftersom hans mors släkt — Ahlenius — räknar sina anor från finnarna i Örträsk i södra Västerbotten.

Orsafinnarnas anfäder

Orsa socken ligger i östra Dalarna, nordost om sjön Siljan, i kuperad barrskogsterräng. Av ålder var bosättningen koncentrerad i byar, som låg på odlingsbar sedimentjord i dalgången. De omgivande stora skogarna på moränjord utnyttjades marginellt till jaktmarker och som fäbod-områden, där människans inbrytningar endast bestod av den bofasta befolkningens binäringar. Orsa socken hade en 6 à 7 milj djup storskog norrut från kyrkan och utmed Hälsingegränsen; inom detta »socknens allmänning och utmark» låg de fiskrika Hamrasjöarna och rann den strida Unån.

Enligt sockenbornas åsikt var denna enorma ödemark deras egen allmänning, men kronan — personifierad av Gustav Vasa och Karl IX — gjorde gällande, att dylika utmarker inte omfattades av sockenmännens äganderätt utan tillhörde staten. De stora obebodda skogarna skulle koloniserats och bli inkomstbringande för kronan. Just till detta stora område kom den förste savelaxaren en bit in på 1610-talet. Han kom österifrån från de skogsfinska bosättningarna i Hälsingland eller Gästrikland, som höll på att ta form. Skogsområdena från Hassela i norr till Färila, Alfta, Ovanåker, Arbrå och Bollnäs genom-söktes vid denna tid av skaror av svedjebbrukare, som letade efter lämpliga granskogsbevuxna moränmarker att bränna ner och så med svedjeråg.

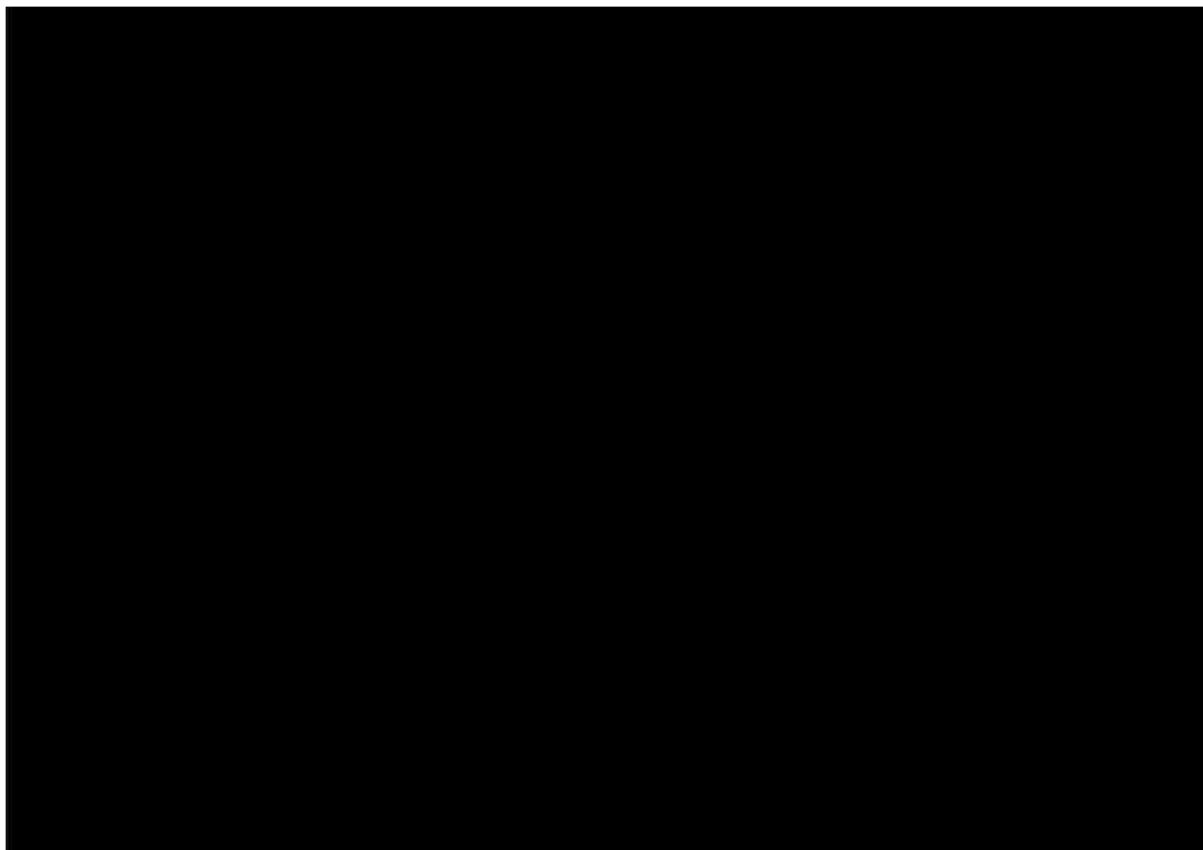
Finnkolonisationen av Orsa har i detalj studerats av *Richard Gothe* i den utmärkta uppsatsen »Orsafinnarna» (1950).¹ Genom de många be-

varade urkunderna är denna kolonisation tämligen välkänd. Torpebrev, domboksnotiser och räkenskapshandlingarna ger en fyllig bild av finnarnas bosättning i trakten ända från 1610-talet till seklets mitt. Bland dessa dokument finns det också ett tingsprotokoll av unikt slag från 1636, som gör det möjligt att forska i Orsafinnarnas ursprung och hemorter i Finland. Genom existensen av detta dokument skiljer sig Orsaborna från den skogsfinska befolkningen i övrigt.

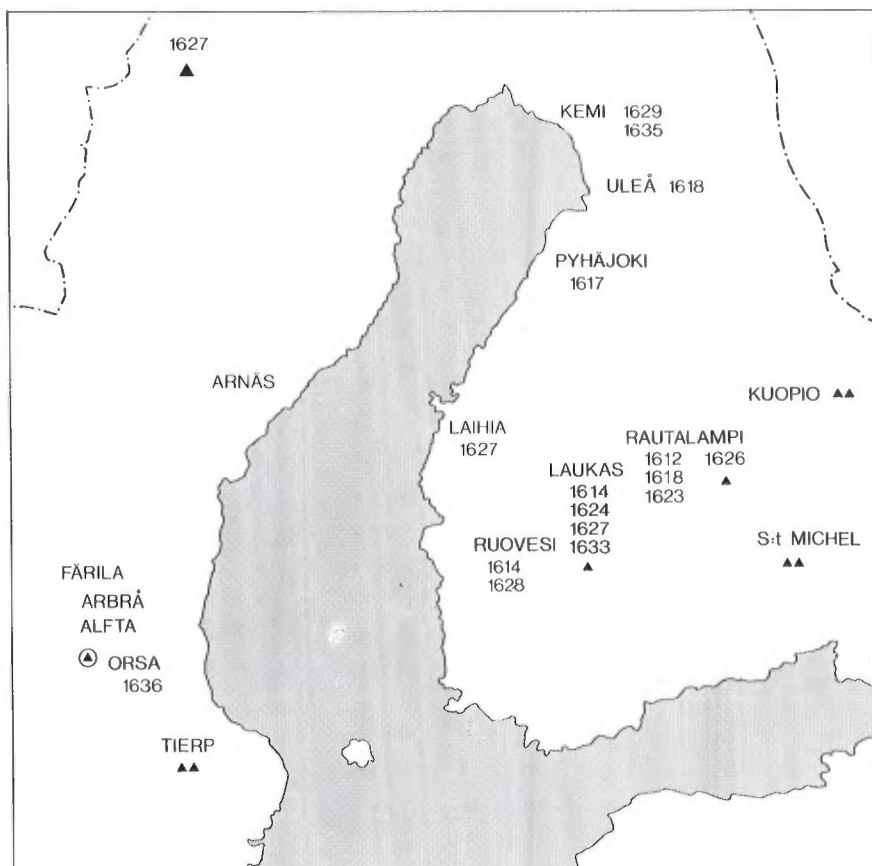
En av de väsentliga frågorna i all invandrarforskning är: varifrån kom inflyttarna? Vilken var deras bakgrund, vilka deras motiv att utvand-
ra? När det gäller skogsfinnarna, är det inte lätt

att exakt besvara dessa elementära frågor. Svedjefinnarna var rikets undersåtar, deras invandring en del av den inhemska befolkningsmobiliteten, som inte lämnade så många spår i källorna under äldre tid. De dyker upp i de svenska skattelängderna och domböckerna, visar upp sina torpe- eller fastebrev som berättigar dem att odla upp kronoskogar, men de berättar inte för någon, vad de egentligen hette på sitt modersmål, från vilken socken eller by i Finland de kom eller vilken deras ställning hade varit hemmavid.

I Finland har kolonisationshistorisk forskning kunnat uppvisa, hur landets inre delar befolkades på 1500- och 1600-talen, hur ödemarkerna

Plakatet om förrymda knektar. RA, Plakatsamlingen.

Orsafinnarnas ursprungsorter och flyttningsår enligt häradstingsprotokollet 1636.

fick en jordbrukande — närmare bestämt svedjebbrukande — fast befolkning i stället för kringströvande jägare och fiskare. Det är i denna kolonisationsrörelse som de till Sverige flyttade skogsfinnarna hör hemma. De finska forskarna — senast *Kauko Pirinen* i sin brett upplagda *Salvolax' historia* — har stött sina iakttagelser av kolonisationsförloppet på förekomsten av östfinska släktnamn i de kamerala skattelängderna och därmed kunnat binda utflyttningsorterna med de nya bosättningsplatserna, en forskningsinsats

som lämnat en i hög grad åskådlig bild av den geografiska mobiliteten under denna tid i Finland.

De östfinska släktnamnen — man känner från denna tid till bortåt 150 mer eller mindre vanliga sådana, vissa mycket utbredda, andra tämligen sällsynta — skiljer sig från allmogenamnen i Sverige och västra Finland. De är ett slags ärfvliga klannamn, som även myndigheterna accepterade och använde i alla typer av kamerala och judiciella handlingar, i årliga räntan, tiondeläng-

derna, saköreslängderna, domböckerna och slutligen i kyrkoböckerna. De utgör en ryggrad i befolkningens uppdelning i släkter, som generation efter generation bodde på sina hemman och torp i de vida skogsmarker, som det inre av Finland består av.

När skogsfinnarna från och med 1580-talet flyttade till Sverige — såsom de också spred sig öster- och söderut, till Karelen och Ingermanland — förlorade deras släktnamn sin offentliga ställning. De östfinska släktnamnen gick inte att översätta till svenska på samma sätt som för- och farsnamnen. De förekommer inte i källorna, som har upprättats i moderlandet. Det finns dock några undantag. I kyrkoböckerna från Ljusnarsberg 1635—1653, i några tiondelängder och i Finska församlingens kyrkoböcker i Stockholm förekommer det sporadiska belägg på östfinska släktnamn. I dessa fall hade längderna alltid upprättats av själasörjare, som hade ett visst begrepp om finskan.

Inofficiellt använde skogsfinnarna sina släktnamn långt in på 1800-talet. De har senare nedtecknats av olika forskare, tidigast av *Carl Axel Gottlund* under dennes resor till Dalarna och Värmland i början av förra århundradet. Genom släktforskning kan i många fall dessa sent belagda släktnamn härledas tillbaka till deras första bärare i Sverige, men proceduren är tidskrävande och också osäker. Därefter kan en koppling till de trakter i Finland, där folk med samma släktnamn bodde under utflyttningstiden, vara möjlig att rekonstruera.

Det är sålunda ganska vanskligt — om också i vissa fall troligen möjligt — att i fråga om skogsfinnarna tillämpa den finska forskningsmetoden, som bygger på kolonisationsforskningens östfinska släktnamn. Finns det då något annat sätt att ta reda på varifrån finnarna kom? I några fall förekommer det traditioner inom de finska släkterna om den förste anfaderens ankomst och va-

rifrån han kom, men dessa uppgifter är ofta ganska vaga och anger oftast Rautalampi storsocken — som i dag omfattar ett tiotal kommuner — som utgångsort. Uppgifterna saknar för det mesta tillräcklig exakthet för att kunna prickas ut på kartan. Som utflyttningsorsaker anger traditionerna krig och missväxt, att man flyttade till tryggare och mera välbärgade förhållanden i Sverige. Det är möjligt, att detta synsätt är en konstruktion i efterhand. Det framgår inte av sägnerna, om de första skogsfinnarna var besuttna innehavare av kronohemman, som övergav sina odlingar för en flyttning västerut, obesuttet tjänstefolk som drängar och pigor som inte nämns i källorna som skattebetalare eller någonting däremellan. Slutligen innehåller de muntliga berättelserna endast vaga tidsangivelser, som t.ex. »på gode kung Karls tid» eller dylikt.

Åtminstone i ett fall är det dock möjligt att relativt exakt koppla ihop de svenska finnbygdernas befolkning och deras förfäder i mellersta Finlands svedjemarker. På 1630-talet hade den betydande benägenheten hos knektar att rymma utvecklat sig till ett svårt problem inom den svenska militärmakten. De inskrivna knektarna och båtsmännen rymde sin kos i en omfattning, som äventyrade krigsansträngningarna i trettioåriga kriget i Tyskland. Förmyndarregeringen bekämpade tendenserna till fanflykt genom offentliga påbud av olika slag. Ett sådant utgavs den 4 september 1636 och uppmärksammade skogsfinnarna.² Regeringen skrev, att mängder av finnar hade sökt sig till de svenska skogarna. Bland nykomlingarna misstänktes många förrymda knektar dölja sig. Därför befallde regeringen strängt, att inte skattlagda finnar eller finnar, som slagit sig ner för nära byar, före nästa Valborgsmässa skulle flytta tillbaka till Finland. Olydiga skulle sättas i halsjärn och brukas i arbete på kronans slott och gårdar. Det underströks i mandatet, att befallningen inte gällde finnar, vilkas torp inte

skadade den befintliga fasta bosättningen och inte heller finska vinterliggare, som hade kommit för att delta i höstens säsongarbete och tröskning.

Överallt på tingen i de socknar, där skogsfinnar bodde, fick mandatet följer redan samma höst. Man tog fast förrymda knektar bland finnarna, förhörde dem och sände dem till att straffas enligt krigsartiklarna. Vid tinget i Säderstad och Hanabo socknar i Hälsingland ställdes t.ex. en finsk soldat Filippus Jöransson inför rätta, då han hade avvikit från sitt kompani vid genommarsch i Stockholm, vistats en tid som gruvarbetare i Kopparberget och tagit sig sedan till finnskogarna som nyodlare.^{2b} Liknande fall är många i de svenska domböckerna. Om man vill ta reda på de finska knektarnas och båtsmännens rymningsfärder, är dessa källor från hösten 1636 de bästa.

I Orsa och Ore socknar gjorde man på ett annat sätt, vilket kanske berodde på att inga förrymda soldater stod att uppdaga där. Endast en av Orsaffinnarna kan möjligen misstänkas höra till denna kategori, men även han hade avvikit och kunde inte ställas inför rätta. Där examinerade landshövdingen Peter Kruse inför sittande ting den 13 december 1636 hela finnbefolkningen från de först inflyttande till nykomlingarna, från sedan länge bofasta svedjefinnar till lös- och husfinnar av olika slag. Varje finnes namn och bosättningsort nedtecknades i protokollet, och vad viktigare var, de förhörda finnarnas uppvisade resepass nedskrevs också i sina huvuddrag.³

Att inflyttade skogsfinnar hade vid sin ankomst med sig pass utfärdade av hemortens myndigheter, oftast av en kyrkoherde, är mindre känt för forskningen. Sådana pass har dock endast undantagsvis bevarats, men måste ha varit tämligen vanliga. De bekräftar, att flyttningen inte hade skett utan myndigheternas fulla samtycke och medverkan. Domboken från Orsa och Ore 1636

innehåller namnen på samtliga svedjefinnar på orten, sammanlagt 26 personer, av vilka 23 kom från Orsa (fördelade på 10 hushåll) och 3 från Ore (fördelade på 2 hushåll). Utöver namnen på bosättningsorterna har väsentliga delar av varje flyttningspass skrivits in; sålunda får man veta från vilken socken och by i Finland inflyttaren har kommit och när och av vem intyget har utfärdats. Tyvärr har de finska bynamnen blivit kraftigt — ofta till oigenkännlighet — förvrängda av den svenske skrivaren. Följande finnar vittnade om sin ankomst inför rätten:

FRÅN ORSA SOCKEN

1. <i>Tannsjö</i>	Olof Marcusson samt husmännen
Olof Andersson och Enögd Tomas
2. <i>Tannsjö</i>	Lars Persson
3. <i>Sandsjö</i>	Staffan Persson
4. <i>Hambra</i>	Erik Staffansson samt husmännen
Pål Pålsson, Henrik Pålsson och
Anders Andersson
5. <i>Hambra</i>	Anders Persson samt husmannen
Lars Larsson
6. <i>Hambra</i>	Hans Andersson samt husmännen
Knut Larsson, Erik Pålsson, Anders
Persson och Johan Andersson
7. <i>Lövberg</i>
= Björkeberg	Olof Sigfridsson och husmannen
Bertil Andersson
8. <i>Lövberg</i>
= Björkeberg	Jon Persson och husmannen Johan
Henriksson
9. <i>Rossundeborg</i>
= Rosentorps
finnby	Anders Mårtensson och husmannen
Henrik Henriksson
10. <i>Dyvernäs</i>	Michel Michelsson

FRÅN ORE SOCKEN

1. <i>Sefaståsen</i>	Olof Olofsson
2. <i>Rissberg</i>	Simon Michelsson och husmannen
Jöns Olofsson

Av de 26 i domboken nämnda skogsfinnarna kan en, nämligen Enögd Tomas, också kallad Båtsmans Tomas, som inte vågade inställa sig, misstänkas ha varit en förrymd kronans sjöman. Resten hade mer eller mindre rent mjöl i påsen. Märkvärdigt nog sade sig fem av finnarna vara födda på olika orter i Sverige, två av dem — Lars Persson i Tannsjö och Jon Persson i Lövberg — rentav i själva Orsa. Simon Michelsson i Rissberg berättade, att han var född i Ore. Ytterligare två, Johan Henriksson i Lövberg och Henrik Henriksson i Rossundeberg, sade sig vara födda i Tierps socken i nordöstra Uppland. Därutöver hänvisade några av finnarna till släktingar bosatta på andra håll i Sverige som innehavare av vederbörandes pass. Dylika andra bosättningsorter låg i Hälsingland och Ångermanland (Alfta, Färila, Arbrå och Arnäs socknar).

Intressantast är dock uppgifterna om de 20 finnar, som med uppvisande av sina flyttningsbetyg bevisade, var i Finland deras ursprungsorter låg. Sockennamnen hade den svenske skrivaren klarat av bra, och resultatet visar, att finnarna kom från Rautalampi (5 stycken), Laukaa (5 stycken), Ruovesi (2 stycken), Kuopio (2 stycken), S:t Michel (2 stycken), Kemi (2 stycken), Uleå (1 stycke) och Pyhäjoki (1 stycke) samt Laihia (1 stycke). (Se kartan härintill!).

Uppgifterna om byarna är mycket diffusa i dombokstexten. Med hjälp av dem, uppgifterna om flyttningsår och om svedjefinnarnas patronymer (farsnamn) har emellertid försök gjorts att utröna, om man kan finna utflyttarnas fäder bland skattebetalande bönder i det finska kamerala materialet. Försöket har underlättats av att byarna i de nykoloniserade områdena i det inre av Finland var mycket små (ofta 1 till 2 hemman) och att ett hjälpmedel, Generalregistret över bosättningen i Finland (*Suomen asutuksen yleisluettelo*) innehåller utmärkta sammandrag av ägar- och brukarlängder bl.a. för Rautalampi och Ruovesi socknar.

Tyvännä finns inte Savolax med i detta register, utan man måste i stället använda årliga räkningen, tiondelängder och andra kamerala serier i original. Resultatet är i sin knapphet följande:

1. *Olof Marcusson i Tannsjö*, flyttår ca 1612, sannolik far bonden Marcus Suutari i Lievestuore by i Rautalampi.⁴ Denna bonde bebodde en gård med det senare namnet Markkula (Lievestuore nr 12).
2. *Erik Staffansson i Hambra*, flyttår ovisst. Möjlig far Staffan Kempas (= Kemppainen) i Horontaipale i Rautalampi 1607—1613.⁵ Hemmanet är f.n. gård nr 1 Istunmäki by i Konnevesi.
3. *Erik Pålsson i Hambra*, flyttår 1618. Möjliga fäder Pål Manninen 1616 eller Pål Hukkinen 1613—1614 i Pudasjärvi i Rautalampi.⁶
4. *Lars Larsson i Hambra*, flyttår 1624, sannolik far Lars (Mårtensson) Hämmäläinen i Haapaniemi i Laukaa 1613—1617.⁷
5. *Johan Andersson i Hambra*, flyttår 1633. Sannolik far Anders Huuskoinen i Vesämäki by i Laukaa socken 1628—1639.⁸
6. *Michel Michelsson i Dyvernäs*, flyttår ovisst. Bynamnet Puyarme by i Laukaa kan betyda Pudasjärvi, Pyhäjärvi eller Pääjärvi. Endast i sistnämnda by levde en bonde med namnet Michel, nämligen Michel Poikoinen 1621—1639.⁹
7. *Anders Mårtensson i Rossundeberg*, flyttår 1627. Bynamnet Sepalesby är så förvanskat, att det inte går att återfinna i Laukaa. Skulle byn vara Säckärämäki, kan den möjliga fadern vara Märten Heinoinen, bonde därstädes 1621—1639.¹⁰

I flera fall har det inte varit möjligt — fastän både farsnamnet, bynamnet och flyttningsåret

varit kända — att koppla en namngiven finne i Orsa 1636 ihop med någon lämplig farskandidat i hembygden. Sålunda har jag inte funnit en enda Per, som skulle passa som far för den Anders Persson i Hambra, som år 1614 flyttade från byn Haarataipale i Ruovesi socken till Sverige. I dessa fall är det kanske fråga om söner till obesuttna, som inte alls förekommer i skattelängderna.

Vad har flyttarna från mellersta Finland gemensamt med varandra? Genom det stora bortfallet av huvudparten av Orsa- och Orefinnar i denna lilla undersökning kan inga särskilt välgående resultat framläggas, men jag måste ändå peka på en detalj. I fyra av de sex eller sju fallen, där det har gått att med någon säkerhet knyta samman svedjefinnen med hans bakgrund i Finland, sammanfaller tidpunkten för flyttningen till Sverige med ett par års marginal med ett byte av ägare eller brukare på det ursprungliga hemmanet. Det förefaller helt enkelt troligt, att ett arvsifte i många fall spelade en viktig roll i emigrationsbeteendet. Troligtvis lösgjordes vid arvsiftet medel till de barn, som inte skulle överta hemmanet, så att resan till Sverige blev möjlig för dem.

Sammanfattningsvis kan sägas, att genomgången av tingsprotokollet från Orsa och Ore från hösten 1636 i kombination med finska kamerala källor har avslöjat representanter för bl.a. släkterna Kempainen, Manninen eller Hukkinen, Hämäläinen, Huuskoinen, Poikoinen, eventuellt också Heinoinen bland finnarna därstädes. Traditionskällor från denna socken stöder åtminstone till en del detta resultat. T.ex. bebodde den kända slakten Poikoinen långt in på 1700-talet torpet Iyvernäs. Men utöver dessa finska släktnamn har tingsprotokollet också på annat sätt hjälpt till att förstå den svedjefinska kolonisationens mekanismer. De många passen talar om hemmamyndigheternas roll i emigrationsprocessen — prästerna, fogdarna och andra represen-

ter för kronan utfärdade tydligen gärna dylika bevis på utflyttarnas hederliga avsikter och vilja att bosätta sig i Sverige. Ett antal gånger stämmer dateringen på ett pass väl ihop med ett arvsifte på det kronohemman, som utflyttaren lämnade efter sig. Detta talar för att när en ny generation etablerade sig på ursprungsgården, bröt de yngre bröderna upp från sitt hem och reste iväg för att försöka odla upp ett nytt kronotorp någon annanstans. Emigrationen till Sverige kan sålunda ses som ett exempel på det generationsbundna cykliska förlopp, som också hade präglat den finska inre migrationen tidigare. Flyttningsrörelsen till Sverige tycks ha förorsakats mer av den finska svedjekulturens egen inneboende expansion och dess utövers starka vilja att bryta ny mark och ständigt bilda nya odlingsenheter än av elände och nödår i Finland.

De finnar som uppräknas i Orsa och Orefinnars protokoll 1636 förekommer också i andra källor från dessa socknar. Från samma år finns t.ex. en kvarntullslängd över »Finnar i Orsa socken».¹¹ Dessutom föreligger det från år 1638 en längd uppsatt av länsman Hans Olofsson över socknens skattade finnar. Finnarna var i denna källa 48 vuxna personer, vilket betyder ca 5 procent av sockenbefolkningen.¹² Stora inventeringar och rannsakingar av skattetorp verkställdes i Orsa och Ore åren 1663, 1679, 1698 och 1726. När det gäller 1663 års rannsaking, ger den en klar bild av Orsaffinnarna, vilka delvis tycks vara samma personer som 1636 eller söner till dem, men därutöver har en del helt nya namn dykt upp som tecken på fortsatt invandring från Finland eller de svenska finnbygderna.¹³

Det som väcker ens intresse är myndigheternas handlande gentemot Orsaffinnarna. Särskilda förtroendemän utsågs bland dem, och en viss Sigfrid Olsson i Björkberg tycks ha varit den förste som hade denna ställning — han kallades både finnefjärdingsman och finnelänsman på 1670-

talet. Senare, en bit in på 1700-talet, drabbades kolonisternas ättlingar av att bergsbruket började göra sina anspråk gällande mot finnarna. Det var, som överallt annars, deras svedjande som betraktades som skadligt. Man föreslog till och med att alla finnarna skulle flyttas bort från Orsa och deras skatt skulle delas upp bland den övriga allmogen.¹⁴ Något så drastiskt skedde dock inte, utan trakten hade en stor finnbefolkning ännu på kyrkoherde Tobias Vestblads tid, som säger i en rapport till Samfundet Pro Fide et Christianismo, daterad den 21 oktober 1774 i Orsa, att socknen hade ca 40 finska matlag, sammanlagt omkring 300 personer. Alla dessa finnar kunde ännu på Vestblads tid sitt modersmål.¹⁵

Dalarnas och Västmanlands finnbefolkning

Landskapet Dalarna präglas av ett vattendrag, Dalälven, som i två stora huvudådror (Västerdalälven och Österdalälven) flyter genom ett bördigt landskap från fjällsluttningarna i väster till Bottnhavet i öster. Sedimentjordarna vid Dalälven och de näraliggande sjösystemen, särskilt i trakterna kring Siljan, utgör en gammal jordbruksbygd. Vid sidan av jordbruket blev bergsbruket en av landskapets huvudnäringar, då Falu koppargruva upptäcktes under den tidiga medeltiden och blev föremål för en mycket lönsam malmutvinning, Sveriges ekonomiska livsnerv under långa tider. Genom modernäringens goda avkastning och kopparbrytningens intäkter höjde sig Dalarna till en välmåga som inte kunde skådas i omgivande trakter i Mellansverige. Landskapet spelade en politisk roll långt utöver det vanliga genom sina självständiga odalbönder och bergsmän, som ingrep i riksärendena under senmedel-

tiden och 1500-talet, ofta i förbund med den nya handelsstaden Stockholm, vars borgerskap förmedlade Dalarnas produkter till den utländska marknaden.

Till Falu koppargruvas stora arbetsstyrka hade vandrande finnar anslutit sig redan under medeltiden, något som har behandlats tidigare i denna bok. Under tidigt 1600-tal började en annan av landskapets dolda naturrikedomar, de stora barrskogarna i dess perifera delar, att utöva lockelse på invandrande skogsfinnar. Dessa glest befolkade eller folktomma skogsmarker fanns i huvudsak på två håll: dels i öster längs gränsen mot Gästrikland och Hälsingland, dels i väster mot Västmanland och alldeles särskilt Värmland. Helt naturligt var det först den östra storskogen som penetrerades av savolaxarna, som kom från Gästrikland upp mot Hälsinglands södra gräns, överskred den och stod vid pass 1610-talets mitt för första gången på Dalarnas mark.

Finnarna i socknarna Orsa, Ore och Rättvik nordost om Siljan har redan behandlats i det föregående. De slog sig ner i sitt hörn av den mellansvenska storskogen under cirka ett och ett halvt årtionde, mellan 1615 och 1630. I anslutning till denna koncentration bosatte sig finnarna också längre söderut i Svärdsjö socken så tidigt, att räkenskaperna för Älvsborgs lösen åren 1615 och 1617 känner till totalt 34 personer uppdelade på tre olika platser, Hinsin, Svartnäs och Björnmåssan. I själva verket fick de tre första finska kolonisterna i Svärdsjö sina besittningsbrev redan i november 1613, bland dem Per Persson eller »Båte Per», som sedan gav sitt namn till en hel finnby Båteparss. En av nybyggarna i Svärdsjö Henrik Henriksson kallas för »finne länsman» som hade ansvar för de andra. Senare kan finnarnas mängd i trakten med stöd av boskapslängderna uppskattas till omkring 50 personer.¹

Särskilt många år tog det inte för finnarna att

från dessa trakter komma över till de västra skogsmarkerna i Dalarna, till området söder och väster om Falun och Borlänge, där en obruten kuperad skogsterräng sträckte sig vidöppen i gränsmarkerna mellan Dalarna, Västmanland och Värmland. Det är trakter som ofta uppvisar en ren norrlandsnatur, mycket attraktiva för svedjebrukare, men samtidigt sedan en tid tillbaka också hemvister för utövare av bergsbruk. I dessa trakter var både Nora-Lindes bergslag och det s.k. »Värmlandsberget» belägna med sin omfattande järnhantering.

Uppgifter föreligger om en finsk invasion i Västerdalarna samt omkringliggande trakter från början av 1620-talet. Visserligen har vi också uppgiften, att skogsfinnar hade förekommit i norra Västmanland och västra Dalarna avsevärt före detta decennium. Sålunda skrev Karl IX redan den 14 mars 1606, att i trakten av Nora och Linde bergslag fanns en hop svedjande finnar i skogarna, och mantalet för Nora 1606 uppräknar ett halvt dussin nybyggare vid sidan av några finska bergsmän.² Därför är det troligt, att i dessa trakter möttes två finska invandrarströmmar, en äldre (från hertig Karls furstendöme kommande?) svedjebrukargrupp och en större, österifrån i början av 1620-talet kommande ström av svedjefinnar. Från år 1622 finns det två omfattande klagoskrifter från Västerdalarnas allmoge, som båda belyser flyttningsrörelsen. Den första är ett riksdagsbesvär av den 26 mars 1622 undertecknat med egenhändiga bomärken av representanter för allmogen i Västerdalarna och Västersalberget, totalt 12 personer från de olika socknarna i detta område.³

Brevskrivarna säger, att de lider av »inpass och inläpp aff finnarne, hvilka komma till oss hjit löpandes hoptals, uthan pass och bevijs, och giöre här uppå landzändan en märklig skada boolbyer när och fier, uppskiuta alle djur, och foglar, theslijkest och bruka fiskenn under Pre-

dikan». De borde av denna anledning avvisas ur landet. Det andra dokumentet är daterat den 3 april 1622 och undertecknat av prästen i Nås herr Israel och totalt 18 allmogemän från Nås, Järna och Äpplebo socknar i Dalarna.⁴ Det är fråga om ett förhørsprotokoll som har tillkommit genom de undertecknade allmogerepresentanternas resa genom finnskogarna, där finnpörtena har rannsakats med inriktning på deras innehåll av förbjudna älghudar, björnskinns och andra bevis på olaga jakt. Undersökningen ger besked om en formlig storslakt på älg i markerna. Särskilt framgångsrik som älgjägare visade sig en finne vid namn Staffan ha varit, bosatt i trakterna av sjön Säffsen. Han och hans »parti», sammanlagt fem jägare, påstods ha tagit hundra älgar av daga under den föregående vintern, och sålt hudarna vida omkring, ända till Värmland och Örebro.

Det tycks sålunda ha varit finnarnas förbjudna jakt på ädelvilt som först retade lokalbefolkningen, eftersom inga besvär avseende svedjebruk finns bevarade. Troligen livnärde sig de första finska bosättarna i Västerdalarna på jakt och försäljning av hudar innan de första svedjeodlingarna gav någon avkastning. Längre dröjde det emellertid inte innan också svedjebruket var i full gång. I en skrivelse den 9 maj 1628 tog kammarkollegiet de invandrade finnarna i försvar mot lokala angrepp. I ett öppet brev riktat till landshövdingarna skrev kollegiet, att finnarna hade börjat »flux begifve sikh ifrån Finlandh» inte bara till Sverige utan också till Estland och Ingermanland. Många ville nu »förbiuda dem på villmarcken Torpeställen optage och sikh utaf Sviediefall nähre och oppeholla», vilket dock var oklokt, då finnarna bara skulle flytta till Ryssland eller Norge om man började trakassera dem. Därför ville kungen förbjuda alla att förjaga finnarna eller att tillfoga dem någon skada.⁵ I norra Västmanland kunde de nyinflyttade finnarna skattläggas i oktober 1629 varefter deras torp

syns i jordeböckerna under de nästföljande åren 1630—1633. Dessa källor visar, attä »Finnonica gens» — som det står i boskapslängden 1632 — omfattade hundratals finnar, både bofasta torpare och deras husmän och drefftekarlar.⁶

Något om de första inflyttarna är också känt genom traditionen. Sålunda har man en uppgift från den betydande östra finnskogen i Nås socken, att en viss Henrik Sormonne (= Sormuinen), född i Savolax i Yxtierns socken (= Rautalampi socken), tog som förste finne upp ett torp vid den öriska insjön Närssjön.⁷ Finnarna blev så småningom mycket talrika i Nås. Prosten Tobias Vestblad ansåg i sin rapport 1774, att Nåsfinnarnas skara omfattade 500—600 själar, om man räknade ihop församlingsborna både i Säfsnäs kapell och i moderkyrkan. I det näraliggande Gränges fanns det samma år 86 finska hushåll, vilket bör ha gjort omkring 300 människor.⁸ Denna ansevärliga finska befolkning i dessa socknar på 1700-talet hade sina rötter i just 1620-talets flyttningsrörelse i Västerdalarna.

En jordrevision som ägde rum i Dalarna 1663—1664 ger besked om en del av landskapets finntorp. Landshövdingen Gustaf Duwall fick den 20 december 1662 i uppdrag att se till att allmogen inför laga ting skulle lämna besked om förefintliga ej skattlagda nybyggen, fäbodas, hyttor, hamrar, sågar, kvarnar, fiskerier m.m. lägenheter och deras ägare eller brukare. Finnbygden redovisades tyvärr i särskilda avsnitt endast beträffande Västerdalarna, Gränges, Nås (Säfsnäs) och Söderbärke (Malingsbro) socknar, men inte alls för Övre Dalarnas (Orsa, Ore och Rättvik) del, då finnarna i de sistnämnda trakterna redan erlade skatt i form av s.k. »finnspannmål».⁹ För Västerdalarnas del är källan emellertid ytterst värdefull. För Gränges socken framkommer det i jordeboken, att där fanns 1663 14 finska bosättningar, i Norrbärke socken 8 bosättningar och i Söderbärke socken 30, varutöver Nås

socken hade 15 sådana bosättningar, totalt alltså närmare 70 finntorp.¹⁰

Det är inte att undra på att de stora finnmarkerna i Nås, Gränges och Grangärde samt i trakterna däromkring, vilka på ett naturligt sätt växte ihop med Västmanlands finnbygd, tidigt krävde åtgärder från myndigheternas sida både i världsligt och kyrkligt hänseende. Det kyrkliga överinseendet hade biskopen i Västerås i dessa trakter. Målsättningen för stiftet var, att nya församlingar skulle bildas i dessa nyligen koloniserade områden, och att församlingarna skulle förses med tvåspråkiga präster, som kunde predika på både svenska och finska. Enligt domkapitlets protokoll den 4 september 1629 besökte två utskickade från Norskog, Björke, Norrbärke, Bärke, Gränges och Nås finnmarker Västerås stiftsstad och begärde där, att en egen präst skulle sändas till finnskogarna. Dessa utskickade sade, att finnarna hade en lång väg till kyrkan och när de kom fram, förstod de inte vad som sades. Ännu värre var, att finnarnas gamlingar fick dö utan den tröst, som prästen kunde ge. Domkapitlet svarade, att finnarna skulle få en kapellkyrka, men att en djäkne dessutom omedelbart skulle sändas till trakten, för att lära finnarna den finska katekesen.¹¹

Detta beslut hade föregåtts av att finnarna i Bärkes- och Grängesskogarna hade fått in två egna sexmän i församlingen och blivit utlovade en egen finnpräst, Nicolaus Sigfridi vid namn. Troligen var det just de två finska sexmännen som gjorde sin uppvaktningsresa i Västerås i september 1629. Nicolaus kallades för »finnarnas landsman» och hade sannolikt kommit från Finland.

Under mellantiden hade prosten Drivius från Arboga rest upp till finnskogarna i sällskap med en av lektorerna från Västerås. Drivius predikade i Lindes finnmark för en stor åhörarskara, som dock enligt predikantens rapport bara omfattade halva finnebefolkningen i trakten. Den

17 april 1633 visste redan förmyndarregeringen i Stockholm, att »53 järnbärgsmän och 54 finnetorpare uthi Nora, Philipstad och Carlskoga socknar i Värmeland» bodde så avlägset från kyrkan, att de sällan eller adrig kunde besöka gudstjänsten. Man antydde också, att finnbygden höll på att växa och att ytterligare åtgärder skulle behövas. Till dessa åtgärder hörde bildandet av Grythytte församling år 1633, Ljusnarsbergs församling 1635 och Hällefors bruks- och kapellförsamling år 1644. Man kan gott hävda, att dessa trakter — där de tre landskapens gränser flöt ihop — blev genom den kraftiga invandringen under 1600-talets första hälft något av ett stycke Finland i Sverige.¹²

Till förste kyrkoherde i Grythyttan kallades 1633 Olaus Jacobi Arbogensis, vanligen kallad »Herr Olof». Denne prästman var född i Arboga 1599 och studerade enligt en uppgift nio år i hemstaden, Åbo och slutligen Västerås samt prästvigdes 1625. Slutligen blev han kyrkoherde i Grythyttan, när en församling grundades där. Utnämningen berodde på biskop Johannes Rudbeckius och landshövdingen Carl Bonde, vilka båda var ivriga att placera Olaus Jacobi just på denna tjänst, som krävde en viss färdighet i finska.

Enligt en uppgift i Västerås stifts herdaminne hade herr Olof »mycket arbete med ett okunnigt och nog vildsinnat folk, men han lyckades att uträtta gott». Prästen tjänstgjorde i sin församling i hela fyrtio år, till 1673, och blev av allt att döma välbekant med finnarna, vilkas namn han skrev i tiondelängder — kyrkobokföringen började i Grythyttan först senare. Just i tiondelängderna kan man framleta ett halvt dussin rent finska släkt- och familjenamn (Langinen, Tarfvonen, Packanen, Matilainen, en Petti Kuckar och en »Pål Willhund», vilket betyder Peter Kukkaro och Påvel Vilhuinen). Någon enstaka notis ur domkapitelsprotokollen bekräftar också försam-

lingens till en stor del finska karaktär: år 1646 kom finnen Olof Mattsson från Björkskogsnes till kyrkan i drucket tillstånd, för vilket han straffades i vapenhuset under tre predikodagar, varefter han kyrktogs på finska, »som han sielf finsk är», såsom det hette i aktstycket. I Grythytte kyrkoarkiv förvaras än i dag såväl en finsk kyrkobibel (från 1637) som en finsk kyrkohandbok, och i bakpärmen på den senare har Olaus Jacobi skrivit på finska, att han hade köpt den i Västerås den 8 september 1638 för fyra daler kopparmynt — *käppar Raha näliä talari*.¹³

Olaus Jacobi Arbogensis kan knappast ha skaffat sin uppenbara färdighet i finska under sitt korta studieuppehåll i Åbo, som egentligen bara gällde ett år (1620). Mera troligt är, att han — såsom Andreas Georgii Hazelius från Hassela — var en finnättling från Västmanland, som hade fått tillfälle att gå i skola. Han var av allt att döma en traktens son, väl hemmastadd i umgänget med västmanlänningar och inflyttade finnar.¹⁴

Nästa nya församling som tillkom i finnmarkerna var Ljusnarsberg, som grundades 1635, två år efter Grythyttan. Hit kallades Petrus Olai Rytterensis till kyrkoherde, även han föreslagen av landshövding Carl Bonde. Denne Petrus Olai hade studerat i stiftstaden Västerås och varit sedan Claes Christersson Horns och arrendator Anders Lockmans huspredikant. Förmodligen var även han ättling till skogsfinnarna, som tidigt hade bostätt sig i hans hemsocken Rytterne i Västmanland, ty ingen annan förklaring till hans goda finska står till buds. I vilket fall som helst ryms inte någon flerårig Finlandsvistelse i denna svenska prästs karriär, som man känner ganska väl till.¹⁵

I Ljusnarsberg höll Petrus två predikningar varje helgdag, en på finska och en på svenska språket. Han satte också i gång med kyrkobokföringen och skrev in döda, vigda och födda i ytterst värdefulla längder fram till sitt frånfälle

1655. Dessa längder omfattar 1.127 dop, 350 vigslar och 442 begravningar och ger en god inblick i den nya församlingens liv och förhållanden.

Den första församlingsboken innehåller bl.a. glimtar av finnarnas namn — sådana som Kyröläinen, Karjalainen, Kandalainen, Rumpainen, Tappelan, Norinen, Kolhuo o.s.v. står att läsa i den. Beträffande äktenskapen hade Petrus Olai i de flesta fallen noterat, vilka par som var finska, vilka svenska. Av totalt 350 vigslar gällde 44 sådana, som uttryckligen sades vara ingångna mellan finska kontrahenter (ca 12 %). Dessutom förekom det ett antal sådana äktenskap, där endast den ena parten sades vara finne medan den andra tillhörde husfolket, med vilket tydligen menades svenskar.¹⁶ Att det förekommit blandäktenskap omedelbart efter skogsfinnarnas inflyttning har inte tidigare varit känt för forskningen.

Petrus Olais kyrkoböcker ger också vissa glimtar av de inflyttade finnarnas ursprungsorter och övriga förhållanden. Den 8 augusti 1636 vigde prästen sålunda finnen Henrik Pålsson med Gertud Pålsson, som sades vara född i Ruovesi. Den 21 oktober 1638 satt herr Petrus med på den glada bröllopfesten mellan finnarna Christoffer Persson och Anna Andersdotter i Rällen. Den 18 augusti nästföljande år 1639 vigde han ihop finnen Mats Hindersson med Ingeborg Olofsdotter, varvid två vittnen gick i god för bruden, som sades vara ogift och från Ruovesi socken. Samma förfarande — löftesgång — krävdes när Per Mårtensson och Anna Larsdotter från Rautalampi ingick äktenskap den 3 november 1639, då pigan saknade intyg från Finland om att hon var fri att gifta sig.¹⁷

Efter Petrus Olai i Ljusnarsberg och Olaus Jacobi i Grythyttan utnämndes inga fler finskkunniga präster i Västmanlands finnsocknar. Redan vid den förstnämndes död 1653 deklarerade bis-

kop Laurelius vid sin visitation, att »thet finska folket . . . skulle härefteråt läras och förhöras uthj sina Christendomsstycken på svenska, och skulle thet finska språket ej heller vidare för them predikas, emädan man befinner them hafva af barndomen lärdt svenska». Efter två decennier slog alltså stiftsledningen in på en ny linje, hänvisande till finnarnas förbättrade kunskaper i svenska språket. I själva verket torde de äldre finnarna inte ha lärt sig nämnvärt svenska, och barnen växte upp finskspråkiga i de isolerade ödemarkstorpen.

I Ljusnarsberg gjorde man senare rentav en rättegångssak av språkfrågan. I domboken för 1681 står det nämligen, att en stor mängd finnar ville även fortsättningsvis ha finska predikningar och var missnöjda med kyrkoherden Erik Gusarvius, eftersom de inte fick läsa upp sina kristendomsstycken på finska. Prästen hade rentav förbjudit de icke svenskkunniga att besöka Herrens nattvard, vilket upprörde dem mycket.¹⁸

På 1640-talet och 1650-talets början hade emellertid ett läge uppstått i gränsmarkerna mellan Västerdalarna, Västmanland och östra Värmland, som kan betecknas som finnbebyggelsens storhetstid i trakten. De rika malmfyndigheterna (bl.a. Nya Kopparbergs upptäckt 1628 och Hällefors silvergruva 1639) hade lockat till dessa nejder så stora skaror finnar, att förmyndarregeringen ansåg det påkallat att i brev daterat den 30 juli 1640 föreskriva för landshövdingen Gustaf Leijonhufvud i Örebro, att halva nämnden i Ljusnarsberg skulle utgöras av dem. Enligt regeringen krävde rättssäkerheten, att den stora finska lokalbefolkningen hade sina egna representanter i tingssalen.¹⁹ Denna enastående bestämelse utgör högvattenmärket i den uppskattning, som kom de nytillkomna finnarna vid denna tid till del från kronans sida. Det är inte att undra på att finnarna också mangrant ställde upp, när en yttre fara hotade deras nya hembygd.

Ledda av sin bergsfogde Harald Olofsson marscherade ett folkuppbåd på 300 finnar mot norska gränsen 1645, när den så kallade Hannibalsfejden pågick i Värmland, och väl framme i detta landskap fick de förstärkning av 60 av samma nation, som hade hunnit att bosätta sig där. Skogsfinnarnas militära uppträdande i kriget mot Danmark är en enastående episod i deras historia, då de veterligen aldrig annars har bildat några egna truppförband eller enheter.²⁰

Vid denna tidpunkt hade den officiella attityden gentemot skogsfinnarna dock börjat hårdna. Till en början hade kronan stött upptagande av nya hemman, då det ökade skatteinkomsterna, men så småningom började finnkolonisationens förmenade avigsidor väga tyngre. Det första tecknet på en förändrad attityd var 1636 års plakat, som redan behandlats i kapitlet om Orsaffinnarna. Detta plakat hade till syfte att klargöra, i vilken mån förrymda knektar eller båtsmän gömde sig i finnskogarna. I alla socknar, där skogsfinnar hade slagit sig ner, rannsakades det flitigt efter dylika rymlingar och också efter lösfinnar, som utan att uppta torp bodde hos sina landsmän. De skulle alla utan förbarmande sändas tillbaka till Finland före Valborgsmässan 1637, om man fick dem fast.

Åtgärden mot lösdrivarna utgick från den svenska statsmaktens syn, att dessa människor var onyttiga, då de inte betalade skatt. I själva verket rörde det sig om en för svedjebruket nödvändig arbetskraft, och som jag tidigare redan påpekat kan man se, hur de bofasta skogsfinnarna hellre år efter år betalade böter för sina landsmän än avstod från denna typ av välbehövliga medarbetare. Ännu hårdare blev synen, när bergsbruket började tävla om skogarna med de svedjebrukande finnarna. Ved och kol behövdes i obegränsade mängder till gruvor och bruk, och särskilt den i järntillverkningen välbehövliga träkolen blev nu svedjerågens segerrika medtävlare

när det gällde skogarnas utnyttjande. På riksdagen år 1638 beslöt man redan, att svedjandet i bergsslagstrakterna skulle vara förbjudet. Regeringen gav därför landshövdingarna befallningen, att förekomma det missbruk, att »en stor hop förrymda finnar och annat löst parti med stora svedjefall ej blott utsuga och helt fördärva många sköna och nyttiga timmerskogar, kronan till icke ringa avsaknad, utan ock tillfoga bolbyar och bergsbruk stort intrång». Tills vidare fick därför inga nybyggen upptas i kronans skogar.²¹ Ännu värtaligare uttryckte sig förmyndarregeringen i ett plakat daterat den 19 mars 1639, där bergshanteringens stora nytta utmålades i de allra klaraste färger. Beklagligtvis hade »en Part som uthi Bergslagerne och theromkring boendes äre, med Svedjefällande och andre slike onyttige Skogsbruk storligen utdhöda och förderfva skogerne som under Bergsbruken ligga». Därför förbjöds nu svedjebruket i hela landskapet, dock med undantag för sådana svedjor, som häradsfogden och nämnden kunde godkänna.²² Statsmaktens nya hårdare inställning till finnarna och svedjandet visas klarast av den första skogsordningen från 1647. I denna förordning befalldes landshövdingar, lagmän, häradsövdingar och nämnder att kartlägga de finnar, som hade bosatt sig i de stora skogarna i Västernorrland, Dalarna, Bergslagen och Värmland. De, som ville röja åker och uppbryta äng eller stå till bergverkens tjänst genom att kola åt dem, skulle få stanna på sina torp, medan de som endast livnärde sig på svedjebruk skulle köras iväg från sina nybyggen. En sådan finnes byggnad och torp skulle enligt förordningen rivas eller brännas, hans säd och odling beslagt, och han själv fängslas. År 1664 reviderades skogslagen och kom att innehålla bestämmelsen, att den som skyddade finnar och lät dem svedja i sin skog också skulle straffas.²³

Dessa mycket stränga bestämmelser fick inte

stå oemotsagda från skogsfinnarnas sida. Genom en omfattande skrivelse 1641 vände sig »några finnar boendes i Gränges socken i västra Järnbergslag» till regeringen och protesterade mot 1639 års kungörelse, som syftade till att fördri- va »alle dhe finnar som sigh på skogarna nidsatt hafva och boendes ähre», eftersom deras verksamhet var ogynnsam ur bergsbrukets synvinkel. Brevskrivarna, sju stycken skogsfinnar, bodde tre mil från närmaste by och hade sina av Gustav II Adolf beviljade torpebrev i full ordning. De menade, att det var en skriande orättvisa, om de nu med hustru och barn tvingades att bryta upp från sina boställen. De levde så djupt inne i skogarna och i en så oländig terräng, att det inte var lönande att transportera kol därifrån till några bruk. Därför bönföll finnarna om att få fortsätta som hittills med sitt näringsfång, åtminstone genom att få fälla svedjeskog för ett helt eller halvt spannländ för husbruk, eftersom de inte kunde leva av sina små åker- och ängslappar. Skulle längre fram något bergsbruk etablera sig närmare dem, lovade finnarna att på alla sätt hjälpa det.²⁴ Ett liknande besvär sände den »skattskyldige Finske Nation uthi Ljusnarsbergs Finnemarck» till drottning Kristina någon gång efter 1645. Brevskrivarna opponerade sig mot kronans »höga och stränga Mandater» mot skogsfällning och svedjebbruk. Landshövdingen Carl Bonde hade förr tillåtit, att varje torpare fick svedja ett halvt tunnland skog årligen; nu gällde det emellertid »at ingen hvarken Finsk eller Svänsk skulle något förmera hugga», utan att markerna skulle utnyttjas för uttag av kol och ved. Nu var emellertid ett halvt tunnland så litet, att skogen mer än väl räckte till både svedjandet och till bergsbrukets behov. Därför önskade finnarna i Ljusnarsberg ödmjukt, att de skulle tillåtas att fortsätta med svedjande som förut.²⁵

Men också individuella finnar höjde sin röst.

Så gjorde åtminstone finnen Lars Larsson vid Noren genom en omfattande böneskrift till drottningen den 12 juli 1657. Han hade på bruksägarens uppmaning kommit före, att det mycket väl gick att svedja, så och skära marken, om man också förde de halvbrända träden till kolningen till bruket. På det sättet hade man enligt honom haft dubbelt gagn av skogen. Emellertid hade tinget uttolkat drottningens föreskrifter efter bokstaven och Lars Larsson hade förlorat sin andel i både hytta och hammarsmedja i böter.²⁶

Alla dessa klagomål visar, att finnarna med olika motiveringar försökte slippa det totala svedningsförbudet i bergsbrukstrakterna och man måste förmoda, att de i många fall också lyckades i sitt uppsåt. De bet sig fast som bofast skogsbefolkning i västra Dalarna och Västmanland, där de utgjorde en stor språklig och etnisk minoritet ända till 1800-talet. Efter 1600-talets mitt klipptes banden till Finland av, och bortsett från någon enstaka flyttare eller återflyttare — man känner t.ex. till, att finnen Mats Clemetsson från Grangärde fick 1683 pass för att åka till Nyland i Finland²⁷ — emottog skogsfinnarna inte längre impulser från hemlandet. Deras seder och föreställningsvärld och deras föremålskultur förblev därför mycket ålderdomliga. Tobias Vestblad, som år 1774 besökte finnarna i Rättvik, Säfsnäs och Nås i Västra Dalarna, berättar i sin rapport till sällskapet Pro Fide et Christianismo, att finnarna levde på sina förfäders vis. Deras stora högtid inföll vid Olofsmässotiden, då en hel gumse slaktades och äts upp under ceremoniella former, varvid inte heller husets skyddsandar bortglömdes.²⁸

Finnskogen i Värmland tar form

Den skogsfinnska bosättningens början i Värmland täcks av en gåtfull dimma. Vi har sett, att ett litet antal savolaxare bosatte sig i de östra delarna av landskapet — i trakten kring Karlskoga — redan i början av 1580-talet under hertig Karls tid som furste av Södermanland, Närke och Värmland. Några forskare menar, att den värmlandsfinnska bosättningen är kontinuerlig ända från denna tid, medan andra anser, att de första inflyttarna hann knappt rota sig i landskapets utkant, innan de av någon anledning försvann och efterföljdes först sent på 1600-talet av den österifrån kommande finska inflyttningssvågen.

Det är möjligt, att den savolaxiska koloniseringen av Värmland på 1500-talet skulle ha varit mera omfattande än vad som direkt framgår av rannsakingen av nybyggen på 1580-talet. Enligt denna förteckning bosatte sig kring sjön Möckeln i det dåtida Möckelsbodars, nuvarande Karlskoga, fem finnar åren 1579—1582, två finnar i Varnums skogsbygd 1581 och 1586 samt en finne så långt västerut som vid Klenoret i nuvarande Lungsund år 1582.¹ Koncentrationen i Möckelsbodars är i sig anmärkningsvärd men inget att jämföra med hela kolonisationsvägen, som ledde till att det åren 1581—1582 upptogs 135 torp i Värmlands ödemarker (67 torp i Västersysslet och 68 torp i Östersysslet) — på endast två år. Enligt Erik Jöransson Tegels beräkning, som omfattar tiden 1580—1595, grundades det totalt 458 nya torp i landskapet.²

Jämfört med dessa hundratals nya bosättningar ter sig finnbebyggelsens kända omfattning, åtta torp, som mycket anspråkslös, men det är givetvis möjligt, att finnarnas antal kan ha varit högre. I 1584 års fogderäkenskaper talas det om att hertig Karl skänkt ett får till en finne vid namn

Mats, som bodde just i Möckelsbodars.³ Som helhet gäller emellertid, att de tidiga skogsfinnarna inte går att i källorna skilja från huvudbefolkningen. Ett ytterligare problem är, att den tidigt i Värmlands bergslag utvecklade gruvbrytningen och malmhanteringen lockade enstaka finnar — möjligen västfinnar — till landskapet redan mycket tidigt på 1500-talet. Sålunda vet man, att redan 1540 fanns det vid Värmlandsberg ett ställe kallat Finnehyttan, som visserligen beboddes av en person vid namn Lasse Helsing, och en annan plats, Saxåhyttan, där Erik Finne och Märten Finne bodde. År 1560 fanns vid denna hytta två finnar, Nils Finne samt husmannen Lasse Finne, 1566 likaså två, Tommas Finne och husmannen Lasse Finne. I vilket fall som helst förefaller de finnar, som idkade bergsnäring, ha varit fåtaliga jämfört med de många tiotal skattebetalande bergsmän, som fanns i trakten.^{3b}

De svedjebrukande savolaxarnas lilla skara skymtar i någon omfattning i landskapets räkenskaper och domböcker från sekelskiftet 1600. I jordeböckerna från Karlstads socken finns ett Finnetags torp, upptaget 1581, skattlagt 1588. I en dombok från 1603 nämns i Visnum en Påvel Finne, vilken 14 år tidigare (sålunda år 1589) huggit fall och tagit upp ett torp. I 1602—1603 års domböcker nämns ytterligare ett par finnar från Visnum och Väse. I denna del av Värmland utmed Väneren blev finnarna dock aldrig talrika; det förefaller som om kraften i deras tidiga expansion skulle ha avklingat i Karlskogatrakten.⁴

I stället kom det skaror av svedjefinnar till Värmland österifrån, från Dalarna och Västmanland, först på 1620-talet. Kraften av invandringen var nu helt annan. De första inflyttarna tycks delvis ha funnit sin näring i gruvorna, men dels spred sig finnarna till skogarna i det vida landskapet. Kring 1620 är det finska inslaget i Värmlandsberg betydande. Till de första inflyttarna hörde den beryktade Lång-Christoffer (av släk-

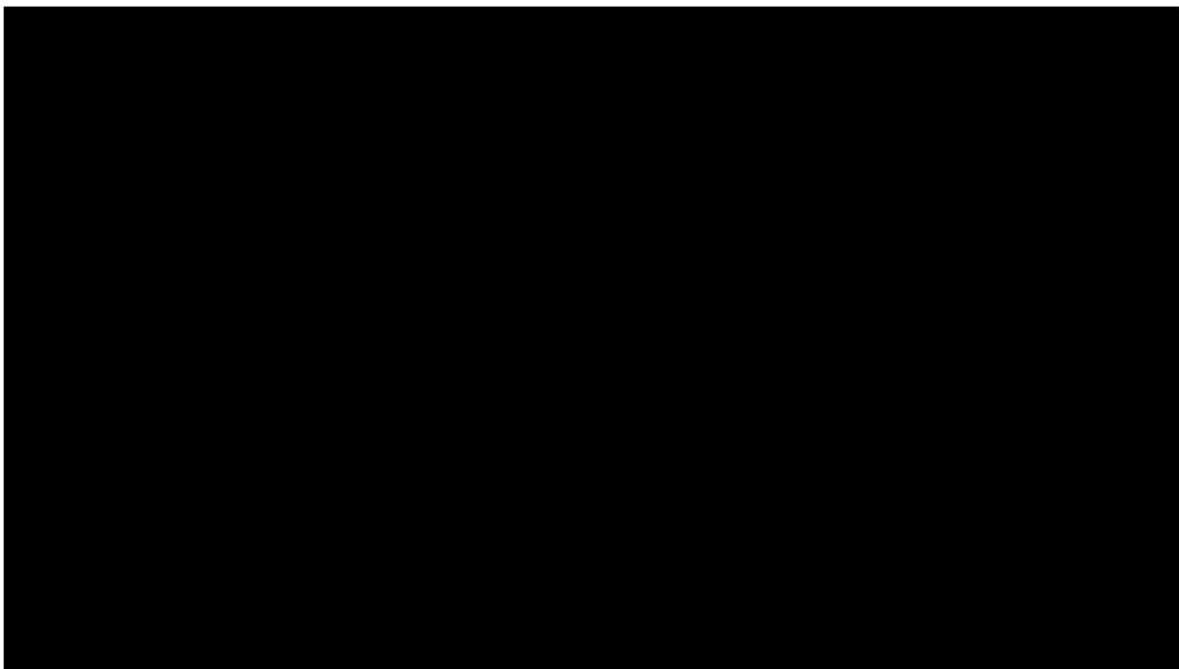
ten Havuinen, enligt uppgift från Rantasalmi socken), som förekommer i 1621 års längd för Värmlandsberg och vandrar senare till Sundsjö. Men huvudparten av svedjefinnarna bosatte sig i de två stora skogsbälten, som finns i Värmland, dels i *tiomilaskogen*, skogssträckan mellan Klarälven och Dalälven, och dels i *tolvmilaskogen*, som omfattar Gunnarskogs, Fryksände, Östmarks, Ny och Dalby socknar i den västra delen av landskapet.

På så sätt kom finnarna även i Värmland att hamna i landskapets perifera delar, de områden som skilde Värmland dels från Dalarna, dels från Norge. Men i Värmland utgjorde landskapets nordspets norr om Fryksände en obruten skogsterräng, som utan att skifta karaktär fortsatte även på den norska sidan av gränsen. Just detta rymliga område med mäktiga berg och vida barrskogar blev skogsfinnarnas största enklav i Skandinavien, där deras språk och sedvänjor levde kvar långt in på vårt eget sekel. Genom sin anpassning till de karga levnadsvillkor som de ödsliga skogarna erbjöd, sin förmåga att klara sig med vad svedjebuket, boskapsskötseln och fisket gav, sitt konservativa fasthållande vid förfäders trosföreställningar och materiella kultur utgjorde Värmlands skogsfinnar en i många avseenden unik etnisk minoritet, som med tiden blev föremål för ett mycket utbrett intresse från forskarnas sida. Under stormaktstiden, då själva bosättningen och sökandet efter svedjeskogar var finnarnas huvudsysselsättning, var de ett ytterligt rörligt släkte, med förbindelser med landsmän och släktingar i hela riket och även utanför det, medan de under därpåföljande epoker stilla proletariserades på de magra marker, där de blivit bofasta och utgjorde till slut en marginalbefolkning i det svenska agrarsamhällets utkant.

En av de först invaderade socknarna i norra Värmland var Sunds socken (nuvarande Sunne).

Enligt 1624 års dombok upptogs det nämligen under perioden 1620—1624 hela 8 finntorp i socknen. Boskapslängden från 1626 har åtskilligt att berätta om »finnarnas boskap» under en särskild rubrik, vilket också är fallet i 1628 års längd. Enligt dessa källor var finnfamiljerna ännu i början av sin nyröjarverksamhet, eftersom de flesta av dem sådde bara en halv tunna råg och ägde en till tre kor. År 1630 var de flesta av torpen redan antecknade som 1/8 skattehemman. Enstaka finnar förekommer som torpare under samma tid i Botilssäters, Glava, Karlstads, Brunskogs, Nyeds, Råda och Gunnarskogs socknar. Sålunda förefaller den tidiga finnbosättningen på 1620-talet ha nått både Älvdalen, Fryksdalen och Brunskog, sålunda de trakter som senare kom att omfatta den centrala finnbygden. Ännu stod dock landskapets norra del helt orörd av svedjefinnarnas invandring.⁵ Räkna man bort ett misslyckat bosättningsförsök omkring år 1624 slog den förste skogsfinnen ner sina bopålar i norra Värmlands mark först vid mitten av 1640-talet, närmare bestämt år 1646, i trakter där hans landsmän tidigare på sina jaktfärder hade strukit genom landet.

Det var sålunda bara södra Värmland som under seklets tre—fyra första decennier hade fått sin första — ännu tunna finnbosättning. Men även denna fåtaliga finnbefolkning innebär svårigheter för de lokala myndigheterna och ortsbefolkningen. Nykomlingarna tycks nämligen i sällsynt hög grad ha bestått av element, som överhuvudtaget inte ville leva ett stillasittande och stadgat liv. De talrika lösfinnarna levde ibland som drängar hos de bofasta finnarna, någon gång även hos svenskarna, utgörande ett välbehövligt tillskott av arbetskraft under själva svedjandet. I övrigt skaffade de sig tillfällig arbetsförtjänst med timmerhugning, myrslätter samt jakt och fiske. Vissa av dem levde på brott, svåråtkomliga för lagens arm som de var i de vida

Rökstuga i Östmark, Värmland. Foto av Nils Keyland, Nordiska museet.

skogarna, genom vilka man med lätthet kunde fly till Norge.

Särskilt svårartade blev förhållandena på 1630-talet, då finnarna kom i stora flockar antingen från Finland eller i många fall från södra Norrlands och Dalarnas finnskogar. Böndernas klagomål blev allt mera högljudda. Besvären vid olika riksdagar talar härom sitt vältaliga språk. Sålunda skrev allmogen från Fryksdalen i ett odatrat riksdagsbesvär från troligtvis omkring år 1640, att »dhe Finnar, som här kringh och medh oss boo och sittia» utövade »all skalck- och Bofvestycken, i det dee till sigh taga och hysa en hoop medh Landzstrykare, såsom komma ifrån Norige, Helsingland, Gestrikland, Österdalarna och Bergzlagen». Dessa lösa element strök omkring i skogarna, jagade älg och försvann sedan sin kos. De vittjade lokalbefolkningens djurfäl-

lor och stal båtar och ekor vid insjöarna vid sitt fiske. Mest härjade lösfinnarna i Gunnarskogs socken och i Fryksände, där två finnar hade fällt inte färre än nio älgar under den gångna vintern.⁶

Uppgifterna om den finska brottsligheten förefaller att vara rätt många under dessa tidiga år. Ganska många är också bevisen på den svenska befolkningens egenmäktiga åtgärder mot finnarna. Så var t.ex. fallet med den troligen allra första finnen, som 1624 — alltså närmare 20 år före sina övriga landsman — hade försökt att bosätta sig i Fryksdalen. I en av de första domboksnotiserna från den 12—21 oktober 1624 berättas det, att denne skogsfinne, Henrik Andersson vid namn, hade byggt sitt torp i svenskarnas vall- och näverskog och därigenom dragit på sig ortsbefolkningens hat. Två av odalbönderna gick där-

för till torpet för att tala Henrik till rätta, men när denne var för tillfället borta från sin stuga, satte de byggnaderna i brand. Till böndernas hjälpnad kom finnen senare fram ur skogen och visade upp Kungl.Maj:ts fastebrev på sitt nybygge, vilket fick nämnden att döma de svenska bönderna till ett strängt straff: de fick bygga upp finnens hus på nytt och straffades även i övrigt.⁷ Även den i ordningen andra finnen i Fryksände, som fällt de ovannämnda nio älgarna, tycks ha drabbats av svenskarnas hämnd. Per Finne vid Bogen — så hette han — anfölls av Fryksändebönderna, som tog fyra älghudar, en brännvinspanna, en kittel, en sabel, tre yxor samt något bröd och sill från hans hushåll. Också i detta fall år 1641 blev domen rättvis, ty bönderna straffades för egenmäktigt förfarande och Per fick böta för sin jakt och för att han hyste lösfinnar.⁸ Exempler ger vid handen, att domstolarna dömdo i mål mellan finnar och svenskar i regel med absolut oväld och opartiskhet. Traditionerna om verkliga bataljer mellan svenskar och finnar är grovt felaktiga, ty de återspeglar i regel händelser under gränskrigen mot normännen, som kunde vara blodiga.

Richard Broberg har i sina arbetspapper gjort ett försök att jämföra svenskars och finnars brottslighet i värmländska domböcker under perioden 1629—1639, sålunda under den första tid skogsfinnar visade sig i landskapets södra del.⁹ Den granskade perioden är kanske något tidig för att kunna säga något om de olika folkgruppernas kriminalitet, men undersökningen visar, att finnar åtminstone under denna tid ingalunda dominerade i brottsstatistiken.

<i>Typ av brott</i>	<i>Svenskar</i>	<i>Finnar</i>
Slagsmål	17	1
Mord	1	
Horsbrott	11	2
Lönskaläge	19	5
Ägotvister	26	2

Arvsmål	7	
Olaga svedjande	1	1
Svedjande på annans mark	1	1
Stämningförsummelse	4	6
Olaga jakt ock fiske	3	1
Stöld	8	
Åverkan på annans mark och gods	7	3
Tvister om pengar	3	1
Trolldom	3	
Skällsord	9	
Sammanlagt	120	23

Av speciellt intresse är, att inga finnar hade dömts för mord, stöld, trolldom eller skällsord.

Under 1630-talets senare del kom sedan inskränkningarna i svedjeodlarnas näringsfång slag i slag. Landshövdingen i Örebro och Värmlands län, Gustaf Leijonhufvud, föreföll, redan innan de officiella restriktionerna trädde i kraft, villig att på olika sätt försvåra det för finnarna. Därför ansåg sig kammarkollegiet tvunget att den 1 augusti 1636 precisera sina instruktioner angående finnarna och understryka, att de nyodlare, vilkas torp inte skadade den befintliga bosättningen, givetvis skulle få stanna på sin torva. Det officiella, stränga plakatet kom ut den 4 september 1636 och föreskrev, att alla skogsfinnar, som inte var ordentligt skattlagda, skulle före nästa Valborgsmässa (1637) flytta tillbaka till Finland, varutöver alla tvivelaktiga element — förrymda knektar, båtsmän o.s.v. — skulle genast sättas i halsjärn och dömas.¹⁰ Efter 1636 års plakat, vars verkställande ledde till en omfattande korrespondens mellan Kungl.Maj:t, landshövdingen och de lokala myndigheterna i Örebro län, utgav regeringen efter ett riksdagsbeslut 1638 ett strängt förbud mot svedjande i bergslagstrakter. Förbudet förnyades i ännu klarare ordalag i ett plakat daterat den 19 mars 1639. Det slutliga slaget kom genom 1647 års skogsordning, som delade finnarna i två kategorier: de laglydiga, som

röjde åker och äng eller arbetade i gruvorna, och icke laglydiga, som praktiserade det skadliga svedjebruket i kronans skogar. Svedjeodlarens torp skulle enligt förordningen få rivras eller brännas, deras spannmål och odlingar beslagtgas, de själva fängslas och straffas — med andra ord skulle svedjefinnen vara fågelfri och utan lagens stöd i den näring, som utgjorde hans yrke och som han var mästarare i.

Dessa bestämmelser och påbud, trots att de aldrig följdes i hela deras stränghet, åstadkom ändå en stor oro i finnskogarna. Man kan gott hävda, att inflyttningen från Finland dämpades genom dem, att den sekundära kolonisationen av de norrländska skogarna avbröts, att skogsfinnarna sökte sig i stora skaror till det tidigare orörda och nästan folktomma norra Värmland, gick över gränsen till Norge och slutligen anmälde sig i mängd till nybyggare i den transoceaniska kolonin Nya Sverige vid Delaware-floden.

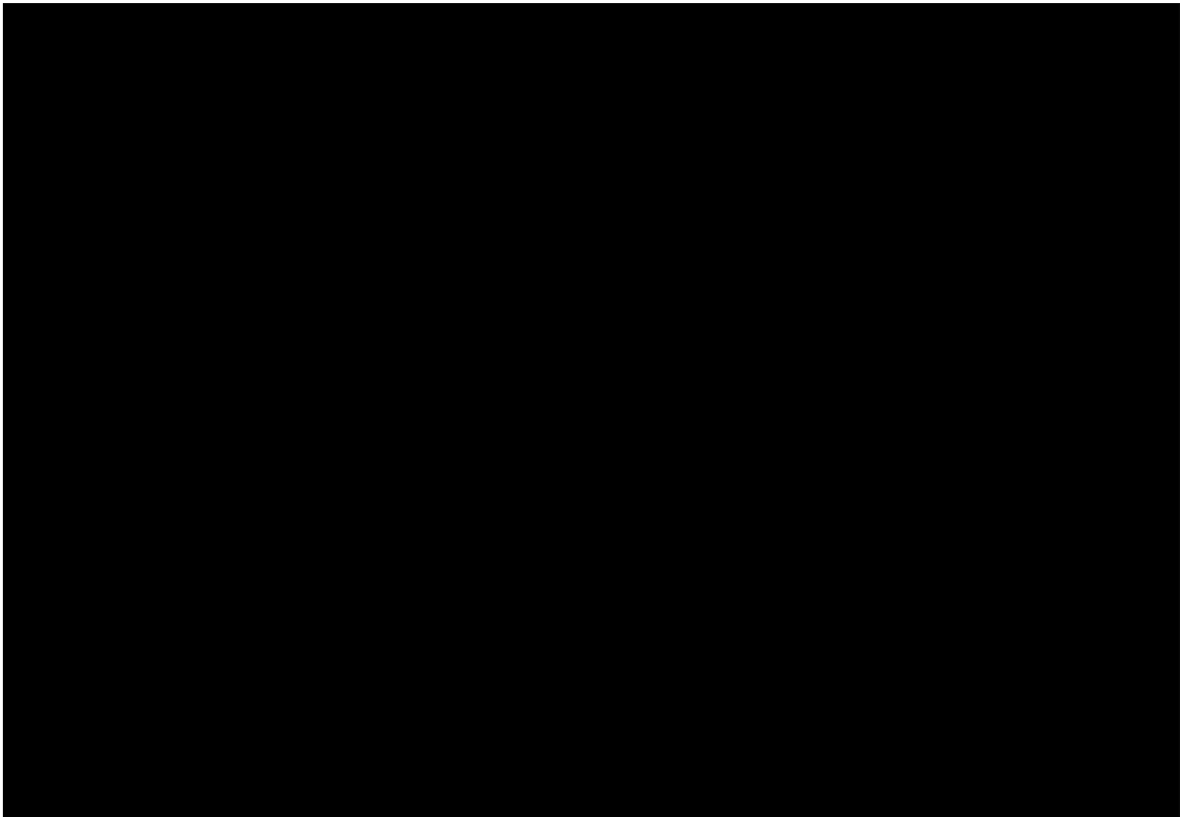
På ett dramatiskt sätt belyser en skrivelse från arrendatorn Peder Olofsson från år 1637 till landshövdingen i Örebro förhållandena i Näs, Gillberga, Grums och Nordmarks härad. Enligt detta brev fanns det endast ett finntorp i det vidsträckta området, närmare bestämt Per Finnes torp i Glava socken, som hade funnits där i minst trettio år. Om övriga finnar hade arrendatorn ingen vetskap.¹¹ Snart därpå, på 1640-talet, vimlar det redan av skogsfinnar i dessa härad!

Från början av 1640-talet har vi uppgifter om en tät finnskog i trakten av Fryksände socken, som redan det klagomål från allmogen som ovan citerats visar. År 1646 uppvisar längderna i Lekvattnet finnen Pål, i Runsjön finnarna Lasse och Sigfrid, i Ulfsjön finnen Matthes, i Rögdån finnarna Erik, Klemet och Pål, i Magne finnarna Pär och Mårten. Nästa år 1647 flyttar även finnen Hindrick Häck (Häkkinen) till området från Värmlandsberg. Om denna storfinnes bedrifter

berättas utförligare längre fram i denna framställning. Tillsammans utgör Fryksändefinnarna vid denna tidpunkt över 30 vuxna personer. Jordeboken för 1649 uppvisar en ännu tätare finnskog i den stora socknen: två finntorp i Lekvattnet, ett i Brässjön, ett i Runsjön, ett i Ulfsjön, ett i Rögdén, ett i Mangen, ett i Gransjön, ett i Ratsjö, ett i Mossevatten, ett i Muletjärn o.s.v.

Ungefär samma bild av en tätande finnbebyggelse ger tiondelängderna vid mitten av 1600-talet, i vilka Fryksdalsprästen Magnus Svenonis Mariestadius enligt bästa förmåga har försökt inskriva finnarnas gamla släktnamn.¹² Även i Älvdals härad slår sig en skara finnar ner under 1640-talets sista och 1650-talets första år. I Ny och Dalby socknar kan närmare tjugotalet nybyggen av finskt ursprung noteras, och finnarna där sammanförs år 1655 i längderna under en egen rubrik. När det gäller övre Älvdalen kan år 1646 sättas som begynnelseår för invandringen i stor skala.¹³

Skogsfinnarnas bosättning i Värmlands norra delar kan i detalj följas i domböckerna, eftersom det slutliga avgörandet vid godkännande av ett upptaget finntorp låg hos nämnden, som bestod av 12 bönder från häradet. När nämnden synade finntorpen, var ändamålet tvåfaldigt: dels skulle de finska nybyggena få ett tillräckligt stort område, dels skulle de gamla byarnas utmarker skyddas. Man utgick i allmänhet från grundsatsen, att inget finntorp borde godkännas, om det inte kunde skattläggas som 1/4 hemman. Det visade sig dock, att man ofta fick stanna vid 1/8 hemman. Vid granskningen av markområdet tog nämnden hänsyn till möjligheten att utvidga åkarna och att skogsmarken var tillräckligt vidsträckt för bete och svedjande, som visserligen formellt var förbjudet men ändå utgjorde finnarnas dominerande näringsgren. Med utgångspunkt från dessa kriterier utdömdes särskilt i sydvästra Värmland och södra Fryksdalen, där utrym-

Plöjning med finnplog i Mangskogs socken, Värmland. Foto Nils Keyland 1911, Nordiska museet.

met var minst, under 1640-talet ett ganska stort antal finntorp, medan man i Älvdalen i regel godkände torpen. Det var dock ganska vanligt, att de avhysta finnarna envist stannade kvar, ofta mot en särskild avgift till odalmännen. Ibland gick däremot vräkningarna dramatiskt till och en motsträvig finne kastades ut ur sina boningshus ut i ödemarken.¹⁴

Märkligt not visade sig nykomlingarna inte alls vara helt utfattiga, utan kunde erlægga rätt betydande bötes- och förlikningsbelopp. Detta berodde ofta på de utomordentliga skördar, som redan en enda svedja kunde inbringa. Richard Broberg har undersökt det betalda tiondet i Fryk-

sände under en hundraårsperiod för att se rågens procentuella andel i denna skatt, som nybyggarna i regel började betala genast. Hans beräkningar visar tydligt, att råg utgjorde ett helt marginellt betalningsmedel fram till 1645, då de i början av 1640-talet inflyttade finnarna skördade sina första rågsvedjor. Därefter betalades i genomsnitt ca 20 % av socknens sammanlagda tionde i råg, dock så att rågtiondet vissa år (1648, 1657, 1663, 1665, 1676) i praktiken nästan uteblev. De nämnda åren var med säkerhet frostår, då kylan och regnet förstörde rågsvedjorna så gott som totalt.¹⁵

Rågens procentuella andel i tiondet i Fryksände

År	% av hela tiondet	Finnarnas andel i % av tionderågen	Anmärkingar
1600	2,5		78 % av rågen kom från hertig Karls bråteråg
1609	0		
1617	0		
1620	0,6		
1633	0		
1637	1,9		
1640	3,7		
1642	2,7		
1644	1,1		
1645	8,7	54,5	Året för finnarnas (7 st.) första skörd
1646	8,4	35	
1647	11,9	41	
1648	—		Felslagen rågskörd
1649	19,5	79,3	
1651	14,8	80,2	
1652	18,3	74,3	
1653	17,9	82,2	
1655	30,4	80,4	
1657	—		Felslagen rågskörd
1658	34,6	74,2	
1661	21,1	84,8	
1663	—		Felslagen rågskörd
1664	38,7	65,1	
1665	—		Felslagen rågskörd
1667	18,8	73,9	
1668	23,4	76,1	
1669	18,0	74,2	
1676	—		Felslagen rågskörd
1678	11,1	53,5	
1685	10,6	37,2	

De rågproducerande enheterna i landskapet har också varit föremål för Richard Brobergs uppmärksamhet. De låg under 1600-talets senare hälft mycket tydligt dels i tiomilaskogen, dels i tolvmilaskogen och dels även i Jösse härad, i den sydvästra delen av Värmland. Finnbosättningen

åter var störst och mest sammanhängande i tolvmilaskogen, landskapets nordliga gränstrakt mot Norge.

En svårbedömbart men intressant fråga är finnarnas antal under bosättningsepoken på 1600-talet. *Alexander Rydberg* uppskattar skogsfinnarna i Värmland under denna tid gissningsvis till 12.000 personer.¹⁶ Siffran förefaller hög i ljuset av lokala iakttagelser. Sålunda fanns det i två socknar, Dalby och Ny, följande mantalskrivna finnar:

	1652	1660	1665	1673	1676	1685	1690
Dalby	21	100	46	115	50	70	83
Ny	20	59	47	35	20	34	40
	1696	1697	1700				
Dalby	34	49	55				
Ny	22	27	52				

Den starka växlingen mellan näraliggande år är tämligen märklig, men vissa av nedgångarna kan förklaras med yttre händelser (1665 började skogsordningen t.ex. att tillämpas mera strängt, efter 1673 ödelades många finntorp av krig o.s.v.). Då mantalspengarna endast betalades av vuxet folk mellan 15—63 år kan man anta, att den verkliga befolkningens mängd var 3—4 gånger större än mantalskrivningssiffrorna. Detta skulle betyda, att de båda socknarna hade en genomsnittlig finnbefolkning på 400—500 personer under 1600-talets senare hälft, med topp omkring 1670. Multipliserar man siffran med antalet socknar med betydande finnbosättningar kommer man till slutsatsen, att Värmland under detta sekel hade ett finnantal på maximalt 5.000 personer.

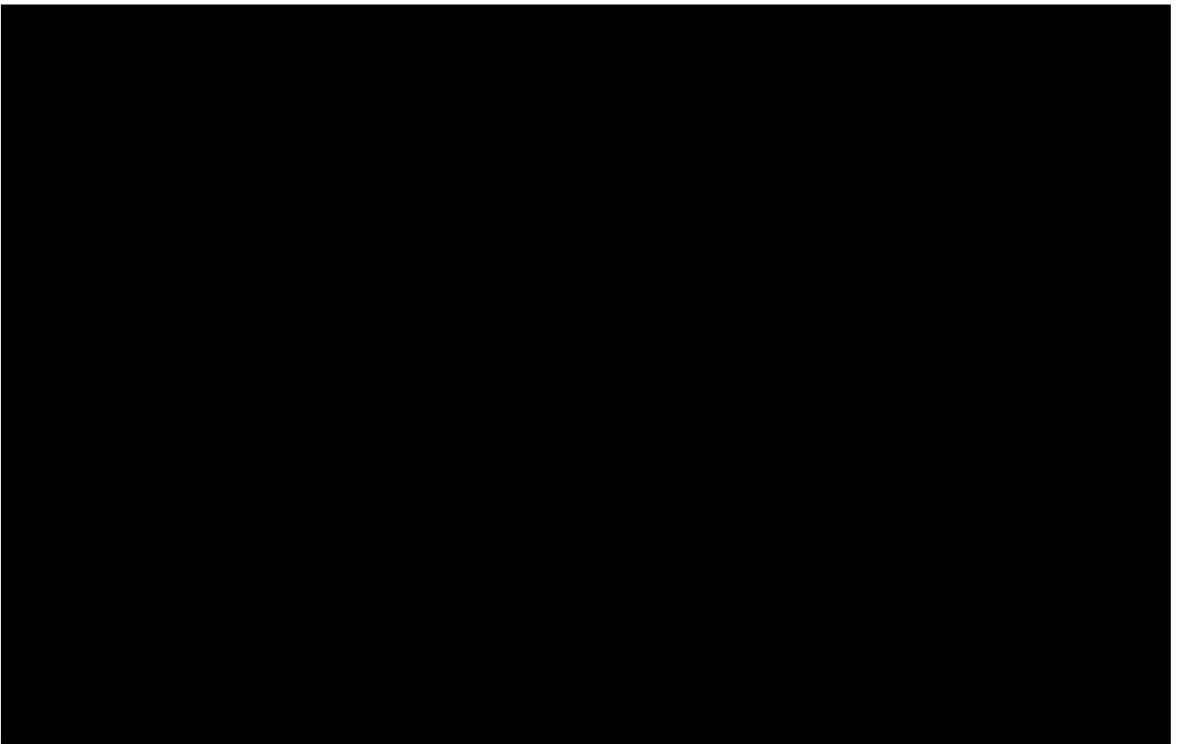
Till ungefär samma resultat kommer man om man utgår från den utskrivning av vapenfört manskap, som företogs i Värmland 1716. Denna gav följande resultat för större delen av Värmland:

	man	finnar
Gillbergs härad	500	30
Fryksdals »	820	130
Jösse »	740	25
Nordmarks »	730	—
Näs »	640	—
Grums »	410	—
Kils »	540	—
Älvdals »	470	120
Karlstads »	100	—
Sammanlagt	5.040	305

I tabellen saknas sydöstra Värmland, där åtminstone i Färnebo ett ganska stort antal finnar fanns. I häraderna utgjorde finnarna ungefär 1/16 av de rullfördas antal. Utgår man från att proportionen mellan finnarna och svenskarna i

lantvärdet var densamma som inom befolkningen i stort får man ungefär 3.000—5.000 finnar i landskapet, sålunda en betydligt lägre siffra än 12.000, som förekommer i den äldre forskningen.¹⁷

Finnarnas deltagande i lantvärdet under stora nordiska kriget har sin förelöpare i deras aktivitet i kriget vid 1600-talets mitt. Kriget med Danmark under Karl X Gustavs krig och Karls XI:s krig på 1670-talet innebar svår ödeläggelse i Värmland. Gränskriget vid den norska gränsen har gått till historien som fejder: Hannibalsfejden (1643—1645), Krabbefejden (1657—1660) och Gyllenlövefejden (1675—1679), efter de danska befälshavarna i dessa krig. Dessa härjningars minne har levt segt kvar i traditionerna i Värm-

Utläggning av nät i Mangskogs socken, Värmland. Foto Nils Keyland 1911, Nordiska museet.

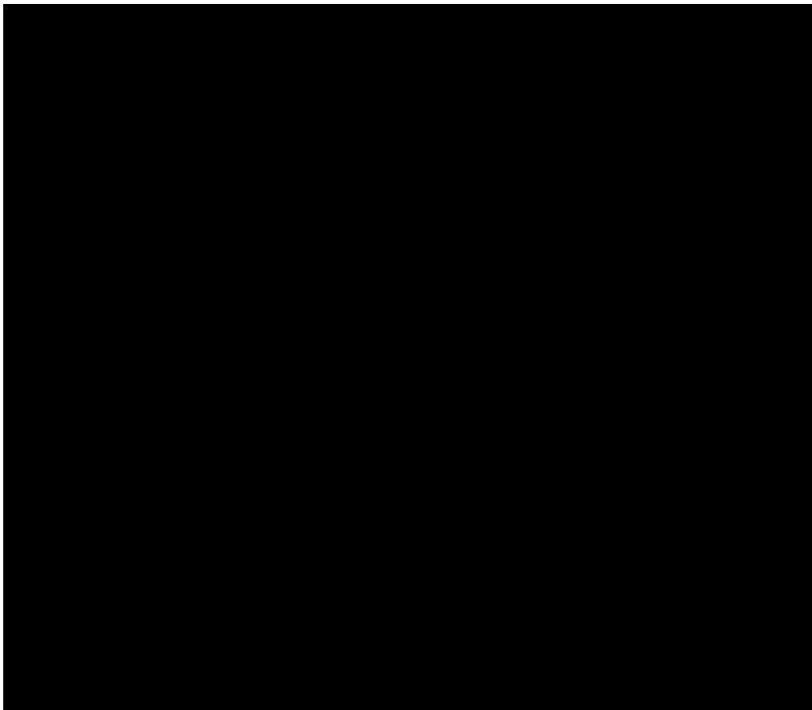
lands finnbygder. De berörde de nära gränsen liggande finntorpen, innebar ödeläggelse och förorsakade invånarna mångahanda lidanden. Men även särskilda förband bestående av enbart finnar opererade på krigsskådeplatsen. Under Hannibalsfejden uppbådades sålunda i början av år 1644 ett par hundra finnar från Dalarna (Grythyttan, Hällefors, Hjulsjö och Ljusnarsberg) och fördes jämte ett femtiotal finnar från Värmlands bergslag till gränsen mot Norge. Finnarna hade att vakta gränsen och de såg, att trakten var full av svedjemarker, villebråd och fiskrika sjöar. På det sättet kom uppbådet att leda till att många bröt upp från Bergslagen och flyttade västerut. Från Rämman i Färnebo socken kom t.ex. tre finnar (Henrick Häck, Kurck-Hindrick och Olof Koo, vilket betyder Lehmoinen) till norra Värmland just på detta sätt.

Men finnarna deltog också mera aktivt i krigföringen. Värmlandsfinnarna anföll nämligen under Krabbefejden år 1659 Norge och brände ner inte mindre än 23 gårdar på andra sidan av gränsen. Anfallet organiserades under strängaste vinter av befallningsmannen Jon Larsson, som emellertid inte själv var med på skidfärden, utan hade lämnat befälet till Mats Olofsson, som kom från Gränsjötorp i Älgå socken. Denne man var själv inte finne men härbärgerade finnar i sitt hushåll och kunde tydligen leda dem med säker hand. Hans rapporter från härjningståget är bevarade och beskriver de 296 finnarnas krigiska bravader i Norge. Vi vet inte, hur de norska finnarna ställde sig under dessa fiendtligheter, men vissa uppgifter tyder på att en hel del av kunskapande och ryktesspridning skedde på ömse håll på finska.¹⁸

De kyrkliga förhållandena var i Värmland sämre för finnarna än i Bergslagen, där åtminstone några i finska språket kunniga präster var verksamma. Den enda själasörjaren i landskapet, som gick i land med en gudstjänst på inflyttar-

nas språk — och man vet inte, hur bra han talade finska — hette *Petrus Magni Gyllenius*, bondson från Ölme härad, född 1622. Han studerade vid Åbo universitet 1648—1656 och tycks under dessa åtta år ha uppsnappat tillräckligt många finska ord och uttryck för att under sin tjänstgöring som först lektor och sedan kyrkoherde i Karlstad 1669—1675 hjälpligt ha kunnat fungera som präst bland finnarna.¹⁹ Gyllenius var en flitig dagboksskrivare och meddelar i sitt »diarium» en del uppgifter om de värmländska finnskogarna. Så var han t.ex. under julen 1663 verksam i Gräsmarks kyrka (i Sunne socken), där han döpte finnarnas barn, förrättade nattvardsgång för skogsfinnarna och predikade för dem. I en stor finnstuga i trakten upprepade han sedan sin predikan både på svenska och finska och lyfte en kvantitet råg som tack för sitt besvär.²⁰ Bland de övriga prästerna visade den mycket lärde kyrkoherden i Fryksdalen *Magnus Svenonis Mariaestadius* (1648—1697) ett påfallande intresse gentemot finnarna genom att nedteckna deras släktnamn i tiondelängderna, men det är ovisst, om han kunde själva språket. Att han såg välvilligt på finnarna syns bl.a. av ett intyg, som han den 26 februari 1663 gav till en finne Karl Larsson, barnfödd i Fryksdalen, för resa till släktingarna i Ruovesi i Finland.²¹ Även ett annat flyttbevis av hans hand, daterat den 13 januari 1663, är bevarat. Det berättigade finnen Erik Henriksson Reem (troligen av slakten Rämäinen) från Fryksände, en medlem av det »goda och gudfruktiga finnefolket», att resa med sin hustru och sina fyra barn till Livland eller Ingermanland.²² Intygen visar, att flyttningsrörelsen inte enbart gick i en enda riktning utan att det också fanns återvändare och sådana, som sökte sig mot nya mål i rikets andra perifert liggande delar.

Av någon anledning tycks man ha fortsatt att efter Mariaestadius' tid — då de egentliga kyrkoböckerna för Fryksände börjar — notera i dem

*Grind med vidjehank i
Mangskogs socken, Värmland.
Foto Nils Keyland 1911,
Nordiska museet.*

ett stort antal finska efternamn, visserligen i kraftigt förvrängd form men ändå tämligen igenkännbara. Sålunda innehåller kyrkoböckerna 1707—1732 (födelse- och dödböcker samt en husförhörlängd) bl.a. de finska namnen Kisk (Kiiskinen), Häcken (Häkkinen), Hammelain (Hämäläinen), Puran (Purainen), Sikain (Siikainen), Luuk (Luukkainen), Hatack (Hatakka), Oijnen (Oinoinen), Käck (Kähköinen), Puttn (Puttonen), Urbian (Urpiainen), Tänund (Tenhuinen), Karian (Karjalainen), Höök (Haukkainen), Kart (Karttuinen), Bork (Porkka), Nekran (Nikarainen), Moilan (Moilanen) o.s.v. Tack vare dessa utomordentliga namnuppgifter kan en generation Fryksändefinnar, deras bostadsorter, deras äktenskap, barnalstring och dödsfall noga kartläggas och de senare informationerna om Värmlandsfinska släktnamn verifieras. Tyvärr tycks in-

gen forskare hittills ha ägnat någon uppmärksamhet åt denna värdefulla källa.²³

De värmlandsfinska individuella människödena är i allmänhet alltför knappt kända för att kunna belysas mera genomgående. Vissa undantag finns dock. Ett av dem är levnadshistorien för Anders Olsson Tuppe (Tuppurainen), född 1630 i Glava socken, där ett torp — Tuppetorp eller Sigfridstorp — utgjorde släktens svenska urhemman.²⁴ Anders Olsson Tuppurainens levnadsteckning finns i dödboken för Köla socken, där det står för år 1715, att han hade fått en god och kristlig uppfostran av sina föräldrar i Glava, tjänat som arbetskarl hos en inte till namnet känd godsägare, gift sig med en piga Malin Mårtensdotter och fått fem barn tillsammans med henne. Under sitt liv hade Anders Olsson Tuppurainen gripits av vandringslustan och flyttat till

Ingermanland tillsammans med några andra Värmlandsfinnar, sålunda till det svenska väldets östligaste utpost. Där trivdes han dock bara ett enda år, eftersom hans hustru »ej hade lust längre på den Orten förblifva», som det står i kyrkoboken. Därifrån flyttade Anders med familj till Kopparberget och arbetade som dagkarl i gruvan, varifrån han äntligen kom till Köla socken i Värmland och övertog sin svärfars torp. Där levde han efter sin hustrus död som änklings i 17 år, »bekymrade sig den tiden icke mycket om detta Torpetz cultiverande», vilken syssla han hade lämnat till sin son. I stället ägnade han sig åt allehanda handarbete, tills han avled helt hastigt, men dock under »trogne suckar och böner», den 23 september 1715, i en ålder av 85 år.²⁵

Men det finns också en annan typ av dokumentation om de tidiga Värmlandsfinnarna, nämligen de personhistoriska sägnerna, som har levat bland finnbefolkningen i ett par århundraden. Richard Broberg har i en stor, postumt utgiven framställning (1988), som tyvärr utkommit så sent att någon större hänsyn till arbetet inte kunnat tas i denna bok, presenterat en sådan sägenkrets. Huvudpersonen i dessa sägner är *Hindrick Häkkinen*. Denne person kan sägas ha utgjort en typisk finsk hjälte, storslagen i sina företag, het-sig och utrustad med ett obändigt lynne. Han kom enligt traditionerna som flykting från Finland, där han hade bränt inne ett helt bröllopfölje i ett pörte. Häkkinen reste till Sverige landvägen runt Bottniska viken sittande på sin häst och körande framför sig sin tjur och sina talrika kor. Framför honom i sadeln satt hans visa tupp. Efter ankomsten till Värmland slog Häkkinen sig ner i Rattsjöberget i Fryksdalen efter att noga ha överlagt med de underjordiska om platsens lämplighet. Hans stora svedja i Häckfall fälldes av femtio starka finnar, vilkas yxor — när de stod fasthuggna i stubbarna i svedens utkant — skrämde bort de alltför närgångna svenskarna.

Avkastningen av svedjan blev därefter — Häkkinen sägs ha fört till kungen en väldig brödkaka, bakad av en hel fjärding mjöl av svedjeråg! Även andra fantastiska berättelser har varit i omlopp om denne storfinne.

Hindrick Thomasson Häkkinen på Rattsjöberget är en historisk person, som redan omnämns i det föregående. Broberg har kunnat i detalj belägga Häkkinens verkliga livsföring i källorna och konstaterar, att skildringarna av vissa av hans bravader — t.ex. striderna med andra landsmän — är helt korrekta, andra drag åter helt fantastiska, uppiktade av en senare generation. Sägner om storfinnen Häkkinen innesluter ganska mycket lokalt, till sitt ursprung västsvenskt traditionsstoff om jättar och folkliga märkesmän. De berättar utan tvivel också om hur omgivningen kunde se på en finne, som genom sin livsföring och egenskaper avvek från sin nya miljö.²⁶

De finska häxorna

Den utbredda uppfattningen i svensk folktro om finnar som »ett trollkunnigt folk» bygger på föreställningen, att allt ont och farligt, såsom sjukdomar, åkommor, psykiska depressioner o.s.v. uppträder vid fördärvliga vindar från norr, samt att norrut även förekommer häxor, trollgummor och trollkarlar. Denna allmänt i Europa kända föreställning har haft sin rot i de arktiska folkslagens schamanism, som folken längre söderut har känt till. Utöver finnarna har även samerna betraktats som trollkunniga, och både Finland och Lappland har under medeltiden och 1500-talet representerat för yttervärlden någonting diffust känt, farligt och exotiskt. Denna tro är mycket gammal och förekommer hos en rad äldre hävdatecknare, bland dem Olaus Magnus.

I Stockholms tänkeböcker från 1400- och 1500-talen är uppfattningen kopplad till de norrifrån kommande »bottnekarlarna».¹

De i mellersta Skandinavien eller söder därom boende folkens syn på de arktiska, och i synnerhet de finskugriska, folkens insikter var såtillvida korrekt, att magi och besvärjelser av olika slag var en ofta förekommande företeelse hos finnarna. Den finska folktron skilde sig på denna punkt väsentligt från den skandinaviska. Finnarna trodde, att allt i naturen var besjälad, och att man genom kunskap kunde behärska och styra naturkrafterna. I den finska magin var man övertygad om att kunskap om ordet, visdoms- och kraftorden, trollrunorna, gav siaren makt över naturen. Trollrunorna sönderföll i två kategorier — dels talade man om *synnyt* (ursprungsberättelser), dels om *sanat* (kraftiga ord). Visdomsmannen skulle med andra ord både ha reda på det ondas ursprung och känna till de rätta besvärjelserna för att kunna fördriva det.

Finnen föreställde sig, att livet var överallt utsatt för faror. Allt i hans vardagsliv var omgärdat med försiktighetsmått av olika slag. När boskapen fördes på bete eller när något arbete företogs tillförsäkrade man sig genom trolldom lycka och framgång. Finnens vardagsliv var genomvävt av tusentals magiska bruk, och magi genomsytrade också hans folkdiktning, där hjältarna var mera mäktiga siare och runosångare än krigare eller framgångsrika stamhövdingar.

Den finska folkliga magin låg därför mycket långt från den senmedeltida europeiska häxdoktrinen, som byggde på gamla germanska föreställningar om onda kvinnor och var starkt påverkad av kyrkans uppfattning om *ars diabolica*, djävulskonsten. Tron på häxor och trollkarlar, häxsabbater, Blåkullafärder o.s.v. spred sig under sent 1500-tal och tidigt 1600-tal som löpeld i Centraleuropa, och rörelsen hade starka drag av masshysteri, sadism och samhällelig intolerans.

De väldiga häxprocesser som ägde rum i Sverige 1668—1677 genom olika trolldomskommissioner i Dalarna, Hälsingland, Gästrikland, Ångermanland, Uppland och Västmanland samt slutligen också i Stockholm hade ingenting med finnarnas magiska föreställningar att göra och riktade sig överhuvudtaget inte mot finnarna, bortsett från högst enstaka fall.² Även i Finland tillämpades den kyrkliga häxdoktrinen endast på fall på Åland och i Österbotten, således i klar anslutning till de svenska häxprocesserna, och inte alls i de mera perifera delarna av landet.³ I det svenska moderlandet påträffas Finlandsfödda personer bland de anklagade i klassiska häxrättegångar endast i relativt marginell skala, i samma omfattning som övriga inflyttare till Sverige. Någon särskild animositet mot skogsfinnar, som vid tidpunkten i fråga knappast var särskilt assimilerade i sin nya omgivning, kan inte påträffas i processmaterialet. Hur få finnarna var i trolldomsprocesserna, syns även däri, att i den lista på 84 trollgubbar och -gummor, som landshövdingen Gustav Duvall sände år 1669 från Dalarna, inte ingick en enda namngiven finne.⁴

Däremot förekommer det finska utövare av diverse annan trolldom ganska rikligt i det svenska domstolsmaterialet, och från relativt snar tid efter skogsfinnarnas inflyttning. De magiska handlingarnas motiv varierar — det kan röra sig om vit (positiv) magi, som har till syfte att hjälpa och läka, eller oftast om svart (negativ) magi, som syftar till att skada och förgöra. Om sistnämnda slags trolldom är det fråga om i Kopparbergs läns dombok för 1615, när Malin, Jakob Finnes hustru från Finneboda, stod anklagad för att under midsommarnatten ha smugit in i främmande fähus för att försöka stjäla boskapslyckan därifrån och överföra den på egna kor. Hon sades också ha kunnat läsa i salt för andra. Nu blev anklagelsen inte bevisad, ty hustru Malin hade uppådat tolv ärliga dannekvinnor.

Finsk besvärjelse nedskreven i tingsprotokollet från Brunbäcks ting i södra Dalarna 1669. RA, Svea hovrätts arkiv. Kopparbergs läns renoverade dombok 1669 nr 9 fol. 336v.

nor som under ed vittnade, att hon aldrig hade utövat någon trolldom.⁵

En typ av svart magi förekom vid tinget i Stegtofta i Jönåkers härad år 1630. Där var det Clemet Finne, som hade under tvist med en oxdrivare hotat att skada hans oxar, vilket också skett, då en av dem hade brutit av sina horn.⁶ År 1662 anklagas den finska hustrun Valborg på tinget i Tierps socken av en landsman, Mats Enarsson, för trolldom, att hon förgjort åker och äng och begagnat sig av bäran, varvid Mats hade förlorat sina kreatur, och en annan finne, Hindrich Persson, hade insjuknat.⁷ I en socken i nordvästra Ångermanland, Ramsele, klagade kyrkoherden herr Elias år 1635, att det hos honom vimlar av »trullkånor». Året därpå är det en »Finn-Gertrud» som är i farten, men hon hade mest goda krafter, eftersom hon botade folk och få hos kyrkoherden.⁸

Boskapslycka var det också fråga om vid tinget i Sollefteå 1674. Där hade en bondhustru Kerstin från Nordsjö besökt en trollkunnig finska i Junsele socken, för att där verka för att hennes granne skulle återfå sin boskapslycka. Hon hade betalat finskans tjänster med ett silvermynt och fått »en påse, däruti låg lika som markemjöl, till vilket hon skulle lägga salt och därmed tre gånger gå till skrift och efter sacramentsannamelsen andas däruti samt sedermera giva boskapen».

Det förblev dock oklart, om boskapslyckan återkom efter denna trolldom.⁹

Magiska bruk med avseende på åkerbruk och boskapsskötsel tycks ha varit allmänt utbredda i Medelpad, där det på 1600-talet fanns ganska gott om finska »visamän» och trollkvinnor. I Borgsjö socken fanns det en finnby Råsjön (grundlagd omkring 1620), där finnen Jon Jonssons hustru Karin Hindricksdotter år 1698 åtalades för signeri. Finskan hade på påsknatten gått tre gånger runt sitt fähus med »särdeles» rop samt givit kreaturen särskild mat, vilket allt gjorde, att skogsrån blev gynnsamt inställda till dem. Mannen själv hade läst på finska över sina husdjur på Katarinamässodagen, den 25 november, vilket hade storligen förvånat pigan.¹⁰ Dessa trolldomar under helgdagar, de särskilda ropen och annat, bedömdes på tinget som allvarliga eds- och sabbatsbrott. Utöver olika magiska rop har man också uppgifter om gästabud för hedniska gudomligheter och skyddsandar från finnskogarna. Om våren kunde man ha gästabud åt skogsrån, när boskapen skulle släppas fri att beta i markerna, och om hösten, just på Katarinamässodagen, ett särskilt Kristus-gästabud åt andarna. Ibland hade gästabuden karaktären av fest för hela husets folk. Abraham Hülphers skriver om sederna i Tåsjö finnmark från Ångermanland år 1779 följande: »Här omtalas ännu, huru dessa

nybyggare länge bibehållit åtskilliga hedniska bruk, såsom att de Mikaeli tid årligen i vart hushåll slaktat och stekt ett får, som helt blivit förtärt, men benen därav samlade och lagda på ett visst ställe såsom offer, varigenom de trott sig kunna fria creaturen från odjurs skadande».¹¹ Och prosten Tobias Vestblad meddelar i sin rapport år 1774 från Nås och Orsa finnmarker, att finnarna hade fest Olofsmässodagen då de åt upp en hel gumse. Det hela gick mycket högtidligt till, och man droppade några droppar av drickan ur kärlet under bordet åt skyddsandarna, och gav även kreaturen mat.¹²

Man visste, att finnarna var duktiga på att med sina konster skrämman bort farliga rovdjur. Redan år 1654 angavs finnen Nils i Naksjö, Nås församling i Västerdalarna, för att ha rest omkring i socknarna och trollat bort vargar.¹³ Även senare fanns det kringresande finngubbar som lokalbefolkningen anlitade i ett dylikt syfte. I socknarna Alsen och Offerdal tillkallade allmogen vid pass år 1800 en finne, Röds-kägsgubben kallad, som var en mästare att genom besvärjelser skrämman iväg björnar. Dessutom visste skogsfinnarna att skaffa sig framgång vid jakt och fiske med olovliga metoder. På Dalby ting år 1696 berättades det om avlidne finnen Per Josefsson i Aspberget, som för att ha lyckat vid jakt hade stulit oblaten vid Herrens nattvard.¹⁴

En annan form av finnarnas trolldom var försöken att skaffa sig tingslycka i de otaliga processer som de i regel var invecklade i. Dyliga konster upptäcktes ofta av de skarpögda domarna och ledamöterna i nämnden, varför en stor samling av dem finns nedtecknade i domböckerna. En ofta förekommande sed var att kasta en så kallad trollpåse under tingsbordet, där den gjorde god verkan. Vid Järvsjö ting (Hälsingland) åkte en finska fast år 1644 efter ett försök att på detta sätt förtrolla tingsfolket. Påsarna innehöll många gånger rovdjurständer. Hade fin-

nen dessutom med sig sin lyckosten, den s.k. korpstenen, ansåg han sig vara oövervinnerlig i alla slags processer.¹⁵

I Västmanland fanns på 1600-talet den stora finnkolonin i Nya Kopparberget eller Ljusnarsberg. Den nitälskande prästen på platsen, Erik Gussarvius, höll med förkärlek efter finska trollkarlar och vidskepelse i sin församling. Vid 1661 års ting anklagades en kvinna, Marina Andersdotter, allmänt kallad Trolltoppan, att ha orsakat skraddaren Per Nilssons död. Trolltoppan var troligen finska (av slkten Tuppurainen i Ljusnarbergstrakten), och hon hade en finsk medarbetare, Jöran, som försvann tillbaka till Finland. I Ljusnarsberg var dessutom under 1600-talet en beryktad trollkarl i verksamhet, Pål i Vintermossen, som bl.a. kunde utpeka tjuvar och återskaffa stulet gods. Vid laga ting 1669 framlade denne visefinne en skrift med bomärke, att han verkligen kunde sin konst.¹⁶ Just vid återskaffandet av förlorat gods behövde ortsbefolkningen trollgubbens hjälp. Överallt i de av finnarna bosatta områdena tycks allmogen ha vänt sig till dem när man ville veta, vem som stulit vad. I Torsåkers socken i Ångermanland förekom det mycket prat om trolldom på tingssammankomsterna åren 1655—1656. Bl.a. åtalades fem bönder för att de hade sökt hjälp hos Christiern Jöransson Finne.¹⁷ Finnarna misstänktes också ofta för att kunna se fördolda saker i förväg. En 15-årig finngosse, Lars Thomasson från Ulfsjön i Stöde finnmark i Medelpad, kunde t.ex. år 1722 förutsäga en eldsvåda i Delsbo kyrka, något som sedan verkligen inträffade.¹⁸

Ett synnerligen viktigt område, som finnarna behärskade, var botandet av sjukdomar. Finnarnas rykte som duktiga »medicinmän» var grundmurat redan på 1500-talet. Kung Johan III, som år 1575 förbjudit utövande av trolldom i sitt rike, tvekade ej att anlita finska trollgubbar, när nöden krävde det. Drottning Katarina Jagello-

nica led av en plågsam sjukdom, som yttrade sig som vanställande bölder över hela kroppen. När hovläkarna inte kunde hjälpa, skrev Johan till Finland »angående en hoop bönder från Nyslotts län, hvilka konungen ärnar bruka hos drottningen», som det heter i ett brev av den 26 augusti 1577. När dessa bönder eller trollkarlar sedermera anlät till Stockholm, lät kungen dem pröva sin konst på några andra personer, innan de fick sätta igång med botandet av drottningen.¹⁹

Folklig läkekonst hörde till den vita magin, den som hade till syfte att hjälpa och förbättra. De visa trollkarlarna var i regel mycket uppskattade av allmogen, men de pressades ändå på tingen om besked, huruvida de använde djävulens namn i sina besvärjelser. Böneformlerna återgavs på svenska i domböckerna, då de finska trollrunorna var obegripliga för nämnden. De var då i regel kraftigt förvrängda till form och innehåll. De finska trollrunorna levde segt kvar ända in på 1800-talet, men beläggen i domböckerna är mera enstaka.

I Selånger sockens dombok (Medelpad) för 1673 finns en dylik runa, som Lars Finne hade uppläst, antydd men inte noga avskriven. Lars hade tvärtom inför sittande rätt försökt ge sin trollformel en alltigenom kristlig innebörd.²⁰ År 1685 åtalades en finne Mickel Henriksson i Of Ferdals socken i Jämtland för att han hade med besvärjelser botat två personer från deras sjukdomar. I södra Helsingland känner domböckerna till ett antal finska medicinmän, särskilt en Per Olsson i Hanebo, som 1718 trots sin gudfruktighet stod inför rätta. I Hanebotrakten verkade också finnen Lars Andersson i Segerstads socken, som sades vara en allvarlig, from gubbe, som 1696 anklagas i Svea hovrätt för att på ett olovligt sätt ha hjälpt flera personer ur deras sjukdomar. En av hans besvärjelser förekommer i domboken i finsk form, nedtecknad genom läns-

mannen Mathias Roos från Skogs socken, som förstod finska.²¹

Bäst bevarad är den finska besvärjelsen genom en rättegång, som 1669 drabbade finskan Elin Pålsdotter, 78 år gammal, vid Brunbäckes ting i södra Dalarna.²² Hon hade kommit från Finland i unga år och vistats i över 30 år i Garpenbergs församling. Hon var en duktig medicin kvinna, som t.o.m. hade botat själva pastorn i Garpenberg Erik Holenius från dennes svåra värk. Hon hade då begagnat orden:

*Kiwi kiwin kerssia,
pahat wahwan kästie,
älkän iho ihiminen,
Tungen tuhlo tuska,
Ihost ihiminen rauha,
Karwast ämänd täckä,
Ämänd tuoman ruomist,
Kiwi kiwisten Pojes,
Jo packa taman . . .*

(Ungefär: »Stenen smärtor nog uthärdar, hälleberget hårda plågor, Ej den arma, svaga mänskan; Smärtor jag i vinden driver, ut ur arma mänskohullet, bort från kvinnozonens hårstrån, ut ur den av moder födde. Gå i sten, du värk och sveda, fly du sjukdom bort ur hullet. . .»). Besvärjelsen hade gjort, att plågan hade lämnat pastorns kropp. Efter en invecklad rättegång, som delvis ägde rum i hovrätten, fick Elin Pålsdotter slita ris vid tingsstugan och förvisades från socknen, medan hennes patient klarade sig utan något straff.²³

Den märkligaste finska trollkarlen på 1600-talet var troligen finnen Påvel Andersson från Stormörtsjön i Torps socken i Medelpad. Han var säkerligen den mest av allmogen anlitate medicinmannen i hela Norrland. Hans far torde ha invandrat till Sverige kring sekelskiftet 1600 från »Tavastehus ödemark», från trakterna kring Rautalampi. Sonen Påvel Andersson behärskade

de alla trolldomens områden. Han är känd framför allt genom många processer mot andra finska trollgubbar, som försökte göra slut på honom med olika former av förgörelsemagi. Sålunda försökte finnen Per Nilsson år 1644 sina konster mot Påvel Andersson, men förgjorde i stället av misstag dennes mor, varför han dömdes till halshuggning. Dessutom vet man, att visefinnen Påvel Andersson från Torp kallades 1669 till att hjälpa landsmannen Mats Matsson i Hamra mot dennes fiender med sin stora trolldom.²⁴

Värmland tillhörde under äldre tid Göta hovrätts område och därför kan ett antal trolldomsfall påträffas i Göta hovrätts renoverade domböcker, som har genomgått för tiden 1669—1776 av *Ilmar Arens*. Det första omnämmandet av värmländska skogsfinnar är av så sent datum som 1691—1692. Då påstod nämligen en bohusländsk »trollkvinna» Ingeborg Björnsdotter sig ha lärt sitt djävulskap av en finska, som gick omkring i trakten våren 1691. Det kan dock hända, att Ingeborg själv hade uppfunnit finskans existens för att förminska sitt eget ansvar för trollkunnigheten. Mera konkretiserade beskyllningar mot finnar framträder år 1706 inför Fryksdals häradsrätt i Värmland. Då var det en finska vid namn »Ryssannika» som uppträder som mästare i »den onda konsten» och svenska kvinnors lärarinna. Rätten fann, att »Ryssannika» eller Annika Andersdotter var helt oskyldig till anklagelsen, och en svensk kvinna, Dordi Nilsdotter, dömdes som häxa. Här var det fråga om en riktig anklagelse om samtal med djävulen, resor till Blåkulla o.s.v. enligt den europeiska häxdoktrinen.²⁵

I Jösse härad, likaledes i Värmland, processade man den 30 augusti 1716 mot en gammal finne Henrik Nilsson i Slobyn, som sades vara »Beryktad som erfaren i signeri konsten». Dennes dotter Maria Henriksdotter hade lärt sig vissa trollformler mot sjukdomar av sin far, och hon

dömdes också att utstå straff i form av »risslittande och kyrkostraff». I den stora värmländska trolldomsprocessens (1720—1724) material skymtar finnar ett par gånger. År 1722 påstår en mycket kraftig »trollkvinna» Maria Toresdotter från Nor socken, att hon skulle ha lärt sina »läsningar» för omkring 30 års sedan — alltså ungefär 1692 — av en finska som gått omkring. Av allt att döma var denna »finska» en fantasiprodukt, i all synnerhet som besvärjelserna var typiskt svenska läsningar från Vänertrakten. En annan hänsyftning på finnar utgörs av den omständigheten, att samma trollkunnigas likaledes trollkunniga dotter Brita enligt uppgift skulle ha uppehållit sig ytterst på gränsen till finnmarken och sedan avvikit över gränsen till Norge.²⁶ Som skogsfinnars ättlingar kan betraktas den grupp på sex personer, som blev åtalade för trolldom inför Jösse häradsrätt i Värmland den 12 september 1761. Trolldomen bestod i botandet av en ond rygg med starka besvärjelser.²⁷

Utöver dessa relativt oskyldiga former av magi var en del finnar verkligen inblandade i en klassisk häxrättegång av stora dimensioner, men denna process utspelade sig inte i finnskogarna, utan i rikets huvudstad Stockholm. *Per Anders Fogelström* har skildrat händelseförloppet i uppsatsen »Häxorna i Katarina» (1966). Trolldomshysterin kom till Stockholm närmast från Gävle, där en häxprocess hade ägt rum 1673. Då avrättades en kvinna vid namn Karen Nilsson som häxa. Hennes elvaårige son Johan Johansson Griis sändes till släktingar i Stockholm, till hökaren Johan Johansson Lind vid nuvarande Åsögatan. Pojken från Gävle kunde berätta för Stockholmsbarnen om Blåkulla »som om han vore barnfödd där». På det sättet spred sig hysterin även bland Södermalms fattiga och vidskepliga befolkning, till vilken många assimilerade eller till hälften anpassade finnar hörde.

Häxprocesserna i Stockholm kretsade kring två

systrar Sippela, Anna och Brita, vilkas far var den tyskfödde bollmästaren Georg (Jöran) Sippel som hade uppfört det lilla bollhuset vid Slottsbacken, som sedermera blev Finska församlingens kyrka. Systrarnas namn i feminin form Sippela ger intryck av att vara av finskt ursprung och både Anna och Brita kallas också ibland för finskor, men uppenbart av misstag. Anna Sippela var bagarfru medan hennes sämre lottade syster hade gift sig med en fattig murare. Utöver dessa tyskättlingar, som båda anklagades för att vara häxor, förekom det i processen en rad finskor — två finska pigor hos drabanten Myra, 20-åriga Annika och 18-åriga Agnes, den sistnämnda född i Åbo, den unga finskan Margareta Matsdotter, som tjänade hos en borgare vid namn Trippelfuss, den gamla gumman »Göstas finska» eller Agnes Johansdotter, som hade nått 84 års höga ålder samt finskan »Rumpare Malin», Malin Matsdotter, som bodde på Mariaberget. Sammanlagt fanns det fem finskor som deltog i processen på den ena eller andra sidan och två av dem hann också avrättas som häxor innan de falska vittnesmålens bubbla sprack.

Häxprocessen i Stockholm 1675—1676 byggde på en grupp exalterade barns vittnesbörd, som följde Gävlepojken fantasier och ivrigt påbackades av tiotals oroliga föräldrars hämndlystna krav på rensning av trollträsket på Södermalm. Barnen berättade villigt om Blåkulla och de namngivna kvinnornas onda uppsåt att föra dem till Djävulens boning. Döttrarna vittnade mot sina mödrar och de äkta männen övergav sina hustrur. De finska kvinnorna kommer in i bilden relativt sent, efter det att de första tre häxorna hade avrättats efter utförliga förhör. Behandlingen i hovrätten blir mera summarisk, när den unga finskan Margareta Matsdotter från Trippelfuss' gård frivilligt erkänner sig vara häxa och också anklagar sin före detta matmor, den 84-åriga Agnes Johansdotter att vara häxa. Enligt flickan

Margareta brukade den gamla gumman sätta en kniv i en vägg eller i sitt eget bröst och mjölka tills det kom blod. 84-åringen utsattes på grund av detta vittnesmål för tortyr men vägrade att erkänna trolldomen. Privat sade Margareta till henne: »I skulle givit mig bättre mat». Det var den missnöjda och hunsade pigan som tog hämnd på sin matmor. Margareta Matsdotter avrättades den 12 maj 1676, som den första finska kvinnan bland de anklagade och som den sjätte häxan i Stockholm på Svea hovrätts beslut.

Häxväsendet oroade regeringen så att det fortsatta målet överfördes till en särskild, av kungen tillsatt kommissorialrätt. Den 30 juni 1676 sammanträdde denna nya rätt under W.J. Coyets ordförandeskap. Den hade bland sina ledamöter botanisten Olof Bromelius, häradshövdingen Chronander, Peder Broméen och den unge läkaren Urban Hjärne. Till rättens »andliga ledamöter» hörde Storkyrkands och Riddarholmskyrkans kaplaner Erik Noraeus och Olof Sparrman. Den 24 juli 1676 var kommissorialrätten färdig med sina första dödsdomar — det var finskan Rumpare-Malin från Mariaberget som tillsammans med en annan kvinna skulle brännas. Malin steg modigt på bålet, svarade dristigt på prästernas frågor och vägrade att ta sina döttrar i hand, eftersom de hade förrätt henne. Hon blev den andra finskan vars liv häxhysterin tog i Stockholm.

De övriga två finskorna, Myras båda pigor, tillhörde anklagarnas skara. Rättegången fick en sensationell vändning den 11 september 1676 genom att ett av barnen, den 15-åriga Annika Thomasdotter, avslöjade att vittnena hade sinsemellan i förväg överenskommit om vad de skulle säga. Särskilt de två unga finska pigorna, Annika och Agnes, som tjänade hos drabanten Myra, hade lärt barnen att tala om Blåkulla. De ville beskylla människorna i hela staden, sades det. Efter detta avslöjande började rätten frikänna de

påstådda häxorna, och ingen fler brändes. I mitten av oktober släpptes den 84-åriga och ståndaktiga finska matmodern Agnes Johansdotter, och Urban Hjärne yttrade, att det inte gick att tvivla på hennes hederlighet. De falska angivarna dömdes till olika, i regel relativt lindriga, straff; t.ex. fick Myras finska piga Annika ris på stadens fyra torg. Hårdast straffades hennes medsyster Agnes, som dömdes till döden och blev sålunda den tredje finskan, som fick sätta livet till på Södermalm år 1676.

Så tog häxerierna slut i Stockholm, och rättvisa skipades. Allmänhetens sympatier låg dock alltså på de falska angivarnas sida, och när Myras Annika led sitt välförtjänta spöstraff på Ladugårdslandets torg kastade den förargade publiken sten och snöbollar på bödeln. Den upplyste domaren Urban Hjärne var född i Ingermanland som son till en präst därstädes; utöver masshysteri och grupsuggestion förstod han också det språk som en del av de processen utvecklade talade, nämligen finska.²⁸

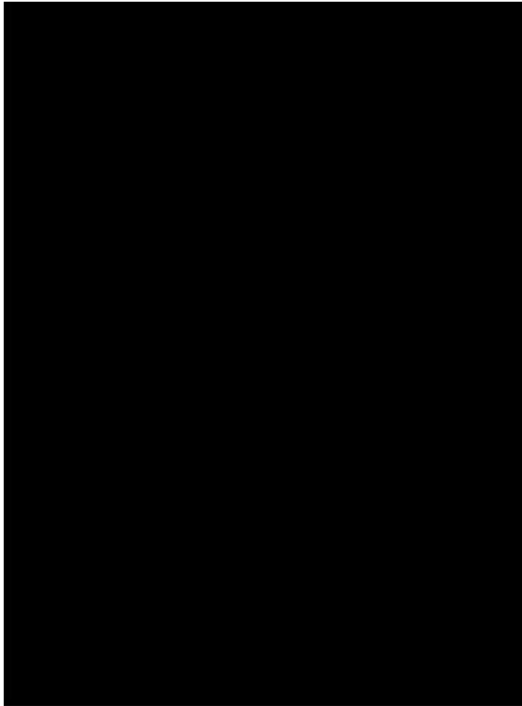
Svedjefinnarnas avfärd till Delaware

Från finnskogarna i Sverige utgick vid 1600-talets mitt en avsevärd flyttningsrörelse till Nya Sverige, den svenska kolonin vid Delawarefloden i Nordamerika. Finnarnas ankomst dit och tillvaro i de amerikanska vildmarkerna ligger helt utanför ramen för denna framställning, men deras avfärd från mellersta Sveriges svedjebruksområden fram till Göteborgs hamn hör till vår skildring. Låt oss därför kasta en blick på de finnättlingar, som på stormaktstiden lämnade sitt gamla land bakom sig för att ta steget över oceanen.

Skogsfinnarna var utomordentliga kolonister, som bröt ny bygd överallt där de slog sig ner. Den svenska kolonin i Amerika var emellertid från början mera tänkt som en handelsstation och område för tobaksodling. Pälsverk, billigt inköpta från indianer, samt tobak, odlad av straffångar och slavar, utgjorde företagets ekonomiska ryggrad. Först successivt förstod koloniprojektets upphovsmän, att innehavet av en stödjepunkt på den nya kontinenten förutsatte, att man koloniserade omgivningarna med pålitligt folk från det egna landet. Genom sin målmedvetna strävan till ödemarkernas kolonisering skilde sig svenskarne markant från holländarna, som nöjde sig med att driva handel, och från engelsmännen, vilkas kolonier i Nordamerika uppfylldes av stora, av adelsmännen upprättade plantager.

Bland svenskarna i Delaware intog skogsfinnarna och finnarna från själva Finland — närmast från Österbotten — en viktig ställning. Finnarnas antal och betydelse för Nya Sverige har emellertid överdrivits, inte minst i samband med kolonins 350-årsminne år 1988. Framför allt har de ohållbara teorierna byggt på namnskicket bland kolonisterna i Nya Sverige. Sådana nytagna efternamn som t.ex. Rambo, Cock, Stille, Minck o.s.v. har ansetts ha haft sitt ursprung i östfinska släktnamn, t.ex. Romppainen, Kokkoinen, Hiljakainen eller Minkkinen, varefter forskningen har konstruerat anknytningar med bärare av dessa släktnamn i olika delar av Finland. Då har forskarna inte tagit hänsyn till att vissa bärare av dessa efternamn har haft mycket svenskklingande för- eller farsnamn, som Gunnar, Åke eller Sören. En del teorier baserade på efternamn avvisas längre fram i detta kapitel.

Grundandet av kolonin Nya Sverige 1638 sammanföll i tiden med den skärpta attityd mot skogsfinnar, som myndigheterna började uppvisa i slutet av 1630-talet och i början av 1640-talet. Plakatet 1636 om fasttagande av förrymda knek-

Guvernören i Nya Sverige Johan Printz. Foto Svenska Porträttarkivet.

tar bland svedjefinnarna, 1639 års svedjeförbud, den första skogsordningen 1647 och andra åtgärder kringgärdade och hindrade så småningom skogsfinnarnas fria näringsfång, svedjandet i Mellansveriges vida barrskogar. I dessa trakter, Bergslagen, södra Norrland och framför allt Värmland, började en orolig tid, då nyligen ankomna skogssavolaxare vandrade runt på jakt efter nya torpställen men fann de bästa markerna redan upptagna av sina fränder, som anlät tidigare. Bristen på odlingsbar svedjeskog och myndigheternas samt den svenska lokalbefolkningens hårdnande attityd fick skogsfinnarna att gå över gränsen till Norge, och den osäkerhet, som den därpåföljande krigstiden förorsakade i gränstrakterna i Värmland och Dalarna, fick de

redan mycket löst sittande skogsfinnarna att intressera sig för flyttning till en helt annan kontinent.

För första gången nämns Amerika som en potentiell bosättningsort för skogsfinnarna i en diskussion i svenska riksrådet den 30 juli 1640. Då beslöt riksråden, att fyra finnar, som hade bränt skogar i Värmland och utskrivits av den anledningen till knektar, skulle till följd av sina egna böner att slippa militärtjänsten sändas till kolonin Nya Sverige, »med hustru, barn och alle sina reedskap».¹ Dessa fyra finnar är kända till namnet — de hette Eskil Larsson, Klemet Jöransson, Jöns Påvelsson och Bertil Eskilsson och bodde i Sunds socken — nuvarande Sunne — varifrån de sändes till Göteborg med familj och husråd för att invänta transporten.² Samma dag som beslutet fattades, den 30 juli 1640, skrev riksråden också till landshövdingen i Örebro Gustaf Leijonhufvud, att han skulle försöka övertala finnar att bege sig »till Virginien eller Nya Sverige» med hustrur och barn. Skeppet Kalmare Nyckel var nämligen på väg till Göteborg för att hämta kolonister till Delaware, vilket var »ett kosteligt och fruchtbart Land, väll beväxt med allehanda sköne och nyttiga Skogar».³ En likadan skrivelse sändes något senare till landshövdingen i Kopparbergs län Petter Kruse, som skulle hjälpa till att »populera och besättia det Landet Nya Sverige uthj Virginien». Landshövdingen skulle säga till de räddhågsna, att resan till Amerika var helt överkomlig — den tog bara en månad eller sex veckor — och försöka att se till att alla skogsfördärvande finnar från länet skulle nappa på erbjudandet.⁴

Det var emellertid ingen lätt uppgift att övertala finnarna till att resa. Som värvare sändes Måns Kling, som hade varit i Nya Sverige, i september 1640 till finnskogarna i Bergslagen. Han tycks även ha företagit en annan resa till dessa trakter något senare, under våren 1641. Tillsam-

mans fick Kling och de bägge landshövdingarna ihop en skara kolonister, delvis genom övertalning, delvis med tvångsmedel.⁵

Överresan år 1641 — den s.k. fjärde expeditionen — skedde med två skepp, Kalmare Nyckel och Charitas. Det sistnämnda mindre fartyget seglade först från Stockholm till Göteborg för att ansluta sig till det större, och dess medhavda grupp av nyodlare är känd genom en förteckning.⁶ Bland de 35 passagerarna märks ett antal hantverkare, skraddare, mjölnare, före detta soldater, en präst och löjtnanten Måns Kling själv med familj. Ingen i gruppen kan med säkerhet identifieras som finne. Charitas' kolonister tycks alla ha kommit från Stockholmstrakten, Uppland och Södermanland.

Däremot förefaller många skogsfinnar ha anslutit sig till expeditionen i Göteborg. Tyvärr finns det ingen bevarad förteckning över kolonisterna på Kalmare Nyckel 1641, men en lista över plantagearbetarna upprättad i Fort Christina ett år efter de bägge fartygens ankomst innehåller namn på många av passagerarna. För att betala sin överfart arbetade nämligen även frimännen på tobaksodlingen en tid efter ankomsten. *S. Ilmonen*, som skrivit en bok om Delawarefinnarna 1938, räknar upp 29 namn hämtade ur handelskompaniets räkenskaper och senare amerikanska källor, som han anser vara finnar, till övervägande del (27 st.) skogsfinnar.⁷ Vid betraktande av listan över 1643 års plantagearbetare kan man inte dra fullt så långtgående slutsatser. Bland de 97 namnen på folk på Fort Christinas odlingar finns det ett antal sådana, som kan ha sitt ursprung i östfinska släktnamn, särskilt sådana, som kan härledas ur en djurart. Sålunda förefaller namnen som Geting, Höök, Räf, Svan o.s.v. ha sitt ursprung i de östfinska namnen Ampiainen, Haukkainen, Kettuinen o.s.v. som alla har påträffats i Värmland.⁸ Bland dessa djurnamn påträffas dock ett par så-

dana — Kalkon och Mink — som inte är europeiska utan klart tagna i Nya Sverige. Jag håller därför för osäkert, om släkten Mink i Amerika är densamma som den finska släkten Minkinen, som på 1600-talet bodde i byn Kuhajärvi i Laukaa, vilket *Veijo Saloheimo* har antagit.⁹ Inga representanter av släkten Minkinen har nämligen påträffats i Sverige. Även släkten Cock — namnet skrevs till en början Kock — kan knappast härledas ur det finska namnet Kokkoinen, som förvisso förekommer på många håll i Sveriges finnskogar. Ett brev från en Lars Persson Cock den 31 maj 1693 meddelar klart, att släktens ursprung var Bångsta by i Södermanland (nära Nykvarn), sålunda långt från skogsfinnarnas bosättningsorter.¹⁰ Den första representanten för denna familj kom med Charitas från Stockholm till Göteborg, och han var en knekt, som hade suttit fängslad i Smedjegården i Stockholm.¹¹

På listan över plantagearbetarna 1643 förekommer vidare ett antal namn, som kan vara förvrängningar av östfinska släktnamn. Sålunda är det kanske möjligt, att namnet Wass skulle vara detsamma som Vaissinen¹² och Jeppe detsamma som Jäppinen,¹³ båda kända Värmlandsfinska namn. Mindre troligt är däremot, att namnet Tysk skulle betyda Tyskiäinen,¹⁴ fastän en finsk släkt med detta egendomliga efternamn kan beläggas i Värmland. Sannolikt är det fråga om en av de relativt många tyskarna bland plantagearbetarna. Däremot är »Mats Staffansson von Kimitho» helt klart en av gruppens ytterst få västfinnar.

Bland plantagefolket märks också en Mårten Mårtensson, ibland kallad »glasbeter» (troligen glasmästare eller växthusodlare). Denna person hade tydligen kommit över något senare än de övriga, med skeppet Fama 1643. Han var från Jomala socken på Åland och bör skiljas från en annan och vida viktigare Mårten Mårtensson,

som ankom på Örnen 1653, en medlem av släkten Marttinen från Värmland. Pastor Rudman säger långt senare i Philadelphia Dei kyrkans begravningsbok 1706 om denna person, att den avlidne gubben var hundraårig och född »i Finland i Sverige». Märten Mårtensson har kallats för »Rautalampis gåva till Amerika», eftersom hans sonson John Morton lade i omröstningen om Förenta Staternas suveränitet en avgörande röst på självständighetsanhängarnas sida, visserligen bara i en delstatsdelegation.

En annan i Nya Sverige upprättad lista anger de vid liv varande kolonisterna i den ordning de ankom till landet åren 1639—1648.¹⁵ I denna förteckning förekommer inte de i räkenskapsmaterialet uppräknade finnarna. Endast fem frimän kallas uttryckligen för finnar — Måns Jörgensson, Clemet Jörgensson, Hindrich Matson, Anders Andersson och Hindrich Olofsson, av vilka den sistnämnde hade anlänt senast av alla, först 1646. Dessutom finns det några personer med finskklingande efternamn. Listan upptar totalt 79 namn.

Någon gång på 1640-talet måste ett säkert besked ha kommit till skogsfinnarna om Delawaretraktens fruktbarhet. Carl Axel Gottlunds dagböcker från början av 1800-talet har bevarat skogsfinska traditionsuppgifter om finnar, som åkte fram och tillbaka över Atlanten, och dessa uppgifter återspeglar troligtvis det verkliga förhållandet. Det var möjligen någon återvändande båtsman, eller bud från de redan överflyttade, som tände utvandringsslustan i finnskogarna. Kring år 1649, då regeringen efter en lång paus rustade ett stort oceangående fartyg, Kattan, till ny Delawarefärd, började finnarna röra på sig. Deras representant i Stockholm var en viss Mats Eriksson, som i två odaterade suppliker vände sig till rikskanslern Axel Oxenstierna. Tvåhundra finnar från åtskilliga orter, från Bergslagen, västra Värmland och från den norska gränsen,

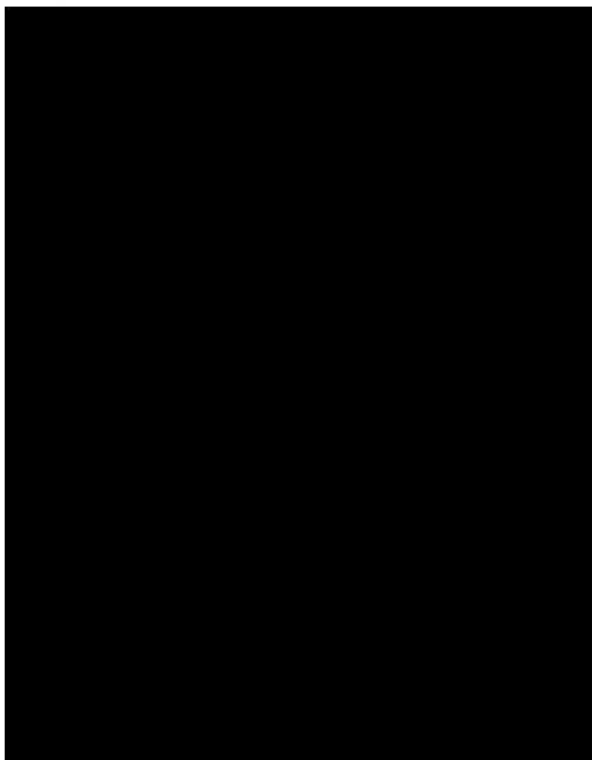
ville resa till Nya Sverige, säger han i den ena suppliken. I det andra — troligen senare — brevet meddelar denne Mats Eriksson, att han redan legat i huvudstaden i två år för att få myndigheternas tillstånd till denna resa, men förgäves.¹⁶ På riksrådets sammanträde den 12 juni 1649 gjorde sig Bengt Skytte till talesman för finnarna, som under tiden vuxit till trehundra personer, och man tycks också ha beslutat att sända hela gruppen till »Nya Sverige till landetz cultur» såsom det står i protokollet.¹⁷ Finnarna hann inte till Göteborg i tid, ty de saknas i Kattans passagerarlista i början av juli samma år. Denna förteckning anger nämligen medresandenas hemorter, och endast någon av kolonisterna, till exempel »Jon Olofsson född i Vermland» kan passa som skogsfinne. En ålänning och två kvinnor, Annika Hansdotter och Karin Persdotter, är de enda som bevisligen kom från trakter öster om Bottenhavet.¹⁸ Förseningen var i själva verket ytterst lyckosam, då Kattan förläste i Puerto Rico och hela den värdefulla vapenlasten och folket ombord hamnade i spanjorernas händer, ur vilka bara någon rådig individ klarade sig tillbaka till Sverige.

Amerikafebern var emellertid hög i Värmland och Dalarna och stora delar av den resvilliga skaran kom iväg senare, antingen med skeppet Örn eller 1655 med skeppet Mercurius, som i Göteborgs hamn tog en last på inte färre än 110 kolonister, huvudsakligen, om inte enbart, bestående av skogsfinnar. Enligt en rulla daterad den 17 oktober 1655 kom kolonisterna från tre håll, från Fryksdalen i Värmland (49 personer, både familjer och ensamstående), från en trakt kallad Lytestigen (55 personer, platsen avser troligen färdvägen mellan Västmanland och Värmland) och från Brunsbergs socken nära Arvika (en familj på sex personer).¹⁹ Men lika många blev kvar i Göteborg, och löjtnant Johan Papegoja skriver, att de kvarvarande var förtvivlade, då de hade

hunnit sälja allt vad de ägde inför resan. Nu återstod det endast för dem att börja gå runt som tiggare.²⁰ En annan beräkning gjord av Mercurius' befälhavare Thyssen Anckarhjelms anger, att de medresande finnarnas grupp bestod av 33 män, 16 kvinnor, 11 döttrar och 12 barn under tolv års ålder.²¹

Flyttandets mekanismer i finnmarkerna är inte särskilt välkända. Ett flyttningsbevis bevarat bland länsverifikationerna från Värmland belyser dock förhållandet. Det är utfärdat åt finnan Daniel Andersson från Lekvattnet, Fryksände socken, på tinget den 30 juli 1655, alltså några månader före skeppets avfärd. »Och emedan han Daniel nu offentligen bekände, thet han och alla the fem hion, som äre skrefne på honom i Qvarntullslängden, äre tillredz och villia fölgia medh the andra Finnarna åth West Indien . . . kändes the frij för Mantalspenningarnas utläggande för innevarande åhr . . . Med hvadh utlagor, han Daniel kan restera medh för the förledne åhren, han ther i Lekevattnet bodt hade, them skall han betala uthan vijdare uppehåldh».²² Det är sålunda uppenbart, att skogsfinnarna behövde ha rena papper före avfärden så att inga skatteskulder blev obetalda för Amerikaresans skull.

Under år 1654, sålunda något före den sista svenska expeditionen, hade Nya Sverige övergått till holländarna. Förlusten hindrade inte skogsfinnarna att även i fortsättningen försöka ta sig till Delaware, då politiska gränser och rikstillhörighet inte spelade någon roll för dem. En mycket spektakulär överresa skedde år 1664 helt i finnarnas egen regi. Det är fråga om skogsfinnar från tre socknar i Medelpad, från Sundsvall, Torp och Borgsjö, vilkas förfäder i början av 1600-talet hade bosatt sig i Sverige, som våren 1664 mangrant sålde sina torp, tog ut flyttningsbetyg av kyrkoherden Olaus Erici Huss, daterat den 5 mars 1664, och vandrade genom Dalarna

En indianfamilj i Pehr Lindeströms skildring av Nya Sverige. RA, Manuskriptsamlingen 62.

till Kristiania i Norge, varifrån ett holländskt skepp tog dem till Amsterdam. Där, i stadsdelen Waeterlandt, fann den svenske residenten Peter Trotzig dem på försommaren 1664. I en skrivelse till rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie av den 24 maj meddelade Trotzig, att »dhe äro så gamla som unga 140 Siäälar, många barn så gossar som Flickor små och temligen stora hvilka mest nakott i skiortor löpa. Barnen och mest Folcket tala alt finska och endast aff manspersonerna taala Svenska». Folket visade upp ett brev från år 1657, som en finne hade fått av sin bror i Amerika, och »rosade brodern mechta, att Nya Sverige var ett så sköönt och kosteligt Landh till att boo i, efter allt där i öfverflöött

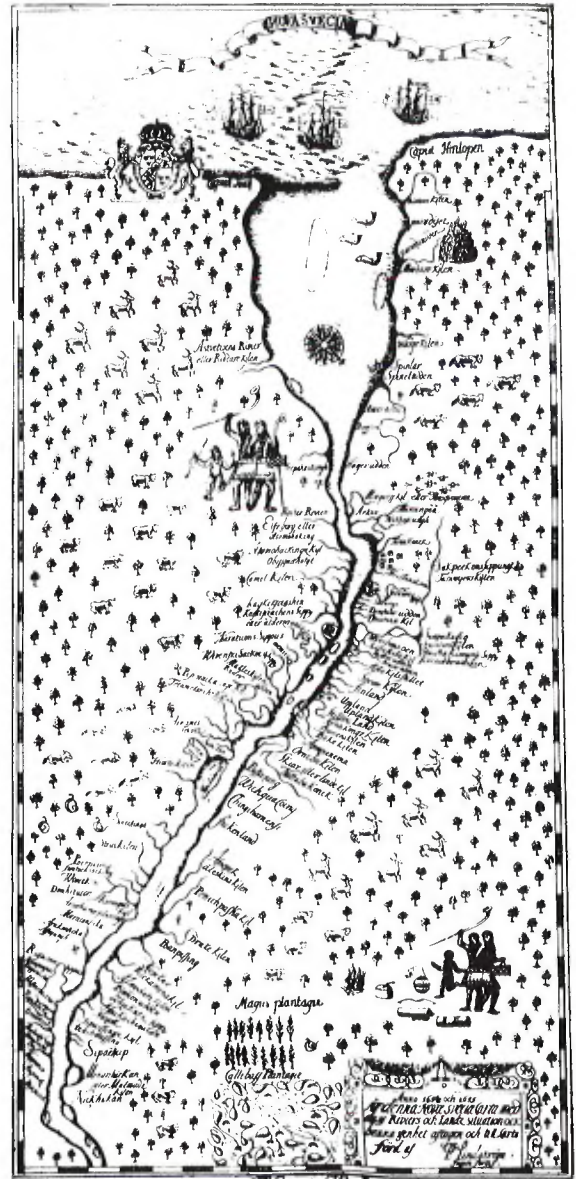
vexer». Men krut, lod och linfrö skulle de svenska finnarna ta med sig, hette det i brevet.²³

Residenten Trotzig följde skogsfinnarnas öden i Holland och kunde den 5 juli 1664 rapportera, att de faktiskt rest mot sitt transoceaniska mål.²⁴ I de svenska källorna finns från denna tid så många luckor, att det inte har gått att lokalisera de 140 Medelpadsfinnarna på hemmaplan. Endast domböckerna innehåller en del notiser om avresan, bl.a. att grundaren av Grundsjö finnby, Lars Grelsson, tillhörde resenäerna och hade sina sex söner med på färden.²⁵ Anmärkningsvärt är, att de lokala myndigheterna, särskilt kyrkoherden Olaus Erics, tycks ha hjälpt skogsfinnarna att utvandra, fastän riksregeringen ställde sig mycket negativ till det skedda.

Som vanligt var i fråga om skogsfinnarna, såg den svenska regeringen till att även Delawareborna hade en finskkunnig präst. Denne präst hette Lars Lokenius, även känd som Lars Lock, och han anlände till kolonin år 1648. Vid Nya Sveriges övergång till holländarna 1654 blev han traktens enda svenska prästman, anklagades sedermera för tvegifte men förblev i sin tjänst ända till sin död 1688. Han kallas uttryckligen för den finske prästen i en skrivelse av Lars Riddermarck och Johan Thelin den 1 oktober 1691, som bygger på uppgifter från en person boende i Amerika, Anders Printz.²⁶

Sagesmannens oklara personlighet — man vet inte vem Anders Printz var — och det förhållandet, att Lokenius uppenbarligen hade tagit sitt namn efter sin sannolika födelseort Lockerud nära Mariestad i Västergötland — har kastat tvivel över hans finska predikoverksamhet i Nya Sverige. Uppenbart har vi även här att göra med en präst, som i likhet med vissa andra finskkunniga präster i Mellansverige var född av invandrade finska föräldrar.²⁷

Den nästan bortglömda svenska minoriteten i Amerika återupptäcktes på 1690-talet och fick

Karta av Nya Sverige, tryckt i Thomas Campanius Holms bok 1702.

stöd av Karl XI, som stödde det svenska församlingsslivet i området. Från denna tid härstammar en omfattande petition, egenhändigt undertecknad den 31 maj 1693 av ett 30-tal ledande kolonister. Till petitionen har bilagts en rulla över Pennsylvanias svenska och finska invånare, totalt 971 själar, av vilka 40 betecknas som ännu levande »gamla svenska och finska» personer från kolonins grundläggningstid.²⁸ Namnskicket bland svensk- och finnättlingarna är mycket intressant och innehåller ett antal uppenbara finska inslag (t.ex. namn som Mullikka, Sinnikka o.s.v.) men också ett stort antal efternamn, vilkas ursprung kan diskuteras. Är t.ex. sådana namn som Leiken (också Laicon), Keen, Fisk, Hellm, Lokenij, Hoppman, Hallton, Ekorn (också Orrane), Kabb, Tossa (också Tossava), Rosse, Skrika, Parkom, Kempe, Savoj, Repott och Kuckone att härleda från östfinska släktnamn, sådana som Liukkoinen, Keinäinen, Kalainen, Helminen, Loukehinen, Huopoinen, Halttuinen, Oravainen, Kapainen, Tossavainen, Rossinen, Närhinen, Parkkoinen, Kempainen, Savuinen, Repoinen och Kukkoinen, vilka alla förekommer också i Värmland? Denna fråga kräver ännu en specialundersökning.

Undertecknarna av det ovannämnda brevet underströk, att de alla numera kunde svenska. En helt annorlunda bild av språkförhållandena får man av brevet från Lars Riddermarck och Johan Thelin av den 1 oktober 1691, som baserar sig på uppgifter från Anders Printz. Det står där, att de svenska och de finska invånarna knappast umgicks med varandra. »Om en svensk vill frija till en Finsk, eller en Finne till en Svänsk, måste han kunna språket, och hålla de för det öfriga troligen tillsammans», skrev dessa rapportörer. De uppskattade behovet av finska biblar till 20 och psalmböcker till 200, och behovet av svenska biblar till 50 och svenska psalmböcker till 3 å 400 stycken,²⁹ vilket ger en antydning om att

finnarna vid denna tidpunkt utgjorde ca 2/5 av gruppen eller var ungefär 400 personer.

Skogsfinneättlingarnas öden i Amerika kan i viss mån följas i de svenska församlingarna Pennsnecks och Racoon Creeks kyrkoböcker 1713—1831, förda av olika svenska präster.³⁰ Det amerikanska materialet sönderfaller på svenskt vis i längder, som upptar döpta, vigda och begravda samt kyrkostämmoprotokoll och företeer en mängd släkter, dock delvis andra än vad som syns i 1600-talsmaterialet. Uppenbart är å ena sidan, att många av de första Delawarefinnarna inte har haft genetisk avkomma på manssidan, antingen därför att de lämnat området eller därför, att de varit ensamma män utan hustru och familj. Å andra sidan förekommer det talrika representanter för relativt få men stora släkter med finskklingande namn av den avklippa typen där släktnamnets första stavelse är identisk med den första stavelsen i ett östfinskt namn. Dessa finnättlingar förefaller fullkomligt assimilerade i det nya samhället, gifter sig flitigt med svenskättlingarna, engelsmännen och irländarna, får stora barnkullar och innehar ofta förtroendeposter inom församlingarna.

Enligt Racoon Creeks sockenstämmoprotokoll den 3 november 1714 väljs t.ex. Åke Hellm och Elias Fisk till att ha hand om kollekten, och det kan vara fråga om ättlingar till släkterna Helminen och Kalainen från Värmland, men männens förnamn visar, att de båda har lämnat sin eventuella skogsfinska bakgrund långt bakom sig.³¹ Bland faddrarna till de döpta förekommer full förbrödring mellan svensk- och finnättlingarna, som blandas i en vänskaplig skara vid nästan alla dopkalas. När sålunda den ovannämnde Elias Fisk och hans hustru Christina den 24 juni 1714 döpte sin dotter till Rebecca — redan ett nytt, amerikanskt namn! — stod Johan Mullikka (finnättling), Peter Rambo (svenskättling) och Maria Mattsson Abigael (av okänd härkomst)

som faddrar. När den andre kyrkliga förtroendemannen Åke Hellm och hans hustru Catharina frambar den 14 september 1714 sin dotter Magdalena till dopet, var den ovannämnde Elias Fisk, John Rambo (svenskättling) och Sarah Dahlbo (svenskättling med ett redan amerikanskt förnamn) barnets faddrar, och så vidare.³²

Assimileringen från finsk till svensk tycks sålunda ha varit nästan fullständig i Delawaredalen redan under 1700-talets första decennier och en annan anpassningsprocess, från svensk till amerikansk, hade tagit sin början. Skogsfinneättlingarnas nästan totala övergång till svenska språket syns av fördelningen av de svenska biblar och psalmböcker, som anlände till Pennsneec och Racoon Creeck 1720. De svenska böckerna köptes villigt av alla förmodade finnättlingar, av personer som hette Mullick, Savoj, Seneck, Halton eller Laikian.³³

Vid sidan av de välartade bofasta finnättlingarna i den gamla kolonin Nya Sverige kan dock ha funnits andra, som greps av vandringslusta och spred sig inåt landet, till obebodda nyodlarmarker, på samma sätt som deras förfäder hade gjort i generationer sedan 1400-talets slut. Åtminstone förefaller det på 1700-talet ha funnits små svenska kolonier i Maryland och långt borta i New Jerseys uppland och i Atlantic City, som kan ha grundlagts av skogsfinneättlingar.³⁴ Deras eventuella påverkan på indianerna är ännu ett outforskat kapitel. Dessa Amerikafinska öden ligger dock klart utanför ramarna för vårt ämne.

Prosten Schaefer och skogsfinnarna i Gävleborgs län

År 1690 utnämndes Johan Henriksson Schaefer till prost i Gävle. Denne kyrkans man var född

i Åbo 1657 som son till rådmannen Henrik Schaefer, och han hade studerat vid Åbo universitet. Hans bröder var båda betydande män på sitt sätt: den ene, Henrik Schaefer, avancerade till vicepresident i Svea Hovrätt och adlades 1693 med namnet Heerdhielm. Den andre, Peter Schaefer, blev en religionssvärmare, brände sina böcker och vistades länge i Nya Sverige. Johan Schaefer hade före sin utnämning till kyrkoherde i Gävle verkat i sex år som hovpredikant i Karl XI:s omedelbara närhet. Detta förklarar också varför en finsk präst fick en tjänst i det egentliga Sverige, vilket var ovanligt med tanke på hur stiftsbundet det prästerliga karriärväsendet var.

Under sina första år i Gävle stötte Schaefer upprepade gånger på bönder, som på bruten svenska sålde sina varor till stadsborna. Som kunnig i finska förstod han genast, att det var fråga om finnar. Och fastän Gävleborna i allmänhet drog slutsatsen, att alla finnar rådbräkade svenska, visste Schaefer, att varje husbonde började tala finska så snart han kom hem till sin hustru, sina barn och sitt husfolk och att dessa var »rama finnar» som inte förstod någon svenska alls. Till sin överraskning fick prostens veta, att finnarna kom från skilda håll i hela länet, från Ockelbo i söder till Ljusdal i norr, från de enorma skogsområden som omfattade större delen av Gästrikland och Hälsingland.

Under Karl XI:s tid hade den officiella synen på skogsfinnarna svängt. Tidigare hade myndigheterna välkomnat dem, då de bröt nya hemman i skogen, som kunde skattläggas. I striderna mellan byarnas allmoge och nykomlingarna tog kronan parti för de senare. Också skogsfinnarnas andliga liv beaktades i och med att prästmän kunniga i finska tillsattes i Västerås stift. Även de skogsfinnar, som sändes till den svenska kolonin i Nordamerika, fick med sig en finsk präst.

Från och med 1680-talets senare hälft inträffade det en förändring. I stränga ordalag ingrep

överheten också i svedjefinnarnas språkförhållanden och föreskrev, att de som inte kunde svenska skulle flytta tillbaka till Finland. Bakgrunden till den ändrade attityden var den lutherska enhetsstatens starka ovilja att lämna en del av befolkningen utanför den kyrkliga kontrollen. Hus- och katekesförhörens genombrott i den svenska kyrkan förutsatte, att prästen och församlingsborna talade samma språk. I denna anda utgav Kungl.Maj:t den 7 december 1682 ett plakat, i vilket finnarna i Hälsingland anklagades för att »the hvarken för sigh eller the ras barn draga then omsorg at lähra Sväniska språket». Om de inte skulle anstränga sig mera i detta avseende, »vill K.M:t dem ifrån then landzorten aldeles förvijs-te hafva, at the sigh til Finland hvadan the komne ähro, förfoga månde».¹

Johan Schaefer's verksamhet bland skogsfinnarna utgör ett undantag i prästernas syn på skogsfinnarna. Han engagerade sig i frågan och blev svedjefinnarnas missionär eller »apostel» under årtiondena kring sekelskiftet 1700. Schaefer's verksamhet påminner om en annan skogsfinnarnas välgörare, Carl Axel Gottlunds, engagemang hundra år senare. Genom sina direkta förbindelser till Karl XI — grundlagda under tiden som hovpredikant — lyckades Schaefer genomdriva en egen kyrkostat för finnarna i Gästrikland och Hälsingland, låt vara att försöket blev relativt kortlivat.

Så gott som omedelbart efter sitt tillträde påbörjade Schaefer på eget bevåg missionärsverksamhet bland skogsfinnarna i de närmast belägna finnmarkerna i Ockelbo socken. Drivfjäders hos honom var en religiös nitälskan och solidaritet med dessa sina landsmän, vilkas själar enligt hans och samtidens övertygelse riskerade evig förtappelse. Redan 1692 anhöll Johan Schaefer hos kungen om att en kapellkyrka skulle byggas för finnarna i Ockelbo, »emedan finnarne i skogarne där å orten till stort antal förökades». Med

anledning av denna anhållan fick ärkebiskopen i december samma år av kungen befallningen att ytterligare utreda ärendet. Schaefer, som var den mest i saken engagerade prästmannen, fick i uppdrag att närmare beskriva finnarnas situation. Den 17 februari 1693 insände han en skrivelse till ärkebiskopen. I denna vände han sig med skärpa mot »det gemena rychtet, att Finnarne, som så länge bott här i Sverige, väl förstå svenska språket och fördenskul vad deras Christendom angår, icke behöfva någon undervisning på finska och på deras modersmål». Tvärtom förstod finnarna inte vad som menades med de väsentligaste religiösa begreppen, som t.ex. syndernas förlåtelse eller de dödas uppståndelse, om dessa ord yttrades till dem på svenska. I skrivelsen krävde Schaefer tvärtom, att de svaga och enfalldiga finnarna borde få undervisning på sitt modersmål.²

Under tiden hade prostens plan fått en något annan utformning än tidigare. Schaefer hade successivt fått veta, att finnarnas antal var mycket större än vad han från början trott och att de bebodde ett mycket omfångsrikare territorium än bara Ockelbo. Lösningen måste bli en ambulande präst, som vandrade vida omkring för att nå de avlägsnaste finntorpen. Schaefer skrev, att man behövde »een skickelig prästman (som) reser omkring dhe socknar, hvarest finnarne bo, och dem på deras modermål grundteligen undervisar, och på bemälte mål dem skriffar, och från deras synder absolverar». Kungen gick med på detta önskemål, och i en kunglig resolution daterad den 14 november 1693 skrev Karl XI till ärkebiskopen, att eftersom finnarna bebodde skogarna i Gästrikland och Hälsingland i över 50 mils omkrets, behövdes det egentligen två personer för deras undervisning. Den ena skulle vara prosten Johan Schaefer, som skulle få 200 daler silvermynt för sitt besvär, och den andre hans medhjälpare, den egentlige ödemarksprästen,

rapport »Specifikation öfver den Finska befolkningen i Helsinglands socknar, som blifvit förhörd i sin Christendom åren 1693 och 1694», som är en av de grundläggande källorna till den skogsfinska bosättningsens historia.⁴ Till en början säger författaren, att finnarna hittills hade befunnit sig i ett hedniskt mörker, vilket hade berott på att predikanterna inte hade förstått deras språk och de inte heller predikanternas. Vissa präster hade visserligen försökt att själva läsa upp på finska de viktigaste trossatserna eller använda någon tolk ur bondebefolkningen, men dessa metoder hade inte slagit väl ut. Finnarna hade därför varit utan själavård i 70 år och många hade redan gått hädan utan hopp om frälsning. På sin resa hade Schaefer märkt, att de mest i svenska språket kunniga finnarna nog kunde tio Guds bud utantill på svenska, men inte alls med samma djupa förstånd, med vilket de begrep samma budord på sitt modersmål. Och sedan skrev Gävleprosten:

Ett, är och nödigt vid detta tillfälle hoos Eders Kongl.Maj:t i underdånigheet att andraga, af hvad fundament det så sväfvar i allas mun, att finnarna som boo i Sverige, kunna förstå Svenska, effter dee tahla Svenska, derföre dee och af Svenskan kunna betiena sig i dheras Christendoms undervisning och förhör? Svaras underdånigst: Bonden sielf som är Caput familiae han reeser till Stadz, hafver Commercier med de Svänkska, och måste nödvendigt i handel och vandel lära Explicera sig på Svenska, Men då han kommer heem till sin hustru till sine Barn och huusfolck, talar han sitt vanliga Modersmåhl Finskan, derföre och dee finnar och Finskor, som intet Reesa till Stadz och hafva inga Commercier med dee Svenska, äro som man säger rama Finnar, Somblige och dem hafva lärt af sine Förälldrar deras Christendoms Stycken på finska och kunna någorlunda giöra reda för sig på Fin-

Finnarna i Bollnäs enligt Johan Schaefers förteckning (KB, M 132).

som skulle avlönas med 300 daler.³

Den kungliga befallningen åtlöydes omedelbart av Johan Schaefer. Redan innan den hade kommit från Stockholm, i januari 1693, hade han gjort en omfattande visitationsresa i Ockelbo och Ovansjö socknar, men nu stod en mycket mera vidsträckt resa för dörren. I början av 1694 åkte prosten i släde norrut till Bollnäs socken, därifrån till Hambro, sedan till Alfta, Arbrå, Färi-la, Ljusdal, Gilbo, Bjuråker, Hassela, Forsa och Enåker. Hela rundresan tog en dryg månad i anspråk.

Resultatet efter denna rundresa blev en stor

Byar med finsktalande befolkning i Gävleborgs län 1693—1694 enligt Schaefer:

Ockelbo socken

1. Heden
2. Lenåsen
3. Ivantjärn
4. Ulvtorp
5. Gammelboning
6. Björnmossen
7. Rönnbacken
8. Källsjön
9. Skogsjön
10. Långfors
11. Fallåsen
12. Ekebo
13. Vittersjön
14. Själstuga

Ovansjö socken

15. Kungsberg
16. Botjärn
17. Kalltjärn
18. Nordanå
19. Finnäs
- Hovberg
- Brunsjön

Bollnäs socken

20. Rickebo
21. Gällsjö
22. Fannsjö (Fansen)
23. Källåsen
24. Vittsjö
25. Bocksjö
26. Vålsjöbo
27. Nybo
28. Mödängebo
29. Långbo
30. Rimsbo
31. Svartbo
32. Lillbo

Hanebo socken

33. Gopan
34. Raman
35. Stugubacken

36. Mårdnästorpet
37. Västansjö
38. Lotan
39. Hallen
40. Hammaren
41. Kylan
42. Sörfly
43. Djupa
44. Horga

Alfta socken

45. Galven
46. Mällängsstad
47. Mällängsstuga
48. Gullberg
49. Flät
50. Grannås
51. Skålsjö

Ovanåkers socken

52. Kvarnbergstorp
53. Kyan

Arbrå socken

54. Nian
55. Hålsan
56. Galven

Undersviks socken

57. Offerberg
58. Kyrkbyn
59. Djupa
60. Sime
61. Mårdsjö
62. Hov
63. Bursjö

Järvsö socken

64. Hästberg
65. Bursjö

Färila socken

66. Risarven
67. Lillskog

68. Tenskog
69. Loskog
70. Ryggskog
71. Karsvall
72. Kårböleskog
73. Tjärnvall
74. Håvra
75. Ranvall

Hogdals socken

76. Huskölen
77. Björnberg
78. Össjö
79. Gåssjö

Ljusdals socken

80. Naggen
81. Vås

Delsbo socken

82. Källsjö
83. Tålbo
84. Västanäng
85. Lopa

Norrbo socken

86. Bästdal
87. Hålsjö
88. Kyrkbyn

Bjuråkers socken

89. Stråssjö
90. Björsarv
91. Åskietorpet
92. Furuberg
93. Sniptorpet
94. Trossnarven, Snipvallen
95. Lensjö
96. Brickan
97. Rödkullen

Bergsjö och Hassela socken

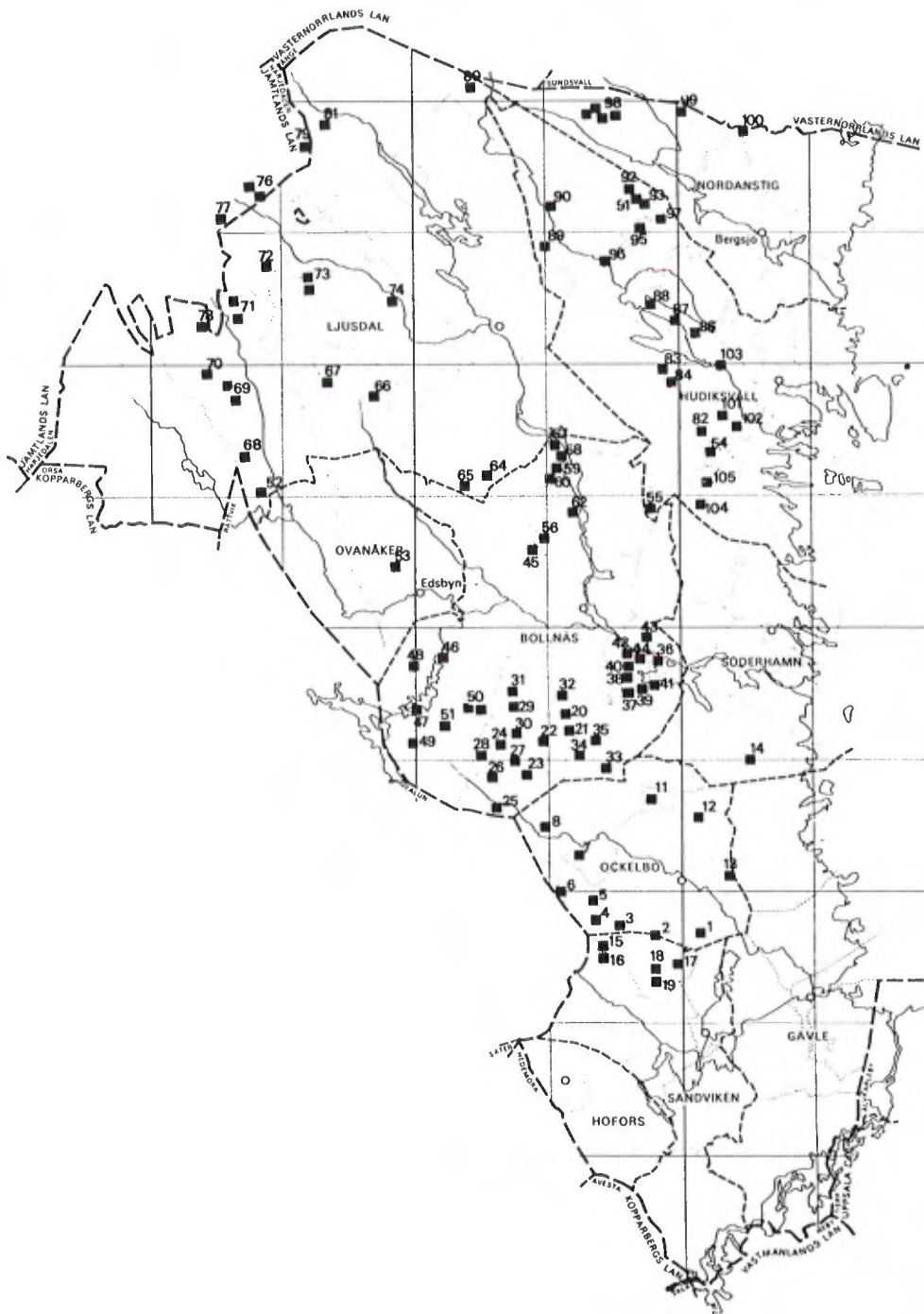
89. Kölsjö
99. Vrångtjärn
100. Malungen

Forsa socken

101. Blacksås
102. Fuskås
103. Byberg
104. Ängnäs

Enånger socken

105. Lövås
106. Grängsjö

ska, een deel äro alldeles barbara så att man som Paulus talar, måste lära dem förstå Bookstäfverna i Gudz Ord.

Efter den märkliga iakttagelsen, att vissa svedjefinnar hade själva behållit sin kristendoms-kunskap intakt sedan flyttningen från Finland, konstaterade Schaefer att de finska och de svenska bönderna inte umgicks med varandra:

Idag alldrig någon Svensk och finsk Bonde pläga något umgenge med hvarandra, så frampt icke deras Barn genom giftermähl äre allierade, det iag hoos Finnar har i Sverige funnet vara mycket rart, så förbittrade äro bägge dessa nationer mot hvar annan, som allena härrör af det åtlöje gemene man gör af den finske Bondens brutna Svenska.

Bland detta folk hade prosten redan under några år haft sin verksamhet. Kännedomen om hans resor hade spritt sig bland finnbefolkningen så att skogsfinnar ända från Värmland hade börjat strömma till Schaefers andaktsstunder. De hade efter gudstjänsterna betygat

icke. . . med Orden allena, uthan och med tårar . . . sin glädie öfver det dee hade hört, och sin hiertans längtan att hädan effter än mer få höra; hvilket mig icke heller sällsamt förekom alldenstund här var hunger i landet, icke hunger efter Bröd eller must, uthan som Propheten säger, hunger efter att höra herrans Ord.

Därefter följer i Schaefers framställning en ytterst betydelsefull förteckning över de finnar, vilka under hans bägge resor 1693 och 1694 deltagit i nattvarden på de olika orterna. Förteckningen upptar 960 personer, varvid endast medräknas personer över 16 år. Med en försiktig uppskattning kan man anta, att den totala finsktalande befolkningen uppgick till omkring 1.500 personer, barnen medräknade. Då antalet man-

talsskrivna personer år 1694 var i Gästrikland och Hälsingland 18.050 personer, bör finnarna ha utgjort drygt 5 % av befolkningen. Mantalslängderna utgör dock en så osäker källa till befolkningsuppskattningar, att procentsatsen kan betraktas som en ren gissning.⁵

Undervisningen och förhören i Schaefers regi tillgick så, att finnarna infann sig på i förväg bestämda platser i respektive socken, vanligen prästgården. Nattvarden »begicks» vanligen i sockenkyrkan, vilket ej var alla förunnat — endast de som hade tillägnat sig nödvändiga kristendoms-kunskaper kunde komma i fråga. Schaefer anger i sin specifikation samtliga i respektive by boende finnar, vare sig de var närvarande vid förhöret eller ej. Frånvaron var ganska stor, då 259 av de totalt 960 finnarna — en dryg fjärdedel — inte var med. I vissa socknar (Färila, Bergsjö, Hassela, Delsbo, Bjuråker) var frånvaron särskilt påfallande. I Hogdals och Ljusdals socknar anges samtliga som frånvarande. Någon förklaring till varför folket uteblev framgår inte av källan.

Vilka byar som hyste en finsktalande befolkning framgår av *Kjell Lööws* karta och tabell härintill. Spridningsbilden skiljer sig från den konventionella därigenom, att finnar inte bara förekommer i finnbygderna utan även på vissa orter i centralbygden som i Hanebo, Segersta, Undersvik, Arbrå och Norrbo socknar. Sannolikt är det fråga om ättlingar till skogsfinnar, som köpt sig gårdar i byarna under den svåra ekonomiska tillbakagången, som drabbade bofasta bönder på 1600-talet.⁶

Man möter i Schaefers förteckning olika kategorier av finsktalande grupper: dels större bondehushåll med familjer på 6—8 personer och tjänstefolk, dels smärre hushåll på 1—3 personer, förmodligen torpare och bakstugusittare. Vidare finns det ett betydande inslag av finskt tjänstefolk städslade hos svenska bönder. De oli-

ka kategorierna är olika utbredda i det stora området det är fråga om. Bönder finns särskilt i Hanebo, Undersviks och Norrbo socknar. Backstugusittare och torpare finns t.ex. i Segersta socken (Mårdnäs, Djupa och Horga) och i Undersviks socken (Mårdsjö och Buråsen) medan finsktalande tjänstefolk påträffas särskilt i Norrbo socken, där åtta personer upptas under rubriken tjänstefolk. Även helt spridda förekomster av finnar noteras: Beträffande Lopa talar förteckningen lakoniskt om »finnen från Lopa» med epitetet »mendicus», d.v.s. utfattig.

Trots sin omfattning upptar Schaefer's förteckning inte samtliga finnbygder i Gästrikland och Hälsingland. Schaefer tycks ha försummat finnarna i södra Ovensjö och i Torsåker. Det är möjligt att finnarna i dessa trakter redan hade så goda kunskaper i svenska att det inte var nödvändigt att undervisa dem på finska.

Det är troligt, att Johan Schaefer inte företog sin stora resa ensam. Som reskamrat torde han ha haft prästen Thomas Magnesius, som kunde finska. I en skrivelse utan datum, som handlagts i kungliga kansliet den 23 oktober 1695, begärde Schaefer, att de 300 daler silvermynt, som resserverats för adjunkten skulle gå till Magnesius. Han bifogade en stor mängd attester undertecknade av olika befallningsmän om hur lång och besvärlig resan var. Vägen till samtliga finnmarker var 237 mil, av vilken sträcka blott 75 mil gick längs landväg och 162 mil »öfver bergh, dalar, skogar, kärr och strömmar». På sommaren fick prästen gå, rida eller ro, på vintern kunde man inte åka i egen släde utan måste sitta i finnarnas smala slädar. Hästarna måste beställas i förväg; sålunda behövde man till sträckan mellan Bergsjö och Norrbo hela 16 hästar. Dessutom hade prosten haft besvär av finnarnas resor till att lyssna på honom. I ett bilagt intyg daterat den 1 oktober 1695 berättar Magnesius, att Schaefer hade på sin egen bekostnad låtit transportera fattiga

och förmögenhetslösa åhörare till de platser, där han predikat, och också stått för kostnaderna för deras transport åter till sina hem.⁷

Thomas Magnesius utnämndes till »pastor öfver finnarna i Helsinge- och Gestrikland» på ärkebiskopens förslag den 16 november 1695. I fullmakten sägs det, att den finske prästen skulle besöka finnarna i deras hem »och göra sigh informerat om deras lefverne och å Embetets vägnar hvad deras Christendom angår, obehindrat hoos dem förrätta». Även tvåspråkiga finnar, som kunde läsa svenska, skulle undervisas med de övriga.

Arrangemanget var givetvis ovanligt och mötte motstånd från det ordinarie prästerskapets sida. Sålunda klagar Schaefer i ett odaterat brev till Kungl.Maj:t, att pastorn i Ockelbo socken Per Lindman hade hindrat Magnesius i hans tjänsteutövning.⁸ Dylika intermezzon till trots reste den finske kyrkoherden, som Magnesius kallades, flitigt i ödemarkerna under åren 1695—1699, missionerande bland finnarna, tills han sistnämnda året oväntat avled. Då hade kändedomen om skogsfinnarna och deras kyrkliga problem spritt sig vida omkring, ända till biskopen i Åbo Johan Gezelius d.y., som föreslog i en skrift 1698, att Gästrike- och Hälsingefinnarna skulle återvända till sina fäders land, som hade lidit mycket av den stora hungersnöden och saknade folk.⁹

Johan Schaefer fortsatte oförtrutet verksamheten med sina landsmän fram till 1703. Enligt en skrivelse från nio av stiftets präster, daterat i Alfva den 17 januari 1703, hade han oförtröttligt tagit sig fram i finnbygderna, »stundom åkande, stundom ridande», hur djup snön än var.¹⁰ Han fick också åtnjuta Magnesius' lön för dessa fyra år enligt Karl XII:s brev, daterat i Topolno i Polen den 13 november 1703. Året därpå utnämnde samme konung genom en fullmakt daterad i Heilsberg den 9 juni 1704, en ny

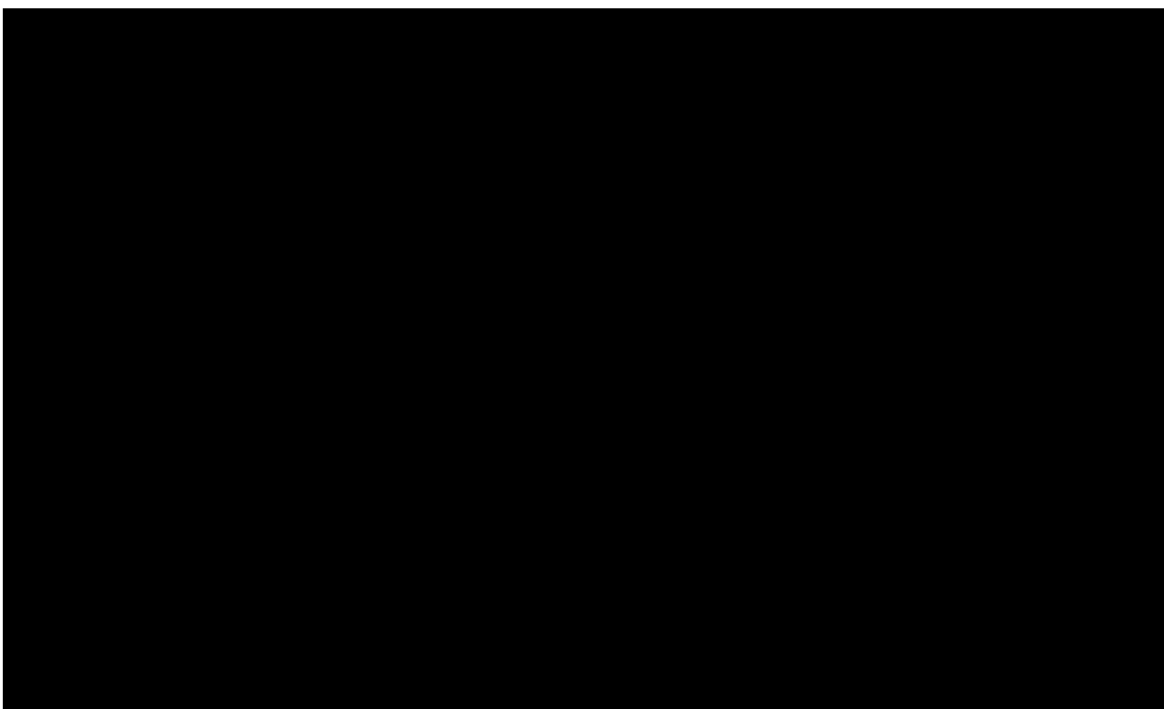
adjunkt till Schaefer. Valet föll på en av biskopen i Åbo Gezelius rekommenderad ung prästman, Samuel Collander, som dessförrinnan tjänstgjort i Hammarland på Åland samt senare som biskopens vikarie i Pargas. Collander sades vara av »ärbart förhållande» och besitta »upbyggeliga gåfvor», till vilka färdigheten i finska språket hörde. Tyvärr vet vi mycket litet om Collanders insatser till skogsfinnarnas fromma. Så sent som år 1714 skrev Johan Schaefer i ett brev till Kungl.Maj:t, att prosten själv alltjämt höll på med missionerande i länet, för vilket han begärde lön i form av en andel i ett konfiskerat fartyg.¹¹

Den skogsfinska kulturen efter bosättningsperioden

Svedjefinnarnas ankomst, som skildrats i de föregående kapitlen, innebär att ett helt nytt folk-element bosatte sig i de mellansvenska skogsmarkerna och etablerade där en marginalkultur, som bjärt skilde sig från livsformerna hos byarnas svensfolk. Det materiella bagaget, som savolaxarna hade med sig från sitt hemland, var det knappaste tänkbara — traditionerna berättar om att de hade med sig som enda flyttgods en näverstrut, tobaksdosa eller lomskinn fyllt med svedjeråg¹ — men i sitt sinne hade de en konception till en halvnomadiserande livsföring i vildmarken, färdigutvecklad i Finlands barrskogar och genast tillämpningsbar i de nya förhållandena. På sin sida hade skogsfinnen till en början hela den svenska statsmaktens auktoritet, som försvarade honom mot de lokala intressena och först så småningom, under trycket av en ännu mera lönsam användning av skogarna till kolning, gav vika till förmån för bergshantering och andra för finnarna främmande näringar.

Man bör dock undvika att överdriva kontrasten mellan de inflyttade och den ursprungliga befolkningen. Savolaxarna var inga utlänningar utan rikets undersåtar; de var av den lutherska trosbekännelsen och omfattades från början av den svenska samhälls- och rättsordningen. Överbyggnaden till deras kultur harmonierade därför till fullo med omgivningens. Den mest iögonenfallande skillnaden, språket, räknades inte som en viktig skiljelinje under en tid, då allmogen inte behövde komma i någon tät kontakt med myndigheterna utan levde i social isolering från de högre samhällsgrupperna. Finska talades dessutom i en tredjedel av rikets område och vållade inga som helst bekymmer för den svenska förvaltningen östanhavs. En snabb och påfallande fullständig inläring av svenska språket skedde dessutom bland de skogsfinnar, som ofta kom i kontakt med svenskarna. Många gånger hade omgivningen ingen aning om att trakten inhyste skaror av människor, som faktiskt hade ett annat modersmål än svenska.

Under ytan förelåg dock djupgående skillnader mellan folken. Det svenska agrarsamhället var uppdelat i byar av aktningvärd kontinuitet och ålder; innehav av jord var den sociala axel, kring vilken värdenormerna i detta samhälle kretsade. Husbonden styrde sin gård i samstämmighet med byordningens och hustavlans regler som en patriark, under vilken hustrun, sönerna och döttrarna samt det talrika tjänstefolket sorterade. I arbetet på åkrarna och fähusen visste var person sin plats och gårdens avkastning samlades i husbondens bodar och visthus, dit ingen annan främmande utom kronans fogde och prästens utsände tiondeinsamlare hade något ärende. Byggnaderna vaktades av platsens eget andeväsen, tomten, och borta i fäbodmarkerna härskade skogsråna och bäckarnas Näcken. De sociala årsfesterna — julen, påsken, midsommaren — samlade gamla och unga till samvaro enligt hävdvun-

Rökstuga i Brandvold i Norge. Foto Nils Keyland 1916, Nordiska museet.

na former, och de regelbundna festernas kedja kompletterades av de oregelbundet återkommande gästbudena i samband med bröllop och begravningar, i vilka hela samhället deltog med pompa och ståt i strikt hierarkisk ordning.

Mot den svenska lokalbefolkningens fast rotade liv kontrasterade de finska svedjeböndernas tillvaro med sin regellöshet och sina till synes improviserade former. Bland dem var det inte husbonden som styrde och ställde, utan alla — även den fattigaste lösfinnen — delade på årets skörd på samma sätt som jaktlagen brukade göra. Bland skogsfinnarna var kollektivet, släkten, den sammanhållande organisationen, klart demonstrerad av de klanartade efternamnen, som gick i arv från generation till generation. Mot svenskarnas stabila boningshus med sina skor-

stenar, ofta vackert prydda och inredda med väggmålningar, möbler och konstfullt tillverkade husgeråd, och uthusens rader av fästallar och magasinsbyggnader, ibland formade kring slutna gårdsrum, kontrasterade svedjefinnens enkla boning, som låg ödsligt mitt i skogen. Denna bostad var till en början — under uppröjartiden — en primitiv kåta rest av stående störrar, som lämpade sig som tillfälligt viloläger och som behöll sin ställning som fristående kokhus även längre fram bland finnens byggnadsverk. Från denna första bostad flyttade savolaxaren så snart hans omständigheter medgav till ett bättre hus, ett enkelt, skorstenslöst rökpörte, timrat av grova stöckar utan minsta utsmyckning. Pörtet tjänade samtidigt som bostad, bastu och torkhus för säd.

Ett dylikt enkelt allhus, en rökstuga eller ett

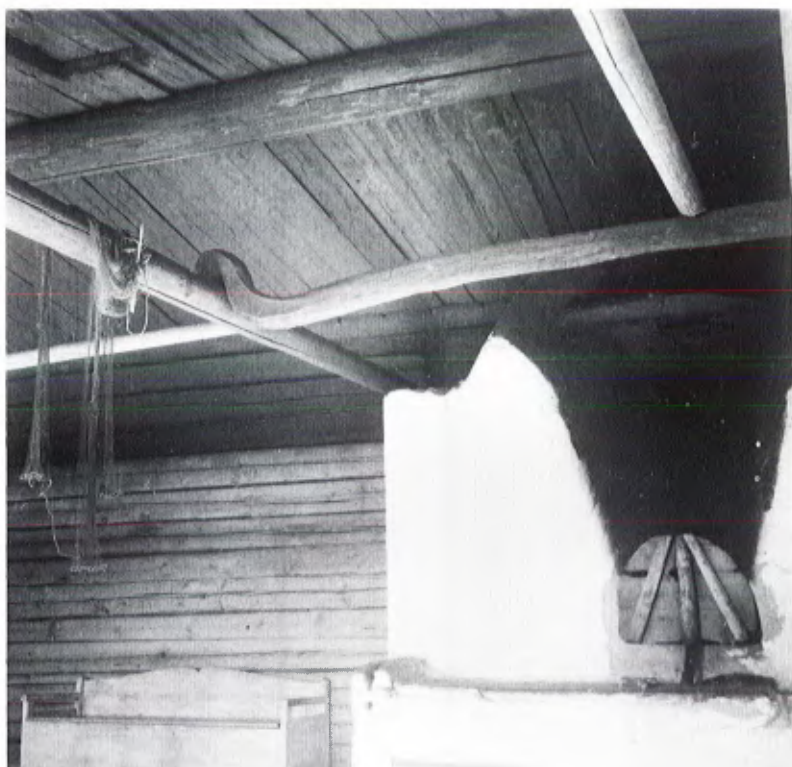

Ria från Hällefors socken. Teckning av skolläraren J. Bohlin. HUB, Segerstedtska samlingen.

pörte utgör i dag den centrala byggnaden i Skansens finntorp, som ursprungligen stått i Rörkulen vid Lekvattnet i Värmland. Den centrala i denna hastigt timrade allbyggnad var den mäktiga ugnen, som upptog en fjärdedel av husets golvyta. Från ugnen spred sig röken fritt i rummet för att slutligen leta sig ut genom väggarnas gluggar och färgade på sin väg stockarna skinande blanksvarta. Efter kontinuerlig eldning höll eldstadens mäktiga stenröse sig varm i flera dygn och möjliggjorde mänskligt liv i den vintriga ödemarken. I detta hus vistades skogsfinnen med sin stora familj, får, getter och fjäderfä, där badade han bastu genom att hälla vatten på ugnens stekheta hällar och där tröskade han sin svedjeråg, som först hade fått torka i den kraftiga värmen och röken, till spannmål, som tålde flera års magasinering i primitiva förvaringsförhållanden,

t.ex. i näverfodrade gropar i marken.²

Redan de tidiga förteckningarna över finska kolonisters byggnader och odlingar från 1580-talet ger vid handen, att svedjebondens byggnadsviser sällan stannade vid ett dylikt primitivt allhus. Nästa steg blev resandet av en enkel, men endast för boendeändamål avsedd rökstuga, knuttimrad och försedd med en öppen härd på ett timrat underlag och rökglugg i taket. Husets gavelväggar förenades av två eller fyra stora bjälkar, som löpte fritt från vägg till vägg och gav konstruktionen stadga och byggnadens innandöme ett intryck av vidd och höjd, särskilt då det enkla pulpettak och dess åsar försvann i ett nattmörkt och sotigt töcken i storstugans överdel. Detta slag av rökpörte kan betecknas som det typiskt savolaxiska och har påträffats både i Finland och i de av skogsfinnarna bebodda

*Innertaket i rökstugan i Juhoila.
Foto Helmi Virtaranta
1960, Museiverket.*

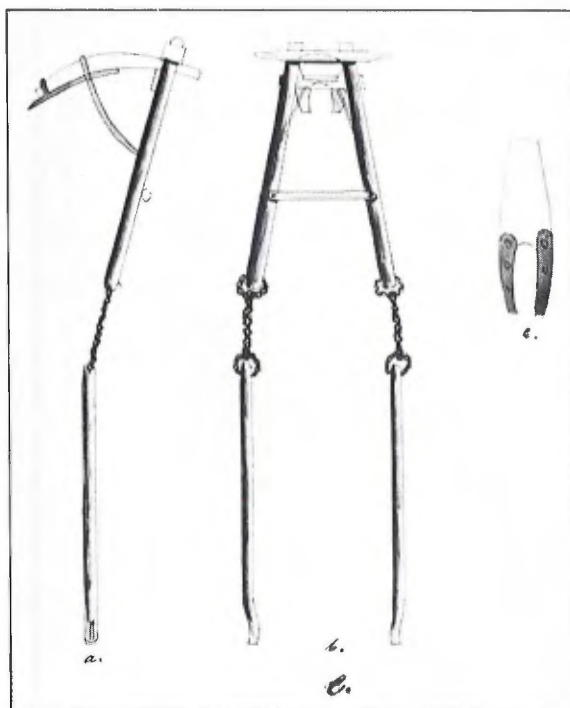
delarna av Sverige³, visserligen ofta kombinerat med olika slag av förstugor eller svenskstugor allteftersom utvecklingen gick vidare och behoven komplicerades. Rökpörtet kunde ibland växa till nästan monumental storlek och härbärga en talrik storfamilj med arbetsfolk och gäster. En detalj, som hörde ihop med rökstugan, var en särskild hörnstolpe eller träpelare, som reste sig från ugnens timrade sockelkista mot taket och var föremål för folkliga föreställningar, som anknöt till himlavalvets uppstöttare *sammas*, en mytologisk pelare eller nav, kring vilken hela världen ansågs rotera.

Vad som mest förvånade skogsfinnarnas svenska grannar var knappast själva rökstugan utan dess släktingar bastun och rian. Bastubad var i

sig inget främmande för den bofasta lokalbefolkningen, men ångbadan i vilka de bägge könen deltog ansågs med tiden alltmer osedliga och bekämpades av prästerskapet. Skogsfinnarna och även deras försvenskade ättlingar behöll sitt bastubruk ända till vår tid och uttryckligen i form av kraftiga, gemensamma ångbad varje vecka, vilka slutade med ett dopp i sjön eller vältrande i snön efter själva tvättningen.⁴ Däremot var sättet att torka säd i en ria helt främmande för svenskar. Den ofta ensamt utanför den övriga husgruppen stående eldrian var en synnerligen funktionell byttobyggnad, ett enkelt och knuttimrat blockhus, ofta tämligen högt, försett med torkstänger i flera våningar och ett gigantiskt ugnsröse, som kunde upphettas till lämplig tork-

temperatur för även mycket fuktig säd. Vid sidan av själva torkandet ägde tröskandet rum i rian med en slaga, varvid sädeskornen slogs loss från halmen mot golvplankorna. Den typiskt östeuropeiska rian gav hos skogsfinnarna tidigt vika för det skandinaviska tröskhuset logen, i vilken ingen eldning eller rökning av säden ägde rum.⁵ Utöver dessa byggnader hörde ett antal bodar, ett stall och fähus samt några lador till finntorpets husgrupp, ofta i fri formation på ett backkrön eller kulle, som höjde sig över omgivningen.

Den huvudsakliga primärnäringen för skogsfinnarna var *svedjandet*, och då med begagnande av den metod, som i det föregående har karakteriserats som *huhuhta* och som gav en myc-

Finnplog. Teckning av E. Stolpe i HUB, Segerstedtska samlingen.

ket riklig skörd, under förutsättning att äkta svedjeråg (buskråg) begagnades; i bästa fall kunde nämligen ur ett korn uppspira 40, till och med 80 à 90 ax. Denna odlingsmetod förutsatte emellertid genom markens snabba utarmning en ständig nyodling i allt avlägsnare barrskogsmarker och ledde till en instabil bebyggelse, generationsvisa uppbrott från fädernetorpet och vid spridning av befolkningen. Vissa av benämningarna på de viktigaste kulturföremålen i svedjebondens hushåll som är av slaviskt ursprung (t.ex. *sirppi* < ryskans *serp*, skära; och *pätsi*, ryskans *pets*, bakugn utomhus) ger en antydning om denna halvnomadiserande kulturforms östliga anknytningar.⁶

Men det vagabondiska svedjandet förutsatte också ovanligt stora arbetslag, som gemensamt och i perfekt samordning brände de stora barrskogssvedjorna, arbetslag inom vilka varje åtgärd var noga i förväg inövad och inom vilka ordgivningen fungerade på stora avstånd utan minsta misstag. Denna arbetsform förutsatte ett gemensamt kommandospråk, vilket bara kunde vara finska med sin rikt varierade svedjebruksterminologi. Man ser ur handlingarna, hur svedjefinnarna slog vakt om sina hus- eller lösfinnar, som de svenska myndigheterna förföljde som ett oroligt folkelement i finnskogarna. De behövdes helt enkelt i denna näringsform.

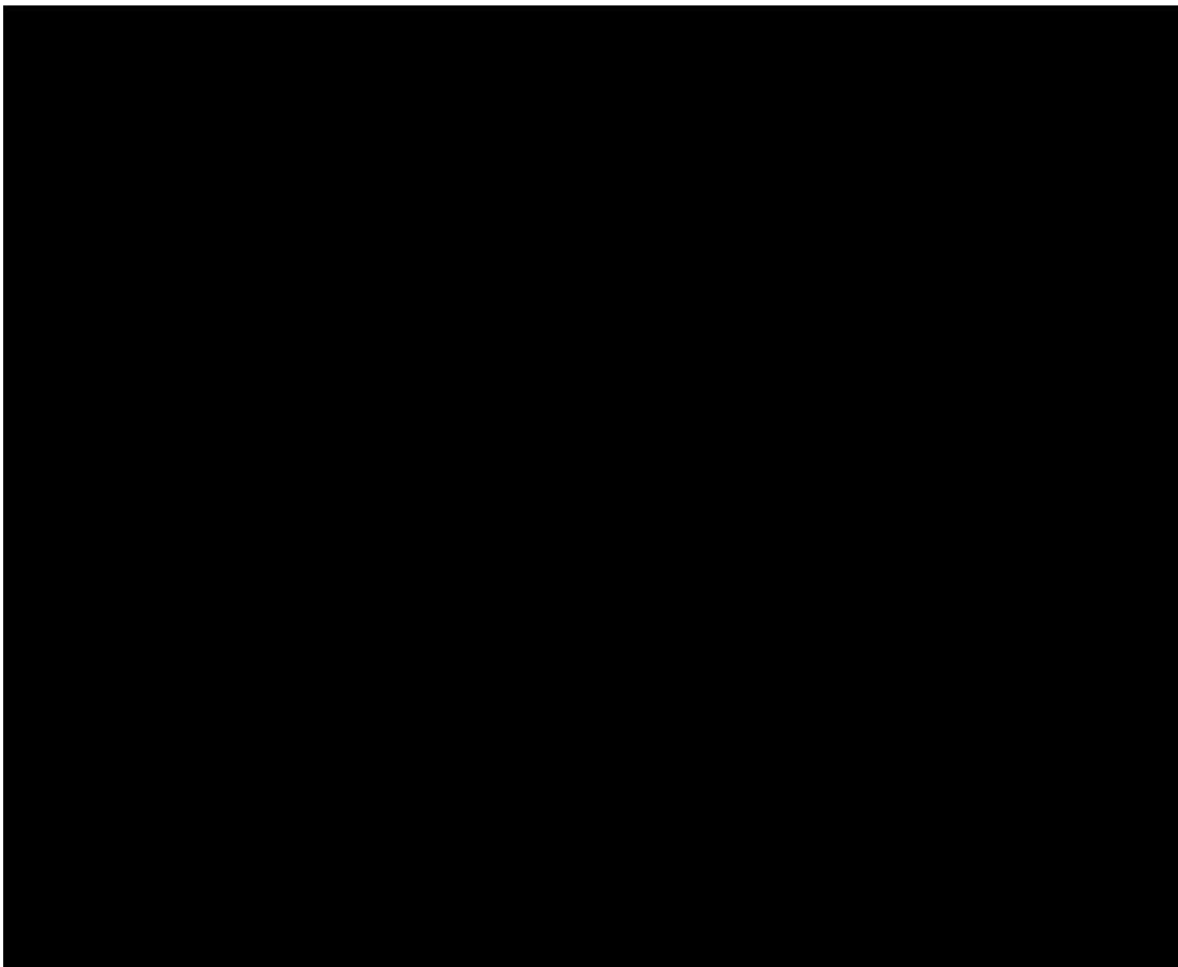
Svedjebuket liknade jakt och fiske i det avseendet, att husbonden inte behöll hela skörden som sin egendom, vilket den åkerbrukande bonden gjorde, utan vinsten delades mellan kontrahenterna på samma sätt som i jakt- och fiskelag. Man talar om »mansdelar» och »yxor» i dessa sammanhang. Utöver skogsodlingar bidrog utan tvekan den riktiga jakten mycket till skogsfinnarnas välbefinnande. Hela 1600-talet präglades i Mellansverige av domboksnotiser att döma av finnarnas storstilade jaktfärder i skog och mark.

Björnjakt enligt Giuseppe Acerbi (1802).

Det viktigaste storviltet för dem var älgen, vars hetsjakt var förbjuden i stora delar av Sverige, även i Värmland efter 1664. Denna jakt var den första bland finnarnas näringar, som hämmades genom myndigheternas förordningar, som vi redan har sett. Även bävern och björnen jagades flitigt av skogsfinnarna, och man känner från senare tid rader av namnkunniga björnjägare bland svedjefinnarna och deras ättlingar. Den övriga,

mera passiva jakten med olika fångstredskap, snaror och gropar, liknade i hög grad den svenska omgivningens fångstmetoder. Även *fisket* hade många likheter med svenskarnas sätt att fiska, vilket var naturligt i sig. Ett enda särdrag, användning av maskdosor av trä eller näver med rörligt lock, utgör ett finskt kulturelement i Värmland och andra landskap. De är inte kända annorstädes än i Finland och bland skogsfin-

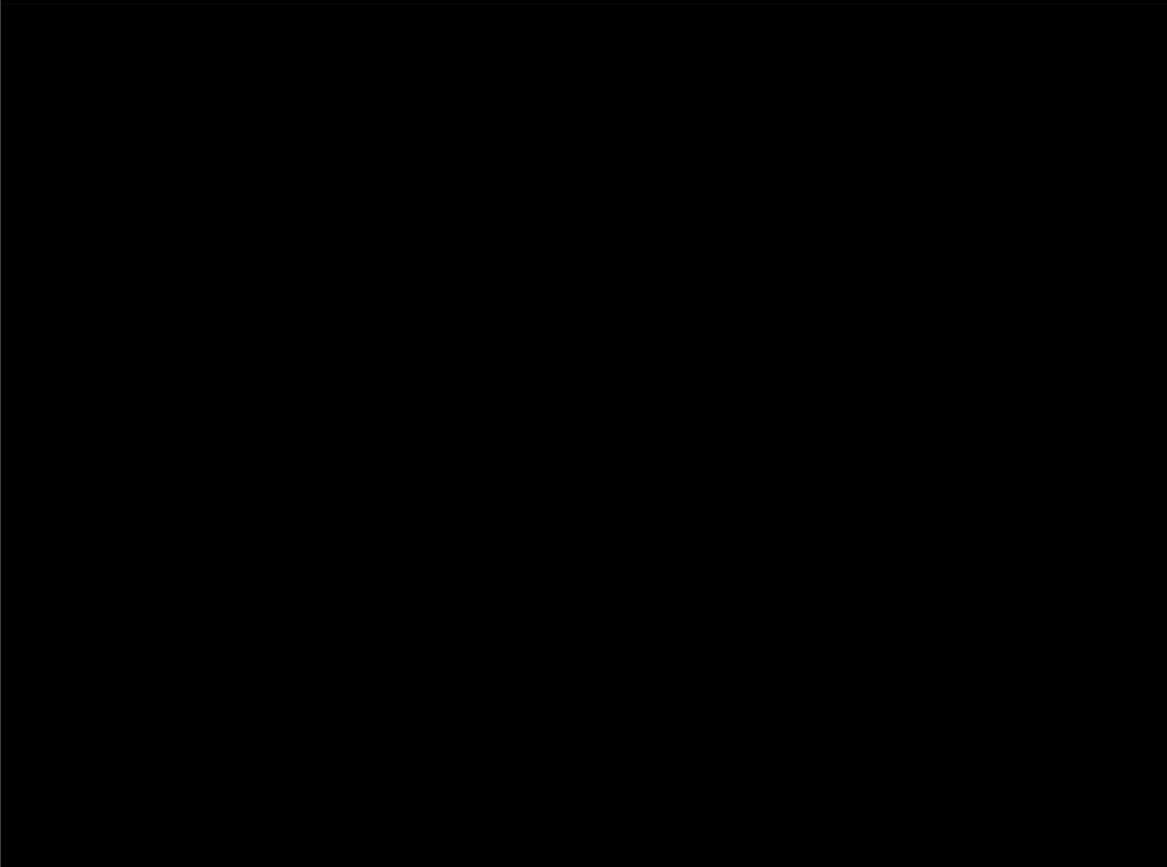

Bastubad hos skogsfinnarna, Bjurbäcken. Foto Nils Keyland 1911, Nordiska museet.

narna i Sverige.⁷

Lika viktigt som svedjandet, vid vissa tidpunkter rentav viktigare, kunde finnarnas *boskaps-skötsel* vara. Kreatursbestånden var stora till följd av det frodiga sommarbetet, som de övergivna svedjelanden erbjöd, och de inventarier, som man har tillgång till, ger en bild av att finntorpen i medeltal höll 8—10, ibland upp till 12—13 fullvuxna kor. Svenskarnas boskapssköt-

sel, som byggde på tillgången på fäboddar, var någonting helt nytt för skogsfinnarna. Något fäbodssystem slog inte heller genast rot hos dem, utan de hade sina kreatur året om nära den fasta bostaden, som ju var belägen mycket närmare betesmarkerna än svenskbyarnas hus.⁸ Varje kväll kom korna hem från skogen under överinseende av en vallpojke och mjölkades under bar himmel i en inhägnad, finskans *tarha*. Också ett

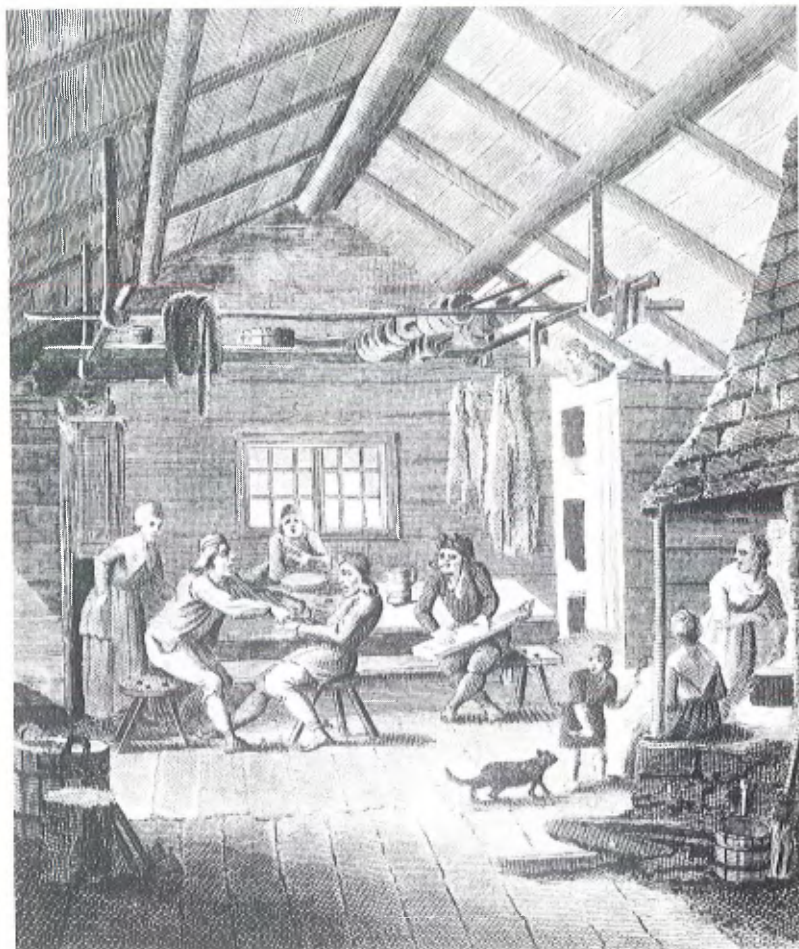
Nils Keylands samling av skogsfinska näverföremål, Nordiska museet.

antal rent finska konamn har under påfallande sen tid upptecknats från Värmland.

Boskapsskötseln förutsatte emellertid också slit i form av slåtter och höbärgning i utmarkerna, löv- och mosstäkt. Särskilt myrslåttern och slåttern vid sjöstränderna blev väl utvecklade bland svedjefinnarna. Inom mellersta Finlands skogs-trakter, varifrån de inflyttade finnarna härstammade, hade boskapsskötseln och slåttern inte alls haft samma betydelse som den fick för skogsfinnarna i Sverige. Följaktligen anammade svedjefinnarna tämligen snart en mängd typiskt sven-

ska arbetsredskap för slåttern, och märkligt nog, också ett tavastländskt redskap, nämligen trygor till att forsla hö med (tavastländskans *karpunen*). Detta kan betyda, att bland de ursprungliga inflyttarna från Rautalampi och Ruovesi också fanns några västfinnar.⁹

Själva *åkerbruket* vann ganska långsamt inträde hos svedjefinnarna och blev aldrig särskilt omfattande. Det viktigaste åkerbruksredskapet var den finska gaffelplogen, ett elastiskt årder med tvådelad vändspets, som anpassade sig smidigt till den ojämna markytan och hoppade lätt över

Finska runosångare enligt Giuseppe Acerbi (1802).

stubbar och stenar.¹⁰ Detta redskap från Finland fick en spridning även utanför skogsfinnarnas egen krets i de mellansvenska skogslänen.¹¹ Ännu enklare än årdret var en ris- eller grenharv, vars långa och fjädrande grenar skrapade upp vilken mark som helst. Till detta redskap behövdes det inte ens den minsta järnbit. Emellertid använde skogsfinnarna inte dessa enkla redskap i sina svedjor, som endast bearbetades med en fällkratta.

Kännetecknande för den skogsfinska kulturen

var användning av näverföremål av alla slag. Med stor uppfinningsrikedom tillverkade finnarna näversäckar för bärande och transporter, näverkärnor för tillverkning av smör, näverbuttar för förvaring av drycker av alla slag, näverskråcor för bärplockning o.s.v. för att inte tala om näverskor och -tofflor.¹² Näverslöjden som var en manlig syssla motsvarades av kvinnornas flitiga vävande och spinnande i de rymliga pörterna. Skogsfinnarna klädde sig i allmänhet i vadmal precis som svenskarna utan att begagna el-

ler utveckla några karakteristiska socken- eller folkdräkter. Männen gick klädda i enkla vadmalrockar av mörkbrun, ibland svart färg, och bar en trindmössa av vadmal eller ibland en mössa med stor läderskärm. Kvinnorna nyttjade åter ylletygjolar, och till deras helgdagsdräkter hörde också en tröja, mössa eller huvudduk och vintertid en kort päls. Någon större flärd utmärkte skogsfinnarna inte ens när de visade sig i byn eller kyrkan.¹³

Svedjefinnarna behöll efter flyttningen till Sverige sin ytterst enkla och primitiva mathushållning. Nationalrätten framför andra var hos dem *mutti* — en gröt kokt i fiskspad eller vatten med ister, som blir tjock som deg och äts med smör, mjölk eller vilken annan sovel som helst. Rätten kallas även »nävergröt» eftersom den inte ens kräver någon talrik utan inmundigas direkt ur handen. Kokades mutti i surgräde och uppblandades med vete- eller kornmjöl talade man om romgröt eller flötgröt, som var en helgrätt. Typiskt var också *hillo*, som bestod av sönderstötta lingon eller andra bär samt mjöl och som förtärdes okokt, samt *resk* (rieska), en ugnstekt arättning av korngryn, mjöl eller råreven potatis; man kunde också blanda fläskbitar i rätten så att den fick karaktären av pannkaka. Alla dessa rätter var urgamla och av östeuropeiskt ursprung, ytterst snabba att tillaga och enkla att förtära.

Den andliga kulturen hos skogsfinnarna skilde sig högst betydligt från svenskarnas. I det föregående har deras magiska föreställningsvärld redan behandlats, tron att naturföreteelser gick att blidka genom besvärjelser, som byggde på traditioner om olika fenomenens ursprung och relation till världssaltet. Ett större antal, omkring tvåhundra, skogsfinska besvärjelser har bevarats till eftervärlden. Utöver den magiska ganska väl utvecklade folkloren hade savolaxarna vid sin flyttning också en mängd episka folkdikter i bagaget, men den sociala isoleringen från stamförvan-

ter visade sig med tiden ödesdiger för hjältekvädens fortlevnad. De episka dikterna krävde nämligen åhörare och kunde endast fortplanta sig i en tätbefolkad trakt, där folk kom samman till gemensamma tillställningar och fester, bröllop, begravningar och andra kollektiva sammankomster, där sångerna framfördes för en månghövdad publik. Även arbetsdikterna förutsatte en större

Finne från Hällefors. Teckning av J. Bohlin. HUB, Segerstedtska samlingen.

samling av folk till t.ex. skördarbeten och kvinnopoesin kunde blomstra bara om ett större antal kvinnor satt samman och sysslade t.ex. med vävnad eller malning av säd. I de små och långt från varandra belägna finntorpen kunde den stora finska folkdiktningen inte leva vidare, bortsett från små bevarade fragment, som t.ex. en som genom ett under bevarad dikt om det mytiska föremålet Sampo.¹⁴

Även på den musikaliska kulturens område blev skogsfinnarnas tillvaro torftigare än vad deras förfäders hade varit i Savolax. Själva ordet *kantele*, det finska stränginstrumentet, är ökat bland dem, och inget exemplar av instrumentet finns bevarat, men sentida skildringar av harpor ger vid handen, att kantele ändå har existerat i de svenska finnpörtena. En teckning av en harpa i *Albrekt Segerstedts* samling, som är gjord efter skogsfinnarnas berättelser, föreställer en mycket typisk östfinsk kantele. Spelskickligheten tycks ha kvarlevat i vissa släkter, särskilt i släkten Oikinen, tills fiolen erövrade finnmarkerna och den gamla konsten att spela på kantele försvann under sent 1700-tal.¹⁵

Forskningen har lagt märke till att den skogsfinska kulturen saknade en rad företeelser, som numera är allmänna i östra Finland. Vad mat-hållningen beträffar, kände svedjefinnarna under senare tid inte till det vanliga sura finska matbrödet, fastän de levde på odling av råg. På denna punkt är det dock troligt, att dylikt bröd en gång existerat hos dem. De savolaxiska rätterna *kalakukko* (fisk inbakad in rågbrödsdeg) och pirogerna var inte heller kända. Också användningen av svamp var okänd i mathushållningen. Inom näringslivet var skogsfinnarnas svedjeteknik påfallande mer primitiv än de metoder som användes i Savolax längre fram. Det

enda redskapet för bearbetning av jorden var ju som förut nämnt en enkel fällkratta. Även skogsfinnarnas bastu skiljer sig från den typiskt östfinska: hos dem finns laven längs bastuns bakre gavelvägg, medan motsvarande lave är i Savolax en s.k. stolplave, placerad bredvid ugnen vid sidoväggen. Den skogsfinska laven motsvarar byggnadstraditionen i Västfinland, närmast Tavastland.

Dessa och andra skillnader gör, att skogsfinnarnas kulturform placerar sig mitt emellan det som senare blev typiskt »västfinskt» och typiskt »savolaxiskt». I den mån den representerar ursprungliga finska kulturförhållanden på 1500- och 1600-talen, har dessa varit något mera »västliga» till sin karaktär än i dag. Utöver de tidigare nämnda beläggen kan skogsfinnarnas »västliga» typ av handkvarn och arbetsläde nämnas. Den skogsfinska kulturen skulle med andra ord kunna ge belägg på en kontinuerlig ökning av östliga drag i den finska folkulturen under de senaste århundradena.

Men det är också klart, att svedjefinnarna successivt har anammat vissa drag ur den omgivande svenska kulturen, vilket gör bedömningarna i detta avseende ganska osäkra. Deras assimilering-utveckling i den svenska miljön är en lika intressant linje att följa för forskningen som reliktkaraktären av deras finska kulturform.¹⁶ Allt som allt är skogsfinnarnas kultur och dess förvandlingar efter bosättningsepoken, då förbindelserna med Finland upphörde, ett fängslande och ingalunda uttömt forskningsområde. Studier av detta område kan belysa kulturmöten mellan två olika folkslag i det agrara svenska samhällets perifera utkanter, där isolering och särskilda livsbetingelser gav skogsfinnarnas livsform en ovanlig, månghundraårig kontinuitet.

Finska ortnamn i Mellansverige

Till följd av skogsfinnarnas bosättning i stora delar av Mellansverige berikades beståndet av ortnamn på många håll med benämningar, som bär oförfalskad östfinsk prägel. Svedjefinnarna gav namn åt de insjöar, tjärn och vattendrag de mötte, namngav åsar, berg och backar, kallade ängar och svedjeåkrar på sitt tungomål helt oberoende av att några av dessa naturens kännetecken och riktmärken samt odlarnas skapelser redan hade svenska benämningar. Största delen av de finska namnen försvann när deras användare och deras ättlingar gick i graven, men en del av namnskatten levde kvar i folkmun i förvrängd form länge efter den finsktalande befolkningens försvinnande och lever fortfarande. De utgör ännu i dag konkreta bevis på finnarnas existens i stora områden i Värmland, Dalarna och södra Norrland.

Forskningen kring de finska ortnamnen i Sverige har inte varit särskilt livlig. Den som främst har utforskat detta område är *Julius Mägiste*, som på 1940- och 1950-talen insamlade hundratals ortnamn i Värmland och utgav dem i sitt arbete *Värmlandsfinska ortnamn I—III* (Helsingfors 1970). Från de övriga av finnar bebodda landskapen förekommer finska ortnamn i en stor mängd i ortnamnsarkivet i Uppsala.

Gunnar Pellijeff har för en uppsats i *Virittjä* (nr 4/1985) genomgått ortnamns materialet från ca 75 mellansvenska socknar och lyckats uppsåra nära 1500 finska ortnamn. Namnens fördelning syns av följande tabell.

Socken	Landskap	Antalet namn
Hamra	Dal	248
Ockelbo	Gstr	131
Grangärde	Dal	101

Säfsnäs	Dal	93
Ljusnarsberg	Vstm	81
Malung	Dal	77
Nås	Dal	68
Viksjö	Ång	52
Hassela	Häls	48
Torp	Mpd	48
Los	Häls	46
Stöde	Mpd	42
Orsa	Dal	39
Borgsjö	Mpd	37
Äppelbo	Dal	25
Svärdsjö	Dal	24
Ramsberg	Vstm	21
Järbo	Gstr	19
Järna	Dal	18
Rättvik	Dal	18
Ljustorp	Mpd	17
Norrbärke	Dal	16
Bollnäs	Häls	15
Gryhyttan	Vstm	15
Hällefors	Vstm	15
Graninge	Ång	12
Hjulsjö	Vstm	11
Söderbärke	Dal	11
Bjuråker	Häls	10
Liden	Mpd	10
Malingsbo	Dal	9
Ore	Dal	9
Tived	Vgtl	9
Alfta	Häls	7
Färila/Kårböle	Häls	7
Hanebo	Häls	6
Ljusdal	Häls	6
Ovansjö	Gstr	6
Floda	Dal	5
Järvsö	Häls	5
Guldsmedshyttan	Vstm	4
Gudmundrå	Ång	4
Skinnskatteberg	Vstm	4
Voxna	Häls	4
Arbrå	Häls	4
Delsbo	Häls	3
Järnsboås	Vstm	3
Linde	Vstm	3
Ovanåker	Häls	3
Nora	Vstm	2
Sammanlagt		1471

Förkortningarna

Dal = Dalarna, Gstr = Gästrikland, Häls = Hälsingland, Mpd = Medelpad, Vgtl = Västergötland, Vstm = Västmanland, Ång = Ångermanland.

De finska ortnamnen i Mellansverige är att finna inom två områden, ett västligt (Värmland, västra Dalarna) och ett östligt (Östra Dalarna, södra Norrland). De påträffas på en betydligt trängre yta än vad finnbosättningen på 1500- och 1600-talen hade berört. De perifera, glest belägna finntorpen i bosättningsområdets utkanter har inte lämnat några bevarade finska ortnamn efter sig. Namnen kommer från den täta finnskoogens stora bebyggelse.

I sitt upptecknade skick skiljer sig de Sverigefinska ortnamnen ganska kraftigt från ortnamnen i Finland. De innehåller tonande klusiler, diftongerna saknas, och vokalharmonin är inte identisk med finskans. Namnen har underkastats en ofta hårdhänt assimilering för att passa in i det svenska uttalet. Ofta är det bara en del av ortnamnet som är finsk; typiskt för kombinationerna är många gånger, att en del av namnet har översatts till svenska (t.ex. *Härklammtjärn*, ordagant *Oxtjärnstjärn*, där det finska ordet *lampi* finns med på de båda språken) eller att en del av det finska namnet har tappats bort och ersatts med ett svenskt ord (t.ex. *Kiviudden*, ursprungligen Kiviniemi).

Enligt Pellijeff är de vanligaste stamorden i de finska ortnamnen just orden *lampi* (tjärn), *suo* (kärr) och *mäki* (backe). Dessa ord ger en uppfattning om vad det var som mest intresserade den finske nybyggaren: en tjärn för att fiska i, en backe att odla upp och bosätta sig på och ett kärr för att samla ängsgräs från. Rikedomerna på ortnamn som slutar på *-so* eller *-så* tyder på att boskapsskötseln har varit en mycket omfattande näringsgren för skogsfinnarna. Det är iögonfallande, hur få belägg på ordet *järvi* (insjö)

som finns i materialet. De stora sjöarna var vid finnarnas ankomst redan namngivna av svensarna, medan de små tjärnarna saknade namn. Ett mycket frekvent bevarat ord i ortnamnen är vidare *aho* (svedjeäng). Dess förekomst ger en antydan om svedjeodlingens betydelse för skogsfinnarna.

Pellijeff har i sina beräkningar fått fram följande bild av de vanligaste finska stamorden i ortnamns materialet.

De finska stamorden i frekvensordning

1. lammi + lampi	245	29,8 %
	(lammi 156)	(lammi 19 %)
2. suo	157	19,1 %
3. mäki	86	10,5 %
4. lahti + laksi	50	6 %
	(lahti 31)	(lahti 3,8 %)
5. aho	44	5,4 %
6. niitty	42	5,1 %
7. puro	15	1,8 %
8. raivio	15	1,8 %
9. niemi	14	1,7 %
10. järvi	13	1,6 %

De finska ordens anpassning till svenskt uttal har många gånger lett till att deras yttre form har förändrats kraftigt. De många stavelserna, vokalrikedomen, diftongerna och den stränga vokalharmonin har varit obegripliga för svenska lyssnare och svåra att överföra till skrivet skick med utgångspunkt från den svenska ortografin. Många av de finska ortnamnen är därför svåra att förstå i svenskt skick. Sålunda har ordet *Haaskasuo* (Kadaverkärret) blivit *Haskaso*, *Piispaniitty* (Biskopsängen) förändrats till *Pispanito*, *Haukkamäki* (Hökbacken) blivit *Häkka-mägg*, *Huutoniemi* (Ropudden) förvandlats till *Hotanäjmi*, *Kyläntie* (Byvägen) till *Kylantivägen*, *Huuhkajalampi* (Uvtjärnen) till *Hokatjärn* och *Teerinoidinsuo* (Tjäderspelskärret) till *Tärrens-rårjenså*. Ibland har den svenska anpassningen

emellertid skett smidigt och med bevarande av det ursprungliga ordets ljudkvalitet. På det sättet har t.ex. ortnamnet *Puronhaara* (Bättjegrena) blivit fonetiskt helt korrekt *Porrohara*, men också för att öka förståelsen *Porroharabättjegrena*, vilket visar, att de finska ordens betydelse måste på något egendomligt sätt ha varit känd för den sentida befolkningen.

Skogsfinnarnas första skildrare från Hülphers till RühS

Skogsfinnarna väckte intresse i den vetenskapliga världen nästan innan röken från deras svedjeeldar hade hunnit skingras. Orsaken var, att de utgjorde levande bevis på finska språkets existens i Sverige, som många lärda män trodde vara uråldrig. De uppfattades helt felaktigt som Skandinaviens urbefolkning, som hade funnits i sina skogar redan före svenskarnas och norr-männens bosättning i Norden.

Teorierna om finska språkets och de finsktalande stammarnas urgamla hemorts rätt väster om Bottenhavet byggde på en missuppfattning om låneordens vandringar från språk till språk. De gamla lingvisterna kände till att många gemensamma ord fanns i finskan och svenskan, men antog att dessa ord hade lånats från det förstnämnda språket till det sistnämnda, inte tvärtom, vilket är det riktiga fallet. Teorin hade ursprungligen lanserats av den tyske filosofen Gottfried Wilhelm von Leibnitz och accepterats av sedermera ärkebiskopen Erik Benzelius (1675—1743), som ansåg, att det äldsta skiktet i svenska språket var besläktat med finskan. Finnarna i sin tur var skyternas ättlingar. En rad språkforskare påverkades av Benzelius: Elias Brenner, Matthias

Hallenius, Johannes Welin och Nils Idman. Den största slagkraften hade dock Johan Ihres (1707—1780) skrifter, i vilka han menade, att Skandinaviens urbefolkning hade bestått av finnar och i vilka han uttryckligen hänvisade till skogsfinnarnas existens.¹ På det sättet blev de vagt kända, hemlighetsfulla svedjefinnarna i Mellansverige ett argument i den språkvetenskapliga debatten. Ännu den unge Carl Axel Gottlund ansåg, fastän han mycket väl kände till skogsfinnarnas flyttningar på 1500-talet, att finskan var Skandinaviens urspråk, och samma uppfattning förfäktades långt in på 1800-talet av den originelle amatörforskaren, generalen Johan Petter Lefrén.

Ur en helt annan synvinkel beskrevs skogsfinnarna i en rad hembygdsskildringar på 1700-talet. Den förste på plan var den flitige geografen och folklivsskildraren *Abraham Abrahamsson Hülphers* (1734—1798), järnbruksdirektören och Västeråsbon, som i sin resedagbok från Dalarna 1757 fäste stor uppmärksamhet vid svedjefinnarnas ättlingar. I sin skildring av Järna, Mora, Nås, Orsa, Rättvik, Svärdsjö och Säfsnäs behandlade han respektive sockens finnskog under rubriken »Finnmarken» och lade då fram vissa basfakta, som finntorpens och de finska hushållens antal, näringar, avstånd till närmaste kyrka, kunskaper i finska respektive svenska språket o.s.v. Hülphers kunskaper byggde delvis på observationer på platsen — han hade bl.a. intervjuat flera präster — men delvis på studier efter resan, framför allt i befintlig litteratur och någon gång också i arkivkällor. Allt vad Hülphers skrev bär den nyktra sanningsenlighetens prägel. Om Orsa finnmark sade denne författare t.ex., att skatten på traktens finnhemman betalades i natura, som svedjeråg, och att Orsaffinnarna hade invandrat under Gustav II Adolfs tid, eftersom de ännu hade flera torpebrev från 1600-talet i behåll. »Detta släkte är i sednare tider, genom

blandning med infödda, nog förändrad till lefnads sätt, språk och klädebonad», skrev han, men tillade, att en stor del av Orsafinnarnas stam ändå var väl bibehållen.²

Morafinnarna urgjorde enligt Hülphers beskrivning en mycket mindre grupp, som betalade sin skatt i reda pengar. »Dessa finnar bibehålla det finska språket utan förvandling, men tala ock renare svenska än många av Dalfolket», skrev han.³ I Nås var finnarna omkring 30 hushåll, men i Säfsen eller Säfsnäs var finnskogen stor och finnarna hade där spritt sig till ett antal små hemman och svedjat vida omkring. Alldeles nyligen hade dock assimilering tagit vid: »Finnarna hafva . . . till större delen blifvit bortblandade med svenskt folk, så att denna finnmark på några år undergått en stor förändring». I Säfsnäs hade Hülphers också hört, att finnarna vördade högt sin inbjudare till Sverige, Karl IX: »Högstbemälte konungs namn bibehålles och ibland desse gamle finnar med en särdeles vördnad och berömmelse, ty han nämnes icke med mindre de säga *hyfwa konungas*, det är: en braf konung».⁴ De ursprungliga Säfsnäsfinnarna svedjade ännu på Hülphers tid och skördade sin råg med handskära samt torkade den i hässjor. Även riorna var allmänna. Jakt och fiske gav tillägg till den huvudinkomst, som skogsfinnarna numera hade av kolning, skrev författaren. Om finnarnas dagliga liv meddelade Hülphers:

I seder och lefnadssätt skiljas finnarna ifrån nybyggarena. De bada hela året igenom, 2 a 3 gånger i veckan. Blygsamhet saknas vid sådana tillfällen; då slika bad anställas i hela bylagets sammanvaro af bägge könen, icke allenast i badstugan, utan och på marken; ty detta folket springa vintertiden nakna ifrån badstugan och vältra sig i snödrifvan, men om sommaren kasta de sig i sjön, eller ösa vatten på hvarandra. De likna deruti Ryssarna, hvilka på samma sätt anställa

*sina bad, som jag sedan, under varelsen i Ryssland, haft tillfälle at få se.*⁵

Säfsnäsfinnarna använde sig av sitt modersmål på Hülphers tid, men bara, när de talade sinsemellan: »De tala här mycket fort sinsemellan. Besynnerligt är, at de ogärna i andras närvaro bruka detta modersmålet, utan äro då så goda Svenska som Nybyggarena, utom några ålderstegna, hvilka endast kunna finska». För att visa, hurudan svedjefolkets finska var, publicerade Hülpers en kort lista med ett 20-tal finska ord och deras svenska motsvarigheter.⁶ På tal om finnarnas bostäder lämnade författaren följande skildring:

Rökstugor, eller så kallade Pörten, som brukas i de Finska orter, träffas äfven i svenska finnmarkerna . . . hvilka hafva nog likhet med dem, som jag sedan sedt i Tavastland. Dessa hus äro byggde utan fönster och skorstenar. Här finnes dock en stor ugn, hvaruti eldas alla eftermiddagar, röken utsläppes igenom dörrar och gluggar, som då öppnas, så ock genom ett hål på mellantaket, hvaruti eljest sitter en stopp. Utanför dörren, som då är på gafvelen, hafva någre ett kokhus (efter Dal-språket Stärs). Omkring eldstaden är upprätt virke, som lutar ihop ofvantill, med en liten öppning för röken. De mästa bruka dock till kokning en liten stuga med spis, hvaruti främmande af condition blifva herbergerade. Rökstugan gör rätt för namnet, den liknar utanpå våra Badstugor, och inuti är den mörk, hälst då fönsterluckorna stå igen. Här vistas finnarna både vinter och sommar. De hafva här ett långt bord med bänkar omkring väggen. Uti några finnas lafvar, men eliest ligga de mäst på golfvet. Sängar brukas sällan, om icke hos någon nämndeman. Deras sängkläder bestå endast af en halmtapp och en svart skinnfäll. Barnen ligga merendels om vinteren på ugnen, men eljest på golv eller bänkar i skinnfällar. Dessa hyddor äro rätt

*varma i stark köld, men besväras nog af Vägge-
löss. . . Till Pingst högtiden skuras väggarna in-
nantill emellan gluggarne och bänkarne. En
främmande faller det nog tungt at hvila uti dessa
boningar. Vid resan förbi en dylik, ser man me-
rendels folket titta ut genom gluggorne. Deras an-
sikten äro mörka af röken och solhettan, eme-
dan de sällan bruka hattar.*⁷

I övrigt prisade Hülphers finnarnas mathushållning — deras matkärl var rena, de hade fint smör och de åt *rieska*, en välsmakande kaka. Även gröten var acceptabel; den hette *motti* och tillverkades av mjöl och lingo.⁸

Abraham Abrahamsson Hülphers fortsatte sina skildringar av skogsfinnarna i en serie sockenbeskrivningar, som utkom under en lång tidsperiod från 1770- till 1790-talet och hette »Samlingar till en beskrivning över Norrland». När det gällde Gästrikland beskrev författaren bl.a. finnmarkerna i Ovensjö och Ugglebo socknar. På den förstnämnda orten hade Hülphers inte påträffat något finnfolk, men enstaka åldringar, som bröt på finska, vittnade om traktens en gång talrika finsktalande befolkning; dessutom bevarade några namn på ägor och redskap minnet av svedjefinnarna.⁹ I Ugglebo fanns det däremot alljämt finnar, som bodde i likadana rökpörten som fanns i Dalarna. »En bruten finska talas väl ännu inom de gamla, men börjar af de yngre at bårtläggas, hvarföre och Christendoms kunskapen nu kan af dem lättare fattas än förut», skrev författaren och hänvisade till prosten Schaefers verksamhet just i denna trakt ett drygt halvsekel tidigare.¹⁰

Även beträffande Medelpad och Ångermanland var Hülphers observant när det gällde förekomsten av skogsfinnar. Om Borgsjö socken skrev han, att dess finnmark ofta plågades av frost och för att undvika nöden hade traktens invånare blivit skickliga i att hushålla med sina nä-

ringsämnena och lagra dem under långa tider.¹¹

Om Abraham Hülphers sålunda hade gett en första skildring av finnskogarna i Dalarna och södra Norrland, var en annan författare ungefär samtidigt i farten för att belysa den ännu mycket livaktiga skogsfinska kulturen i Värmland. Han var den kände hembyggsforskaren och prästen *Erik Fernow* (1735—1791), som i ett magnifikt arbete »Beskrifning öfver Värmeland» (1773) gav en livfull skildring av landskapets historia och nutid. Redan på de inledande sidorna funderade Fernow, om själva namnet *Värmeland* möjligen kunde komma från finskan, och läsaren möter längre fram i framställningen en fyllig beskrivning av finnskogarnas tillstånd. Som första forskare fäste Fernow sin uppmärksamhet på klubbekriget som inflyttningens orsak. Efter att ha skildrat kraftmätningen mellan Österbottens och Savolax' bönder och Klaes Fleming samt den därpåföljande flykten till Sverige skrev Fernow, att många bönder sökte sig till Värmland, där »de likasom i en half cirkel omgifva landet» i de vida skogarna. Fernow hade också lagt märke till — vilket är ovanligt för en svensk betraktare — att svedjefinnarna hade egna släktnamn, som bjärt avvek från det svenska namnskicket. Han publicerade en alfabetisk förteckning över sammanlagt 105 finska efternamn. Det är ovisst, hur och genom vilka sagesmän Fernow hade fått ihop sin lista, men den gör honom till den skogsfinska släktnamnsforskningens märkesman och banbrytare.¹² Om finnarnas och svenskarnas inbördes förhållanden skriver samme författare:

Berättelserna innehålla ännu, att desse Finnar, i första början, haft den högdragenhet hos sig, at om någon Svensk dräng friade til en finsk piga, så var han säker om en korg, hvilket, til någon del, lærer komma därpå, at de hålla sina Qvinfolk för vackrare än de Svenska, hvilket ock torde, på somliga ställen, träffa in, så länge de

äro ogifta, eller, rättare, så länge de äro unga, men längre fram varar det heller icke, emedan röken i deras badstufvor efterhand tärer på skönheten, och man knapt någon ting osnyggare kan få se, än en Finnekäring med sin pipa i munnen, hvarvid de merendels vänja sig så snart de blifva gifta.¹³

Även i den akademiska disputationslitteraturen lämnade skogsfinnarna spår på 1700-talet. År 1788 disputerade nämligen värmlänningen *Olof Linderholm* i Uppsala för professor Erik Fant i ämnet »De Fennoibibus Vermelandiae», ett alster på 12 små sidor. Två år senare, 1790, utgavs avhandlingens andra del (18 sidor), författad av Linderholm i samarbete med *Emanuel Ullgren*. På arbetets första sida ansluter sig avhandlingsförfattaren till uppfattningen, att finnarna var Skandinavien urinnevärdare. Följaktligen ger han skogsfinnarna en medeltidshistoria, återspeglad av sådana namn som Finnmarken, men glider ganska snabbt över till hertig Karl och hans roll som finnarnas beskyddare. Linderholm vet, att de flesta skogsfinnarna hade kommit till Värmland på 1600-talet från Viitasaari, Rautalampi, Saarijärvi och Laukaa socknar i Finland. Han räknar också upp enstaka finska släktnamn, sådana som Kautto, Huotari, Kokkoinen, Ronkainen, Pöntinen, Mettinen, Ikoinen o.s.v. samt berättar, var i Värmland representanter för dessa släkter bodde.¹⁴ Överhuvudtaget ger Linderholm i sin skrift en ganska bra bild av finnarnas bosättningsområden i Värmland och skildrar även på avhandlingens sista sida deras kyrkliga förhållanden.

Den andra delen av »De Fennoibibus Vermelandiae», i vilken även värmlänningen Emanuel Ullgren medverkat, tar upp sådana företeelser som skogsfinnarnas språk, jordbruk, hushållning och seder. Denna del kan sägas vara mycket intressantare än den första. Om skogsfinnarnas

Wapen	Wessli	Sammakå.	Wodd.
Past.	Willest	Solabams	Wudant.
Pinn.	Widert	Tantänn.	Dant.
Pösti.	Wof.	Woi.	Set.
Päara.	Wäse.	Wo.	Natt.

Dappi wanu, Wessli-husfri: Dappi w'at, Wessli duffter; Wreda lijaa, hiden är fört; Wtollst ännå arcta, Ina här ledt mera för, Wthia ihla tedste, gif utta bröd; Se Na wöthetaste sasse hrotmannit förundterlar leinadesidet. ar. ar. utti Eidenflan gödr: de äffstliga bostningur, p uttalas som Bz, och z för D, och eter twärt em; S saga de antiuag ordet bort, efter och ligga till, såsom Badron för Patron; Tottra, Dotter. Stricka för Dittas, Snea för Redaner, z Wickare för Sättare. o. i. w.

Måst bristeliga Namn äro kon eller saga, Pal, Segfrid och Hinderic. Carta, Ancker. &c. De lägga altid kon för kärle-namnet, och twärt om säges om quinnan ham.

Rök stugor, eller så kallade Wårten, som brukas i de Finsta orter, träffas ärogn Swenska Finmarkerna, sådana som bestående ritning utwisar, hwilka ha wa-nag likhet med dem, som jag sedan frdt i Sawastland. Dessa hus äro bygde utan döster och skorstenar. Här finnes dock en stor ugn, hwaruti eldas alla eftermiddagar, röken utsläppes igenom dörrar och gluggar, som då öppnas, så och igenom et hol på mellan-taket, hwaruti eljet sitter en stopp. Utan för dären, som då är på-gar-welen, hafwa några et kol-hus, (etter Dal-språket Stårs). Omkring eld-staden är uprätt wårte, som litar ihop ofwankt, med en liten öpnig för röken. De måsta bruka dock till kofning en liten stuga med spis, hwaruti frammande af condman blifwa herbergerade. Rök-stugan gör rätt för ntinnet, den liknar utämpå våra Bad stugor, och inuti är den mork, hällst

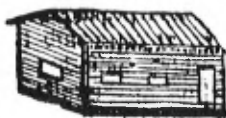

Bild av finskt rökporte i Hülphers resedagbok (1757).

språk har författarna den uppfattningen, att det var en österbottnisk dialekt, vilket möjligen kan ha berott på att deras sagesmän, några värmländska studenter i Uppsala, trodde det. Sedan presenterar Linderholm och Ullgren en rad värmlandsfinska ord och fraser som härstammade från en finne Johannes Larsson från Aspeberget,

alla tryckta i avhandlingen i en tämligen felaktig form.

I fråga om svedjefinnarnas materiella liv i skogarna visar sig författarna känna till en rad förordningar från drottning Kristinas tid och framöver, som förbjöd svedjandet och gynnade bergsbruket. På några korta sidor ger de en mångsidig bild av finnarnas skogsodlingar, deras förmåga att förvandla grova timmerskogar till blomstrande ängsmarker och deras råg, som är så skörderik, om deras boskap och kor och om deras jakt på skogens djur, snöripor och hermeliner. Tonen i skildringen är genomgående beundrande; svedjefinnarna sägs ha uträttat »herkulanska stordåd» i de ödsliga ödemarkerna, förvandlat granskogar och bottenlösa kärr till leende kulturbygder.¹⁵

Ännu intressantare förefaller de kapitel att vara, i vilka Linderholm och Ullgren berättar om finnarnas seder, mathushållning och kultur. Med orden »Inveterata est opinio, magnam inter Svecos rusticos & Finnonos intercedere antipathiam» (det är en seglivad uppfattning, att mellan det svenska bondfolket och finnarna föreligger en stor motsättning) påbörjar de sin framställning, och använder sedan mycket utrymme för att närmare underbygga denna tes. De berättar om finnarnas pörten, som liknar bastun i Finland, om de stora ugnarna, som är byggda av grova stenar och alstrar rök som fyller hela rummet utan att stugan för den skull blir smutsig. De beskriver finnarnas klädesplagg, deras mössor, hättor och kvinnornas huvor, samt klädedräkt i övrigt. De har lagt märke till svedjefinnarnas kraftiga kroppsbyggnad, som präglas av tungt arbete och fattig föda. Linderholm och Ullgren nämner också några av skogsfolkets rätter, som gröten mutti, som skiljer sig mycket från svenskfolkets mat-sortiment.¹⁶ Även de rådande sjukdomarna och de mot dem lämpliga huskurerna kommer på tal på avhandlingens sista sidor.¹⁷ Allt som allt är

den lilla avhandlingen överraskande innehållsrik och ger en god och i huvudsak riktig bild av svedjefinnarna.

Utöver ovannämnda tryckta skildringar föreligger det i arkivens gömmor också ett par tre handskrivna 1700-talsbetraktelser över svedjefinnarna. En av dem är *Tobias Vestblads* år 1774 författade skildring av Orsaffinnarna, ämnad till sällskapet Pro fide et christianismo och bevarad genom en avskrift i Segerstedska samlingen i Riksantikvarieämbetets Antikvariskt-topografiska arkiv. Vestblad anknyter till de fornforskare, som ansåg, att de äldsta finnarna anlant till Sverige längs Kölen från Lappmarken redan på asarnas och Odens tid. Därefter kom det finnar in i landet under konung Erik den Heliges tid och under Karl IX:s tid. Svedjefinnarna i Orsa hörde enligt Vestblad till den senaste inflyttningsvågen. Han känner till och nämner flera torpebrev, utfärdade för Orsaffinnarna under 1600-talets förra hälft. På platsen hade sedan skogsfinnarna förökats sig från 20 hushåll år 1698 till 40 i skrivande stund, vilket betydde inemot 300 personer. Annorstädes i Dalarna var skogsfinnarna också talrika — i Nås och Säfsnäs 500—600 personer, i Gränge omkring 300 o.s.v. Dessa skogsfinnar började visserligen genom inblandning med svenskar att förlora sitt språk, som enligt Vestblad »är vida skildt från rätt finska». Vestblad hade varit präst i Nås på 1740-talet och försökt predika med hjälp av den finska psalmboken och katekesen, men konstaterat då, att skogsfinnarna inte förstod bibelfinskan, bara sin egen dialekt.

Enligt Vestblad hade skogsfinnarna till en början med sitt svedjande nått ett betydande välstånd. Vid missväxt i bygden hade finnarna i Nås säd att sälja, gömd i jorden i näveromslutna gropar. Även finnarnas bostäder, rökstugorna, var överraskande rena, tvättade som väggarna var nedanför gluggarna. Matkärnen och smörbyttorna var fint putsade, och särskilt smöret överträff-

fade i kvalitet svenskbyarnas. Fastän finnarna badade bastu allesammans nakna, fanns bland dem »sällan hor eller lönskaläge», men barnantalet var onekligen stort, 6—8 barn per äktenskap. Om finnarnas kristendomskunskap hade Vestblad enbart positiva ord att säga. Finnarna visade »i förståndet qvickhet och munterhet», som inte stod svenskarna efter. Den gamla vidskepelsen bland skogsfinnarna höll helt på att försvinna.¹⁸

Från något tidigare tid än Vestblads utredning är ett manuskript av kyrkoherden i Sunne *Erik F. Kjellin*, som är daterat den 8 juni 1758 och behandlar finnarna i Fryksände. Denna relativt korta skildring har tillhört Fernows samlingar och utnyttjats av denne i Värmlandsboken. En passus i skrivelsen ger en ganska rolig ögonblicksbild av livet i finnskogarna:

Sedan jag kom hit har jag varit i Finland, jag menar på finnskogen, och sedt det folkets häfder: De tala finska, somliga af dem må tämmeligen väl i sina badstugor, som se snygga ut, med hvita väggar och bänkar alt up till rökgluggarna, ofvanföre är helt svart. De äro ock på sitt sätt fägnessamma, baka stora och små bullar, föda sig af boskaps-skötsel, bruka svedjefall, ha goda mjölckeckor, bockar och getter, och skjuta mycken fogel, jämte björnar och andra dylika djur.¹⁹

En släkting till denne Kjellin fortsatte som Finnmarksforskare. En omfattande handskriftlig källa har författats av *Adolf Fredrik Kjellin* och daterats i Sunne den 20 maj 1799. Den unge studenten Carl Axel Gottlund fann dokumentet i Säfsnäs prästgård i Dalarna och tog det med sig, varför det nu ligger i Finska litteratursällskapets litteraturarkiv i Helsingors.²⁰ Handlingen heter »Berättelse om de på Värmlands skogar mot Norrska gränsen i Fryksdals och Älvdals hära-

der boende Finnars tillstånd» och omfattar 15 foliosidor. Författaren Adolf Fredrik Kjellin berättar helt korrekt, att hertig Karl hade inkallat skogsfinnarna till sitt furstendöme för att befolka de ödehemman, som hade blivit tomma under den stora digerdöden. Missväxt och oroliga förhållanden hade fått savolaxare och karelare att acceptera hertigens anbud. Finnarna bodde numera mest i Gräsmarks, Fryksände, Östmarks, Ny och Dalby socknar längs den norska gränsen på en sträcka av 12 eller 15 mil och hade inom detta vidsträckta område bevarat sina ursprungliga levnadsvanor; de bodde i rökstugor och badade bastu flitigt.

Det stora skogslandet i väster var enligt Kjellins åsikt egentligen oanvändbart för jordbruk. Finnarnas främsta näringar var därför boskapskötsel och kolning samt huggning och forsling av timmer. Även svedjorna var lönande, bara somrarna inte blev kalla och frostnätter inte inträffade. När finnen var nykter och arbetsam, klarade han sig bra med denna livsföring. Det stora problemet för skogsborna var egentligen det enorma avståndet till de platser, där deras produkter kunde avyttras. Ett annat problem var, att skogsfinnarna många gånger var benägna till »lättja och maklighet»; särskilt vintertid gick de sysslolösa hemma och led brist på det elementäraste i stället för att arbeta i bygderna, där det nog alltid fanns sysselsättning.

Annars menade Kjellin, att man bör göra skillnad mellan de finnar, som levde i kontakt med svenskarna, och de avsides vid gränsen boende, som förde ett isolerat liv. De sistnämnda hade bibehållit »det finska lynnet och tungomålet oförändrade»; de talade aldrig annat språk än finska och var »mäkta tröga i svenskan». Även »sedefördärvet och tygellösheten» var mera allmänna bland dessa avsides boende finnar än bland deras släktingar närmare centralbygden. De smugglade timmer över den norska gränsen

DISSERTATIO ACADEMICA
DE
FENNONIBUS VERMELANDIÆ,

QUAM
CONSENT. AMPL. FAC. PHIL. AD REG. ACAD. UPS.

PRÆSIDE
M^{AG.} ERICO M. FANT,
HISTOR. PROF. REG. ET ORD. R. S. S. M.

PRO GRADU
PUBLICO EXAMINI MODESTE OFFERT
OLAVUS LINDERHOLM,
VERMELANDUS.

IN AUDIT. GUST. MAJ. D. XIX MARTII, MDCCLXXXVIII.

UPSALIE, TYPIS DIRECT. JOH. EDMAN.

Titelbladet på Olof Linderholms »De Fennonibus Vermelandiæ» (1788).

och hade sällan ärende till kyrkan och deras barn lärde sig varken läsa eller skriva.

Den forskare, som före Carl Axel Gottlund gjorde den största insatsen för att utforska skogsfinnarna och sprida kännedom om dem till den läsande allmänheten, var dock professorn i poesi vid Åbo akademi *Henrik Gabriel Porthan*. Förmodligen hade Porthan ett rent personligt intresse i ämnet, eftersom han var född i Viitasaari socken i de trakter i norra Tavastland, varifrån skogsfinnarna en gång hade utvandrat. Genom Porthans produktiva penna utkom år 1793 ett tiotal artiklar under samlingsrubriken »Om de i åtskilliga landsorter på Svenska sidan boende fin-

nar», som behandlade skogsfinnefrågan ur ett antal olika aspekter. Porthans avsikt var inte att bedriva någon grundforskning i ämnet, och han sade i början av sin följetong, att han endast syftade till att ur de olika källorna — främst de ovan nämnda hembygdsskildringarna — sammanställa en helhetsbild. Sannolikt hade han följt de publicerade bidragen i ämnet under en längre tid, men först 1792, när den andra delen av Linderholms avhandling hade nått Åbo, satte han i gång och skrev sin långa artikel.²¹ Den egentliga drivfjädern i Porthans författarskap var dock vetenskaplig sätillvida, att författaren var intresserad av de teorier, som fanns om de finska stammarnas påstådda forna bosättning i Skandinavien. Ännu så sent som 1785 hade historieforskaren i Åbo Johan Bilmark publicerat en avhandling »De regibus Finlandiæ», i vilken han än en gång förde till torgs den gamla uppfattningen om att gränsmarkerna mellan Sverige och Norge var att betrakta som det finska folkets vagg. Porthan ville med all kraft vederlägga denna felaktiga tes och därför lade han ner avsevärd möda på sin artikelserie.²²

Ännu ett annat motiv kan framletas till Porthans handlande. De av Hülphers, Fernow och andra publicerade uppgifterna innehöll också åsikter om skogsfinnarnas språkliga förhållanden; dessa författare ansåg alla — fastän de kanske inte sade det rent ut — att finnarnas försvenskning låg i den högre civilisationens intresse. Synsättet liknade de krav, som vid denna tid förekom i debatten och som innebar, att Finlands alla invånare skulle lägga bort sitt modersmål och lära sig svenska. Mot ett sådant förslag opponerade sig Porthan, menande att svedjefinnarna utgjorde ett ömkansvärt och avskräckande exempel på vart en sådan assimilering skulle leda.²³

Henrik Gabriel Porthans långa artikel »Om de i åtskilliga landsorter på Svenska sidan boende finnar» skiljer sig genom sin klara disposition,

lätt och behagligt flytande språk och nyktra, delvis kritiska omdömen helt från de alster som publicerats i ämnet tidigare. Uppsatsen utstrålar sympati för svedjefinnar, som aldrig förses med några förklenande eller negativa epitet. Den är också ett bevis på en betydande beläsenhet i ämnet, ty utöver sina föregångare har Porthan använt en mängd till buds stående källor, mest tryckta tidningar o.s.v. men också författningar och kungliga cirkulär, och genom sina kunskaper i finska språket och om sedvänjorna i Savolax har han kunnat rätta till en mängd fel i de framställningar, som förelegat före hans studie. Men bristen i Porthans uppsats är onekligen den, att han aldrig personligen satt sin fot på de marker, där svedjefinnarna levde. Under sin resa i Västergötland några år tidigare hade han visserligen passerat Tiveden med dess täta finnskog, men fått då höra, att traktens finnar sedan länge var utdöda. Därför saknar Porthans arbete den ögonvittneskaraktär, som de andra berättelserna äger.

Artikelserien börjar med författarens presentation av ämnet, som han förutsätter vara okänt för läsarna. Han skisserar upp bilden av stora finnskogar i Sverige, som så småningom har krympt till de nuvarande, av Fernow och Hülphers presenterade finnmarkerna. »Allestädes hvarest desse Finnar sig nedsatt, hafva de byggt *pörten*, och inrättat sitt lefnadssätt aldeles på sitt eget lands vis. *Svedjande*, jämte jagt och fiske där tillfälle varit, hafva de allestädes tilgripit, såsom sit ärteliga näringsfång; hvilcken, såsom det å ena sidan otvifvelaktigt gifvit anledning til deras inkallande och inflyttning til deras nya hemvister, å den andra varit orsaken til de förföljelser och den hårdhet, som sedermera ofta blifvit emot dem utöfvade», skrev Porthan, och anslog därmed tonen i sin artikelserie, som i hög grad gick ut på att svenskarna hade behandlat sina inflyttade skogsfinnar mycket illa.

Om tiden för svedjefinnarnas invandring och

om deras ursprungsorter i Finland är Porthan väl underrättad. Han påpekar, att de av Hülphers upptecknade finska orden i dennes dagbok från Dalaresan är savolaxiska; tillika att de av Fernow noterade värmlandsfinska släktnamnen förekom i Savolax och norra Tavastland. Sedan beskrev Porthan i korthet svedjefinnarnas bosättningshistoria i Sverige och tillade, att de snart förvandlades från välkomna uppröjare av skogar till illa sedda befolkningselement, som fördärvade de för kolning betydelsefulla skogstillgångarna. Genom att citera en rad kungliga stadgar angående bergverken och skogsförordningarnas hårda ord om skogsskövlarna och hur de skulle straffas med brännande av deras pörten och förstörande av deras råg tog Porthan kraftigt parti för sina landsmän i moderlandets finnskogar. I en indignerad fotnot skildrade han hur en blind finne dömdes till gatlopp utanför Råda kyrka, fastän han inte gjort något annat illa än gått runt i Bergslagen och tiggat. »Detta vittnar, med hvilken välvilja och oväld finnarne hanterades!», utropade Porthan. »Lycka för finnarne i Vermland m.m. var, at ovanbemälte stränga författningar gemenligen ej med yttersta hårdhet blefvo värkställda», tillade han dock.

Om det finska språkets ställning bland skogsfinnar har Porthan mycket att meddela:

Svenska språket hafva de öfverallt måst lära sig, särdeles det unga folket; så at numera endast en eller annan gammal person har någon svårighet at fullkommeligen förstå detsamma, och at äfven derpå kunna uttrycka sina tankar. Detta har tillika förorsakat, at deras eget språk, eller Finnskan, på många ställen hos dem alldeles kommit utur bruk och utdött: särdeles när flere ibland dem gift sig med svenska qvinnor. Med denna förändring följer ock småningom ombyte i seder och lefnadssätt; så at de på detta sätt med sine Svenske grannar efterhand aldeles sammansmältas.

Dock bibehåller sig, såsom vi förut anmärkt, på många ställen Finska Språket ibland dem ehuru de tillika äro Svenskan fullkommeligen mäktige, utan någon (eller med ringa) förändring. På andra ställen har det blivit mer eller mindre förderfvadt, eller med Svenska ord uppsädt. De tala nämligen alltid sins emellan finska; och svenskan blott med svenskt folk. Hvad som utan tvifvel aldrakraftigast bidragit at tvinga dem til Svenska språkets lärande, är den svårigheten de måst erfara, at hvarken få höra någon Gudstjenst eller lära sin Christendom, på sitt Modersmål . . . Man kan lätt föreställa sig, huru tungt et sådant tvång måste dem i början förefallit och at innan deras barn (ty af det gamla folket kunde väl ej med skäl väntas, att de skulle underkasta sig et så besvärligt ok!) efterhand, under mycken plåga, hunnit dertill vänjas, skulle folket imedlertid falla uti en ömkelig okunnighet. De begrep som meddelas en menniska på et språk det hon ej fullkommeligen förstår, måste dessutom nödvändigt blifva dunkla och ofullständiga; och det kan ej annat än vara ganska osäkert, at efter de uttryck hon i et sådant språk nytjar, dömma om hennes värkelige tankar och insikter. Men at alldeles befalla henne inom förelagd tid aflägga sit förra språk, och i stället antaga et annat, vore ej allenast et tyranni, utan ock bevis till föga förstånd och eftertanka: det vore at tillika befalla henne omskapa sit tankesystem, sina begrep, deras former, förbindelser, relationer, särskilda lynnen och schatteringar, det är, at omskapa hela sina själ!

Med dessa kraftiga ord framlade Porthan som första forskare en övervägande mörk syn på den svenska assimileringsspolitiken gentemot skogsfinnarna — straffen för svedjande hade betytt ett omänskligt dråpslag mot deras ekonomiska system och kravet på språkbyte lett till svåra anpassningsproblem och rotlöshet hos svedjefolket. I det sistnämnda avseendet yttrade Porthan vida-

re med ironi, att det hade varit en smart sak att skaffa skogsfinnarna egna finsktalande präster, men att man hade ignorerat deras behov. Med särskild avsky nämnde författaren Karl XI:s bestämmelse, att de finnar, som inte lärde sig svenska, helt enkelt borde utvisas ur Sverige. Visserligen krävde svedjefinnarnas egen fördel, att de lärde sig majoritetsbefolkningens språk, men att angripa deras egen gemenskap och hota att driva dem från hus och hem om de inte bytte språk var att gå för långt, tyckte Porthan.²⁴

Som helhet betraktat betydde Henrik Gabriel Porthans långa artikelserie, att ett nytt synsätt, utpräglat finsknationellt, bröt genom i betraktandet av skogsfinnar och deras kultur. Porthan fick i detta hänseende med tiden många efterföljare, av vilka den mest idérike hette Carl Axel Gottlund.

Men Porthan såg också i skogsfinnarna en lockande forskningsuppgift, som förutsatte fältstudier hos dem. En finsk student från Åbo *Johan Ahlberg* råkade mot slutet av 1801 att vistas i Norrbo socken i norra Hälsingland och kom där i kontakt med svedjefinnarna. I ett brev daterat den 21 augusti 1801 berättade han om sina erfarenheter för sin akademiska lärare. Ahlbergs skrivelse tillhör de viktiga dokumenten i skogsfinnarnas forskningshistoria. Studenten skrev, att de sex veckor, som han hade vistats nära finnskogarna, hade inte räckt till grundligare forskning i ämnet. Undersökningarna försvårades av att svenska präster — och Ahlberg hade stått i brevkontakt med många av dem — allmänt trodde, att skogsfinnarna redan var utdöda i deras församlingar. Ahlberg var emellertid säker på att ganska många finnar alltjämt bodde i Bjurå, Järvsjö, Bollnäs, Färla, Arbrå, Orsa och Mora socknar i södra Norrland och östra Dalarna. Han hade själv träffat skogsfinnar på Delsbo marknadsplats, helt ungt folk, som sinsemellan talade en utmärkt och ren finska. När den finske stu-

denten hade tilltalat dem på deras språk, blev de storögda och började språka med honom »på den renaste finska . . . De sade sig vara hemma från Färila. Den ena gossen och flickan voro från finnemarken; men den andra var i själva socken, och dess far var finne». Ahlberg fick veta, »at de alla i deras finnemark kunde tala finska, och nyttjade till och med stundom, i synnerhet vid till högtider, sjunga ur finska psalmboken».

Ett annat exempel på svenskarnas okunskap om den finska minoriteten gällde enligt Ahlberg Bjuråkers socken. Prästen där hade bott 48 år på orten men aldrig hört talas om några skogsfinnar. Emellertid stötte Ahlberg ihop på kyrkbacken med fem karlar och tre kvinnor, som alla talade finska. *Meitä on yli sata sielua kuin haastamme suomea* (vi är över hundra själar som talar finska) förklarade de för honom. »De talte den renaste svenska, men också finskan så ofördärvad, at jag ej annat visste än at jag talte med den ramaste Savolaxare», skrev Ahlberg. Han kom väl överens med skogsfinnarna och förstod, »att moderlandskärlek var intryckt i deras hjärtan».

Sålunda menade Ahlberg, att det var omöjligt att få någon riktig upplysning från svenskarna om skogsfinnarna, även från ortsborna. De visste inte, »att en finne som talar sitt språk finns i församlingen då likväl hundrade vimla i socken». Svedjefinnarna var nämligen nästan alla fullständigt tvåspråkiga och talade svenska utan minsta brytning, men behöll sitt eget språk som ett in-ternt kommunikationsmedel. Ahlberg trodde, att förhållandet var ungefär detsamma i Dalarna och Värmland som i Norrland. Att dessa svedjefinnar ingalunda bara vistades i sina skogar utan rörde sig fritt i Sverige kunde Ahlberg också intyga. Vid ett besök i finska kyrkan i Stockholm stötte han ihop med två dalkullor och en dalkarl, som kom från den finska gudstjänsten och visade sig vara Dalafinnar.

Kontentan i Johan Ahlbergs brev var, att det var omöjligt att genom en rundskrivelse till prästerna få någon klarhet i frågan, huruvida det fanns finnar i deras församlingar. Professor Porthan borde inte försöka genomföra någon sådan enkät. I stället kunde Ahlberg själv företa en resa i finnskogarna och sammanfatta sina iakttagelser i en disputation i Åbo under rubriken »Om de i Medelpad, Hälsingland och Gästrikland, Värmland samt Dalarna boende finnarna», som skulle kunna granskas under Porthans ledning. Han lovade också att använda allt skriftligt material, bl.a. visitationsprotokoll och kyrkoarkiv, som han bara kunde komma åt, i sina forskningar. »Inte skall å min sida besparas flit, noggrannhet, uppmärksamhet, omkostnad, besvär, nattvak», lovade han, »till att skaffa ett riktigt supplement till finska historien».²⁵

Henrik Gabriel Porthans reaktion på Ahlbergs förslag måste ha varit positiv. Varför den unge studenten inte fullbordade sin plan är helt okänt. Om han hade gjort det, skulle skogsfinnarnas egentliga upptäckare kanske inte ha hetat Carl Axel Gottlund utan Johan Ahlberg.

Nästa forskare, som angrep skogsfinnefrågan, var professorn vid Greifswalds universitet *Friedrich Rühs*. Denne hade en gång studerat i Göttingen och tagit intryck av den store historikern August Ludwig von Schlözer, som hade visat mycket intresse gentemot de i Norden boende folken. Som lärare vid det svenska universitetet i Greifswald författade Rühs den första utförliga skildringen av Finland, som till dess hade utkommit i bokform, betitlad »Finnland und seine Bewohner» (1809), vars appendix tog upp skogsfinnarna. På svenska utkom arbetet 1813 under titeln »Finland och dess Invånare». Bihangets hette »Om de på åtskilliga ställen i Sverige boende Finnar» och baserade sig nästan uteslutande på Porthans artikel i Åbo Tidningar. All kritik mot svenskarna har Rühs dock avlägsnat ur sin omar-

betning. Han avrundar dessutom sitt bihang med ett tillägg om finnarna i Norge, som bygger på ett par norska publikationer. »Dessa finnar äro aktningvärda människor, temligen upplysta och mycket tjenstfärdiga, välvilliga och eftergifvande. Men en viss svårmodighet, ett slags melancholi är i Finnmarken allmänare, än i andra trakter», avslutar Rühls sin skildring.²⁶

Det var just den svenska utgåvan av Rühls' bok »Finland och dess Invånare» (1813), som den unge Carl Axel Gottlund fick i sin hand i Uppsala år 1817, och avsikten var, att han skulle recensera arbetet i Svenska Litteraturtidningen. Av

Rühls' framställning fick Gottlund för första gången veta, att det fanns i skogarna bosatta finnar såväl i Sverige som i Norge. »Genast uppstod hos mig begäret att närmare lära känna detta folk, dels för att kunna nogare granska hvad Rühls om dem vetat att berätta, dels för att kunna utvidga mina egna kunskaper om en nation, hvilken jag omfattat med all den kärlek som var möjlig», skriver Gottlund i sin dagbok.²⁷ På det sättet gav Rühls' bok gnistan till Gottlunds livsgärning, den betydelsefullaste forskningsinsatsen och kartläggningsarbetet i finnskogarnas historia.

6. »Den finska nationen» i Sverige under 1700-talet

Flyktingarna under det stora nordiska kriget

I början av 1700-talet drabbades den östra rikshalvan av en politisk och samhällelig katastrof i och med att tsar Peter I:s trupper erövrade landet. Den ryska ockupationen började i Ingermanland och Kexholms län, som blev invaderade under århundradets första år, medan Finland i övrigt fick uppleva den främmande ockupationsmakten först något senare, efter Poltavanederlaget 1709. Sålunda erövrade ryssarna Viborg 1710, Åbo 1713 och besatte därefter hela landet med undantag av de nordligaste områdena i Österbotten. Tillståndet i landet, som redan tidigare hade präglats av hungersnöd och av pestepidemi, urartade sig till fullt kaos som först mot slutet av 1710-talet gav vika för något mera ordnade samhällsförhållanden.

Det kaotiska läget i Finland förvärrades i hög grad av en stor flykt till Sverige, som omfattade samhällstjänare och tjänstemän av olika slag samt mera välbärgade stadsborgare men också grupper av allmoge framför allt från Österbotten och Åland. Åren 1710—1721 vistades i Sverige tusentals mer eller mindre utblottade finnar och livländare, och moderlandet fick för första gången anpassa sig till att inhysa mängder av för-

drivna österifrån, en situation som sedan kom upprepa sig ett flertal gånger, först under hattarnas krig 1742—1743, sedan under finska kriget 1808—1809, därefter i form av röda flyktingar efter Finlands frihetskrig 1918 och slutligen under de finska vinter- och fortsättningskrigen 1939—1944, då Sverige bl.a. emottog krigsinvalider och krigsbarn i en mycket stor skala. Flyktingarna under det stora nordiska kriget utgjorde sålunda en förtrupp till flera invandrings- och inflyttningsvågor uppkomna främst av politiska skäl under senare tid; de är också ett helt skiljaktigt element jämfört med normala arbetsinvandrare över Bottniska viken.

Flyktingarna under stora ofreden har senast (1987, 1990) utforskats av *Johanna Aminoff-Winberg*, som har baserat sina resultat utöver på originalkällor också på tidigare forskning som vissa släktforskare bedrivit. Tyvärr har jag inte kunnat utnyttja till fullo denna författares senare studie, som bygger på en stor databas om flyktingarna. De organisatoriska ramarna för flyktingpolitiken har åter utretts av *Karin Snellman* i två uppsatser (1970, 1971). Sammantaget har vi därför tillgång till en mycket tillfredsställande bild av hur förhållandena artade sig för flyktingarna som grupp i Sverige och hur denna grupp var sammansatt; däremot försvinner de enskilda flyktingarnas öden alltför lätt i ett töcken och

vi vet inte riktigt, vilka av dem som uttröttade av strapatserna valde att stanna i Sverige för gott.

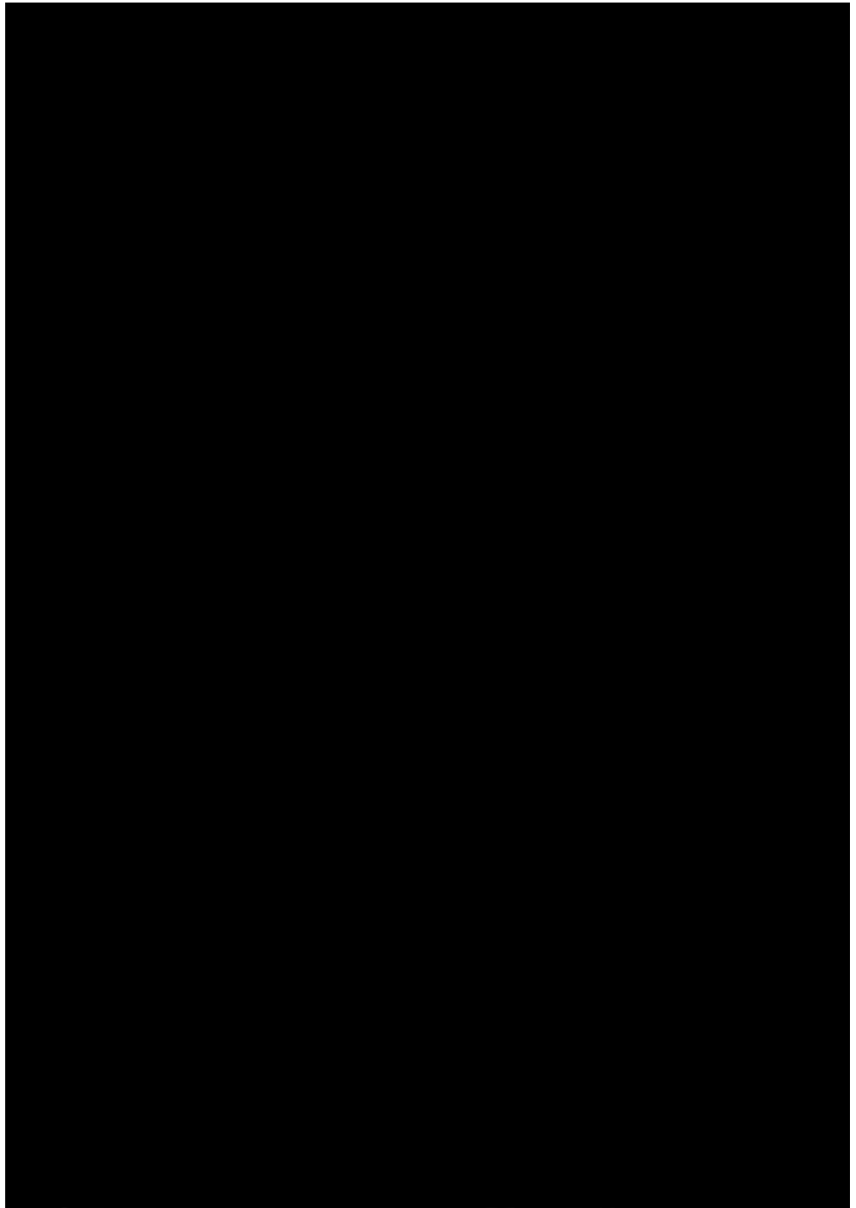
Gemensamt för alla flyktingar var att de var svenska undersåtar och inte något främmande befolkningselement. De mest välbärgade bland dem kunde själv klara sin försörjning medan den stora massan — tusentals människor — var helt utblottade och behövde myndigheternas hjälp för att klara sitt uppehälle. Sammantaget väckte flyktingfrågan en stor uppmärksamhet i Sverige och påverkade stämningarna runtom i riket. Genom den stora skaran av finska flyktingar ur olika samhällsgrupper blev existensen av den avlägsna östra rikshalvan en verklighet för många svenskar på ett helt annat sätt än tidigare. Ännu mera påverkades dock flyktingarna själva, och man har kunnat iaktta en avsevärd försvenskning av många företeelser i Finland under 1700-talet, till en del igångsatt och påverkad av de återvändande flyktingarnas nya seder och synsätt efter Ny-stadsfreden 1721.

Flykten berörde främst ämbets- och tjänstemännen i Finland. Sålunda flydde landshövdingarna i tur och ordning, Georg Lybecker från Viborgs och Nyslotts län, Johan Creutz från Nylands och Tavastehus län, Justus Palmenborg från Åbo och Björneborgs län och Lorentz Clerck från Österbotten, och tog sin kanslipersonal i varierande omfattning med sig. Länsstyrelsernas personalstater visar, att från Åbo flydde 48 landsstatstjänstemän, från Tavastehus 24, från Österbotten 40 och från Viborg ett okänt men lägre antal. Utöver kanslister från länsstyrelserna bestod flyktingskarorna av flyende lokala tjänstemannagrupper, framför allt av häradsfogdar och länsmän. Genom att jämföra 1696 års personalstat med flyktingrullorna har Johanna Aminoff-Winberg kunnat konstruera följande bild av flykten:

<i>Personalstaten 1696</i>	<i>Antal</i>	<i>Därav antal som flytt</i>
Landshövdingar	4	4
Bokhållare	4	1
Handlingsskrivare	4	3
Lantmätare	4	3
Landsprofosser	5	—
Häradsfogdar	29	22
Häradsskrivare	29	13
Fogdetjänare	83	10
Lappfogdar	2	—
Lappfogdetjänare	2	—
Skarprättare	2	—
Lanträntemästare	1	1
Lantgevaldiger	4	3
Länsmän	63	41
Skrivare	3	3
Ränte- och proviantskrivare	3	—
Bokhållarskrivare	2	—
Mantalskrivarkommissarier	6	2
»Postar»	5	5
Vaktmästare	1	—
Vaktknektar	2	—
Postbönder	2	—
Summa	260	112
<i>Slottspersonal</i>		
Vaktmästare	13	5
Slottsskrivare	4	1
Vaktknektar	38	7
Skarprättare	2	—
Slottshopmän	2	—
Totalsumma	319	125

Man vet sålunda med säkerhet, att minst 125 tjänstemän, som hörde till länsstyrelsernas personalstat eller som i övrigt kan räknas till samma kategori, flydde till Sverige. Helt naturligt stannade ett antal av de lägre tjänstemännen i rysk tjänst — det var dyrt att fly — medan de högre tjänstemännen flydde tämligen mangrant.¹

Även rättsväsendet i Finland drabbades av flykten. Både från hovrätterna i Åbo och av de

Rulla över flyktingar i Stockholm 1716. RA, ÄK 449:2.

olika domsagornas personal flydde åren 1713—1714 anmärkningsvärt många i sista minuten eller efter redan fullbordad rysk ockupation. Av de 12 hovrättsassessorerna flydde alla,

av de 15 häradshövdingarna 13. Av stadsadministrationens tjänstemän flydde totalt minst 62 rådmän, nämligen 34 från Österbotten, 20 från Åbo och Björneborgs län och sju från Nylands

och Tavastehus län. Lågt räknat flydde hälften av landets rådmän. Post- och tullverkens tjänstemannakår drabbades också hårt av flykten. Minst 13 av totalt 20 postmästare flydde; tullnärer, tullskrivare och s.k. besökare vid tullen flydde i ett antal av 49 personer. Sammalagt visar Johanna Aminoff-Winbergs beräkningar, att omkring 300 statligt anställda civila tjänstemän lämnade landet när ryssarna närmade sig; hur stor deras andel av samtliga tjänsteinnehavare var, är i brist på totalsiffror något osäkert.²

Av minst samma storleksordning var prästernas flykt. Visserligen var det meningen, att endast det högre prästerskapet skulle fly, men paniken grep även många ur det lägre prästerskapet. Till en början flydde prästerna till en närbelägen socken eller ut i ödemarken i hopp om att senare kunna återvända. Först efter 1713 ankom de i stora skaror till Sverige. Från Viborgs stift flydde åtminstone 19 kyrkoherdar (av 74) och 7 kaplaner till Sverige; siffrorna från Åbo stift är 65 kyrkoherdar (av 103) och 73 kapellaner. Dessutom flydde 22 sockenadjunkter och hjälppräster. Totalantalet finska flyktingpräster i Sverige var under stora ofreden 186. Tillsammans med prästerna flydde skolornas och universitetets lärarkår. Åbo akademis tretton professorer lämnade staden tätt följda av 28 av Åbo stifts 43 skollärare. Från det östra stiftet avlägsnade sig endast nio lärare.³

Trots att de flyende tjänstemännen var många översteg de övriga flyktingarnas numerär dem mångdubbelt. De första spontana flyktingarna sökte sig västerut redan år 1706 vid det första ryska belägringsförsöket av Viborg. Flykten skedde oftast mycket brådstörtat och försvårades av att man in i det sista hoppades på att den svenska armén skulle kunna rädda landet. Myndigheterna hindrade dessutom vapenföra män att fly, eftersom dessa egentligen skulle ansluta sig till försvarsstyrkorna. Till en början krävde man

också, att alla flyktingar skulle ha ett pass. Genom passtvång och ryssarnas överraskande landstigning blev t.ex. Helsingforsbornas flykt till Sverige ytterst panikartad. Brist på farkoster längs kusten — de var ofta beslagtagna av armén — var också en försvårande faktor.

Johanna Aminoff-Winberg har utfört komplicerade beräkningar för att utrona flyktingarnas totalantal i Sverige. Dessa uppskattningar baserar sig på de rullor, som finns bevarade i olika arkiv och som i huvudsak anger flyktingmedlens utdelning till finnarna. Dessutom finns det förteckningar över finska ämbets- och tjänstemän som erhållit lön från kronan, en förteckning över flyktingar i Stockholm som erlagt begravningspeng för avlidna släktingar eller grannar m.fl. källor. Källorna är svåra att använda, då de estniska, livländska och ingermanländska flyktingarna förekommer sida vid sida med de finska. Dessutom finns endast de flyktingar som kom i kontakt med myndigheterna registrerade. På basis av de tillgängliga siffrorna fastslår Aminoff-Winberg, att åtminstone 13.831 personer flydde från Finland till Sverige. Över hälften, närmare bestämt 7.981 personer var vuxna, medan barnen var sammanlagt 5.850.

Johanna Aminoff-Winbergs siffror står väl i samklang med samtida uppgifter om flyktingarnas antal. Enligt en uppgift från juni 1715 befann sig 12.000 flyktingar i huvudstaden. I denna siffra ingår också flyktingar från Östersjöprovinserna. Dessutom finns det en uppgift från Västerbotten i oktober 1714, som ger vid handen att flyktingantalet där var 8.000. Många forskare har lagt ihop dessa siffror och framhållit, att fastän ingenting kan sägas med säkerhet kan 20.000 flyktingar var en någorlunda rätt gissning. Johanna Aminoff-Winberg understryker, att sätet att addera de båda siffrorna är en väl enkel metod. I själva verket måste flyktingarna ha varit minst 30.000, då man bl.a. vet, att praktiskt

taget hela Åland låg folktomt, men känner inte till, var i Sverige de närmare 8.000 ålänningarna vistades. Ungefär 2/3 av flyktingarna bör ha utgjorts av allmoge, något över 1/3 av ståndspersoner.⁴

Som det redan har framgått av det ovanstående, slog sig den största flyktingsskaran ner i Stockholm. Men huvudstaden var en dyr plats att leva på och många ville flytta till billigare orter. Passtvånget försvårade även denna flyttningsrörelse, men rätt många lyckades komma till olika städer i Mälardalen. En kanske ännu större del av de finska flyktingarna bosatte sig i Härnösands stift. De flyktingar, som tog sig till Sverige runt Bottniska viken, stannade ofta i någon socken i Västerbotten. Området var fattigt och läget förvärrades av att trupperna, som hade retirerat från Finland, inkvarterades där. Allt som allt fanns det finska flyktingar i större omfattning på många orter i moderlandet: Strängnäs, Västerås, Västervik, Söderköping, Söderhamn, Hudiksvall och Kalmar. Ända till Göteborg sökte sig några flyktingar; andra slog sig ner i Norrköping, dit särskilt Nystads- och Björneborgsborna kom. Raumobor fanns i Stockholm, Norrköping, Östhammar och på landsbygden i det inre av Sverige o.s.v.

Den svenska flyktingpolitiken utformades successivt till att svara mot de allt större problem, som flyktingströmmen förorsakade. På ett tidigt stadium fann man kollekt i kyrkorna och insamlingar med s.k. stamböcker att vara ett lämpligt sätt att få in medel till flyktingarnas uppehälle. Kollekterna uppbars i kyrkorna, medan stamböckerna cirkulerade bland befolkningen, kringburna av betrodda män som samlade in gåvor från de mera välbärgade. Insamlandet med stamböcker intensifierades efter påstötning från Karl XII 1711. Gåvorna från den svenska befolkningen ökade också drastiskt, från 4.474 riksdaler silvermynt år 1707 till 11.605 riksdaler silver-

mynt år 1711.⁵ Kungen ömmade mycket för flyktingarna i sin skrivelse av den 9 mars 1711 från Bender och föreskrev, att de ingalunda skulle återvända till Finland, utan inkvarteras väl i Stockholm och spridas över hela Sverige.

Flyktingsproblemet var så besvärligt, att det blev nödvändigt att tillsätta en utredning för att utstaka riktlinjerna för den svenska flyktingpolitiken. Arbetet skedde inom kammarkollegiet, som ju handhade finansärendena i riket. Utredarna, kamrerarna Börje Hessling och Simon Wingeflycht, sysslade med registrering av flyktingarna och prövning av deras behov, med deras inkvarteringsproblem, flyktinghjälpens finansiering och flyktingmedlens förvaltning. De skrev listor över flyktingar och strök ur dem personer, som borde klara sig utan hjälp, förbjöd flyktingarna att hålla överflödigt tjänstefolk och försökte klara av den kinkiga bostadsfrågan. Något annat sätt att lösa finanserna än kollekterna och insamlingarna med stamböcker kunde utredarna inte finna. Sex årliga kollekt och stamboksinsamlingar skulle äga rum. Rådet gillade utredarnas förslag och det godkändes också av Karl XII.⁶

Nästa steg beträffande hjälpinsatserna var att tillsätta en flyktingkommission, vilket skedde år 1712. Kommissionen fick nio ledamöter — tre från vart och ett av stånden adeln, prästerskapet och borgerskapet. Ingen av dem hade haft någon särskild förbindelse med Finland, men två av dem var tyskar, kommissionens ledare de facto kanslisekreteraren Frans Joakim Ehrenstrahl och tyska församlingens präst Timotheus Lütke-mann. Sammansättningen kan ses som en följd av att många av de första flyktingarna var livländare. Kommissionen organiserade utdelningen av flyktingmedlen till de berättigade, till att börja med ganska glest men sedan regelbundet fyra gånger om året. Den stora flyktinginvasionen från Finland år 1713 sprängde de planerade ra-

marna och kommissionen avgick av okänd anledning.

I mitten av april 1714 utnämnde riksrådet en ny flyktingkommission, denna gång med betydande finska inslag. Ledamöterna blev greve Carl Polus, assessor Lars Carpelan, sekreterare Lars Stierneld, pastorn från Tyska församlingen Georg Johann Conradi, prosten från Helsingfors Johan Serlachius, vice pastorn från Maria församling Johan Croël, handelsmännen Baltsar Musselius och Johan Spalding samt rådmannen Bengt Schening. Sålunda var åtminstone tre i kommissionen Finlandsfödda — Carpelan kom från Åbo, Serlachius från Helsingfors och Johan Croël hade varit regementspastor vid Nylands kavalleriregemente innan han hade tagits till fånga vid Poltava. Visserligen föll Lars Carpelan igenom vid det slutgiltiga utnämmandet av den andra flyktingkommissionen — han ersattes av assessorn Jöns Nordenhielm — men de bägge finska prästerna borgade för att kommissionen hade en god kunskap om de finska flyktingarnas villkor.

Denna kommission fick genast ta itu med den försenade utdelningen av flyktingmedel för 1713. Stora svårigheter tornade upp sig, då insamlingsverksamheten gick allt sämre och då flyktingströmmen nådde sin höjdpunkt vid nyåret 1715. Kommissionen etablerade nu en hjälpverksamhet även i Härnösand med utdelning av medel där. Annars tryckte kommittén hårt på enformighetsprincipen — bidragen bestämdes centralt i dess regi och utdelades direkt i Stockholm till de hjälpbehövande eller deras ombud.⁷ Efter en relativt kort verksamhet avgick även den andra kommissionen den 4 oktober 1715 och en ny, i väsentlig grad identisk med den förra, tillsattes. En ny ledamot blev kammarherren Jacob Cronstedt, som ersatte Nordenhielm.

Flyktingkommissionerna fortsatte alltså under hela 1710-talet sin ojämna kamp med de ständigt

Rödljbande Flyktingars
R U N D A N
Swer sitt långsammas Rårß och Elände/
Med
Edmtuß Bön
Sål den Nådige G U D
Om Befrielse /
Wid närwarande allmänna swårheter /
I följande Sånge- Dicht /
Ett dhret efter wår Frelßares JESU CHRISTI
hugnelige Födelße til Werlden 1718.
På
En långwarig och myckit bedröflig Flycht
yttrad och fogad
Af
ERNEST GESTRINIUS,
P. & P. ifrån de wijsdt aflågne Jäffis Församling i Wiborgs Län.

Stockholm Tryckt Åhr 1718.

Titelbladet till Ernest Gestrinius sorgedikt 1718.

trögt och otillräckligt inflytande flyktingmedlen, som hungrande flyktingar så ivrigt väntade på. I december 1720 utbyttes även denna kommission mot den sista, där kanslirådet Erik Wrangel, kammarherren Carl von Schönfelt, kyrkoherdarna Andreas Mennander och Petrus Holmer, rådmannen Olof Siljeström och handelsmannen Daniel Wiese var ledamöter. De finska intressena representerades mycket skickligt av Mennander, som personligen hade flytt två gånger till Stockholm — år 1710 från Estland och år 1714 från Österbotten. Från och med 1716 var Mennander Finska församlingens kyrkoherde i

Stockholm. Denna kommission fick den ljusa idén att börja insamla flyktingunderstöd i natura, och den goda skörden 1720 bidrog till att spannmålstunnorna hopade sig vid kyrkorna. Att avyttra spannmålet och sända stödet till huvudstaden vållade dock stora problem för prästerna. När den efterlängtnade freden äntligen kom, upplöstes kommissionen under sommaren 1722 och dess kvarvarande insamlingsmedel överfördes till statskontoret.⁸

Utdelningen av flyktingmedel skedde efter principer, som i hög grad avvek från vår tids synsätt på behovsprövning. Flyktingarna indelades i grupper som behandlades högst olika alltefter deras sociala position. I första rummet placerades flyktingar, som i hemlandet haft fasta tillgångar, gods eller gårdar. Dessa personer hade visat en aktningvärd trohet mot kungen och riket genom att fly. De premierades därför framför alla andra med de högsta bidragen. Även mindre förmögna personer, som gjort stora förluster genom uppbrottet, underhölls nödortfärdigt. Adelsmän och andra personer, som i Sverige blivit befordrade till nya tjänster och således var aktivt yrkesverksamma, fick inget generellt understöd, om de inte samtidigt förlorat stora gods. Man försökte alltså något mildra den standard-sänkning, som sådana familjer under alla förhållanden utsattes för i Sverige.

Om däremot en före detta tjänsteman bland flyktingarna inte lyckades få en ny tjänst i Sverige, skulle han fortsätta att lyfta sin lön genom statskontoret. Inkvarteringsbidrag samt ett mindre underhåll kunde trots detta utbetalas ur flyktingmedlen. Handelsmännen ansågs däremot vara en privilegierad grupp bland de landsflyktiga, eftersom de ofta hade kontanta medel med sig. De uteslöts därför helt från flyktinghjälp. Hantverkare fick inte heller bidrag, då de kunde fortsätta med sitt yrke i Stockholm. Helt uteslutet var vidare allt »ungt och friskt folk», som kun-

de ta tjänst hos svenskarna och på så sätt klara av sitt uppehälle. De allra svagaste, »de fattiga, bräckliga och vanföra flyktingarna», behövde enligt tidens synsätt inte heller någon flyktinghjälp, eftersom de var berättigade till att bo i de ordinarie fattighusen i Stockholm.

Den svenska flyktinghjälpens på 1700-talet gick sålunda ut på att rädda förut välsituerade, men efter sin flykt helt utblottade personer. På dem koncentrerades medlen i mycket hög grad. Om dessa trofasta och fosterländska personer skulle lida nöd i moderlandet, skulle det verka demoraliserande på hela samhället, ansåg man. Alla välbärgade skulle då hellre ge sig under ryssarna än lyda den svenske kungen.

I verkligheten kunde flyktingkommissionerna inte hålla fast vid sina principer. Fattighusen svalde inte de bräckliga och sjuka flyktingarnas stora massa, hantverkarna fick inte arbete i Stockholm, handelsmännens kontanter tog ett tvärt slut och nöden grinade överallt bland änkor och barn. I själva verket fick man börja dela ut ur hjälpkassorna, åtminstone under den tid samhällets ordinarie hjälpinsatser behövde få på sig för att börja fungera. Särskilt besvärligt var det med »det unga och friska folket», som med alla sina krafter i behåll belägrade kommissionen under oväsen och klagomål över sin hunger. Så fort ridarhusets dörr öppnades — kommissionen hade under vissa tider sitt huvudkontor där — strömmade dessa flyktingar in under stort tumult. För att dämpa oron var man då tvungen att ge ett litet bidrag till var och en. På det sättet blev flyktinglistorna ganska fylliga även i socialt hänseende och visar en stor provkarta på olika slags finnar, som vistades i Stockholm.

Rullorna över bidragen är en mycket intressant lektyr, inte minst ur personhistorisk synvinkel. Till de första mera omfattande rullorna hör tre, täckande åren 1712—1714, var och en upprättad för ett år, som förvaras i Stockholms stadsarkiv

och i dubblettexemplar i flyktingkommissionens arkiv i svenska riksarkivet. De anger understödstagarens namn och titel samt eventuella andra i samma matlag varande familjemedlemmar, och givetvis vilka summor vederbörande lyft. Tyvärr framgår långtifrån alltid varifrån bidragstagaren kom, men listan kan i gengäld innehålla allehanda intressanta kommentarer, t.ex. »Anders Agricola, en student, har svag syn» eller »Anna Persdotter, bagaren Gabriel Anungis eller Peldolas enkia. Krympling med 1 barn» eller »Baltzar Valentinsson, borgmästare med hustru och 7 barn ifrån Vekelax», eller »Henrik Belterus, förlamad skomakare med des hustru 2 barn».⁹ Avskriften i riksarkivet omfattar 49 foliosidor och tycks i allt väsentligt vara likalydande med originalet.¹⁰ Den innehåller namnen på mer än 1200 flyktingfamiljer och har sedan länge varit en viktig källa för den genealogiska forskningen.¹¹

Ungefär samtidig är den första rullan avseende flyktingar från Finland i Härnösands stift från år 1715, som också förvaras i riksarkivet.¹² Den anger de i de olika församlingarna insamlade kollektmedlen samt vilka som erhållit dem och när. Rullan är såtillvida av något bättre kvalitet, att den också relativt ofta innehåller uppgifter om varifrån flyktingarna hade kommit. På förteckningens första sida tronar en hel skara präst- och skolfolk från Österbotten, tillsammans med nylänningar av samma slag, särskilt från Borgå. Men även en hel del fattigare människor finns med, t.ex. »Mats Matsson, dräng från Närpes», »Christian Johansson, bonde från Nykarleby», »Henrich Nordström, cantzelie påst från Helsingfors», »Beata, en piga från Vasa», »Stina Palm, tullskrivareänka från Brahestad» o.s.v. I genomsnitt tycks de flyktingar, som slagit sig ner i Härnösands stift, ha haft en ringare social ställning än flyktingarna i Stockholm.

En mera uttömmande registrering av de fin-

ska flyktingarna i norra Sverige är från tiden 1718—1721 och ingår i Härnösands domkapitels arkiv.¹³ Det är fråga om kollektinkomster, som har successivt utdelats till hundratals behövande från och med den 2 april 1718 till strax före krigsslutet. Dessa kollektlistor är av mycket god kvalitet genom att de säger, varifrån flyktingarna kom, var de för tillfället vistades och också, hur hushållen såg ut. Spridningen av flyktingarna till Sundsvall, Härnösand och den omkringliggande landsorten är med hjälp av denna källa möjlig att utreda. Som väntat, dominerar folk från Österbotten stort bland flyktingarna, men också östra Finland från Viborg till Borgå och trakterna däromkring förekommer ofta som flyktingarnas ursprungsort. Västra Finland, särskilt Åbotrakten, förekommer däremot mindre ofta. Ofta bor flyktingarna från en ort tillsammans i stora grupper, i vilka fattiga prästänkor, officersfruar med stora barnkullar, borgare med hela familjer och hantverkare med små barn samlas om utrymmet i de tränga norrländska stugorna. Många är svårt medtagna efter striderna och fiendens plundringar och förtryck. Det syns av de uppräknade blesyrerna klart, att åtskilliga har flytt först en tid efter den ryska ockupationens fullbordande. Sålunda sägs det t.ex. om bonden Isak Bengtsson från Limingo, att han var av fienden »plundrad, piskad och bränd» och om Mats Isaksson från Uleå att han blivit av ryssarna »två gånger illa slagen».¹⁴

Många av flyktingarna hamnade på rena landsbygden. Sålunda går det att utläsa ur kollektlistan, att Tuna socken härbärgerade år 1717 ett antal ganska stora flyktingfamiljer, nämligen borgmästaren Vikmans familj (ovisst varifrån) med fyra barn i »ett slätt tillstånd», pastorsänkan Anna Brodsenias familj från Nyland med sex omyndiga barn, handelsmannen Lorentz Strengs familj från Helsingfors »med många små barn» samt några ensamflyktingar som skraddaren Jo-

han Cremmer från Nyenskans, som hade varit 15 år på flykten, köpmandottern Elsa Vahl från Borgå, som var »fader- och moderlös», samt den utfattige bonden Johan Olsson från Österbotten.¹⁵ I Njurunda socken bodde under samma år borgmästaränkan Catharina Gudzaea från Vekelax och löjtnansfrun Ebba Cromell från samma ort, vars man var fången i Ryssland, samt fyra bönder med familjer från Malax, och dessutom en guldsmedsänka med två döttrar från Uleåborg och en dotter till en kvartersmästare från Tavastehus regemente.¹⁶ Långt borta i Sidsjö socken satt tio hushåll bestående av bönder och småborgare från Torneå, Uleåborg, Jakobstad, Närpes, Pedersöre och Vörå.¹⁷

I städerna var finnarna vida talrikare. Sålunda vet man om Härnösand, att där bodde 1717 omkring 70 hushåll, som var berättigade till kollektmedel, totalt betraktat säkerligen några hundra flyktingar. De kom till övervägande del från Österbotten (från Nykarleby, Vasa, Pedersöre, Uleåborg o.s.v.) men även någon viborgare och ett par kvinnor från Riga rymdes i gruppen.¹⁸ Några år senare, 1720—1721, hade de bidragsberättigade flyktingarna från Finland krympt till ett knappt tiotal, vilket närmast återspeglar bristen på medel att dela ut, eventuellt också den påbörjade återflyttningen.¹⁹

Även i Uppsala domkapitels arkiv förvaras listor över finska flyktingar, som vistades i de norra delarna av ärkestiftet, Gästrikland och Hälsingland. Dessa rullor är från år 1719 och de omfattar flyktingarna i Bollnäs, Alfta, Arbrå, Järvsjö, Färila, Ljusdals, Delsbo, Bergsjö, Gnarps, Harmångers, Jettendals, Rogstads, Forsa, Tuna, Enångers och Njurångers socknar och Hudiksvalls stad samt i Simtuna kontrakt, Övergarns socken och Tierps prosteri i Uppland. Eftersom det är fråga om ett mycket stort område förekommer finnarna i små grupper på maximalt 10—15 hushåll bland den svenska befolkningen.

Många av dem förefaller ha varit ytterligt utblottade efter sin långa resa. Sådana utfattiga personer är t.ex. »fiskaren Matz Ohlsson ifrån Pereno sochn med dess uthgamble siuklige hustru (som ej) förmår serdeles arbete göra» (i Alfta), eller »Sal. Regementz Pastorens vijd Åbo lähns Infanterie Regemente Hr. And. Keckonii änckia Mad:e Christina Stahl med en dotter. (Hon) ähr alldeles fattig och medellös» (i Ljusdal), eller »Maria Hiälte, sal. Fendr. Bergs änckia med 2:e små barn. (Hon) äger intet tilgå» (i Forsa). Den enda något större koncentrationen av Finlandsfödda i området fanns i Hudiksvall, där rullan avslöjar 21 finska familjer, som uteslutande var österbottningar och kom från Kristina, Vasa och Kalajokki. De finnar som förrrat sig ända ner till norra Uppland är enligt rullan enstaka fall, som t.ex. vicepastorn Bartholomaeus Lizelius' lille son från Karkku, som efter föräldrarnas död hade tagits om hand av prästen i Västerlövsta församling och placerats hos en fru i trakten. Den enda litet större gruppen fanns i Övergran, där en skara ålänningar uppehöll sig. Bland de fåtaliga ny-länningarna i denna trakt märks mönsterskrivaren Petter Strömberg, som flytt ur ryskt fångenskap och som nu var så medellös, »att han med bettlande sig försörja måste».²⁰

De något senare flyktingarna i Stockholm är förhållandevis noga registrerade i en stor rulla i flyktingkommissionens arkiv, som upptar underhållsmedlens utdelning år 1716.²¹ Källan är givande, eftersom den också innehåller flyktingarnas egenhändiga kvitton i en stor mängd. De berättar ofta i en kärnfull form om genomgångna lidanden och nuvarande elände, och fastän man måste ta hänsyn till att ändamålet ofta »helgat» uttrycken utgör de en skakande lektyr.

Ett viktigt centrum för finnarna vid sidan av Stockholm och Härnösand uppstod under flyktingåren i Strängnäs. Redan år 1715 talar man om en »finsk församling» i denna stiftsstad.

Stommen till denna »församling» utgjordes av finska flyktingpräster, som levde i staden under mycket varierande villkor; några av dem hade små hushåll, medan andra däremot var nödsakade att underhålla en familj på 10—12 personer. Totalt uppgick de finska prästernas och deras anförvantes antal till omkring 40 personer. Släkterna Juslenius, Gadolin, Packalenius, Lignipaeus m.fl. var representerade i denna grupp. Biskopen och domkapitlet i Strängnäs hjälpte sina ämbetsbröder direkt och denna hjälp kom att omfatta även andra flyktingar, som så småningom samlades i staden. Allmogekvinnorna och -männen i Strängnäsgruppen kallas endast vid sina förnamn (t.ex. »flyktige Fredriks hustru», »flyktingpigian Maria Persdotter», »flyktiga Finlandshustrun Brita») varför det är svårt att veta, varifrån de kom och vad de hade för ställning i det lilla flyktingsamhället.

Flyktingarna i Strängnäs hade egna gudstjänster — åtminstone till en del på finska — som arrangerades av professorn från Åbo Gabriel Juslenius, kyrkoherden från Pyhämaa Gregorius Gottleben eller komministern från Nådendal Jakob Gadolin. Deras »församling» var självständig endast i fråga om gudstjänsterna och utdelningen av Herrens nattvard, men ingick i övrigt i Strängnäs domkyrkoförsamling. Många av församlingsborna arbetade i för dem främmande yrken för att hanka sig fram. Sålunda arbetade apologisten Wrang med bokbinderi. Naturligtvis sökte de också lediga befattningar i Sverige, och Gabriel Juslenius lyckades 1717 bli kyrkoherde i Botkyrka, Jakob Garvonius 1715 kyrkoherde i Fogdö, Kristoffer Lignipaeus 1715 predikant vid hospitalet i Strängnäs o.s.v.

Utanför Strängnäs i det mellansvenska stiftet bodde också talrika flyktingar, som domkapitlet försökte hjälpa. De brevväxlade ofta med sina välmenande hjälpare och en serie mycket gripande skrivelser har av den anledningen bevarats

i domkapitlets arkiv. De mest tragiska livsöden rullas upp i dessa brev, som skildrar många prästers och tjänstemäns etappvisa flykt från östgränsen till moderlandet, hur flyktingarna i flera repriser hade fallit i ryssarnas händer men ändå räddat sig och fortsatt med sin flykt. Men bland flyktingarna fanns det också kverulanter, som inte nöjde sig med vad de fick. En sådan var före detta kapellpredikanten från Kumlinge på Åland Kristiern Björkrot, som bråkade länge och väl med domkapitlet i Strängnäs om flera tillfälliga tjänster som nådeårspredikant, vilka kapitlet vägrade honom med motiveringen, att ingen fattig prästänka kunde underhålla honom och hans stora familj med husrum, mat, dryck, värme och skjuts. Dessutom ansåg Strängnäsprästerna, att Björkrot hade det bra som friherrinnan Bondes huspredikant på Säby gård i Aspö. Visserligen hade han det litet besvärligt, men inte alls som de gamla gråhåriga prästerna med sina stora hushåll, som hade det vida sämre i flyktingskap än han.^{21b}

Många av flyktingarna avled under sin långa vistelse i Sverige och fick sålunda aldrig uppleva den glada dag, då man kunde återvända till Finland. För Stockholms del känner man till namnen på de döda i Katarina församling, där kyrkoverifikationerna innehåller kvitton avseende erlagda gravpenningar för tiden 1710—1721. På dessa kvitton står datum, den avlidnes namn, hemort och ålder. En stor del av uppgifterna gäller flyktingarnas spädbarn, som hade dukat under för olika sjukdomar i huvudstaden.²²

En del återvändande finnar har i sin tur registrerats i rullor, som ingår i arkivet efter kommissionen angående trupptransport till Finland 1721. Detta arkiv innehåller 16 listor omfattande minst 1013 flyktingar, som anmälde sig för återtransport till sitt hemland, när möjligheterna åter öppnade sig efter ryssarnas återtåg. Listorna upptar finnar från Mellansverige, främst från Stock-

holms omgivningar. Orter som Vaxholm, Svartsjö, Höcksta, Sala, Köping, Arboga, Västerås, Strömsholm och Kalmar är representerade i materialet. De längst bort boende flyktingarna som nämns är häradshövdingen Peter Longe från Halmstad och borgmästaren Herman Ross från Göteborg.

Majoriteten bland de återvändande flyktingarna var kvinnor och barn; det är möjligt, att männen hade återvänt på eget bevåg något före de ordnade transporterarnas igångsättande. Annars omfattar förteckningarna ståndspersoner, officerare, präster och lärare samt stadsborgare, bönder och tjänstefolk. De flesta hade sina hem vid de finska kusterna eller i skärgården.²³

Hur flyktingarna upplevde den svåra tid, som de fick tillbringa borta från sina skövlade hem, hos främmande människor i moderlandet, ätande det bröd som välvilliga enskilda eller kronans kommissionärer utdelade till dem, syns i talrika klagoskrifter och -dikter, som finns bevarade från det stora krigets tid. Ibland har dessa dikter alldeles uppenbart tillkommit på uppmantran av myndigheterna, som ville, att den ryska occupationen skulle skildras i skrämmande färger för hemmapubliken. Men många gånger skrev finnarna ur hjärtats djup, naivt och utan praktiska avsikter, om sin stora olycka. En sådan tillfällighetspoet var kyrkoherden från Jäskis Ernest Gestrinus, vars långa flykt varade till år 1724, då han äntligen återkom till sin församling, som nu tillhörde Ryssland. Gestrinus trivdes emellertid inte längre i Karelen utan återvände snart tillbaka till Sverige, där han med tiden blev kyrkoherde i Tuna och Storby församlingar. Så här skrev han år 1718 om sitt flyktingöde i dikten »Nödlidande flyktingars klagan över sitt långsamma kors och elände»:

*Vij ha måst långt och länge flychta
Från huus och hem/ från godz och land/*

*Som för oss äro nu tillychta
Med vår ankomna fiendz hand/
Sen han alt annat fåt til rof/
Hvad vij nu skulle ha behof!²⁴*

Daniel Juslenius, fennofilen i landsflykt

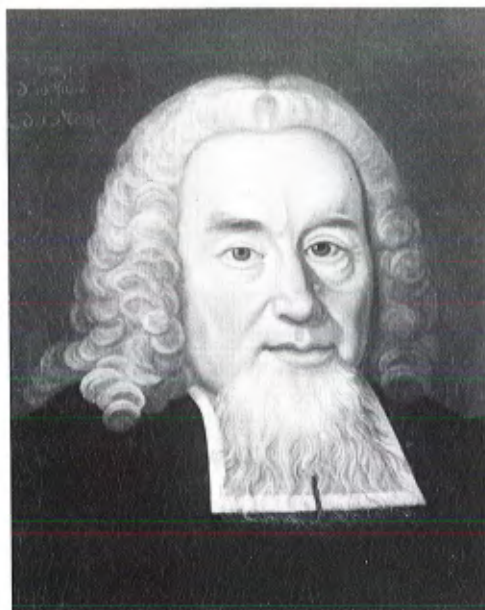
Till flyktingarna från Finland under det stora nordiska kriget hörde professorn i hebreiska och grekiska vid Åbo universitet, Daniel Juslenius. Den store fennofilen tillbringade åren 1713—1721 i moderlandet, oavbrutet sysselsatt med humanistisk verksamhet och fosterländskt skriftställer.

Juslenius kände till Sverige väl sedan sin ungdom. Som 25-årig student i Åbo hade han år 1701 gjort en resa till Stockholm och Strängnäs, formellt som informator åt de unga adelsbröderna Samuel och Magnus Åkerhielm, vilka studerade en tid hos lektorn i gymnasiet i Strängnäs Inge-mund Bröms. Dessutom knöt Juslenius förbindelser med biskopen därstädes Johannes Billberg. Vistelsen i moderlandet varade ungefär ett halvår.

Före sin första Sverigeresa hade Juslenius författat en patriotisk skrift, *Aboa vetus et nova* (Det gamla och nya Åbo, 1700). Han ville koppa ihop Åbos invånare, finnarna, med vendarerna och vandalerna och föra sålunda deras stamträd in i senantiken. Han gav i sin skrift finnarna en idyllisk forntid, under vilken detta folk hade utmärkt sig både i folkpoesi och krigiska bedrifter. Avhandlingens förhållande av Åbo med omnejd låg i linje med övriga svenska stadsbeskrivningar, som utmynnade i en landshistoria, t.ex. Johan Runius' »Nimrods Skiäckta».¹

Efter återkomsten, då Juslenius livnärde sig på sysslan som konsistoriesekreterare, tillkom *Vindiciae Fennorum* (Finnarnas försvar, 1703), ett exempel på tidig, fennofil sinnesinriktning, förmodligen i hög grad utsprungen ur stämningarna vid Åbo akademi, som försökte hävda sin egenart vid sidan av rikets övriga fyra universitet. Detta akademiska disputationsalster riktade sig mera explicit mot finnarnas belackare och avundsmän. Skriften behandlade Finlands ekonomiska blomstring, finnarnas intellektuella gåvor och lärda kapacitet, folkets karaktär m.m. och lade i dagen en mycket stor, men helt okritisk beläsenhet i den lärda litteraturen. Av allt att döma verkade Daniel Juslenius' bägge skrifter upplyftande på hans landsmän, som åberopade dem länge och flitigt i skilda sammanhang.

Juslenius' andra Sverigeresa skedde vid mogen ålder och i betydande samhällsställning, som en välbärgad och stadgad professor. Han bröt upp i likhet med sina ämbetsbröder den 27 augusti 1713, dagen före ryssarnas intåg i Åbo. Därvid lydte han kungens uttryckliga order att utrymma landet inför den annalkande fienden. Av sin flykt har Juslenius lämnat en oerhört dramatisk skildring i arbetet *De miseris Fennorum* (Om finnarnas lidanden, 1715). »Flykten skedde för de flestas del så plötsligt, att man inte hade tid att samla ihop sina ägodelar, knappast ens att skyla sina barn med kläder», skrev han. »Vem som hade en farkost, valde sjövägen, vem som hade en häst, sporrade den, vem som ägde oxar, spände dem framför vagnen, vem som endast ägde ett par snabba ben, litade på dem vid sin flykt». Som en gång Aeneas vandrade Åboborna ut ur sin stad bärande sina barn på axlarna och ledande de större vid handen; de som kom senare tryckte folkmassan framåt på vägarna; havande kvinnor födde sina barn i oxkärorna eller på dikeskanterna. Juslenius själv hade valt sjövägen och kom längs kusten till Pedersöre, varifrån han

Porträtt av Daniel Juslenius, okänd konstnär av Lorenz Pasch d.ä:s skola. Foto Museiverket.

fortsatte flykten till lands norrut med sin hustru, två äldre piltar och ett endast tre dagar gammalt dibarn, som avled efter ankomsten till Torneå den 1 december 1713.

Helt utan samvetsbetänkligheter lämnade Juslenius inte sin fosterbygd. Han skriver om biskop Gezelius' flykt, att en prästman inte borde för världsliga händelsers skull svika sin plikt mot sina församlingsbor, inte fly för rädslans skull. Han säger dock, att Gezelii och de andras flykt skedde under allmänna opinionens tryck, som krävde, att de ledande männen skulle sätta sig i säkerhet. Av allt att döma hade Juslenius varit innerst inne mycket vacklande inför sitt beslut att fly, innan fruktan för ryssarna tog över.

Framtiden i Sverige tedde sig mörk. Juslenius kunde inte räkna med att erhålla en med sin gamla syssla likvärdig befattning, en professur, i moderlandet. Väl framme i Stockholm hade han sålt

sina medhavda värdeföremål och fick sedan för-gäves springa hos olika förmögna handelsmän och tigga om lån, något som de ogärna ville bevilja till en så fattig flykting som han. Hur Juslenius med familj överlevde det första flykting-året i huvudstaden är ovisst. Han tycks emellertid nästan genast ha satsat all sin energi för att komma i besittning av den lektorstjänst i välta-lighet och poesi vid gymnasiet i Västerås, som i början av 1714 hade blivit vakant. Domkapitlet lämnade hans ansökan dock helt utan åtgärd, och nämnde inte ens hans namn i det tillsättningsför-slag, som kom från Västerås till huvudstaden. Genom att samla allt sitt mod vände sig Juslenius därför till Karl XII:s gunstlig, greve Gustaf Cronhjelm, med en lång skrivelse på latin, där han målade upp sin situation i de mörkaste fär-ger. »Är det rätt att olyckan bestraffas?» var hans slutkläm. Brevet ledde till önskat resultat, och Karl XII utnämnde Juslenius till det sökta lektoratet genom ett brev daterat i Stralsund den 11 mars 1715. För att beveka Cronhjelm hade supplikanten påmint honom om att grevens ge-mål, Maria Wallenstedt, var dotter till en före detta kansler vid Åbo universitet. Genom att slå på den finska strängen i den mäktige gunstling-ens hjärta gjorde Juslenius sin lycka i Sverige.

Också många andra framstående flyktingar från Finland fick på kungens befallning nya, i regel förhållandevis låga, tjänster i moderlandet. De lokala myndigheterna var ofta avogt inställ-da och menade, att flyktingarna inte borde söka sig till befattningar, som var under deras värde. Ur Juslenius' bekantskapskrets fick t.ex. lektorn i Åbo Andreas Degerman 1716 rektoratet i Vä-sterås trivialskola; kollegan i Åbo Jakob Haart-man blev samma år kollega vid skolan i Köping; kaplanen Thomas Betulinus från Österbotten er-höll 1716 ett vikariat i Kärrbo; Lars Tammelin avancerade 1717 till kyrkoherde i Färnebo; Per Prochaeus, kaplansson från Paltamo, utnäm-

des 1716 till hjälppräst i By församling och Da-niel Juslenius' egen bror, justitieprofessorn Gab-riel Juslenius fick efter en vistelse i Strängnäs slut-ligen en kyrkoherdebefattning i Botkyrka, såsom nämnts tidigare.

Daniel Juslenius gjorde hösten 1715 sitt inträ-de i Västerås med ett långt latinskt föredrag på 26 foliosidor *De miseris Fennorum*, som de ar-ma gymnasisterna och domkapitlets herrar fick lyssna på. Grundtanken i detta väldiga tal var, att finnarnas olyckor inte berodde på ett gudom-ligt straff för deras synder — vilket många an-såg i Sverige — utan var tvärtom helt oberoende av hur folket i Finland hade levt. Därför prisade Juslenius sida upp och sida ner finnarnas lojalitet mot Sverige, deras mångsekellånga trohet mot moderlandet. Han beskrev finnarnas exempellösa tapperhet i Sveriges alla krig på ett sätt, som kom att bilda skola i den senare historieskrivningen. Mot denna bakgrund var den pågående ockupa-tionen av Finland ett oförtjänt och orättvist straff. Fastän finnarnas fria vilja endast erkän-de den svenska kungens överhöghet, levde de un-der en grym tyranns våld, och de ur helvetet lös-släppta kosackerna pinade dem på alla sätt. Män-nen tvangs till krigstjänst mot sitt fosterland och fördes i stora skaror ut ur Finland, kvinnorna födde barn åt de trolösa ockupanterna. Den som satte sig till motvärn torterades på ett fruktans-värt sätt: de lemlästades till döds med all den upp-finingsrikedom, som ryssarna kunde uppvisa i sådana sammanhang. Med en skildring av rys-sarnas grymheter försökte Juslenius på allt sätt väcka medlidande och lyckades även i sitt uppsåt.

Daniel Juslenius' inträdestal i Västerås 1715 är det första alstret, som introducerade bilden av finnen som tapper men blödande och lidande för-kämpe för det svenska riket. Denna bild kom att dominera svenskarnas Finlandssyn från 1700-talet till Runebergs »Fänrik Ståls sägner» och som överskuggade en äldre uppfattning om

finnarna som ett ganska harmlöst, något enkelt släkte i rikets periferi. Slutet av Juslenius' anförande innehöll mycket prisande av Karl XII och riktade sig troligen mot domkapitlets medlemmar, som inte hade velat ge honom hans nya tjänst — ett förhållande, som majestätet hade rättat till.

Trots att den finske professorns entré i Västerås i någon mån skedde i motsättningarnas tecken visade han sig snart vara både en skicklig och uppskattad pedagog och duktig skolpolitiker. Sålunda blev han den 18 december 1717 utsedd till gymnasiets rektor och skötte rektoratet som föreskrivet var under ett år. I denna egenskap kämpade Juslenius mot allehanda försummelse, bl.a. mot oskicket att lektorerna struntade i skyldigheten att då och då disputera inför skolgossarna, ja, t.o.m. slingrade sig, när det gällde att hålla inträdes- och andra tal. Dessutom ägnade rektorn sin tid åt gymnasiets ekonomi, som var mycket ansträngd under krigsåren. Ännu mera betydelsefull var hans arbete med att kommentera 1693 års skolordning, eftersom hans idéer i viss mån satte sina spår i nästa skolordning, den från 1724.

Som utmärkt talare uppträdde Daniel Juslenius åtskilliga gånger från gymnasiets kateder under sina flyktingår. Man känner till fem av hans tal: ett till minnet av biskop Gezelius, ett med anledning av kröningen av Ulrika Eleonora, ett till att hedra Fredrik I:s trontillträde, ett till att fira reformationens 200-årsminne och ett med anledning av fredsslutet med Ryssland. I sina tal berörde lektorn i värtalighet utan rädsla de viktigaste tidsfrågorna, tog ställning till de politiska avgörandena i rikets topp och hälsade freden med glädje och tillfredsställelse. Men han deltog också i tidens teologiska strider, och hans biograf har kunnat påvisa, att en anonym stridsskrift i det s.k. Folcherska religionsmålet från 1716 med stor sannolikhet har författats av Juslenius.

Dessa teologiska intressen hängde förmodligen ihop med Juslenius' strävan att få någon bättre betald syssla i Sverige. Han sökte 1717 kyrkoherdebefattningen i Hedemora, ett av de bäst inbringande pastoraten i stiftet, tillsammans med hela sex finska flyktingar. Finnarnas uppträdande i Västerås stift väckte allmän rädsla bland prästerskapet och biskopen Iser gjorde sitt bästa för att hejda dem och skrev, att stiftet måste »sparas» från ytterligare finnar. Dessutom deltog Juslenius i det arbete, som Åbo universitets konsistorium återupptog i exilen 1720 och sökte professuren i teologi vid denna nedlagda läroanstalt, fastän han sedermera återtog sin ansökan till förmån för sin bror Gabriel. För att kunna komma in fråga lät han biskop Iser prästviga sig i Västerås den 18 oktober 1720.

Man vet, att Juslenius umgicks mycket med de övriga finska flyktingarna; han säger i sin ovan citerade skrivelse till greve Cronhjelm, att hans hem var de nödställda finnarnas samlingspunkt och tillfälliga inkvarteringslokal. Det är sannolikt att det gemensamma ödet sammansvetsade de olycksdrabbade landsmännen och betydde mycket för den måttfulla nationalkänsla eller stolthet, som kan märkas senare i Åbo universitets hägn.

Finlands återuppbyggnad blev ett allmänt diskussionsämne i Sverige ju närmare fredsslutet kom. När kommerskollegiet hade bett om ett utlåtande om saken av professorn och rektorn vid Uppsala universitet Israel Nesselius, vände sig Juslenius den 23 januari 1720 till denne och framlade sin syn på saken. Skriften är helt fri från all aggressiv nationalism och pläderar för en rad åtgärder för att Finland och Sverige åter skulle kunna växa ekonomiskt samman och för att »det från folk och få öde landet» igen skulle börja blomstra. Eftersom Juslenius trodde, att folkbristen i Finland var större än vad som var fallet rekommenderade han också svensk kolonisation

av landet och försäkrade, att nykomlingarna trots språket skulle välkomnas i de finska bygderna.

Efter fredsslutet i Nystad 1721 fick de finnar, som erhållit tjänster i Sverige, välja om de ville kvarstanna eller återflytta till Finland. För Juslenius' del var valet självklart. Han deltog för sista gången i gymnasiesammankomsten i Västerås den 13 juni 1722, tog avsked av sina kolleger och satt redan den 8 augusti 1722 i det första konsistoriesammanträdet i Åbo, som för övrigt bevisades av endast tre professorer och akademiens skattemästare. Västeråstiden förblev emellertid i kärt minne för Juslenius under hela hans levnad. Han fortsatte att brevväxla med sina vänner i Sverige och berörde i sitt inträdestal till teologiprofessuren 1727 sin vistelse i Västerås med stor värme: han hade levt lycklig trots sin ställning som flykting i den goda staden, hos de goda människorna:

*O dulcis exilii portus Arosia!
quam est mihi svavis memeria Tui!*

(Å du ljuva min exils skyddshamn Västerås!
hur härligt är ditt minne för mig!)

På sin ålderdom blev Daniel Juslenius på nytt flykting i Sverige. Som biskop i Borgå stift deltog han i augusti 1742 i riksdagen i Stockholm, då dörren slog igen i form av en ny rysk ockupation av Finland. Ett antal finska flyktingar sökte sig även denna gång till Sverige, men flykten hade inte samma omfattning och varaktighet som under den stora ofreden 1713—1721.

Biskop Juslenius hade också för avsikt att efter freden 1743 återvända till sitt fosterland, men en allmän trötthet och missmodighet fick honom att dröja kvar i huvudstaden. Han hade under hattarnas krig 1742—1743 förlorat både sin egendom och sina inkomster, vartill kom en debatt om en ny stiftsorganisation i Finland, som skulle ha betytt att biskopsstolen skulle flyttas från

Borgå till Gamlakarleby i Österbotten. En sådan ändring i livssituationen föreföll för påfrestanden för den 67-årige mannen.

Därför sökte Juslenius i mars 1744 en befattning i moderlandet, biskopstjänsten i Skara, och blev också utnämnd. Vid Västgötagränsen togs han och hans stora familj hösten 1744 emot av stiftets prästerskap med vackra ärebetygelser. I biskopsgården — som ännu beboddes av den föregående biskopens änka — satte Juslenius full av iver igång med arbetet i sin nya tjänst, som i motsats till förhållandena i Borgå föreföll att vara både lättskött och välavlönad. Han njöt av att kunna etablera sig i ett fredligt och välmående hörn av riket, mitt bland glada och välkommande människor. Juslenius hade sedan gammalt en vän i grannstiftets biskop Andreas Rhyzelius i Linköping, som hjälpte honom med råd och dåd.

Emellertid betydde den höga åldern att den nya biskopens ämbetsgärning i Skara blev ganska måttfull. Visserligen offrade Juslenius mycket tid till biskopsvisitationer och reste flitigt runt på landsbygden, förde ständigt krig mot allmogens olika laster, dryckenskap och vidskepelse, samt försökte blåsa nytt liv i fattigvården och rycka upp barnskolorna ur deras slummer. Han kämpade också för höjande av prästerskapets kunskapsnivå och var en fruktad tentator vid prästexamina inför Skara konsistorium. Också i fråga om den herrnhutiska väckelsen i stiftet visade den gamle biskopen en ovanligt ettrig kampanda för att försvara den rätta och rena tron. Men i övrigt lät Juslenius det mesta förbli vid det gamla, skötande sitt arbete pliktstroget men ganska trögt, bortsett det litet livligare mellanspel, som deltagandet i 1751—1752 års riksdag i Stockholm betydde.

Tillsammans med Daniel Juslenius bosatte sig hans stora familj i den svenska biskopsstaden. Juslenius hade sammanlagt 20 barn av sina bå-

da äktenskap, och fastän många av dem dog unga, var det ändå många friska flickor och gossar som samlades till den gemensamma morgon- och aftonandakten i biskopshuset. Husfadern var i hemförhållandena gladlynt och vänlig, och de svenska gästerna kom länge ihåg hans finlandssvenska accent — han talade givetvis *cum articulatione Fennice* — när han berättade historier för dem. Juslenius ansågs också vara till envishet hederlig och rätlinjig och hans vän Rhyzelius förebrådde honom ibland för denna hans egenskap. Detta gjorde honom emellertid omtyckt i vida kretsar, och när han dog i kallbrand den 17 juli 1752, sörjde hela stiftet honom. Han begravdes i Åsaka kyrka i en grav nära predikstolen, men när hela kyrkan numera är riven, är det omöjligt att veta exakt var fennofilens kvarlevor vilar i svensk jord. Gravstenen men latinsk text har sedermera fastmurats i den nya kyrkans sakristia.

Juslenius' änka flyttade efter makens död tillbaka till Finland och bosatte sig i Ingå. Ett par av barnen stannade däremot i Sverige, nämligen dottern Margareta, som gifte sig med kyrkoherden i Lidköping Vilhelm Karl Victorin och sonen Samuel, som blev lektor i filosofi vid Skara gymnasium.

Jacob Frese, vemodets och hemlängtans poet

De historiska källorna från äldre tid innehåller i regel ingenting om de inflyttade finnarnas känslor och stämninglägen efter bosättningen i moderlandet. Hur trivdes de i den nya miljön? Längtade de tillbaka och ångrade sitt beslut eller fann de sig snabbt tillrätta i Sverige? Om detta vet vi praktiskt taget ingenting.

Som ett undantag kan därför viborgaren Jacob Frese lyftas fram. Han anlände till Stockholm 1711 tillsammans med tusentals andra finska flyktingar och levde där fram till sin död 1729. Där verkade han som kanslist i inrikesvilexpeditionen i små omständigheter, som »ungkarl utan tjänstefolk», tidvis svårt sjuk i återkommande »skälvosot» och slutligen döende i lungtuberkulos. Under sin Stockholmstid skrev Frese oavbrutet dikter, i vilka det sentimentala vemodets klang förenar sig med glädje över den tröst som religionen skänker. Han var den mest subjektiva av den svenska senbarockens diktare, men rätta betraktad som förromantiker. Man har menat, att i Freses djupt pessimistiska livsåskådning ekade den finska melankolin för första gången i svensk poesi, men antagandet är djärvt, eftersom mycket kan förklaras med författarens återkommande sjukdomsanfall.

Jacob Frese var framför allt exilförfattare. Han föddes i Viborg omkring 1691 som fjärde son till rådmannen Jochum Frese och Barbara Ruuth, som båda tillhörde stadens tyska borgerskap. Den förmögne fadern hade bedrivit studier i Åbo och Amsterdam, men det välbeställda hemmet i ett patricierhus nära Viborgs hamn kom på obestånd, när han oväntat avled år 1700; den känslige Jacob fick som mycket ung uppleva den tyska köpmannakulturens kollaps i dysster begravningspompa och den fromma men förföljda pietismens intåg i hemstaden.

Jacob inskrevs tillsammans med sina bröder Hans och Mårten i Åbo akademi 1703, men man vet ingenting om deras studieinriktning. Den äldste brodern Mårten blev med tiden karolinsk officer och Hans etablerade sig som köpman i Stockholm. Av Jacob Freses penna har några obetydliga tillfällighetsverser bevarats från studietiden; inte mycket i dem låte ana en framtida författarförmåga. Först efter det att Frese tillsammans med skaror av flyende landsmän hade

funnit en fristad i Stockholm börjar hans produktiva period.

Efter sin ankomst till huvudstaden blev Frese extraordinarie kanslist 1711, vistades nästan ett år 1715—1716 hos guvernören i Skåne friherre Jacob Burensköld, men återkom till kansliet hösten 1716 och upprätthöll därefter i inrikescivilexpeditionen en ordinarie kanslistbefattning till sin död, sysslade med karriärstridigheter och en del finska affärer. Särskilt märkvärdiga var dessa arbetsuppgifter inte; de omfattade bl.a. renskrivning av registratur och dylikt. Bland sina överordnade hade Frese flera Finlandsfödda, ända från presidenten i kollegiet, den berömde Arvid Horn, till kanslirådet Johan Schmedeman, som var född i Viborg, och till Freses närmaste överordnad vid renskrivningsarbetet Johan Petter Flachseen.

Kanslisten tycks till en början ha hållit styvt på sitt finska och viborgska ursprung. I den första kända persondikten från 1710-talet talade Frese om »Vårt Finland» och föreslog i naivt ordspel att Finland rätteligen kunde uttolkas som »Ett Fijnt Land». Han skrev själv sitt namn »Jacob Frese från Viborg» fram till 1717, då anspelingarna på födelseorten upphörde för att återkomma 1722 i samband med en process om fadersarvet. Men det vore fel att tro att Frese skulle ha representerat någon finsk nationalitetskänsla i mera modern mening; han var tvärtom precis lika svensk som alla andra men närde därutöver en — kanske genom sjukdomen — stegrad hemlängtan till sin födelsestad, där han hade upplevt sitt livs lyckligaste tid.

Jacob Frese skrev som sagt under sin Stockholmstid oavbrutet dikter. Han hörde hemma i den svenska barockpoesins tradition och sökte sina stilmönster hos Stiernhielm, Rudeen, Wexionius, Sophia Brenner och Runius. Han prövade på religiös epik, höll patriotiska rimtal, hyllade brudpar och döda, skrev psalmer, sjukdomsdik-

ECHO,
i Sveriges allmänne

Förgde = Qwäden

Uttryckt / på
Hans Kongl. Maj.^{ts}
Wår Allernådigste Konungs

Konung CARL
den XII:tes

Sveriges/ Göttes/ och Wändes Konungs/ 2c.
Högsthyguelige

Namns = Dag /

Wid ett Høgt och Förmånt Samqwäm i Ribbarehuset/
Den 28 Januarii 1715.

Högstbemålte Hans Kongl. Maj.^{ts}
Kort tifförne ifrån de Døster hån beldagne Døter/ och sit långwa-
rige wifande i Turckiet/ sine Wifes gransfor/ til det trogne Inwoaneres fögltar
men afdrig nog høgt mådræde/ hugnad/ bejætte/ och sit Para
Gwes-nådigt omfavnade /
I Diapelle endesinghet

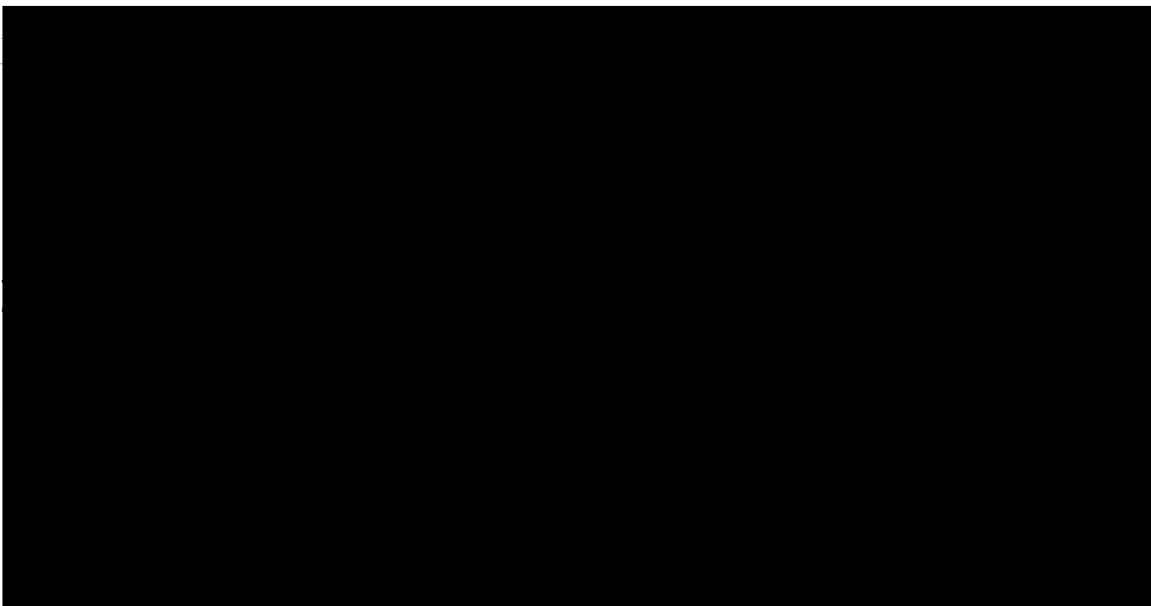
JACOB FRESE, Wib. S.

STOCKHOLM/ hos JOH. H. WERNER, Kongl. Maj.^{ts}
och Uptala Acad. Woftr. 1715.

Jacob Freses dikt om Karl XII:s hemkomst 1715.

ter och sällskapsvers. Han använde främst den mäktiga alexandrinen, men också den franska växlande och lätta airen och den stiernhielmiska ofta sluttrimmade hexametern. Frese drev ofta barockens ordlekar och fyndigheter till sin spets, men hans verkliga storhet visade sig i sjukdomsdiktarnas pietistiska värme och mänsklighet. Hans religiösa utveckling tecknas tydligt i hans diktning, en väg mot ökad dödslängtan. Freses sjukdomstragedi, som syns i hans »Vårsånger», är särskilt gripande genom att den drabbade honom så tidigt, medan ungdomens livsglädje ännu brusade varm inom honom. Dessa dikter har därför en dittills osedd subjektiv spännvidd.

Många av Freses dikter är fullt njutbara ännu i dag. Detta gäller såväl hans psalmer, hans korta poetiska »överskrifter» och aforismer, hans sedeläror och fabler och framför allt hans mäkti-

Viborg ur Erik Dahlberghs »Suecia antiqua et hodierna», kopparstick, 1703. Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

ga episka cykel »Passionstankar». Av de profana tillfällighetsdikterna är Freses poetiska oration år 1715 av intresse i vårt sammanhang, fastän den rent litterärt är mera obetydlig än många andra av hans alster. Talet hyllade Karl XII:s hemkomst från Turkiet och hölls på Riddarhuset, där den tidens poeter ofta uppträdde för att vinna ära och anseende.

Freses poetiska tal bar titeln *Echo å Sveriges Allmänna Frögde-Qväden*, omfattade i tryckt skick 30 sidor i kvartoformat och gjorde av allt att döma omedelbar lycka. Grundidén i poemet var originell och kretsade kring begreppet *eko*. Diktens eko syftade på folkets glädje, ekande kannon salut och hurrarop vid kungens återkomst; en mångfald akustiska effekter finns invävda i dess verser. Det ekade också i Freses dikt genom många upprepningar, som imiterade det naturliga ekots dubbla ljud. Men mest av allt betydde ekot för poeten lån ur och imitationer av tidigare fröjdedikter och hyllningsverser, ur vilka han

på det mest uppfinningsrika sätt knyckte strofer och partier till sin framställning. Dessa plagiat var fullt synliga och avsedda till att upptäckas; utan tvekan roade de också den litterärt mest bildade delen av publiken. Frese lånade hela rader ur Stiernhielms »Herkules» och ur Gunno Dahlstiernas »Kungaskald», han citerade Torsten Ruudeens »Fägningsånger», kopierade Haquin Spegels och Runius' litterära verk. Hans fröjdedikt tillhörde en bestämd litterär genre, den barocka imitationslyriken.

Emellertid innehöll *Echo å Sveriges Allmänna Frögde-Qväden* också en klar tanke, och den var den geniala föreningen av sorg och jubel i ett och samma andetag. Rikets yttersta förnedring samt väntande frälsning genom den dyrkade kungens återkomst var dess tema. Som exempel på Sveriges olycka lyfte Jacob Frese oblygt fram sig själv och den tragik, som exilen betydde för honom. Därmed kom han in på sin födelsestad Viborg och sin lycliga tillvaro där:

*Du andra städers pris, min barndoms första bo-
ning,
Skull' jag förglömma dig, som mig i ljuset bragt?
Där jag i lindan låg i nöjets rika våning,
Ack nej, men af min mun så skall det vara sagdt,
Att förr'n jag glömmet dig, så skall mig jorden
gömma,
Och sen skall askan min i mullen dig berömma.
Där finns en dejlig mö uti ett furstendöme,
Som vetter österut, hvar de kareler bo,
Som om dess vård och vakt ha ganska ömme,
Som tjäna konung Karl med oförliktig tro.
Den jungfrun står så skön och inom sina murar,
På hvilken grannen, liksom hög på dufvan, lurar.*

I versen om Viborg utplånas redan gränserna mellan liv och död. I extatiska ordalag svär Jacob Frese, att hans barndomslycka i Karelens huvudstad aldrig utplånas ur honom, även efter döden skall hans stumma aska prisa Viborg. Bilden i nästa vers av staden som en belägrad jungfru, en duva, som höken anfäller, har hämtats ur liknande dikter om andra städer; särskilt kan en dikt vid namn *Sveriges fägneljud över den oförliknelige seger vid Narva* (1701) nämnas; den utkom för övrigt också i finsk översättning av kaplanen i Askainen Andreas Aschelinus år 1703. Och Jacob Frese fortsatte sin dikt om Viborg:

*Ack, att jag finge snart på dina gränder träda,
Ack, att jag Herrans hus orubbadt där fick se,
Så skull' min tunga så sitt lofsångsoffer kväda,
Att dina murars hvalf skull' fröjdegenljud ge!
Jag visst' ej, om jag då af glädje mer vill lefva,
Ell' ock af glädje platt ifrån mig döden jäfva.
Så länge någon tid och världen ännu varar,
Så länge man af strid och örlog höra får,
Så länge någon stad i striden sig försvarar,
Så länge någon borg och präktig byggnad står,
Så skall du, Viborgs stad, snart utan like prisas,
All trohet skall utaf din trofasthet bevisas.*

Mera effektivt har sällan en landsflyktig skildrat sin brinnande lust att återse den förlo-
rade hembygden — att kunna träda på Viborgs
gator och gränder och se den bekanta domkyr-
kan och murarnas valv i sitt forna skick var Ja-
cob Freses innerligaste önskan, som han klädde
i ord även i det högtidligaste sammanhanget, i
en hyllning till en återvändande kungs ära. Dessa
strofer kan därför med rätta kallas för hemläng-
tans höga visa.

Tillkomsten av en »nationell» finsk kyrka i Stockholm

När det stora nordiska kriget tog sin början var huvudstadens finska församling fortfarande en anspråkslös, fastighetslös sammanslutning för Stockholms finska arbetsfolk. Församlingen fick en ny präst under krigets inledningsskede. Det var förutvarande kaplanen *Johannes Eliae Sarcovius*, som tillträdde tjänsten 1702 och kom att sitta till 1716. Han var gift med en syster till den avlidne kyrkoherden Gestrinus' hustru, varför hans utnämning räddade den nödlidande änkan och de faderlösa barnen från stort lidande. Detta var också den egentliga anledningen till varför Sarcovius utnämndes.

Men Johannes Sarcovius inträdde inte bara personligen i ett sorgehus när han övertog Finska kyrkans ledning. Hela riket var i gungning genom det stora kriget och skaror av flyktingar började söka sig till Stockholm. Före den allmänna flykten kom emellertid pesten, lika oväntad som fruktansvärt under senare halvåret 1710. Den kom med de första flyktingarna från Östersjöprovinserna och spred sig med stor hastighet över staden, förmedlad av loppor och råttor, som trivdes särskilt bra bland den fattigare befolk-

Holmkyrkan på nuvarande Blasieholmen, Finska församlingens kyrka 1723—1725. Detalj ur Erik Dahlberghs »Suecia». Foto Kurt Eriksson, Riksarkivet.

ningen. Bland de första som avled var Finska församlingens kaplan Andreas Blom.

Kaplanens död blev ödesdiger för vår kunskap om pestens härjningar bland finnarna i Stockholm. Det var nämligen han som hade fört de kyrkliga böckerna inom församlingen. Därför slutar Finska kyrkans dödbok tvärt i oktober 1710; dessförrinnan hade siffran för de begravda stigit brant från 8 (för augusti 1710) till 30 (för september 1710). De var de första offren för pesten som kaplanen Blom hade hunnit jordfästa innan han själv dukade under.

De finska liken försvann i denna krissituation i de territoriella församlingarnas massgravar utan att bli särskilt bokförda.¹ Pestens härjningar i huvudstaden har senast skildrats av *Lars Preinitz* (1986). Enligt hans beräkningar var dödligheten i de båda Söderförsamlingarna, på vilkas kyrkogårdar finnarna jordades, mycket stor mot slutet av det ödesdigra året 1710 (se tabell härintill).

Sammanlagt avled i Stockholm under 1710 13.288 personer, av dem inte mindre än 11.391 under månaderna september—december, då far-soten härjade som värst. Siffrorna illustrerar med all tydlighet den oerhörda stegring av dödligheten som pesten förorsakade. Utöver kyrkoböcker har en av magistraten uppsatt förteckning över 24 pestveckor bevarats, som innehåller uppgift om 10.651 döda, en siffra som är något lägre än kyrkoböckernas.

Av naturliga skäl var registreringen av de döda under de svåra förhållandena inte särskilt omsorgsfull. Det är emellertid ganska troligt, att ett stort antal i pest döda finnar inte hamnade på de reguljära kyrkogårdarna, utan jordades på särskilda pestkyrkogårdar för fattigt folk och soldater, som i snabb takt etablerades på olika håll i huvudstaden. I dessa massgravar av vilka den första grävdes på Skeppsholmen begravdes enligt magistratens förteckning 7.236 personer till-

Dödligheten på Södermalm 1710

Församling	Jan.	Febr.	Mars	Apr.	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Totalt döda
Maria	37	44	38	45	46	51	44	78	406	1075	724	284	2872
Katarina	92	73	60	54	44	46	35	78	557	1317	649	204	3209

hörande de fattigaste befolkningsskikten i staden samt flyktingar österifrån. Det finns inga uppgifter om den församlingsvisa fördelningen av dessa fattiga döda, som säkert var fler än vad magistraten hann bokföra. En del hemliga snabbegravningar förekom dessutom nattetid på kyrkogårdarna, dit anhöriga trots vakterna ville stjälp ner sina lik. Allt som allt kan man anta, att minst 22.000 personer avled i pesten i huvudstaden 1710—1711, en dryg tredjedel om inte rentav 40 % av Stockholms befolkning.

Döden drabbade malmarna hårdare än stenstaden. Loppornas — som var viktiga smittobärare — förekomst var större hos fattigt folk i kåkarna än bland de fina i stenshusen. Åderlåtningen var därför större ju längre från stadskärnan man kom. På Kungsholmen dog över 40 % av befolkningen, på Ladugårdslandet omkring 50 %, på Södermalm kanske ännu fler, men siffror därifrån saknas.² Vi kan vara säkra på att de fattiga finnarna dukade under i högre grad än stockholmarna i övrigt.

Man vet också, att situationen i Finska församlingen var närmast katastrofal efter pesten. Läget skildras av klockaren, som säger, att menigheten numera »består allenast av några fiskare och fattiga änkor samt tjänstefolk, av vilka man ingen hjälp hava kan att uppehålla sig med». När man åter börjar föra kyrkoböcker, framstår församlingens krympning mycket tydligt — år 1712 antecknades t.ex. bara 12 födda. Fäderna var i

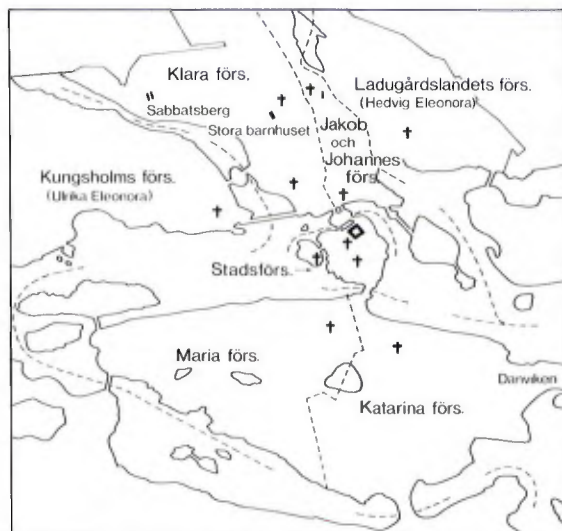
stor utsträckning sjömän, som kanske hade tillbragt peståret på annan plats och sålunda undvikit faran. De gamla ämbetenas ställning som församlingens ryggrad var bruten. Det en gång så inflytelserika åkareämbetet syns nu helt ha förlorat sin finska karaktär. Även notfiskareämbetet blev genom pesten kraftigt reducerat. I fortsättningen skulle fiskarna inte spela sin forna roll inom församlingen, varken numerärt eller som korporation. Men detta ämbete behöll dock genom hela 1700-talet sin anknytning till Finska kyrkan, och några av församlingens mera inflytelserika medlemmar kom alltjämt ur fiskarskrået. När »notfinnarna» efter pesten 1712 reorganiserade sitt ämbete, fanns i denna skara en man vid namn Anders Persson Pilt, senare notfiskarålderman och kyrkvård i finska församlingen. 1719 vann den unge Johan Johansson Österman inträde i ämbetet genom att gifta sig med den avlidne åldermannen Simon Pålssons änka. Han blev den förste av en släkt, som under sex decennier skulle dominera sitt ämbete och göra namnet Österman till ett av de mest aktade i finska församlingen.³

Man skulle kunna tro, att 1710-talets stora flykt från Finland till Stockholm skulle ha stärkt huvudstadens finska församling. Sarcovius' efterträdare Mennander satt ju själv i flyktingkommissionen, men de landsflyktiga sökte sig inte till Riddarholmskyrkan. De var alltjämt församlingsbor i sina egna, i Finland belägna försam-

lingar, och Åbo domkapitel — som förde flyktingliv i Stockholm — såg till att de finska flyktingarnas själavård skedde genom egna flyktingpräster. De höll därför egna gudstjänster i Holmkyrkan (på nuvarande Blasieholmen), dit vägen var kort från Ladugårdslandet och Norrmalm. Överståthållarämbetet talade mycket riktigt om »de tvänne finska församlingarna i Stockholm». Mycket tyder på att betydande rivalitet rådde mellan de båda finska grupperna, de fast bosatta och flyktingarna.

År 1716 lämnade Sarcovius Stockholm för att bli kyrkoherde i Alunda församling i Uppland. Han efterträddes av *Andreas Mennander*, som stod i finska församlingens ledning 1716—1724. Han var flykting från Baltikum, men kunnig i finska språket. I Stockholm föddes år 1712 Mennanders son Karl Fredrik, som sedermera blev professor och biskop i Åbo samt slutligen, år 1786, ärkebiskop i Uppsala. Den äldre Mennander hade tydligen accepterat kallelsen att bli finsk kyrkoherde i Stockholm i brist på en bättre födkrok, och han flyttade mycket riktigt strax efter kriget 1724 till Ilmola i Österbotten och blev präst där. Mennander fick ett gott eftermäle i församlingen, med vilken han hade »vackert sammanlevat», som det står i källorna.

Under Mennanders tid blev frågan om den finska allmänhetens gudstjänstlokal brännande aktuell. Ridderholmskyrkan hade under tiden fått en alltmer markant karaktär av paradkyrka, och 1719 föreskrevs det, att den genom slottsbranden hemlösa hovförsamlingen skulle hålla sina gudstjänster där. De kungliga gravarna — senast kapellbygget för Karl XII:s gravmonument — gjorde, att den mycket proletära finska menigheten passade allt sämre i sammanhanget. För åren 1719—1723 fann församlingen en tillfällig fristad i Katarina kyrka, med vilken finnarna hade gamla förbindelser, men när Södermalm sistnämnda år brann och elden härjade även dess

Stockholms territoriella församlingar på 1700-talet.

kyrka, blev församlingen i likhet med många av sina medlemmar ånyo hemlös.

I denna situation vände sig Mennander till Kungl. Maj:t och vädjade om att få återvända till Ridderholmskyrkan. Hans aktion resulterade i att den husvilla församlingen fick den 18 juni 1723 bemyndigandet att flytta in i Holmkyrkan, den gudstjänstlokal som de finska flyktingarna hade lämnat efter sig. Där bodde finnarna tillsammans med Amiralitetsförsamlingen under två år, 1723—1725.

Efter Mennanders flyttning till Österbotten tillträdde *Johan Forsskål* (1725—1730) tjänsten som kyrkoherde. I motsats till sina föregångare kom Forsskål till sitt ämbete efter ett verkligt val, vid vilket »äldste i församlingen», 37 namngivna män med kyrkvårdarna i spetsen, hade stött honom. Dessutom stod över hundra för tillfället frånvarande »medbröder» på Forsskåls sida. Uppslutningen var sålunda mycket stor, och de 37 namngivna kan sägas ha utgjort församlingen i miniatyr: tre fiskare och åtta vindragare med

sina åldermän, åtskilliga timmermän och sjömän, samt i övrigt enstaka företrädare för yrken som linvävare, slaktare och murdrängar. Det var stödet ur församlingens djupa led som var utgångspunkten för den nye kyrkoherden i hans gärning, och han återgäldade på ett vackert sätt förtroendet från dess medlemmar.

Johan Forsskål satsade hela sin energi på en enda fråga: att få till stånd en egen kyrka till finska församlingen. Läget var också på flera sätt gynnsamt, bl.a. fanns det gott om tomma tomter på Södermalm efter branden. Emellertid var det förslaget att i det gamla eller lilla bollhuset inreda en kyrka som vann mest gillande av församlingens kyrkoråd år 1725 — det var det första sammanträde, som Forsskål hade med sin församling. Lilla bollhuset var en relativt anspråkslös byggnad mitt emot slottet som uppförts på 1620-talet och använts till en början till idrottsövningar i form av bollspel.

Med stöd av församlingen inlämnade nu Forsskål en supplik till Kungl.Maj:t. Ansökan vann ett omedelbart gillande och Fredrik I undertecknade den 11 maj 1725 en resolution, som gav församlingen tillstånd att köpa huset av dess ägare, översten Adolf Snoilsky. Affären gick på 12.000 daler kopparmynt och omfattade också ett mindre stenhus på samma tomt.

Vad som i generationer misslyckats för Finska kyrkans präster och menighet, lyckades alltså lekande lätt för den nytillträdde kyrkoherden Forsskål. Orsaken var sannolikt, att Finland och dess uppbyggnad på alla sätt stod i centrum för uppmärksamheten efter freden på 1720-talet. Man ville göra så mycket som möjligt för att visa för det under kriget försummade landets invånare, att moderlandet brydde sig om dem. Forsskåls aktiviteter sammanföll alltså med en gynnsam konjunktur, som han visste att utnyttja.⁴

Lilla bollhusets ombyggnad till kyrka sattes omedelbart i gång. Kyrkoherden fick därvid hjälp

av stadsarkitekten Göran Adelcrantz, som ställde sina tjänster utan kostnad till förfogande. Redan i början av december 1725 stod det klart, att invigningen kunde ske fjärde söndagen i advent, sålunda strax före jul. Pastor primarius i Stockholm Nicolaus Barchius förrättade den högtidliga akten med assistens av Forsskål. Som hedersbevisning erhöll kyrkan namnet »Friderici kyrka», vilket i dagligt tal sedan blev kung Fredriks kyrka. Monarken skänkte också sitt av hovmålaren Georg Engelhard Schröder målade porträtt, och det hängdes upp i kyrkorummet.

Kyrkans första inredning var enkel och asketisk. Bänkarna var dock försedda med dörrar. Dubbla läktare nämns i källorna. Till dem förde trappor upp från såväl mans- som kvinnsidan i kyrkorummet. Altare och predikstol var föga påkostade. På predikstolen stod timglaset och mätte längden på prästens tal.

En bevarad bänkkordning från 1727 visar, hur den första församlingen satt i sin egen kyrka. Längst fram hade de båda kyrkvårdarna notfiskaråldermannen Anders Persson Pilt och vindragaråldermannen Henrik Nievardt med sina hustrur sina platser, och sedan följde den övriga menigheten efter rang och värdighet. Listan upp tar totalt 155 namn, hustrur och pigor inräknade. En viktig utvidgning av församlingens fastighet skedde 1729, då Finska kyrkan köpte det s.k. »Cambos hus», ett mindre stenhus, som låg vägg i vägg med kyrkans östra gavel och kostade 4.000 daler kopparmynt. Till en början bodde prästen i detta hus, senare representanter för kyrkobjektjäningen.⁵

En annan idé, som Forsskål förverkligade, var höjandet av församlingsstyrelsens status utåt. Under 1600-talet hade kyrkvårdarna och sexmännen varit olärda män ur menigheten, vilka i regel inte ens kunnat skriva sina egna namn. Kyrkoherden insåg, att det var nödvändigt för församlingens anseende att knyta till kyrkan fram-

stående, Finlandsfödda tjänstemän ur huvudstadens kollegier och ämbetsverk, och det är märkligt, att han också lyckades övertala flera sådana att ställa upp. Känslan för den finska fosterbygden hade i allmänhet vaknat under det stora nordiska krigets lidanden, och i en anda av förut helt okänd solidaritet sällade sig nu ett antal ståndspersoner till de enkla hantverkarna och arbetsskarlarna. Någon demokratisk förbrödring var det dock aldrig fråga om, utan de höga herrarna förblev en grupp för sig, noga aktande sig för ett alltför nära praktiskt samröre med huvudstadsfinnarna. Deras namn spred glans över den enkla menighetens strävanden, och mera salongsfäbig än någonsin tidigare framträdde den finska kyrkan inför ögonen på 1700-talets stockholmare.

Redan 1725 hade Forsskål fått överdirektören för rikets lantmåteri Jacob Nordencreutz, ursprungligen en nylänning, att ställa upp som kyrkoföreståndare. Till honom sällade sig snart den Finlandsfödde sekreteraren Gustav Samuel Ruuth, som var svärson till stadsarkitekten Göran Adlercrantz, byggaren av Katarina och Hedvig Eleonora kyrkor i Stockholm. Nordencreutz, Ruuth och Forsskål uppträdde som en grupp utåt och ägnade stort intresse åt Finska kyrkans ekonomiska och andra angelägenheter. Kretsen utökades så småningom med flera från Finland härstammande tjänstemän, såsom hovrättsrådet Johan Gabriel Jusleen, räntmästaren Mårten Burtz och sekreteraren Carl Serlachius. Dessutom tänkte man sig att få någon riktig aristokrat ur de högsta kretsarna till kyrkans beskyddare. Själve kanslipresidenten greve Arvid Horn — född i Finland och genom många band knuten till detta land — accepterade inbjudan och blev församlingens patronus. Han gjorde ingen insats i denna egenskap, men hans namn skänkte glans över finnarnas strävanden.

Forsskål hade emellertid också de relativt mån-

ga Finlandsfödda handelsmännen i tankarna. De hade i regel skrivit sig i territoriella Stockholmsförsamlingar, men i den nya välvilja som från alla håll strömmade mot den återvunna provinsen i öster ville också de ställa upp. Efter någon övertalning avgick de båda kyrkvårdarna, åldermannen för notfiskarna Pilt och åldermannen för vindragarna Nievardt, och tog plats bland sexmännen, och församlingen utsåg två nya kyrkvårdar, handelsmännen Hans Degerman och Baltzar Grave, av vilka den sistnämnde efter sin snart inträffade död ersattes av Joachim Sutt-hoff. Även i fortsättningen kom handelsmännen med Finlandsförbindelser att spela en viktig roll i församlingens liv.

Nyordningen skedde dock inte helt smärtfritt. Efter ett par månader ägde en socialt betingad sammanstötning rum inom kyrkorådet, där den detroniserade kyrkvården Nievardt ledde en oppositionsgrupp. Han hotade med att han och hans kamrater, samtliga vindragare, skulle lämna församlingen, eftersom man hade tillsatt »främmande» och »i språket okunniga» kyrkvårdar. Efter detta uppträde tog både Nievardt och hans ödeskamrat Pilt »alldeles sitt avsked ifrån kyrkorådet och församlingen». Gesten förblev emellertid tom, ty de båda åldermännen fortsatte i realiteten sitt arbete som sexmän; Forsskål hade tydligen förmåga att stilla de stormande känslorna.

Finska församlingen hade ingalunda haft råd till sitt köp av kyrka. Forsskål hade 1725 haft endast 500 daler kopparmynt i kassan när han tog sitt djärva steg. Till all lycka beviljade Kungl. Maj:t församlingen rätten till en landsomfattande insamling genom kollektorer och stamböcker. Administrerandet av insamlingen, särskilt den med stamböckerna, gav kyrkvårdarna ett väldigt arbete. Eftersom medlen till en början inflöt trögt, sålde församlingen sin prästgård vid Storkyrkobrinken för 15.000 daler kopparmynt

Johan Forsskål, Finska församlingens mest framgångsrike kyrkoherde. Foto Svenska Porträttarkivet.

och kyrkoherden flyttade till ett av husen på den nya tomten. Forsskål menade också, att Finska församlingen hade historiska ersättningskrav från det avbrutna kyrkobygget på Helgeandsholmen och även från den tid, då församlingen utan pekuniär ersättning hade fått lämna tyskarnas S:ta Gertrud. I denna sak myntade Forsskål begreppet »de finska ständernas *nationella* församling,» eftersom han menade, att den finska kyrkan egentligen var en angelägenhet för hela storfurstendömet Finland och särskilt för dess ständer, som då och då samlades i Stockholm. Han väddjade till de nationella känslorna inom en riksdagsgrupp, som var mer särpräglad än de övriga och som ofta demonstrerade sitt missnöje, och hans ord föll därvid i god jord.

I början av 1731 begärde de finska ständerna, att tyskarna skulle återlämna S:ta Gertrud eller

åtminstone ersätta finnarna deras förlust. Det memorial som ständerna lämnade hade författats av sekreteraren Carl Serlachius. Motiveringen i memorialet var Finlands fruktansvärda fördörelse under det stora nordiska kriget. »Vårt land och vi finnar hava likväl i de många världens tider med all vår förmåga samt otaliga millioner droppar mannablod gripit våra medbröder, de svear och götar, tro- och redeligen under armarna, varå på stunden jämte allt, vad eljest bekant är, överflödiga bevis kunna framtas, därigenom nationen också lidit mer än otrolig möda och jämmer framför alla de andra rikens länder», skrev Serlachius, och nämnde också, att den ryske tsaren hade bekostat byggandet av en finsk evangelisk kyrka i S:t Petersburg. Petitionen hade undertecknats av en rad framstående finska riksdagsmän, bl.a. av Gustaf Creutz och Fabian Wrede ur adelsståndet, Joh. Gezelius och Daniel Juslenius ur prästeståndet, samt en del representanter för borgare och bönder. Resultatet av aktionen blev, att tyskarna slapp alla ersättningskrav men att riksdagen 1734 beviljade Finska församlingen en summa på 20.000 daler silvermynt att utbetalas med 4.000 daler årligen under fem års tid. Därmed var församlingens ekonomi för en bra tid framöver helt säkerställd.

När Forsskål år 1730 återvände till Finland för att bli kyrkoherde i Helsingfors efterträddes han av *Henricus Johannis Prochaeus* (1730—1746), som var son till en kaplan i Paltamo och student från Uppsala. Prochaeus erhöll 107 av 130 avgivna röster och utnämndes därefter av Kungl.Maj:t. Trots denna lyckosamma start ägde han ej samma goda hand med finnarna som hans föregångare hade haft. Stridigheterna inom församlingen hade en tydlig social karaktär; en bitter motsättning tycks ha delat finnarna i en mera burgen svenskspråkig grupp och en mycket stridslysten finsktalande huvudmassa. Också det nya förhållandet till moderlandet gav anledning till

protester från »enfaldigt folk». Medan det aristokratiska kyrkorådet menade, att församlingen tidigare hade styrts av »oförståndiga kyrkvärdar av gemena hopen», som inte hade förstått, att Finska kyrkan var en dotter till moder Finland, var huvudparten av församlingsborna förbittrade på »herrarna», som nu styrde i kyrkorådet enligt eget gottfinnande. I februari 1732 kom det hela till ett svårartat utbrott, då de tidigare sexmännen vägrade att infinna sig. Pilt sade, att »han håller sig för god att gå dit» och Nievardt ville inte »befatta sig med herrarna, efter han är gemen och de andra äro förnäma». Vid nästa sammankomst trängde en hop ur menigheten samman på den lilla öppna platsen framför kyrkan och ville vara med på kyrkorådets möte. Demonstranterna stormade också samlingslokalen: de var utöver Pilt och Nievardt tre fiskare, tre vindragare och två skeppare. För att lugna stämningarna beslöt kyrkorådet, att kyrkans räkenskaper årligen skulle uppläsa för menigheten och att en av nycklarna till kyrkokistan skulle förvaras hos en representant av det ringare folket.

Det är tydligt, att det förnäma kyrkorådet tog ytterst illa vid sig av det enklare folkets uppträdande. Det var ju otäckt, »om man för båtsfolk, timmerkarlar och flera deras vederlikar skulle stå till ansvar», sade man. Man fruktade, att huvudstadens finnar skulle skrämja bort det finska skeppsfolket, som under sina Stockholmsbesök gav gåvor till kyrkan. Den yttersta orsaken till misshälligheterna var dock skillnaderna i synen på kyrkan: medan menigheten envist hävdade, att det var *deras* kyrka, sade kyrkorådet, att kyrkan var *hela nationens* egendom. Rådet menade, att församlingen inte var någon konstant företeelse, utan att den rekryterades ständigt på nytt från Finland. Man sade, att storfurstendömet Finland var församlingens plantskola, och därför var det både naturligt och nödvändigt, att »nationsfolk av stånd och värde» tog hand om

församlingens angelägenheter. Kyrkorådet ville också, att stadens justitiekollegium skulle straffa alla dem, som bar ansvar för tumultet i februari 1732.

Att riskdagen 1734 skänkte en stor summa pengar till Finska kyrkan stärkte kyrkorådets anseende i menighetens ögon. Rådet strävade nu öppet efter att få församlingens *nationella* karaktär stadfäst på ett oemotsägligt sätt, dels av principiella skäl, dels säkerligen för att ytterligare befästa sin egen ställning. I denna strävan fick rådet stöd av de finska riksdagsmännen, som under riksdagen 1734 åter ingrep till finska församlingens bästa. De anhöll om att Kungl.Maj:t i nåder måtte förklara Finska kyrkan för »ett Guds hus för hela nationen» och att utse någon hög herre till församlingens patronus eller beskyddare. Riksdagsmännen vädjade till riksrådet greve Ernst Johan Creutz, som själv var född i Finland, att åta sig en dylik »huvuddirektion» över Finska kyrkan. Creutz gick 1734 med på detta och tillträdde efter Horn rollen som finnarnas beskyddare.⁶

Aktionen inom riksdagen leddes denna gång av församlingens förre kyrkoherde Johan Forsskål, som deltog i ständermötet i egenskap av präst från Helsingfors. År 1736 kom sedan Kungl.Maj:ts beslut i ärendet, enligt vilket Fredriks kyrka skulle vara hela Finlands nationalkyrka (»Friedrikin kircko tästedes pitä cutzuttaman Suomen maacunnan National kircoxi») och tillhöra alla Hans Kungliga Majestäts finska undersåtar.⁷

Nästa steg i de finska riksdagsmännens aktion var en ansökan till konungen, också den från 1736, i vilken de begärde, att också prästval till Stockholms finska församling skulle förrättas av de fyra riksständernas representanter. Under den tid, då riksdagen inte var sammankallad, skulle utnämningssrätten dock vara delegerad till församlingen på det sättet, att patronus och kyrko-

rådet tillsammans skulle äga hälften av rösterna, församlingen åter den andra hälften. Dessutom begärde riksdagsmännen, att även de i Stockholm bosatta Finlandsfödda ståndspersonerna, som inte tillhörde församlingen, skulle ha rösträtt vid prästvalet. I det nådiga svaret av den 16 juni 1741 tillmötesgick Kungl.Maj:t denna begäran, trots att Stockholms konsistorium på det ivrigaste hade avstyrkt förslaget. Genom denna åtgärd lyftes ledningen av Finska kyrkans angelägenheter definitivt ur församlingsbornas egna händer och lades i de aristokratiska riksdagsmännens händer. Finska kyrkan var därmed förvandlad till slutet av den svenska tiden till en representationskyrka i huvudstaden för de östanhavs liggande finska landskapen, en i sig märklig skapelse i 1700-talets Sverige, inte de anspråkslösa Stockholmsfinnarnas sammanslutning.⁸

Parallellt med ändringen av kyrkans ställning ägde en språkpolitisk förskjutning rum. På 1734 års riksdag inlämnade totalt 39 finska riksdagsmän en framställning om att man i finska församlingen inte endast skulle hålla gudstjänst på finska språket utan också på svenska. Flera motiv framfördes i denna petition. Resenärer från Finland, som ej förstod finska, skulle kunna besöka kyrkan. Barn som växte upp utan kunskap i sina föräldrars språk, skulle alltjämt kunna hålla sig till dessas kyrka. Svenskfödda makar skulle ej behöva stanna kvar i sina gamla kyrkor, och församlingens inkomster och medlemsantal skulle stiga.

Detta förslag väckte genast en livlig språkpolitisk strid inom församlingen. När regeringen hade remitterat frågan till behandling inom Finska kyrkan, vann dess motståndare, de ringare församlingsmedlemmarna, en stor seger. Förbittringen blev så stor, att kyrkoherden Prochaeus var tvungen att anmäla i konsistoriet, att han inte längre kände sig säker för sitt liv. Särskilt stridbara var enligt prästen de »illvilligas» hustrur,

för vilka han vid ett tillfälle fick fly upp i konsistoriet och be gråtande om skydd.

Det är märkligt, att Stockholms konsistorium ställde sig i striden om predikospråket helt på de enspråkiga finnarnas sida. Antagligen tog prästerna hänsyn till den finska församlingsopinionen därför, att en svensk predikan i Finska kyrkan hotade att dra åhörare från de svenska kyrkorna. Domkapitlen i Åbo och Borgå ställde sig däremot helt bakom de finska riksdagsmännens förslag.

Emellertid kom en försoning så småningom till stånd inom finska församlingen. Kyrkorådet utvidgades till att även omfatta några av de mera välbärgade från den bredare allmänheten — drabantlöjtnanten Friedrich Hammel, vindragaråldermannen Henrik Nievardt, notfiskarnas ålderman Henrik Österman, handelsmannen Nybergsson och högaren Kaupman inträdde nu i kyrkostyrelsen, vilket kom att dämpa motsättningarna. Och när Kungl.Maj:t under nästa riksdag, den 16 juni 1741, lämnade sitt beslut om att svensk predikan hädanefter skulle hållas i Finska kyrkan alla sön- och helgdagar mellan den finska högmässan och aftonsången, protesterade ingen. Med viss bävan höll kyrkoherden Prochaeus under sensommaren 1741 för första gången sin predikan också på svenska. Därmed var tvåspråkigheten församlingens nya linje och kännetecken precis som den var praktiskt rådande i många församlingar i Finland.⁹

Till de språkliga och sociala motsättningarna sällade sig även religiös oro. Från och med 1730-talet uppträdde en ny andlig rörelse, de s.k. gråkoltarna, i Stockholm och vann åtskilliga anhängare bland finnarna. Karakteristiskt för denna inriktning var dess stora kyrkofientlighet. Nattvarden betraktades av gråkoltarna som onödig och även barndopet var förkastligt. Till rörelsen anslöt sig två österbottniska bröder, Jakob och Erik Eriksson, vilka besökte huvudsta-

den 1733—1734. Till gråkoltarna hörde också församlingens komminister Johannes Kranck. Efter en inre kamp nedlade denne sitt ämbete i slutet av 1733, eftersom han inte kunde tjäna en så världslig kyrka. Han sände därför både sitt prästvigningsbrev och sin kaplansfullmakt tillbaka till Uppsala domkapitel.

Det hela gick så långt, att när de båda Eriksönerna utvisades ur riket, följde Kranck och några andra meningsfränder till med på deras tioåriga irrfärd runt Europa. På kontinenten kom den finske komministern under inflytande av herrnhutismens milda lära, återvann sin själafrid och återinträdde i prästämberet. Han utnämndes till präst i det fjärran Kuusamo, där denna stadskomminister tillbringade resten av sitt liv ända till sin död 1784.¹⁰

Den finska kyrka, som nu regelbundet firade tre söndagliga gudstjänster, finsk och svensk högmässa samt finsk aftonsång, skilde sig mycket från den första tidens enkla gudshus. En ståtlig altartavla, föreställande Kristi uppståndelse, målade av skråmålaren Loretz Gottman 1734 efter anvisningar av Carl Fredrik Adelcrantz, prydde dess kor. En ny bänkindelning och läktare, prydd med finska landskapsvapen, förskönade kyrkorummets. Två stora ljuskronor i mässing, som hade tillhört kyrkan i Nyenskans, samt åtskilliga ljusarmar erbjöd plats åt många vaxljus, i vilkas sken församlingen nu kunde fira sina gudstjänster och lyssna på predikningar på de bägge inhemskas språken.

Vid sidan av den alltmer välbärgade finska församlingen tycks också en anspråklös finsk skola ha förekommit i huvudstaden. Det äldsta omnämmandet av denna inrättning är från 1693, men det förefaller troligt, att en församlingsskola har existerat redan dessförinnan, eftersom skolmästaren Anders Mårtensson Räckman då sägs ha blivit anställd i stället för en tidigare lärare. Av allt att döma låg undervisningsverksamheten

dock långa tider nere, eftersom kyrkorådet klagade 1747, att de finska barnen saknade skola och lärde sig följaktligen inte att läsa, skriva och räkna. Studenten från Österbotten Jöran Blomberg förefaller därefter ha verkat som finsk skolmästare under någon tid. Annars förekommer många Finlandsfödda bland de talrika skollärarna i Stockholm — år 1747 hade huvudstaden inte färre än 107 barnalärare. Enligt *Volmar Berghs* beräkningar baserade på konsistorieprotokollen kan man under 1700-talet finna åtminstone 45 Finlandsfödda skollärare i huvudstaden (12 österbottningar, 15 åbabor, 6 nylänningar, 8 östfinnar och 5 övriga).¹¹

Stockholms finska tiggarkår 1736

Att tigga var ett allmänt accepterat näringsfång i det gamla samhället. Ett liv på allmosor och gåvor från de bättre bemedlade var inte något att skämmas för, utan ett naturligt tillstånd för mängder av fattiga, änkor, föräldralösa barn och gamla, som inte dög till något arbete.

Vad myndigheterna däremot motsatte sig var planlöst kringströvande tiggare. Varje tiggare fick vara verksam inom en noga avgränsad territoriell enhet, den egna socknen. Där var han eller hon välkänd och inlemmad i det gemensamma sociala mönstret. I mindre samhällen var varje tiggare känd och prövad; ingen ifrågasatte vederbörandes rätt att leva på tiggeri. Ett främmande ansikte bland tiggarna väckte däremot genast oro — det var kanske någon, som bar på sig en smittsam sjukdom utifrån, eller en orosstiftare och ryktesspridare av okänd art.

Stockholm var som rikshuvudstad Sveriges största tätort i början av 1700-talet. Bland sta-

Kungl. Maj:ts stadga om tiggare, 1698.

dens närmare 60.000 invånare var det omöjligt att känna igen en enskild tiggare och veta, att han verkligen hade rätt att utöva sitt näringsfång. Därför kom stadens politiekollegium i augusti 1736 på den ljusa idén att föranstalta en undersökning bland de fattiga, förse de egna med en legitimation och avvisa alla eventuella främmande tiggare, som inte hade rätt att ligga stadsborna till last. Genom en kungörelse som upplästes från predikstolarna i alla av stadens kyrkor uppmanades de fattiga att ställa upp och låta sig förhöras av herrarna i politiekollegiet, framför allt av Johan Salan och Anders Giöding, som dag efter dag under hösten 1736 sysslade med kartläggning av Stockholms tiggarkår.

Två alfabetiska register, som undersökarna uppställde, visar att de hann intervjuar totalt 815 tiggare, varutöver ännu kom 145 fattiga, som behandlades mera i klump. Stockholm hade alltså under ifrågavarande år åtminstone 939 tiggare, vilket betyder, att nära 6 % av stadens befolkning levde på allmosor. Utöver huvudförteckningen uppställdes andra listor över folk, som inte kunde livnära sig, bl.a. satte utredarna upp en förteckning över de sjuka i Danviken.

Fastän man sålunda har bevarat namnen på bortåt tusentalet tiggare eller liknande i Stockholm år 1736, är bara 565 av dem beskrivna på ett detaljerat sätt. Salan och Giöding brydde sig nämligen inte om att beskriva de sängliggande och på institutioner inlåsta fattighjonens särskilt ingående; det var de rörliga och på stan synliga tiggarna, som de i huvudsak ägnade sig åt.

Den beskrivning av dessa tiggare, som kommissionen åstadkom mellan augusti och december 1736, har formen av ett förhørsprotokoll, där tiggare efter tiggare träder fram inför kommissionen, berättar om sitt livsöde och sina lyten, blir bedömd och får en tillståndssedel i sin hand för att i fortsättningen kunna utöva sitt »yrke», eller alternativt avvisas och körs ut ur Stockholm. Sedlarna har ett löpande nummer och är stereotyp utformade: i dem återges tiggarens namn, ålder, födelseort, levnadsöde, sjukdom eller lyte, bostadsadress samt utseende, det sistnämnda för att förbipasserande skulle kunna kontrollera, att tiggaren faktiskt var samma person som tillståndet gällde. Materialet är alldeles unikt, ty från ingen annan källa kan man få en sådan inblick i hur man på 1700-talet bedömde kroppsliga egenskaper, utseende och sjukdomar.

Den bättre listan på 565 namn innehåller uppgifter om totalt 48 personer, som var födda i Finland. De Finlandsföddas relativa antal bland Stockholms tiggare ligger alltså på 8,5 %, en siffra som harmonierar väl med finnarnas antal in-

om andra yrkesgrupper av lägre samhällsstatus, t.ex. bland tjänstefolket. Ursprungsorterna för de Finlandsfödda är följande:

Egentliga Finland	9	Österbotten	7
Åland	8	Tavastland	1
Nyland	8	»Finland»	6
Karelen	9	Sammanlagt	48

Socialt var de flesta finska tiggarna änkor, oftast efter båts- eller sjömän (8 st.), soldater (8 st.), olika kroppsarbetare (timmermän, vedbärare, gesäller, 3 st.), stadens lägre tjänstemän (kontrollörer, stadsvakter, vaktmästare, lotsar, 6 st.) o.s.v. Till de socialt mera framstående ankorna hörde en änka efter en löjtnant, en annan efter en rådman och en tredje efter en mästare. Männena, som är i minoritet, är avdankade soldater eller sjömän medan en blind student och ett par skröpliga före detta borgare utgör överklassen. De yrkesbeteckningar som anges i protokollet är emellertid inte alltid helt adekvata. Föräldrarnas titlar som i några fall är nedtecknade avslöjar nämligen, att det fanns i gruppen åtminstone en pastorsdotter, en dotter till en postmästare och en annan till en mönsterskrivare, två borgardöttrar och flera bonddöttrar. Relativt många av tiggarna hade i sin ungdom sett avsevärt bättre dagar än vad de upplevde år 1736.

De korta biografiska notiser som finns i protokollet ger en god belysning av de fattigas öden i en stor stad. Några av dem kan återges här. Om hustru *Maria Jöransdotter*, som var gift med den svagsinte trädgårdsdrängen Carl Pihlgren, sägs det, att hon var född i Åbo som dotter till en mönsterskrivare. Hon var vid pass 50 år gammal, alldeles blind på högra ögat, liten, undersäsig och hade ett runt och blekt ansikte. Hon levde på Apelbergsgatan hos båtsmansänkan Annika Eriksdotter Blom och fick frisedel nummer 68 för att kunna tigga. Den avskedade stadsvakten Pet-

ter Blads änka *Karin Mattsdotter* var född i Nyland för 75 år sedan och hade kommit till Stockholm år 1697. Hon var »medelmåttig till staturen», hade två tummar på vänstra handen, bodde på Gråbergsgatan och fick tiggerbeviset nummer 162. Rådmannens i Uleåborg Johan Svans änka *Brita Stefansdotter Tavonia* hade fyllt 80 år och vistades sedan 20 år tillbaka i huvudstaden. Hon var liten till växten, trind och skrynklig i ansiktet samt gråhårig och levde på Ladugårdslandet hos en båtsman. Hon erhöll tiggerbrevet nummer 247. Bondänkan *Maria Larsdotter* från Borgå hade anlänt till Stockholm 1723 och var nu hundraårig. Hon var kort och gick böjd, plågad av ålderdomens skröpligheter. Fältskären Herbst hade gett henne bostad vid Tjärhovsgatan på Södermalm och kommissionen försåg henne med tiggerbeviset nummer 324.

En särskild grupp bland de finska tiggarna utgjorde viborgarna, som alla hade anlänt till Stockholm under den stora flykten år 1710, då Viborg erövrades av ryssarna. I motsats till övriga finska flyktingar kunde viborgarna inte återvända efter Nystadsfreden 1721, då deras stad avträdde till Peter den Store. De bodde tillsammans hos skepparen Jöran Smålander vid Lilla Bergsgränden på Södermalm och mindes de bättre tider som de upplevt i sin ungdom. Till gruppen hörde bl.a. hustru *Valborg Jöransdotter*, nu 80 år gammal, och den åldriga hustrun *Catharina Smålander*, vilka båda sköttes av den sistnämndes dotterdotter Anna Maria Persdotter, änka efter en timmerman. Till hushållet hörde vidare lotsänkan *Catharina Larsdotter*, 53 år gammal, som var av medellängd, svag i armarna och mycket närsynt. Ytterligare karelare bodde i grannskapet, kontrollören Petter Klints änka *Lischen Jansdotter* från Viborg vid Fackelbergsgatan, soldatänkan *Magdalena Stefansdotter* från Kexholm vid Tullportsgatan och *Catharina Persdotter* från Viborg, hustru till en gar-

dessoldat, vid Saltmästaregränden, samt *Dorothea Michelsdotter* från samma stad, nu 66 år gammal och boende vid Stora Sandbergsgatan. Totalt fick nio karelare i den småländerska kretsen tigarbeviset, men antalet andra personer — främst barn och barnbarn — som nämns i sammanhanget, gör det berättigat att tala om en koncentration av ca 20 proletariserade viborgare på Södermalm år 1736.

Andra anmärkningsvärda personer som fick tillståndet att tigga var den blinde studenten *Andreas Agricola*, redan 60-årig, son till en pastor i Finland och boende hos kamrer Lars Svensson i Klara. Han var sjuk och vårdades av kamrerns hustru Maria Tavonia, som även hon troligen var finska. Av bättre härkomst var vidare löjtnantsänkan *Margareta Möller*, som tillsammans med sin gamla mor Rebecka Lang bodde hos vedbäraren Frisk i St. Olof, och postmästardottern *Christina Graan* från Jakobstad, som tillsammans med sin förlamade man — en gardessoldat — bodde vid Återvändsgränden vid Maria kyrka. Pastorsdotter var *Elisabeth Rothovia*, född i Åbo och gift med hädangångne styrmanen Johan Hummelman, som bodde hos en åkare på Bondegatan på Södermalm.

Även bland de mera summariskt förtecknade sängliggande eller på Danvikens hospital intagna fattiga fanns många finnar. Födelseorterna är dock upptagna så ojämnt i förteckningen, att inga jämförelser är möjliga.

Lilla ofredens flyktingar

Till följd av hattarnas revanschpolitik bröt ett nytt krig ut mot Ryssland 1741, och det ledde till att Finland i sin helhet åter hamnade under främmande ockupation. Under krigets första skede ägde slaget vid Villmanstrand rum i augusti 1741.

Då ödelades och brändes denna gränsstad av anfallande ryssar. Efter ett stillestånd utrymde svenskarna Fredrikshamn i juni 1742 och förstörde staden till grunden. Mängder av borgare och hantverkare från de två brända städerna följde de retirerande svenska trupperna hack i häl.

Under sommaren 1742 fullbordade de kejserska ryska trupperna snabbt sin ockupation av Finland. Den svenska armén hade kapitulerat vid Helsingfors, varefter de svenska truppenheterna återvände till moderlandet medan de finska hemförlovades till sina boställen och soldattorp. Rysarna emottogs överallt vänligt av befolkningen och de uppträdde på ett helt annat sätt än under den förra ockupationen 1713—1721. Med tillåtelse av ockupationsmakten arrangerades t.o.m. två lokala lantdagar, en i Vasa och en i Åbo, på vilka kritiska synpunkter framkom om det svenska systemet i Finland, särskilt i fråga om rikssvenskars utnämningar till olika tjänster på de inföddas bekostnad. Till följd av den milda ockupationen blev flykten till Sverige mera begränsad än under stora ofreden.

Emellertid flydde även nu innehavarna av de högsta lokala tjänsterna till Sverige. De tjänstemän, som var beordrade att lämna sina befattningar och flytta till Sverige, var under flykten berättigade till sina löner, som med någon försening utbetalades från statskontoret. Av denna anledning går det att exakt se, vilken omfattning flykten hade haft inom denna kategori. En förteckning över »till Sverige flyktade Kongl.Maj:ts och Cronones Ämbetsmän och Betjante» från senare hälften av 1742¹ uppvisar, att justitietjänstemännen utgjorde den största gruppen bland flyktingarna. Hovrätten i Åbo hade flytt mangrant; presidenten greve Carl Frölich och vicepresidenten Anders Munsterhjelm hade åtföljts av samtliga hovrättsråd och ett stort antal assessorer, sekreterare, advokatfiskaler, notarier, skrivare m.fl. tjänstemän. Även de bägge lagmän-

nen (Johan Franc och Samuel Blomfelt) befann sig i Sverige i sällskap av inte färre än fem häradshövdingar. Av de olika länsstyrelsernas (Åbo och Björneborgs, Nyslotts och Kymmenegårds, Österbottens län) tjänstemän hade topparna hunnit över till svenska sidan. Åbo läns jägmästare Jacob Högstedt och bergmästaren i Finland Johan Festing hade också infunnit sig i Stockholm. Av prästerskapet hade de båda finska biskoparna, Jonas Fahlenius från Åbo och Daniel Juslenius från Borgå, flytt till Sverige, vilket också domprosten Anders Bergius från Åbo hade gjort, utöver vilka ett antal kyrkoherdar från södra Finlands större stadsförsamlingar (Ekenäs, Helsingfors, Björneborg o.s.v.) hade lämnat sina församlingar. Från akademien i Åbo hade samtliga professorer seglat över till Stockholm, åtföljda av rätt många skolmän från Åbo, Helsingfors och Borgå. De civila tjänstemännens skara avrundas av rätt så många finska militärer, som i stället för att återvända till sina boställen hade valt att styra kosan till Sverige.

En annan, något senare förteckning från april 1743 kompletterar bilden av flyende tjänstemän.² Den är utförligare än den förra särskilt beträffande landstatstjänstemännens skara. Sålunda syns det, att från länsstyrelsen i Åbo och Björneborgs län flydde utöver landshövdingen Otto Reinhold von Yxkull och landssekreteraren Samuel Forsén sex övriga tjänstemän, från länsstyrelsen i Nylands och Tavastehus län utöver landshövdingen 11 tjänstemän, från länsstyrelsen i Nyslotts och Kymmenegårds län utöver landshövdingen sex tjänstemän och från Österbottens län landshövdingen och sex tjänsteinnehavare. Även vissa noteringar om flyktingarnas senare öden ingår i denna lista. Det sägs bl.a., att viceadvokatsfiskalen Herman Johan Hertz hade avlidit den 26 januari 1743, varför arvingarna hade att kräva en enda månadslön för detta år.

I de höga tjänstemännens kölvatten anlände en rad ståndspersoner och deras familjer till Sverige under hösten 1742. I motsats till befattningshavarna hade dessa människor ingenting att leva av. En flyktingkommission blev tillsatt enligt samma modell som under den stora ofreden, och medel från insamlingar med stamböcker i olika län flöt långsamt in.³ Medlen började utdelas mot slutet av 1742 och under år 1743 och man märker bland mottagarna ett 50-tal änkor eller hustrur, som i regel fick belopp mellan 60 och 80 daler till sitt uppehälle.⁴

Genom en bevarad enkät från statskontoret till samtliga landshövdingar får man dessutom veta, var i Sverige högreståndsflyktingarna uppehöll sig. Genom denna källa kan man t.ex. erfara, att filosofie adjunkten från akademien i Åbo Karl Fredrik Mennander (senare ärkebiskopen) passade på att under sin flykt studera i Uppsala, att det i Södermanlands län bodde totalt tio finska flyktingfamiljer, bland dem tullskrivaren Turdin från Åbo med hustru och barn, att endast en Finlandsfödd person, kapten Wadman, hade flytt till Göteborg, som han emellertid snart lämnade för att bli tullinspektör i Uddevalla, och att endast tullförvaltaren Heidenstrauch hade sökt sig så långt bort som till Kalmar. I Malmö satt en tid dock vissa finska flyktingar: en student, en tobakspinnare och några soldatänkor, i Jönköping en tullinspektör och några andra, i Skara en finsk kapten, som bott där sedan 1722 och alltså inte kunde betraktas som aktuell i sammanhanget och i Närke och Värmland hela tio flyktingfamiljer, bland andra den ryktbare författaren, kapellanen Abraham Achrenius från Österbotten. Särskilt god kontroll hade flyktingkommissionen över präster och skolmän från Borgå stift (15 pers.) och Åbo stift (18 pers.), vilket en förteckning av den 4 november 1742 uppvisar.⁵

En säregen grupp bland flyktingarna utgjor-

des av de förstörda städernas Fredrikshamns och Villmanstrands borgerskap, som företagit den långa vandringen från östgränsen ända till Stockholm. En bevarad förteckning uppvisar en del av borgerskapet från dessa städer. Den är daterad den 20 augusti 1743 och räknar upp totalt 43 Fredrikshamns- och Villmanstrandsbor, mest änkor och ringare samhällsmedlemmar (tunnbindare, linnevävare, fiskare m.f. yrkesutövare) och de belopp, som de fått utkvittera till sitt uppehälle.⁶ Bidragen, som också avser kostnaderna under själva flykten till Sverige, är ytterst ojämnt fördelade bland de nödlidande. Sålunda har fyra änkor eller hustrur efter ståndspersoner fått lyfta bidrag på 60—70 daler kopparmynt medan de manliga flyktingarna med kroppsarbetaryrken endast erhållit 6—12 daler.

Ett landskap där flykten blev allmän var naturligt nog Åland med näraliggande skärgård in till Åbolands kust. Från detta område rymde efter Finlands ockupation hundratals familjer, enligt en förteckning daterad den 24 augusti 1743 totalt 834 män, 1171 kvinnor och 1843 barn, sammanlagt alltså 3852 personer. Listan som har haft till uppgift att tjäna som grund vid utdelning av livsmedel bland flyktingarna i Stockholm, ger en fyllig bild av flyktens omfattning från socken till socken, från by till by.⁷ De största flyktorterna var Kimito, Nagu och Korpo i Egentliga Finlands skärgård, samt Finnström, Jomala och Hammarland på den åländska sidan, medan resten av området har drabbats lindrigare. Vissa av byarna i de ovannämnda socknarna måste ha tömts så gott som helt, till exempel Kallmar, Gåtby, Övernäsby, Torp och Kungsö i Jomala, Kattby, Hammarland, Bovik, Strömmaby och Torp i Hammarland och Ökarby, Hulta och Hittis i Kimito. Rekordmånga var flyktingarna från Torps by i Hammarland — därifrån kom hela tio hushåll, 14 karlar, 19 kvinnor och 33 barn.

Flyktingarna återvände i regel genast när fre-

den hade slutits 1743 och ryssarna lämnat Finland. Flykten lämnade sålunda inga särskilt djupa spår i dem. För att också framlägga ett enskilt flyktingöde kan händelserna i samband med kyrkoherden i Fredrikshamn Johan David Alopaeus Sverigeresa beskrivas. Alopaeus upplevde krigshändelserna på nära håll i den befästa staden, som han något före dess förstöring 1742 lämnade i sällskap med sin fru, Maria Sipelia, hennes två döttrar i ett föregående äktenskap och en stor skara församlingsbor. Prästfrun födde under flykten i Åbo ett tredje barn, som emellertid avled nästan omedelbart. Sjöresan från Finland påbörjades den 19 juli 1742 och gick så långsamt, att kyrkoherden hann hålla två söndagspredikningar för sina Fredrikshamnsbor på fartygets däck innan man var i Stockholm. Väl framme i huvudstaden hade Alopaeus turen att bli utnämnd till ledamot i flyktingkommissionen, vilket garanterade ett regelbundet uppehälle. Dessutom höll han en serie predikningar i Finska kyrkan med början den 17 oktober 1742. Enligt bevarad levnadsbeskrivning följde prästfamiljen noga händelserna i huvudstaden, bl.a. genom att som åskådare delta i drottning Ulrika Eleonoras begravning.

Efter fredsslutet kunde Johan David Alopaeus konstatera, att hans tjänst — kyrkoherdebefattningen i Fredrikshamn — nu låg bakom östgränsen. Han sökte därför tjänst som kyrkoherde i Somero och misslyckades, men fick redan den 31 augusti 1743 fullmakten till Leppävirta församling i norra Savolax. Flyttningen dit skedde genast, och den 16 december 1743 födde prästfrun där parets enda son, sedermera biskopen Magnus Jacob Alopaeus.

Den finske prästen hade för vana att i alla sammanhang författa tämligen haltande tillfällighetsdikter. Om det ryska krigets, 1741—1742, utbrott skrev han i sitt poesihäfte:

*Min Gud! hvadh olycksukur,
straxt bröto på vårt land.
Uhr sina stygga burar,
och uhr oskygga band,
framkommo stygga diur,
från östan dierfft som ufvar,
och setia sig på luur.⁸*

Kanslikollegiets translatorer i finska språket 1735—1809

Det är inte okänt, att ett antal författningar, plakat, cirkulär och patent trycktes i det gamla riket på finska med adress till den i Finland bosatta finstalande allmogen. Centralregeringen i Stockholm ansåg, att det var nödvändigt, att alla undersåtar kände till dess påbud, och då var översättningen till finska den enda framkomliga vägen, om man ville informera finnarna om vad som stod i de tryckta författningarna. Detta var också det önskemål, som upprepade gånger framfördes av de finska bönderna genom riksdagsbesvären. Allmogen misstänkte, att myndighetspersonerna ville hemlighålla sådana kungliga förordningar, som var fördelaktiga för folket, och krävde därför att författningarna skulle översättas.

Som äldsta kungörelse på finska har av forskningen utpekats det öppna brev, som Gustav Vasa den 21 november 1555 utfärdade till invånarna i Nyslotts län. Det är emellertid möjligt, att nämnda kungörelse — som aldrig trycktes — översattes till finska först av mottagaren i Nyslott. Den första trycksak, som med säkerhet hör till det finska författningstrycket, är ett plakat i patentfolio angående gästgiverier och skjutsning av den 1 december 1584, utfärdat av Johan III.

Därefter kom tryckpressen i Stockholm till användning då och då, när särskilt viktiga och allmängiltiga meddelanden skulle kungöras till den finskspråkiga allmogen. De betydelsefullaste av dessa tidiga finska författningar var utan tvekan krigsartiklarna (tryckta 1642) och bestämmelserna om bergverkan (tryckta 1643). De översattes båda av lagläsaren i Tavastland Hartvig Henriks-son Speitz.

När Per Brahe utnämndes till generalguvernör över Finland 1637, började hans kansli i Åbo sprida lokala kungörelser på finska, till att börja med i handskrivet skick. När det första boktryckeriet hade påbörjat sin verksamhet i residensstaden, övertog denna officin helt och hållet uppgiften att förse den finska allmogen med översättningar av de svenska författningstexterna. I Stockholm utgavs därför under epoken 1645—1713 inga finska kungörelser. Omkring 170 finska kungörelser med tryckort i Åbo är däremot kända från denna period.

Det är troligt, att Åbo domkapitel i praktiken fungerade som översättningsbyrå för dessa författningsöversättningar. Ett antal av översättarna är också kända: Anders Jakobsson Äimä, Mattias Johansson, Erik Justander, Martin Miltopaeus, Olof och Josef Lauraeus. De flitigaste av dem var Justander och Miltopaeus, som båda så småningom blev professorer vid Åbo akademi. Författningarna trycktes i tur och ordning av boktryckarna Peter Wald, Peter Hansson och Johan Winter. Från och med år 1681 ståtade tryckeriet med privilegiet att vara »kunglig finsk boktryckare», vilken titel pekade på utgivning av de kungliga kungörelserna. Privilegiet övertogs genom köp av Henrik Kristoffersson Merckell, som tillträdde som finsk boktryckare i början av 1700-talet. En motsvarande utveckling hade redan tidigare ägt rum i Stockholm, där boktryckaren Niclas Wankijff 1668 hade försetts med privilegiet att »trycka Kongl. Mandater, Riks-

dagsbeslut och annat, vad *sub titulo Majestatis* . . . uppå lagt bliver».

1713 flydde Henrik Merckell från det av rysk ockupation hotade Åbo till Stockholm, där han i kraft av sitt privilegium fortsatte som finsk boktryckare även efter Nystadsfreden 1721. Därigenom hade utgivningen av finskt författningstryck hamnat i en miljö, där det var svårt att få tag i lämpliga översättare. I Stockholm fanns det inte någon sådan bildad krets av i finska språket kunniga personer att tillgå som i Åbo. Den enda naturliga resursen utgjordes av Finska församlingens prästerskap, och kyrkoherden i denna församling *Johan Forsskål* uppträdde också som en tillfällig translator 1723—1729. Han säger själv i en skrivelse, att han hade översatt »åtskilliga från Kungl. kansliet mig tillkomna Kungl. Maj:ts nådiga förordningar, påbud och plakater» och erhållit en fast lön, 140 silvermynt, för detta besvär från statskontoret.

Systemet med spridning av kungliga förordningar var under denna tid sådan, att de trycktes i Stockholm och sändes i buntar till länsstyrelserna, varifrån de distribuerades till de underlydande myndigheterna och församlingarna. De nytillkomna kungörelserna upplästes i kyrkor efter gudstjänsten eller på tingen. De viktigaste av dem upprepades år efter år, och särskilda sammandrag av dem publicerades för att underlätta för prästerna. Författningstrycket samlades i såväl centrala som lokala arkiv i inbundna sviter, som kunde bli ganska omfattrika.

Arrangemanget med det kungliga finska boktryckeriets stationering i Stockholm — Merckell fick 1725 en bekräftelse på sin ensamrätt på kungörelser — och den finske prästens anlitanande som översättare hängde på en skör tråd. 1729 utnämndes Forsskål till kyrkoherde i Helsingfors och lämnade Stockholm. Merckells änka skrev i början av 1730-talet, att det inte fanns någon i staden som kunde översätta till finska utom den nye

kyrkoherden i Finska församlingen och att denne hade så mycket annat att göra, att han helt vägrade att syssla med översättningar.

Tiden hade blivit mogen för den administrativa reform, som ledde till inrättande av en viktig finsk tjänst vid kansliet i Stockholm. Redan under 1726—1727 års riksdag hade bonderepresentanterna från norra Österbotten föreslagit inrättande av en riktig translatorstjänst i finska språket och idén togs upp på 1734 års riksdag. Prästerskapet i Åbo och Borgå stift påminde under behandlingen av ärendet om att en tredjedel av rikets befolkning var beroende av att man i Stockholm översatte till finska och hänvisade till att det fanns översättare i vissa främmande språk, framförallt i ryska, på kanslikollegiets stat. Utöver prästerna stödde också bönderna från Finland förslaget. Så stor var enigheten, att ständerna kunde den 15 oktober 1734 föreslå till Kungl. Maj:t, att en finsk translatorsbefattning skulle inrättas i kanslikollegiet; denne tjänsteman skulle svara för att kungörelserna skulle bli korrekt översatta till finska. Man tänkte sig uppenbart, att alla författningar i framtiden skulle tryckas även på finska.

Den förste translatorn hette *Johan Mathesius* (i tjänst 1735—1741). Han fick sin tjänst våren 1735 på rekommendation av vissa framstående representanter för Finlands adel, borgerskap och prästerskap. Lönen bestämdes till 300 silverdaler per år och motsvarade kanslists lön.

Mathesius var son till kyrkoherden i Pyhäjoki, Nicolaus Gabriellis Mathesius, hade studerat juridik i Upsala och Åbo och anställdes i början av 1730-talet som extraordinarie bibliotekstjänsteman på Kungliga Biblioteket. Som translator arbetade han flitigt till sina uppdragsgivares fulla belåtenhet. Den ende som var missnöjd med situationen var Mathesius själv. Hans missnöje gällde lönen, och också det förhållandet, att han hade anställts utan fullmakt. Han skrev våren

1738 till kanslikollegiet, att det var egendomligt, att han som översatte till ett språk som Hans Kungl. Maj:ts trogna undersåtar använde, var sämre behandlad än de utländska translatorerna. Han lovade också att snart uppvisa finska översättningar av regeringsformen, riksdagsordningen och alla riksdagsbeslut från och med år 1719, som han trots sin sjukdom hade åstadkommit. Troligen har dessa texter gått förlorade, eftersom de översattes på 1740-talet på nytt till finska av en ny översättare.

Johan Mathesius anklagades 1741 för att ha deltagit i ett landsförräderi. Han satt fängslad till 1743, förlorade tjänsten, och återvände sedermera till Österbotten, där han blev landssekreterare.

Så snart Mathesius satt inbudad började kanslikollegiet få emotta ansökningar från olika finnar till translatorstjänsten. Av de sökande, sex till antalet, var fem kompetenta, studerade karlar, av vilka flera kunde förete vackra rekommendationsskrivelser som intygade deras kunskaper i finska. När kanslikollegiet den 7 oktober 1741 sammanträdde, fördes deras namn inte på tal. Den sjätte sökanden, auskultanten vid Svea hovrätt *Kristoffer Adrian Rosenmüller* var nämligen adelsman och som sådan överlägsen alla de andra. Kanslikollegiet misstänkte dock, att han i språkligt hänseende inte skulle mäta sig med sina medtävlare och skaffade ett yttrande från Åbo domkapitel som baserade sig på en provöversättning. Därefter utnämndes Rosenmüller den 25 november 1741.

Hur Rosenmüller hade klarat sig i provet är gåtfullt, ty han kunde inte sitt yrke. Det är möjligt, att han talade finska hjälpligt, men när det gällde att översätta, måste han ty sig till andras hjälp. *Kristoffer Adrian Rosenmüller* var född 1717 som flykting i Hälsingland och hade genom äktenskap fått lantegendomar i Misterhults socken i Kalmar län, där han också helst vistades

och skötte tjänsten i Stockholm genom en vikarie.

Den förste av dessa vikarier, en kortvarig sådan, var pastor Karl Zidbäck, som emellertid snart flyttade till kyrkoherdebefattningen i Tavastehus. Rosenmüller föreslog därefter i maj 1744 ölbryggaren Jakob Elgh till sin ställföreträdare. Denne hade i början av seklet studerat i Åbo, men blivit sedan »mercator Holmensis», som det står i studentmatrikeln, flyttat till Stockholm och börjat brygga öl åt huvudstadsborna. Vid pass 1744 var han redan gammal och krasslig, hade tvivelaktigt rykte och ingen bevarad kunskap i boklig lärdom. Det visade sig mycket riktigt, att Rosenmüller hade gått för långt med sitt förslag. Han fick mothugg av en av sina medtävlare, hovrättsauskultanten Samuel Salin, som skrev till kanslikollegiet, att en sådan okunnig person inte fick sköta translatorsarbetet, inte ens som en tillfällig ersättare. I stället borde man ta honom, Salin, till vikariatet, särskilt eftersom han hade meriterat sig ytterligare genom att hjälpa biskop Daniel Juslenius med korrekturläsning av dennes lexikon och dessutom ombesörjt tryckningen av en finsk psalmbok i Merckells officin. Salins brev ledde till att Rosenmüller accepterade honom som sin ställföreträdare, vilket bekräftades av kanslikollegiet den 6 december 1744. I själva verket skötte Salin sysslan både i Rosenmüllers från- och närvaro, eftersom den sistnämnde inte klarade av översättningarna. Trots att många krävde den oduglige translators avgång — t.ex. alla bonderepresentanter från Finland i en skrivelse den 8 december 1746 — satt Rosenmüller kvar till den 30 oktober 1750, då han på eget bevåg lämnade tjänsten.

Efterträdaren blev nu den mångåriga vikarien, kyrkoherdesonen *Samuel Salin*, som hade studerat i tio år vid Åbo akademi och blivit sedan oavlönad auskultant vid Svea hovrätt. Han tillträdde officiellt tjänsten redan den 3 november 1750

och tycks ha skött uppgiften med bravur. Det enda missförhållandet var translatorns usla avlösningsförhållanden. Salin förde en långvarig kamp för att erhålla ett eget tjänsterum, ljus och skrivpapper som de övriga kanslitjänstemännen hade men lyckades endast delvis. Efter en riksdagsmotion fick han äntligen den 1 mars 1756 sin löneförhöjning, genom vilken lönen steg till 600 silverdaler årligen, till samma belopp, som den ryske translatorn hade lyft i årtionden.

Motiveringen till beslutet är särskilt intressant. Kungl.Maj:t förklarade, att den finske translatorn hade en sådan arbetsbörda, att han inte orkade med någon inkomstbringande bisyssla. Därutöver hade ständerna under senaste riksdag uppmanat de yngre tjänstemännen i kansliet att lära sig finska och translatorn behövdes som deras undervisare. Dessutom krävde talrika bonderepresentanter och andra finska besökare i huvudstaden translatorns tjänster som översättare och tolk åt dem. Allt detta tillsammans gjorde, att Salin fick sitt lönelöft.

Men inte nog därmed. Under 1760 års riksdag föreslog ständerna i en skrivelse den 3 juni 1760 till Kungl.Maj:t, att den finske translatorns lön skulle höjas med ytterligare 600 riksdaler. Riksdagen förklarade, att Salin inte hade sparat arbete eller möda när han biträdde finska riksdagsmän eller andra allmogebesökare i deras ärenden. Salin hade också arbetat som tolk vid olika domstolar i Stockholm, när finnar skulle förhöras som vittnen eller när de stod anklagade för brott.

Den extra lönen bör ses som en personlig belöning åt den flitige översättaren. Den stora arbetsbördan hade dock krävt sitt pris. I en skrivelse till kanslikollegiet skrev Salin, att han hade på grund av det myckna översättandet drabbats av sömnlöshet. Därför fick han tillåtelse att på egen bekostnad anställa ett biträde, David Gottfrid Heintzius. Snart blev detta biträde den ordinarie translatorn, eftersom Samuel Salin

drog sig tillbaka till privatlivet, visserligen fortfarande sysslade med översättande av bl.a. religiösa skrifter till finska.

David Gottfrid Heintzius, utnämnd 1762, var son till kyrkoherden i Sysmä Mikael Heintzius och hade studerat både i Åbo och i Uppsala. Han drabbades i början av sin karriär av klagomålet, att de finska översättningarna kom alltför sent till sina mottagare. Felet låg i tryckeriets senfärdighet och gick att rätta till. Det beslöts, att nedre justitierevisionen, inrikescivil- och krigsexpeditionen alltid skulle förse den finske translatorn med färiska kungörelser från deras verksamhetsområden, så att också de finska översättningarna skulle kunna tryckas när de var någorlunda aktuella. Efter sex års tjänstgöring avgick Heintzius 1768 med den äran från sin befattning. Han erhöll hederstiteln kunglig sekreterare och drog sig tillbaka till sina gods i Artsjö socken i Finland, där han gifte sig med en adelsdam, Margareta Helena von Essen. Han var i motsats till sina ämbetsbröder en förmögen man och lantjunkare, som bara hade gjort ett mellanspel vid ämbetsverken i Stockholm.

Heintzius efterträddes av en professionell och duktig översättare, kanslikollegiets extra kanslist, magister *Abraham Lind*, en kaplansson från Lammi. Denne hade studerat både i Åbo och i Uppsala och tagit magistergraden 1764. Han förrevisade vid sitt tillträde 1768 intyg av sin föregångare samt av kyrkoherden i Stockholms finska församling Karl Gustaf Werander. Båda underströk Linds goda kunskaper i finska, som han hade skaffat sig i den del av landet, där det renaste språket talades, i Tavastland. Abraham Lind kämpade tappert för en löneförhöjning och för att få ett eget tjänsterum, där han kunde arbeta och förvara det finska författningstrycket, men med föga framgång, fastän det finska bondeståndet som vanligt stödde sin översättare. Hindret till alltsammans var den pensionerade

translatorn Samuel Salin, som hade behållit de extra löneförmånerna, vilka han en gång hade lyckats få.

I sin kamp för att få högre lön och ett biträde använde Lind uttryck, som väl karakteriserade translatorns unika ställning bland rikets tjänstemän. Han kunde jämföras med ett ombud, som på främmande ort bevakade sina landsmäns intressen. För att behålla en kapabel kraft i denna befattning, som så nära angick storfurstendömet Finland, som var en omistlig del av rikskroppen, behövdes en väsentlig löneförhörning, skrev Lind i ett brev till Kungl. Maj:t våren 1774. Ordvalet visar, hur viktig han såg sin uppgift vara. När Salin avled 1779, överlämnades hans extra translatorslön till Lind, som därmed blev mera välbärgad. Genom den lönereglering, som skedde 1778, höjdes den finske translatorns rang något, till paritet med vicenotariet och riksarkivets aktuarier.

Emellertid hade Linds energiska kamp för translatorsämbetets väl och ve också skaffat honom fiender, som just 1778, vid tiden för kanslitjänstemännens omorganisation, verkade för tjänstens avskaffande. Kritiken mot Lind stegrades också genom dennes omfattande privata översättningsverksamhet och ovilja att endast anlita det kungliga finska tryckeriet, som hade privilegiet till författningarna. Abraham Lind reformerade också den finska ortografin genom att avskaffa bokstavskombinationen tz, som han konsekvent ersatte med ts.

Abraham Lind avgick i november 1785 och avled strax därpå. Han efterträddes av extraordinarie kanslisten *Henrik Reinhold Gummer*, som anställdes i december 1785. Gummer, en ättling till prästsläkten Gummerus, hade studerat i Åbo och flyttat sedan till ämbetsverken i Stockholm. Han har lämnat ett gott eftermäle efter en nästan helt konfliktlös tjänsteutövning under 18 år. Efter honom utnämnde Gustav IV Adolf sekre-

teraren vid stora sjötullen *Henrik Forshäll* till translatorstjänsten. Denne var född i Lojo i Nyland, där hans far var skolrektor, och hade studerat juridik i Åbo. Forshäll hann tjänstgöra i sex år, tills Finland skildes från Sverige och befattningen som finsk translator blev överflödig.

Translatorerna hann under det trekvartssekel de verkade vid kanslikollegiet utträta ett litet underverk vad översättningar beträffar. Rent volymmässigt utgav de enligt en grov uppskattning baserad på Pippings bibliografi 700—800 författningstexter på finska, en siffra som motsvarar cirka en fjärdedel av de svenska kungörelserna. Spridningen är mycket ojämn i tiden. Sålunda översattes t.ex. år 1765 endast 6 författningar till finska (av sammanlagt 87) medan man översatte året därpå, 1766, hela 41 författningstexter till finska (av totalt 139 svenska texter), fastän translatorn under de bägge åren var en och samma person, nämligen David Gottfrid Heintzius. Jämför man de i Pippings bibliografi utgivna uppgifterna om finska författningar med det svenska årstrycket från dessa år är det svårt att se något system som skulle ha legat bakom urvalet. Möjligen kan sägas, att det i första hand var sådana författningar, som var avsedda att uppläsas upprepade gånger — år efter år — från predikstolarna eller vid tingen, som blev översatta. Det blev nämligen med tiden föreskrivet, vilka kungörelser som skulle upprepas, men systemet var komplicerat och berodde bl.a. på de olika landsdelarnas näringsstruktur m.fl. faktorer. Som ett exempel kan nämnas, att författningar rörande bergsbruk endast upplästes i gruv- och brukstrakterna, om dykning endast vid kusterna, om stadsnäringar endast i städerna o.s.v. Anvisningar om när en viss kungörelse skulle uppläsas ingick i ett år 1774 publicerat sammandrag av de viktigaste författningarna. Sammandraget blev år 1800, under Gummers tid som translator, översatt till finska.

Under Heintzius' epok som översättare sades det rent ut, att det var den finske translatorn själv som fick avgöra, vilka författningar som var av den karaktär, att de krävde en finsk översättning. Därmed lades en betydande makt i den finske översättarens händer. Efter tryckning utdelades de finska författningarna på samma sätt som de svenska. Enligt en uppgift från 1776 behövde landshövdingen i Åbo sålunda 155 exemplar av de kungliga förordningarna, medan de övriga länen klarade sig med färre exemplar, t.ex. det nya Uleåborgs och Kajana län med 69 exemplar, Österbottens län med 77 exemplar o.s.v. Dessa kungörelser delades ut av landshövdingarna, som ombesörjde vidare distribution. I regel behöll landskansliet 6 exemplar, städerna fick var och en 2 exemplar, häradsfogdarna och häradsskrivarna fick ett exemplar var, liksom också lantmätnarna. Största delen av upplagan skickades till församlingarna för uppläsning från predikstolarna. Åbo och Vasa hovrätt emottog 44 respektive 25 exemplar, som till största delen distribuerades vidare till underdomstolarna.

Att kungörelserna efter 1721 trycktes i Stockholm behagade inte lokalmyndigheterna i Finland. Särskilt segsliten blev tvisten om bönedagsplakaten. I fråga om dessa kungörelser hade den praxisen bildats, att konungen utfärdade i början av varje år ett plakat om firande av fyra särskilda tacksägelse- och bönedagar, som kompletterades med en utgåva av de texter, som skulle läsas i kyrkorna. De bägge publikationerna spreds på samma sätt som de övriga författningarna. Domkapitlets kritik gällde dels språket och dels distributionen. 1733 års plakat innehöll enligt dess mening »många och incompetenta ord» och ledde det »enfaldiga» folket till »förargeliga tankar och utlåtelse». Till yttermera visso returnerade domkapitlet ett exemplar av trycksaken, där felet hade markerats med understyrkningar. Översättningen var gjord före trans-

latorsämbetets tillkomst. Men anmärkningarna återkom 1735 och 1744 och gällde nu den otillräckliga upplagan. Genom sina klagomål nådde domkapitlet sitt syfte, då kanslikollegiet den 8 december 1747 officiellt tillät, att både översättningen och tryckningen fick ske i Åbo. Domkapitlet skulle sända räkningar avseende tryckningskostnaden till kollegiet, som skulle dra av dem från den fasta årslönen till Merckells tryckeri. Detta beslut ledde i tur och ordning till långvariga strider mellan boktryckaren och kanslikollegiet.

Kanske mera allvarlig var konflikten om byordningen. Denna viktiga kungörelse råkade komma ut 1742, då den förste translatorn Johan Mathesius hade blivit ersatt av Kristoffer Adrian Rosenmüller, som mest skötte översättandet genom medhjälpare. Byordningen blev trots denna komplikation nästan genast både översatt och tryckt i Stockholm, som en tryckeriräkenskap visar, men tycks inte ha kommit tillräckligt fort till Finland. Behovet var mycket stort och ledde till att en annan översättning dök upp och trycktes i Åbo i en för tiden mycket stor upplaga, hela 2.000 exemplar. Översättaren var slottsprekanten Samuel Wacklin och förläggaren sadelmakaren Niclas John från Åbo. Landshövdingen beslagtogs trycket 1745, men gav samtidigt professor Johan Wallenius i uppdrag att översätta byordningen, eftersom den officiella översättningen, som nu hade anlät från Stockholm, var av dålig kvalitet och eftersom dess upplaga var för liten. Ärendet nådde så småningom ända upp till riksrådet, som den 26 juni 1746 tog ställning och godkände Wallenius' översättning som den bästa. Inte mindre än tre olika editioner av denna kungörelse fanns därför under en tid att tillgå.

Språkhistoriskt har författningstexterna hittills inte undersökts speciellt ingående. De finska kungörelserna, som lästes upp i kyrkorna, spred likformighet i språket i de olika trakterna av Fin-

land, där man talade skilda dialekter. Nya ord och begrepp, återspeglade förändringar inom samhällsliv och förvaltning, har säkerligen genom dem infogats i det talade folkspråket. Emellertid verkar det som om translatorerna inte var särskilt attraherade av att skapa nya, rent finska motsvarigheter till de nytillkomna begreppen. Även de av dem, som var mera puristiskt lagda, har ofta behållit det främmande ordet i sin översättning vid sidan av en finsk nyskapelse. Hartvig Speitz översatte t.ex. på 1600-talet ordet *åldermän* med "åldermannit eli vanhimmaiset", *masugn* med "masuhnin elik pätsin, taikka sulatospaikan", och hans efterträdare på 1700-talet tillämpade samma metod. Detta förfarande var naturligtvis nödvändigt, då översättningarna måste ha samma innehåll som ursprungstexten. Skulle translatorn ha experimenterat med nyskapta ord hade oklarhet kunnat uppstå om deras rätta innebörd. Senare tiders finska språkmän, som har haft en mera puristisk hållning, har i regel utrensat stora mängder av 1700-talets direkta lånord, som har stridit mot deras uppfattning om hur språket bör vara.

Studenterna i Uppsala

De högre studierna har alltid fört unga män ut ur det egna landet, till vidlyftiga resor och långvariga vistelser vid främmande lärosäten. Finland, som fram till grundandet av Åbo akademi år 1640 helt saknade eget universitet, sände i århundraden sina studenter till kontinenten, och från slutet av 1500-talet särskilt till moderlandets lärdomscentrum, Uppsala universitet. Akademien vid Fyrisån, belägen i skuggan av den ärevördiga domkyrkan, utövade lockelse på finnar i sekler, inte minst därför att sjövägen till Uppsala var

naturligare och lättare för t.ex. österbottningar än den strapatsrika landsvägen till Åbo. De finska studenterna kom i flockar, inmatriculerade sig i akademien och anslöt sig till grupper och kommuniteter, som höll gemensamma matlag och bildade från mitten av 1600-talet egna nationer, inom vilka ett livligt socialt umgänge ägde rum. Det akademiska livet med sina föreläsningar, disputationer och högtidliga och ordrika orationer präglades av det latinska bildningsidealet, och romarspråket utgjorde en gemensam nämnare för alla ungdomar, varifrån de än kom och vilken dialekt de än använde till vardags.

De Finlandsfödda Uppsalastudenterna har sin givna plats i Sverigefinnarnas historia. Visserligen kan man hävda, att de var flyttfåglar, som efter fullbordade eller avbrutna studier vanligen återvände till sitt hemland, men själva gruppen Uppsalafinnar var permanent och förnyade sig ständigt. Många av de finska studenterna fann dessutom sitt levebröd i moderlandet och blev fast bosatta Sverigefinnar.

Uppsala universitet grundades på nytt — efter en nedläggningsperiod under Gustav Vasas och hans närmaste efterföljares tid — av hertig Karl och riksrådet år 1593. Studentmatrikeln börjar två år senare, 1595, och ger därefter en bild av de inskrivna ungdomarna. Redan från första början förekommer det finnar på dess blad. Sålunda finns det sju Finlandsfödda bland de inskrivna studenterna för år 1595, nämligen österbottningarna Samuel Thomae och Samuel Caroli samt de som »Finn» angivna ungdomarna Joachim Matthias, Johannes Matthias Cruse (en adelsyngling), Johannes Magni, Olaus Elimaeus och Sigfridus Aronus Forsius.¹ I fortsättningen bjuder matrikeln dock på betydande svårigheter när det gäller att skilja mellan svenskar och finnar, särskilt därför, att den stora gruppen »botnienses» innehåller både väster- och österbottniska studenter, varför en exakt beräkning av de

Finlandsföddas antal inte är någon enkel sak. Enligt de noggranna beräkningar, som *Sven-Erik Åström* har gjort, låg dock under perioden 1595—1632 ca 135 finska studenter vid universitetet, 125 som säkert kan identifieras som Finlandsfödda och 10 sådana »botnienses», som denne forskare på sannolika skäl har betraktat som österbottningar. Dessutom finns det 30 osäkra fall, varför siffran för finnar vid universitetet troligen kan gå upp till närmare 150. Finnarnas antal var under perioden 1595—1611 knappa 3 % av hela studentantalet, under åren 1612—1632 något högre, 4—5 %. Deras fördelning efter hemort var följande:

Egentliga Finland	19	Österbotten	53
Satakunta	8	Karelen	15
Åland	7	Savolax	2
Nyland	10	Okänd hemort	19
Tavastland	2	Summa	135

Som syns, utgör österbottningarna den största gruppen, helt naturligt med tanke på landskapets starka orientering mot Stockholm och Uppland. Studenterna från Egentliga Finland var förhållandevis få, fastän många som ovan sagts ha »okänd hemort» kan ha kommit från Finlands mest betydande skolstad Åbo. Förklaringen varför så få Åbobor kan påträffas i Uppsala under denna tid är troligen, att många av dem nöjde sig med studierna vid sin egen katedralskola, senare gymnasium. Den savokarelska gruppen är större än man kunnat vänta sig. Inom denna grupp dominerade borgarsönerna från Viborg, åtminstone att döma av den talrikt förekommande hemortsbeteckningen »viburgensis».

De flesta av de finska studenterna var utan tvekan prästsöner. En numerärt vida mindre grupp utgjorde sönerna till frälsemän. Endast 12 adelsynglingar kan med säkerhet identifieras bland ungdomarna. Däremot var sönerna till stadsbor-

gare förhållandevis många. Vad bondehärstamning beträffar ger det i matrikeln föreliggande materialet i högst fyra fall belägg för en sådan. De kom ur den välmående storbondeklassen i Finlands sydvästra delar. Det är sålunda uppenbart, att de finska studenterna kom från välbärgade hem, i vilka ofta en lärdomstradition redan fanns.²

Endast cirka hälften av de Finlandsfödda Uppsalastudenterna 1595—1632 har kunnat återfinnas i senare källor. Framför allt adelsmännen, som i regel steg till betydande befattningar inom riksstyret, återkommer i källorna. De finska adelsätterna Horn och Tott var representerade bland tidens Uppsalastudenter. Av ynglingar, som valde prästmännens yrke, påträffas senare ett antal såsom domprostar och kyrkoherdar i de största församlingarna i Finland. Endast en av finnarerna från denna period blev själv akademisk lärare, nämligen Sigfridus Aronus Forsius, som var en tid professor i Uppsala.³

Studenternas ekonomi byggde i regel på bidrag från fäder, släktingar och övriga gynnare. Också ur allmänna medel kunde studerande ynglingar få understöd. Vid Uppsala universitet fanns från 1590-talet ett s.k. kommunitet, som erbjöd ett slags helinackordering antingen gratis eller mot en liten avgift. Vissa möjligheter till allmänna stipendier fanns därutöver. Studenternas liv präglades ofta av ungdomliga skämt och skärmytslingar med stadens gesäller. Det akademiska konsistoriets protokoll ger glimtar av mångahanda företeelser, såväl tragiska som tragikomiska. En av de första händelserna, där finska studenter förekommer, är typiskt nog ett tumult i en bastu, som ägde rum den 10 september 1627. En ung man vid namn Johannes Johannis Finlandus överföll då sin kamrat på nämnda heta ställe och skar denne med ett svärd. Badstuguinnehavarinna sprang till rektorn och bad, att en sådan vild människa genast måste köras ut ur hen-

nes hus. Dagen därpå hade Johannes råkat i slagsmål i slottsfogdens källare med en viss Carolus Lundius. När han senare stötte på Carolus på gatan, gick han åter lös på honom, kallade honom »prackare och krasslare» och slet i hans hår. För allt detta dömdes slagskämpen till att gå »in carcerem», universitetsarresten, ett ställe som många av de finska studenterna med tiden fick besöka.⁴ Nämnde Johannes Johannis Finlandus blev med tiden en ökänd slagskämpe och överliggerare, som inte alls var någon prydnad för sin nation.

Tillkomsten av de nya universiteten i Dorpat 1632 och i Åbo år 1640 påverkade inte de finska studenternas antal i Uppsala. Detta förhållande syns bra av de studentorganisationer, som tillkom vid denna tid. Studenterna i Uppsala uppdelades nämligen vid 1600-talets mitt i nationer för att kunna övervakas bättre. Redan 1656 nämns en österbottnisk nation med 13 medlemmar.⁵ Denna nation tycks från början också ha inneslutit sydfinnar. När den egentliga landsskapsindelningen tillkom 1663, tilldelades finnarna, livländarna, gotlänningarna och tyskarna samma inspektor och österbottningarna, ångermanlänningarna, västerbottningarna och medelpadningarna en annan. På det sättet splittrades de Finlandsfödda i två nationer, dels i en som bestod av studenter bosatta kring Finska viken och Östersjön, dels en annan som utgjordes av studenter som kom från trakterna kring Bottenviken. Denna geografiska princip övergavs dock ganska snart till förmån för en annan, som byggde på stiftsindelningen. När sydfinnarna genom ankomsten av några studenter från Åbo höstterminen 1673 tillfälligt blev talrikare ville de trots rektorns uppmaning inte ansluta sig till österbottningarna utan fordrade att ha ett eget landskap.⁶ Dagen för deras ansökan, den 22 november 1673, bör betraktas som begynnelsen för det finska nationslivet i Uppsala. Den finska natio-

nen förde en egen studentmatrikel, inkasserade avgifter av sina medlemmar, valde inspektorer (den förste var professor Terserus) och kuratorer samt samlade i sin nationskista akademiskt tryck, bl.a. medlemmarnas disputationer och tryckta orationer. De sydfinska studenterna skilde sig både från österbottningarna, som fortfarande höll ihop med västerbottningarna, samt från viborgarna, som hade ett eget landskap under varierande beteckningar under slutet av 1600-talet. Först på 1700-talet, oklart när, började studenterna från de bägge finska stifteten och Österbotten söka sig samman inom ramen för den 1673 grundade finska nationen.

Finska studentnationens sigill. UUB, U 79.

De finska studenterna var aldrig särskilt många på samma gång. I genomsnitt inskrev sig omkring 5 nykomlingar från Finland per år i akademien under 1600-talets senare hälft, med toppar under åren 1673, 1685 och 1703, då 26 respektive

18 och 20 finska studenter anmälde sig i Uppsala.⁷ Sammantaget rörde det sig t.ex. år 1681 om ca 2,4 procent av de närvarande studenterna i Uppsala.⁸

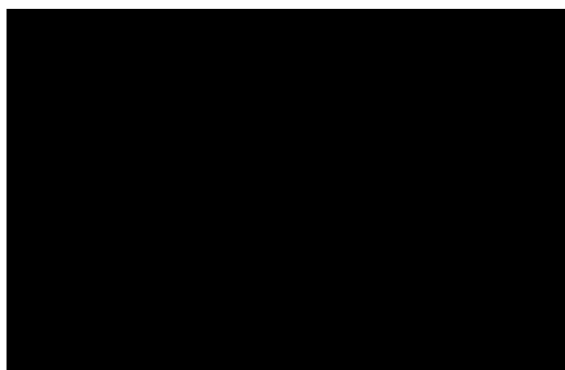
Beträffande de österbottniska studenterna i Uppsala 1640—1713 föreligger det en specialundersökning: *Marjatta Leppänens* pro gradu -arbete från 1970. Enligt denna forskare studerade totalt 370 österbottningar under denna tid vid universitetet. De utgjorde merparten av de finska studenterna, 66,6 %. I Åbo läste under samma period 636 österbottningar. Litet fler än var tredje österbottnisk student hade alltså valt Uppsala som sin studieort framför Åbo.^{8b}

Sin relativt ringa numerär till trots syntes det finska inslaget på många sätt i Uppsala. De Finlandsfödda studenterna höll som andra ungdomar tal i olika akademiska sammanhang. Den förste kände talaren från östligt belägna områden tycks ha varit ålänningen Georgius Christophori, född i Jomala socken 1609 som kyrkoherdeson, som i februari 1635 höll en vacker latinsk oration om den avlidne hjältekonungen Gustav II Adolfs dygder, och han åtföljdes av en lång rad finska studenter, vilka från universitetets kateder på klingande romarspråk fick behandla inför sina kamrater och universitetets lärarkår olika, oftast teologiska ämnen. Den mest kända och storslagna orationen hölls av prästsonen från Mouhijärvi Johannes Paulinus (senare adlad Lillenstedt) år 1678, och detta fosterländska hexameteralster har behandlats på annan plats i denna bok.⁹

Men många av de Finlandsfödda studenterna uppträdde inte som vältalare och nådde inte samhällets höga toppar. Konsistorieprotokollen är fulla av olycksöden, som drabbade de mindre bemedlade ynglingarna i universitetsstaden. En särskilt tragisk historia utspelades åren 1672—1673, bara några år tidigare än Johannes Paulinus höll sitt pompösa tal till den finska fosterbygden. En

finsk bondestudent, Matthias Skoman eller Skogman, som grevinnan Horn hade sänt till akademien, hade fått av sina fattiga föräldrar blott en halv tunna strömming till underhåll. När maten tog slut, föll Matthias i sådan förtvivlan, att han stängde sig in i sin kammare, bommade till dörren och låg till sängs en hel månad i djupaste depression. När hans hyresvärd och landsmännen bröt upp dörren till den oeldade stugan, »låg han i sängen, och hade på bänken några spicke strömmingar och en vattenkanna frusen på bordet». Man fick liv i Matthias och konsistoriet tog väl hand om honom på kommuniteten, men studenten hade blivit »huvudsvag», han uppträdde hotfullt mot sina kamrater och flydde till slut till skogarna runt Uppsala, där han livnärde sig på sav från träden och markens växter. Han försvinner spårlöst ur protokollen den 11 juni 1673, då två vakter körde honom ut ur kommunitetssalen trots hans ursinniga motstånd.¹⁰

På 1700-talet höll sig de Finlandsföddas antal vid akademien ganska konstant kring 10—12 studenter samtidigt. Sålunda beräknas finnarna ha varit 26 stycken mellan 1722—1730 och 91 stycken mellan 1741—1750,¹¹ då studieresorna till Uppsala var vanliga på grund av lilla ofreden. Särskilda toppar inträffade åren 1713—1714, då

*Finska studentnationens kista från 1700-talet.
Foto Uppsala universitets konstsamlingar.*

14 respektive 12 finnar inskrev sig, 1733, då de inskrivna finnarnas antal var 14, samt 1742—1745, då nykomlingarna var mellan 10 och 18 varje år. Mot slutet av den svenska tiden var siffrorna blygsammare, i regel 4—6 nyinskrivna studenter årligen. Totalt har man uppskattat de finska studenternas antal i Uppsala 1722—1808 till 428, av dem 248 österbottningar.¹²

Karakteristiskt för 1700-talet var, att de finska Uppsalastudenterna i regel var av högre social härkomst och också steg efter sina studier högre i samhällshierarkin än de övriga finska studenterna. De mest bemärkta finnarna på den lärda banan — t.ex. ärkebiskopen Karl Fredrik Mennander, professorn Pehr Adrian Gadd, den senare biskopen Frans Mikael Franzén o.s.v. — hade oftast studerat i Uppsala, många gånger visserligen först efter en första studieperiod i Åbo. Men vissa av de finska studenterna var av mycket anspråkslös härkomst. Bland dem märks t.ex. en österbottning Mathis Pasanen, inskriven 1717, förresten den enda studenten med finskt allmogegenamn, och en nylänning Ericus Stenfors, student 1740, om vilken matrikeln berättar, att han var "extreme pauper" — ytterst fattig.

En orsak till det att det bara var de förmögare finska studenterna som sökte sig till Uppsala var att denna stad var en vida dyrare studieort än det inhemska Åbo. Enligt en beräkning var det genomsnittliga höstpriset på råg i Uppsala ca 90 % av vad rågen kostade i Stockholm, men i Åbo betingade denna spannmål bara 78 % av Stockholmspriset.¹³ Men även om staden var dyr, kunde den också erbjuda helt andra och mer kvalificerade lärarkrafter än Åbo. Den upsaliensiska utbildningen stod klart över den åboensiska, bortsett från den sengustavianska tiden, då Åbo akademi fick flera framstående lärare. En annan sak var, att utbildningen i Uppsala ingalunda var anpassad till finska förhållanden. Uppsala var mot slutet av 1700-talet en stagnerande

Titelbladet till Finska nationens matrikel. UUB, X 194.

småstad, helt överskuggad av Stockholm, medan Åbo utgjorde en expansiv borgerlig miljö, som var mycket central för Finland. Upsaliensarna sökte sig i allt tätare skaror till de civila statliga ämbetena i huvudstaden, medan åboensarna blev präster på landsbygden eller tjänstemän i de större finska städerna. Valet av studiestad betydde för en finsk yngling ofta också val av levnadsbana. Det är inte att undra på att domkapitlet i Åbo bekämpade på 1700-talet finska ungdomars Uppsalastudier, då lämpliga prästämmen försvann ur landet för att kanske hamna på tjänstemannabanan i Sverige.

För vissa yrkesgruppers del var det dock helt nödvändigt att studera i Uppsala. Så var fallet med läkarna, eftersom medicinska studier stod på synnerligen låg nivå i Åbo, och för blivande vetenskapsmän var det också ytterst viktigt att stifta bekantskap med den stimulerande intellektuella miljön i moderlandet.¹⁴ Slutligen kan man också tala om traditionens roll vid val av universitet. Sven-Erik Åström har funnit hela 55 österbottniska Uppsalastudenter från 1700-talet, vilkas fäder också hade legat vid detta universitet, samt ytterligare 65, som hade en nära anförvant, som studerat vid detta lärosäte. Också till Finland inflyttade ursprungligen svenska tjänstemän sände oftare än genomsnittet sina söner till moderlandets universitet.¹⁵

Den år 1673 tillkomna finska studentnationen, förstärkt med österbottningar, vaknade upp till nytt liv i början av 1780-talet. Dess protokoll finns bevarade från denna tid och fram till skilsmässan mellan Finland och Sverige. I början av vårterminen 1780 valde de finska studenterna professorn i kemi Torbern Bergman till sin inspektor, som i sin tur uppmanade landsmännen till »ett beskedligt och hedrande uppförande som alltid karakteriserat den finska nationen». Den finska studentnationens hundraåriga stadgar förnyades, dess gamla matrikel ersattes av en ny, vackert illustrerad av licentiaten Y.G. Pipping, och man började samlas till regelbundna landskap hos den gästfria inspektorn. På dennes uppmaning återupptog man också den akademiska seden att hålla orationer, och under de närmaste åren talade bl.a. Johan Gadolin om värmen och hur man mätte den och magister Starck talade om fanatismen. Hösten 1783 insjuknade inspektorn och avled senare under sin hälsokur vid Medevi brunn lämnande den finska nationen i »smärtande saknad». Till hans efterträdare valdes medicinprofessorn Adolf Murray, som styrde och övervakade landsmännen ända till 1803,

då uppgiften gick till en annan professor i medicin, Pehr Afzelius.

Kuratorerna växlade under tiden något oftare — uppgiften gick först från adjunkten Henrik Wallenborg till Niclas Georg Agander, sedan till Israel Gustaf Wänman, Nils Avellan och slutligen till J.H. af Forselles, som tycks ha varit den siste kuratorn under Finlands svenska tid. I samband med kuratorsbyten forslades den vackra nationskistan, som var prydd med storfurstendömet Finlands vapen, med sitt värdefulla innehåll till den nye kuratorns bostad. Protokollen från denna tid återspeglar ett nationsliv som växlade i intensitet. Särskilt livlig tycks professor Murrays första tid som inspektor ha varit. Då var man tillräckligt många för att återuppta seden med interna disputationer, anställa en vaktmästare och hålla allmänna landskap. En höjdpunkt inträffade 1790, när hela nio nykomlingar från Åbo inskrev sig vid Uppsala universitet och dess finska nation. Till gruppen hörde flera bemärkta personer, bl.a. Gustaf Sacklén (fenno, född 1771), Johan Görvell (österbottning, född 1771), Frans Mikael Franzén (österbottning, född 1772), Carl Magnus Engman (österbottning, född 1770) och Nils Avellan (fenno, född 1769). Tillsammans med sina något äldre kamrater utgjorde dessa 20-åringar en glad ungdomskrets, som bl.a. mangrant lyssnade på medicine kandidaten B.R. Ekholms tal inför nationen den 24 november 1790, som handlade om den mellan Sverige och Ryssland så lyckligt slutna freden. »Herr Ekholm beskrev däri först krigets förskräckliga förödelse och tolkade sedan den glädje freden, såsom slut på sådana förskräckelser, förer med sig», står det i nationsprotokollet.

Även en mera tråkig historia bekymrade de finska studenterna under denna lyckliga tid. En av nykomlingarna från 1790, Martinus Perlroos (fenno, född 1759), visade sig vara en fyllbult som varken besökte föreläsningar eller nationens

konventer, utan blev ökad »på flera oanständigheter och ett ovärdigt uppförande» i och med att han bevistade »krogar och gemena sällskaper, begick tjuvnader» och var våldsam. Han bodde inte ens i staden utan härbärgerade i sädeslador i Uppsalas omgivningar. Efter en stöld hos professor Boëthius sattes han i häkte, och då beslöt landsmännen, att han var »en skamfläck för nationen», och avskedade honom ur sin krets. Hans namn ströks »utur Album Nationis Fennicae». Därmed överskred studenterna sina befogenhe-

ter — ärendet hörde hemma i konsistoriet — men nationen envisades enhälligt i sitt beslut och återinförde inte Perlroos' namn i sin matrikel trots professorernas protester.¹⁶

Finland skildes från Sverige 1809, då Finska nationen i Uppsala upplevde en livaktig period. De finska studenterna kom att besöka Uppsala i större skaror ännu i ett par decennier efter freden i Fredrikshamn och höll samman i gemensam vardag och fest i den gamla universitetsstaden vid Fyrisån.

7. Finnarna i moderlandet i slutet av den svenska tiden

Huvudstadsfinnarna i valförteckningar och kommunionlängder

Stockholms Finlandsfödda befolkning framträder i början av den gustavianska tiden som ett miniatyrsamhälle i vissa längder, som prästerna inom Finska kyrkan upprättade. Dessa källor är utomordentligt åskådliga, då de sträcker sig från hög till låg, från samhällstoppar till stadens ringaste, och uppvisar sålunda en stor skala av olika levnadsöden och mänskliga relationer, som binds ihop av det gemensamma ursprunget.

Finska församlingens karaktär som »friförsamling» gör dock, att långtifrån alla av dess medlemmar kan betraktas som finnar i snäv bemärkelse. Församlingen stod öppen för individer födda och hemmahörande i moderlandet, som genom giftermål, släktband eller genom någon annan förbindelse stod församlingen nära. Den namnkunnigaste av dessa personer var församlingens patronus, som under den aktuella tiden var riksrådet Gustav Adolf Hjärne, som saknade egentliga släktband till Finland. Han var född i Stockholm och representerade det svenska tänkesättet. Hans far, den berömde arkiatern Urban Hjärne var dock prästson från det finsktalande Ingermanland, och riksrådet självt hade en tid varit överste vid Nylands regemente och lands-

hövding i Nylands och Tavastehus län.¹

Men omvänt gällde det också, att många, som verkligen var födda i Finland, stod utanför Finska kyrkan och hörde till någon av Stockholms territoriella församlingar. Särskilt var detta fallet med Katarina och Maria församlingar på Södermalm, där det traditionellt bodde mycket finnar, men också de växade förstäderna i norr; Ladugårdslandet, Klara och Kungsholmen hade finska invånare, som inte brydde sig om att söka sig till sina landsmäns kyrka i staden mellan broarna. Därför kan vi av översiktsslängderna i Finska kyrkans arkiv endast få en mycket ungefärlig bild av Stockholms finska befolkning, närmast bara en konturteckning, som stämmer i stora drag men inte i detaljerna.

En första helhetsbild av Stockholmsfinnarnas gemenskap kan erhållas av en medlemslängd, som sammanställdes år 1775 på grundval av en numera förkommen kommunionbok. Vem som åstadkom denna förteckning är oklart, då den återspeglar förhållandena under ett interregnum mellan kyrkoherdarna Andreas Töttermans (i tjänst 1773—1775) och Joel Jacob Petrejus' (1776—1782) ämbetsperioder. Sammandraget, som förvaras bland kyrkorådsprotokollen i Finska kyrkans arkiv² upptar församlingens nattvardsgäster, i realiteten dess medlemskår, då det var föreskrivet, att varje vuxen person årligen skulle delta i nattvarden. Dock upptar längden

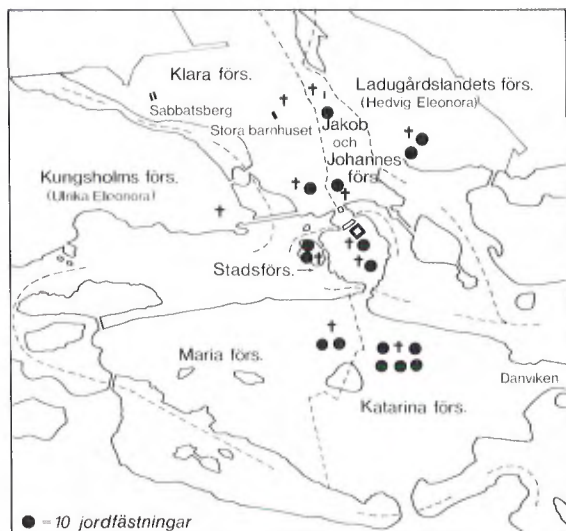
endast manliga namn; kvinnorna förekommer endast om de är huvudmän för sina hushåll (t.ex. änkor), medan de ogifta kvinnorna helt resolut har utelämnats. Namnförteckningen omfattar totalt 278 personer; om man antar, att ett hushåll i genomsnitt omfattade fem personer, skulle Finska församlingens medlemskår ha bestått av cirka 1390 individer.

Församlingens hierarkiska uppbyggnad framgår klart ur källan. Sålunda tronar dess patronus, riksrådet greve Hjärne, ensamt i listans topp, och sedan följer de höga herrarna i kyrkorådet, lagmannen af Palén, de kungliga sekretärerna Hederstam och Groening, notfiskarnas ålderman Österman och handelsmännen Lindmark och Burström samt kyrkvårdarna Dahlman och Spornberg. Därefter följer församlingens finare folk, dess ganska stora skikt av herrskap: tjänstemännen bankokommissarien Stierncreutz, krigsfiskalen Pontelius och bankofiskalen Höjer, aktuarien Juslén, finske translatoren Lind och rysstolken Bäcker, kommissarierna Werander och Falck, kamrererna Husgafvel och Falk, de många bokhållarna (Aveman, Sahlberg, Wahlsten, Fortelius, Helsingius, Kinnimundt, Cneiff, Cavander) och kammarskrivarna (Kröger, Brunell, Södergren, Schwartz, Ekebom, Bergbom och Hornborg). Handlandena är också en talrik grupp: Sutthoff, Wahlström, Bäckman, Jerman, Westzynthius, Planman, Hellman, Tallqvist, Faenander, Eklund och Stångberg samt änkorna inom denna kategori Greiff och Hindsberg. Ett slags mellanskikt representeras av de lägre tjänstemännen — de många vaktmästarna (Nordenius, Höök, Falk, Werngren, Widegren, Dahlgren, Engman, Bergman och Skogberg), hovrättsposterna Bergman och Liljeblad, kontrollörerna Hansen, Dahlman, Almgren, Ekmansson och Sandberg samt kontrollöränkorna Lundin, Ullström och Schenström samt rotemästarna Sandmark, Norborg och änkan Hellberg. Bland

Kalk med blomkalkformad cuppa, tillverkad i Augsburg mellan 1675–1685. Denna kalk användes på 1700-talet vid finska församlingens nattvardsgång, samtidigt som kommunionlängder upprättades. Foto Nordiska museet.

hantverkarna finns flera boktryckare (Kalsenius, Knistedt, Wibom, Madsen), någon bokbindare (Gottsman), guldsmed (Lundgård), instrumentmakaränka (Degerman), ett antal skräddare (Hallsten, Östman, Hedin) och skomakarmästare (Örlund, Orell, Strandberg, Jäckel samt änkan Åhman), en större grupp linvävare (Veckman, Levonius, Lindroth, Grind, Palmaeus), många timmermän (19 stycken), en ullkammare (Vesterberg), två tapetmakare (Åman, Hyteen), två fod-

Jordfästa finnar i Stockholms kyrkogårdar 1783—1784.

ralmakare (Meijer och änkan Nyling), en del murare (Öhrström, Askling, Kempe) o.s.v. När det gäller yrken med anknytning till livsmedel är finnarna relativt talrika — från notfiskarna (Österman, Enström, Daling, änkan Eskolin), stadsfiskarna (Uhländer, Österberg), sillpackarna (Lindberg, änkan Österberg), vindragarna (Gylander, Kullberg), tobakshandlarna (Justin, Dahlstedt, Wivolin, Helsing) ända till traktörerna (Lindberg, Almberg, Söderquist, Falck). Dessutom förekommer det folk med anknytning till olika sjöfartsyrken — finska skeppare (Löfstadius, Spolander, Österman, Sylvesten, Pazelius, Lindström, Nordberg), styrmän (Lundberg, Gyl-dan, Wessel, Bäck, Runberg, Rytterberg, Bolander, Bergström, Lauren, Ekbeck, Lundström) och 62 sjömän. Till utövarna av mera sällsynta yrken hörde bl.a. medicine doktorn Erland Juslén, konterfejaren Alexander Meurling, hovmon-dören Birger Lochander, kungliga stalldrängen Matts Forsman och hovfrisören Hans Grönvall.

Ungefär samma hierarkiska struktur påträffas i församlingens äldsta bevarade prästvalsängd, som är från 1782. På listan, som har upprättats den 20 januari 1782, finns det namn på omkring 500 röstberättigade församlingsbor; om de verkligen röstade och på vilken kandidat, framgår också.³ Efter excellensen greve Gustav Adolf Hjärnes namn följer kyrkorådets sex ledamöter (expeditionssekreteraren Carl Fredrik Fredenheim, protonotarien Johan Nylander, älderman-nen Henrik Österman, grosshandlaren Henrik Dahlman och handelsmännen Nils Burström och Isak Spornberg) samt församlingen grupperad på ungefär samma sätt som i 1775 års förteckning. Att kyrkorådets sammansättning inte var helt korrekt återgiven syns av Östermans namn, ty han hade avlidit redan 1778.

Herrskapsfolket utgörs på listan av blott ca 20 personer av tjänstemannastatus (två bankobok-hållare, två kommissarier, sex sekreterare o.s.v.) men raden av personer med anknytning till nå-got handelsyrke är snarare mera omfattande än vid förra mönstringen — handelsmännen är t.ex. 11 stycken (Westzynthius, Tallqvist, Gebhardt, Planman, Wahlsten, Jerman, Wivolin, Norlund, Eklund, Wahlström och Wibom). Även sjöbefä-let är talrikt — sju skutkaptener, traktörerna re-lativt många — fyra stycken, och skråfolket väl representerat — notfiskare, linnevävare, skoma-kare, skräddarmästare (7 stycken), järnbärare (6 stycken) o.s.v.

Det mest märkliga i denna vallängd är dock, att två grupper genom sin storlek tycks ha do-minerat väljarkåren. De var de till namnen noga angivna sjömännen (166 stycken) samt sjömans-änkorna (27 stycken) å ena sidan, de många ge-sällerna (48 stycken) å den andra sidan. Även tim-mermännen (22 stycken) var klart talrikare än i 1775 års medlemslängd. Det förefaller helt en-kelt som om en sådan intressant händelse och kraftmätning som ett prästval skulle ha dragit till

församlingen överraskande många representanter för huvudstadens mera löst kringflytande folkelement.

I slutet av vallängden förekommer en specialitet för Finska kyrkan, som de territoriella svenska Stockholmsförsamlingarna saknade. Även resande finnar som råkade befinna sig i huvudstaden men annars bodde i Finland var nämligen berättigade till att avge sin röst i kyrkoherdevalet. Deras antal var dock inte så stort, att det skulle ha kunnat påverka valresultatet. Sammanlagt 16 »besökare» röstade vid förrättningen: majoren Möllersvärd, en finsk brukspatron och några tjänstemän, samt dessutom fyra bönder, hemmahörande i Tusby, Merimasku, Loimijoki och Tammela socknar.

Den präst som 1782 blev vald till kyrkoherde hette Ivar Wallenius. När en tjänsteman tillträder sin befattning, är han ofta fylld av goda föresatser och avsikter. Så även Wallenius, som tog sig före att bättra på kyrkobokföringen för huvudstadens finska befolkning, d.v.s. de som hörde till finska församlingen. Dittills hade de antecknats i skilda böcker för döpta, vigda och begravda alltefter de blivit föremål för dessa kyrkliga förrättningar. Längderna ger en fragmentarisk bild av den heterogena församlingens medlemmar. Vad den nytillsatte kyrkoherden åstadkom var en kommunionlängd, en förteckning över alla som deltagit i nattvarden i Finska kyrkan.⁴ Som vi har sett, var det egentligen församlingens andra kommunionlängd, men den är i motsats till 1775 års längd bevarad i original. Ivar Wallenius' iver blev dock inte långvarig, ty längden täcker bara drygt ett år, hela året 1783 och påföljande år 1784 till den 22 februari.

Ivar Wallenius förde sin längd enligt strängt hierarkiska principer, precis som hans föregångare hade gjort. Sålunda tronar ledamoten av kyrkorådet, den nyadlade expeditionssekreteraren och ceremonimästaren Carl Fredrik Fredenheim

ensam med familj på kyrkobokens första sida, medan de sista sidorna upptas av sammanlagt 46 drängar, de flesta med uppgift om födelseår och när de tagit del av Herrens nattvard, någon gång också med andra kommentater, t.ex. uppgifter om återflyttning till Finland.

Genom de insatta födelseåren är Wallenius' lista bättre än sina föregångare, då den också ger en inblick församlingens åldersstruktur. Den innehåller dessutom en stor kategori huvudstadsfinnar, som nästan helt förbigåtts i 1775 och 1782 års förteckningar, nämligen kvinnorna. Särskilt tjänstekvinnornas uppdelning i mamseller, jungfrur och pigor är ytterligt intressant.

Men även Wallenius' kommunionförteckning lider i vissa avseenden av samma brister som sina föregångare. Den innehåller namnen på ca 1.100 nattvardsgäster, men den ger ingalunda någon totalbild av Stockholmsfinnarna. För det första ingår naturligtvis inte barnen och de mycket unga personerna. Härmed bortfaller en del tjänstefolk, unga huspigor och lärlingar hos hantverkarna. För det andra finns det ett stort bortfall av andra skäl, som vi redan berört, nämligen på grund av att många finnar tillhörde andra samfund än den finska församlingen. Men bland det dryga tusentalet nattvardsgäster fanns det också svenskar, även sådana som aldrig satt sin fot i Finland, till följd av Finska kyrkans karaktär som en »öppen församling».

Betraktar vi först de representanter för de högre stånden som framträder med sina egna, familjemedlemmars och husfolks namn i kommunionlängden, får vi följande bild av den finska gruppens sociala översikt i Stockholm:

	<i>Husfolk</i>	
Lagmän	1	9
Sekreterare	8	2
Notarier	2	1
Kamrerare	2	9

Inspektörer (banko-, revisions- m.fl).	5	5
Translaterer	1	1
Präster	7	8
Kanslisters, kopister	6	1
Grosshandlare	5	8
Fabrikörer	3	1
Direktörer	1	3
Åldermän	1	1
Handlanden	9	10
Sammanlagt	60	67

Tjänstemännen på Wallenius' lista kommer att behandlas utförligare längre fram. En intressant skillnad mot de tidigare förteckningarna är också, att den finska nationella församlingens prästerskap räknas upp på en särskild sida. Utöver kyrkoherden själv, född i Hauho och genom sin hustru Maria Charlotta Krogia svärson till domprosten i Borgå Paul Krogius, hade nattvarden i Finska kyrkan bevistats av en hel rad präster, som alla var av finskt ursprung och närmare bestämt hemmahörande i Borgå stift. Till dem hörde den förre kyrkoherden Joel Jacob Petrejus, född i Fredrikshamn och sedermera kyrkoherde i Maria församling på Södermalm, komministern Georg Jacob Öhman, född i Borgå, adjunkten Israel Ståhlberg, född i Itis, och adjunkten Bengt Lange, född i Artsjö. Man kan alltså se, att det östra stiftet var en gemensam nämnare för finska församlingens prästerskap.⁵ Av dessa prästmän var Bengt Lange inte anställd i församlingen, utan var mera en »löshäst», en orolig ande, som enligt egna ord var sysselsatt »med svåra missdådares beredelse till döden».⁶ Denna svåra uppgift föll en gång även på Petrejus' lott, när han 1792 fick bereda kungamördaren Johan Jakob Anckarström till döden.

Finska kolonin i Stockholm omfattade också ett mellanskikt mellan ståndspersoner och de breda grupperna av arbetsfolk av olika slag, som all-

tid utgjort basen för församlingen. I Wallenius' communionlängd förekommer t.ex. 16 vaktmästare, 2 stånddrabanter (livvakter på kungliga slottet), 7 traktörer, några uppsyningsmän, några kvarters- eller hovmästare, en sångare och en klarinettist o.s.v. Traktörerna kan jämföras med uppgifterna i Stockholms stads taxeringsbok för 1783, som upptar namnen på 48 källarmästare, 25 kaffehusägare och 81 traktörer. Det finska inslaget är ganska stort i den sistnämnda gruppen, 8,6 %, och spritt över hela staden med tyngdpunkt på stadsholmen.⁷

De traditionella yrkesarbetarna (järnbärare, timmermän, notfiskare o.s.v.) är färre i Wallenius' communionlängd än i de föregående förteckningarna. Källan ger följande bild av dessa gruppers storlek:

Timmermän	13	sillpackare	2
järnbärare	4	vindragare	1
notfiskare	2	vattubärare	1
ålfiskare	2	stenhuggare	1

Vad notfiskarnas och vindragarnas markerade ointresse att delta i nattvarden 1783—1784 kan ha berott på, är svårt att gissa. Kanske hade det spännande prästvalet 1782 lockat fram ovanligt många representanter för dessa kategorier, något som en nattvard — tillgänglig också i andra kyrkor — inte kunde göra.

Även hantverkarna finns med Wallenius' communionlängd, mästarna med få representanter men gesällerna desto talrikare. Denna grupp behandlas ingående i ett särskilt kapitel längre fram. Det talrikt representerade sjöfolket (8 styrmän samt 189 sjömän) samt tjänstefolket (19 lakejer, betjänter eller kammartjänare, 46 drängar, 116 jungfrur och 195 pigor, totalt 376 individer) lyfts också fram i sina speciella kapitel, där ytterligare källmaterial kommer till användning.

Något bör däremot sägas om andra serier i Finska kyrkans arkiv och på vilket sätt de kan kom-

plettera den ovanstående konturförteckningen av församlingens sammansättning. Om vi begränsar oss till åren kring 1783—1784 kan Finska kyrkans medlemmar studeras i en dopbok 1781—1810, en vigselbok 1781—1798 och en dödbok 1781—1810.⁸ För att börja med dödbokens bild av finnarna i huvudstaden noterar den totalt 167 dödsfall under åren 1783—1784. Eftersom församlingen saknade egen kyrkogård, begravdes de avlidna på de territoriella församlingarnas begravningsplatser eller på Tyska församlingens begravningsplats. Jordfästningarna 1783—1784 ger en uppfattning om finnarnas spridning i Stockholm:

Katarina	54	} Södermalm	75
Maria	21		
Riddarholmen	19	} Staden mellan broarna	39
Tyska församlingen	5		
Nikolai	15		
Klara	10	} Norrmalm	53
Adolf Fredrik	4		
Johannes	15		
Ladugårdslandet	20		
Kungsholmen	3		
Amiralitetskyrkogården	1		
Sammanlagt	167		

När det gäller de stora yrkesgrupperna är det unga tjänstefolket representerat i dödboken i mycket ringa utsträckning. Sålunda tycks endast en piga, Catharina Eriksdotter, ha avlidit 21 år gammal och begravts på Nikolai församlings kyrkogård. De avlidna jungfrurna är två, av vilka en, Margareta Helena Finneman, begravdes på Katarina kyrkogård medan den andra, Brita Elisabeth Lundberg, jordades på Maria församlings kyrkogård. Även drängarna var ytterligt få.

Annorlunda förhåller det sig med sjöfolket. Många sjömän — för att inte tala om skutskepparna och styrmännen — var ju gifta och deras familjer drabbades av dödsfall, som kunde gäl-

la de äldre familjemedlemmarna eller oftare spädbarnen. Dödsfall i sjöfolkshushåll visar, att sjömännen bodde på Södermalm (Katarina församling 25, Maria församling 2 dödsfall) och endast undantagsvis förekom annorstädes (Riddarholmen 2, Tyska församlingen 1, Johannes, Adolf Fredrik, Nikolai samtliga 1 dödsfall). Även skutskepparna och styrmännen bodde i första hand på Södermalm (Katarina 4 dödsfall bland skutskepparna, 3 bland styrmännen, Maria 3 bland kaptenerna och 1 bland styrmännen).

De gamla grovarbetaryrkena förekom främst på Södermalm. Där inträffade 3 dödsfall i järnbärrarhushåll och 4 dödsfall i timmermanshushåll (företrädesvis slottstimmermän). Därutöver begravdes en järnbärrare och en timmerman på Ladugårdslandet samt två timmermän (skogstimmermän) i Klara.

För att ta en tredje kategori, skomakarna, visar spridningen ett annat mönster. Både mästarna och gesällerna var nämligen bosatta tämligen jämnt över hela staden (Riddarholmen 2 mästare och 1 gesäll, Katarina 1 mästare och 1 gesäll, Ladugårdslandet 4 gesäller, Johannes 5 gesäller, Adolf Fredrik 1 gesäll, Klara, Kungsholmen och Maria 1 gesäll var). Det förefaller nästan som om Norrmalms norra utkanter (Johannes församling) skulle ha utgjort ett populärt bosättningsområde för skomakargesällerna från Finland. Ståndspersonerna tycks däremot ha varit bosatta nästan uteslutande i staden mellan broarna, i Nikolai (eller Storkyrko-)församlings område.

Förteckningen över vigda från samma tid, 1783—1784, ger en annan bild.⁹ Den innehåller nämligen uppgifter om kontrahenternas födelseorter och ger sålunda en inblick i församlingssammansättningens ursprungsorter. Av totalt 190 vigslar visar sig endast en mindre del, 49 vara sådana, att den ena kontrahenten kom från Finland, och i fråga om en mycket liten minoritet, 12 vigslar, kom bägge kontrahenterna därifrån.

Vidga i Finska församlingen 1783—1784

Österbotten

Uleåborg	8
Torneå	5
Gamla Karleby	3
Jakobstad	3
Limingo	1
Lohteå	1
Kalajoki	1
Ijo	1
Paltamo	1
Österbotten	3
Sammanlagt	27

Nyland, Tavastland och östra Finland

Borgå	3
Nyland	2
Pernå	2
Tyrvis	1
Pielisjärvi	1
Sammanlagt	9

Egentliga Finland och Satakunta

Åbo	3
Björneborg	2
Nystad	2
Nådendal	3
Pikis	1
Masku	3
Merimasku	2
Rimito	2
Kimito	1
Sammanlagt	19

Majoriteten, 129 vigslar, ägde rum mellan parter som var födda i Sverige. Naturligtvis kan det ha rört sig om personer med finska anor, men mera troligt är, att finska församlingen fungerade som inte så litet populär bröllopskyrka i 1700-talets Stockholm.

Om man utesluter hänvisningar av alltför allmän karaktär, som enbart »Finland», fördelar sig de vigslar där någondera eller båda parterna var födda i Finland på ett sätt, som syns av tabellen härintill.

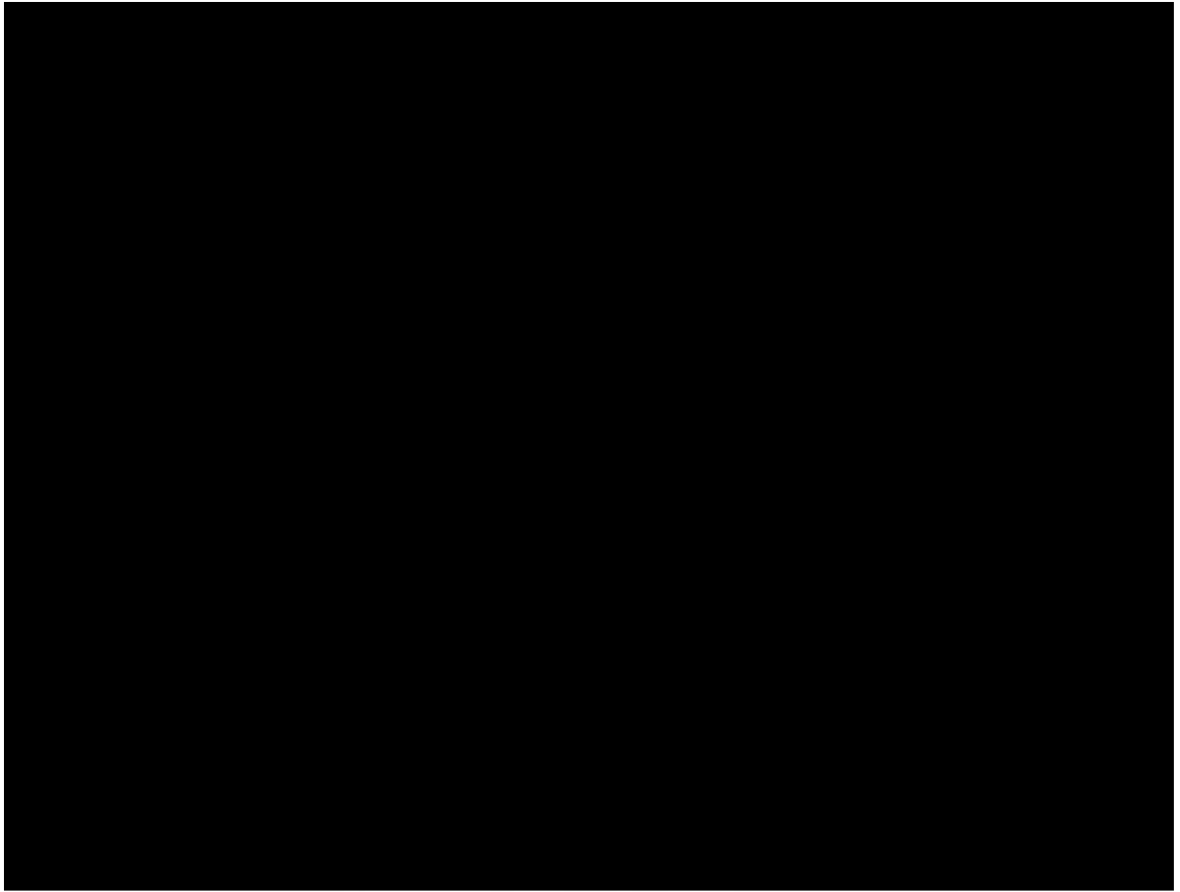
Den tredje förteckningen, doplängden från 1783—1784, ger en bild av yrkesfördelningen bland totalt 135 fäder, bland vilka sjöfolket (26) och arbetarbefolkningen (16) utgjorde de största grupperna.¹⁰ Bilden överensstämmer med vad man vet om församlingens sociala sammansättning på basen av andra källor.

Finlandsfödda tjänstemän vid ämbetsverk

Förteckningarna över medlemmarna i Stockholms finska församling från 1770- och 1780-talet

visar ett inte helt obetydligt inslag av tjänstemän, från sekreterare och notarier till vaktmästare och enkla kansliposter vid kronans ämbetsverk i huvudstaden. I kommunionlängden för 1783—1784 framträder sådana individer med sina egna, familjemedlemmars och husfolks namn alltefter de begått Herrens nattvard. Kyrkoherde Ivar Wallenius hade noterat 8 sekreterare, 2 notarier, 4 kamrerare, 5 kommissarier, en translator, 6 kanslistier och kopister samt hela 16 vaktmästare i sin längd, av vilka många var Finlandsfödda eller hade genom giftermål eller annan släktskapsförbindelse anslutit sig till församlingen.

Finlandsfödda tjänstemän var sedan gammalt ingalunda sällsynta på olika nivåer i huvudstadens kanslier och kollegier. De mest framstående av dem, frälsemännen, tillhörde ett samhällsskikt, som i hög grad var gemensamt för Sverige och Finland. Många av de adliga ätterna — särskilt de stora släkterna Boije, von Essen, Reh binder, Ruuth, Taube och Ugglå — hade svenska och finska förgreningar. Vissa släkter höll under den gustavianska tiden mer eller mindre helt på att lämna Finland till förmån för Sverige.¹ Tjänstemännens toppskikt har blivit undersökt av *Sten Carlsson* i en uppsats, där författa-

Spelparti hos statssekreteraren Elis Schröderheim. Salongsinteriör från ca 1782 av Pehr Hilleström. Bland de närvarande finns en Finlandsfödd: greve Gustaf Mauritz Armfelt. Värden har hastat till dörren för att ta emot prinsessan Sophia Albertina. Foto Nordiska museet.

ren jämför de svenska civila och militära tjänstemännens antal i Finland med de Finlandsföddas antal i moderlandet. Hans undersökning omfattar alla grader från riksråd och landshövdingar till häradshövdingar, sekreterare, fiskaler, kommissarier och bergmästare; beträffande de lägre tjänstemännen ger den tryckta matrikellitteraturen inte stoff till studierna. Carlssons siffror om de Finlandsfödda i Sverige blir följande.²

Finlandsfödda civiltjänstemän i moderlandet

<i>År</i>	<i>Samtliga tjänstemän</i>	<i>Födda i Finland</i>	<i>% finnar</i>
1640	135	10	7 %
1660	173	12	7 %
1680	189	12	6 %
1700	234	20	9 %
1720	275	9	3 %
1735	287	13	5 %
1772	386	15	4 %
1792	383	13	4 %
1809	407	11	3 %

Vid betraktande av tabellen bör man ihågkomma, att tjänstemannakåren i Sverige var på 1600-talet mera internationellt sammansatt än under frihetstiden och den gustavianska tiden; sålunda är antalet balttyskar då nästan lika stort som antalet Finlandsfödda i moderlandets byråkrati. Efter 1721 sker en snabb försvenskning av den högre statstjänstemannakåren; fastän de Finlandsföddas numerär förblir oförändrad (drygt 10) faller deras relativa antal snabbt från toppnoteringen 9 % till det obetydliga 3 % vid skilsmässan 1809 till följd av byråkratins tillväxt i riket.

Sten Carlsson sätter den branta relativa nedgången i samband med ökningen av infödda tjänstemän i själva Finland. Där sjönk de Sverigeföddas antal mycket drastiskt under 1700-talet och i stället inträdde alltfler inhemska tjänstemän, som bortsett från de allra högsta posterna (t.ex. landshövdingeämbetena) totalt dominerade tjänstemannakåren vid pass 1809. Den Finlandsfödde högre tjänstemannen stannade med andra ord i ökande omfattning på hemmaplan ju längre den svenska tiden led. Detta till trots fanns det i svensk byråkrati både under stormaktstiden och under 1700-talet vissa Finlandsfödda, som beklädde betydelsefulla poster. Sådana personer var bl.a. amiralen Klas Larsson Fleming, född på familjegodset Villnäs i Egentliga Finland, som 1634—1644 var Stockholms överståthållare. Hans son Herman Fleming, liksom född på Villnäs, innehade under 1650-talet höga ämbeten och spelade en ledande roll för Karl X Gustavs reduktion. Fabian Wrede, född i Elimä socken i Nyland, innehade under åren 1685—1712 flera chefsposter inom den centrala förvaltningen och tillhörde riksrådet. Arvid Horn, född i Halikko socken i Egentliga Finland, var från 1710 till 1738 en av rikets ledande politiker, från 1726 den absolut främste. Gustaf Philip Creutz, född på Anjala gård i Nyland, var

kanslipresident 1783—1785; han är ju annars mest känd som skald. Gustaf Mauritz Armfelt, född på Juva kaptensboställe i Egentliga Finland, var mot slutet av Gustav III:s regeringstid en av kungens mest inflytelserika rådgivare. Han utnämndes 1792 till överståthållare men måste samma år lämna Stockholm på grund av dödlig fiendskap till nylänningen Gustaf Adolf Reuterholm, som under förmyndarregeringens tid 1792—1796 var Sveriges egentlige styresman. Nylänning var också generalmajor Carl Johan Adlercreutz, vars oblodiga kupp på Stockholms slott den 13 mars 1809 satte punkt för den gustavianska kungamakten. Den minoritet bland officerarna och civilämbetsmännen, som ställde sig kritiska till hans kupp, inneslöt ganska många finnar bl.a. statskommissarien Gustaf Fredrik Wirsen, född på Sveaborg.³

Vid år 1809 innehade ingen Finlandsfödd byråkrat i Sverige ens tillnärmelsevis så höga poster som finnarna på 1600-talet hade innehaft. Den högste inom denna kategori var landshövdingen i Göteborg J.F. Carpelan, åtföljd av revisionssekreteraren Gabriel Poppius och den redan nämnde statskommissarien G.F. Wirsen i Stockholm. Norrlänningarna var klart talrikare än finnarna i svensk förvaltning. De forna dansk-norska landskapen hade hela 84 egna representeranter mot finnarnas 11 i den högre byråkratin, som 1809 omfattade 407 tjänstemän.⁴

Det kan tryggt hävdas, att det är omöjligt att i politiskt avseende finna någon minsta gemensam nämnare för tjänstemännen i Sverige av finsk extraktion. Klyftan mellan Armfelt och Reuterholm visar tydligt, hur i helt olika läger de kunde hamna. Om de någon gång tänkte på sin födelsebygd, skedde det högst tillfälligt. Det berättas t.ex., att när Reuterholm i april 1796 greps av rädsla för ett krig med Ryssland, låg han, enligt vad han själv har omvittnat, sömlös på grund av oro för det fattiga Finland, och

bilden av hans förfäders gravar brända och van-
 ärade hade svävat för hans ögon. Sten Carlsson
 anmärker, att båda av Reuterholms föräldrar var
 födda i moderlandet, och ingen av hans förfä-
 der — däremot andra släktingar — låg begravd
 i Finland, men även hos en så cynisk politiker
 som Reuterholm fanns nog en viss känsla för fö-
 delsebygden.⁵

Sten Carlssons undersökning omfattar det
 högsta skiktet bland civiltjänstemännen, perso-
 ner, om vilka det finns uppgifter i matriklar och
 personhistoriska uppslagsverk. Bilden är något
 annorlunda om man också vill fördjupa sig i den
 lägre tjänstemannakårens sammansättning. Upp-
 gifter om de lägre tjänstemännen förekommer
 som regel inte i de tryckta matriklarna. En möj-
 lighet att blicka in i Stockholms i Finland födda
 tjänstemannavärld på 1700-talet erbjuder *Per Son-
 déns* otryckta matrikel »Kungl. kansliets ämbets-
 och tjänstemän samt vaktbetjänte 1714—
 1801».⁶ Matrikeln tar i motsats till Carlssons
 studie upp samtliga tjänstemän från kanslipresi-
 denter till extraordinarie kopister inom statsex-
 peditionerna (inrikes-, civil-, krigs-, utrikes-,
 kammar-, handels- och finansexpeditionen, nedre
 justitierevisionens expedition samt justitiekans-
 lersexpeditionen) och de inom kanslikollegiet be-
 lägna mindre ämbetsverken (riksarkivet, anti-
 kvitetsarkivet och Kungliga Biblioteket). På detta
 sätt ger Sondéns förteckning en bild av en sek-
 tor av tjänstemannakåren i Stockholm; de egent-
 liga ämbetsverken och kollegierna (med undan-
 tag av kanslikollegiet) ligger däremot utanför
 hans genomgång. Tjänstemännen är uppräknade
 i alfabetisk följd med uppgift om födelse- eller
 studieort, karriär genom graderna inom den
 berörda sektorn och i någon mån även utanför
 den samt med dödsår. Även samtida karakteris-
 tiker eller smärre anekdoter om de berörda kan
 finnas med. Källan är genom sin utförlighet myc-
 ket användbar.

Sondéns förteckning upptar totalt 1283 tjäns-
 temän, av vilka 60 (eller 4,7 %) kan betecknas
 som finnar. Siffran ligger i linje med Carlssons
 resultat men ger — eftersom gruppen är större
 — möjlighet till vissa analyser enligt följande.

Finska tjänstemän vid Kungl.kansliet

Utnämningssår

1710-talet	2	1760-talet	5
1720-talet	4	1770-talet	8
1730-talet	6	1780-talet	5
1740-talet	10	1790-talet	9
1750-talet	8	1800-talet	3
		(till 1809)	
		Sammanlagt	60

Första placering

Justitierevisionsexpeditionen	25	(47 %)
Kanslikollegiet	22	(37 %)
Inrikescivilexpeditionen	4	} (21 %)
Utrikesexpeditionen	3	
Justitiekanslersexpeditionen	3	
Krigsexpeditionen	2	
Handels- och finansexpeditionen	1	
Sammanlagt	60	

Avancemang vid Kungl.kansliet

kanslipresident	1	} (10 %)
justitiekansler	3	
ledamot av Högsta domstolen	1	
sekreterare (expedition-, revisions-)	6	} (25 %)
protokollsekreterare	8	
protonotarie	2	
registrator	3	} (65 %)
bibliotekarie	1	
translator	8	
kanslist	26	
amanuens	1	
Sammanlagt	60	

Sammanfattningsvis kan sägas, att finnarna tillträdde i kungl. kansliet i en jämn om också smal ström under hela 1700-talet. De sökte sig främst till justitierevisionen eller kanslikollegiet; de övriga expeditionerna förefaller ha varit mindre intressanta. När det gäller justitierevisionens expedition var de så talrika, att de säkert märktes. Expeditionen var så liten — den omfattade 1783 15 tjänstemän — att det finska inslaget inte kunde drunkna i denna grupp.⁷ Till utbildningen var finnarna jurister, ofta studenter från Åbo universitet, som hade auskulterat vid hovrätten i Åbo. Denna kategori innehöll också många pendlare, eftersom hela 8 av tjänstemännen i justitierevisionsexpeditionen återvände senare till olika domstolsbefattningar i Finland. Bland tjänstemännen i kanslikollegiet märks translatörerna i finska språket och några även i ryska språket samt fyra tjänstemän i riksarkivet och tre i kungl. biblioteket.

Flertalet finnar stannade på en relativt blygsam nivå i kansliet, under registratorsgraden. Nästan hälften (26 st.) förblev kanslist. De som hade förbindelser och tur samt var flitiga, kunde nå upp till sekreterarnivån (15 st.) medan några få klättrade till hierarkins topp. Väl att märka, att Sondéns förteckning inte upptar tjänstemän, vilkas karriär börjat före 1714, varför t.ex. Fabian Wrede och Arvid Horn inte ingår i den.

Några intressanta namn kan kanske nämnas. Till de absoluta topparna hörde den redan tidigare nämnde diplomaten Gustaf Philip Creutz, som gjorde en kort visit som kanslist i kanslikollegiet 1751 för att så småningom bli ambassadör i Frankrike, riksråd och kanslipresident. Carl Fredrik Sebaldt, född 1713 i Moskva men student i Åbo, forcerade alla graderna i justitierevisionen (registrator där 1756) för att sluta som justitiekansler 1772 och justitieborgmästare i Stockholm 1777. Lars Johan Ehrenmalm, född i Viborg och auditör, blev efter en sejour vid Åbo

hovrätt revisionssekreterare 1741 och sedan landshövding i Åbo. Jakob Tammelin, son till biskopen i Åbo, auskulterade efter studieår i Åbo och Uppsala vid Svea hovrätt och utnämndes till kanslist i inrikescivilexpeditionen 1742. Han uppnådde graden av protokollsekreterare 1762 och gjorde särskilt vid riksdagarna föredragningar av bondeståndets allmänna och enskilda besvär, vilket kunde kräva kunskaper i finska. »I anseende till sin lätthet och förstånd» användes han också vid uppsättandet av adelsdiplom samt arbete inom kammarexpeditionen, står det. Bröderna Johan och Daniel Helsingius anställdes båda på Kungliga Biblioteket, den ena 1738, den andra 1761. Carl Fredrik Nordenskiöld blev extraordinarie kanslist i justitierevisionen 1773, var registrator i riksarkivet 1774 och avancerade till protokollsekreterare i utrikesexpeditionen 1778 samt till kommissionssekreterare i Hamburg 1793. Johan Albrecht Ehrenström nådde 1789 upp till graden av andre sekreterare i presidentkontoret vid kanslikollegiet, innan han 1792 tog avsked. Robert Henrik Reh binder började 1797 som kanslist vid justitierevisionens expedition. Johan Arckenholtz, född i Helsingfors, blev 1735 registrator i kanslikollegiet. Han avsattes av politiska skäl, flyttade till utlandet och blev bibliotekarie i Kassel. Anders Dahlman, son till grosshandlaren med samma namn, disputerade i Uppsala 1779 om förbundet mellan Erik XIV och Ryssland och blev efter en karriär i riksarkivet 1788 protokollsekreterare i utrikesexpeditionen. 1793 entledigades han och avvek till kontinenten utan att lämna spår efter sig.

Vår genomgång av kanslitjänstemännen har visat, att finnarna flockades i justitierevisionen och kanslikollegiet. De var emellertid inte någon homogen grupp och kände inte någon större samhörighet. De var alla mer eller mindre komna från Åbo och hade dess juris professor och hovrätt att tacka för sin utbildning. De var yngling-

ar, »som kände till grunderna till vetenskaperna» men inte »grunderna till dans och bugning», som den Åbofödde kåsören Pehr Juslén, själv tjänsteman i riksarkivet, skrev i ett av sina bidrag i Åbo Tidningar 1771.

Den vandrande gesällen

Till de lockelser som den stora staden Stockholm utövade på omgivande riksdelar hörde möjligheten att få utbildning i olika hantverksyrken hos de talrika och skickliga mästare, som hade sin rörelse i huvudstaden. En jämn ström av unga män sökte sig från Finland till Stockholm och övriga större centra i moderlandet för att lära sig ett yrke och för att sedan återvända till hemlandet som fullärda yrkesmän. Man kan räkna med att en stor del av de finska mästarna hade under sin utbildningsfas vistats något år, vanligen två, som gesäller i huvudstaden. I fråga om vissa små yrkeskategorier var de utövande mästarna i Finland direkt anslutna till ett skrå i Stockholm (så var t.ex. fallet med hattmakarna), i andra fall upprätthöll de finska skråna i de större handelsstäderna, framför allt i Åbo, hjärtliga förbindelser med sina yrkesbröder västanhavs. Ju svårare yrket var, desto mera troligt var det, att mästaren hade tillbringat sina ungdomsår i Sverige, eller kanske rentav i Tyskland för studier.

Finnarna var under 1700-talet ett fullt synligt inslag i vissa hantverksyrken i rikets huvudstad, men skilde sig inom dessa kategorier knappast från övriga landsortsbor, som hade slagit rot i Stockholm för att där utöva ett yrke. Kyrkoherde Ivar Wallenius' kommunionlängd för 1783—1784 meddelar namnen på sammanlagt 19 finska *mästare* i olika hantverksyrken: de var skräddare (6 st.), skomakare (5 st.), snickare (2 st.), bagare (1 st.), porslinsformare (1 st.), plåtslagare (1 st.), linnevävare (1 st.), buntmakare (1

st.) och urfodralmakare (1 st.).¹

Antalet Finlandsfödda är inte särskilt imponerande på denna nivå, när man vet, hur talrika mästarna var i sådana näringsgrenar, där rörelsen var liten, som t.ex. bland bagarna, snickarna, skomakarna och skräddarna. Det hörde till saken, att en och annan finsk gesäll under sin utbildningsgång hade fastnat i Stockholm och blivit rörelseidkare där. Var de Finlandsfödda mästarna få var *gesällerna* desto talrikare²:

Skomakare	28	buntmakare	2
linnevävare	15	plåtslagare	2
skräddare	13	bomullsvävare	2
murare	6	sidenvävare	2
guld- och silversmeder	6	juvelerare	2
färgarbetare	5	bagare	2
svarvare	3	kopparsmeder	2
sadelmakare	3	smeder	2
överskärare	3	övriga	7
glasmästare	2		
		Sammanlagt	107

Av dessa gesäller var 29 gifta, 78 ogifta. *Lärlingarna* var inte så talrika³:

Skomakarlärlingar	7	smedslärlingar	1
skräddarlärlingar	3	guldsmedslärlingar	1
färgarbetarlärlingar	2	lärlingar utan angivet yrke	12
svarvarlärlingar	2		
snickarlärlingar	2	Sammanlagt	30

Det är naturligt, att gesällerna är fler än mästarna, men att de finska gesällerna i huvudstaden var hela fem gånger talrikare än mästarna, visar, att Stockholm hade stor attraktionskraft på hantverkare under deras utbildningsfas. Kommunonlängden visar också, hur vissa gesäller återvände till Finland eller fortsatte till svenska landsortsstäder som Norrköping, Gävle och Göteborg.

Finnarna i hantverksyrken var främst skomakare och skräddare. Också i ett annat närbeläget centrum för finsk invandring, S:t Petersburg, var finnarna talrika inom dessa grupper.⁴ Lin-

nevävarnas höga antal torde ha berott på att själva råvaran, linnen, i hög utsträckning kom från Finland, särskilt från södra Tavastland. Denna yrkesgrupp var också påfallande stor i städerna i östra Nyland (Borgå, Lovisa) jämfört med rikets övriga handelsstäder. Att gesällerna var gifta var någonting typiskt för skräddar- och skomakaryrkena under 1700-talet. Enligt *Eli F. Heckscher* var den procentuella andelen gifta gesäller i hantverksgrupper i Stockholm 1780 (1781) 39,9 % och 1785 40,3 %. Mot denna bakgrund var antalet gifta gesäller något lägre bland finnarna (27 %) än bland de övriga stockholmarerna.⁵ Detta tyder på att finnarna inte hade avslutat sin gesällvandring i lika hög grad som gesällerna i övrigt.

En grupp bland gesällerna låter sig undersökas närmare, nämligen skomakargesällerna, eftersom skomakargesällskapets inskrivningsbok för de resande gesällerna för denna tid finns bevarad.⁶ Denna matrikel upptar till huvudstaden inflyttade gesäller i kronologisk ordning, alltefter de anslöt sig till gesällskapet. Gesällernas namn och den ort, varifrån de kom, är angivna:

Inskrivningsår	Inskrivna totalt	Därav från Finland	%
1785	78	11	14
1786	71	11	15,5
1787	53	7	13
1788	38	3	8
1789	61	11	18
1790	46	2	4,5
1791	56	13	23
1792	54	10	18,5
1793	69	8	11,5
1794	46	3	6,5
1795	63	10	16
1796	75	21	28
1797	69	14	20
1798	68	14	24
1799	34	9	26
1800	32	3	9
	903	150	16,5

De finska skomakargesällerna anlände under sin gesällvandring i tämligen strid ström till Stockholm, där de under 1700-talets slut utgjorde i genomsnitt 16,5 % av samtliga anlända skomakargesäller. Vissa år var antalet finnar påfallande högt, t.ex. 1796 21 stycken (28 % av samtliga), andra åter blygsammare. Vad hemorten beträffar fördelar sig gesällerna på följande sätt:

Egentliga Finland och Satakunta	Nyland och Tavastland	Österbotten			
Åbo	66	Helsingfors	28	Vasa	12
Nystad	1	Lovisa	13	Uleåborg	7
Raumo	2	Borgå	5	G.Karleby	4
Björneborg	3	Ekenäs	3	Brahestad	3
		Tavastehus	1	Jakobstad	2
Totalt	72		50		28

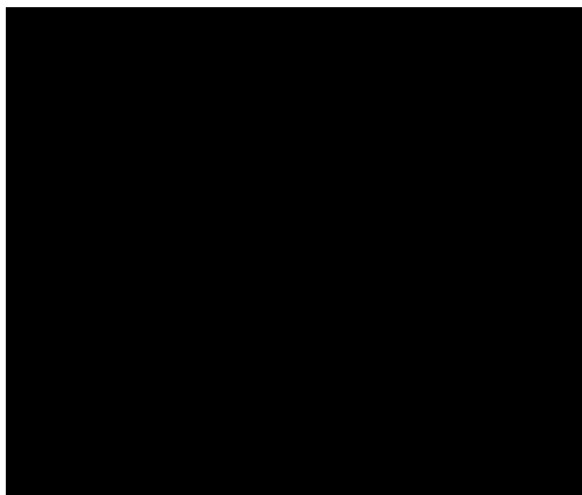
De finska skomakargesällerna kom ofta till Stockholm i grupper och vanligen under sommaren eller tidigt på hösten. Det vanligaste var, att de var hemmahörande i Åbo, men även från Helsingfors kom många. Österbottningarna utgjorde en femtedel av gruppen och var klart mera fåtaliga än nylänningarna. Egentligen bör finnarna ha varit något fler än vad siffrorna anger, eftersom relativt många skomakargesäller angav S:t Petersburg som sin ursprungsort och var sannolikt där bosatta finska utövere av skomakaryrket.

Genomgång av övriga inskrivningsmatriklar för hantverksgesäller har inte givit samma goda resultat som skomakargesällernas inskrivningsbok. Många av dessa slumpmässigt bevarade matriklar upptar överhuvudtaget inte gesällernas födelseorter. Ett undantag ungörs av garvareämbetets i Stockholm in- och utskrivningsbok, som täcker en tidigare period, från 1600-talets mitt till år 1729.⁷ Den innehåller totalt 15 finska gesäller, som vistats i huvudstaden den föreskrivna tiden på två år för att hos någon äldre yrkesbro-

der lära sig konsten att behandla hudar. Redan 1649 inskrev sig en Matthias Willamson från Björneborg i ämbetet⁸ och han åtföljdes av ett drygt dussintal gesäller från de finska kuststäderna Åbo, Helsingfors, Raumo, Uleåborg eller från skärgården utanför Egentliga Finland (Tövsala, Pargas), ja, i vissa fall även från det finska inlandet. Sålunda anslöt sig t.ex. Rautalampibon Matts Persson 1706 till ämbetet och åtföljdes 1718 av Johan Svarthavre från Kangasala.⁹ Särskilt stort inslag utgjorde inte finnarna i detta yrke, på sin höjd en procent av gesällerna. Den tyske garvaren kom från Lövsta socken i Uppland, som av någon anledning sände ut tiotals unga män till Stockholm för att lära sig garvareyrket.

Ett skrå som inte alls var representerat i Finland var hattmakarna. De fåtaliga hattmakare som fanns i landet sorterade direkt under ämbetet i Stockholm. Dit var också varje finsk hattmakargesäll tvungen att ställa sin resa. Vid ankomsten till huvudstaden presenterade han inför ämbetet ett börsbrev, ett intyg från den finska hemortens magistrat eller präst, och av en slump har alla de finska börsbreven ställda till detta skrå blivit bevarade.¹⁰ Totalt var de finska hattmakargesällerna under perioden 1661—1794 18 stycken. De flesta stannade inte i huvudstaden, utan fortsatte efter vederbörligt tillstånd till någon yrkesman i Finland. Endast fyra av finnarna blev kvar en längre tid i Stockholm, nämligen Lars Olofsson Örman från Åbo (1726), Fredrik Lenhart Uneus från Helsingfors (1733), Johan Molis från Björneborg (1733) och Erik Johansson Västerberg från Kimito (1750). De kom enligt börsboken från förhållandevis välbärgade hem; en var t.ex. son till en skomakarålderman och en annan till en borgare.

Gesällernas liv i Stockholm och i svenska landsortsstäder är relativt litet känt. Finska församlingens kyrkoböcker vet relativt litet att be-

Skomakargesällskapets fana från Stockholm. Foto Nordiska museet.

rätta om denna grupp, eftersom de unga männen avled förhållandevis sällan och inte heller gifte sig så flitigt som sina jämnåriga ur övriga grupper. Dödböckerna vet dock något om gesällernas förhållanden: t.ex. år 1783 avled totalt 15 gesäller eller anhöriga till den (av vilka det övervägande flertalet var skomakargesäller, 10 stycken) i olika sjukdomar, de flesta i lungsjukdom. I denna sjukdom dukade t.ex. den finske skomakargesällen Eric Holm under i januari 1783 i en ålder av 36 år och hans kollega Mats Örn i april samma år. De begravdes på Riddarholmens och Johannes' kyrkogårdar.¹¹ Gesällerna klarade sig dock vanligen, tack vare sin ungdom och sina krafter, bättre än många andra i de pesthärdar, som de större städerna under denna tid utgjorde.

En sjöfarande nation

De långa kusterna vid Finska viken, Östersjön och Bottniska viken har alltid fostrat sina invånare till duktiga sjöfarande. Sjömannens yrke har

därför varit ett av de vanligaste för den manliga befolkningen i de kustnära finska socknarna. Inte nog med att kronan hade sitt uttag av båtsmän där; i stora skaror gav sig unga gossar frivilligt till kuststäderna för att mönstra till sjömän i den kommersiella sjöfarten.

Handelssjöfarten i riket dominerades av Stockholm, varifrån det största antalet fartyg utgick till andra hamnar vid Östersjön och till de stora farvattnen vid Europas kuster, ja till Medelhavet och Indiska oceanen, men också Göteborg konkurrerade med framgång om den transoceaniska sjöfarten. För Finlands vidkommande tvingade det botteniska handelstvånget, som varade till 1765, alla skepp från Öster- och Västerbotten till att vända i Stockholm; längre än till huvudstaden fick man från Österbottens kuststäder inte föra sina varor på egna fartyg. Detta förhållande, som bestått länge, hade lett till att Stockholm, den botteniska seglationens ändpunkt, hade bland sin befolkning ett stort inslag av österbotteniska sjömän, som hoppat av och fördrev tiden i väntan på att kunna mönstra på något skepp — vilket som helst — som skulle segla ut ur huvudstadens hamn. Även sydfinnar ingick i Stockholms stora sjömanskoloni. När man sålunda har sagt, att »den östra riksdelen har spelat en rätt undaskymd roll i det svenska rikets sjöfart»¹ är det fråga om en sanning med modifikation — de från Finland kommande fartygen var relativt få, men den finska sjömanskåren, verksam i moderlandet, var däremot talrik.

Sjömännen tillhörde den rörligaste delen av rikets befolkning. Många flyttade också utomlands genom att helt enkelt lämna sina skepp i en främmande hamn. Man vet t.ex., att i Amsterdam gifte sig under perioden 1601—1700 3126 par, av vilka den ena eller andra kontrahenten var av svensk (eller finsk) härkomst. Till stor del bestod dessa utlandssvenskar av sjömän eller tjänstepfolk.²

I Stockholm bosatte sig sjömännen i små kåkar i hamnområdena — närmast på Södermalm — gifte sig och syns i de vanliga kyrkoskrivningshandlingarna, mantalslängderna samt bouppteckningarna. Yrket innebar stora risker i form av skeppsbrott och skaran av sjömansänkor var talrik. En sådan sjömansänka som satt i egen stuga på sluttningarna mot Saltsjön var mera efterfrågad på den äktenskapliga marknaden än t.ex. en tjänstepiga, och sjömansänkorna syns också som en stor kategori i de olika Söderförsamlingarnas lysningsböcker.

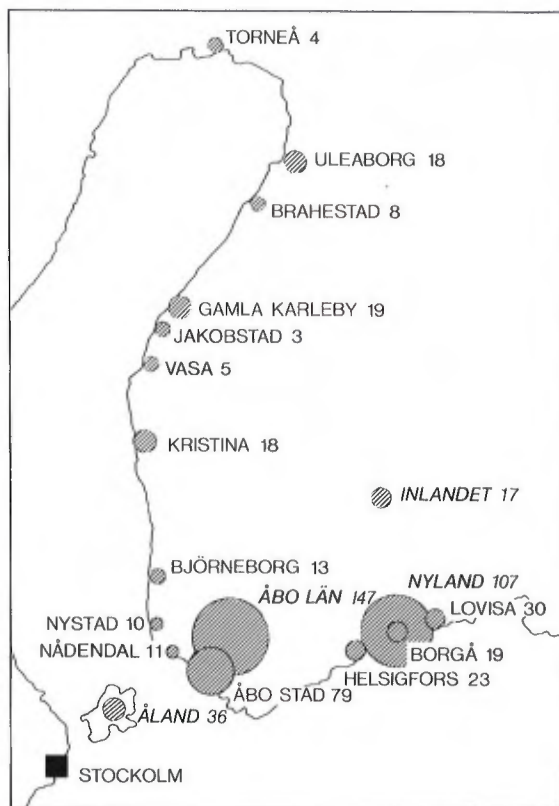
En stor del av stormaktstidens finska inflyttare till Stockholm tillhörde sjöfartygsyrkena. Enligt *Birgitta Österlunds* undersökning utgjorde sjöfolket i Finska församlingens lysningsböcker 1664—1687 13,6 % (totalt 108 personer) av de församlingsmedlemmar, för vilka uppgift om födelseort finns, och av Katarina församlingens finner ger lysningsböckerna 1654—1693 besked, att ca 20 % (eller 140 personer) var sjömän.³ I totalt 183 bouppteckningar efter avlidna finner från 1600-talets senare hälft och 1700-talets första fjärdedel avseende Södermalm har samma författare funnit 44 bouppteckningar (24 %) efter sjöfolk. Ekonomiskt var de finska sjömännen föga välbärgade, då de stod för knappa 6 % av det totala bouppteckningsvärdet för alla finner.⁴

Den stora gruppen finska sjömän fanns kvar långt in på 1700-talet, till antalet kanske t.o.m. talrikare än under stormaktstiden. De gick inte tillbaka i numerär som järnbärarna, notfiskarna, timmermännen och andra arbetskarlar. Av finska församlingens arkiv syns, hur viktigt kyrkorådet ansåg det vara att locka alla finska sjömän — både fast bosatta och sådana som var på tillfälligt besök — till församlingens gudstjänster. Att man ändrade predikospråket från enbart finska till både finska och svenska på 1730-talet berodde delvis på strävan att också nå de finska

kustsocknarnas sjöfolk, som till övervägande del var svensktalande. I denna strävan hade de finska prästerna god framgång, ty den ovannämnda kommunionlängden av Ivar Wallenius' hand från 1783—1784 innehåller uppgift om 8 finska styrmän samt 189 sjömän, av vilka 72 var gifta.⁵ Studerar vi handelsflottans årsberättelser just för nämnda år 1783 i kommerskollegiets arkiv, framgår det, att Stockholms handelsflotta detta år omfattade 158 fartyg och att sjömanskåren bestod av 1739 på resor varande och 1256 hemmavarande sjömän, sålunda totalt 3394 sjömän.⁶ Då de finska sjömännen på Wallenius' lista måste betecknas som hemmavarande, blir deras procentuella andel mycket stor, hela 15 % av sjömännen i Stockholm. Skulle man dessutom våga antagandet, att de hemmavarande utgjorde ca 40 av det totala antalet sjömän, skulle det uppskattade sjöfolket av finskt ursprung vara ca 470 i Stockholm år 1783.

Ovanstående resonemang har den svagheten, att en del av de sjömän, som begick nattvarden i Finska kyrkan 1783, helt säkert inte var hemmahörande i Stockholm, utan bosatta i de finska kustsocknarna och bara på tillfälligt besök i huvudstaden. Detta förhållande till trots kan man vara säker på att även de i Stockholm fast bosatta finska sjömännen var rätt talrika. En annan typ av källor, mönstringsrullorna från Stockholms sjömanshus, kastar nämligen ljus över just sådana sjömän, som mönstrade i Stockholms hamn på ett utgående fartyg och som därför säkert hörde till Stockholms sjömanskår, den stora grupp av sjöfarare som strövade omkring i hamnen i väntan på nästa resa.

Sjömanshusets mönstringsrullor finns bevarade för 1700-talets senare hälft. De räknar upp Stockholms sjöfarare fartyg för fartyg och besättning för besättning. Fartygets namn och lästetal, befälhavarens namn, underbefällets och besättningens namn, födelseort, ålder, civilstånd,

Finska sjömän mönstrade i Stockholm 1783 enligt ursprungsart.

hyra, fartygets destination och hemkomst — allt finns med, åtminstone i teorin, ty i praktiken var mönsterrullorna ofta ganska slarvigt förda förteckningar.

I det följande har tre mönstringsrullor från Stockholm analyserats — de för åren 1763, 1783 och 1803. Bilden är följande:

	1763	1783	1803
Sjömän med angiven födelseort totalt	1978	2225	3113
Av dem Finlandsfödda	538	585	731
i %	27,2 %	26,2 %	23,5 %

Vid betraktande av siffrorna bör man lägga märke till att födelsesocken är angiven för endast cirka hälften av sjömännen. Det förefaller som om bortfallet var stort beträffande finnar med svårbegriplig och avlägsen födelseort. Av denna anledning är gruppen troligen underrepresenterad i materialet.

Den andra iakttagelsen gäller de Finlandsföddas jämna och höga andel i hela populationen under en 40-årsperiod. En fjärdedel av de sjömän, som mönstrade i Stockholms hamn, kan sägas ha kommit från Finland. Finnarna överträffades endast av rospiggarna, som utgjorde knappt hälften av sjömanskåren i huvudstaden. Resten kom från de mest skilda håll; huvudsakligen från Mälardalens län men också från avlägsna, udda hemorter.

Inom gruppen Finlandsfödda tycks en betydelsefull förskjutning ha ägt rum under den undersökta perioden. Den syns av följande sammanställning:

Finlandsfödda sjömän efter födelselandskap i Stockholm⁷

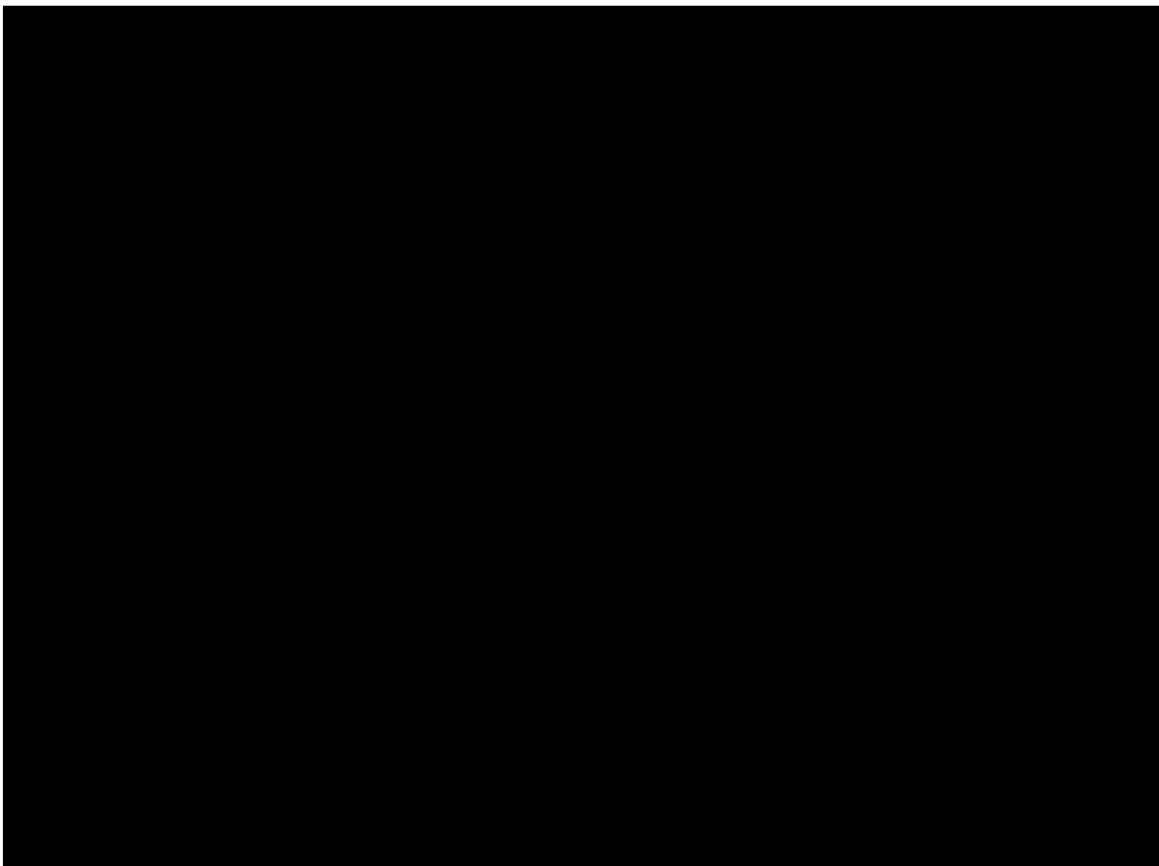
	1763	1783	1803
Egentliga Finland och Satakunta	212 (39,4 %)	271 (46,3 %)	341 (46,6 %)
Österbotten	150 (27,8 %)	81 (13,8 %)	122 (16,6 %)
Nyland	117 (21,7 %)	180 (30,7 %)	223 (30,5 %)
Åland	35 (6,5 %)	36 (6,1 %)	24 (3,2 %)
Finska inlandet och ryska Finland	24 (4,4 %)	17 (2,9 %)	21 (2,8 %)
Sammanlagt	538	585	731

Som syns, har sjömännen från Egentliga Finland och Satakunta behållit sin stora andel av den finska sjömanskåren, medan österbottningarna har efter det botteniska handelstvångets upphörande (1765) nära nog halverats i antal. I stället för dem

framträder mot 1700-talets slut ett ökande antal nylänningar, som vid periodens slut är dubbelt så många i Stockholm än de traditionellt så talrika sjömännen från Österbotten.

En närmare granskning av födelseorterna visar, att den vanligaste ursprungsorten för de finska sjömännen var Åbo stad eller län (1763: 155 fall, 1783: 266 fall, 1803: 285 fall) medan både nylänningarna och österbottningarna kom från flera jämnstora städer (Helsingfors 1763: 42, 1783: 23, 1803: 54; Lovisa 1763: 7, 1783: 30, 1803: 48; Uleåborg 1763: 41, 1783: 18, 1803: 22; Gamla Karleby 1763: 27, 1783: 19, 1803: 15; Vasa 1763: 25, 1783: 5, 1803: 29 o.s.v.). Vid sidan av Åbo med omgivning börjar mot slutet av perioden en annan trakt framträda som ursprungsort för den finska sjömanskåren — östra Nyland med städerna Helsingfors, Borgå och Lovisa med omgivande landsbygd. Denna östliga utvandringsort gör sig märkbar även beträffande övriga kategorier bland Stockholmsfinnarna, särskilt då hantverkarna och tjänstefolket. Det förefaller som om Finland genom Sveaborgs anläggning skulle ha fått en annan centralort vid av sin traditionella sydvästra tyngdpunkt, nämligen socknarna vid kusten i östra Nyland.

De finska sjömännen var sålunda mycket vanliga på skepp som avseglade från Stockholms hamn. När fregatten »Enigheten» på 140 läster 1763 lättade ankar på Stockholms ström, omfattade dess besättning på 16 man sammanlagt 7 finnar, som kom från helt olika delar av landet — timmermannen Petter Grilsson från det ryska Villmanstrand, båtsmannen Erik Högberg från Jakobstad och matroserna Gustaf Henriksson, Erik Silvin, Henrik Nyström, Johan Sandberg och Johan Lilja från Nådendal, Tavastland, Nyland, Helsingfors och Åbo.⁸ När skeppet »Lovisa» på 250 läster med 28 mans besättning samma år avseglade till Lissabon, stod på dess däck en finsk styrman och 12 finska matrosar samt en

Elias Martins Stockholmsvy från Mosebacke är målad någon gång under 1800-talets första årtionde. Foto Nordiska museet.

finsk kock representerande storfurstendömet's hela kustland från Uleåborg i norr till Helsingfors i söder. Ingen av sjömännen var dock född i den stad, vars namn skeppet bar, Lovisa.⁹ En liten skuta.»Sibilla Maria» på 33 läster, som seglade 1763 Stockholm—Göteborg tur och retur, hade hela manskapet på fyra matrosar från Österbotten.¹⁰ Ett vida större fartyg »Österbotten» på 232 läster, som avseglade under kapten Johan Beckmans befäl, hade 12 finnar i sitt manskap, av dem precis 10 från Vasa.¹¹ Ur 1763 års mönstringsrulla syns dessutom, hur Ostindiska

kompaniet den 18 oktober lyckades värva 60 sjömän från Stockholm, som fördes under kvartersmästaren Hans Imbergs ledning landsvägen till Göteborg för att där ställa upp för långfärder till andra sidan av jordklotet. Bland dessa 60 var majoriteten, inalles 43 stycken, finnar, som kom från alla tänkbara håll i storfurstendömet, de flesta (10 st.) från Åbo län.¹² Med all säkerhet torde det ha funnits finska sjömän också i Göteborg, som har lämnats utanför denna undersökning.

Tjugo år senare, 1783, var finnarna alltjämt

talrika i Stockholms hamnkvarter. När briggen »Bonifacius» den 28 april 1783 lättade ankar, stod på dess däck en timmerman från Åboland och två finska matrosar, den ena från Borgå, den andra från den nyländska landsbygden, bland det tiotal matrosar som vinkade till sina fästmör vid kajkanten.¹³ När fregatten »Österbotten» — uppenbarligen ett annat fartyg än båten med samma namn 20 år tidigare — under befäl av kapten Anders Lundqvist gick till havs den 22 augusti 1783 på väg till Riga och Cádiz, fanns en ålänning, en österbottning och fyra nylänningar ombord bland fartygets besättning på 18 man. »Österbotten» gick till botten i Biscayabukten den 17 december.¹⁴ När ostindienfararen »Gustaf Adolf» på 530 läster lämnade Stockholm, fanns det 23 finnar i dess besättning på 92 matrosar, mest folk från Åboland.¹⁵

År 1803 var bilden av finska sjömän i Stockholm väsentligen oförändrad. Galeasen »Agnes» på 70 läster lämnade huvudstaden på väg till Riga med nio mans besättning, av vilka fem var finnar. En av dem, Samuel Fredrik Dahlström från Raumo, passade på att hoppa av i denna främmande hamn.¹⁶ Briggen »Anna Catharina» på 55 läster seglade samma år till Uleåborg med utslutande finsk besättning på sju man.¹⁷ Även skeppet »Eva Magdalena», 131 läster, som var destinerat till Lyon, hade 10 finnar i sitt manskap på 16 sjömän. Konstapeln Gustaf Jacob Örnberg från Helsingfors passade på att smita när fartyget gjorde strandhugg i London i augusti 1803.¹⁸ Då briggen »Carl Gustaf», 63 läster, avseglade mot Malaga, stod på dess däck fem finnar bland totalt tio besättningsmän. Även styrmannen Gustaf Ekholm tillhörde dem; han var född i Nyland.¹⁹ Sjömanslivets faror fick besättningen på briggen »Emanuel», 77 läster, uppleva, då båten gick till botten i en storm utanför den holländska kusten den 20 oktober 1804. Alla tio ombordvarande matrosar räddades; av dem spotta-

de exakt sju stycken saltvatten och svordomar ur sina munnar på oförfalskad finlandssvenska, de flesta på nyländska.²⁰

De finska sjömanshushållen var i Stockholm lokaliserade till de trakter, där de finska grovarbetarna hade bott på 1600-talet. Finska församlingens dödbok för åren 1783—1784 innehåller totalt 42 sådana dödsfall, där en sjöman, styrman eller sjökaptan eller någon anhörig till dessa nämns. Dessa medlemmar av sjöfartsfamiljer begravdes på något undantag när på Katarina församlings kyrkogård.²¹ Någon enstaka sjöman kunde höra till Maria församling; endast undantagsvis påträffas finska sjöfarare i andra stadsdelar (Riddarholmen 2 fall, Tyska församlingen 1 fall, Johannes, Adolf Fredrik, Nikolai samtliga 1 dödsfall var). Även de mera välbeställda skepparna och styrmännen hodde i första hand på Södermalm (Katarina 4 dödsfall bland skut-skepparna, 3 bland styrmännen, Maria 3 bland kaptenerna och 1 bland styrmännen). Bland de 105 änkor, som förekommer i kyrkoherde Wallenius' kommunionlängd²² finns det relativt många sjömansänkor, som en påminnelse om yrkets faror. Av sjöfolkets stora procentuella andel bland huvudstadens finnar ger också finska församlingens doplängd 1783—1784 besked. Av totalt 135 fäder, som förde sina nyfödda till dopet i Finska kyrkan, tillhörde 26 sjöfolket.²³

Ingen kunde bli rik på att segla runt på ett Stockholmsskepp på världens sju hav, förutom skeppets redare. Sjömannens bouppteckningar ger bilden av ytterst torftiga livsbetingelser. Bouppteckningen efter sjömannen Zacharias Durckman 1759 visar, typiskt nog, att änkan Brita Lindert ingenting fick ärva.²⁴ Något mera välmående hade sjömannen Mikael Sarman, född i Finland, varit. Bouppteckningen, som förrättades den 18 maj 1778 i närvaro av änkan Elisabeth Andersdotter, visar att boets behållning stannade vid 42 daler 15 öre. Paret hade bebott en fas-

tighet i Katarina i kvarteret Häcklefjäll vid hörnet av Svartens gränd.²⁵ Något bättre situerade var naturligtvis befälspersonerna. Den 4 juli 1780 gjordes bouppteckning efter skutskepparen Erik Björkman, som lämnade efter sig släktingar i Borgå, Pernå, Lovisa och i Karelen. Han hade ägt en gård på ofri grund i Maria församling vid Kvarngränd och boets värde uppgick till 192 daler.²⁶

De flesta av de Finlandsfödda sjömännen var ättlingar till småfolk från de finska kustbygderna. Men det kan inte uteslutas, att till denna rörliga och brokiga grupp också kunde höra personer, som sett bättre dagar eller som härstammade från bättre kretsar. Ett sådant exempel på nedåtgående ståndscirkulation är den kände ekonomen Anders Chydenius' farbror, som också han hette Anders. Född 1705 som son till kyrkoherden i Rimito men tidigt faderlös hade ynglingen inget annat val än att söka sig till havs, medan den äldre brodern Jakob lyckades stanna kvar i det lärda ståndet. År 1760 bodde den åldrige sjömannen Anders Chydenius i Katarina församling i Stockholm som hyresgäst hos en bryggare, där hans berömde brorson under ett Stockholmsbesök fann honom i största fattigdom. Släktkärleken vann vid detta tillfälle över de sociala fördomarna och sjömannen Anders Chydenius sändes på sin brorsons bekostnad hem till Österbottnen, där han dog 1776. I de begravdas längd i Gamlakarleby inskrev man honom diskret som »herr Anders Chydenius».²⁷

En i Finlands historia betydelsefull person föddes i Stockholm 1806 som son till skepparen Kristian Henrik Snellman i ett trähus i hörnet av Östgötagatan och Tjärhovsgatan på Södermalm. Skepparen själv och hans hustru Maria Magdalena (född Röring) var bägge österbottningar, och familjens överhuvud hade t.o.m. bedrivit litet studier i Uppsala innan han gav sig den mera lönande sjönärningen i våld. Sonen, som 1813

återvände tillsammans med sin familj till Gamlakarleby, hette Johan Vilhelm Snellman, Finlands senare nationalfilosof.

Tjänstepigans levnadslopp i Stockholm

Det finska tjänstefolket var redan på 1600-talet talrikt förekommande i Stockholm. Flyttningen från Finland var så omfattande, att Kungl. Maj:t utfärdade 1693 ett förbud mot emigration från Finland och Åland. Det riktade sig till »drängar, pigor och annat löst folk», vilka i fortsättningen inte fick lämna Finland utan pass. Det har antagits, att detta förbud hade effekt — åtminstone klagade den finske kyrkoherden J.E. Sarcovius 1707 i ett brev till Stockholms stads konsistorium, att församlingens medlemsantal hade sjunkit kraftigt till följd av 1693 års förbud.¹

År 1766 hade de bestämmelser, som begränsat tjänstehjonens rörlighet inom riket, upphävts helt och hållet. Landets invånare var fullkomligt fria att söka arbete varsomhelst inom riket. Den stora tillströmningen av tjänstehjon från Finland till Stockholm syns väl i finska församlingens första bevarade kommunionlängd 1783—1784:²

Lakejer, betjänter, kammartjänare	19
Drängar	46
Jungfrur	116
Pigor	195
Sammanlagt	376

Totalt betraktat hörde alltså 376 individer eller 34 % av de personer, som med namn förekom i kyrkoboken, till tjänstefolket. Intressant är, att den kvinnliga delen av tjänstefolket vida överskred den manliga i antal — betjänterna och drängarna utgör bara 20,9 % av hela antalet

tjänstehjon. Just den kvinnliga övervikten — som i realiteten var ännu större, om de sammanlagt 105 änkorna tas med i beräkningen — var ett särdrag hos finska församlingen. Den typiska inflyttaren från Finland förefaller på 1780-talet ha varit en jungfru eller en piga. Detta är helt naturligt, då en kvinnlig inflyttare till en stad inte hade så många yrken att välja på.

Individerna av dessa kategorier var relativt unga. Alla pigors och jungfrurs födelseår nämns inte i Wallenius' kommunionlängd, men de noteringar som finns visar följande åldersfördelning:

Åldersstruktur bland jungfrur och pigor i 1783—1784 års kommunionlängd

	Jungfrur födda	Pigor födda
—1739	10	16
1740—1744	4	10
1745—1749	8	16
1750—1754	13	23
1755—1759	12	43
1760—1764	27	29
1765—1768	15	6
Sammanlagt	89	143

De äldre tjänstehjonen — 40 år och därutöver — var en liten minoritet, omkring 15 procent. Detsamma gäller de mycket unga, under 20 år, som utgör 19 procent av samtliga. De flesta jungfrurna och pigorna var sålunda i sin bästa arbetsföra ålder, 21—39 år gamla, men med den intressanta skillnaden, att pigorna i regel var något äldre än jungfrurna. Sålunda ligger toppen i gruppen pigor vid individer födda 1755—1759 (43 pigor, 30 % av samtliga) medan motsvarande topp (27 jungfrur, också 30 %) finns i kategorin födda mellan 1760—1764.

Förutsättningen för flyttning var ett flyttningsbetyg, men sådana har endast undantagsvis bevarats. Jag har inte funnit något flyttningsbetyg avsett för en piga, men väl för betjänten Fredrik Tulling, som flyttade i etapper under åren

1802—1806 från Borgå över Helsingfors och Åbo till Stockholm, där han först anslöt sig till Katarina och sedan till Finska församlingen. Detta framgår av de små noteringar, som prästerna på vägen gjort i hans flyttningsbetyg, utan att för den skull skriva in hans namn i någon flyttningslängd.³

Eftersom de inflyttade tjänstehjonen inte var infödda inom någon Stockholmsförsamling, vanligen inte gifte sig och följaktligen inte fick några barn och sällan dog i unga år, kan vi bara ana oss till existensen av en talrik skara tjänstehjon från Finland — däremot kan vi inte mäta gruppens storlek. En skillnad mellan jungfrurna och pigorna framgår av namnskicket. Bland jungfrurna i kommunionlängden 1783—1784 förekommer nästan inga finska efternamn, medan de är relativt vanliga bland pigorna (Antila, Haapala, Heikkinen, Keränen, Korsunen, Kumpulainen, Leinonen, Leisto, Perttuinen, Piirainen, Rautia, Sakari, Saksa, Siekkinen, Tervo, Waltari och Ylitalo).

I en banbrytande studie har *Merja Manninen* beskrivit pigornas levnadslopp i Uleåborg på 1700-talet.⁴ Det välbevarade kyrkoskrivningsmaterialet från Uleåborg har möjliggjort iakttagelser av många slag. Uleåborg, som 1785 hade totalt 2.800 invånare, hade under denna tid bortåt 250 mantalsskrivna pigor, d.v.s. nästan var femte vuxen och mantalsskriven invånare i staden var en piga. Pigorna tjänstgjorde i övervägande grad hos köpmansfamiljer men också hos tjänstemännen och prästerna. Tendensen mot 1700-talets slut var ett ökat antal pigor per köpmansfamilj, medan jungfrurna, som ofta var mera att betrakta som hushållerskor i en borgarfamilj, var få. Enligt folkmängdstabellerna fanns det mellan 1780—1800 bara 15—21 dylika jungfrur i Uleåborg.⁵ Hushåll, som hade jungfrur, hade också alltid ytterligare två eller tre mantalsskrivna pigor, kanske också en eller två lill-

pigor, som inte nämns i källorna.

De uleåborgska pigorna var utomordentligt rörliga. Merja Manninen har undersökt pigornas flyttningar under 1778—1783 på grundval av uppgifterna i en kommunionbok. Under denna tid inflyttade totalt 167 pigor till Uleåborg. Inom samma period utflyttade 40 av dessa 167 pigor vidare mot en ny destination. Regeln tycks ha varit, att Uleåborg var en etapp, där man stannade några år, i en mobilitetsrörelse som gick från landsbygden till staden och tillbaka eller till Stockholm. Flyttningmobiliteten ser ut på detta sätt i Manninens tabell:

Pigors inflyttning till och utflyttning från Uleåborg 1778—1782⁶

Område	Inflyttade pigor		Utflyttade pigor	
		%		%
Stockholm	5	3	18	21
Västerbotten	11	7	5	6
Kemi-trakten (inkl. Rovaniemi)	18	11	4	5
Ijo-trakten (inkl. Kuusamo)	27	16	16	19
Uleåborgstrakten (inkl. Utajärvi)	12	7	7	8
Kajanaland	10	6	2	2
Limingo-trakten	66	40	26	31
Siikajoki—Pyhäjoki-trakten	8	5	4	5
Savolax	8	5	2	2
Karelen	1	1	—	—
Södra Finland	1	1	—	—
Sammanlagt	167	102	84	99

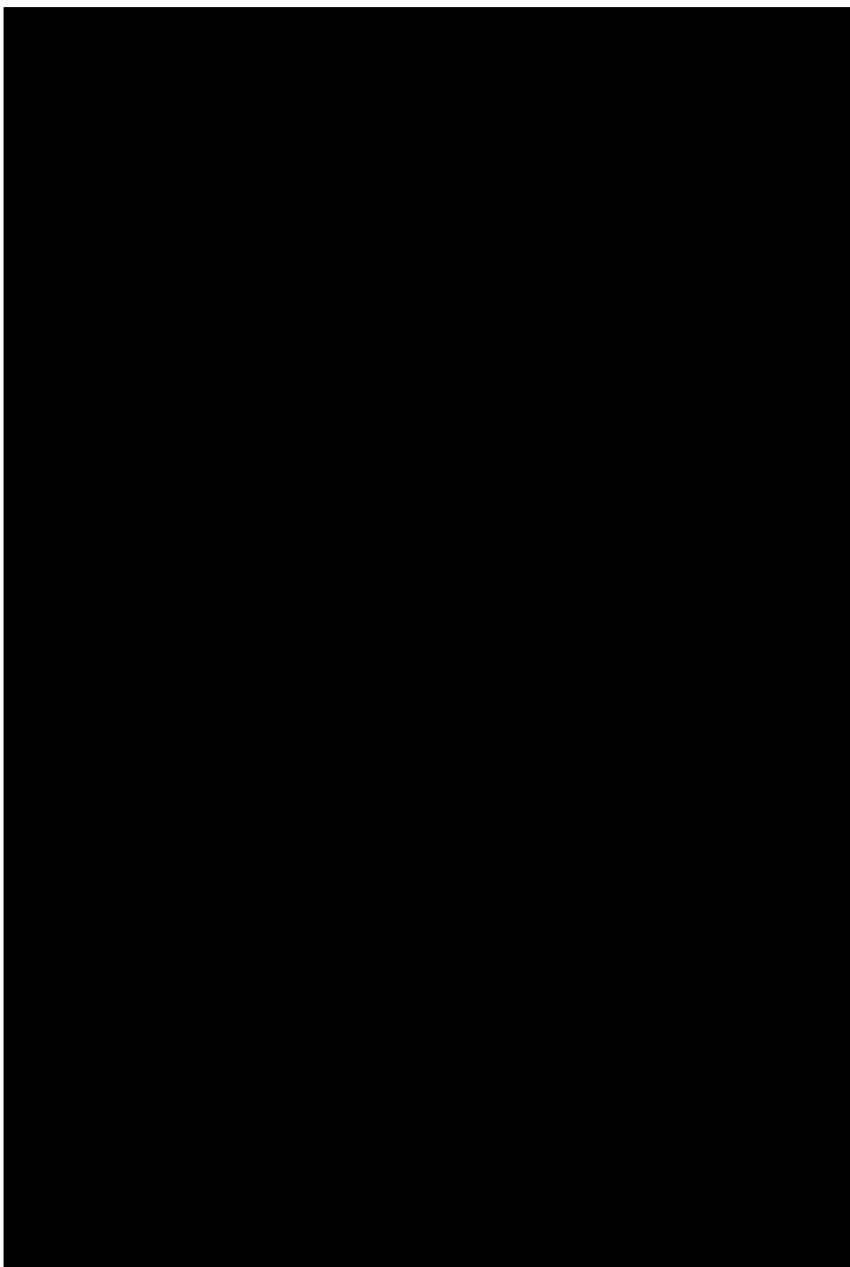
De pigor som flyttade till Uleåborg kom huvudsakligen från stadens närmaste omgivning (Uleå-, Ijo- och Limingo-trakten) — 63 %. Från nästa zon (trakten kring Kemi och Siikajoki—Pyhäjoki samt från Kajanaland) kom 22 % och från Savolax 5 % av pigorna. De pigor som utflyttade gick också tillbaka till stadens närmaste omgivning.

Flyttningsintyg för betjänten Fredrik Tulling 1802. KB, Autografsamlingen.

En hel del utflyttade dock längre bort, till Stockholm. 18 sådana individer syns i Uleåborgs kommunionbok 1778—1782. Troligen är uppgifterna i kommunionboken långt ifrån kompletta. Jämför man den med Uleåborgs in- och utflyttningsslängd från samma tid⁷ påträffar man elva personer bara för sommarsäsongen 1780 (10 kvinnliga tjänstehjon och en skomakargesäll), som reste till Stockholm. Denna siffra, omkring 10 nyutflyttade tjänstehjon från Uleåborg per säsong, står bättre i samklang med jungfrurnas och pigornas numerär i Finska kyrkans kommunionlängd tre eller fyra år senare.

Av dem som gick ombord i Uleåborgs hamn sommaren 1780 återfinns vi i Stockholm 1783—1784 bara två, jungfrun Sofia Tobiasdotter Niska och pigan Anna Haapala. Detta visar något av svårigheten att följa en individs vandring från Finland till Sverige inom denna rörliga kategori. De övriga åtta hade förmodligen anslutit sig till någon annan församling, gift sig eller flyttat vidare.

Flyttningen till Stockholm från just Österbot-

Jungfrur ur Finska församlingens kommunionlängd 1783—1784. SSA, Finska församlingens arkiv.

ten var inte något stort steg till det okända. Stockholms finska befolkning var större än någon stadsbefolkning i Finland bortsett från Åbo. Huvudstaden var den österbottniska sjöfartens gamla slut- och vändpunkt, dit etablerade kommunikationslinjer ledde. Den högre lönenivån och framför allt möjligheten till avancemang från piga till jungfru måste ha lockat.

Stockholm kunde nämligen erbjuda, tack vare sitt stora antal herrskaps- och köpmannahushåll, pigorna möjlighet att bli städslade som jungfrur med högre status än pigorna. De kvinnliga tjänstehjonen, som tillhörde finska församlingen, var till 37,2 % jungfrur, 62,2 % pigor. Litet drygt var tredje finsk tjänstekvinna var alltså jungfru. Förhållandet måste ha tätt sig extra lockande i städer av Uleåborgs typ, där bara på sin höjd 7—10 % av de kvinnliga tjänstehjonen hade denna ställning.

Försök borde göras att återfinna de jungfrur och pigor, som förekommer i kommunionlängden 1783—1784 i Stockholms mantalslängder. Det vore intressant att se, vilka hushåll de tjänade i, om de utgjorde större koncentrationer hos vissa arbetsgivare, hur de var utspridda topografiskt o.s.v. Emellertid är Stockholms mantalslängder utgallrade så att bara var tionde årgång finns kvar. 1780 års mantalslängd är ojämn vad beträffar återgivande av pigornas och drängarnas namn, men jungfrurna nämns ofta i materialet med fullständigt namn.

Ett exempel på hur en ståndspersonsfamilj ser ut i denna mantalslängd erbjuder den Finlandsfödde, nyadlade lagmannen Erik Johan of Paléns hushåll i Klara⁸:

Lagman af Palén

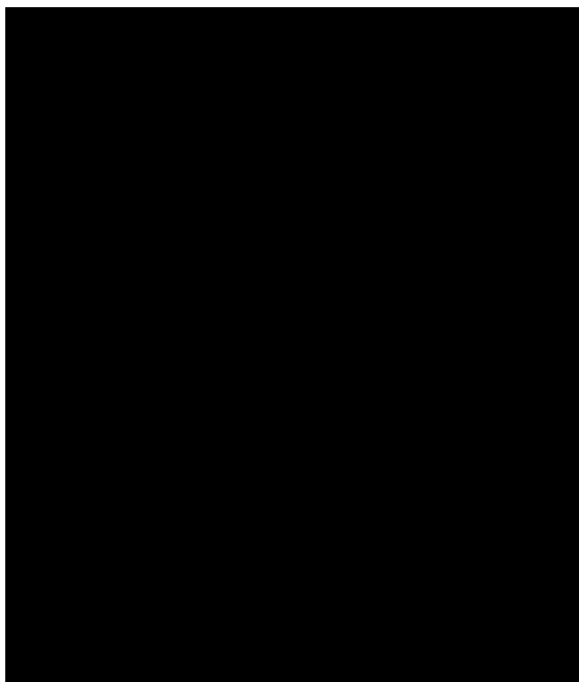
Hustro

Son garnisonslieutenanten Axel af Palén

Son fendriken Gustaf af Palén

2 döttrar Fr Johanna Lovisa

och Fr Ulrica

Pigan, jungfrun och frun. Köksinteriör, målad av Pehr Hilleström. Foto Nordiska museet.

Husjungfru Christina Gisselkors

4 pigor Magdalena Lundgren

Eva Lotta

Maria Bergman

Christina Thunholm

Drängen Eric Wahlström

Kusken And. Blomberg.

Som syns, hade af Paléns en förhållandevis stor tjänarstab — en jungfru, fyra pigor, en dräng och en kusk — vilket får väl anses normalt för en familj med högre tjänstemannastatus. Familjen förvaltade noga sina finska traditioner — de var släkt med flera framstående personligheter i Åbo, bl.a. släkterna Juslén och Porthan. Sonen Axel af Palén blev till slut chef för det finska gardesregementet, som deltog i 1808—1809 års krig. Trots detta kan man inte veta, om också någon

eller några av tjänarna var av finsk härkomst. Med tanke på de finska pigornas och jungfrurnas stora antal i huvudstaden får man dock anta, att ett tjänstehjon som bröt på finlandssvenska eller finska hörde till vanligheterna i herrskapsfamiljernas kök eller barnkammare i Stockholm. Känslan av att Finland hörde till riket måste ha varit mycket levande hos de stockholmska husfruarna, som årligen städslade pigor och jungfrur till sina hushåll.

De stockholmska pigorna rekryterades rent generellt bland den obesuttna befolkningsdelens döttrar och givetvis nästan uteslutande från landsbygden. De flickor, som växte upp i detta samhällsskikt, måste praktiskt taget alltid lämna föräldrahemmet i unga år, något som bonddöttrarna inte var tvungna till. T.ex. i Östra Vingåkers socken lämnade de fattiga flickorna sina hem på 1700-talet i genomsnitt i en ålder av 15—16 år.⁹ Samma förhållande torde ha gällt de finska pigorna med den skillnaden, att de i regel hade tjänat något år i sitt yrke i någon finsk kuststad, innan de vågade steget över Bottniska viken. I Stockholm levde de sedan hela sitt liv, om inte någon överraskande händelse, t.ex. ett oväntat arv, förde dem tillbaka till sin födelsebygd.

När ålderdomen och sjukdomarna kom, var det inte så ovanligt, att en finsk piga lades in på stadens förnämsta sjukvårdsinrättning, Serafimerlasarettet. Där vårdades 1759 t.ex. pigan Maria Gimell »från Finland bördig», som i journalen sades ha bott i huvudstaden i fyra år och som nu var 34 år fyllda. Hon led av frossa och svullna ben, men hade god matlust och kunde utskriivas den 20 mars samma år.¹⁰ Pigan Maria Eriksdotter från finska församlingen blev intagen den 25 april 1759 för feber, svullnad och bältros och blev också hon bättre, åtminstone så bra att hon ansågs duga till olika innesysslor.¹¹ Hennes sjukjournal är utomordentligt detaljerad och

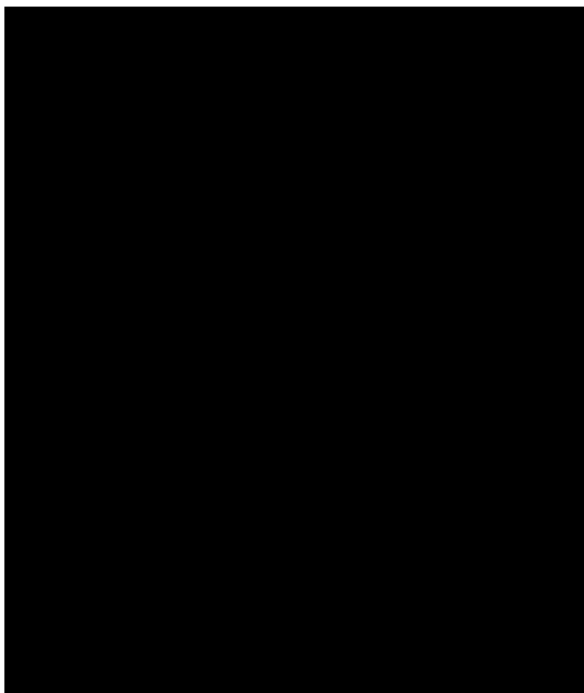
man kan följa nästan dag för dag, hur hon förbättrades med den vård som stod till buds, nämligen skörbjuggsdrycken, som var tillredd av tallbarr. För andra betydde sjukhusvistelsen ingen förbättring, utan många dukade under för att begravas i fattiggrav av sin församlingspräst.

Mycket få bouppteckningar finns bevarade efter Finlandsfödda tjänstehjon — något som berodde på deras medellöshet. Den 1 februari 1785 skedde bouppteckningen efter ålderstigna pigan Juliana Henriksdotter, som lämnade efter sig som arvingar en bror Henrik Perttuinen, inhyses-hjon i Limingo, och en syster gift med Henrik Heikkilä i Finland. Den sparsamma pigan var inte helt fattig; boets värde uppgick till 86 daler 70 öre, mest i kontanter.¹² Jungfrun Catharina Candelin, vars bouppteckning gjordes den 1 februari 1793, var trots sin högre ställning inte förömnare — hon efterlämnade 48 daler, som gick till system Brita Candelin i Uleåborg, sedan begravningskostnaderna hade dragits av.¹³

Kungens beväpnade väktare

Den gustavianska monarkin — Gustav III:s och Gustav IV Adolfs regering — hade i viss mån att tacka den finska officerskåren och de finska trupperna för sin tillblivelse. Översten vid den lätta finska dragonkåren Jakob Magnus Sprengtporten bidrog till statskuppen år 1772 genom att överskeppa 800 man från Sveaborg till Sverige, men när trupperna anlände till Dalarö i Stockholms södra skärgård, var revolutionen redan fullbordad. Gustav III:s tacksamhet var ändå stor — kungen hälsade den finska hjälpkåren välkommen redan utanför huvudstaden och dubblade dess kommandör till riddare av Svärdsorden.

Sedan gammalt var det kungliga gardet — ma-

Ätten von Willebrands vapen — bland symbolerna storfurstendömet Finlands vapen, en björn och en hjort. RA, Sköldebrevssamlingen.

jestätets livvakter och hela arméns elitstyrka — uppdelat i Svea och Göta livgarden, två förband som symboliskt representerade rikets båda huvuddelar, Svealand och Götaland. Officerskåren hade ingenting med dessa landskap att göra; ej heller var det värvade manskapet rekryterat just från Svea- respektive Götaland. Nu, efter fullbordad revolution, förenade Gustav III de finska lätta dragonerna med livgardet under Sprengtportens befäl. De utgjorde en särskild kår inom gardet, vilket väckte mycket missnöje bland de gamla livgardisterna och deras befäl. Sammandrabbningar, ja slagsmål mellan gardisterna och de finska dragonerna hörde till vanligheterna, då de förra ogärna ville tillerkänna de senare samma privilegier och rättigheter som de själva sedan gammalt hade innehaft. Det bör un-

derstrykas, att det inte var fråga om någon nationell motsättning truppförbanden emellan, ty även de finska dragonerna var värvade och innehöll rent svenska element.

Misshälligheterna ledde till slut till att Jakob Magnus Sprengtporten, nu redan generallöjtnant, avgick från sin post, som kungen själv övertog. Han fick en furstlig pension — 30.000 daler silvermynt — och levde resten av sina år på Biskopsudden på Djurgården. Sprengtportens ålderdom förmörkades av förföljelsemani, som gjorde honom oförmögen till allt slags samarbete med de övriga militärerna och hovet.¹

De finska lätta dragonernas vistelse som gardister i huvudstaden blev bara en episod. Något mera bestående blev nyordningen inom drabantkåren. Drabanterna var en mindre truppstyrka, som bestod av rikets mest blåblodiga adelsynglingar, vilka hade till uppgift att utgöra kungens personliga livvakt. Vid sidan av unga grevar, friherrar och vanliga adliga tjänstgjorde även ofrälse soldater inom kåren; de var s.k. stånddrabanter, utposterade på olika ställen på slottet för att hålla vakt. Eftersom det var mycket fint att vara livdrabant sökte sig även enstaka finska adelsynglingar till truppen. Före den gustavianiska tidens början tjänstgjorde bl.a. Johan Fredrik Carpelan (född i Åbo 1746, drabant 1766—1769, därefter löjtnant i armén), Johan Magnus Munsterhjelm (född i Finland 1736, drabant 1763—1767, därefter löjtnant i armén) och Henrik Hassel (född i Finland 1733, drabant 1753—1766) inom denna truppstyrka.² Åtminstone från 1777 talas det om ett särskilt »finskt kompani» bland drabanterna. Detta kompani var en av de fyra grupperna inom truppförbandet — de övriga var Svea, Göta och Vendes kompanier — och det tycks ha existerat till åren omkring 1800, då livdrabantkåren på nytt förefaller att ha utgjort en enda, odelad enhet. Kaptenlöjtnanterna för det finska kompaniet var två mycket fina

högdliga herrar, nämligen Magnus Fredrik Brahe (1780—1787) och Hans Axel von Fersen (1787—1792), av vilka varken den ena eller andra hade någonting med Finland att göra.³

Livdrabantkårens rullor har bevarats av en slump i Westinska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek. De uppvisar, att endast en liten del av Finska livdrabantkompaniet — som i regel omfattade 25—30 drabanter — kom från Finland. På Brahes tid fanns representanter för de finska släkterna Sahlberg, Aminoff och von Schantz i kåren. På von Fersens tid fanns ättlingar till släkterna Breitholtz, Hassel, Uggla och Klingstedt från Finland med i truppen. De flesta av drabanterna hade helt svenska anor, fastän några av dem längre fram blev kommenderade till truppförband i Finland och någon enstaka stannade kvar där. Många inom det finska kompaniet deltog i 1788—1790 års krig och stiftade på så sätt bekantskap med det land, vars namn kompaniet bar.⁴

Gustav III:s personliga förhållande till Finland var gott. Att landsändans adliga officerare längre fram stod i opposition mot det gustavianska styrelseskicket — alla Anjalaförbundets medlemmar hörde till de finska truppförbanden och 80 % av dem var dessutom infödda finnar — tycks inte ha berört kungen. Ett av de många ynnestbevi-

sen som kom storfurstendömet till del var Gustav III:s uppmärksamhet mot docenten Carl Gustav Weman, son till en häradsskrivare från Libelitz i Karelen. Weman hade skaffat sig ett gott namn som en skicklig poet på finska, som uppträdde på akademiska festligheter. Efter att ha flyttat till Sverige 1770 höll han i den stora rådssalen i Stockholm den 14 juni 1772 ett rimmat tal på finska, som hette *Ilo-Puhe, Heidän Kuningallisten Majestäteinsä, Kuningas Gustavi III:nen ja Drottningi Sophia Magdalenan Korkian Kruunamisen Ylitze* (Hyllning med anledning av deras kungliga majestäteters, konung Gustav III:s och Drottning Sophia Magdalenas höga kröning). Detta alster trycktes efter revolutionen med svensk översättning och ett svassande tillägg om den lyckligt genomförda statskuppen, som togs nådigt upp på högsta ort. En vers i dikten innehöll inbjudan till Gustav III att besöka Finland. Inte att undra på att Weman befordrades efter ett mellanspel som de finska livdragonernas predikant i Stockholm till hela gardets präst 1774 och utnämndes till prinsarnas lärare i finska, vilken befattning han innehade 1775—1776. I vilken mån Weman verkligen undervisade de kungliga bröderna i det svåra språket är ovisst, men hans egna anteckningar avslöjar, att han njöt av hela sitt hjärta av hovlivets glans och broderade

Ett avsitt ur Carl Gustav Wemans dikt.

*Koska tulet meidän maalle,
Tule Kultainen Kuningas!
Silloin luet silmissämme,
Luet sydämen sisuxet,
Luet Suomen vanhan uskon,
Uskon vahvan vastahansi,
Silloin kuulet korvillasi,
Kuulet Suomen siunauxet,
Kuulet kantelen helinän,
Laulun KYÖSTÄN kunniaksi.*

*När Du kommer til Finland,
kom Allernådigste Konung!
så skall Du läsa i våra ögon,
det som står skrifvit i våra hjertan,
Du skall läsa Finska Folkets gamla trohet,
Dess oskrymtade kärlek för Konung och Fosterland,
då skall Du få höra
våra välsignelser öfver Dig,
vår glädje skal tolkas igenom Harpors klingande
och våra munnar skola enhälligt instämma til Din ära.⁵*

vitt och brett kring kungens och prinsarnas nådiga inställning till honom. År 1776 utnämndes han till kyrkoherde i det goda pastoratet Kimito utanför Åbo.⁶

En stor ära drabbade hela östra rikshalvan 1802, då Gustav IV Adolf gav in nyfödde son Carl Gustaf hederstiteln »Storfurste av Finland». Genom denna åtgärd ville monarken visa uppmärksamhet åt landet, som hade mottagit honom och hans gemål under en resa på ett storslaget sätt. Kungen syftade också till att vinna anhängare i gränsprovinserna och stötta upp finnarnas lojalitet i tider, då krigshotet från Ryssland hörde till vanligheterna. Gustav IV Adolfs tanke var dessutom att låta uppfostra den nya prinsen i Finland, vid Åbo akademi. Utnämningen av Carl Gustaf till Finlands storfurste utlöste stort jubel i denna landsdel, vilket syns i olika sammanhang, från akademiska festtal till enkla opinionsyttringar på sockenstämmorna. Tyvärr avled prinsen redan 1805, varvid också hans titel försvann ur bruk.⁷

En något mera bestående åtgärd från samme kungs sida var grundandet av ett särskilt finskt livgarde. Gardet utbröts genom en generalorder 1803 ur Göta livgarde, omfattade drygt 500 man fördelade på sex kompanier och överfördes till Sveaborg för garnisonstjänst. I generalordern av den 1 juli 1803 stod det: »Konungen har i nåder beslutat att på Sveaborg förlägga något av det i Sverige stationerade och mest förtjänta värvade regemente att i egenskap av *Dess finska gardesregemente* och under Dess eget höga befäl i garnisonstjänstgöring därstädes deltaga». Senare förlades regementet en tid i Borgå. Åtgärden var rent symbolisk; den syftade till att höja de i Finland placerade truppstyrkornas status genom att ett garde befann sig bland dem.

I oktober 1805 förflyttades det finska gardet till Stockholm, för att där fylla en lucka efter till Pommern sända trupper. Nu hyste huvudstaden

inom sina gränser ett finskt elitregemente på 533 man.⁸ När Finska kriget hade utbrutit 1808, överskeppades denna truppenhet till Åland, där den deltog i striderna och degraderades till följd av Gustav IV Adolfs missnöje tillsammans med de övriga gradesregementena till ett vanligt värvat förband, kallat af Palénska regementet. Under detta namn retirerade truppen över isen från Eckerö till Grisslehamn, dit den förföljdes av den anfallande kosacköversten Kulneff och slöt med denne ett kortvarigt stillestånd, i vars villkor ingick överlämnandet av den stora Roslagsön Vaddö under rysk ockupation i mars—april 1809. Det var den djupaste förnedringens tid i det sönderfallande svenska riket.

Finska gardesregementets chef var kungen och sekundchefer överstarna Georg Gedda (1803—1806) och Axel af Palén (1806—1810). Den sistnämnde var son till den Finlandsfödde lagmannen Erik Johan af Palén, känd hattpolitiker från frihetstiden. Det finska inslaget var annars ringa i regementets officerskår, som kan studeras i ett par bevarade befälsrullor från 1805 och 1806.⁹ Officersnamn som af Palén, Björnstierna, von Schantz, Willebrandt, von Kraemer, Ulfsparre och Möllersvärd bär finsk prägel, men de Finlandsfödda utgör bara 15—20 % av förbandets cirka 35 officerare. Manskapet var vanligt värvat folk främst från Stockholm och omgivningarna; regementets kyrkoböcker, förvarade i Stockholms stadsarkiv, avslöjar inget större finskt inslag där.

Med det finska gardesregementets indragning slocknade inte de finska palatsvakternas och elit-soldaternas militära glans i huvudstaden helt definitivt. Ännu 1810, vid tiden för mordet på greve Axel von Fersen, då Stockholm kokade av revolutionär vrede, höll en finsk truppstyrka vakt på Stockholms slott och skyddade den nye kungen Karl XIII:s skröpliga person. De var kvarlevorna av illa tilltygade finska regementen, totalt

165 man under befäl av löjtnanten Gregori Aminoff, som på sin återfärd från Västerås tillbaka till Finland i juni 1810 uppfyllde sin sista plikt mot det svenska konungahuset.¹⁰

Far och son Mennander — ärkebiskopen och överintendenten

Finland har under den svenska tiden haft många svenskfödda biskopar medan finska prästmän ytterligt sällan lyckats bli utnämnda till motsvarande tjänster i moderlandet. Ett undantag har vi redan kunnat lägga märke till: Daniel Juslenius' upphøjelse till biskopsämbetet i Skara stift 1744. En ännu mera unik händelse, det enda i sitt slag, var Karl Fredrik Mennanders utnämning till ärkebiskop år 1775.

Den person, som den 31 augusti 1775 fick Gustav III:s fullmakt till att tillträda ärkebiskopsstolen i Uppsala, hade en mångskiftande karriär bakom sig. Född den 19 juli 1712 i Stockholm som son till prästen i stadens finska församling, Andreas Mennander, tillbringade han sin ungdom i Ilmajoki socken i Österbotten tills han vid 16 års ålder 1728 inkrevs vid Åbo akademi. Den unge mannens håg stod till naturvetenskaperna, som höll på att komma på modet. Hösten 1732 träffade han Linné i Åbo, som då återkom från sin lapska resa genom Finland. Följden blev, att unge Mennander följde Linné till Uppsala, där han studerade botanik och blev med tiden god vän med sin lärare. Men Mennander ägnade också tid åt en rad andra ämnen, framför allt åt lingvistik, och lärde sig bl. a. franska ganska hyggligt. Efter faderns död 1734 återkom han till Åbo men fortsatte även där på den naturvetenskapliga banan, föreläste i botanik och publicerade

1742 i Vetenskapsakademins handlingar två arbeten i speciellt finska ämnen, nämligen uppsatserna »Berättelse om stampebark och missebröd» samt »Om svedie eller kytö i Finland». De båda artiklarna var mycket typiska för nyttans tidevarv.

Efter att ha vistats som flykting i Sverige under lilla ofreden 1742—1743 utnämndes Mennander 1746 till professor i fysik vid Åbo akademi. För att kunna sköta sitt prebendepastorat lät han prästvigas sig och kom på detta sätt in på den kyrkliga banan. Han blev professor i teologi 1752.

Men Mennander var framför allt ett för tiden typiskt universalgeni med breda intressen; han var road av mekanisk och experimentell fysik och zoologi, botanik, mineralogi och statistik, skrev om ekonomi och kämpade för upplysningens idéer på alla områden. Som teolog ville han se naturens underbara ändamålsenlighet som ett Guds verk och förklara Bibelns sanningar med naturvetenskapliga metoder. Mennander var en optimistisk och harmonisk forskarnatur, som inte såg någon motsättning mellan den moderna vetenskapen och den teologiska renlärigheten. I två avhandlingar, en om den första kristenhetens församlingsliv och en annan om synodalmötena i Finland, lade Mennander fram ett kritiskt betraktelsesätt och ett säkert sinne för den historiska metoden.

Även de för tiden typiska patriotiska strömningarna hade en anhängare i honom. Mennanders vittsyftande historiska och fosterländska intressen syns i ett ivrigt samlande av böcker och handskrifter; hans bibliotek omfattade slutligen över 7.000 nummer mest inom teologi och historia, vartill kom hans stora myntsamling och hans samling av berömda mäns porträtt. Till sin läggning var Mennander modest finskpatriotisk med en österbottnisk nyans; han ivrade för finsk språkforskning och insamlande av runor utan att

för den skull överge sin orubbliga kärlek till Sverige.

Mennander utnämndes 1757 till biskop i Åbo stift och prokansler för Åbo akademi. Hans administrativa gärning i dessa ämbeten var betydande. Balanserad, kunnig och älskad av prästerskapet och studenterna utträttade han mycket till stiftets och universitetets fromma, till vilket kom från åren 1755—1756 en betydelsefull uppgift som riksdagsman vid sammanlagt sju riksdagar, på vilka Mennander företrädde hattpartiet. Genom sin mångsidiga kunnighet blev Mennander en person av riksbetydelse, varför det inte är att undra på att han vid ärkebiskopsvalet 1775 fick en överväldigande majoritet av ärkestiftets röster och samtliga domkapitlens röster bortsett från Visby stift. Avskedet var gripande, när den 63-åriga nye ärkebiskopen lämnade sina vänner i Finland. Den 26 september 1776 ankom han till Uppsala över Eckerö och Grisslehamn.

Tyvärr var det en redan sjuk man som övertog den svenska kyrkans ledning. Sålunda orkade Mennander under sin tioåriga ämbetsperiod bara med en visitationsresa till sju församlingar nära Uppsala; resten delegerade han till sina prostar. Vid domkapitlets sammanträdden var han dock den tongivande och särskilt ivrig att hålla prästmöten med disputationer och prov. Till ärkebiskopens ställning hörde även i Uppsala upp-
rätthållandet av prokanslersämbetet vid Uppsala universitet, men denna uppgift var inte lika betungande som den motsvarande i Åbo, då den egentliga kanslern, till en början greve Rudenschöld, därefter landsmannen greve Creutz och till sist kronprinsen, bodde på nära håll, i Stockholm. Men vid de akademiska festerna, särskilt doktorspromotionen 1779, fick Mennander tillfälle att lysa som en framstående latinsk talare. Vid just detta tillfälle hade ärkebiskopen glädjen att se hela tio finska prästmän bli promoverade till teologie doktorer: Anders Chydenius,

Karl Fredrik Mennander, kopparstick. Foto Museiverket.

Johan Laihiander, Erik Lencqvist, Nils Idman, Mikael Avellan, Johan Pihlman, Daniel Backman, Henrik Hyllén, Henrik Poppius och Zacharias Cygnaeus. Det var en av de största akademiska invasionerna från Finland till Uppsala under 1700-talet, och de Finlandsföddas skara väckte säkert uppmärksamhet bland 50-talet nypromoverade doktorer.

Även annars var Mennander sina landsmäns bästa stöd i Uppsala. Eftersom de utlandssvenska församlingarna hörde till ärkestiftet, kunde han 1777 effektivt försvara sin landsman Aron Mathesius, när denne höll på att förlora sin tjänst som svensk predikant i London. En oavbruten ström av nödrop från olika i tjänsten förbigångna eller annars olycksdrabbade präster från Finland nådde ärkebiskopens arbetsbord, och han gjorde vad han kunde för att påverka utnämningarna i Åbo och Borgå stift. Dessa ingrepp i stifts-

Carl Fredrik Fredenheim, L. Pasch d.y:s målning. Foto Svenska Porträttarkivet.

suveräniteten var desto lättare för Mennander, eftersom han stod högt i gunst hos Gustav III. Han böjde sig för kungens krav att införa trosfrihet i riket och uppträdde vid kyrkliga festligheter i enlighet med dennes önskemål: klädd på katolskt sätt i full ornat med mitra, ackompanjerad av italienska arior i stället för psalmer vigde han t.ex. biskopen i Göteborg till ämbetet 1780. En nästintill servil rojalism kommer till synes i ärkebiskopens många brev till sin son.

Mennanders sjukdom förvärrades i Uppsalas blåsiga klimat; ensam satt han i ärkebiskopshusets rymliga salonger utan sällskap av familj, ty hans ende son hade inga efterkomlingar. Den 22 maj 1786 avled ärkebiskopen stilla, »såsom ett ljus slocknar», som det står i en minnesskrift. Hans stoft nedsänktes i domkyrkan i det Stenbockska gravvalvet. Sonen lät resa på platsen ett vackert monument, som högs i marmor av den

italienske konstnären Giuseppe Angelini.

Ärkebiskopens son Carl Fredrik Mennander tillhör historiens söndagspiltar. Han föddes den 7 mars 1748 i Åbo i Mennanders äktenskap med sin andra hustru, professorsdottern Johanna Magdalena Hassel, och erhöll i biskopshuset i Åbo en omsorgsfull uppfostran, som gjorde honom till »en lillgammal och småklok yngling». Vid sex års ålder blev han student och vid tretton år Österbottniska nationens kurator. Då fadern ofta var på tjänsteresor, utvecklades en livlig brevväxling mellan honom och den ende sonen, som belyser 1700-talets intima historia på ett förtjusande sätt. Vid nitton års ålder var Carl Fredrik mogen att bryta upp ur föräldrahemmet: han flyttade till Stockholm för att först bli amanuens i lagkommissionen och 1768 kopist i riksarkivet. Han kom att stanna i Sverige livet ut.

Carl Fredrik Mennander hade fått en i huvudsak juridisk utbildning, som pekade mot en tjänstemannakarriär. För en god start betydde adlandet 1769 mycket. Sonen upphöjdes till frälseståndet som tack för faderns förtjänster, vilket var vanligt i fråga om de ledande biskoparnas barn. Namnet *Fredenheim*, som den unge mannen bar sedan riddarhusintroduktionen 1772, hänsyftade på faderns tal om freden på 1762 års riksdag, mitt under det pommerska kriget. År 1775 fick Fredenheim sin första betydelsefulla tjänst, befattningen som förste expeditionssekreterare i utrikesexpeditionen. Som 26 år gammal bebodde han tillsammans med G.J. Adlerbeth en lyxig sexrumsvåning vid Skeppsbron och började utveckla sina talanger som framstående snobb, konstluskare och hovman i en charmerande oförblommerad anda.

Fredenheim anslöt sig till alla av tidens hemliga ordenssällskap och gjorde karriär bl.a. i Utile Dulci, Apollini Sacra, Amaranten och Innocensen. Under en semesterresa hemma i Åbo 1770 passade han på att grunda Finlands första vittra

samfund, sällskapet Aurora. Från och med 1779 bar han lilla serafimerstjärnan kring halsen och 1780 gjorde Gustav III honom till sin ceremonimästare vid hovet, de kungliga evenemangens arrangör och ständige medaktör. Fredenheim förde i denna egenskap ytterst detaljerade journaler över allt som hände i Gustav III:s liv. Ungefär samtidigt räddade han sin ruinerade personliga ekonomi genom ett fördelaktigt ingifte i Skeppsbroadeln med kommerserådet S.B. Hebbes unge dotter. Trots denna nya förankring i den fina Stockholms societeten fann Fredenheim det passande att vid lämpliga tillfällen demonstrera sin ställning som ärkebiskopsson bl.a. genom att delta i finska församlingens verksamhet, där han spred finess och parfymdoft över de enklare landsmännens led.

Trots sin ytlighet och snobbism var Fredenheim rätt ordentlig arbetsmänniska på de områden som intresserade honom. Han var djupt engagerad i faderns bok-, medalj- och porträttsamlande och gled obemärkt över till liknande statlig verksamhet. Redan före kungens italienska resa 1783 hade Fredenheim väckt Gustav III:s intresse för antikköp. Vid återkomsten från Italien gav kungen honom uppdraget att ordna de nyförvärvade antika skulptursamlingarna. Dessutom intresserade sig Fredenheim för Vatikanarkivets urkunder och skaffade genom kopparstickaren Francesco Piranesi avskrifter av flera av dem. Han fick stöd av påven Pius VI, som tillät avskrivningen av 183 bullor med svensk anknytning. Då Fredenheim själv hade kommit till Rom 1788, lyckades han få fram ytterligare avskrifter av 141 påveurkunder rörande Sverige. Samlingen lämnades till akademibiblioteket i Åbo, där den brann upp 1827. Dessförinnan hade dock nya avskrifter tagits av dem i Sverige, och dessa förvaras nu i Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet.

Fredenheims Romresa blev emellertid betyd-

sefull även ur en annan aspekt. Han lyckades nämligen under hösten 1788 få tillstånd till grävningar på Forum Romanum. Genom dessa klarades för första gången Forums utsträckning. Fredenheim hade en arbetsstyrka på upp till 30 man under sin ledning, han övervakade själv grävningarna och gjorde anteckningar om resultaten. Dessa märkvärdiga arkeologiska arbeten finansierade deras upphovsman genom att sälja fynden till högstbjudande, ett på den tiden vanligt förfarande.

Fredenheim besökte många gånger sitt gamla fosterland. Över resan 1785 förde han en detaljerad dagbok, som har bevarat sin fräschör genom århundradena. Åbo, dess hovrätt och universitet samt umgängeslivet kring dessa institutioner återspeglar sig på dess blad. Dagboken slutar dock med en förnöjd suck vid återkomsten: »Stockholm var i hela sin söndags dräkt. Jag trädde tillbaka till mina vanliga nöjen och vanliga besvär». Fredenheim hade funnit sig väl tillrätta i huvudstaden och längtade inte tillbaka till Finland.

Han huvudintresse under de senare åren gällde svenskt museiväsen. Snart efter Gustav III:s död 1792 inrättade man ett kungligt museum för vård av statens konstsamlingar, och Fredenheim blev dess chef och hedersledamot i Konstakademien. Uppgiften var mycket besvärlig — samlingarna låg splittrade på Stockholms slott och de kungliga lustslotten — men Fredenheim gav inte efter, förrän man hade öppnat ett konstmuseum för allmänheten i slottets biblioteksflygel. Skulpturerna fick vackra och lämpliga lokaler i de nedre gallerierna i den nordöstra slottsflygeln, där de förnäma antika marmorverken passade bra. Fredenheim publicerade 1794 ett fint planschverk med avbildningar av museets främsta skatter.

Från 1795 verkade Fredenheim också som överintendent, chef för den dåtida byggnadssty-

relsen. Otacksamt nog blev han efterträdare till den store arkitekten C.F. Adelcrantz och kunde givetvis inte mäta sig med denne i rent konstnärligt skapande. Som vanligt var Fredenheim även i detta ämbete en duktig administratör, som påskyndade det besvärliga Norrbrobygget i Stockholm, drev på rådhusets byggande i Karlskrona och påverkade utformningen av många kyrkstaplar och -torn i Finland. Fredenheim avled i förtid, den 6 mars 1803, och lämnade endast en son efter sig. Han ligger begravd i Roslags-Kulla Kyrka.

Pehr Juslén, tjänsteman och journalist

Varje Stockholmstidning med självaktning håller sig i dag med en kulturredaktör med rötter i Finland. Fenomenet beror på att den finlandssvenska pressen inte har kunnat svälja alla talangfulla tidningsmännaämnen i Svenskfinland, utan en del av dem har sökt sig till Sverige. Alla finlandssvenska, i Sverige verksamma kulturskribenters stamfar levde på 1700-talet och hette Pehr Juslén.

Denne man föddes den 2 november 1739 i Åbo som son till hovrättsrådet Pehr Johan Juslén och Johanna Palén och kom alltså ur en välsituerad borgerlig tjänstemannamiljö. För att kunna placera honom rätt i det svensk-finska sammanhanget måste hans anknytning till släkten först klargöras. Hovrättsrådet Juslén tillhörde den akademiska släkten Juslenius, som ursprungligen kom från Sverige, men hade i Finland tagit sitt efternamn efter rusthållet Juusela i Hitis socken i nedre Satakunta. Släkten hade en glansperiod kring sekelskiftet 1700, då två av dess medlem-

mar, bröderna Gabriel och Daniel Juslenius, blev universitetslärare, den ene professor i logik och metafysik 1702, den andre i hebriska och grekiska år 1712. Den sistnämnde, Daniel Juslenius, har redan behandlats i ett särskilt kapitel i denna bok.

Pehr Jusléns farfar var emellertid logikprofessor, sedermera teologen Gabriel Juslenius. Efter återkomsten från Sverige efter stora ofreden avled denne redan 1724, och fennofilen Daniel Juslenius tog hand om sin brors familj. Brorsonen Pehr Johan Juslén växte upp i hans hem och blev 1738 häradshövding, 1758 hovrättsassessor och 1762 hovrättsråd. Han gifte sig med Johanna Palén. Fru Johannas far, häradshövdingen Abraham Palén hade varit en märkvärdig man, som hade på riksdagen 1738—1739 fört fram självständiga tankar om Finlands försummade ställning i riket.

Pehr Jusléns släkt var tidigt förgrenad mellan de bägge riksdelarna Finland och Sverige. Långt borta i Viitasaari satt hans faster *Christina*, gift med den sinnessjuka kyrkoherden Sigfrid Porthan, far till sedermera professorn i Åbo Henrik Gabriel Porthan. Hans farbror *Gustaf Juslenius* var präst i Kronoby i Österbotten, och en annan farbror, *Johan Gabriel Juslén*, var hovrättsråd vid Svea hovrätt i Stockholm och gav i denna egenskap ut Kungl.Maj:ts beslut i prejudicerande justitieärenden.¹ Hans morbror *Erik Johan Palén* gjorde redan 1738 karriär vid justitirevisionen i Stockholm, blev hattarnas handgångne man vid en rad riksdagar, lagman 1766 för Norrfinne lagsaga i Åbo och slutligen nobiliserad 1770 under namnet af Palén.² Dennes son, Pehr Jusléns kusin *Axel af Palén* avancerade till överste och förde 1809 befälet över Finska gardesregementet, som befann sig på Åland.³ Av Pehr Jusléns egna bröder blev *Carl Juslén* konteramiral vid flottan i Karlskrona och flyttade på gamla dagar 1802 till amiralitetet i

Stockholm, hans andra bror *Fredrik Juslén* avancerade efter en period vid hovrätten i Vasa till regeringsråd vid Högsta domstolen i huvudstaden. Hans syster *Ulrika* gifte sig med lektorn, sedermera domprosten och biskopen i Borgå Magnus Jacob Alopaeus.⁴ Var Pehr Juslén än rörde sig i Åbo eller Stockholm var han omgiven av släktingar, både äldre och yngre, mor- och farbröder, egna bröder, kusiner, och med tiden deras barn.

I likhet med fadern påbörjade Pehr sina studier vid universitetet i Åbo, där han inskrevs vid tio års ålder 1749. Åtta år senare, den 13 juli 1757, disputerade han pro gradu för professor Henrik Hassel i ämnet »De magnitudine Romana, per imprudentiam vicinorum promotæ». Den 2 augusti samma år promoverades han till magister. Snart därefter, den 2 oktober 1759, anställdes han som extraordinarie kanslist vid riksarkivet i Stockholm, som vid denna tid utgjorde en avdelning vid kanslikollegiet.⁵

Pehr Jusléns flyttning till Stockholm är inte ägnat att förvåna. Där bodde redan halva släkten och där hade också han själv, visserligen i en ålder av fyra år, vistats ett år som flykting under lilla ofreden 1742—1743.

Riksarkivet befolkades vid denna tid av jurister, som skötte arkivarieuppgifterna med utgångspunkt från handlingarnas rättsliga betydelse. Chefen var en arkivsekreterare, varutöver tjänstemannstabben utgjordes av en aktuarie, en registrator och ett växlande antal kanslisters och kopisters, som utförde avskrivningsarbeten av olika slag, ombesörjde tjänstelån m.m. Under 1750-talet hade riksarkivet flyttat in i nya rymliga valv i den nordvästra slottsflygeln, där kaotiska, från den stora slottsbranden räddade bestånd så småningom sorterades upp på hyllor. Denna miljö blev den unge Jusléns arbetsplats i tretton år, varvid han långsamt avancerade från en bottennotering bland tjänstemännen till den näst högste

bland sina kolleger, nämligen till aktuarie.

Juslén blev den 30 april 1766 ordinarie kanslist i riksarkivet.⁶ Den 1 juni 1768 utnämndes han till registrator, sommaren 1771 till aktuarie. Han saknade inte företagsamhet i sin tjänsteutövning. En rad ansökningar av hans hand om semestrar och till olika högre befattningar finns bevarade; i dessa skrifter är han ingalunda rädd för att understryka sina egna förtjänster.⁷

Det förefaller som om Juslén mot 1760-talets slut börjat tröttna på arkivarbetet och på det långsamma avancemanget. Sommaren 1768 funderade han på möjligheten att bli utnämnd till svensk konsul i Smyrna. Uppenbart missnöjd med sin förman, aktuarien — sedermera arkivsekreteraren — Strand sökte Juslén sig till de hemliga sällskap, som hade sin glansperiod på 1700-talet. Den 19 juli 1769 antogs han i *Utile dulci*, där han under hösten höll ett stort tal »om en Svänsk Theaters nytta och nödvändighet». Talet belyser sin författares starka teaterintresse — Juslén var en flitig gäst på Stockholms franska teater, och av alla genrer satte han det nya borgerligt-sentimentala dramat högst. Nu pläderade han för inrättandet av en svensk teater i huvudstaden, något som Gustav III snart därpå förverkligade. I början av 1772 hade Juslén avancerat till ordförandeämbetet i sällskapets vittra avdelning.⁸

På sommaren 1770 vistades Pehr Juslén tillsammans med sin vän, biskopssonen Carl Fredrik Mennander (Fredenheim) i Åbo. I staden befann sig även Jusléns kusin och barndomsvän Henrik Gabriel Porthan. Där grundades då av de tre unga männen Finlands första vittra samfund *Aurorasällskapet*, vars fjärde ledamot och kassör blev Jusléns svåger, lektorn Magnus Jacob Alopaeus. Pehr Juslén var själv sällskapets ordförande. I en kungörelse tryckt i oktober 1770 i Åbo tog vännerna upp Auroras målsättning och program — och dess retoriska inledning och av-

Pehr Juslén. Foto Museiverket.

slutning har med sannolikhet författats av Juslén. Forskningen har fäst sig vid programmets patriotiska färgläggning: med uttryck som *Landet, vårt eget land, fosterland* betecknade Pehr Juslén Finland, Åbo kallas *Storfurstendömet huvudstad* — den större statsenheten omtalas däremot som *Riket*. Någon motsättning till Sverige finner man absolut inte, men det finlandspatriotiska draget är helt medvetet och färdigutvecklat i Jusléns tänkande.⁹

Vid sidan av sin tjänstemannakarriär började Juslén medverka i en tidning, som var huvudstadens piggaste och intressantaste. Det gällde det lilla bladet *Posten*, som utkom under två år 1768—1769 och redigerades av vice bankofiskalen Anders Berch. Det mest karakteristiska för *Posten* var att dess innehåll för det mesta var författat i form av brev till och av personer, vilkas fingerade namn anknöt till det behandlade ämnet. *Postens* innehåll liknade mest Addisons bi-

drag i *Spectator*, och gav oftast verkliga små sebilder ur det samtida livet. Pehr Juslén visade sig snart vara en mästare i att formulera dylika kvicka kåserier.

Gunnar Svanfeldt, som ägnat Jusléns teater- och författarskap i *Posten* ett ingående studium, säger, att dennes bidrag är svåra att identifiera, eftersom tidningen vimlar av signaturer, vilkas texter imiterar alla tänkbara stilarter. Juslén tycks ha använt åtminstone två signaturer: namnen *Swensk* och *Gramaticus* säger redan som sådana, att han pläderade för nödvändigheten av att odla och utveckla det försummade svenska språket. Juslén skrev till exempel: »en den tillkommande Svenska theaterns stora nytta får jag här nämna. Knappt någorstades är man i allmänhet så vårdslös i uttryck, i talesätt och ända til själva uttalet, som i Sverige. En Fransos, äfven af lägsta Classen, talar med mera ordning, gjer Sitt tal en artigare Tour, och visar med sjelfva Ton och åtbörderne, att han vill behaga den med hvilken han talar». Dessutom kämpade Juslén under signaturen *Terentius* för inrättandet av en svensk teater. Därtill är det möjligt, att han använde signaturerna *Förnuftig* och *Höflig* i sin förkunnelse till förmån för bättre seder och mera hyfsning i det dagliga umgänget, eventuellt också signaturerna *Bon Sens* och *Konstvän* samt några andra täckmantlar. Jusléns stora, bestående insats var att försöka höja det svenska modersmålet och kulturen till en europeisk nivå.¹⁰ I det avseendet har han fått många framstående finlandssvenska efterföljare.

År 1773 återvände Juslén till Åbo för att bli assessor vid hovrätten. Han stannade på denna post nära två decennier och hoppades på att bli utnämnd till hovrättsråd, men det nyckfulla gustavianska befodringsväsendet grusade gång på gång hans förhoppningar.¹¹ I hemstaden ägnade Juslén mycket av sina krafter åt den tidning, som Auropasällskapet gav ut under redaktion av

Henrik Gabriel Porthan — *Åbo Tidningar*. Redan i programmet till denna tidning står det, att bladet även skulle meddela »avhandlingar i obunden stil, uti moraliske och andre behagelige ämnen, som kunna bidraga till sedernas och smakens förbättrande». Det var just Juslén, som stod för dessa kåserier.

Hans första skrivelser i *Åbo Tidningar* 1771—1773 är egentligen korrespondenser från Stockholm, eftersom han under dessa år alljämt bodde i huvudstaden. Genom dessa bidrag kan Juslén anses vara den första finska tidningskorrespondenten i Sveriges huvudstad. Det allra första kåseriet är utomordentligt roligt; Juslén behandlar i det ingenting annat än en landsortsyngling — förmodligen en ung man från Åbo — som gör alla möjliga fel i Stockholms salonger, eftersom han bara känner till »grunderna till vetenskaperna» men inte »grunderna till dans och bugning». En finsk ung man »måste göra sig löjlig» i Stockholm med den uppfostran som han har fått hemma, han får i sin klumpighet inte tillfälle att visa vad han duger till. Finnarna behövde något som fransmännen kallade för *savoir vivre*, annars hamnade de med all sin tunga akademiska barlast bara i de fina salongernas skamvrå.¹² I det andra kåseriet tar Juslén upp temat om kortspel och skvaller i stockholmska kammare, i det tredje beskriver han tjänstemännens strävsamma liv vid kollegier och ämbetsverk och jämför en lantmans fria och hälsosamma tillvaro med en byråkrats trälände vid sin skrivpulp.

Efter att ha installerat sig i Åbo bytte Juslén delvis ämnen: nu skrev han i satirisk ton om akademiska disputationer, översatte ur franska och engelska journaler små stycken och överhuvudtaget anpassade sig till en småstads förhållanden. Han introducerade den moraliserande och allegoriska sagan ur fransk samtidslitteratur i Finland, han kämpade för den svenska originallitteraturen, han skrev om »kärlekens härkomst»

eller »om vanan att svärja». Han såg sin uppgift att roa de goda borgarna och akademikerna i Åbo, ge dem ett kvickt stycke att läsa under kvällslampans sken, oftast knyckt ur de stora ländernas gazetter, som han själv oupphörligt följde, men alltid fräscht överfört till svenska.¹³

Femtioårig återflyttade Pehr Juslén till Stockholm som medlem av den nyinstiftade Högsta domstolen i 1790-talets början. Då var han redan märkt av sjukdom, »av en oövervinnerlig sömnlöshet och hypochondrie», som Mathias Calonius kallade den, men han arbetade duktigt i domstolen, dess yngste ledamot som han var. Kämpande mot sina krämpor orkade Juslén inte längre skriva offentligt, met skötte desto flitigare sina vänners — framför allt Porthans — ärenden i huvudstaden.¹⁴ I ett brev av den 20 april 1792 till vännen i Åbo har Juslén lämnat en oöverträffad skildring av rättegången mot Anckarström, Gustav III:s mördare, i vilken han personligen deltagit. I ett annat, den 15 maj 1792 daterat brev, lämnade Juslén en karakteristik av den hädangångne monarken i ordalag, som inte kunde ha varit mera superlativa, och mindes tillfällena, då han själv hade sett Gustav III tala eller uppträda.¹⁵

Pehr Juslén levde inte särskilt länge efter sin upphöjelse till justitieråd. Hans bror Carl meddelade den 8 april 1794 till Porthan, att Pehrs hypokondri »tilltog dageligen ögonskenligt och . . . kroppen afmattades, grufveliga plågor med starka spasmer infunno sig, hvilka dock minskades några dagar före aflidandet som skedde i söndags kl ½6 om morgonen i största stillhet».¹⁶ Pehr Juslen begravdes i Storkyrkan i sin hustrus släkts, Ziervogels, familjegrav. Alla, som hade känt honom, talade om hans i ungdomen »muntra och lekande sinne» och på äldre dagar »redliga och honetta karaktär» (Porthan) eller sade om honom, att han var »en man av förtjänst, kunnig, bildad» (Lars v. Engeström).¹⁷

Petter Sutthoffs handelsbod, varuhuset för alla finnar

Den 29 januari 1788 satt ett sällskap långt in på natten uppe i handelsmannen Petter Sutthoffs sal vid Glasbruksgatan 39—40 på Södermalm. I den med guldrumade speglar och rokokomöbler inredda ståndsmässiga salongen vistades utöver Stockholms justitieborgmästare Carl Fredrik Ekerman och tre andra stadens funktionärer en grupp Sutthoffar, sörjande mer eller mindre intensivt den för ett halvår sedan bortgångne maken och fadern. Man upprättade en bouppteckning, som notarien Axel Beckman fäste på papperet med sin sirliga handstil.

De sörjande var änkan Maria Elisabeth Bergdahl och tre barn, dottern Lovisa Christina, som var gift över sitt stånd med en assessor från Ulricehamn, samt två söner, skutkaptenen Johan Peter Sutthoff och bokhållaren Daniel Sutthoff. Den tredje sonen, vars yrke inte meddelas, Carl Gustaf Sutthoff, vistades i utlandet och kunde inte delta i förrättningen.

Allting gick mycket korrekt till vid bouppteckningen. Man utgick från makarnas gemensamt upprättade testamente och förtecknade sedan boets fasta och lösa tillgångar. De var inte obetydliga: fyra fastigheter på Södermalm, andelar i fem handelsfartyg och betydande rikedom i guld- och silverföremål. Även bohaget omfattar många sidor i bouppteckningen, men att familjen var tämligen illitterat syns av det att under rubriken »Böcker» endast förekommer en bibel, två postillor och någon psalmbok.

Släkten Sutthoff bestod av handelsmän, som satt i olika städer och höll kommersen i gång. Sutthoffar fanns i Helsingfors, Lovisa, Viborg, S:t Petersburg, Narva och Reval samt i Stockholm, och de höll ihop och hjälpte varandra. Inom den släktgren som slagit sig ner i Sveriges

huvudstad hade ledarställningen innehafts av grosshandlaren Joachim Sutthoff (död 1755), som hade varit finska församlingens kyrkvärd under långa tider. Hans yngre släkting, den nyligen avlidne Petter Sutthoff tillhörde inte Finska kyrkan utan Katarina församling, men stod huvudstadsfinnarna annars mycket nära.

Riktigt intressant började boupptecknandet bli, när notarien Beckman hade klarat av de obligatoriska turerna med den fasta egendomen och affärböckerna hämtades upp från handelsmannens kontor. Arbetet att förteckna boets vissa och ovissa fordringar visade sig vara mycket tidskrävande och notarien fick hjälp av ett eller annat bodbiträde i den sena timman för att få den omkring 40 sidor långa förteckningen färdig. Kanske var det familjens son, bokhållaren Daniel Sutthoff som hjälpte honom att tyda siffrorna och komma fram till att fordringarna omfattade 21.000 daler. Den avlidnes rörelse visade sig nämligen ha talrika gäldenärer runtom i rikets östra delar. I de finska städerna fanns det hundratals borgare — i vissa fall även ståndspersoner — som stod i skuld till stockholmaren Sutthoff — och längs de långa kusterna bodde hundratals bönder och fiskare, som hade något obetalt till den burgne handelsmannen i Katarina.

Den största koncentrationen av gäldenärer låg utan tvekan i Bottniska vikens handelskrets, särskilt i städerna på den finska sidan. I Uleåborg bodde inte färre än 50 personer, som Petter Sutthoff hade någon fordring på; i Jakobstad fanns det 24, i Nykarleby 15, i Gamlakarleby 10, i Björneborg 51, Vasa 7, Kristina 2 och i Raumo 97 gäldenärer. I Finska vikens krets hade Sutthoff avsevärt färre fordringar — mest i Ekenäs (28 st.) men bara ett par i Borgå. Namnen från Uleåborg och Jakobstad bör ha täckt en stor del av dessa städers näringsidkande samhällsklass — klassiska borgarsläkter som Forbus, Floriin, Wacklin, Engman, Sporman, Strömer, Bonsdorff, Steni-

us, Elfwing, Keckman, Nylander, Franzén, Heickel, Böckelman, Forsen och Wikander förekommer som låntagare i Sutthoffs affärsböcker. Ännu märkvärdigare är de relativt små städerna Raumos och Björneborgs höga låntagarsiffror, som bör ha inrymt representanter från stora befolkningsgrupper utöver det egentliga borgerskapet. Släktnamn som Morén, Anckar, Friendén, Stähle, Wahlberg m.fl. står för Raumborna, medan Ollonqvist, Sandell, Borgelin o.s.v. hör till inslaget från Björneborg. Även det lilla Ekenäs är väl representerat med släktnamn som Bohman, Forsberg, Nyberg, Ahlqvist, Sjöberg, Malmgren o.s.v.

Ännu intressantare är böndernas representation i Sutthoffs bouppteckning. Den absoluta tyngdpunkten bland dem ligger i Ålands, Roslagens och Åbolands skärgårdar samt socknarna längs Finska vikens norra kust. Ålänningarna är totalt 536 stycken, vilket bör ha motsvarat en stor del av ögruppens självägande befolkning. Deras totala skuld till Sutthoff var visserligen inte stor — 4.881 daler — men mycket jämt spridd över socknarna, bland vilka särskilt Finnström, Hammarland och Kumlinge visar upp stora grupper skuldsatta bönder. Omkring 50 dalers kredit tycks ha utgjort taket för Sutthoffs förtroende för ålandsbönders återbetalningsförmåga, och de flesta hade mycket lägre skulder, kanske 5—15 daler.

De skuldsatta kust- och skärgårdsböndernas rad fortsatte i Åboland, där speciellt Korpo-, Tövsala-, Nagu- och Kimitoborna hade lånat hos Sutthoff under sina Stockholmsresor. På den nyländska sidan av landskapsgränsen fanns det gäldenärer i Ingå, Pojo, Sjundeaå, Kyrkslätt och Karis socknar, dock inte fullt så stora mängder som på Åland. På den svenska sidan stod i stort sett hela norra Roslagen i skuld till Sutthoff, från Gräsö och Singö i norr till ungefär Norrtäljetrakten i söder.

Vi kan fråga oss, vad som hade fått alla dessa människor att flockas kring Petter Sutthoffs affärsrörelse. En titt i innehållet i hans handelsbod, inventerad den 29 januari 1788, ger intrycket av att Sutthoffs magasin var en verklig diversehandel, där ingenting saknades, fastän den aktive pådrivaren hade legat död under ett halvår. Där fanns spannmålstunnor — rå råg, torr råg, korn och havre — tunnor innehållande mjöl av olika slag, malt, gryn och humle, sill och tran, tjära med tunn och tjock konsistens, tunnor innehållande lax, oxkött, saltade gäddor, tunnor med rödfärg, smör, talg, ärter, grovt och fint salt, kimrök, där fanns verktyg, spadar och betsmän, yxor och huggjärn, stångrör och skyfflar, där fanns hudar med mera, där fanns till och med 650 lispund Pockenholz! Det är alldeles uppenbart att den gode Sutthoff stod till tjänst med det mesta, som kunde köpas och säljas. Provinsborna, som kom till storstaden med sina produkter, åkte iväg med sådant, som de inte kunde erhålla hemmavid. Inte att undra på att mången småborgare från Finland och mången kust- och skärgårdsbonde vid åsyn av alla de härligheter som handelsmannens magasin erbjöd kunde hamna i skuld hos honom.

Matthias Calonius, juristen

De Finlandsfödda juristerna utgjorde en säregen tjänstemannagrupp i det gemensamma svenskfinska rikets förvaltning. Den genomsnittlige finske tjänstemannen med juristens bakgrund hade studerat i Åbo, där rättsstudierna stod över riksgenomsnittet, auskulterat vid hovrätten i samma stad och fått en låg befattning, betydligt under sekreterargraden, i Stockholm. Från dem skilde sig den mest remarkabla finske juristen, Matthias Calonius, i flera avseenden.

Matthias Calonius var, när han anlände som nyutnämnd ledamot i Högsta domstolen till Stockholm 1793, redan en stor auktoritet på sitt område. Han var professor i juridik vid Åbo akademi, hade varit rektor för universitetet och publicerat en rad banbrytande rättsvetenskapliga arbeten. Han utnämndes direkt till ledamot i domstolen och fick ta hand om de mest komplicerade rättsfall som förekom där. Men i ett avseende var tavastlänningen Calonius novis i huvudstaden — han hade aldrig tidigare, sina 55 levnadsår till trots, satt sin fot utanför Finland. Professorn var väl hemmastadd i det akademiska livet på hemorten, men den högre förvaltningen var främmande för honom. Han förestod tillsammans med sina sex adliga och sex ofrälse kolleger den högsta makten i rättsaker, som egentligen tillkom kungen men som denne hade delegerat till sin domstols ledamöter.

När det nya justitierådet Matthias Calonius hade packat sitt bohag, framför allt sina böcker, seglade han över till Stockholm och tog säte i Högsta domstolen i mitten av juli 1793. Han var genast mycket nöjd med sin nya arbetsplats: »I Högsta domstolen diskuteras alla ärenden med en högst anständig foglighet och sämja», skrev han hem. Med tiden insåg dock Calonius, att han nog var omgiven av rätt intriglystna personer, som hade klättrat till sin höga ställning med hjälp av den mäktige Gustaf Adolf Reuterholm, som förestod regimen under Gustav IV Adolfs minderårighet. Dessutom var många av regeringsråden rent ut sagt tämligen lata, och lastade över sina ärenden till den godtrogne Calonius, som snart fick arbeta både natt och dag med de mest komplicerade rättsfallen. Även semestrarna nagades i kanten av den dryga arbetsbördan.

Matthias Calonius' vistelse i Stockholm 1793—1800 kan betraktas som en enda lång arbetsdag i statens tjänst. Han satt i sin hyresbostad vi Mäster Samuels gränd, i hörnet mot Malmskillnads-

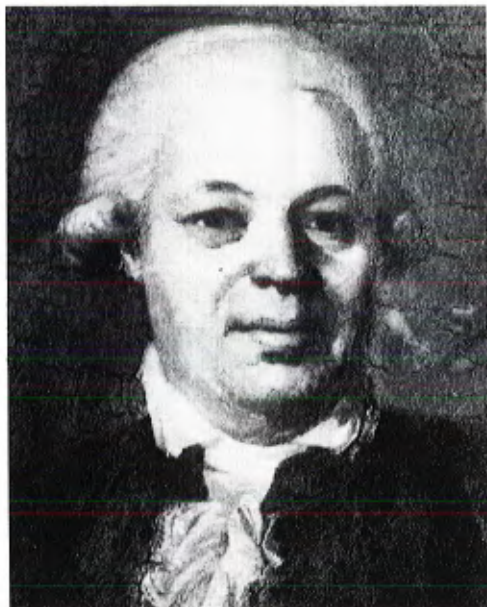
gatan, omgiven av sina böcker och de rättgångsakter, som han studerade, och skrev oavbrutet. Endast ett par gånger — om man bortser från vissa besök i Uppsala — lämnade han Stockholm, 1795 för att fara till Krusenberg i Uppland och 1798 för att göra en större rundresa i Södermanland, Närke och Västmanland. Annars rörde sig den lärde och korpulente juristen endast mellan sin bostad och domstolslokalen på slottet, där föredragningarna skedde. Särskilt under sommartid åkte han dock ofta ut till Drottningholm, där kungen residerade.

Till de högtidliga händelserna i tjänsteutövningen hörde nämligen konseljerna, under vilka de höga ämbetsmännen i växlande sammansättning föredrog ärenden inför regenten hertig Karl och sedermera inför den unge Gustav IV Adolf. I justitieärenden var Matthias Calonius ofta själv föredragande, ty kungen hade att ta ställning i sådana frågor som benådning, skilsmässor och lagförklaringar. Calonius fick också i uppdrag att översätta till finska digra rapporter om olika rättsliga åtgärder. Han hade redan tidigare översatt till finska en redogörelse om hur Gustav III:s mördare straffats, och år 1793 gjorde han ett motsvarande översättningsarbete om den Armfeltska sammansvärjningen. Född i Saarijärvi socken var Calonius en skicklig användare av finskan, som till och med hjälpte sin gode vän professor Henrik Gabriel Porthan när det behövdes.

Många av Calonius' uppdrag var synnerligen intrikata. Sålunda fick han år 1796 försvara Gustav IV Adolfs krav, att dennes tilltänkta gemål storfurstinnan Alexandra först borde konvertera till lutherdomen innan hon kunde bli svensk drottning. Kungens synpunkt stred mot den 1779 införda religionsfriheten och retade ryssarna, varför Calonius fick hålla pennan rätt i hand för att lotsa sin argumentation någorlunda i hamn. En annan svår uppgift var ledamotskap i en kommitté, som skulle överse skogsordningarna och

lösa den svåra frågan, vem som egentligen ägde de för flottan viktiga ekskogarna — jordägaren eller kronan. Här intog Calonius tveklöst den ståndpunkten, att bonden också borde vara herre över de ekar som växte på hans mark, eftersom ingen skötte eller vårdade en annans ägodelar. Utöver dessa uppdrag skrev den finske juristen en diger förklaring till krigslagarna 1798, som påverkade den militära straffrätten i lindrigare riktning. Särskilt var Calonius mot spöstraff och fängelse på vatten och bröd, och stred i sin skrift mot strävandena att utvidga prygelstraffet till att omfatta även underofficerare som begått något brott.

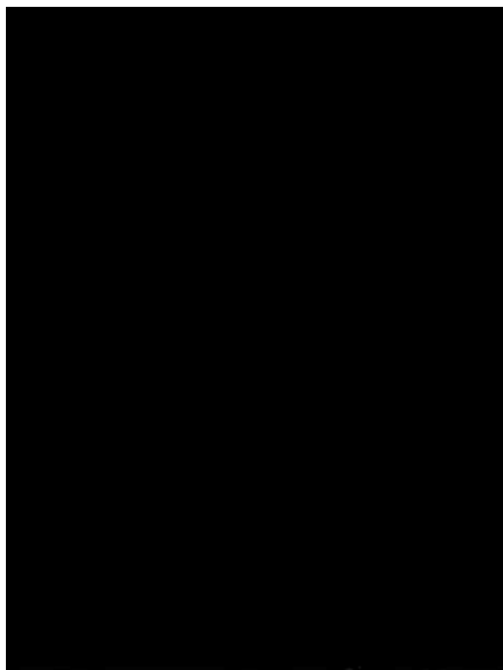
Trots sin höga ställning var Calonius ingalunda någon varm anhängare av den sengustavianska regimen. Särskilt skeptisk var hans hållning vid straffandet av medlemmarna i den Armfeltska konspirationen 1794. Nästan alla de i denna affär inblandade högdagliga aktörerna var födda i Finland. Så var fallet med den mäktige Gustaf Adolf Reuterholm, som var född i Nyland och som innehade den egentliga makten i Sverige under förmyndarregeringens tid 1792—1796. Även de sammansvurnas ledare förre kungagunstlingen Gustaf Mauritz Armfelt kom från Finland, precis som hans medbröder nylänningarna Johan Fredrik Aminoff och Johan Albrecht Ehrenström. Konspirationen gick ut på att störta Reuterholm med rysk hjälp — den kejsrerliga ryska flottan skulle visa sig utanför Stockholm för att utöva påtryckning — varefter gustavianerna skulle ta makten och regera med stöd av Gustav III:s testamente, som förmyndarregeringen hade ignorerat. Calonius var visserligen som ofrälse och fosterlandsvän ytterst kritisk till aristokraternas landsförräderi, men han var ändå förfärad över den småaktighet med vilken Reuterholm i konseljen skärpte straffen och genomförde sin enskilda hämnd på sina fiender. Särskilt illa tyckte Calonius om den schavottering, som Armfelts äl-

Matthias Calonius. Målning av L. Pasch d.y. Foto Museiverket.

skarinna Magdalena Rudensköld utsattes för. Av allt att döma var Matthias Calonius mycket nära att mista sin plats, men Reuterholms avgång 1796 kom lyckligtvis emellan. Även den unge monarken Gustav IV Adolf, som tillträdde regeringen 1796, väckte Calonius' tvivel genom sitt vankeomod och sina obefogade misstankar mot alla befarade oppositionsytringar.

Matthias Calonius' gärning som domare vid Högsta domstolen har undersökts av *R.A. Wrede* i en biografi från 1917. Eftersom Calonius' yttranden i justitieärenden blivit publicerade kan de också analyseras i detalj. Karakteristiskt för Calonius' uppfattning i rättegångssaker var, att han nästan aldrig stödde sin åsikt på prejudikat, utan åberopade direkt lagarna. Då den stora mängd av yttranden i privaträttsliga och straffrättsliga frågor samt i civilprosesser som Calo-

Abraham Niclas Edelcrantz (1754—1821), den optiska telegrafens uppfinnare och utvecklare. Porträtt av okänd konstnär. Foto Svenska Porträttarkivet.

nius åstadkom endast har rättshistoriskt intresse, förbigås de här.

I juli månad 1800 återvände Matthias Calonius till sin professur i Åbo. Hans sejour i huvudstaden kom därför att endast omfatta sju år, i motsats till många andra sina landsmäns, som stannade livet ut vid ämbetsverken i Stockholm. Calonius' vistelse vid vid Högsta domstolen har dock lämnat ett minnesmärke efter sig, som är värt all observans. Det är de talrika och mycket detaljskarpa breven till vännen professor Henrik Gabriel Porthan, som i tryckt skick omfattar 450 sidor. De behandlar Calonius' egen offentliga verksamhet, Åbo akademis angelägenheter, Porthans litterära och vetenskapliga strävanden m.m. och innehåller en mängd fräscha notiser om det intellektuella livet i Sverige. Många

gångar hjälpte Calonius sin vän med praktiska forskningar i olika ämnen och meddelade sina resultat i korrespondensen. Emellertid är breven också fulla av nyheter om spelet »bakom kulisserna», rykten och antaganden om de politiska avgörandena på högsta ort, samt av oerhörda mängder av personhistoriska guldkorn, särskilt notiser om befordringsärenden, som de bäge vännerna följde med aldrig avslappnande nyfikenhet. Calonius fungerade också i hög grad som leverantör av varor, som inte gick att uppdaga i Åbo. Han köpte böcker, skrivpapper, småländsk ost och vetemjöl från Norrköping och översände allt detta till sin vän i Åbo.

Tyvärr ägde en helt onödig men desto bittrare brytning rum mellan de båda vännerna mot slutet av Calonius' vistelse i Stockholm. Denne hade nämligen anförtrott vården av sitt hus och sina ägodelar i Åbo åt Porthan, men blev till slut djupt missnöjd med vännens sätt att handskas med hans egendom. Skulden var enligt R.A. Wrede helt och hållet Matthias Calonius', som med småsint pedanteri krävde alltför detaljerade redovisningar av varje pryls öde och användning av sin jäktade vän. Genom sin småsinthet och girighet sårade han till slut Porthan i hjärtetrötterna, och de förut så goda vännerna var sura på varandra under resten av Porthans liv, som sträckte sig till 1804.

»Skräddaren, som tråcklade ihop Finland och Sverige»

Zacharias Topelius publicerade 1885 i barntidskriften Nya Trollsländan en saga, som hette »Skräddaren, som tråcklade ihop Finland och Sverige». Sagan trycktes sedermera på nytt i Topelius' »Läsning för barn». Berättelsen om skräddaren Tikka, som sydde ihop de bägge län-

derna bygger på nyheten om att en kabel för elektrisk telegraf hade blivit sänkt i havet mellan Öregrund och Nystad.

Men den duktige Tikka var inte den förste skraddare, som skapade en förbindelse mellan Sverige och Finland. Mannen, som för första gången gjorde det möjligt att snabbt sända budskap från den ena sidan till den andra, hette Abraham Niclas Edelcrantz (före adlandet Clewberg). Han var född i Åbo 1754 som son till professor Carl Abraham Clewberg och Agatha Charlotta Fahlenius. Clewberg var en produkt av Åbo akademis glansperiod. Han hade åtnjutit Henrik Gabriel Porthans, Pehr Adrian Gadds och Pehr Kalms undervisning och var intresserad både av humaniora och naturvetenskaper. Han hade också varit vän och studiekamrat med poeten Johan Henrik Kellgren och medlem i det vittra Aurorasällskapet samt publicerat skaldestycken i Åbo Tidningar. År 1773 blev han docent i naturkunnighet och litteraturhistoria. Under Gustav III:s besök i Åbo våren 1775 gjorde Clewberg lycka i egenskap av förste opponent vid en disputation och som författare till ett promotionspoem. Kungens ögon riktades vid detta tillfälle på honom och han fick något senare — sommaren 1776 — i uppdrag att ordna Gustav III:s handbibliotek. Clewberg verkade i Åbo fram till 1783, var universitetsbibliotekarie och undervisade i litteratur och elektricitetslära. Betecknande för hans diktning var påverkan från 1700-talets romantiska engelska lyrik. Clewberg skrev i rojalistisk anda och prisade kungahuset i alla avseenden; särskilt berömt blev hans tal 1782 med anledning av änkedrottning Lovisa Ulrikas frånfälle. Clewbergs mest betydande diktverk var »Ode till svenska folket» (1786), också det ett rojalistiskt och fosterländskt poem, en förelöpare till Tegnér's »Svea». Denna dikt ledde till att Clewberg invaldes i Svenska Akademien.

I Stockholm verkade Clewberg från 1783 som andre, från 1804 som förste direktör vid de kungliga teatrarna. Hans förtjänster inom teater och vitterhet belönades 1789 med adelskap. Men sedan de kulturella uppgifterna genom Gustav III:s död mist sitt viktigaste stöd övergick Clewberg, som nu bar det adliga namnet Edelcrantz, till andra, mera prosaiska sysslor. Han blev 1794 kansliråd, 1805 ordförande i direktionen för Allmänna brandförsäkringsfonden, sedan ledamot av flera kommittéer, 1812 direktör i Lantbruksakademien och slutligen 1813 president i Kommerskollegium. 1815 höjdes han till friherrligt stånd. Vid sidan av denna lysande ämbetsmannakarriär ägnade Edelcrantz sin tid åt talrika tekniska uppfinningar och fortsatte att beundra engelsk kultur, vilket bl.a. kom till synes i och med att han översatte den engelska kungahymnen »God save the King» till svenska 1805, varefter sången omedelbart också utkom på finska.

Det mest spektakulära bland Edelcrantz' uppfinningar var den optiska telegrafen. Edelcrantz intresserade sig 1794 för fransmannen C. Chappes telegraflinje mellan Paris och Lille och gav 1796 ut skriften »Afhandling om Telegrapher och Försök Til en ny Inrättning därpå»; arbetet baserade sig på praktiska experiment på en linje mellan Stockholm och Drottningholm. Den edelcrantzka telegrafen bestod av en mast med tre fasta tvärarmar under varandra. På dessa tvärarmar var tio luckor placerade, som kunde öppnas och stängas. De stängda luckorna syntes till nästa telegrafstation. Med dessa luckor kunde man åstadkomma totalt 1.024 olika signaler, som kunde avläsas med kikare. Under normala väderleksförhållanden kunde 10—12 tecken i minuten sändas från telegrafstation till telegrafstation.

Det säger sig självt, att den viktigaste telegraflinjen var den över Ålands hav. Från den högsta bergsknallen i Grisslehamn på norra Väddö såg

man vid klar väderlek över till Signildskär utanför Eckerö på Åland; att överskrida Ålands hav på detta ställe var däremot under vintertid ett våghalsigt äventyr. Edelcrantz' telegraf bröt nu den vintriga isolering, som i århundraden hade drabbat Finland under kortare eller längre perioder. Nyheter kunde signaleras från sida till sida och vidarebefordras sedan till Stockholm och Åbo längs framkomliga vintervägar över kobbar och skär. Det stora oroliga havet med sina isflak hindrade inte längre kommunikationen mellan de olika landsdelarna. De som skötte signaleringen var telegrafinspektörerna Eric Reling på Signildskär, Anders Petter Granström i Grisslehamn och Johan Eric Palén på Eckerö. Uppgiften om det

ryska anfallet på Finland i februari 1808 nådde Stockholm just i form av ett optiskt telegram över isarna. Under finska kriget 1808—1809 utvidgade Edelcrantz sitt telegrafnät vid kusten — det kom till slut att omfatta ett femtiotal stationer på linjen Landsort—Stockholm—Gävle.

Abraham Niclas Edelcrantz var en originell människa, karaktärsfast in i döden. Han ville veta hur naturen fungerade och delge andra sina iakttagelser. När slutet närmade sig 1821, koncentrerade han sin uppmärksamhet på hur det kändes att dö och rapporterade sina intryck till de kringstående. Vid begravningen krossades hans nya friherrliga vapen, eftersom han lämnade denna världen utan barn.

8. Avslutning

Storskiftet mellan svenskt och finskt 1809

En dramatisk förändring inträffade för alla i moderlandet bosatta finnar 1808—1809, då Finland slets loss ur den svenska statskroppen och förenades med Ryssland som ett autonomt storfurstendöme. Månghundraåriga band kunde dock inte slitas av i en handvändning. Krigsutbrottet i februari 1808 satte i gång en process, vars följder var synliga i decennier i de bägge rikshalvornas utveckling.

Till en början upprepade sig utvecklingen från tidigare ryska ockupationsår i Finland. Skaror av flyktingar sökte sig till Sverige, särskilt under sommaren 1808, då svenska flottan låg långa tider i Åbolands skärgård och erbjöd en möjlighet till flykt västerut. De många flyktingarna överraskade stockholmarna och en flyktingkommitté tillsattes på samma sätt som 1710 och 1742. Centralt i kommitténs arbete blev att ordna bidrag och logi åt flyktingarna, och detta skedde väsentligen genom Finska församlingens försorg.

I församlingens arkiv har därför bevarats förteckningar över finska flyktingar¹, som ger en utförlig inblick i deras tillvaro. Registret till dessa förteckningar omfattar 662 namn, och studium av denna lista visar, att gruppen skilde sig såväl från flyktingarna under stora ofreden 1713—1721 som från lilla ofredens flyktingar 1742—1743. Nu fanns det inga tjänstemän eller

ståndspersoner bland de flyende, inga sammanhållna familjer och ytterst få kvinnor — nej, flyktingarna bestod av allmogemän i vapenför ålder från Egentliga Finland, Tavastland och Nyland, som hade flytt antingen av fruktan för att hamna i rysk krigstjänst eller rentav för att bära vapen i svensk tjänst mot arvfjenden. Påfallande många av flyktingarna hade anknytning till sjöyrkena (skeppare, styrmän, sjömän) och kom från Finlands skärgårdar, många var också bond söner (särskilt rusthållarsöner) som hade flytt till den svenska flottan, ofta långa vägar från det inre av Finland. Som en tredje grupp förekommer en mängd gesäller och lärlingar främst från Åbo, och det kan hända, att dessa unga män hade tänkt förena flyktingskapet med en traditionell gesällvandring i Sverige.

Det alfabetiska registret till flyktinglistorna avslöjar också, var i Stockholm flyktingarna befann sig. Sålunda bodde sumpskepparen Anders Cronström från Åbo i kapten Bloms hus på Södermalm, sadelmakarlärlingen Gabriel Ekman från Björneborg hade tagit tjänst på Skeppsholmen som jungman i flottan, skomakaren Michael Jacobsson från Raumo arbetade hos en yrkesbroder i Stockholm, timmermannen Carl Lindros från Åbo fanns på flottans varv på Skeppsholmen, bondsonen Jakob Mattsson från Tamela socken bodde vid Sevillegatan och bondsonen Johan Mattsson från Pälkäne hade tagit tjänst på Skeppsholmen, drängen Johan Stobbin från Karislojo hade inkvarterat sig hos en tobakshandlare vid Katarina kyrka och musikanten Jonas Törnqvist från Sveaborg hade funnit nytt arbete vid ett regemente i Stockholm. Alla hade dock skrivit in sig i Finska församlingens flyktinglistor.

Samtliga flyktingar var inte lyckliga nog att finna inkvartering och arbete i huvudstaden på egen hand. Ett antal av dem — totalt 29 personer — arbetade och bodde på utredningsförrå-

det, tydligen en tillfällig arbetsplats för svårplacerade finnar. De var alla utom tre hemmahörande i Åbo län. På de olika sjukhusen fanns under 1808 talrika finnar, både sängliggande och friska. Det tillfälliga sjukhuset på Gyllenborgska malmgården inhyste i december 1808 tre unga finnar, av vilka två bedömdes efter tillfrisknandet som lämpliga till krigstjänst. På det fältlasarett, som man hade inrättat på Kungliga operan, låg fem patienter från Finland, på Barnängens sjukhus nio, på kustarméns sjukhus på Jägerskiöldska egendomen logerade elva finnar, på en liknande inrättning vid Claes på Hörnet bodde tolv finnar o.s.v. Alla patienter på dessa fältsjukhus i huvudstaden eller dess närhet var män. För de finska kvinnorna hade man inrättat ett särskilt sjukhem med adressen Götgatan 80 på Södermalm. Där vistades enligt en förteckning mellan december 1808 och februari 1809 totalt 48 personer, som på ett par undantag när alla var sjuka kvinnor. Dit anlände t.ex. den 20 december 1808 mademoiselle Sophia Thelin, 66 år, i utblottat tillstånd, medan två pigor, Catharina Malm (19 år) och Ulrica Lindros (21 år) anlände dagen därpå. Av samtliga kvinnor avled sex i sina sjukdomar medan resten tillfrisknade — om de inte hade varit friska från början. Någon gång möter man bland de manliga och kvinnliga finska flyktingarna en enstaka familj, som t.ex. fiskaren från Helsingfors Henrik Böstmans hushåll med tre små barn, som inkvarterades i hus nummer 57 vid Riddargatan på Ladugårdslandet.

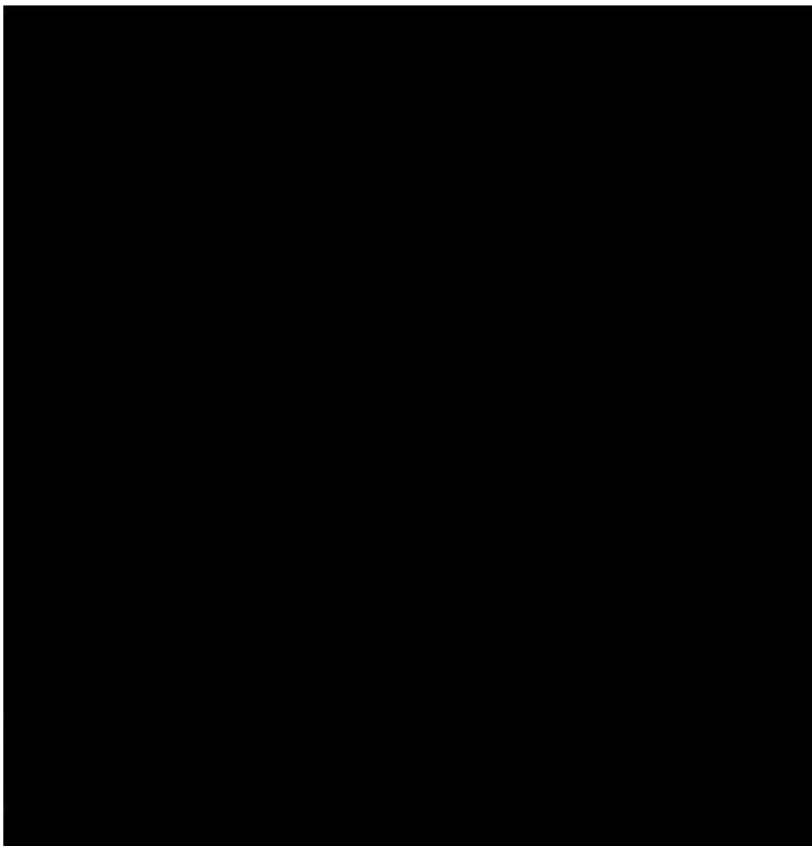
Många av de finska flyktingarna som vårdades på de tillfälliga sjukhusen och blev bättre anslöt sig till den svenska armén, något som också hade varit de flestas avsikt och orsak till flykten. Sålunda fanns det i Maria församling i början av 1809 50 vapenföra finska konvalescenter, som antogs till armén, och på Ladugårdslandet 44 finnar, som blev antingen lotsar (4 st.), sjömän (21 st.) eller skeppstimmermän (19 st.) i flottan.

Flyktens orsaker framskyntar i ett antal brev, som olika flyktingar hade författat i syfte att utverka hjälp från de svenska myndigheterna. Sålunda skrev t.ex. Michel Henriksson Härmelin, en rusthållarson från Masku socken nära Åbo, att han hade flytt »för den motvilja jag vågade visa emot en orättmätig Despot hvilkens ikringströfvande krigsfolk upbetade och nedtrampade mina åkrar och ängar». Vid skärgårdsflottan, som sommaren 1808 hade legat i Tövsala, hade Härmelin mottagit 12 kronans gevär och ammunition för att dela ut bland allmogen; resningen hade dock misslyckats och dess initiativtagare hade flytt tillsammans med åtta kamrater till Stockholm. »Jag levde i någorlunda välstånd, men (är) nu lika med de olyckliga flyktingar en usling på en främmande ort», slutar hans brev. Före detta rustmästaren Carl Magnus Myrberg från Tavastehus skrev, att han hade vägrat att svära »den omänskliga och barbariska fienden» trohet, varför han hade måst lämna sitt fosterland och leva som flykting i Sverige.

Men det var inte bara flyktingar, som strömmade över Ålands hav 1808—1809 till Stockholm. Till moderlandet retirerade också resterna av den finska armén. I mars 1809 stod de finska regementena i Kalix under sin långa reträtt, under sommaren utkämpade de strider strax söder om Umeå, där bl.a. J.Z. Duncker stupade i Hörnefors och gav ämnet till Runebergs dikt »Den 5 juli». Trupperna blev stående där, när freden äntligen kom. De finska truppförbanden var då kraftigt decimerade — de omfattade inalles bara 760 man, som avtackades av von Döbeln den 8 oktober 1809 i Umeå. Tjugo månader hade dessa finnar då stått oavbrutet under gevär, utkämpat hårda bataljer och lidit svårt av fältsjukan.

Det är inte att undra på att den finska arméns tillstånd vid dess ankomst till Sverige var uruselt. En svensk fänrik, C.J. Lundgren vid Västman-

*En officerare och soldat ur
Finska gardesregementet 1806.
KrA, Uniformsritningar. Serie 4
nr 4:11.*

lands regemente, såg finnarna redan vid Oravais och skrev i sina anteckningar:

Hur flat blef jag icke! Hur gäckades icke min väntan! Dessa voro då de hjältar, jag så högeli- gen beundrat? Dessa fula, plumpa ansikten, dessa korta, tjocka figurer i trasiga och sotiga ljusgrå tröjor och tillknycklade gröna hufvudbo- nader, kunde de väl passa tillsammans med ryk- tet om Savolax jägares ihärdiga tapperhet och be- drifter? Det syntes mig platt omöjligt! Och så- dana voro likväl Savolax jägare! Sådana massan af finska soldaterna! Föga presentabla på para- den, men dess bättre på slagfältet.²

De finska trupperna upplöstes i Umeå men av kvarlevorna formades två finska fältbataljoner, som till en början gjorde garnisonstjänst i Gävle och Umeå. Den bataljon som legat i Gävle mar- scherade först till Västerås, där soldaterna och officerarna fattade sina beslut om återvändande till Finland eller kvarstannande i Sverige under februari månad 1810. Av manskapet tog en stor del värvning vid Svea garde medan några gick till Livregementets grenadjärer, Upplands och Väst- manlands regementen och några utgjorde ett vär- vat gränskompani, som under kaptenen C.M. von Fieandts befäl förlades till Grisslehamn.

Riket 1809.

Återstoden av f.d. I finska bataljonen marscherade till Stockholm för att därifrån återvända till Finland.³

Den i Umeå kvarblivna II finska bataljonen upplöstes först under sommaren 1810. Genom värkning formerades av dess rester det s.k. norra gränskompaniet, som ingick i Västerbottens regemente.

Av ursprungligen 800 man, som hade utgjort

det kungliga finska artilleriregementet, återstod endast 80 i Umeå i oktober 1809. Man ville på ansvarigt håll behålla åtminstone ett finskt truppförband, och det blev just artilleriet. Hösten 1809 överskeppades manskapet och pjäserna från Umeå till Gävle. Där ökades regementets numerär genom rekrytering bland norrlänningar och sådana finska soldater, som återvände från krigsfångenskap. I januari 1810 hade f.d. Kungl.Fin-

De tre gustavianerna Armfelt, Aminoff och Ehrenström, vilka alla valde att återvända till Finland efter 1809, enligt J.P. Pichters teckning 1805. Foto Museiverket.

ska artilleriregementet redan omkring 400 man under sin fana, nämligen 227 finnar, 131 svenskar, 25 ryssar, fyra polacker och en perser. Det finska artilleriet vistades i Gävle under ett drygt år; många av dess soldater ingick äktenskap med stadens flickor. Den lugna tiden varade till början av år 1811, då huvudparten av regementet avmarscherade i stark kyla hela den långa vägen till Kristianstad och Landskrona i Skåne, för att ingå som förstärkning i Wendes och Svea artilleriregementen. Upplösningen skedde formellt den 4 juni 1811 och de fem finska artillerikompani-

ernas öden i dessa främmande förband försvinner i historiens töcken. Det vet man dock, att ännu så sent som 1813 anställdes en finstalande präst, Simon Lundwall, för finnarnas skull vid Wendes artilleriregemente.⁴

De återvändande finnarna var med på ett märkligt äventyr i Stockholm i slutet av juni 1810. Den 21 juni emottogs 165 man ur nästan alla finska regementen på Slottsbacken av generallöjtnant Adlercreutz, som genast lät utdela bättre gevär och skarp ammunition till finnarna. Dessa höll sedan vakt på slottet till den 23 juni

1810 samtidigt som huvudstaden kokade av revolutionär oro efter mordet på greve Axel von Fersen på Riddarhustorget. Under tre kritiska dagar låg alltså den åldrige monarken Karl XIII:s personliga trygghet i hemåtvändande finnaras händer. Truppen leddes av löjtnanten Gregori Aminoff, den ryktbare krigshjälten och militärhistorikern. Först den 26 juni kunde finnarna stiga ombord på skutorna »Dygden» och »Beata» och påbörja sin hemfärd, som slutade i Ingå i Nyland.⁵

Hur de kvarstannande finska officerarnas fördelning på olika truppförband var tänkt att ske framgår av ett memorial av generaladjutanten för armén C.J. Adlercreutz till kungen, daterat den 18 juni 1810.⁶ Enligt vad generaladjutanten visste hade sammanlagt 117 finska arméofficerare beslutat sig för att stanna i moderlandet. De fördelades mellan de befintliga regementena på ett mycket jämnt sätt så att nästan varje svenskt truppförband fick någon eller några finska officerare. Större koncentrationer av finskt befäl märks i denna plan bl.a. vid Kronobergs regemente (7 st.), Södermanlands regemente (5 st.), Hälsinge regemente (11 st.), Västgöta regemente (5 st.) och Västmanlands regemente (8 st.).

En mera detaljskarp bild kan erhållas om man studerar upplösningen av ett enskilt finskt förband, Savolax brigad. Savolax brigad, den namnkunnigaste av de finska truppförbanden, bestod vid krigets början av flera regementen, såväl indelta som värvade, bl.a. av Savolax jägarregemente, de egentliga Savolax jägarna. Brigaden omfattade i krigets början sammanlagt 147 officerare. Av dem stupade eller tillfångatogs hälften i kriget, så att brigaden i oktober 1809 hade blott 72 officerare.⁷ (Förlusterna var något mindre hos de egentliga jägarna — av 52 officerare klarade sig 36 vid liv till Västerbotten).⁸ Av dessa 72 stannade åtminstone 34 under de närmaste åren i Sverige (ursprungligen Sverigeföd-

da officerare har inte medräknats). Gruppens fördelning blev följande:

Militära grad 1809

Fänrik	5
Löjtnant	15
Kapten	10
Major	4
Summa	34

Placering i svenska armén

Västgöta reg.	4
Västerbottens reg.	4
Västmanlands reg.	4
Upplands reg.	2
Andra livgardet	2
Kalmar reg.	2
Värmlands jägare	2
Jämtlands reg.	2
Livgrenadjärreg.	2
Älvsborgs, Norra och Södra skånska, Jönköpings, Helsinge, Dal, Närke regementen samt Göta och Wendes artilleri och Fältmättningsbrigaden, samtliga	1
Summa	34

Sista militära grad

Löjtnant	3
Kapten	13
Major	9
Överstelöjtnant	7
Överste	2
Summa	34

Ett annat sätt att räkna förekommer i Gregori Aminoffs bok om Savolaxbrigaden, där 22 sådana kadetter från Haapaniemi krigsskola namnges, som ännu 1839 bodde i Sverige.⁹

Många av dessa f.d. finska officerare hade sin egentliga livsgärning i Sverige efter skilsmässan. Till dem hörde den ovannämnde chefen för det

finska gränskompaniet i Grisslehamn, kaptenen Carl Magnus von Fienadt, som dog 1836 som major i Varberg. Löjtnanten Gregori Aminoff hann efter sitt äventyr i Stockholm 1810 delta i organiserandet av nationalbeväringen på Gotland 1811—1812, vara med i kriget i Tyskland 1813—1814, bli överste 1837 och fungera som kommandant på Karlstens fästning från 1839. Löjtnanten Carl Gustaf Wallgren, född i Jorois, blev till slut arbetschef vid Göta kanalbygge 1811—1819. Majoren Georg Fredrik Brunow, född i Perno, befordrades till slut till överste och blev överinspektör för inrikes tullbevakningen i Göteborg 1825. Löjtnanten Gustaf Abraham Andersin hamnade efter vissa mellanspel i Gotlands nationalbeväring 1811 och stannade i Visby, där han till slut ägde en liten bokhandel. Kapten Nils Christian Neiglick vid Smålands regemente deltog i fälttågen i Tyskland och Norge 1813—1814, innan han som pensionerad överstelöjtnant fick tjänsten som postinspektör i Jönköping. Löjtnant Johan Fredrik Aminoff, född i Åbo län, gjorde sin karriär vid Karlbergs krigsskola, innan han slog sig ner som godsägare i Småland. Han kallades till följd av sitt mörka utseende för »musta perkele» (svarte fan) — ett uttryck som klart illustrerar, att kadetterna kände till sin lärares finska härkomst och kunde rådbråka litet finska.¹⁰

Om manskapets senare öden i svenska regementen vet man mindre. En del av dem, som återvände sommaren och hösten 1810 till Finland, återkom senare till Sverige. Till dem hörde en ung soldat Bök från Jockas (Juva) kompani i Savolax regemente, som återkom hösten 1810 och anslöts till livregementets grenadjärer. Mannen, som varken kunde svenska eller skriva och räkna, visade sig duktig och befordrades sedermera till fanjunkare.¹¹

Utöver den finska armén upplöstes också de finska flottstyrkorna. Både i Åbo och, framför

allt, i Sveaborg hade betydande flottenheter legat infrusna vid krigsutbrottet 1808; de föll under våren i ryska händer och flottisterna hamnade i fångenskap. Officerarna och manskapet i de finska eskadrarna valde efter fredsslutet att i stor utsträckning utvandra till Sverige. En interimstat för de bägge finska flottstyrkorna uppsatt den 5 april 1811 visar totalt 176 personer, både officerare och underbefäl, som fick lön och inkvarteringshjälp utbetalda efter det att deras truppenheter hade upphört att existera. Bland dem fanns också svenskar, men huvudparten torde ha varit finnar från Finland. Eskadern i Åbo omfattade efter freden en konteramiral (avliden), en överstelöjtnant, två kaptener, åtta löjtnanter eller underlöjtnanter, två sergeanter och tre över- eller underskeppare, en sekreterare, en kamrerare och en regementsskrivare, en fältväbel och -profoss samt en sjukhusinspektör; eskadern på Sveaborg bestod åter av två överstar, två överstelöjtnanter, åtta majorer, tolv kaptener, tjugo löjtnanter och underlöjtnanter, fem styrmän, sju styckjunkare, fem flaggjunkare, sexton sergeanter, sju furirer, fem skeppare av högre rang, tio underskeppare samt sexton personer hörande till civilstaten.¹²

Freden betydde en svår omställning för alla människor av finsk börd, som bodde i moderlandet. I fredsfördraget stadgades det, att alla finnar som för tillfället befann sig i Sverige och alla svenskar som bodde i Finland hade full frihet att återflytta; inom tre år skulle de ha tillfälle att disponera om sina fasta tillgångar så att ingen i fortsättningen skulle bo i det ena landet men han sin egendom i det andra. Ägde en svensk undersåte efter 1812 någon fastighet i Finland skulle hans egendom med tvång säljas på auktion. Denna hårda bestämmelse syftade till att eliminera »blandade undersåtar», personer med dubbla lojaliteter såväl mot kungariket Sverige som kejsardömet Ryssland.¹³

Paragrafen fick vissa i Sverige bosatta finnar att återvända till Finland. Någon mera exakt bild av denna flyttningsrörelse går inte att få, då forskningen inte intresserat sig för fenomenet; sannolikt inskränkte sig återvändandet till de mera välbärgade individerna inom tjänstemanna- och ståndspersonskretsar i huvudstaden. En person, vars inre kamp mellan två fosterland är sällsynt väl belyst är Gustaf Mauritz Armfelt, som 1809 var befälhavare för den svenska armén vid norska gränsen men ägde samtidigt det betydande godset Åminne i Egentliga Finland. I ett brev daterat i maj 1810 skrev Armfelt om ryssarna: »Jag har *allt* i deras händer och utom en lön av 1.600 riksdaler banco *intet* här».¹⁴ Utöver sitt fideikommiss hade Armfelt nämligen också de stående inkomsterna från ett officersboställe, Mustiala, att lyfta i Finland. Ekonomin avgjorde, att han enligt sina egna ord »blev ryss», men även motviljan mot den nya svenska regeringen. Visserligen tänkte Armfelt också ett tag att emigrera till Schweiz eller Tyskland, men efter ett besök på Åminne kände han, att han ändå bäst hörde hemma i Finland. Dessutom öppnade sig så småningom en lysande karriär för honom som finsk ministerstatssekreterare i S:t Petersburg.¹⁵ I Armfelts fotspår följde mången mindre betydelsefull Finlandsfödd tillbaka till sitt fosterland. Till dem hörde bl.a. kunglige sekreteraren Johan Albrecht Ehrenström, som bosatte sig i Helsingfors och blev med tiden ordförande i den kommitté, som ledde stadens återuppbyggnad.

I Stockholms finska församling firade man i oktober 1809 Fredrikshamnshfreden med en särskild tacksägelsegudstjänst. Menigheten deltog i denna högtidlighet med splittrade känslor. Den vid gudstjänsten upplästa fredstraktaten gav tydligt besked om fredens konsekvenser för församlingsborna — Finland tillhörde ej längre Sverige.

Ungefär samtidigt, i oktober 1809, blev kyrkoherden Isaac Lagus utnämnd till kyrkoherde-

befattningen i Katarina församling och lämnade sin skara i Finska kyrkan. I denna situation sammanfattade ledamoten av kyrkorådet Gabriel Poppius i mars 1810 sin syn på finnarnas i Stockholm enda officiella sammanslutning. Han skrev, att i huvudstaden befann sig inte mindre än 1.200 personer, födda i Finland, som inte kunde begagna det svenska språket. Därtill kom flera hundra finska sjömän, som var i engelsk tjänst men som skulle återvända till Stockholm. För att utreda, huruvida Finska församlingen skulle fortsätta sin verksamhet eller nedläggas, borde regeringen tillsätta en kommitté, föreslog Poppius. Så skedde också, och man stannade vid tanken, att Finska församlingen skulle få fortleva i Stockholm. När den nye kyrkoherden Georg Stolpe tillträdde sin tjänst, kunde han därför be om Guds välsignelse över »*denna sista men dyrbara överleva av ett gemensamt och älskat fosterland under Sveriges område*».¹⁶ En sådan kvarleva skulle finnarna utgöra i Sverige ända till vår egen tid.

De Finlandsfödda i Sverige under äldre tider — anpassning, grupptillhörighet, arbetsinsatser och anseende

Flyttningen från Finland till moderlandet var under äldre tid en typisk befolkningsrörelse från periferi till centrum. Från de glesare befolkade riksdelarna, där nativiteten var hög, utgick det en ständig ström av människor till den tätt bebodda centralbygden, där dödligheten — särskilt spädbarnsdödligheten — var sådan, att ett tillskott utifrån var nödvändigt för samhällets fortbestånd. Centralbygden lockade utsocknesborna

med sin högre levnadsstandard, rikare näringsstruktur och sina många arbetstillfällen, men innebar på sikt mindre gynnsamma livsbetingelser för släkter, som decimerades i epidemier eller rentav dukade under.

Den höga nativiteten i Finland var känd för rikets invånare sedan århundraden tillbaka. »Fruktsamast är Sveriges finnar, ty ganska många barn föder var kvinna», rimmade redan Peder Månsson kring sekelskiftet 1500. Fastän folkökningen i Finland och de svenska glesbygderna givetvis varierade mycket, kan man både under 1600- och särskilt under 1700-talet tala om en konstant finsk överbefolkning, som sökte sina vägar ut ur landet. Ett belysande exempel på hur hög nativiteten kunde vara, utgjorde nämndemannen Lars Andersson Salo i Gamla Karleby, född 1660. Enligt en skrivelse från kyrkoherden Carl Gustav Werander daterad den 2 juni 1742 hade denne man — som hörde till de mera välbeställda bland allmogen — i sin livstid 193 ättlingar samtidigt kring sig. Salo hade varit gift två gånger och de 27 barn som hans hustrur hade skänkt honom hade i sin tur varit mycket fruktsamma.¹

Mycket tyder på att det var just trycket från en växande befolkning som drev utflyttarna på deras färd mot moderlandet. På ett drastiskt sätt syns detta i det första kända passet till en savolaxisk utvandrare, utfärdat av kyrkoherden i Rautalampi Laurentius Laurentii år 1584. I detta dokument står det, att utflyttaren från Hankavesi by Hans Henriksson hade måst söka sig till Sverige, eftersom hemmanet beboddes av en farbror med tre söner, vilket var så mycket folk, att alla inte kunde klara sig på platsen.² Den uppenbara skillnaden i levnadsnivån mellan Finland och de rika mellansvenska jordbruksbygderna runt Mälaren utgjorde den viktigaste lockelsen för flyttarna. Enligt Värmlandsprästen Petrus Magni Gyllenius dagbok från 1652 kallades

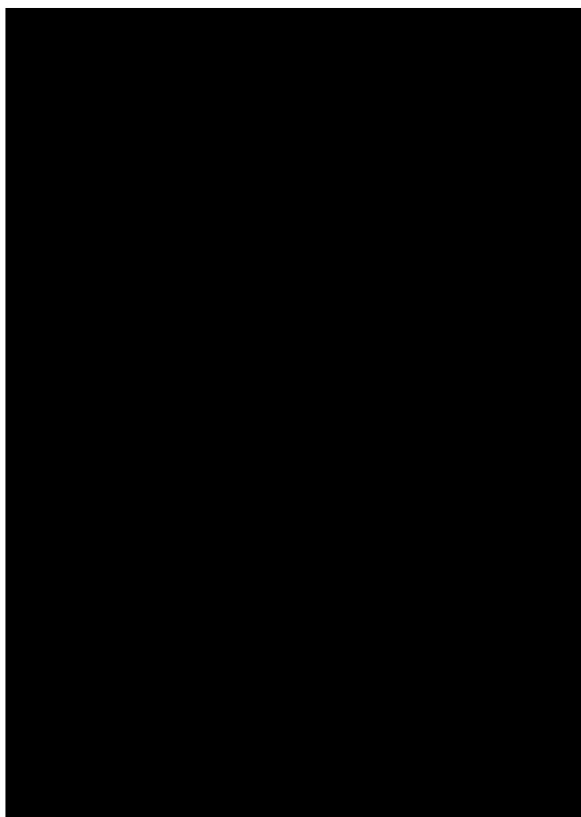
den vattenled som många av de ankommande finnarna begagnade, nämligen Furusund i Roslagens skärgård, för *Tampeleipe poiss* (Stampebrödet bort), eftersom de vid detta ställe brukade kasta sitt stampade bröd i havet i väntan på det bättre svenska brödet.³ Till levnadsnivån hör utöver den bättre födan också möjligheten till en bättre ställning i livet eller avancemang, som särskilt kommer till synes som en drivfjäder i tjänstefolkets flyttning västerut. De rika hushållen i Stockholm förutsatte en mera differentierad tjänarstab än de fattigare ståndspersonerna hemma vid.

Flyttningen till Sverige var inte något steg in i det okända. Tvärtom var förhållandena i det svenska moderlandet för det mesta tämligen välkända för inflyttarna. Ofta följde inflyttaren en tidigare utvandrad släkting eller bekant i fotspåren, vars skildringar av tillvaron på andra sidan Bottenhavet hade tänt gnistan till hans eller hennes utvandring. Väl framme på den nya orten kunde flyttaren konstatera, att förhållandena inte skilde sig så mycket från det hemvanda. Samhället var visserligen större, delvis också mer välmående, men religionen, sederna och den sociala hierarkin föreföll välbekanta. För det mesta ekade ett bekant språk i inflyttarens öron, och i de fall då han var purfinne, omgav en skara två- eller halvspråkiga landsmän honom som en skyddande och kontaktförmedlande närmaste mänskliga referensram. Den rikssvenska allmänhet som utgjorde den vidare inramningen visade sällan någon språklig eller nationell avoghet mot inflyttaren. I en tid då de nationella synsätten inte innehöll något element av 1800-talets nationalism med sitt förhållande av det egna folket var toleransen mot främlingen det mest framträdande draget bland omgivningens attityder, förutsatt att den inflyttade inte personifierade någon fara för den invanda ordningen. Om finnarna visste man, att de var egna undersåtar och att de befann sig

i den gemensamma överhetens skydd, som många gånger rentav hade gynnat deras invandring. Det är därför inte att undra på att svenskarna inlemmade i sitt språk i de mest finntäta trakterna — i Stockholm, norra Värmland eller Norrbotten — vissa lån- och slanguttryck av finskt ursprung. I positiv riktning gick också talrika kortvariga försök till att ordna finskspråkig gudstjänst för inflyttarna (skogsfinnarnas kortlivade församlingar, Amiralitetspräster i Stockholm och i Karlskrona, gruvpräster i Sala o.s.v.), av vilka inrättandet av Stockholms finska församling 1533 visade sig vara det livskraftigaste.

Men vid sidan av språklig tolerans kunde också en del former av intolerans ibland göra sig gällande. Särskilt bråkigt tycks det ha varit vid mitten av 1600-talet på olika håll i de områden, där skogsfinnarna hade slagit sig ner. På Fryksdals häradsting deklarerade man 1646, att varje finne, som inte ville lära sig svenska, skulle få sitt torp nerbränt.⁴ Denna attityd nådde sin yttersta tillspetsning i kungabrevet av den 7 december 1682, där Karl XI förklarade, att finnar, som int lärde sig svenska eller undervisade sina barn svenska språket, helt borde utvisas från Hälsingland.⁵ Åsikten yppades på tal om finnarnas religionsutövning, som regeringen inte fann för gott att anordna på deras språk, men måste i någon mån betraktas som generell. Den vanliga attityden bland skogsfinnarna blev därför, att de dolde sitt språk för omgivningen, som med tiden tog finnarna som svenskar. Särmärket hos denna minoritet kan därför sägas ha varit en länge bevarad tvåspråkighet. Vad beträffar den östfinska episka folkpoesin, dog den ut tämligen snart, då skogsfinnarna inte kunde samlas till sådana stora byfester, som var en förutsättning för dikternas fortplantning inom gruppen.

Trots att omgivningen åtminstone tidvis utövade ett tryck mot finnarna, syftande till snabbe assimilerings, finns mycket få uppgifter om

*Karin Bergöös teckning av en finne, Nationalmuseet.
Foto Nordiska museet.*

motreaktioner från dessas sida. Traditionerna om blodiga sammanstötningar mellan finnar och svenskar i Värmland har *Richard Broberg* kunnat förpassa till vandringsägnernas värld. Någon enstaka gång kan en resning eller större upprorsrörelse dock iaktas bland finnarna. Så var fallet 1653 i Närkes finnmarker, där en grupp från Tiveden kommande finnar försökte uppvigla allmogen till uppror mot adeln; karakteristiskt nog hänvisade de till det finska klubbekriget som en viktig förebild för sitt förehavande. Upproret hade en viss framgång bland de svenska bön-

Riksdrotsen Per Brahes yttrande i råds-kammaren den 6 maj 1669: »H R. Drotzten Önskade af detta tilfälle att Swenske språket måtte winna det estime uthan landz, at man finge snart spörja det konungen i Frankrijke och andre Potentater beflijtade sig at winna uthi det någon kundskap igen, effter man sig så högt här i Swerige winnlägger at lära främmande språåk. Eliest påminte Hans Excellentz ochså, att intet onyttigt skulle wara om vår unge Konung skaffade sig någon kundskap uthi Finske Språaket». (RA, Rådsprotokollet 1669, pag. 294).

derna innan det kvästes hårdhänt av landshövdingen Christer Bonde.⁶

Många fler vittnesmål står att finna om det finska folkelementets fredliga samlevnad med sin omgivning. Blandäktenskapen var från början en mycket vanlig företeelse även i sådana fall, då kontrahenterna inte förstod varandras språk. Ett blandäktenskap med skogsfinsk anknytning noterar prästen i Fryksände Magnus Mariestadius i sitt flyttningsbetyg 1653, genom vilket svensken Olof Andersson från Västmanland och hans finska hustru Margareta Mårtensdotter fick tillstånd att utvandra till Ingermanland.⁷ I Stockholm var blandäktenskapen mellan svenskar och finnar den dominerande giftermålsformen, t.o.m. så dominerande, att man nästan får söka med ljus och lykta efter rent finska parbildningar under senare delen av 1700-talet.

De finskspråkigas totala anpassning till den nya miljön förutsatte språkbyte. I urbana förhål-

landen skedde detta i regel under en generation. Någon skildring av Sverigefinnarnas språkbyte under äldre tid finns inte tillgänglig, men man kan anta, att assimileringen skedde på ungefär samma sätt som hos finnar som flyttade från det finska inlandet till de svensktalande kuststäderna i Nyland eller Österbotten. Lektorn vid Borgå gymnasium Magnus Jacob Alopaeus skrev 1781, att de inflyttade finska hantverkarnas och tjänstefolkets barn som bodde i Helsingfors, Borgå och Lovisa övergick i unga år till svenskan och anslöt sig till de svenska församlingarna, medan deras föräldrar, trots att de i många fall kunde rådbråka svenska, i regel behöll sitt modersmål och tillhörde dessa städers finska församlingar.⁸ Förmodlingen var förhållandet detsamma i de finska grupperna i Stockholm och i övriga svenska städer.

För svedjefinnarnas del var det däremot inte så. Så länge som banden med den egna gruppen

var starkare än med det omgivande samhället behöll skogsfinnarna sitt modersmål, fastän gruppen som helhet betraktad kan karakteriseras som tvåspråkig. Bland forskarna förekommer olika förklaringar till det sega fasthållandet vid det egna språket. *K.B. Wiklund*, som reste i Värmland och i Grue finnskog vid senaste sekelskifte, var på plats när skogsfinnarna höll på att lägga av finskan. Enligt denna forskare betraktade de försvinnandet av sitt gamla modersmål med stor likgiltighet. De såg på sin finska härstamning som ett underklassmärke, som man inte var angelägen om att behålla. Finskan var helt onyttig, ett språk man inte hade användning av i det dagliga livet, om man bortsåg från det faktum, att det kunde begagnas som ett hemligt språk som ingen utomstående förstod.⁹ Det är uppenbart, att motivet för behållande av finskan hade försvunnit vid sekelskiftet 1900. Vilket detta motiv var, är oklart, men man har framkastat, att svedjebruket med sin rika finska terminologi verkat konserverande på språkförhållandena. Senare vetenskapliga rön pekar nämligen på att något användningsområde utanför hemmet behövs, för att ett minoritetsspråk skulle kunna bestå.¹⁰

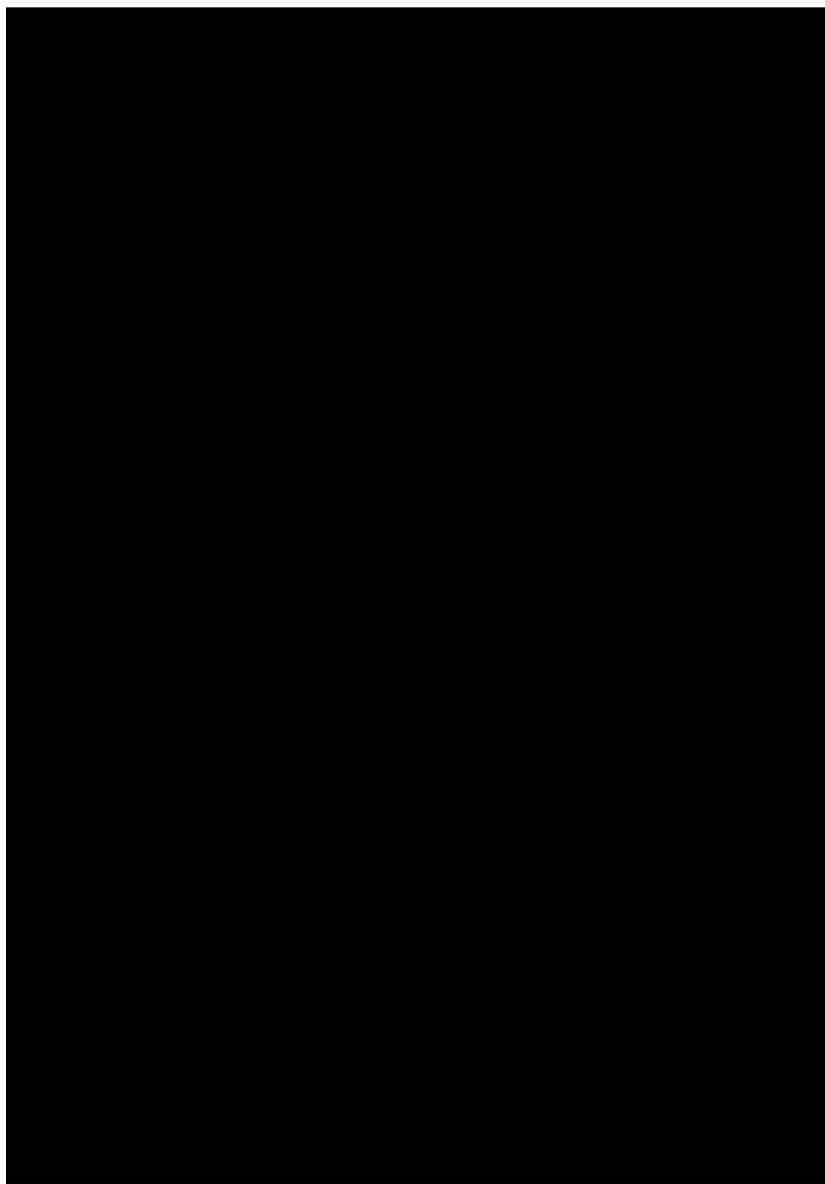
Större delen av de inflyttade finnarna hörde under äldre tid till den kroppsarbetande huvudmassan av rikets befolkning. Just som arbetskarlar och -kvinnor stod finnarna högt i kurs. Formuleringar i kungliga brev och instruktioner tyder på en oreserverad uppskattning av detta folkslags kapacitet till allt slags arbete, till både de agrara sysslorna (nyröjning, uppdikning, svedjande, skördearbeten av olika slag) och till de tyngsta urbana arbetsuppgifterna (transportarbeten, byggnation, livsmedelshantering, sjönäringsarna). Det var också naturligt, att de nyinflyttade högg tag i olika arbeten ivrigare än den lokala befolkningen för att inhämta det försprång som de sedan länge bofasta hade hunnit skaffa sig i form av materiell välmåga. Vältaligare än

någon annan har Finlands generalguvernör Per Brahe uttryckt detta 1638: »När denna nation anorstädes och till Sverige kommer, arbetar en så mycket som tre andra, och äro snälle om sig både i ett och annat bruk». Man bör lägga märke till att Brahe här talar om de till Sverige inflyttade, flitiga och arbetsamma finnarna, inte om finnarna som bor kvar i hemlandet.

Det säger sig självt, att finnarna — som i så hög grad liknade moderlandets huvudbefolkning — endast hade få grupp-specifika sammanslutningar. Några av dem har redan nämnts i detta sammanhang — de olika församlingarna och då främst Stockholms finska församling. Utöver det kyrkliga livet kom finnarna endast sällan samman för att fira fester eller för att driva gemensamma intressen. Alla deras officiella samfund var skapade av myndigheterna. Uppsala finska studentnation, grundad 1673, spelade under ett och ett halvt århundrade sin roll, den officiella translatorstjänsten i finska språket drog 1735—1809 landsmän samman på kanslikollegiet, kring det finska tryckeriet fylkades 1713—1809 en mindre grupp finska typografer och författare av olika slags kyrkliga skrifter. Först 1830 grundade Carl Axel Gottlund den första på frivillig medborgerlig aktivitet baserade finska föreningen, kallad Stockholms finnkår.

Finnarnas anseende och rykte i Sverige är ingen lätt sak att utreda. Någon vida utbredd syn på folket i öster står inte att finna i dokumenten från 1500- och 1600-talen, men enstaka yttranden kan trots detta bokföras. Redan Olaus Magnus räknade finnarna till de nordiska folken och skrev på ett ställe i sitt stora historieverk, att »finnarna eller de finländska folken i Norden är övermåttan vilda. Därför är det dem genom kunglig förordning vid strängt straff förbjudet att i fredstid till varandras ofärd bruka stridsvapen, såsom pikar, pilar, kastspjut, svärd eller långa dolkar».¹¹ Yttrandet stämmer väl överens med se-

*Övergången av floden Lech
1632 ur Cornelis Danckaerts
arbete (Amsterdam 1642). Fo-
to Kurt Eriksson, Riksarkivet.*

nare tiders bild av finnarna som ett särskilt våld-
samt folk.

Under trettioåriga kriget målade den svenska
propagandan dock en ljus och fördelaktig bild
av de ridderliga finska trupperna, måhän-

da för att motverka papisters skräckskildringar
av folket under de svenska fanorna. I en dikt som
återger en dialog mellan en bayrare och en finne
efter slaget vid floden Lech 1632 skildras finnarna
som språkkunniga — de talar latin, svenska

och tyska! — och segervissa, medan den slagne bayraren säger: »Ihr sprach ich nicht versteh» (Jag förstår inte deras språk).¹² Finnarnas obegripliga mål är också föremål för gyckel i ett antal svenska 1600-talsdikter, där finska och svenska ord blandas friskt. I ett skådespel vid namn »En ynkeligh och bedröffeligh Tragoedia om en stält och högfärdigh Jungfru» rövar en finne bort den högfärdiga flickan och ropar till avsked:

*Ja, ja pöfvele skall intet nappa migh,
När jagh har huggit kniffven i tigh.
Mino traar tijt, mino vara föra,
Så pläga andra Finnar kiöra,
Nät the i Sverki haa illa kiort,
Draga the til Finland fort;
Hvemm finner tå them ikän?
Så haa the kiort för, så kiöra the än.*

Vissa drag, som ansågs som typiska för finnar — de hårda konsonanterna i deras språk, och snabbheten att ta till kniven har alltså letat sig till denna okända 1600-talsförfattares dikt.¹³ Mycket mera effektivt använde Georg Stiernhielm finska fraser i sin makaroniska poesi, där man kan observera sådana finska ord som *nimi, perhe, kyllä, perkele, pois, tule, nopeasti, keittä, mennä* o.s.v.¹⁴ Även en tredje svensk barockpoet, Samuel Columbus, återgav sin syn på finnarna på åtskilliga ställen i sina alster. Han hänvisade till finnarnas trolldomskunskap (Finne-Tyre), talade förklenande om »finnehuvuden», påminde om 30-åriga krigets hackapeliter, som satt och slipade sina svärd före drabbningarna och skrev om finska »luran», det starka och goda finska ölet, som dracks i Stockholm.¹⁵

Även från senare tid finns det gott om vissa förklenande omdömen om finnarna. Många svenskar tycks ha haft svårt att tolerera det avvikande uttalet av deras språk, som förekom ös-

tanhavs. Riksmarsken Claes Fleming sades på 1590-talet vara »illa ljudande på svenska». Den gamle Göran Magnus Sprengtporten, som på 1750-talet var ende kadett från Finland vid krigsskolan i Karlberg, berättade senare om sitt uttal: »Jag var den ende finne bland trettio elever i kadettskolan och talte svenska ungefär som nu. Men aldrig fick jag öppna min mun utan att en korus av 'finntarm', 'finnpieksa!' haglade emot mig. Och då var kampen mellan den ende och de tjugonio färdig». Sprengtporten gjorde på gamla dagar gällande, att det var just denna avoghet mot honom från svensk sida, som hade fått honom att börja tänka på Finlands »befrielse».¹⁶

Ett antal svenska tillfällighetsdikter innehåller på marginell plats under 1700-talet någon eller några drag, som anspelar på Finland. Bland de figurer som skymtar förbi i Carl Mikael Bellmans epistlar finns en och annan törstig finne eller lättfotad dam av finsk härkomst, som utövar lockelse på Fredman och hans kamrater. I den fentionionde episteln, som bär titeln Till Lokatten, klingar finskan helt ofördärvad: *Palla vinno och olta tännä!* (Brännvin och öl hit!). Men i övrigt är ämnet klen behandlat både hos Bellman och de övriga, föga djupsinniga gustavianska poeterna. Först Lidners »Ode till finska soldaten» från 1788 klingar på ett sätt, som påminner om svensk diktning efter 1809, då Finland hade gått förlorat. Dikten, som har som motto en finskspråkig strof, börjar med en hälsning till magistraten och borgerskapet i Åbo, där det heter:

*Du Auras folk, som lika tänker
i fasans, som i glädjens dar!
Det offer Dig mitt hjerta skänker,
Jag äran länge skyldig var.*

Och i fortsättningen skriver Lidner med hänsyftning på Anjala-förbundet, att det finska folket aldrig ville övergiva sin konung och sitt foster-

land utan hade visat stort mod, fastän kriget hade gått över dess område.¹⁷

Prisandet av finnarna som ett särskilt hjältemodigt folk börjar sålunda sent i svenska litterära alster. Måhända hade finnarna själva gett dem impulser i detta avseende. Åtminstone gick mycket i den finska retoriken på 1700-talet ut på att berömma det egna folket som lidande men heroiskt. Sålunda beskrev lektorn i matematik vid Borgå gymnasium Magnus Alopæus — son till den ovannämnde Magnus Jacob Alopæus — i ett tal 1805 finnarnas vedermödor i sitt kalla, ofruktbara land. Man fick där ofta nöja sig med

barkbröd och det lilla, som den ogästvänliga naturen gav. Men kölden och knappheten hade samtidigt fostrat och härdat finnarna till hårda krigare, som saknade rädsla: »Finland var hjältarnas fosterland». Kallblodigt, förlitande sig på sin kung och älskande sitt land, anföll de sina fiender och spred fruktan bland motståndarna ute i Europa.¹⁸ I Alopæus' ord klingar redan tonerna från »Bonden Paavo» och »Björneborgarnas marsch». Denna syn på finnarna hör emellertid mera hemma i det begynnande 1800-talet än hos moderlandets opinionsbildare under den gemensamma tiden.

Källhänvisningarna

2. Inledning

Befolkningsströmmarna mellan Sverige och Finland som historiskt fenomen

1. *Sven B.F. Jansson*, Runinskrifter i Sverige (1976) s. 59 ff.
2. *Jarl Gallén*, Svenskt i Finland och finskt i Sverige. Migrationen mellan Sverige och Finland. Nordisk utredningsserie 14 (1970) s. 17—18.
3. *Eljas Orrman*, Om geologiska faktorerers inverkan på bebyggelsen i södra Finland mot slutet av järnåldern och under tidig medeltid. *Historisk Tidskrift för Finland* 1987 s. 178—180.
4. *Eric Anthoni*, Finlands medeltida fräse och 1500-talsadel. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 442 (1970) s. 225—228.
5. *Jarl Gallén*, a.a. s. 18—19.
6. *Sven Nordlund*, Finnarna. Den dolda historien. (1984) s. 48—49.
7. *Lennart Hedberg*, Hertig Karl som storarbetsgivare i Örebro under slutet av 1500-talet. *Vasatidens Örebro*. (1988) s. 31—59.
8. *Nils Erik Villstrand*, Statsmakt och migration under svensk stormaktstid. *Historisk Tidskrift för Finland* 1989 s. 11—15, 22.
9. *Sten Carlsson*, Grupper och gestalter. Studier om individ och kollektiv i nordisk och europeisk historia. (1964) s. 60—75.
10. *Jarl Gallén*, a.a. s. 19.
11. *Max Engman*, S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703—1917. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societen H 130 (1983) s. 389.
12. *Jarl Gallén*, a.a. s. 20—21.
13. *Max Engman*, Finland — ett utflyttningsland. In- och utflyttning under fyra sekler. *Svenskt i Finland* 2 (1984) s. 148—149.

3. Västfinnarna i Sverige under medeltiden och 1500-talet

Det medeltida Stockholm, finnarnas huvudstad

1. *Sten Carlsson*, Stockholm som finnarnas huvudstad. Mitt sa' finnen om Stockholm. (1984) s. 13.
2. *Sten Carlsson*, a.a. s. 14.
3. *Volmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina. *Historiallinen Arkisto* 57 (1961) s. 203.
4. *Sten Carlsson*, a.a. s. 17.
5. *Johan Nikula*, Finländare i 1460-talets Stockholm. Skrifter utgivna av Historiska samfundet i Åbo X (1980) s. 175.
6. *Johan Nikula*, a.a. s. 176—177.
7. *Juhani Rekola*, Finnar i senmedeltidens Stockholm. *Finska språket i Sverige* (1986) s. 2; *Volmar Bergh*, a.a. s. 204.
8. *Volmar Bergh*, a.a. s. 203.
9. *Sten Carlsson*, a.a. s. 14, 16.
10. *Sten Carlsson*, a.a. s. 14 och *Juhani Rekola*, a.a. s. 6.
11. *Sten Carlsson*, a.a. s. 15
12. *Sten Carlsson*, a.a. s. 16.
13. *Sten Carlsson*, a.a. s. 17.
14. *Sten Carlsson*, a.a. s. 18 och *Göran Dahlbäck*, I medeltidens Stockholm. Monografier utgivna av Stockholms stad 81 (1988) s. 53.
15. *Juhani Rekola*, a.a. s. 4.
16. *Juhani Rekola*, a.a. s. 3.
17. *Johan Nikula*, a.a. s. 179—197.
18. *Sten Carlsson*, a.a. s. 18; *Juhani Rekola*, a.a. s. 6.

Mickel Raukas finska piga

Kapitlet bygger på *Lizzie Carlsson*, Mickel Raukas och hans hustru. En livsbild från det medeltida Stockholm. Samfundet S:t Eriks årsbok 1954.

Mälardalens finska bosättningar under senmedeltiden

1. *Hjalmar Lindroth*, Estnisk bosättning i Sverige under äldre tider. Ymer 1916 s. 199—200.
2. Richard Brobergs samling VIII Uppland. Torsby bibliotek.
3. Richard Brobergs samling VII B. Medeltiden. Torsby bibliotek. Se också *Richard Broberg*, Finsk invandring till mellersta Sverige. En översikt från medeltiden till 1600-talets slut. Svenska landsmål 314 (1988) s. 9—10.
4. Richard Brobergs samling VII B. Medeltiden. Torsby bibliotek.
5. *Gustaf Holmgren*, Om finsk bosättning i Upland under 1400-, 1500- och 1600-talen. Särtryck ur Upsala Nya Tidning den 6 febr. 1946 s. 7.
6. *Ibid.* s. 7 och Richard Brobergs samling VIII. Uppland.
7. *Ibid.* och *Richard Broberg*, a.a. s. 11.
8. *Ibid.* och *Gustaf Holmgren*, a.a. s. 6.
9. Richard Brobergs samling VIII Uppland.
10. Richard Brobergs samling VIII Uppland. Sammanställning sockenvis. Se också *Richard Broberg*, a.a. s. 12—14.
11. *Gustaf Holmgren*, a.a. s. 5.
12. Richard Brobergs samling. VIII. Uppland.

Lalli i Härkeberga kyrka

Kapitlet bygger på följande skrifter: *Bengt Ingmar Kilström*, Härkeberga kyrka. Sveriges kyrkor 123 (1968); *Matti Kuusi*, Keskiajan kalevalainen runous. Suomen kirjallisuus I (1963) och *Henrik Cornell och Sigurd Wallin*, Sengotiskt monumentalmåleri i Sverige. Härkeberga kyrkas målningar (1918).

Finskt i Vasatiedens Stockholm

1. *Nils Friberg*, Stockholm i bottniska farvatten. Stockholms bottniska handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasa. En historisk-geografisk studie i samarbete med Inga Friberg. Stockholmsmonografier 53 (1983).

2. *Nils Friberg*, a.a. s. 124—134.
3. *Nils Friberg*, a.a. s. 146—148.
4. *Nils Friberg*, a.a. s. 153—154.
5. *Nils Friberg*, a.a. s. 166—167.
6. *Mauno Jokipii*, Satakunnan laivanrakennuksesta ja maalaispurjehduksesta 1500—1600-luvuilla (1972) s. 35—37.
7. *Nils Friberg*, a.a. s. 314.
8. *Nils Friberg*, a.a. s. 328—329.
9. *Nils Friberg*, a.a. s. 328—331.
10. *Nils Friberg*, a.a. s. 334—336.
11. Om fenomenet se *Sven-Erik Åström*, Majmiseriet. Försök till en komparativ och konceptuell analys. Historisk Tidskrift för Finland 1977 s. 89—93.
12. Richard Brobergs samling VIII B. Medeltiden. Stockholm. Torsby bibliotek.
13. *Robert Murray*, Finska församlingen i Stockholm (1954) s. 7—13.
14. *Robert Murray*, a.a. s. 14—17.
15. *Robert Murray*, a.a. s. 18—27.
16. *Birgitta Lager*, Stockholms befolkning på Johan III:s tid (1962) s. 119—121.

Herr Mårten, finske lagöversättaren

Kapitlet baserar sig på följande skrifter: *Yrjö Blomstedt*, Martinus Olau, lainsuomentaja ja Juhana III:n kappalainen. Historiallinen Aikakauskirja 1967; *Heikki Ylikangas*, Maanlain ensimmäinen suomentaja. Historiallinen Aikakauskirja 1963.

Arbetsvandringar över Bottniska viken till svensk landsbygd

1. KB, X 502.
2. *Gunnar Ekström*, Västerås stifts herdaminne I (1939) s. 270.
3. Richard Brobergs samling VII. Torsby Bibliotek.
4. *Viljo Tarkiainen—Kari Tarkiainen*, Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja (1985) s. 81—82.
5. Richard Brobergs samling VII.
6. *Ibid.*
7. *Ibid.*
8. *Ibid.*
9. *Ibid.*
10. *Ibid.*
11. *Ibid.*
12. *Ibid.*
13. *Ibid.*

14. Ibid.
15. Ibid.
16. *Gösta Berg*, Arbetaren i helg och söcken II. Vardag och fest. Den svenska arbetarklassens historia (1944) s. 19.
17. Richard Brobergs samling VIII. Uppland.
18. Ibid.
19. *Bengi Hesselman*, Från uppländska afbygder. Svenska Turistföreningens årskrift 1900 s. 265 f.
20. KrA, Roterings- och utskrivningslängder. Flera landskap 1659 (58). Bunt 8/m 9 fol. 878 r—883 r. Nils Erik Villstrand har lämnat mig uppgiften om denna längd, för vilket jag vill uttrycka mitt tack.
21. Richard Brobergs samling VIII. Uppland. Kyrkböcker.
22. Ibid.

Finska Fru Anna till Åkerö

Källor: *F. Ödberg*, Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid (1478—1549) och Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1513—1590) — Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift II: 6—10 1907, 1908—1909; *Olle Ferm*, De högadliga godsen i Sverige vid 1500-talets mitt (1990).

Gruvornas finnfolk

1. *Tom Söderberg*, Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa. Skrifter utgivna av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag 1 (1932) s. 26—27.
2. Ibid. s. 27—28 och *G. A. Granström*, Ur Sala gruvans historia (1940) s. 66—70.
3. *Tom Söderberg*, a.a. s. 27.
4. *Sten Lindroth*, Gruvbrytning och kopparhantering vid Stora Kopparberget intill 1800-talets början I. Gruvan och gruvbrytningen (1965) s. 28—33.
5. Ibid. s. 34.
6. *Bertil Boëthius*, Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott (1965) s. 144—149.
7. *Tom Söderberg*, a.a. s. 30—31.
8. Gustav I:s registratur 17. Stockholm 1896 s. 258—259.
9. Gustav I:s registratur 23. Stockholm 1905 s. 262—263.
10. Gustav I:s registratur 24. Stockholm 1906 s. 150.
11. Gustav I:s registratur 26. Stockholm 1911 s. 480—481.
12. Gustav I:s registratur 28. Stockholm 1914, s. 407.
13. RA, RReg 1562 pag. 156.
14. *Sten Lindroth*, a.a. s. 41—46.
15. KA, Dalarnas handlingar 1590: 10 B. Borns hyttegård och Kopparbergslagen med gruvan.
16. KA, Bergsbruk 10—13. Stora Kopparberget och kronans koppar 1595—1617. Mantalet. Ämbetsfolket 1600.
17. KA, Älvsborgs lösen 1613, Andra, tredje, fjärde, femte och sjätte terminerna för Dalarna.
18. Arbetsstyrkans storlek framgår ur KA, Älvsborgs lösen 1613. Dalarna 4. 5:e terminen pag. 2 v.
19. *Richard Gothe*, Om namnskicket bland svenskt och finskt arbetsfolk vid Sala gruva under 1500-talet (1940) s. 5.
20. Ibid. s. 10.
21. *G. A. Granström*, a.a. s. 459.
22. Ibid. s. 282—314.
23. Ibid. s. 331—475.
24. *Richard Gothe*, a.a. s. 22—23.
25. Ibid. s. 9.
26. KA, Bergsbruk 75. Fogde Olof Gunnarssons räkenskap.
27. *Richard Gothe*, a.a. s. 21.
28. Ibid. s. 21.
29. *K. R. Melander*, Eräs suomalaisten v. 1653 alkuun panema kapinayritys Ruotsissa s. 39.
30. KA, Bergsbruk 20 A. Salberget 1533—1534.
31. KA, Bergsbruk 22. Salberget 1539: 2.
32. KA, Bergsbruk 1569. Register på tomtöre.
33. KA, Bergsbruk 53. Salberget 1571.
34. KA, Bergsbruk 76. Salberget 1586—87, 1589—90.
35. KA, Bergsbruk 75. Salberget 1583—85. Fogde Olof Gunnarssons räkenskap.
36. KA, Bergsbruk 77—78. Salberget 1602—1606, 1607—1609.
37. KA, Bergsbruk 78. Salberget 1607—1609.
38. Ibid.
39. *G. A. Granström*, a.a. s. 459—460, 475.
40. *Richard Gothe*, Från trolldomstro till kristendom (1943) s. 90—101.
41. Konung. M.tz til Sverige etc. Vår Allernädigste Drottning och Frökens General Privilegium så och åthskillige andre förordningar, Bergvärken angående. Stockholm 1643.

4. Stormaktstidens finska folkelement i moderlandet

Finska kyrkan och de territoriella Stockholmsförsamlingarna

1. *Robert Murray*, Finska församlingen i Stockholm (1954) s. 26—27.
2. *Ibid.* s. 28—29.
3. *Kari Tarkiainen*, Den finska boken och Stockholm. Mitt sa' finnen om Stockholm (1984) s. 66.
4. *Robert Murray*, a.a. s. 31—32.
5. *Volmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina s. 222.
6. *Robert Murray*, a.a. s. 35—36.
7. *Beatrice Moring*, Välstånd och armod bland finska inflyttare i Stockholm under 1600- och 1700-talet. Föredrag 1986 s. 1.
8. *Volmar Bergh*, a.a. s. 218—219.
9. *Ibid.* s. 219—220.
10. *Ibid.* s. 221.
11. *Robert Murray*, a.a. s. 42—45.
12. *Volmar Bergh*, a.a. s. 223, *Robert Murray*, a.a. s. 46.
13. *Robert Murray*, a.a. s. 46—49.
14. *Robert Murray*, a.a. s. 53—56; *Martin Olsson*, Nicodemus Tessin d.ä:s finska kyrka på Helgeandsholmen och dess konsthistoriska ställning. Rig 1926 samt Helgeandsholmen. 1000 år i Stockholms ström. Redaktör *Göran Dahlbäck*. Stockholmsmonografier 48 (1982) s. 387—390.
15. SSA, Finska församlingen L I a 1:1. Huvudräkning med verif. 1666—1674.
16. *Volmar Bergh*, a.a. s. 237.
17. *Robert Murray*, a.a. s. 72.
18. *Ibid.* s. 74—75.
19. SSA, Finska församlingen K III a 1:1 1677—1731. Kyrkorådets protokoll och handlingar den 19 oktober 1680.
20. *Robert Murray*, a.a. s. 78—85.
21. *Ibid.* s. 86—88.
22. *Ibid.* s. 88—93, 96.

Henrik Finne, en urgammal invandrare

Källor: *Henrik Grönroos*, Henrik Finne, yli-ikäinen ruotsinsuomalainen. Bibliophilos 1 (1977); *Mauno Jokipii*,

Kruunun hevossiittoloista Suomessa noin v. 1550—1700. Satakuntaa ja Satakuntalaisia III (1972).

Svenska flottans finska besättningar

1. *Axel Zettersten*, Svenska flottans historia åren 1522—1634 (1890) s. 70—84.
2. Om fartygsnamnen se *Mauno Jokipii*, Satakunnan laivanrakennuksesta ja maalaispurjehduksesta 1500—1600-luvuilla (1972) s. 6—10.
3. RA, M 1761. Adm. handlingar rörande flottan. Flottans styrka 1560—1679.
4. *Axel Zettersten*, a.a. s. 107.
5. *Ibid.* s. 114—115.
6. *Einar Wendt*, Amiralitetskollegiets historia I. 1634—1695 (1950) s. 76—77.
7. *Axel Zettersten*, a.a. s. 133.
8. *Axel Zettersten*, a.a. s. 134; KrA, Örlogsflottans räkenskaper 1634: 1, amiralitetsbok.
9. *Ibid.* s. 237.
10. *Ibid.* s. 176—178.
11. *Ibid.* s. 243—244.
12. KA, Handlingar angående flottan 7. Odat. 1535—1575.
13. KA, Handlingar angående flottan. Flottans styrka 1536—1611.
14. KA, Handlingar angående flottan 8. Flottan 1578—1629. Löningz Register opå Åbo skipzfolck theris Cläde pro Anno 1587.
15. *Ibid.* Efter thetta sättedt äre Lodiorne utgjorde aff Finland och Norrlanden på thett året 1583.
16. KA, Handlingar angående flottan. Flottans styrka 1536—1611.
17. KA, Handlingar angående flottan 8. Flottan 1578—1629. Mantals och Mönstrings Register på the Finske Styremän som KM haffver låtit kalla ifrån Finland och hitt till Stockholm . . . 1591.
18. KA, Handlingar angående flottan. Flottans styrka 1536—1611.
19. KA, Handlingar angående flottan 5. Flottans styrka 1611—1699.
20. KA, Handlingar angående flottan 5. Flottans styrka 1611—1699.
21. *Nils Erik Villstrand*, Båtsmanshållet som tillämpat system inom den svenska örlogsflottan 1623—1634. Licentiatavhandling i nordisk historia vid Åbo akademi (1984) s. 173—177.
22. RA, RReg 1629 jan.-juni: 261v—262. Avskrift i SKS, Gottlundiana 181, "Finnar i Södermanland".
23. *Nils-Erik Villstrand*, a.a. s. 247—249.

24. KA, Handlingar angående flottan 10. Skeppsgårdar och varv 1544—1627. Odat.
25. *Axel Zettersten*, a.a. s. 244—245.

Arbetsfolket på Södermalm

1. *Werner Pursche*, Timmermansämbetet i Stockholm före 1700 (1979) s. 338—339.
2. SSA, Ämbetskollegium. D Rullor över hantverkare och taxor. Vol. 1.
3. *Werner Pursche*, a.a. s. 102.
4. *Ibid.* s. 101.
5. *Ibid.* s. 103.
6. *Ibid.* s. 107—108.
7. SSA, Ämbetskollegium. D Rullor över hantverkare samt taxor 1636—1650.
8. *Birgitta Österlund*, Finländsk befolkning på Södermalm under 1600-talets senare hälft. Studier och handlingar rörande Stockholms historia III (1966) s. 326.
9. *Ibid.* s. 328.
10. SSA, Katarina församling C I: 1 den 8 januari 1656.
11. *Ibid.* den 31 maj 1656.
12. *Ibid.* den 4 oktober 1656.
13. SSA, Finska församlingens arkiv C 1.
14. *Ibid.*
15. *Ibid.*
16. FRA, Volmar Berghs samling 1.
17. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 329.
18. *Beatrice Moring*, Den gyllene staden — inflyttning till Stockholm från skärgårdshavet under 1600-talet och 1700-talets första hälft. Åländsk odling (1986) s. 69.
19. SSA, Finska församlingen K III a 1: 1. Kyrkorådets protokoll och handlingar 1677—1731. Protokoll den 8 augusti 1678.
20. *Ibid.* Protokoll den 19 oktober 1680.
21. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 333.
22. *Ibid.* s. 333.
23. *Volmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina s. 226—227.
24. *Ibid.* s. 227—229.
25. FRA, Volmar Berghs samling vol. 1.
26. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 334—335.
27. *Beatrice Moring*, Välstånd och armod bland finska inflyttare i Stockholm under 1600- och 1700-talet. Manuskript till symposiet om Sverigefinländsk historieskrivning i Mariehamn i augusti 1986, s. 13.
28. *Ibid.* s. 13 och *Volmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina s. 232.

29. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 335—336.

30. *Volmar Bergh*, a.a. s. 224—225.

31. *Mauno Jokipii*, Siirtolaisuutta Satakunnasta Ruotsiin 1600-luvulla. Kotiseutu 4—5 (1972) s. 148—153.

Kolingens anfader

1. *Ingvar Holm*, Engström, Albert Laurentius Johannes. Svenskt Biografiskt Lexikon 13 (1950) s. 713.
2. *Bertil Molde*, Finska inslag i svenskan. Mitt sa' finnen om Stockholm (1984) s. 93.
3. *Birgitta Österlund*, Finländsk befolkning på Södermalm under senare hälften av 1600-talet s. 337.
4. FRA, Läsfilm för Karkku kyrkoarkiv. Signum JK 988.
5. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 338.
6. SSA, Finska församlingens lysningsbok 1674, C 1.
7. SSA, Finska församlingens begravningsbok 1702, C 3, pag. 256.
8. *Ibid.* pag. 277.
9. SSA, Finska församlingens begravningsbok 1690, den 5 januari (C 2).

Kansliets finska referendarier — finnarnas "klagomur" i Stockholm

1. Se därom *Per Sondén*, Kungl. kansliets ämbets- och tjänstemän samt vaktbetjänte omkring 1620—1713. I:a. Förteckning i riksarkivets forskarexpedition.
2. Se därom *Anna-Brita Lövgren*, Handläggning och inflytande. Beredning, föredragning och kontrasignering under Karl XI:s envælde. Bibliotheca Historica Lundensis XLVI (1980) s. 55—69.
3. *Per Sondén*, a.a.
4. Henrik Tawast till Magnus Gabriel De la Gardie den 3. 11. 1652 och 6. 2. 1662. RA, De la Gardieska samlingen E 1577.
5. Henrik Tawast skrivelse till Per Brahe den 24. 10. 1657. RA, Skoklostersamlingen E 8153.
6. RA, Kanslikollegium F VI: 1. Kanslitjänstemäns eder och formulär därtill.
7. Henrik Tawastens skrivelser till Magnus Gabriel De la Gardie. RA, De la Gardieska samlingen E 1577.
8. Kungl. Maj:ts kanslis historia. Del I. Av Oscar Wieselgren, Nils Forssell, Arne Munthe, Arne Forssell och Ragnar Liljedahl. Uppsala 1935 s. 109—110.
9. RA, Kanslitjänstemäns koncept och mottagna skrivelser 28 a.
10. *Gustaf Elgenstierna*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor 8 (1934) s. 201.

Båts- och timmermännen i Blekinge sedan 1680

1. *Nils Erik Villstrand*, Från det avlägsna Finland till orter nära flottan. De finska båtsmanskompaniernas flyttning på 1680-talet. Kustbygd och centralmakt 1560—1721. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 546 (1987) s. 387—397.
2. *Ibid.* s. 400—403.
3. *Ibid.* s. 403—407.
4. *Ibid.* s. 408—417.
5. Register till generalmönsterrulla 1692. RA, Handlingar rörande flottans personal. Rullor och dylikt. 15- och 1600-talet. Sign. M 1784.
6. *Heikki Rantatupa*, Timmermännen från Pedersöre och Kronoby på Karlskrona skeppsvarv. *Studia Historica Jvaskyläensia* 30(1984) s. 265—267.
7. RA, Adm. handlingar rör. flottan. Hantverkare och timmermänsstater 1621—1814. Sign. M 1734.
8. *Heikki Rantatupa*, a.a. s. 375—377.
9. *Ibid.* s. 381.
10. *Ibid.* s. 383.

”Gubben Rosenbom” — en omstridd österbottning

1. *Olle Cederlöf*, ”Gubben Rosenbom”. En kultur- och dräkthistorisk undersökning. Aktuellt från Föreningen Marinmusei vänner i Karlskrona (1968) s. 7—16.
2. *Gösta Berg*, ”Gubben Rosenbom” och de antropomorfa fattigbössorna. *Fornvännen* 4 (1969) s. 256—271.

Övrig litteratur om fattigubbar:

Markus Leppo, Vaivaisukot. Finnish Pauper-Sculptures (1967); *Markus Leppo*, Finlands Wooden Men-at-Alms (1979); *C. B. Liewendahl*, Grisslehamns fattigbössor vid postleden över Ålands hav. Poststryttaren. Postmusei årsbok 1968; *Yngvar Heikel*, Kyrkornas fattigubbar i det svenska Österbotten. Särtryck ur Svenska Litteratursällskapet Folkloristiska och etnologiska studier IV (1929).

Finlands höga visa — framförd i Uppsala 1678

Källor: *Bernt Olsson*, Lillienstedt, Johan. *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Band 23 (1980—81); *Axel Gabriel Sjöström*, Till Finlands ära. Grekiskt skaldestycke af Johannes Paulinus (1844); *Arvid Hultin*, Den svenska vitterheten under stormaktstiden 1640—1720. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 65 (1904); *Eino E. Suolahti*, Ruotsin ajan oppihistoriaa. Suomen kir-

jallisuus II (1963); *V. A. Koskenniemi*, Eräs Suomen barokkiajan loistava edustaja. Kertomus Suomen Akatemian toiminnasta 1954 (1955).

Elias Brenner, miniatyrmålaren

Källor: *Elie Aspelin*, Elias Brenner, en forskare och konstnär från Karlarnas tid (1896); Valikoima suomalaisia sananlaskuja, ruotsiksi kääntänyt Elias Brenner. Julkaisu *August Hjelt* (1888); *Juhani Rinne*, Brenner, Elias. Kansallinen Elämäkerrasto I (1927); *Lars Pettersson*, Eräitä suurvalta-aikaisen taiteemme ilmiöitä. Valvoja 1961.

Sven Leijonmarck och ”Alla fyra ständernas i Finland tal”

Källor: ”Alla Fyra Ständernas uti Finland Tahl”. UUB, Nordiska samlingen 893. Handlingar till Sveriges politiska historia 1710—1716; *Stig Jägerskiöld*, Leijonmarck, Sven. *Svenskt Biografiskt Lexikon* 22 (1977—1979) s. 498—503 med anförd litteratur; *Walter Ahlström*, ”Alla fyra ständernas i Finland tal”. Festskrift tillägnad Gottfrid Carlsson (1952) s. 255—267; *Heikki Ylikangas*, Suomalaisen Sven Leijonmarckin osuus vuoden 1734 lain naimiskaaren laadinnassa. *Historiallisia Tutkimuksia* 71 (1967) s. 20—24; *Carl Lennart Lundquist*, Council, King and Estates in Sweden 1713—1714. *Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions L* (1975) s. 189—195; *Kari Tarkiainen*, De Finckeska kopieböckerna — ett unikt avskriftsarkiv. *Historisk Tidskrift för Finland* 1980 s. 40.

Äldre finska lånord i svenskan

Källor: *Bertil Molde*, Finska inslag i svenskan. Mitt sa' finnen om Stockholm (1984); *Torgny Lindgren*, ”Till Finska Allmogens mera trygghet”. En studie kring finska språket på rikets ständers sedlar.

5. Svedjefinnarnas bosättningsperiod i mellan-svenska skogar

Svedjefinnen — en odlingspecialist

1. Jfr Kaski. Näyttely Kuopion museossa 26. 6. — 28. 9. 1986. Utställningskatalog s. 4, *Ilmar Talve*,

- Skogsfinnarna och Finlands folkkultur. Värmlandsfinnar. Om finnskogens historia och kultur (1986) s. 65—68.
2. *Janken Myrdal*, Medeltidens åkerbruk. Agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520. Nordiska museets handlingar 105 (1985) s. 54—57.
 3. *Arvo M. Soininen*, Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia 96 (1975) s. 54—72.
 4. *Kauko Pirinen*, Savon historia II: 1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534—1617 (1982) s. 351—362, 367—375.
 5. *Veijo Saloheimo*, Savolaxarnas rörlighet och expansion på 1500- och 1600-talen. Värmlandsfinnar (1986) s. 9—10.
 6. *Pentti Renvall*, Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita (1962) s. 15—16.
 7. *Kauko Pirinen*, a.a. s. 68—103.
 8. *Kauko Pirinen*, a.a. s. 265—291.
 9. *Veijo Saloheimo*, a.a. s. 8.
 10. *Kauko Pirinen*, a.a. s. 736.
 11. Kopia i Richard Brobergs samling, Torsby bibliotek.

Hertig Karl och savolaxarna

1. *Gustaf Oskar Fredrik Westling*, Hertig Karls furstendöme under åren 1568—1592 (1883) s. 5—8.
2. Ibid. s. 31, 40 samt *Lennart Hedberg*, Hertig Karl som "företagarfurste". Manuskript till ett inledande kapitel i kommande avhandling.
3. *Valter Elgeskog*, Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skiftet. En agrarhistorisk studie (1945) s. 23—42.
4. *Eva Österberg*, Kolonisation och kriser. Bebyggelse, skattelängder, odling och agrarstruktur i västra Värmland ca 1300—1600. Bibliotheca Historica Lundensis 43 (1977) s. 142.
5. RA, Hertig Karls registratur 1579—1580 fol. 39.
6. RA, Hertig Karls originalbrev 1570—1599 och RA, Hertig Karls registratur 1581 fol. 54. Jfr *Eva Österberg*, a.a. s. 139.
- 6b. RA, Hertig Karls registratur 1582—1584 fol. 74.
7. Se bl.a. *G.O.F. Westling*, a.a. s. 52.
- 7b. Se Karls brev den 26. 7. 1586 till kamrer Nils Nilsson. KA, Södermanlands handlingar 1586: 10 och 1586: 6.
8. *Jan Brunius* har velat datera rannsakingarna till omkring 1594, då Erik Jöransson fick i uppdrag att samla uppgifter om nybyggarna. Om så vore är det dock anmärkningsvärt, att kolonisationen 1586—1594 lämnats utanför. Skulle rannsakingens protokollen ändå vara från omkring 1594 måste de betecknas som tämligen opålitliga, då nästan 15 år hunnit gå från de första skildrade nedsättningarna. Jfr *Jan Brunius*, Bondebygd i förändring. Bebyggelse och befolkning i västra Närke ca 1300—1600. Bibliotheca Historica Lundensis 45 (1980) s. 116.
9. KA, Södermanlands handlingar 1580: 18.
10. Ibid. fol. 23 ff.
11. *Sven Ljung*, Erik Jöransson Tegel (1939) s. 21.
12. RA, Hertig Karls registratur 1593 I jan-dec fol. 222v—223.
13. RA, Hertig Karls registratur 1594 fol. 71.
14. KA, Hertig Karls räntekammare. Strödda handlingar 1580—1600. Fasc. 94.
15. *Christer Öhman*, Nyköping och hertigdömet 1568—1622. Studia Historica Upsaliensia 46 (1973) s. 92, 111 och flerstädes.
16. KA, Hertig Karls räntekammare. Strödda handlingar B. Uppbörd och räkenskaper.
- 16b. KA, Sandbergiska samlingen FF 601—607.
17. Hertig Karl till kamrer Nils Nilsson den 10 oktober 1579. RA, K 356.
18. KA, Varuhus och handling. Nyköping 1570—1581. Erik Nilssons räkenskap 1578.
19. KA, Varuhus och handling. Nyköping 1582—1585. Anders Brömses räkenskap 1582.
20. Ibid.
21. RA, Hertig Karls registratur 1587—1588 fol. 50v—51.
22. *Petrus Nordmann*, Finnarna i mellersta Skandinavien (1888) s. 10.
23. *Richard Broberg*, Invandringen från Finland till mellersta Skandinavien före 1700. Finska språket i Sverige (1980) s. 19.
24. *Jan Brunius*, a.a. s. 160.
25. *G. O. F. Westling*, a.a. s. 52.
26. *Eva Österberg*, a.a. s. 138—142.
27. *Christer Öhman*, a.a. s. 123.
28. KA, Hertig Karls räntekammare. Strödda handlingar B. Uppbörd och räkenskaper. Utgiften.
29. KA, Lokala tullräkenskaper 451. Nyköping 1557—1592 fol. 11v—12, 20v, 24v, 16v, 18v samt KA, Varuhus och handling. Nyköping 1570—1581. Erik Nilssons räkenskap 1581 samt Nyköping 1582—1585 Anders Brömses räkenskap 1582.

30. KA, Hertig Karls rättekammare. Löningsregister. Eskilstuna 1583.
31. RA, RReg 1580 fol. 100v.
32. Claes Åkesson och Claes Fleming till Johan III den 6 respektive 17 augusti 1580. RA, Ingående diariér 5—6. Jfr *Jan Brunius*, a.a. s. 157 not 8.
33. RA, RReg 1580 fol. 150—151.
34. *Kauko Pirinen*, a.a. s. 685—686.
35. RA, Hertig Karls registratur 1579—1580 fol. 96v.
36. *Adolf Iwar Arwidsson*, Handlingar till upplysning af Finlands häfder VI (1853) s. 344—345.
37. RA, Hertig Karls registratur 1582—1584 fol. 41—42.
38. *Werner Tawaststjerna*, Pohjoismaiden viisikolmatavuotinen sota 1. Historiallisia Tutkimuksia 1 (1918—1920) s. 477.
39. RA, Hertig Karls registratur 1582—1584 fol. 6v—7.
40. KA, Södermanlands handlingar 1582: 21. Kopie register som lende till Oluff Jönssons rekenskap pro anno 1582 pag. 119v.
41. *Richard Broberg*, Suomalainen muuttoliike Ruotsin keskiosiin keskialjalta 1600-luvun loppuun. Suomen kieli Ruotsissa (1980) s. 12 not 12.
42. Gustav I den 29. 3. 1543. Gustaf I:s registratur XV. 1543 s. 207.
43. Gustav I den 8. 12. 1549. Gustaf I:s registratur 22. 1549 s. 355.
44. *Richard Broberg*, Invandringar från Finland (1980) s. 20.
45. Citerat av *Petrus Nordmann*, a.a. s. 5—6.
46. *Veijo A. Saloheimo*, Rautalammin historia (1959) s. 83.
47. KA, Södermanlands handlingar 1580: 18.
48. Ibid. fol. 351—352.
49. Ibid. fol. 353.
50. Ibid. fol. 347.
51. Ibid. fol. 43, 48.
52. Ibid. fol. 432.
53. *Jan Brunius* (1980) s. 158.
54. Ibid. s. 159.
55. KA, Södermanlands handlingar 1580: 18 fol. 474.
56. Ibid. fol. 90.
57. Den tidigaste finninvandringen på Tiveden. Manuskript i Richard Brobergs samling XIV Götaland B Tiveden, Torsby bibliotek.

Finnarna i södra Norrland — en avbruten kolonisationsrörelse

1. Anteckningar i FRA, Richard Gothes samling, vol. 4.
2. RA, RReg 1601 december, 1602 januari.
3. FRA, 310. Rannsaktions Register udi Säxmäki Häradet.
4. *Ingvar Jonsson*, Finsk kolonisation och bebyggelseexpansion i Norrland. Migrationen mellan Sverige och Finland. Nordisk utredningsserie 14 (1970) s. 118.
5. Inte i riksregistraturet, utan i Gynthers ”Norrlandica”, manuskript i KB, Stockholm. Citerat enligt FRA, Richard Gothes samling 2: I.
6. Citerat enligt avskrift i FRA, Richard Gothes samling 2: I.
7. RA, Enskildas ansökningar 23. Jfr FRA, Richard Gothes samling 4.
8. FRA, Richard Gothes samling 3: II.
9. FRA, Richard Gothes samling 3: II.
10. *Kjell Lööw*, Svedjefinnen — om 1600-talets finska invandring i Gävleborgs län. Rapport 1985: 1 s. 17.
11. Ibid. s. 24.
12. *Johan E. Waaranen*, Samling af urkunder rörande Finlands historia III (1866) s. 136—138.
13. *Mauno Jokipii*, Vanhan Ruoveden historia I (1959) s. 220.
14. FRA, Richard Gothes samling 3: II.
15. *Ingvar Jonsson*, Finsk kolonisation och bebyggelseexpansion i Norrland. Migration mellan Sverige och Finland. Nordisk utredningsserie 14 (1970) s. 120.
16. *Ingvar Jonsson*, a.a. s. 124.
17. Ibid. s. 125.
18. *Kjell Lööw*, a.a. s. 29.
19. *Ingvar Jonsson*, a.a. s. 129.
20. Ibid. s. 130.
21. *Kjell Lööw*, a.a. s. 43—44.
22. Ibid. s. 46—47.
23. *Richard Gothe*, Om finnarna i nordvästra Hälsingland. Hälsingerunor. En hembygdsbok (1948).
24. Ibid. s. 89—90.
25. Ibid. s. 92—93.
26. Förvaras i Lantmäteriverkets arkiv, Gävle.
27. *Richard Gothe*, Hassela-finnarna (1942) s. 53—54.
28. Ibid. s. 103—111.
29. Ibid. s. 111.
30. Ibid. s. 111—120.
31. RA, Enskildas suppliker 23.

32. *Richard Gothe*, Medelpads finnmarker (1945) s. 88—92.
33. *Ibid.* s. 123—124.
34. *Richard Gothe*, Finnkolonisationen inom Ångermanland, Södra Lappmarken och Jämtland (1948) s. 36—46.
35. *Ibid.* s. 46—58.
36. *Ibid.* s. 58—64.
37. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 18.
38. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 17.
39. *Ibid.*
40. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 18.
41. *Ibid.*
42. *Ibid.*
43. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 17.
44. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 18.
45. *Ibid.*
46. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 17.
47. *Ibid.*
48. *Ibid.*
49. *Ibid.*
50. *Ibid.*
51. *Ibid.*
52. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 18.
53. RA, Strödda domböcker och rättegångshandlingar 17.
54. *Ibid.*
55. *Ibid.*

Andreas Georgii Hazelius, en skogsfinneättling på prästbanan

Källa: *Richard Gothe*, Hasselafinnarna (1942) s. 57—58, s. 108—109, s. 152—165.

Orsafinnarnas anfäder

1. *Richard Gothe*, Orsafinnarna. Orsa. En sockenbeskrivning I (1950).
2. RA, Plakatsamlingen.
- 2b. RA, Svea hovrätts arkiv. Renoverade domböcker. Örebro och Södermanlands län 5 pag. 403v.

3. RA, Svea hovrätts arkiv. Renoverade domböcker. Kopparbergs läns dombok 2. 1636—1640 fol. 529—530v.
4. FRA, Suomen asutuksen yleisluettelo. Rautalampi 1550—1639 s. 91.
5. *Ibid.* s. 57.
6. *Ibid.* s. 65.
7. *Ibid.* s. 85.
8. *Ibid.* s. 48.
9. *Ibid.* s. 120.
10. *Ibid.* s. 105.
11. KA, Lands- och verifikationsbok för Kopparbergs län 1636. Kvarntullslängd fol. 415.
12. *Richard Gothe*, a.a. s. 496.
13. KA, Kopparbergs läns verifikationsbok 1663 fol. 871. Se också *Bror Lindén*, 1663—64 års inventering av fäboddar och nybyggen, hyttor, hamrar, sågar, kvarnar, fiskerier m.m. inom Kopparbergs län enligt i 1663 års jordebok intagna originalförteckningen. Med kommentar och register utgiven av . . . Skrifter utgivna genom Ortnamnsarkivet i Uppsala. Ser. C. Nr 1 (1974) s. XXII.
14. *Richard Gothe*, a.a. s. 507—515.
15. ATA, Segerstedtska samlingen. Finnbefolkningen I. Text 1. sid. 70—71.

Dalarnas och Västmanlands finnbebyggelse

1. FRA, Richard Gøthes samling 3: II.
2. Richard Brobergs samling X. Västmanland. Torsby bibliotek.
3. RA, R 5463.
4. RA, Acta miscellanea. C-L. Finnar i Sverige.
5. Avskrift i KA, Sandbergiska samlingen XX fol. 1121.
6. Richard Brobergs samling. X Västmanland. Torsby bibliotek.
7. ATA, Segerstedtska samlingen. Finnbefolkning I. Text 1 s. 129. Uppgiftslämnaren 1887 heter Lars Nilsson.
8. *Ibid.* s. 71.
9. *Bror Lindén*, a.a. s. XXII.
10. KA, Jordebok för Kopparbergs län 1663.
11. *Richard Gothe*, Från trolldomstro till kristendom (1943) s. 102.
12. *Ibid.* s. 102—103.
13. *Ibid.* s. 103—105.
14. Om honom se *Gunnar Ekström*, Västerås stifts herdaminne II: 1. 1600-talet (1971) s. 715.
15. *Ibid.* s. 818.

16. Mikrofilm MN 1140. Ljusnarsberg. Vigda 1635—1655.
17. Mikrofilm MN 1140. Ljusnarsberg. Vigda 1635—1655.
18. *Richard Gothe*, a.a. s 107—109.
19. *Ibid.* s. 101.
20. *Ibid.* s. 101.
21. *Sven Lönborg*, Finnmarkerna i mellersta Skandinavien. Ymer 1902 (1903) s. 468.
22. RA, Originalförordningar vol. 1.
23. *Sven Lönborg*, a.a. s. 469—470.
24. RA, R 5462. Allmogens besvär Västerbergslagen 1641.
25. RA, Acta miscellanea. C-L. Finnar i Sverige.
26. *Ibid.*
27. ATA, Segerstedtska samlingen. Finnbefolkningen I. Text 1. sid. 169—171.
28. ATA, Segerstedtska samlingen. Vol. I. Text och kartor sid. 74—76.

Finnskogen i Värmland tar form

1. Se sid. 154 i denna framställning.
2. FRA, Richard Gothes samling 3: II s. 91.
3. *Erik Falk*, Finnarna i Värmland intill 1600-talets slut. En bok om Värmland III (1921) s. 239.
- 3b. *Ibid.* s. 101.
4. *Ibid.* s. 240.
5. FRA, Richard Gothes samling 3: II.
6. RA, Allmogens besvär. Värmlands län 3. R 5485.
7. Richard Brobergs samling XII. Värmland B. Domböcker. 1. Göta hovrätt 1602—1666. Torsby bibliotek.
8. FRA, Richard Gothes samling 3: II.
9. Richard Brobergs samling III. Rättslig ställning. Förhållande till svenskbygden. Torsby bibliotek.
10. Se sid. 178 i denna framställning.
11. FRA, Richard Gothes samling 3: II.
12. *Ibid.*
13. *Ibid.*
14. *Erik Falk*, a.a. s. 249—252.
15. Richard Brobergs samling XII. 4. Torsby bibliotek.
16. *Alexander Rydberg*, Finnarna i Värmland. Historisk Tidskrift 1929 s. 418—419.
17. *Erik Falk*, a.a. s. 254—255.
18. Richard Brobergs manuskript "Värmlandsfinnarnas fälttåg mot Norge vintern 1659" i Torsby bibliotek, Richard Brobergs samling IV.
19. *Johan Hammarin*, Carlstads stifts herdaminne III (1848) s. 92.

20. Diarium Gylleniamum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622—1667. Utgifven af Finska Statsarkivet genom Reinh. Hausen (1882) s. 279.
21. Torsby bibliotek, Richard Brobergs samling I.
22. RA, Acta ecclesiastica 16.
23. Avskrift av kyrkböckerna på Torsby bibliotek, Richard Brobergs samling XII. Värmland C. Kyrkböcker.
24. Arvid Ernviks otryckta uppsats. Ms ULMA 19804. Citerat i Richard Brobergs samling XII. Värmland. Manuskript.
25. Avskrift i Richard Brobergs samling XII. Värmland. Kyrkböcker.
26. *Richard Broberg*, Finsk invandring till mellersta Sverige. En översikt från medeltiden till 1600-talets slut. Svenska landsmål och svenskt folkliv B 68. Tidskrift utgiven av Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (1988) s. 116—126.

De finska häxorna

1. *Richard Gothe*, Från trolldomstro till kristendom. Studier rörande det kulturella tillståndet bland skogsfinnarna i Sverige under 16—1700-talen (1943) s. 8—10.
2. Se om dessa processer *Bengt Ankarloo*, Trolldomsprocesserna i Sverige. Rättshistoriskt Bibliotek 17 (1971).
3. Se därom *Antero Heikkinen*, Paholaisen liittolaiset. Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla. Historiallisia Tutkimuksia 78 (1969).
4. *Petrus Nordmann*, Finnarne i mellersta Skandinavien, s. 111.
5. RA, Svea hovrätts arkiv. Kopparbergs läns dombok 1. Ting den 29. 3. 1615 i Kopparberget pag. 578.
6. *Petrus Nordmann*, a.a., s. 111.
7. *Richard Gothe*, a.a. s. 20.
8. *Ibid.* s. 21.
9. *Ibid.* s. 24.
10. *Ibid.* s. 27—28.
11. *Ibid.* s. 30.
12. *Ibid.* s. 31.
13. *Ibid.* s. 33.
14. *Ibid.* s. 34.
15. *Ibid.* s. 34—36.
16. *Ibid.* s. 38—39, 44.
17. *Ibid.* s. 43.
18. *Ibid.* s. 45.
19. *Ibid.* s. 47—48.

20. Ibid. s. 53.
21. Ibid. s. 57—60.
22. RA, Svea hovrätt. Kopparbergs läns domböcker 9. Brunsbäckes ting 1669. Utdrag ur domboken har publicerats av *Väinö Salminen* i Suomen kansan vanhat runot VII. 5 (1933) s. 57—59.
23. *Richard Gothe*, a.a. s. 61—64.
24. Ibid. s. 69—73.
25. *Ilmar Arens*, Finnar och lappar i svensk trolldomstro på 1600- och 1700-talen enligt protokoll i Göta hovrätts arkiv 1669—1776. Historiallinen Arkisto 64 (1969) s. 156—157.
26. Ibid. s. 158—159.
27. Ibid. s. 160.
28. *Per Anders Fogelström*, Häxorna i Katarina. Historia kring Stockholm (1966) s. 87—115, se också källhänvisningarna s. 153—154.

Svedjefinnarnas avfärd till Delaware

1. Svenska riksrådets protokoll 8 (1898) s. 165.
2. RA, RReg 1640 den 20 juli, fol. 707. — Se även *Amandus Johnson*, The Swedish settlements on the Delaware 1638—1664. I (1911) s. 149.
3. RA, RReg 1640 den 30 juli.
4. RA, RReg 1641 den 8 februari.
5. *Amandus Johnson*, a.a. s. 150—151.
6. RA, Handel och sjöfart 196. "Lengde der persohnen So mitt der Flöyt Charitas von hier den 3 May Ao 1641 auff Gottenburg... gefahren werden".
7. *S. Ilmonen*, Delawaren suomalaiset (1938) s. 36.
8. *Olov Olovsson*, Finska släktnamn i mellersta Sverige och Norge (1979) s. 8, 11, 28.
9. *Veijo Saloheimo*, Rautalampilaiset uudisraivaajina Ruotsissa ja Amerikassa. Föredrag i Rautalampi den 29. 3. 1988 s. 3.
10. RA, Prästeståndets arkiv R 1100.
11. *Amandus Johnson*, a.a. s. 152.
12. *Olov Olovsson*, a.a. s. 82.
13. Ibid. s. 21.
14. Ibid. s. 80.
15. Rulle der Völcker So in New Schweden den 1 Marty Ao 1648 Noch In Leben Sein gewesen. RA, Handel och sjöfart 196.
16. RA, Handel och sjöfart 194.
17. Svenska riksrådets protokoll 13 (1912) sid. 128.
18. RA, Handel och sjöfart 196. Rulla som medh H. Commendanten Hans Amundson ähre affärdighe

- till Nye Sverige så vel Mann som QuinnPersoner, den 3 juli 1649.
19. RA, Handel och sjöfart 194.
20. *S. Ilmonen*, a.a. s. 49.
21. Ibid. s. 50.
22. KA, Närke-Värmlands verifikationer 1655 fol. 976.
23. RA, E 1584.
24. RA, Hollandica 1012.
25. *Richard Gothe*, Medelpads finnmärken (1945) s. 126—130.
26. RA, R 1100.
27. Se sid. 187 i detta arbete.
28. RA, R 1100.
29. RA, R 1100.
30. Jag har kunnat studera detta material i en kopia ägd av författarinnan Hilka Alm, för vilket jag vill uttrycka mitt varmaste tack.
31. Racoon Creeks kyrkobok pag. 8.
32. Ibid. s. 6.
33. De bägge kyrkoböckerna, opaginerade sidor.
34. *Stellan Dahlgren and Hans Norman*, The Rise and Fall of New Sweden. Governor Johan Risinghs Journal 1654—1655 in its historical context (1988) s. 123.

Prosten Schaefer och skogsfinnarna i Gävleborgs län

1. RA, RReg. 1682 den 7 december.
2. *Kjell Lööw*, Svedjefinnar — om 1600-talets finska invandring i Gävleborgs län s. 68—69 och *Richard Gothe*, Från trollsdomstro till kristendom s. 113—114. Se också *Petrus Nordmann*, a.a. s. 127—129.
3. RA, Acta miscellanea. C—F. Finnarne i Sverige.
4. KB, M 132.
5. *Kjell Lööw*, a.a. s. 71.
6. Ibid. s. 71—75.
7. RA, Acta miscellanea. C—F. Finnarne i Sverige.
8. Ibid.
9. *Petrus Nordmann*, a.a. s. 157—158.
10. RA, Acta miscellanea. C—F. Finnarne i Sverige.
11. Ibid.

Den skogsfinska kulturen efter bosättningsepoken

1. *Petrus Nordmann*, a.a. s. 75.
2. *Albert Hämäläinen*, Bostads- och byggnadsskick hos skogsfinnarna i Mellanskandinavien. Nordiska Museets handlingar 23 (1945) s. 38—42.

3. Ibid. s. 42—50.
4. Ibid. s. 109—118.
5. Ibid. s. 119—134.
6. *Kustaa Vilkuna*, Varpå beror den finske svedjebondens kolonisationsförmåga? Värmland förr och nu (1953) s. 18.
7. *Ilmar Talve*, Drag ur finnbygdens näringsliv. Värmland förr och nu (1953) s. 42.
8. Ibid. s. 54—56.
9. Ibid. s. 53.
10. *Ragnar Jirtow*, Värmländska åkerbruksredskap 1790—1890. Värmland förr och nu 46—47 (1950) s. 77—78.
11. *Sigurd Erixon*, Atlas över svensk folkkultur I. Materiell och social kultur (1957) s. 10.
12. *Nils Keyland*, Folkliv i Värmlands finnmarker. Nordiska Museets handlingar 46 (1954) s. 56—60.
13. *Petrus Nordmann*, a.a. s. 102—103.
14. *Väinö Salminen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 198 (1934) s. 6—7.
15. *Sven Lönborg*, Finnmarkerna i mellersta Skandinavien. Ymer 1902 (1903) s. 485—486.
16. *Ilmar Talve*, Skogsfinnarna och Finlands folkkultur. Värmlandsfinnar (1986) s. 65—80.

Finska ortnamn i Mellansverige

Kapitlet bygger på *Gunnar Pellijeff*, Suomalaisia paikannimiä Keski-Ruotsissa. Virittäjä 4/1985. Eripainos.

Skogsfinnarnas första skildrare från Hülphers till Rühls

1. *Erkki Itkonen*, Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiantutkimuksen alalta. Tietolipas 20 (1961) s. 134—141.
2. *Abraham Abrahamsson Hülphers*, Dagbok öfver en resa igenom de, under Stora Kopparbergs höfdingedöme, lydande lähn och Dalarne år 1757. (1762) s. 163.
3. Ibid. s. 181.
4. Ibid. s. 305—306.
5. Ibid. s. 308.
6. Ibid. 309—310.
7. Ibid. s. 310—311.
8. Ibid. 311.
9. *Abraham Abrahamsson Hülphers*, Samlingar til en

- Beskrifning öfver Norrland och Gefleborgs län. Första afdelningen om Gestrkland. (1793) s. 188.
10. Ibid. s. 155—156.
 11. *Abraham Abrahamsson Hülphers*, Samlingar til een Beskrifning öfver Norrland. Första samlingen om Medelpad (1771) s. 64.
 12. *Erik Fernow*, Beskrifning öfver Wärmeland, afdeld i Sex Tidevarf. . . jämte en kort Inledning, om Landets läge, namn, vattudrag, bergsträckningar, skogar, med mera (1773) s. 525—529.
 13. Ibid. s. 529.
 14. *Olof Linderholm*, De Fennonibus Vermelandiae (1788) s. 8.
 15. *Olaus Linderholm & Emanuel Ullgren*, De Fennonibus Vermelandiae (1790) s. 17—23.
 16. Ibid. s. 23—27.
 17. Ibid. s. 23—31.
 18. ATA, Segerstedtska samlingen. Vol. 1. Text och kartor s. 68—74.
 19. Torsby bibliotek, Richard Brobergs samling XII. Värmland. D. Manuskript.
 20. SKS, Gottlundiana 101.
 21. *Gunnar Palander*, Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana (1901) s. 215—216.
 22. Ibid. s. 216.
 23. *Arvid Hultin*, Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden s. 165—166.
 24. Åbo Tidningar 1793 nr 5, 6, 7, 8, 10, 13, 14, 32, 49, 52. Åbo 1793.
 25. HUB, Henrik Gabriel Porthans samling.
 26. *Friedr. Rühls*, Finland och dess Invånare. Andra och tredje delen. (1813) s. 139—140.
 27. *C. A. Gottlund*, Dabgok öfver dess Resor på Finnskogarna år 1818 (1984) s. 4—5.

6. "Den finska nationen" i Sverige under 1700-talet

Flyktingarna under det stora nordiska kriget

1. *Johanna Aminoff-Winberg*, Flykten från Finland under Stora ofreden. Kustbygd och centralmakt 1560—1721. Studier i centrum-periferi under svensk stormaktstid. Redigerad av Nils Erik Villstrand. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 546 (1987) s. 334—335; *Johanna*

Aminoff-Winberg, Finska flyktingar i Sverige under åren 1710—1721. Licentiatarbete vid historiska institutionen, Åbo Akademi (1990).

2. *Johanna Aminoff-Winberg*, Flykten från Finland s. 336—338.
3. *Ibid.* s. 338—340.
4. *Ibid.* s. 343—345.
5. *Karin Snellman*, Svensk flyktingpolitik under stora nordiska kriget åren 1700—1712. Karolinska förbundets årsbok 1970 (1970) s. 103.
6. *Ibid.* s. 115—132.
7. *Karin Snellman*, Svensk flyktingpolitik under stora nordiska kriget åren 1712—1722. Karolinska förbundets årsbok 1971 (1971) s. 77—90.
8. *Ibid.* s. 95—110.
9. *Alf Brenner*, Förteckning över flyktingar i Sverige från Finland och Östersjöprovinserna åren 1712—1714. Genealogiska samfundets i Finland årsskrift XXVIII (1944) s. 71—130.
10. RA, ÅK 449 vol. 1. Deputerade för flyktingmedlens utdelande 1712. Bilaga 4.
11. *P. Nordmann*, Ett bidrag till Stora ofredens historia. Förhandlingar och uppsatser 2. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland II (1886) s. 128.
12. RA, ÅK 449 vol. 1.
13. HLA, Domkapitlet i Härnösand. Manualhandlingar 1705—1720. E III: 5.
14. *Ibid.* pag. 92.
15. *Ibid.* pag. 93.
16. *Ibid.* pag. 95.
17. *Ibid.* pag. 103.
18. *Ibid.* pag. 95—97.
19. *Ibid.* pag. 346.
20. *P. Nordmann*, Ett bidrag till Stora ofredens historia s. 134—149.
21. RA, Deputerade för flyktingmedlens utdelande 1712. ÅK 449 vol. 2.
- 21b. *Karl K:son Leijonhufvud*, Kring finska församlingen i Strängnäs och finska flyktingar i Strängnäs stift i början av 1700-talet. Historisk Tidskrift för Finland 1923 s. 110—122.
22. *Leo Nyholm*, Utdrag ur Katarina församlings i Stockholm räkenskaper 1710—1721. Genealogiska samfundets i Finland årsskrift 41 (1979) s. 229—268.
23. *Voitto Ahonen*, Uusia pakolaisluetteloa isonvihan ajoilta. Genos 1 (1988) s. 5—17.
24. *Ernest Gestrinus*, Nödlidande Flyktingars Klagan öfver sitt långsamma kårss och elände. Stockholm

1718 vers 6. — Om Gestrinus se närmare *A. Hultin*, "E. G." Svenska Litteratursällskapets förhandlingar och uppsatser 13 (1899) s. 497—498.

Daniel Juslenius, fennofilen i landsflykt

1. *Matti Klinge*, Om begreppen Sverige och Finland. Kring Finlands historia. Kursrapport från nordisk universitetskurs i finsk historia 1978. Jyväskylä yliopiston historian laitoksen Suomalaisen historian julkaisuja 7 (1980) s. 19—20.
- Kapitlet baserar sig i övrigt på *Antti J. Pietilä*, Daniel Juslenius. Hänen elämänsä ja vaikutuksensa I. Yliopistolinen väitöskirja (1907), II 1910.

Jacob Frese, vemodets och hemlängtans poet

Källor: *Jan Christer Swahn*, Jacob Frese. Från en finlandssvensk 1700-talsförfattares liv och dikt (1971); *Densamme*, Frese, Jacob. Svenskt Biografiskt Lexikon 16 (1964—1966) s. 493—495; *Arvid Hultin*, Valda skrifter af Jakob Frese med en teckning af hans lefnad och skaldskap. Finlands svenska vitterhet 3. Skrifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 52 (1902); *Kari Tarkiainen*, Se vanha vainooja. Käsitykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen. Historiallisia Tutkimuksia 132 (1986).

Tillkomsten av en "nationell" finsk kyrka i Stockholm

1. *Robert Murray*, Finska församlingen i Stockholm (1954) s. 100.
2. *Lars Preinitz*, Befolkningsförlusten under pesten i Stockholm 1710—1711. Karolinska förbundets årsbok 1985 (1986) s. 20—61.
3. *Robert Murray*, a.a. s. 101—102.
4. *Ibid.* s. 103—110.
5. *Ibid.* s. 111—114.
6. *Ibid.* s. 115—130.
7. *Volmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina. Historiallinen Arkisto 57 (1961) s. 263.
8. *Volmar Bergh*, a.a. s. 264.
9. *Robert Murray*, a.a. s. 130—136.
10. *Ibid.* s. 140—143.
11. *Volmar Bergh*, a.a. s. 273—274.

Stockholms finska tiggarkår 1736

Källa: SSA, Politiekollegiets protokoll 1736 pag. 1—185. — Undertecknad vill tacka förste arkivarien vid Stockholms stadsarkiv Ulla Johanson för omnämmandet av denna källa.

Lilla ofredens flyktingar

1. RA, Statskontorets arkiv E II:d 18. Finska flyktingar 1743.
2. Ibid.
3. Stamböckerna ingår i Flyktingkommissionens arkiv, ÅK 453, totalt 16 buntar.
4. Alfabetiskt register över flyktinghjälpens mottagare. RA, ÅK 453, Förteckningar. Register.
5. RA, Statskontorets arkiv. E II:d 18. Finska flyktingar 1743.
6. RA, ÅK 453.
7. Ibid.
8. *Kari Tarkiainen*, Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaus 1743—1818. Historiallisiä Tutkimuksia 128 (1985) s. 29—31.

Kanslikollegiets translatorer i finska språket 1735—1809

Källor: *Einar W. Juva*, Suomen kielen translaattoreita Ruotsin vallan viimeisenä vuosisatana. Historiallinen Aikakauskirja 1946 (1946); *Kari Tarkiainen*, Finskt författningstryck från den svenska tiden. Finska språket i Sverige (1980); *Göran Nilzén*, Mathesius, Johan. Svenskt Biografiskt Lexikon 25 (1985—1987) s. 245—246.

Studenterna i Uppsala

1. HUB, Finska studenter vid Uppsala universitet. Album studiosorum 1595—1640. Avskrift av Uppsala universitets matrikel af M: B. Svederus.
2. *Sven-Erik Åström*, Finländska studerande vid Uppsala universitet 1595—1632. Historisk Tidskrift för Finland 1945 s. s 101—110.
3. Ibid. s. 114.
4. HUB, Consistorii Acad. Ups. protocoll. Avskrift af M. B. Svederus.
5. *Jan Sundin*, Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget (1973) s. 88.
6. *Matti Klinge och Rainer Knapas, Anto Leikola, John Strömberg*, Kungliga Akademien i Åbo 1640—1808 (1988) s. 299—300.

7. HUB, Album Studiosorum Upsaliensium 1641—1830. Avskrift av M. B. Svederus.
8. *Matti Klinge* o.s.v., a.a. s. 310.
- 8b. *Marjatta Leppänen*, Uppsalassa vuosina 1640—1713 opiskelleet pohjalaiset. Suomen historian pro gradu -tutkielma Jyväskylän yliopistossa heinäkuussa 1970 s. 2—3.
9. Orationes academicae Fennorum extra patriam habitae. Särtryck av Finska Vetenskaps societetens Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Af K. G. Leinberg (1901) s. 21—32.
10. HUB, Uppsala consistorii Academi protocoell 1672—1824. Utdrag ang. vid Academiens inskrifne Finnar, gjort av M. B. Svederus.
11. *Jan Sundin*, a.a. s. 88.
12. *Sven-Erik Åström*, Ståndssamhälle och universitet. Universitetsbesöken som socialt fenomen i Österbotten 1722—1808. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 95: 1 (1950) s. 117.
13. Ibid. s. 120.
14. Ibid. s. 121—123.
15. Ibid. s. 125.
16. HUB, Avskrift av Finska nations protocoller ifrån och med år 1782 av M. B. Svederus. Se också *H. F. Kepplerus*, Anteckningar kring Finlands nation i Uppsala 1783—1835. Vårdträdet II (1936) s. 71—76.

7. Finnarna i moderlandet i slutet av den svenska tiden

Huvudstadsfinnarna i valförteckningar och kommunionlängder

1. *Robert Murray*, Finska församlingen i Stockholm s. 182.
2. SSA, Finska kyrkorådsprotokoll 1740—1839. K III a: 3. Litt. C. Förteckning på Friderici eller Finska Nationelle Församlingens ledamöter, författad enligt Communion Boken. Änvänt här enligt en avskrift i FRA, Volmar Berghs arkiv vol 1.
3. SSA, Finska församlingen M: 1. Handlingar angående prästval 1782—1902.
4. SSA, Finska församlingen. Kyrkobok 1783—1784. A II: 1.

5. *Gunnar Hellström*, Stockholms stads herdaminne (1951) s. 101, 114—115, 353—354, 370—371.
6. Bengt Lange till Kungl. Maj:t 1792. RA, Acta ecclesiastica 48.
7. RA, Kommerskollegiets räkenskaper. Spinnhusfonden 1783, pag. 66 ff. Utdrag ur Stockholms stads taxeringsbok för år 1783 över tracteurer.
8. SSA, Finska församlingen C 8.
9. SSA, Finska församlingen. Vigselbok 1774—1794. E I 3.
10. SSA, Finska församlingen. Dopbok 1781—1810. C 8.

Finlandsfödda tjänstemän vid ämbetsverk

1. *Pentti Halme*, Suomen aatelin edustus 1719—56 valtiopäivillä. Historiallinen Arkisto 59 (1964) s. 30—31.
2. *Sten Carlsson*, Suomen virkamiehet ja Ruotsin valtakunta 1700-luvulla. Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlaakirja (1967) s. 158.
3. *Sten Carlsson*, Stockholm som finnarnas huvudstad s. 22.
4. *Sten Carlsson*, Suomen virkamiehet s. 152—153.
5. *Sten Carlsson*, Stockholm som finnarnas huvudstad s. 22.
6. *Per Sondén*, Kungl. kansliets ämbets- och tjänstemän samt vaktbetjänte 1714—1801; II: b, Rikssarkivets forskarexpedition.
7. RA, Statskontorets arkiv. G f 2. Personalstater 1783 fol. 268.

Den vandrande gesällen

1. SSA, Finska församlingen. Kyrkobok 1783—1784. A II: 1.
2. Ibid. fol. 52—59.
3. Ibid. fol. 60—63.
4. *Max Engman*, S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703—1917. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk (1983) s. 310—314.
5. *Eli F. Heckscher*, Sveriges ekonomiska historia 2: 1 (1949) s. 550.
6. Nordiska museets skråarkiv. Skomakaregesällskapet, Stockholm. Liggare 1780—1813.
7. UUB, Westinska samligen 384.
8. Ibid. fol. 31.
9. Ibid. fol. 198, 242.
10. Se härom *Christina Backman Martinsson*, Börds-

brev för finländska hattmakare i Westinska samlingen, Uppsala. Genos 1987: 1 s. 39—41.

11. SSA, Finska församlingens dödbok 1781—1810. C 8 pag. 397—398.

En sjöfarande nation

1. *Max Engman*, Sjomän från Finland i Ryssland. Historisk Tidskrift för Finland 1988 s. 415.
2. *Nils Erik Villstrand*, Flyttningsrörelser inom den svenska stormakten. Migrationen som problem i hembygds- och släktforskningen. IV svenska släktforsarkonferensen i Åbo 26—28. 8. 1988. Föredrag, s. 14.
3. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 332.
4. Ibid. s. 334.
5. SSA, Finska församlingen. Kyrkobok 1783—1784. A II: 1 fol. 78—94.
6. RA, Kommerskollegiets arkiv. Kammarkontoret. Årsberättelser. Ser. I. Handelsflottan 1783.
7. SSA, Sjömanshuset D I a. Mönstringsrullor för 1763, 1783 och 1803.
8. SSA, Sjömanshuset D I a. 15 (1763) s. 1.
9. Ibid. s. 245.
10. Ibid. s. 261.
11. Ibid. s. 282.
12. Ibid. s. 342.
13. SSA, Sjömanshuset D I a. Mönstringsrullor 1783 s. 7.
14. Ibid. s. 370.
15. Ibid. s. 357—361.
16. SSA, Sjömanshuset D I a. Mönstringsrullor 1803 s. 19.
17. Ibid. s. 125.
18. Ibid. s. 145.
19. Ibid. s. 430.
20. Ibid. s. 445.
21. SSA, Finska församlingen. Dödbok 1781—1810 C 8. s. 397—409
22. SSA, Finska församlingen. Kyrkobok 1783—1784. A II: 1 s. 107—108.
23. SSA, Finska församlingen. Dopbok 1781—1810. C 8.
24. SSA, Bouppteckning 1759/1: 1012.
25. FRA, Volmar Berghs samling vol 1. Bouppteckning 1778/1: 297 i SSA.
26. Ibid. 1780/5: 39 i SSA.
27. *Pentti Virrankoski*, Anders Chydenius. Demokraattinen poliitikko valistuksen vuosisadalta (1986) s. 45, 46, 170—171.

Tjänstepigans levnadslopp i Stockholm

1. *Birgitta Österlund*, a.a. s. 339.
2. SSA, Finska församlingen. Kyrkobok 1783—1784 A II: 1 fol. 113—122, 165—168.
3. KB, Autografsamlingen. Alopaeus, M. J.
4. *Merja Manninen*, Pigornas legnadslopp i Uleåborg på 1700-talet. Historisk Tidskrift för Finland 1984.
5. *Ibid.* s. 210.
6. *Ibid.* s. 224.
7. FRA, Bruksfilm IK 130. Uleåborgs kyrkoarkiv. Diarium öfver in- och utflyttade personer 1778—1784.
8. SSA, Mantalslängd för Klara västra nedre 1780 fol. 84.
9. *Sten Carlsson*, Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndsamhället. *Studia Historica Upsaliensia* 90 (1977) s. 113.
10. RA, Serafimerlasarettet. Allmänna journaler. 1759. F I a: 2 nr 11.
11. *Ibid.* nr 34.
12. FRA, Volmar Berghs samling 1. I SSA bouppteckning 1785/3: 544.
13. *Ibid.* SSA bouppteckning 1793/1: 102.

Kungens beväpnade väktare

1. *Wilhelm Ridderstad*, Gula gardet 1526—1903 (1903) s. 200—202.
2. UUB, Westinska samlingen 1808. Handlingar om livdrabantkåren 19.
3. RA, M 574. Administrativa handlingar rörande armén. II. Vendes och Finska kompanierna.
4. UUB, Westinska samlingen 1809.
5. *Carl Gust. Weman*, Ilo-Puhe, Heidän Kuningallisten Majestäteinsä, Kuningas Gustavi III:nen ja Drottningi Sophia Magdalenan Korkian Kruunamisen Ylitze. Stockholm 1772.
6. *V. Tarkiainen*, Kaarle Kustaa Weman. Virittäjä 1947 s. 341—351. Se också *Carl Henrik Strandberg*, Åbo stifts herdaminne I (1832) s. 413.
7. *Einar W. Juva*, Kustaa IV:n Aadolfin Suomen matka ja Suomen puolustuskySYMYS. Eripainos Turun yliopiston promootiokutsusta 1955 s. 17—18.
8. *Gillis Bergensträhle*, Historiska anteckningar om Kungl. Göta Lifgarde. Första delen (1907) s. 63—64.
9. RA, M 968. Meritlistor. Armén 42. Värvade regementen 1—6. Lista nr 3.
10. *E. S. Tigerstedt*, Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808—1809 (1908) s. 56.

Far och son Mennander — ärkebiskopen och överintendenten

Källor: *Juho Rud. Forsman*, Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa (1900); *Martti Ruuth*, Mennander, Kaarle Fredrik. Kansallinen Elämäkerrasto IV (1932); *Oscar Nikula*, Mennander, Carl Fredrik. Svenskt Biografiskt Lexikon 25 (1985—1987); *Bengt Hildebrand*, Fredenheim, Carl Fredric. Svenskt Biografiskt Lexikon 16 (1966); *C. F. Fredenheim*, Dagboksanteckningar under en resa till Åbo 1785. Meddelade af K. G. Leinberg. Svenska Litteratursällskapets Förhandlingar och Uppsatser 15 (1902); *Lars Pettersson*, Kyrkor och klockstaplar i svenska Österbotten. Svenska Österbottens historia V (1985).

Pehr Juslén, tjänsteman och journalist

1. Släktartikel *Juslenius* i Svenskt Biografiskt Lexikon 20 (1973—1975) s. 487
2. *Kaarlo Österbladh*, Af Palen, Eerik Juhana. Kansallinen Elämäkerrasto IV s. 306—307.
3. Se *Gustaf Elgenstierna*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor V (1930) och *Gillis Bergensträhle*, Historiska anteckningar om Kungl. Göta Lifgarde. Första delen (1907) s. 63—64.
4. *Kari Tarkiainen*, Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743—1818. *Historiallisia Tutkimuksia* 128 (1985) s. 128—130.
5. *Gunnar Svanfeldt*, Juslén, Pehr. Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 20 (1973—1975) s. 485.
6. RA, Civila meritlistor I fol. 103.
7. *Gunnar Svanfeldt*, Posten 1768—1769 och dess författare (1937) s. 459.
8. *Ibid.* s. 460.
9. *Ibid.* s. 616.
10. *Ibid.* s. 657—676.
11. *Wilhelm Gabriel Lagus*, Åbo hovrätts historia intill den 12 nov. 1823. I (1834) s. 373.
12. Åbo Tidningar nr 14, den 31 juli 1771.
13. *Arvid Hultin*, Pehr Jusleen. En vitter prosaist från Porthanska tiden. *Finsk Tidskrift* 1920 s. 7—13.
14. *Birger Wedberg*, Konungens Högsta domstol 1789—1809 (1922) s. 363—365.
15. HUB, H. G. Porthans samling. Brev. C. C. Gjörwell-Pehr Juslén.
16. *Ibid.*
17. Svenskt Biografiskt Lexikon 20. Stockholm 1973—1975 s. 485—486.

Petter Sutthoffs handelsbod, varuhuset för alla finnar

Källa: SSA, Bouppteckningar E II a 1: 2 nr 133 (1788 band 1).

Matthias Calonius, juristen

Källa: R. A. Wrede, Matthias Calonius. Helsingfors 1917. Se också Stig Appelgren, "Det främmande ögat" — finländska iakttagare i Stockholm. Mitt sa' finnen om Stockholm (1984) s. 76.

"Skräddaren, som tråcklade ihop Finland och Sverige"

Källor: Carl-Fredrik Corin, Edelcrantz, Abraham Niclas. Svenskt Biografiskt Lexikon 12 (1949); Paul Gerhard Heurgren, Optisk Telegraf. Meddelanden från Postmuseum 15 (1932); N. J. A. Risberg, Den optiska telegrafens historia i Sverige 1794—1881. Svenska Telegrafverket 3 (1938).

8. Avslutning

Storskiftet mellan svenskt och finskt 1809

1. SSA, Finska församlingen. P II: 7. Förteckningar över finska flyktingar 1808—1810.
2. E. S. Tigerstedt, Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808—1809 (1908) s. 5.
3. Greg. Adolfsson Aminoff, Relation om f.d. Savolaks Brigadens . . . deltagande i 1808 & 9 årens fält-tåg (1839) s. 148—153.
4. Jonas Hedberg, Kungliga Finska Artilleriregementet. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 404 (1964) s. 211—217.
5. Greg. Adolfsson Aminoff, a.a. s. 153—155.
6. RA, M 9. Generaladjutanten för armén till Kungl. Maj:t 1810 juni—dec.
7. E. S. Tigerstedt, a.a.
8. Enligt C. G. Aminoff, Nyuppsatta tuppförband i Finland 1770—1808 (1971) s. 76—133.
9. Greg. Aminoff, a.a. s. 174—175.
10. Uppgifterna har hämtats ur E. S. Tigerstedts ovan-nämnda arbete.
11. Greg. Aminoff, a.a., s. 155.

12. KA, Handlingar angående flottan 6. 1600—1800-tal. Fasc. nr 14.
13. Fredsfördrag emellan Hans Maj:t Konungen af Sverige och Sveriges Rike . . . samt Hans Maj:t Kejsaren af Ryssland och Ryska Riket. Stockholm 1809 art. X.
14. Elof Tegnér, Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlämnade papper III (1887) s. 255.
15. Ibid. s. 256—265.
16. Robert Murray, Finska församlingen i Stockholm s. 210—215.

De Finlandsfödda i Sverige under äldre tider — anpassning, gruppstillhörighet, arbetsinsatser och anseende

1. Kyrkoherden Carl Gustaf Weranders skrivelse den 2. 6. 1742 jämte släktutredning. RA, Kanslikollegiets arkiv. Åbo konsistorium til kanslikollegiet 1704—1800. Ser. E XII: 15.
2. Se sid. 152 i denna framställning.
3. Diarium Gyllenianum eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622—1667. Utgifven av Finska Statsarkivet genom Reinh. Hausen (1882) s. 178.
4. FRA, Richard Gothes samling 4.
5. Ibid.
6. K. R. Melander, Eräs suomalaisten v. 1653 alkuun panema kapinayritys Ruotsissa. Historiallinen Arkisto XLVI (1939) s. 27—37.
7. RA, Acta ecclesiastica 16.
8. Kari Tarkiainen, Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743—1818 s. 82.
9. K. B. Wiklund, Finska språkets nuvarande utbredning i Värmland och Grue finnskog. Ymer 1902 (1903) s. 16—17.
10. Jfr Marika Tandefelts rön om "språkbytare" och "språkbevarare" finlandssvensk miljö.
11. Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken 2 (1976) s. 239.
12. Ein kleines doch lustiges Waldt-Liedlein von Zweyen Soldaten, einem Finnen, und einem Bäumen. Gedruckt im Jahr 1632.
13. Gunnar Castrén, Humanister och humaniora. (1958) s. 322.
14. Ibid. s. 323.
15. Ibid. s. 324—325.
16. Ibid. s. 328.
17. Ibid. s. 338—339.
18. Kari Tarkiainen, a.a., s. 187.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Riksarkivet (RA), Stockholm

Hertig Karls registratur

Riksregistraturet (RReg)

Ingående diaries

Originalförordningar

Plakatsamlingen

Äldre kommittéer

ÄK 449 Deputerade för flyktingmedlens utdelande 1714

ÄK 453 Flyktingkommittén 1742

Riksdagsarkiven

R 1100 Prästeståndets arkiv

R 5463—64 Allmogens besvär från Västerbergslagen

R 5485 Allmogens besvär från Värmland

Kanslikollegiets arkiv

E XII: 15 Åbo konsistorium till kollegiet

F VI: 1 Tjänstemännens eder

Kanslijänstemäns koncept och mottagna skrivelser

Kommerskollegiets arkiv

Kammarkontoret. Årsberättelser från handelsflottan

Räkenskaper. Spinnhusfonden

Statskontorets arkiv

Personalstater

E II d 18 Finska flyktingar 1743

Svea hovrätts arkiv

Kopparbergs läns domböcker

Örebro och Södermanlands läns dombok 5

Strödda domböcker och rättegångshandlingar

Serafimerlasarettet

Allmänna journaler

Acta ecclesiastica

Acta miscellanea

Civila meritlistor

Enskildas suppliker

Handel och sjöfart

Militaria

M 9 Generaladjutantens skrivelser

M 574 Vendes och Finska kompanierna

M 968 Arméns meritlistor

M 1743 Flottans hantverkare och timmermän

M 1761 Flottans styrka

M 1784 Handlingar rör. flottans personal

Hollandica

Kungliga arkiv

De la Gardieska samlingen

Skoklostersamlingen

Mikrofilm MN 1140 (Ljusnarsberg, vigda 1635—1655)

Kammararkivet (KA), Stockholm

Hertig Karls räntekammare

Landskapshandlingar

Södermanland

Dalarna

Älvsborgs lösen 1613

Bergsbruk

Handlingar ang. flottan

Lokala tullräkenskaper

Varuhus och handling

Sandbergska samlingen

Länsräkenskaper

Lands- och verifikationsbok för Kopparbergs län 1636

Närke-Värmlands verifikationer 1655

Jordebok för Kopparbergs län 1663

Kopparbergs läns verifikationsbok 1663

Finska riksarkivet (FRA), Helsingfors

Suomen asutuksen yleisluettelo

Fogderäkenskaper 310. Rannsaknings Register udi Säxmäki Hüradet

Richard Gothes samling

Volmar Berghs samling

Mikrofilm IK 130 (In- och utflyttade från Uleåborg 1778—1784)

Stockholms stadsarkiv (SSA), Stockholm

Finska församlingens arkiv

Vigselböcker

Dopböcker

Begravningsböcker

Kommunionlängder

Prästvalshandlingar

Kyrkorådsprotokoll

Räkenskaper

Förteckningar över finska flyktingar 1808—1810

Katarina församlings arkiv

Lysningsböcker

Politiekollegiets protokoll 1736

Ämbetskollegium

Rullor över hantverkare och taxor

Sjömanshuset

Mönstringsrullor för 1763, 1783 och 1803

Boupppteckningar

1759/1, 1778/1, 1780/5, 1788/1, 1793/1

Mantalslängd för Klara västra nedre 1780

Kungliga Biblioteket (KB), Stockholm

Autografsamlingen

X 502 Peder Månssons Bondakonst

M 132 Johan Schaefers visitationsrapport från Gävleborgs län

Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Antikvariskt-topografiska arkivet (ATA)

Segerstedtska samlingen

Helsingfors universitetsbibliotek (HUB), Helsingfors

Henrik Gabriel Porthans samling

M. B. Svederus' avskrifter av Uppsala universitets konsistorieprotokoll (finnar) och av Finska nationens protokoll och matrikel från Uppsala

Uppsala universitetsbibliotek (UUB), Uppsala

Nordinska samlingen

Westinska samlingen

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), Helsingfors

Gottlundiana

Nordiska museet, Stockholm

Skråarkiv

Krigsarkivet, Stockholm

Örlogsflottans räkenskaper

Roterings- och utskrivningslängder

Flera landskap 1659 vol. 8

Uniformsritningar

Landsarkivet i Härnösand (HLA), Härnösand

Domkapitlet i Härnösand

Manualhandlingar

Torsby bibliotek, Torsby

Richard Brobergs samling

Jyväskylän yliopiston historian laitosp, Jyväskylä

Marjatta Leppänen, Uppsalassa vuosina 1640—1713 opiskelleet pohjalaiset. Suomen historian pro gradu -tutkielma heinäkuussa 1970.

Historiska institutionen vid Åbo akademi, Åbo

Johanna Aminoff-Winberg, Finska flyktingar i Sverige under åren 1710—1721. Licentiatavhandling i nordisk historia 1990.

Nils Erik Villstrand, Båtsmanshället som tillämpat system inom den svenska örlogsflottan 1623—1634. Licentiatavhandling i nordisk historia 1984.

Hos författaren Hilikka Alm, Nås

Xeroxkopior av svenskamerikanska kyrkoböcker från Delawareområdet (Pennsneec och Racoon Creeks församlingar 1713—1831)

Litteratur

- Walter Ahlström*, "Alla fyra ständernas i Finland tal". Festskrift tillägnad Gottfrid Carlsson. Lund 1952.
- Voitto Ahonen*, Uusia pakolaisluetteleja isonvihan ajoilta. Genos 1. Pieksämäki 1988.
- C. G. Aminoff*, Nyuppsatta truppförband i Finland 1770—1808. Historiallisia Tutkimuksia 82. Lovisa 1971.
- Greg. Adolfsson Aminoff*, Relation om f.d. Savolaks Brigadens ... deltagande i 1808 & 9 årens fälttåg. Göteborg 1839.
- Johanna Aminoff-Winberg*, Flykten från Finland under Stora ofreden. Kustbygd och centralmakt 1560—1721. Studier i centrum-periferi under svensk stormaktstid. Redigerad av Nils Erik Villstrand. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 546. Ekenäs 1987.
- Bengt Ankarloo*, Trolldomsprocesserna i Sverige. Rätts-historiskt Bibliotek 17. Lund 1971.
- Eric Anthoni*, Finlands medeltida frälse och 1500-talsadel. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 442. Helsingfors 1970.
- Stig Appलगren*, "Det främmande ögat" — finländska iakttagare i Stockholm. Mitt sa' finnen om Stockholm. Stockholm 1984.
- Ilmar Arens*, Finnar och lappar i svensk trolldomstro på 1600- och 1700-talen enligt protokoll i Göta hovrätts arkiv 1669—1776. Historiallinen Arkisto 64. Helsingfors 1969.
- Adolf Iwar Arwidsson*, Handlingar till upplysning af Finlands häfder V. Stockholm 1853.
- Eliel Aspelin*, Elias Brenner, en forskare och konstnär på Karlarnas tid. Helsingfors 1896.
- Christina Backman Martinsson*, Bördsbrev för finländska hattmakare i Westinska samlingen, Uppsala. Genos 1. Helsingfors 1987.
- Gösta Berg*, Arbetaren i helg och söcken. II. Vardag och fest. Den svenska arbetarklassens historia. Stockholm 1944.
- Gösta Berg*, "Gubben Rosenbom" och de antromorfa fatigtbössorna. Fornvännen 4. Stockholm 1969.
- Gillis Bergenstråhle*, Historiska anteckningar om Kungl. Göta Lifgarde. Första delen. Stockholm 1907.
- Volmar Bergh*, Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina. Historiallinen Arkisto 57. Turku 1961.
- Yrjö Blomstedt*, Martinus Olai, lainsuomentaja ja Juhana III:n kappalainen. Historiallinen Aikakauskirja 1967. Helsinki 1967.
- Bertil Böethius*, Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott. Uppsala 1965.
- Alf Brenner*, Förteckning över flyktingar i Sverige från Finland och Östersjöprovinserna åren 1712—1714. Genalogiska samfundets i Finland årsskrift 28. Helsingfors 1944.
- Richard Broberg*, Finsk invandring till mellersta Sverige. En översikt från medeltiden till 1600-talets slut. Svenska landsmål och svenskt folkliv B 68. Uppsala 1988.
- Richard Broberg*, Invandringen från Finland till mellersta Skandinavien före 1700. Finska språket i Sverige. Redaktör Sulo Huovinen. Stockholm 1980.
- Richard Broberg*, Suomalainen muuttoliike Ruotsin keskiöön keskiajalta 1600-luvun loppuun. Suomen kieli Ruotsissa. Toimittaja Sulo Huovinen. Tukholma 1980.
- Jan Brunius*, Bondebygd i förändring. Bebyggelse och befolkning i västra Närke ca 1300—1600. Bibliotheca Historica Lundensis 45. Stockholm 1980.
- Lizzie Carlsson*, Mickel Raukas och hans hustru. En livsbild från det medeltida Stockholm. Samfundet S:t Eriks årsbok. Stockholm 1954.
- Sten Carlsson*, Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället. Studia Historica Upsaliena 90. Uppsala 1977.
- Sten Carlsson*, Grupper och gestalter. Studier om individ och kollektiv i nordisk och europeisk historia. Lund 1964.
- Sten Carlsson*, Stockholm som finnarnas huvudstad. Mitt sa' finnen om Stockholm. — Glimtar ur finnarnas historia i Stockholm. Publ. av Kulturfonden för Sverige och Finland. Redaktör Sulo Huovinen. Stockholm 1984.
- Sten Carlsson*, Suomen virkamiehet ja Ruotsin valtakunta 1700-luvulla. Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikalan juhla-kirja. Porvoo 1967.

- Gunnar Castrén*, Humanister och humaniora. Helsingfors 1958.
- Olle Cederlöf*, "Gubben Rosenbom". En kultur- och dräkthistorisk undersökning. Aktuellt från Föreningen Marinmusei Vänner i Karlskrona. Karlskrona 1968.
- Carl-Fredrik Corin*, Edelcrantz, Abraham Niclas. Svenskt Biografiskt Lexikon 12. Stockholm 1949.
- Henrik Cornell* och *Sigurd Wallin*, Sengotiskt monumentalmåleri i Sverige. Härkeberga kyrkas målningar. Uppsala 1918.
- Göran Dahlbäck*, I medeltidens Stockholm. Monografier utgivna av Stockholms stad 81. Borås 1988.
- Stellan Dahlgren* and *Hans Norman*, The Rise and Fall of New Sweden. Governor Johan Risinghs Journal 1654—1655 in its historical context. Uppsala 1988.
- Gunnar Ekström*, Västerås stifts herdaminne I. Falun 1939. II: 1. 1600-talet. Västerås 1971.
- Gustaf Elgenstierna*, Den introducerade svenska adelns ättartavlor 5. Stockholm 1930. 8. Stockholm 1934.
- Valter Elgeskog*, Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skiftet. En agrarhistorisk studie. Lund 1945.
- Max Engman*, Finland — ett utflyttningsland. In- och utflytning under fyra sekler. Svenskt i Finland 2. Demografiska och socialhistoriska studier. Redigerad av Max Engman och Henrik Stenius. Helsingfors 1984.
- Max Engman*, Sjömän från Finland i Ryssland. Historisk Tidskrift för Finland 3. Ekenäs 1988.
- Max Engman*, S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703—1917. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societen H 130. Helsingfors 1983.
- Sigurd Erixon*, Atlas över svensk folkkultur I. Materiell och social kultur. Uddevalla 1957.
- Erik Falk*, Finnarna i Värmland intill 1600-talets slut. En bok om Värmland III. Uppsala 1921.
- Olle Ferm*, De högadliga godsens i Sverige vid 1500-talets mitt — geografisk uppbyggnad, räntestruktur, godsdrift och hushållning. Studier till det medeltida Sverige 4. Stockholm 1990.
- Erik Fernow*, Beskrifning öfver Wärmeland, afdeld i Sex Tidehvarf. . . jämte en kort Inledning, om Landets läge, namn, vattudrag, bergsträckningar, skogar, med mera. Götheborg 1773.
- Per Anders Fogelström*, Häxorna i Katarina. Historia kring Stockholm. Stockholm 1966.
- Juho Rud. Forsman*, Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa. Turku 1900.
- C. F. Fredenheim*, Dagboksanteckningar under en resa till Åbo 1785. Meddelade af K. G. Leinberg. Svenska Litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser 15. Helsingfors 1902.
- Fredsfördrag emellan Hans Maj:t Konungen af Sverige och Sveriges Rike. . . samt Hans Maj:t Kejsaren of Ryssland och Ryska Riket. Stockholm 1809.
- Nils Friberg*, Stockholm i bottniska farvatten. Stockholms bottniska handelsfält under senmedeltiden och Gustav Vasa. En historisk-geografisk studie i samarbete med Inga Friberg. Stockholmsmonografier 53. Uppsala 1983.
- Jarl Gallén*, Svenskt i Finland och finskt i Sverige. Migrationen mellan Sverige och Finland. Nordisk utredningsserie 14. Stockholm 1970.
- Ernest Gestrinus*, Nödlidjande Flychtingars Klagan öfver sitt långsamma kårss och elände. Stockholm 1718.
- Richard Gothe*, Finnkolonisationen inom Ångermanland, Södra Lapplanden och Jämtland. Stockholm 1948.
- Richard Gothe*, Från trolldomstro till kristendom. Studier rörande det kulturella tillståndet bland skogsfinnarna i Sverige under 1600—1700-talen. Stockholm 1943.
- Richard Gothe*, Hassela-finnarna. Stockholm 1942.
- Richard Gothe*, Medelpads finnmarker. Stockholm 1945.
- Richard Gothe*, Om finnarna i nordvästra Hälsingland. Hälsingerunor. En hembygdsbok. Lund 1948.
- Richard Gothe*, Om namnskicket bland svenskt och finskt arbetsfolk vid Sala gruva under 1500-talet. Sala 1940.
- Richard Gothe*, Orsaffinnarna. Orsa. En sockenbeskrivning I. Stockholm 1950.
- C. A. Gottlund*, Dagbok öfver dess Resor på Finnskogarna år 1817. Falun 1984.
- G. A. Granström*, Ur Sala gruvans historia. Västerås 1940.
- Henrik Grönroos*, Henrik Finne, yli-ikäinen ruotsinsuomalainen. Bibliophilos 1. Helsinki 1977.
- Gustav I:s registratur*. 4, 15, 17, 18, 22, 23, 24, 26, 28. Stockholm 1868, 1893, 1896, 1900, 1904, 1905, 1906, 1911, 1914.
- Diarium Gyllenianum eller *Petrus Magni Gyllenii* dagbok 1622—1667. Utgifven af Finska Statsarkivet genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1882.
- Pentti Halme*, Suomen aatelin edustus 1719—56 valtiopäivillä. Historiallinen Arkisto 59. Turku 1964.
- Johan Hammarin*, Carlstads stifts herdaminne III. Carlstad 1848.
- Jonas Hedberg*, Kungliga Finska Artilleriregementet. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 404. Borgå 1964.
- Lennart Hedberg*, Hertig Karl som "företagarfurste". Manuskript till ett inledande kapitel i kommande avhandling.

- Lennart Hedberg*, Hertig Karl som storarbetsgivare i Örebro under slutet av 1500-talet. Vasatidens Örebro. En antologi. Kumla 1988.
- Yngvar Heikel*, Kyrkornas fattiggubbar i det svenska Österbotten. Svenska Litteratursällskapets Folkloristiska och etnologiska studier 4. Helsingfors 1929.
- Antero Heikkinen*, Paholaisen liittolaiset. Noita- ja magiakäsityksiä ja -oikeudenkäyntejä Suomessa 1600-luvun jälkipuoliskolla. Historiallisia Tutkimuksia 78. Porvoo 1969.
- Eli F. Hekscher*, Sveriges ekonomiska historia 2:1. Stockholm 1949.
- Helgeandsholmen. 1000 år i Stockholms ström. Redaktör Göran Dahlbäck. Stockholmsmonografier 48. Borås 1982.
- Bengt Hesselman*, Från uppländska afbygder. Svenska Turistföreningens årsskrift. Stockholm 1900.
- Gunnar Hellström*, Stockholms stads herdaminne. Stockholm 1951.
- Paul Gerhard Heurgren*, Optisk telegraf. Meddelanden från Postmuseum 15. Stockholm 1932.
- Bengt Hildebrand*, Fredenheim, Carl Fredrik. Svenskt Biografiskt Lexikon 16. Stockholm 1966.
- Ingvar Holm*, Engström, Albert Laurentius Johannes. Svenskt Biografiskt Lexikon 13. Stockholm 1950.
- Gustaf Holmgren*, Om finsk bosättning i Upland under 1400-, 1500- och 1600-talen. Uppsala Nya Tidning den 6 februari 1946.
- Arvid Hultin*, Den svenska vitterheten under stormaktstiden 1640—1720. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 65. Helsingfors 1904.
- A. Hultin*, "E. G." Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 13. Helsingfors 1889.
- Arvid Hultin*, Pehr Jusleen. En vitter prosaist från Porthanska tiden. Finsk Tidskrift. Helsingfors 1920.
- Arvid Hultin*, Valda skrifter af Jakob Frese med en teckning af hans lefnad och skaldskap. Finlands svenska vitterhet 3. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 52. Helsingfors 1902.
- Arvid Hultin*, Åbo Tidningar under Porthan-Franzénska tiden. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 134. Helsingfors 1916.
- Abraham Abrahamsson Hülphers*, Dagbok öfver en resa igenom de, under Stora Kopparbergs höfdingadöme, lydande lähn och Dalarne år 1757. Västerås 1762.
- Abraham Abrahamsson Hülphers*, Samlingar til en Beskrifning öfver Norrland och Gefleborgs län. Första afdelningen om Gestrikland. Westerås 1793.
- Abraham Abrahamsson Hülphers*, Samlingar til en Beskrifning öfver Norrland. Första samlingen om Medelpad. Westerås 1771.
- Albert Hämäläinen*, Bostads- och byggnadsskick hos skogsfinnarna i Mellanskandinavien. Nordiska museets handlingar 23. Stockholm 1945.
- S. Ilmonen*, Delawaren suomalaiset. Hämeenlinna 1938.
- Erkki Itkonen*, Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian-tutkimuksen alalta. Tietolipas 20. Helsinki 1961.
- Sven B.F. Jansson*, Runinskrifter i Sverige. Uppsala 1976.
- Ragnar Jirlow*, Värmländska åkerbruksredskap 1790—1890. Värmland förr och nu 46—47. Karlstad 1950.
- Amandus Johnson*, The Swedish settlements on the Delaware 1638—1664. I. New York 1911.
- Mauno Jokipii*, Kruunun hevossiittoloista Suomessa noin v. 1550—1700. Satakunta ja satakuntalaisia III. Pori 1972.
- Mauno Jokipii*, Satakunnan laivanrakennuksesta ja maa-laispurjehduksesta 1500—1600-luvuilla. Historica III. Studia Historica Jyväskylälensia IX. Vammala 1972.
- Mauno Jokipii*, Siirtolaisuutta Satakunnasta Ruotsiin 1600-luvulla. Kotiseutu 4—5. Forssa 1972.
- Mauno Jokipii*, Vanhan Ruoveden historia I. Vammala 1959.
- Ingvar Jonsson*, Finsk kolonisation och bebyggelseexpansion i Norrland. Migrationen mellan Sverige och Finland. Nordisk utredningsserie 14. Stockholm 1970.
- Per Jonsson*, Finntorparna i Mången. Jord, människor och rättsuppfattning i förproletär Berglagsmiljö. Malmö 1989.
- Einar W. Juva*, Kustaa IV:n Aadolfin Suomen matka ja Suomen puolustuskysymys. Turun yliopiston promootiokutsu. Turku 1955.
- Einar W. Juva*, Suomen kielen translaattoreita Ruotsin vallan viimeisenä vuosisatana. Historiallinen Aikakauskirja 1946. Helsinki 1946.
- Stig Jägerskiöld*, Leijonmarck, Sven. Svenskt Biografiskt Lexikon 22. Stockholm 1977—1979.
- Kaski. Näyttely Kuopion museossa 26. 6.—28. 9. 1986. Utsämningskatalog.
- H. F. Kepplerus*, Anteckningar kring Finlands nation i Uppsala 1783—1835. Vårdträdet II. Skrift utgiven av Åbo akademis studentkår till förmån för dess byggnadsfond. Åbo 1936.
- Nils Keyland*, Folkliv i Värmlands finnmarker. Nordiska museets handlingar 46. Stockholm 1954.
- Bengt Ingmar Kilström*, Härkeberga kyrka. Sveriges kyrkor 123. Stockholm 1968.

- Matti Klinge och Rainer Knapas, Anto Leikola, John Strömberg*, Kungliga Akademien i Åbo 1640—1808. Keuruu 1988.
- Matti Klinge*, Om begreppen Sverige och Finland. Kring Finlands historia. Kursrapport från nordisk universitetskurs i finsk historia 1978. Jyväskylän yliopiston historian laitoksen julkaisu 7. Jyväskylä 1980.
- Konung. Mtz til Sverige etc. Vår Allernådigste Drottning och Frökens General Privilegium så och åtskillige andre förordningar, Bergvärken angående. Stockholm 1643.
- V. A. Koskenniemi*, Eräs Suomen barokkiajan loistava edustaja. Kertomus Suomen Akatemian toiminnasta vuonna 1954. Helsinki 1955.
- Kungl. Maj:ts kanslis historia. Del I. Av Oscar Wieselgren, Nils Forssell, Arne Munthe, Arne Forssell och Ragnar Liljedahl. Uppsala 1935.
- Matti Kuusi*, Keskiajan kalevalainen runous. Suomen kirjallisuus I. Keuruu 1963.
- Birgitta Lager*, Stockholms befolkning på Johan III:s tid. Stockholm 1962.
- Wilhelm Gabriel Lagus*, Åbo hovrätts historia intill den 12 nov. 1823. Helsingfors 1834.
- Karl K:son Leijonhufvud*, Kring finska församlingen i Strängnäs och finska flyktingar i Strängnäs stift i början av 1700-talet. Historisk Tidskrift för Finland 1923. Helsingfors 1923.
- K. G. Leinberg*, Orationes academicae Fennorum extra patriam habitae. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. Helsingfors 1901.
- Markus Leppo*, Finlands Wooden Man-at-Alms. Forssa 1979.
- Markus Leppo*, Vaivaisukot. Finnish Pauper-Sculptures. Porvoo 1967.
- C. B. Liewendahl*, Grisslehamns fattigbörssa vid postleden över Ålands hav. Poststryttaren. Postmusei Årsbok 1968. Stockholm 1968.
- Bror Lindén*, 1663—64 års inventering av fäbodan och nybyggen, hyttor, hamrar, sågar, kvarnar, fiskerier m.m. inom Kopparbergs län enligt i 1663 års jordebok intagna originalförteckningen. Med kommentar och register utgiven av . . . Skrifter utgivna genom Ortnamnarkivet i Uppsala. Ser C. Nr 1. Lund 1974.
- Olof Linderholm*, De Fennonibus Vermelandiae. Uppsala 1788.
- Olaus Linderholm & Emanuel Ullgren*, De Fennonibus Vermelandiae. Uppsala 1790.
- Torgny Lindgren*, "Till Finska Allmogens mera trygghet". En studie kring finska språket på rikets ständers seder. Finlands Banks institution för ekonomisk forskning. Serie C2. Helsingfors 1963.
- Hjalmar Lindroth*, Estnisk bosättning i Sverige under äldre tider. Ymer 1916. Stockholm 1916.
- Sten Lindroth*, Gruvbrytning och kopparhantering vid Stora Kopparberget intill 1800-talets början I. Gruvan och gruvbrytningen. Uppsala 1965.
- Sven Ljung*, Erik Jöransson Tegel. Lund 1939.
- Carl Lennart Lundquist*, Council, King and Estates in Sweden 1713—1714. Norrtälje 1975.
- Sven Lönborg*, Finnmarkerna i mellersta Skandinavien. Ymer 1902. Stockholm 1903.
- Anna-Brita Lövgren*, Handläggning och inflytande. Beredning, föredragning och kontrasignering under Karl XI:s envælde. Bibliotheca Historica Lundensis 46. Lund 1980.
- Kjell Löw*, Svedjefinnen — om 1600-talets finska invandring i Gävleborgs län. Gävle museums rapport 1985: 1. Gävle 1985.
- Merja Manninen*, Pigornas levnadslöpp i Uleåborg på 1700-talet. Historisk Tidskrift för Finland 3. Ekenäs 1984.
- K. R. Melander*, Eräs suomalaisten v. 1653 alkuun panema kapinayritys Ruotsissa. Historiallinen Arkisto 46. Helsinki 1939.
- Bertil Molde*, Finska inslag i svenskan. Mitt sa' finnen om Stockholm. Glimtar ur finnarnas historia i Stockholm. Redaktör: Sulo Huovinen. Kulturfonden för Sverige och Finland. Stockholm 1984.
- Beatrice Moring*, Den gyllene staden — inflyttning till Stockholm från skärgårdshavet under 1600-talet och 1700-talets första hälft. Åländsk odling. Mariehamn 1986.
- Beatrice Moring*, Väststånd och armod bland finska inflyttare i Stockholm under 1600- och 1700-talet. Manuskrift till symposiet om Sverigefinländsk historiskrivning i Mariehamn i augusti 1986.
- Robert Murray*, Finska församlingen i Stockholm. Målning 1954.
- Janken Myrdal*, Medeltidens åkerbruk. Agrarteknik i Sverige ca 1000 till 1520. Nordiska museets handlingar 105. Borås 1985.
- Johan Nikula*, Finländare i 1460-talets Stockholm. Skrifter utgivna av Historiska samfundet i Åbo 10. Åbo 1980.
- Oscar Nikula*, Mennander, Carl Fredrik. Svenskt Biografiskt Lexikon 25. Stockholm 1985—1987.
- Göran Nilzén*, Mathesius, Johan. Svenskt Biografiskt Le-

- xikon 25. Stockholm 1985—1987.
- Sven Nordlund*, Finnarna. Den dolda historien. 27 uppsatser om vårt okända förflutna. Redaktörer Ronny Ambjörnsson och David Gaunt. Malmö 1984.
- P. Nordmann*, Ett bidrag till Stora ofredens historia. Förhandlingar och uppsatser 2. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 2. Helsingfors 1886.
- Petrus Nordmann*, Finnarne i mellersta Skandinavien. Helsingfors 1888.
- Leo Nyholm*, Utdrag ur Katarina församlings i Stockholm räkenskaper 1710—1721. Genealogiska samfundets i Finland årskrift 41. Lahtis 1979.
- Olaus Magnus*, Historia om de nordiska folken 2. Östervåla 1976.
- Bernt Olsson*, Lillienstedt, Johan. Svenskt Biografiskt Lexikon 23. Stockholm 1980—1981.
- Martin Olsson*, Nicodemus Tessin d.ä.:s finska kyrka på Helgeandsholmen och dess konsthistoriska ställning. Rig 1926. Stockholm 1926.
- Eljas Orrman*, Om geologiska faktorerers inverkan på byggelsen i södra Finland mot slutet av järnåldern och under tidig medeltid. Historisk Tidskrift för Finland 1987. Ekenäs 1987.
- Gunnar Palander*, Henrik Gabriel Porthan historiantutkijana. Helsinki 1901.
- Gunnar Pellijeff*, Suomalaisia paikannimiä Keski-Ruotsissa. Virittäjä 4. Helsinki 1985.
- Lars Pettersson*, Eräitä suurvalta-aikaisen taiteemme ilmiötä. Valvoja 1961. Helsingfors 1961.
- Lars Pettersson*, Kyrkor och klockstaplar i svenska Österbotten. Svenska Österbottens historia 5. Vasa 1985.
- Antti J. Pietilä*, Daniel Juslenius. Hänen elämänsä ja vaikutuksensa 1. Tampere 1907. 2. Porvoo 1910.
- Kauko Pirinen*, Savon historia II: 1. Rajamaakunta asutusliikkeen aikakautena 1534—1617. Pieksämäki 1982.
- Lars Preinitz*, Befolkningsförlusten under pesten i Stockholm 1710—1711. Karolinska Förbundets årsbok 1985. Lund 1986.
- Werner Pursche*, Timmermansämbetet i Stockholm före 1700. Stockholm 1979.
- Heikki Rantatupa*, Timmermännen från Pedersöre och Kronoby på Karlskrona skeppsvarv. Studia Historica Jyväskylälänsiä 30. Jyväskylä 1984.
- Juhani Rekola*, Finnar i senmedeltidens Stockholm. Finska språket i Sverige. Stockholm 1986.
- Pentti Renvall*, Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita. Helsinki 1962.
- Wilhelm Ridderstad*, Gula gardet 1526—1903. Stockholm 1903.
- Juhani Rinne*, Brenner, Elias. Kansallinen Elämäkerrasto 1. Porvoo 1927.
- N. J. A. Risberg*, Den optiska telegrafens historia i Sverige 1794—1881. Svenska Telegrafverket 3. Stockholm 1938.
- Martti Ruuth*, Mennander, Kaarle Fredrik. Kansallinen Elämäkerrasto 4. Porvoo 1932.
- Alexander Rydberg*, Finnarna i Värmland. Historisk Tidskrift 1929. Stockholm 1929.
- Friedr. Rüks*, Finland och dess Invånare. Andra och tredje delen. Stockholm 1813.
- Väinö Salminen*, Suomalaisen muinaisrunojen historia 1. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 198. Helsinki 1934.
- Väinö Salminen*, Suomen kansan vanhat runot VII: 5. Helsinki 1933.
- Veijo A. Saloheimo*, Rautalammin historia. Pieksämäki 1959.
- Veijo Saloheimo*, Rautalampilaiset uudisraivaajina Ruotsissa ja Amerikassa. Föredrag i Rautalampi den 29. 3. 1988. Manuskript.
- Veijo Saloheimo*, Savolaxarnas rörlighet och expansion på 1500- och 1600-talen. Värmlandsfinnar. Om finnskogens historia och kultur. Redaktör Sulo Huovinen. Stockholm 1986.
- Axel Gabriel Sjöström*, Till Finlands ära. Grekiskt skaldestycke af Johannes Paulinus. Helsingfors 1844.
- Karin Snellman*, Svensk flyktingpolitik under stora nordiska kriget 1700—1712. Karolinska Förbundets årsbok 1970. Lund 1970.
- Karin Snellman*, Svensk flyktingpolitik under stora nordiska kriget 1712—1722. Karolinska Förbundets årsbok 1971. Lund 1971.
- Arvo M. Soininen*, Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. Historiallisia Tutkimuksia 96. Forssa 1975.
- Pehr Sondén*, Kungl. kansliets ämbets- och tjänstemän samt vaktbetjänte omkring 1620—1713. I:a. 1714—1801. II: b. Förteckningar i riksarkivets forskarexpedition.
- Jan Sundin*, Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget. Uppsala 1973.
- Eino E. Suolahti*, Ruotsin ajan oppihistoriaa. Suomen kirjallisuus 2. Keuruu 1963.
- Carl Henrik Strandberg*, Åbo stifts herdaminne 1. Åbo 1832.
- Jan Christer Swahn*, Frese, Jacob. Svenskt Biografiskt Lexikon 16. Stockholm 1964—1966.

- Jan Christer Swahn*, Jacob Frese. Från en finlandssvensk 1700-talsförfattares liv och dikt. Lund 1971.
- Gunnar Svanfeldt*, Juslén, Pehr. Svenskt Biografiskt Lexikon 20. Stockholm 1973—1975.
- Gunnar Svanfeldt*, Posten 1768—1769 och dess författare. Uppsala 1937.
- Svenska riksrådets protokoll. Band 8. Stockholm 1898. Band 13. Stockholm 1912.
- Tom Söderberg*, Stora Kopparberget under medeltiden och Gustav Vasa. Skrifter utgivna av Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag 1. Stockholm 1932.
- Ilmar Talve*, Drag ur finnbygdens näringsliv. Värmland förr och nu. Karlstad 1953.
- Ilmar Talve*, Skogsfinnarna och Finlands folkkultur. Värmlandsfinnar. Om finnskogens historia och kultur. Redaktör Sulo Huovinen. Stockholm 1986.
- Kari Tarkiainen*, De Finckeska kopieböckerna — ett unikt avskriftsarkiv. Historisk Tidskrift för Finland. Ekenäs 1980.
- Kari Tarkiainen*, Den finska boken och Stockholm. Mitt sa' finnen om Stockholm. Redaktör Sulo Huovinen. Stockholm 1984.
- Kari Tarkiainen*, Finskt författningstryck från den svenska tiden. Finska språket i Sverige. Stockholm 1980.
- Kari Tarkiainen*, Herrskap och tjänstefolk. Finländare i Stockholm under slutet av 1700-talet. Historisk Tidskrift för Finland. Ekenäs 1987.
- Kari Tarkiainen*, Porvoon piispa Magnus Jacob Alopaeus 1743—1818. Historiallisia Tutkimuksia 128. Tammi-saari 1985.
- Kari Tarkiainen*, Se vanha vainooja. Käsitykset itäisestä naapurista iivana Julmasta Pietari Suureen. Historiallisia Tutkimuksia 132. Jyväskylä 1986.
- Viljo Tarkiainen—Kari Tarkiainen*, Mikael Agricola. Suomen uskonpuhdistaja. Keuruu 1985.
- V. Tarkiainen*, Kaarle Kustaa Weman. Virittäjä 1947. Helsinki 1947.
- Werner Tawaststjerna*, Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota 1. Historiallisia Tutkimuksia 1. Helsinki 1918—1920.
- Elof Tegnér*, Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlämnade papper 3. Stockholm 1887.
- E. S. Tigerstedt*, Biografiska anteckningar om Savolax brigadens män 1808—1809. Helsingfors 1908.
- Johan E. Waaranen*, Samling af urkunder rörande Finlands historia 3. Helsingfors 1866.
- Valikoima suomalaisia sananlaskuja, ruotsiksi kääntänyt Elias Brenner. Julkaisu August Hjelt. Helsinki 1888.
- Birger Wedberg*, Konungens Högsta domstol 1789—1809. Stockholm 1922.
- Carl Gust. Weman*, Ilo-Puhe, Heidän Kuningallisten Majestäteinsä, Kuningas Gustavi III:nen ja Drottningi Sophia Magdalenen korkian kruunaamisen Ylitzte. Stockholm 1772.
- Einar Wendt*, Amiralitetskollegiets historia 1. 1634—1695. Stockholm 1950.
- Gustaf Oskar Fredrik Westling*, Hertig Karls furstendöme under åren 1568—1592. Sundsvall 1883.
- K. B. Wiklund*, Finska språkets nuvarande utbredning i Värmland och Grue finnskog. Ymer 1902. Stockholm 1903.
- Nils Erik Villstrand*, Från det avlägsna Finland till orter nära flottan. De finska båtsmanskompaniernas flyttning på 1680-talet. Kustbygd och centralmakt 1560—1721. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 546. Ekenäs 1987.
- Nils Erik Villstrand*, Flyttningsrörelser inom den svenska stormakten. Migrationen som problem i hembygds- och släktforskningen. IV svenska släktforsarkonferensen i Åbo 26.—28. 8. 1988. Föredrag.
- Nils-Erik Villstrand*, Statsmakt och migration under svensk stormaktstid. Historisk Tidskrift för Finland. Ekenäs 1989.
- Kustaa Vilkuna*, Varpå beror den finske svedjebondens kolonisationsförmåga? Värmland förr och nu. Karlstad 1953.
- Pentti Virrankoski*, Anders Chydenius. Demokraattinen poliittikko valistuksen vuosisadalta. Juva 1986.
- R. A. Wrede*, Matthias Calonius. Helsingfors 1917.
- Axel Zettersten*, Svenska flottans historia åren 1522—1634. Stockholm 1890.
- Heikki Ylikangas*, Maanlain ensimmäinen suomentaja. Historiallinen Aikakauskirja. Helsinki 1963.
- Heikki Ylikangas*, Suomalaisen Sven Leijonmarckin osuus vuoden 1734 lain naimiskaaren laadinnassa. Historiallisia Tutkimuksia 71. Helsinki 1967.
- Åbo Tidningar 1771, 1793.
- Sven-Erik Åström*, Finländska studerande vid Uppsala universitet 1595—1632. Historisk Tidskrift för Finland. Helsingfors 1945.
- Sven-Erik Åström*, Majmiseriet. Försök till en komparativ och konceptuell analys. Historisk Tidskrift för Finland 1977. Ekenäs 1977.
- Sven-Erik Åström*, Ståndssamhälle och universitet. Universitetsbesöken som socialt fenomen i Österbotten 1722—1808. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 95: 1. Helsingfors 1950.

F. Ödberg, Fru Anna Hansdotter Tott och hennes tid (1478—1549) samt Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerkö, och hennes tid (1513—1590). Östergötlands Fornminnesförenings tidskrift II: 6—10. Mariestad 1907, Stockholm 1908—1909.

Christer Öhman, Nyköping och hertigdömet 1568—1622. Studia Historica Upsaliensia 46. Uppsala 1973.
Kaarlo Österbladh, Af Palen, Eerik Juhana. Kansallinen Elämäkerrasto 4. Porvoo 1932.

Personregister

(Forskarnas namn halvfeta)

- Abigael, Maria Mattsson 214
Acerbi, Giuseppe 227, 230
Achrenius, Abraham 278
Addison 327
Adlerbeth, C.J. 322
Adlercrantz, C.F. 274, 325
Adlercrantz, Göran 269—270
Adlercreutz 341
Adlercreutz, Carl Johan 18, 301, 342
Adlerbeth, Pehr 291
Agander, Niclas Georg 291
Agander, Thomas 78
Agnes 207—208
Agnes Johansdotter 207—208
Agricola, Abraham 78—79
Agricola, Anders 254, 277
Agricola, Mikael 44, 50—51, 54, 59, 61
Ahlberg, Johan 243—244
Ahlenius 177
Ahlqvist 330
Ahnlund, Knut 26, 28
Albertus Pictor (Albert Målare) 37, 39
Alexandra 331
Almberg 295
Almgren 294
Alopaeus, Johan David 279
Alopaeus, Magnus 351
Alopaeus, Magnus Jacob 279, 325, 347, 351
Aminoff 319
Aminoff, Gregori 321, 342—343
Aminoff, Johan Fredrik 18, 332, 340
Aminoff, Johan Fredrik 343
Aminoff-Winberg, Johanna 247—250
Ampiainen 210
Amund Laurentsson 44, 50
Anberg, Nicolaus Jacobi 76—79
Anckar 330
Anckar, Botvid Larsson 42
Anckarström, Johan Jakob 297, 328
Anders 25, 37
Anders 141
Anders Andersson 76
Anders Andersson 151, 153
Anders Andersson 181
Anders Andersson 211
Anders Finne 28
Anders Finne 35
Anders Finne 154
Anders Finne 172
Anders Finne 173
Anders, Herr 176
Anders Markusson 67
Anders Michelsson 163
Anders Michelsson 163
Anders Michelsson Finne 171
Anders Målare 44—45
Anders Månsson 151—153
Anders Mårtensson 181
Anders Persson 181, 183
Anders Persson 181
Anders Pålsson 170
Anders skrivare 67
Andernaesius, Nic. 176
Andersin, Gustaf Abraham 343
Angelini, Giuseppe 322
Anna Andersdotter 188
Anna Larsdotter 188
Anna Maria Persdotter 276
Anna Persdotter 254
Anna Pålsson 167
Anna Thomasdotter 108
Annika 207—208
Annika Andersdotter 206
Annika Hansdotter 211
Annika Thomasdotter 207
Anthoni, Eric 14
Antila 313
Anungi (Peldola), Gabriel 254
Arbogensis, Olaus Jacobi 187
Arckenholtz, Johan 303
Arendt 50
Arens, Ilmar 206
Armfelt, Gustaf Mauritz 18, 300—301, 332, 341, 344
Arpiainen 140
Aschelinus, Andreas 265
Asken, Hans van 27
Askling 294
Asko 96
Austrel 111
Avellan, Mikael 322
Avellan, Nils 291
Aveman 294
Auvinen, Måns Jönsson 150
Awuin, Jacobus Axilli 69
Axel Bertilsson 108—109
Backman, Daniel 322
Bagge, Jakob 55
Baltzar Valentinsson 254
Banér, Gustav 150
Barchius, Nicolaus 269
Beata 254
Beata Bertilsdotter 108
Beckman, Axel 330
Beckman, Johan 310
Bellman, Carl Michael 350
Benedictus Olai 50
Bengt Hindersson 92
Bengt Mattsson 110
Bengt Peckepoika 67
Bengt Sigfridsson 67
Bengt skrivare 64
Benjamin Filipsson 99
Benzelius, Erik 235
Berch, Anders 327
Berg, Gösta 118
Bergbom 294
Bergdahl, Maria Elisabeth 330
Bergh, Volmar 25, 95, 99, 101—106, 274
Bergius, Anders 278
Bergman 294
Bergman 294
Bergman 295
Bergman, Maria 316
Bergman, Thomas Andersson 79
Bergman, Torbern 291
Bertil 37
Bertil 107—108
Bertil 164
Bertil Andersson 181
Bertil Bertilsson Finne 173
Bertil Eskilsson 209
Bertil Finne 35
Bertil Finne 65
Bertil Finne 164

- Bertil Hindrichsson 54
 Bertil Persson 164
 Bertil Persson 166
 Bertil Persson 173
 Betulinus, Thomas 259
 Bielke, Anna, född Hogenskild 58—61
 Bielke, Hogenskild 59, 61
 Bielke, Karin 59
 Bielke, Klas 59, 61
 Bielke, Nils Pedersson 59—60
 Bielke, Ture 59, 61
 Bielke, Ture Turesson 31
 Billberg, Johannes 257
 Bilmark, Johan 17, 241
 Birgitta 52
 Birgitta 129
 Bitz, Henrik 58
 Björkman, Erik 312
 Björkrot, Kristiern 256
 Björn 37
 Björnstierna 320
 Blad, Petter 276
 Blom 337
 Blom, Andreas 266
 Blom, Annika Eriksdotter 276
 Blomberg, And. 316
 Blomberg, Jöran 274
 Blomfelt, Samuel 278
 Boëthius 292
 Bohlin, J. 224, 231
 Bohman 330
 Boije 299
 Boije, Göran 150
 Bolander 295
 Bonde 256
 Bonde, Carl 187, 190
 Bonde, Christer 347
 Bonsdorff 329
 Borgelin 330
 Bork (Porkka) 200
 Botvid Larsson 85
 Brahe, Magnus Fredrik 319
 Brahe, Per 111, 120, 280, 348
 Brand, Jakob Didriksson 82
 Brask, Hans 134
 Breitholtz 319
 Bremer, Jacob 17
 Brenner, Elias 79—80, 123—127, 235
 Brenner, Henrik 125
 Brenner, Isak 124
 Brenner, Jakob 125
 Brenner, Sophia 263
 Brita 206
 Brita 256
 Brita Andersson 95
 Brita Bertilsdotter 108
 Brita Johansdotter 58
 Brita Ryska 57
 Britz, Madden 76
Broberg, Richard 32—33, 35, 37, 57, 147, 149, 151—152, 162, 194, 196—197, 201, 346
 Brodsenia, Anna 254
 Broméen, Peder 207
 Bromelius, Olof 207
 Browallius, Johan 17, 131
 Brunell 294
Brunius, Jan 147, 154
 Brunow, Georg Fredrik 343
 Bröms, Ingemund 257
 Burensköld, Jacob 263
 Bureus, Johannes 51
 Burström 294
 Burström, Nils 295
 Burtz, Mårten 270
 Bytepovue 25
 Bäck 295
 Bäcker 294
 Bäckman 294
 Böckelman 330
 Bök 343
 Böstman, Henrik 338

 Calonius, Matthias 18, 328, 330—333
 Candelin, Brita 317
 Candelin, Catharina 317
 Carelius, Canutus Martini 48
 Carl Gustaf 320
Carlsson, Sten 16—17, 25—26, 299—302
 Carpelan, C.F. 301
 Carpelan, Johan Fredrik 318
 Carpelan, Lars 252
 Caspar Hansson 79
 Catharina 215
 Catharina Eriksdotter 298
 Catharina Larsdotter 276
 Catharina Persdotter 278
 Cavander 294
Cederlöf, Olle 117—118
 Chappe, C. 334
 Christian Johansson 254
 Christiern Christierni (Agricola) 126
 Christina 214
 Christoffer Persson 188
 Chronander 207
 Chydenius, Anders 312, 322
 Chydenius, Anders 312
 Chydenius, Jakob 312
 Claes Åkesson 148
 Clemet 57
 Clemet Ambrosson 67
 Clemet Finne 28
 Clemet Finne 154
 Clemet Finne 173
 Clemet Finne 203
 Clemet Jakobsson 48
 Clemet Jaksson 92
 Clemet Jörgensson 211
 Clerck, Lorentz 248
 Clewberg, Carl Abraham 334
 Cneiff 294
 Cock 208, 210
 Cock, Lars Persson 210
 Collander, Samuel 222
 Collinus, Jacobus Johannis (Jacob Collin) 74—78
 Colmenraute (Cölmenrate), Nils 29
 Columbus, Johan 120
 Columbus, Samuel 120, 350
 Conradi, Georg Johann 252
 Coyet, J.W. 207
 Cremmer, Johan 255
 Creutz 123
 Creutz, Ernst Johan 120, 272
 Creutz, Gustaf 271
 Creutz, Gustaf Philip 301, 303
 Creutz, Johan 248
 Creutz, Lorenz 76, 126
 Croëll, Johan 252
 Cromell, Ebba 255
 Cronhjelm, Gustaf 259—260
 Cronstedt 18
 Cronstedt, Jacob 252
 Cronström, Anders 337
 Cruse, Johannes Matthiae 286
 Culiainen 96
 Culiainen, Jacob Eskelsson 109
 Cygnaeus, Zacharias 322

 Dahlbergh, Erik 88—89, 128, 264, 266
 Dahlbo, Sarah 215
Dahlbäck, Göran 23, 26, 29
 Dahlgren 294
 Dahlman 294
 Dahlman, Anders 303
 Dahlman, Henrik 295
 Dahlstedt 295
 Dahlstierna, Gunno 264
 Dahlström, Samuel Fredrik 311
 Daling 294
 Daniel Andersson 212
 Degerman 294
 Degerman, Andreas 259
 Degerman, Hans 260

- De la Gardie, Magnus Gabriel 110—111, 212
De la Gardie, Pontus 150
Dominicus 174
Dordi Nilsson 206
Dorothea Michelsdotter 277
Drakenhielm 79
Drivius 186
Duncker, J.Z. 338
Durckman, Zacharias 311
Duvall, Gustav 186, 202
von Döbeln 338
- Edelcrantz (Clewberg), Abraham Niclas 333—335
Edzard av Ostfriesland 61
Ehrenmalm, Lars Johan 303
Ehrenstrahl, David Klöcker 80—82
Ehrenstrahl, Frans Joakim 251
Ehrenström, Johan Albrecht 18, 303, 332, 340, 344
Ehrensward, Augustin 17
Ehrström, Eric Gustaf 18
Ekeboom 294
Ekerman, Carl Fredrik 329
Ekholm, B.R. 291
Ekholm, Gustaf 311
Eklund 294—295
Ekman, Gabriel 337
Ekman, Olavus 174
Ekmansson 294
Elfving 330
Elgh, Jakob 282
Elias 203
Elimaëus, Olaus 69, 286
Elin Pålsson 205
Elisabeth Andersdotter 311
Elisabeth Jöransdotter 94
Elisabeth Larsdotter 177
von Engeström, Lars 328
Engman 294
Engman 329
Engman, Carl Magnus 291
Engman, Max 19
Engström, Albert 106—107, 109
Enström 295
Eric 167, 174
Erik 37
Erik 57
Erik 195
Erik XIV 61, 65, 68, 84, 86, 145, 303
Erik dragare 45
Erik Eriksson 273
Erik Finne 35
Erik Finne 148
Erik Finne 191
Erik den Helige 38, 239
Erik Magnusson 24
Erik Mattsson 169
Erik Månsson 48
Erik Mårtensson 110
Erik Nilsson 67
Erik Olofsson 169
Erik Pedersson 29
Erik Pålsson 181
Erik Staffansson 181
Eskil 37
Eskil 57
Eskil Henriksson 67
Eskil Larsson 209
Eskil Mattsson 163
Eskil Petraeus 16
Eskolin 294
von Essen 299
von Essen, Margareta Helena 283
Eva Lotta 316
- Fabritius, Ludvig 125
Faenander 294
Fahlenius, Agatha Charlotta 334
Fahlenius, Jonas 278
Falck 294
Falk 294
Fant, Erik 238
Ferm, Olle 60
Fernow, Erik 237, 240
von Fersen, Axel 318, 320, 342
Festing, Johan 278
von Fieandt, C.M. 340, 343
Filippus Finne 67
Filippus Jöransson 181
Fincke 61, 128
Fincke, Gustav 65
»Finn-Gertrud» 203
Finn Pelle 63
Finne Anders 63
Finne Mats malmskiljare 67
Finneman, Margareta Helena 298
Fisk 214
Fisk, Elias 214—215
Flachseen, Johan Petter 263
Fleming 16, 82, 123
Fleming, Claes 79
Fleming, Erik 66
Fleming, Erik Joakimsson 82
Fleming, Herman 301
Fleming, Herman Persson 82
Fleming, Henrik Larsson 82
Fleming, Ivar Joakimsson 82
Fleming, Klaes 148—149
Fleming, Klas Eriksson 82, 301, 350
Fleming, Klas Larsson 82
Floriin 329
Florinus, Henrik 126
Fogelström, Per Anders 206
Folcher 260
Forbus 329
Fornelius, Laurentius 176
Forsberg 330
af Forselles, J.H. 291
Forsen 330
Forsén, Samuel 278
Forshäll, Henrik 284
Forsius, Sigfridus Aronus 286—287
Fortelius 294
Forsman, Matts 295
Franc, Johan 278
Franzén 330
Franzén, Frans Mikael 290—291
Forsskål, Johan 268—272, 281
Fredenheim, Carl Fredrik 295—296, 323—325
Fredrik 256
Fredrik I 129, 260, 269
Frendén 330
Frese, Birgitta 27
Frese, Hans 27, 262
Frese, Jacob 262—265
Frese, Jochum 262
Frese, Mårten 262
Friberg, Nils 41
Frisk 277
Frölich, Carl 277
- Gabriel Petri 85
Gadd, Pehr Adrian 290, 334
Gadolin 256
Gadolin, Jakob 256
Gadolin, Johan 291
Garvonijs, Jakob 256
Gebhardt 295
Gedda, Georg 320
Georgius Christophori 289
Gertrud Pålsson 188
Gestricius, Martinus Olai 50
Gestrinius, Ernest 252, 257
Gestrinius, Thomas Thomae 79—80, 265
Geting 210
Gezelius 16, 221, 258
Gezelius, Johan d.y. 128, 260, 271
Gimell, Maria 317
Gisselkors, Christina 316
Giöding, Anders 275
Gothe, Richard 66—67, 164, 166—167,

- 169—172, 177**
 Gottleben, Gregorius 256
Gottlund, Carl Axel 19, 67, 141, 180, 211, 216, 235, 240—241, 245, 348
 Gottman, Lorentz 274
 Gottsman 294
 Graan, Christina 277
 Granström, Anders Petter 335
 Grave, Baltzar 270
 Greger 37
 Greiff 294
 Grels Finne 169
 Gren, Ivar 31
 Griis, Johan Johansson 206
 Grind 294
 Groening 294
 Grönvall, Hans 295
 Gudzaea, Catharina 255
 Gummer, Henrik Reinhold 284
 Gummerus 284
 Gussarvius, Erik 188, 204
 Gustav II Adolf 71, 175, 190, 235, 289
 Gustav III 301, 317—319, 321, 323—324, 326, 328, 331, 334
 Gustav IV Adolf 284, 317, 320, 331—332
 Gustaf Henriksson 309
 Gustav Vasa 15, 39, 41—44, 50, 52—56, 58—59, 64—65, 82—83, 85, 109, 125, 138—139, 142—143, 151—152, 177, 280, 286
 Gylander 295
 Gyldan 295
 Gyldencreantz, Jonas 110
 Gyldenstolpe, Samuel 126
 Gyllenberg 338
 Gyllenberg, Jakob 127
 Gyllenius, Petrus Magni 199, 345
 Göran Pedersson (Rike Örjan) 167, 169, 174—175
 Görvell, Johan 291

 Haapala 313
 Haapala, Anna 314
 Haara 25
 Haartman, Jakob 259
 Hackinen 96
 Hake, Bernd Jönsson 28
 Hake, Jakob Jönsson 28
 Halla 96
 Hallenius, Matthias 235
 Hallsten 294
 Hallton 214
 Halttuinen 214
 Hammel, Friedrich 273
 Hammelain (Hämäläinen) 200
 Hans Andersson 181
 Hans båtsman 54
 Hans Esbjörnsson 177
 Hans Finne 148
 Hans Finne 163
 Hans Finne 172
 Hans Henriksson 152, 345
 Hans Jonsson 86
 Hans Mårtensson 57
 Hans Olofsson 183
 Hansen 294
 Harald Olofsson 189
 Harmaa Per 66—67
 Hassel, Johanna Magdalena 322
 Hassel, Henrik 17, 326
 Hatack (Hatakka) 200
 Haucka 96
 Haukkainen 210
 Havalainen 25
 Havuinen, Lång-Christoffer 191—192
 Hazelius, Hatzelius 177
 Hazelius, Anders Göransson (Andreas Georgii) 169, 174—177, 187
 Hazelius, Artur 177
 Hazelius, J.A. 177
 Hebbe, S.B. 324
Heckscher, Eli F. 305
 Hederstam 294
 Hedin 294
 Hedvig Eleonora 74
Hedberg, Lennart 15
 Heerdhielm 215
 Heidenstrauch 278
 Heickel 330
 Heike 61
 Heikkilä, Henrik 317
 Heikkinen 313
 Heinoinen, Mårten 182
 Heintzius, David Gottfried 283—284
 Heintzius, Mikael 283
 Hellberg 294
 Hellm 214
 Hellm, Åke 214—215
 Hellman 294
 Helminen 214
 Helsing 295
 Helsing, Lasse 191
 Helsingius 294
 Helsingius, Daniel 303
 Helsingius, Johan 303
 Henning Olsson 27
 Henricus Erici 48
 Henrik 25
 Henrik 34
 Henrik 37
 Henrik 58
 Henrik 141
 Henrik Andersson 151
 Henrik Andersson 193
 Henrik Eriksson 48
 Henrik Finne 28
 Henrik Finne 33
 Henrik Finne 34
 Henrik Finne 65
 Henrik Finne 164
 Henrik Finne 164
 Henrik Finne 164
 Henrik Finne 172
 Henrik Finne 172
 Henrik Eriksson Finne, stovaktaren 80—82
 Henrik Henriksson 32
 Henrik Henriksson 181—182
 Henrik Henriksson 184
 Henrik Jonsson Finne 171
 Henrik Jönsson Finne 28
 Henrik Larsson Finne 154
 Henrik Nilsson 67
 Henrik Nilsson 206
 Henrik Pålsson 181
 Henrik Pålsson 188
 Henrik, Sankt 37—39
 Henrik Simonsson 58
 Henrik Thomasson 67
 Henrik Ålänning 67
 Henrik Ålänning 67
 Herbst 276
 Hercke 43
 Hermelin, Olof 128
 Hertz, Herman Johan 278
 Hessling, Börje 251
 Hiljakainen 208
 Hilleström, Pehr 300, 316
 Hindrich Jonsson 175
 Hindrich Olofsson 210
 Hindrich Matson 210
 Hindrich Persson 203
 Hindsberg 294
 Hirff 43
 Hising, Johan Wilhelm 17
 Hising, Mikael 17
 Hiälte, Maria 255
 Hjärne 18
 Hjärne, Gustav Adolf 293—295
 Hjärne, Urban 207—208, 293
 Hogenskild, Clemet 58
 Holenius, Erik 205
 Holm 99
 Holm, Eric 306

- Holm, Thomas Campanius 213
 Holmer, Petrus 252
Holmgren, Gustaf 32—33, 35
 Honkanen 67
 Hoppman 214
 Hordelius, Bartholdus Johannis 70—71
 Horn 16, 61, 123, 287, 289
 Horn, Arvid 124, 263, 270, 272, 301, 303
 Horn, Hans 82
 Horn, Henrik Claesson 55
 Horn, Klas Kristersson 55—56, 82, 187
 Hornborg 294
 Hotlakain 96
 Hottuinen 96
 Huisko 43
 Hukkinen, Pål 182
Hultin, Arvid 123
 Humalainen 43
 Hummelman, Johan 277
 Huopoinen 214
 Huotari 238
 Husgafvel 294
 Huss, Olaus Erics 212
 Huuskoinen, Anders 182
 Hwiit, Ericus Mathiae 45
 Hyllén, Henrik 322
 Hülphers, Abraham Abrahamsson 203, 235—238
 Hyteen 294
 Hyytiäinen 140
 Häck, Henrik 199
 Häck (Häkkinen), Hindrick 195, 201
 Häcken (Häkkinen) 200
 Häkkinen 140
 Häke (Heikki) 164
 Hämäläinen 15, 67
 Hämäläinen, Lars Mårtensson 182
 Härmelin, Michel Henriksson 338
 Härkä 96
 Härkäjnen 96
 Häckkala 96
 Hällari 96
 Hånga 96
 Hård, Carl 9
 Högberg, Erik 309
 Högstedt, Jacob 278
 Højer 294
 Hörling, Mårten 75, 79
 Höök (Haukkainen) 200, 210
- Idman, Nils 235, 322
 Ihre, Johan 235
 Ikonen 140
 Ikonen 238
- Ilkka 96
 Ille, Måns 82
Ilmonen, S. 210
 Iloinen 96
 Ilves 96
 Imberg, Hans 310
 Ingeborg Björnsdotter 206
 Ingeborg Olofsdotter 188
 Ingrid 174
 Isak Eriksson 92
 Isak Persson 174, 177
 Iser 260
 Isoipää 96
 Israel 167, 174
 Israel 185
- Jakob 28
 Jakob 37
 Jakob 153
 Jakob Eriksson 273
 Jakob Finne 28
 Jakob Finne 35
 Jakob Finne 202
 Jakob Josefsson 99
 Jakob Larsson 67
 Jakob Mattsson 337
 Jacob Mattsson 78
 Jakob Mikelsson 92
 Jalka 96
 Jaska 96
 Jens 37
 Jeppe 210
 Jerman 294—295
 Joachimus Matthiae 286
 Joen Nilsson 44
 Johan 141
 Johan III, hertig Johan 15, 44—45, 48, 50—52, 55, 61, 64, 74, 81—82, 84—86, 142, 148, 150, 155, 161, 204—205, 280
 Johan Andersson 181
 Johan Bertilsson 107
 Johan Finne 173
 Johan Hansson 111
 Johan Henriksson 181—182
 Johan Jöransson 105
 Johan Mattsson 337
 Johan Mårtensson de Finne 84
 Johan Olsson 255
 Johan Stefansson 95
 Johan Ålänning 67
 Johannes Johannis Finlandus 287—288
 Johannes Larsson 238
 Johannes Magni 286
 Johannes Martini 48
- Johannes Paulinus 120—124, 289
 Johannes Sigfridi 70
 John, Niclas 285
Jokipii, Mauno 42, 106
 Jon 37
 Jon Finne 154
 Jon Jonsson 203
 Jon Larsson 199
 Jon Olofsson 211
 Jon Persson 181—182
 Jonnis Finne 33
Jonsson, Ingvar 157, 164—166
 Jorgian 37
 Josefus Georgii 51
 Joulu 96
 Juliana Henriksdotter 317
 Juppasuu 96
 Juslén 294, 316
 Juslén, Carl 325, 328
 Juslén, Erland 295
 Juslén, Fredrik 325
 Juslén, Johan Gabriel 270, 325
 Juslén, Pehr 304, 325—328
 Juslén, Pehr Johan 325
 Juslén, Ulrika 325
 Juslenia, Margareta 262
 Juslenius 256
 Juslenius, Daniel 257—262, 271, 278, 282, 321, 325
 Juslenius, Gabriel 256, 259, 325
 Juslenius, Gustaf 325
 Juslenius, Samuel 362
 Jussoila, Mats Jönsson 50
 Justander, Erik 111, 280
 Justin 295
 Jute, Hans 28
 Juusten, Paul 50
 Jäckel 294
 Jägerhorn, Georg Henrik 18
 Jäppinen 210
 Jääskeläinen 15
 Jöns 30—31
 Jöns 37
 Jöns 45
 Jöns Andersson 29
 Jöns bagare 29
 Jöns Finne 28
 Jöns Finne 35
 Jöns Finne 35
 Jöns Finne 35
 Jöns Finne 174
 Jöns Hemmingsson 110
 Jöns Jöransson 67
 Jöns Olofsson 151
 Jöns Olofsson 181

- Jöns Pávelsson 209
 Jöns Savolax 48
 Jöran 204
 Jöran blanksmed 67
 Jöran Eriksson 67
 Jöran Eriksson 173
 Jöran Finne 67
 Jöran Finne 173
 Jöran Mårtensson 24
 Jöran Persson 145
 Jören 173
- Kabb 214
 Kaima 43
 Kaistakakki 96
 Kajsa Finska 67
 Kalainen 214
 Kalkon 210
 Kalm, Pehr 334
 Kalsenius 294
 Kandalainen 188
 Kante, Staffan 28
 Kapainen 214
 Karelus 32
 Karen Nilsdotter 206
 Karéus, Mikael 115
 Karhula 96
 Karian (Karjalainen) 200
 Karin Arvidsdotter 31
 Karin Hansdotter 177
 Karin Hindrichsdotter 203
 Karin Månsdotter 61
 Karin Matsdotter 276
 Karin Persdotter 211
 Karin Olofsdotter 95
 Karja Hindrick 67
 Karjalainen 140, 188
 Karjalainen, Anders 61
 Karl IX, hertig Karl 15, 48, 61, 69, 142—156, 163, 167, 170—171, 177, 185, 191, 197, 236, 238—240, 286, 346
 Karl X Gustav 82, 198, 301
 Karl XI 79—80, 82, 112, 116, 123, 125, 127—128, 198, 214—216, 243
 Karl XII 124, 221, 251, 259—260, 263—264, 268
 Karl XIII 320, 342
 Karl Larsson 199
 Karl tunnbindare 29
 Kart (Karttuinen) 200
 Karvatasku 25
 Karvue 25
 Kastu 96
 Katarina Jagellonica 204—205
 Katarina av Sachsen Lauenburg 59
- Katarina Vasa 61
 Kaupman 273
 Kautto 238
 Keckman 330
 Keckonius, And. 255
 Keen 214
 Keinäinen 214
 Kellgren, Johan Henrik 17, 334
 Kempas (Kemppainen), Staffan 182
 Kerman (Cederqvist), Håkan Nilsson 110
 Kempe 214
 Kempe 294
 Kemppainen 182, 214
 Kerstin 203
 Kerttu (Gertrud) 37, 39
 Keränen 313
 Ketarenius, Ericus Pauli 71, 74
 Kettuinen 210
Keyland, Nils 135, 193, 196, 198, 200, 223, 228—229
 Kinninmundt 294
 Kirnu 96
 Kirppu Henrik 67
 Kisk (Kiiskinen) 200
 Kissala 96
 Kiusa 96
 Kivi, Aleksis 123
 Kjellin, Adolf Fredrik 240
 Kjellin, Erik F. 240
 Klemet 195
 Klemet Jöransson 209
 Klemet Finne 63
 Klemet Krook 138, 152
 Kling, Måns 209—210
 Klingstedt 319
 Klingstedt, Jonas 110
 Klint, Petter 276
 Knistedt 294
 Knut 65
 Knut Eskilsson 67
 Knut Finne 67
 Knut kammarsven 48
 Knut Larsson 181
 Knut Olsson Finne 33
 Kock 210
 Koduxeme Antte 30
 Kokkoinen 208, 210, 238
 Kokkonen 140
 Kokoparta 96
 Kolbe, Fritz 117
 Kolhuo 188
 Koling 107—109
 Koo (Lehmoinen), Olof 199
 Kopila 96
- Koppi 96
 Korju 96
 Kouri 96
 Korkia 25
 Korsunen 313
Koskenniemi, V.A. 123
 Kradanpoika 25
 von Kraemer 320
 Kranki 96
 Kranck, Johannes 274
 Krijku 96
 Kristian II 66
 Kristina, drottning 74, 176, 190, 239
 Kristoffer 51
 Krogia, Maria Charlotta 297
 Krogius, Paul 297
 Krumme, Jakob 59
 Kruse, Peter 181, 209
 Kröger 294
 Kuckar, Petti (Peter Kukkaro) 187
 Kuckone 214
 Kukkoinen 214
 Kulhu 96
 Kullberg 295
 Kulneff 320
 Kumpulainen 313
 Kurck 16, 123
 Kurck-Hindrick 199
 Kurck, Knut 120
 Kurke, Laurens 29
 Kurkela 96
 Kurki 96
 Kuse, Jakob Larensen 50
 Kylvärauta 25
 Kylä-Mats 66
 Kyrilav 25
 Kyröläinen 67, 188
 Kätka 96
 Käck (Kähköinen) 200
 Kämpäinen 67
 Käki 96
 Kärkinen 96
- Lager, Birgitta 48**
 Lagerflycht, Johan 131
 Lagus, Isaac 344
 Laihiander, Johan 322
 Lampapää 25
 Lang, Asmus 32
 Lang, Rebecka 277
 Lalli 37—39
 Lange, Bengt 297
 Langinen 187
 Lanka 96
 Lappalainen 15

- Lars 37
 Lars 141
 Lars Andersson 205
 Lars Finne 65
 Lars Finne 205
 Lars Grelsson Finne 173
 Lars Grelsson 213
 Lars Larsson 164
 Lars Larsson 167
 Lars Larsson 181
 Lars Larsson 190
 Lars Persson 173
 Lars Persson 181—182
 Lars Svensson 277
 Lars Thomasson 204
 Lasse 37
 Lasse 153
 Lasse 195
 Lasse Andersson 67
 Lasse Finne 34
 Lasse Finne 153
 Lasse Finne 163
 Lasse Finne 164
 Lasse Finne 171
 Lasse Finne 191
 Lasse Grelsson Finne 173
 Lasse Knutsson 163
 Lasse Larsson 151
 Lasse Larsson 163
 Lasse Larsson 164
 Lasse Persson 173
 Lauraeus, Josef 280
 Lauraeus, Olof 280
 Laurbecchius, Petrus 120
 Laurelius 188
 Lauren 295
 Laurens 34
 Laurens Clemesson 29
 Laurentius Nicolai Norvegus (Kloster-
 Lasse) 51
 Laurentius Laurentii 152, 345
 Laurentius Paulinus Gothus 73
 Laurila 96
 Lefrén, Johan Petter 235
 von Leibnitz, Gottfried Wilhelm 235
 Leijonhufvud, Gustaf 188, 194, 209
 Leijonmarck, Sven 126—129
 Leiken (Laicon) 214
 Leinonen 313
 Leisto 313
 Lemetinen 96
 Lencqvist, Erik 322
Leppänen, Marjatta 289
 Levonius 294
 Lidner 350
 Lignipaeus 256
 Lignipaeus, Kristoffer 256
 Liitinen 67
 Lilja, Johan 309
 Liljeblad 294
 Lille Lasse 151
 Lillienstedt 289
 Lind 294
 Lind, Abraham 283—284
 Lind, Johan Johansson 206
 Lindberg 295
 Lindert, Brita 311
 Lindeström, Pehr 212
 Linderholm, Olof 238—239, 241
 Lindman, Per 221
 Lindmark 294
 Lindorm, Märten 29
 Lindorm, Sigrid 29
 Lindros, Carl 337
 Lindros, Ulrica 338
 Lindroth 294
 Lindsköld, Erik 80—81
 Lindström 295
 von Linné, Carl 321
 Lintunen, Henrik 152
 Lischen Jansdotter 276
 Liukkoinen 214
 Lizelius, Bartholomaeus 255
 Lochander, Birger 295
 Lockman, Anders 187
 Lokenij 214
 Lokenius (Lock), Lars 213
 Longe, Peter 257
 Lovisa Ulrika 334
 Loukehinen 214
 Ludvig bårdskärare 30
 Lumiainen 67
 Lundberg 295
 Lundberg, Brita Elisabeth 298
 Lundgren, Magdalena 316
 Lundgård 294
 Lundgren, C.J. 338
 Lundin 294
 Lundius, Carolus 288
 Lundström 295
 Lundqvist, Anders 311
 Lundwall, Simon 341
 Luuk (Luukkainen) 200
 Lybecker, Georg 248
 Lütkeemann, Timotheus 251
 Läcki 96
 Läppi 96
 Löfstadius 295
**Lööw, Kjell 156, 158—161, 163,
 165—166, 220**
 Madsen 294
 Magalotti, Lorenzo 56, 90, 103—104
 Magdalena 215
 Magdalena Stefansdotter 276
 Magnusius, Thomas 221
 Magnus, hertig 61
 Magnus Eriksson 24
 Magnus Finne 33
 Magnus Persson 29
 Majsja Tavast 61
 Malin 202
 Malin Matsdotter 207—208
 Malin Mårtensdotter 200
 Malin Göransdotter 175
 Malm, Catharina 338
 Malmgren 330
 Mannerheim, Carl Erik 18
Manninen, Merja 313—314
 Manninen, Pål 182
 Mannoinen 96
 Mara 96
 Margareta 29
 Margareta 112
 Margareta Göransdotter 82
 Margareta Henriksdotter 95
 Margareta Matsdotter 207—208
 Margareta Mårtensdotter 347
 Margit korkkäringen 28
 Maria Eriksdotter 317
 Maria Henriksdotter 206
 Maria Jöransdotter 276
 Maria Larsdotter 276
 Maria av Pfalz 61
 Maria Persdotter 256
 Maria Toresdotter 206
 Mariaestadius, Magnus Svenonis 195,
 199, 347
 Marina Andersdotter 204
 Marit 174
 Martinus Olavi (Herr Märten) 44, 48—
 52
 Marttinen 211
 Markus 37
 Markus Finne 163
 Matilainen 187
 Mats 34
 Mats 37
 Mats 141
 Mats 155
 Mats Andersson 167
 Mats Clemetsson 190
 Mats Enarsson 203
 Mats Eriksson 105
 Mats Eriksson 211
 Mats Finne 34

- Mats Finne 35
 Mats Finne 63
 Mats Finne 65
 Mats Finne 65
 Mats Finne 154
 Mats Finne 154
 Mats Finne 173
 Matts Hermansson 27
 Mats Hindersson 188
 Mats Isaksson 170
 Mats Isaksson 254
 Matts Joensson 92
 Mats Jönsson 151
 Mats Jöransson 78
 Mats Jöransson 92
 Mats Jöransson 161
 Mats Jöransson 170
 Mats Larsson 92
 Mats Larsson 167
 Mats Matsson 57
 Mats Matsson 163
 Mats Matsson 206
 Mats Matsson 254
 Mats Nylänning 67
 Mats Olofsson 199
 Mats Ohlsson 255
 Mats Olsson 61
 Mats Persson 306
 Mats Philipson 67
 Mats Staffansson 210
 Mats Thomasson 67
 Mats Ålänning 148
 Mathesius, Aron 322
 Mathesius, Johan 281—282, 285
 Mathesius, Nicolaus Gabrielis 281
 Matthes 195
 Mattes Finne 163
 Mattias Finne 27
 Mattias Johansson 280
 Mathias Petri 45, 48
 Mathis Larsson 169
 Meijer 295
 Meisner, Anna 112
 Melainen 96
 Mennander, Andreas 252, 267—268, 321
 Mennander, Carl Fredrik 268, 278, 290, 321—323
 Merckell, Henrick Kristoffersson 280—281
 Merta 25
 Metsonen 140
 Mettinen 238
 Meurling, Alexander 295
 Meydeburg, Margareta 27
 Meydeburg, Örjan 27
 Michel 37
 Michel Andersson Finne 163
 Mikael Bertilsson 107—108
 Mickel Finne 29
 Mickel Henriksson 205
 Michael Jacobsson 337
 Michel Michelsson 181
 Michel Persson 163
 Mickel 61
 Mikael Stephani 44
 Miltopaeus, Martin 280
 Minck, Mink 208, 210
 Minkkinen 140, 208, 210
 Moilan (Mollanen) 200
Molde, Bertil 107
 Molis, Johan 306
 Morén 330
Moring, Beatrice 98
 Morton, John 211
 Mullikka, Johan 214
 Munsterhjelm, Anders 277
 Munsterhjelm, Johan Magnus 318
 Murray, Adolf 291
Murray, Robert 44
 Musselius, Baltzar 252
 Musta Peter 67
 Måns 37
 Måns 153
 Måns 172
 Måns Finne 67
 Måns Finne 163
 Måns Jörgensson 211
 Måns Månsson 163
 Måns Olofsson 161
 Märten 37
 Märten 195
 Märten Finne 62, 68
 Märten Finne 191
 Märten Grelsson 169
 Märten Mårtensson 210
 Märten Mårtensson 210—211
 Myra 207—208
 Myrberg, Carl Magnus 338
 Münster, Sebastian 25
Mägiste, Julius 233
 Möller, Margareta 277
 Möllersvärd 296, 320
Mörtberg, Martti 141
 Nakkapää 25
 Nampsi 25
 Narvanpoika 25
 Neiglick, Nils Christian 343
 Nekran (Nikarainen) 200
 Nerbelius, Peder 176
 Nesselius, Israel 260
 Nicolaus Matthiae 69
 Nicolaus Sigfridi 186
 Nievardt, Henrik 269—270, 272—273
Nikula, Johan 28—29
 Nils 37
 Nils 57
 Nils 141
 Nils Birgersson 55
 Nils Finne 154
 Nils Finne 191
 Nils Nilsson 142, 147
 Niska, Sofia Tobiasdotter 314
 Nitrarius, Sigfridus Andrae 70
 Noraeus, Erik 207
 Norberg 295
 Norborg 294
 Nordencreutz, Jacob 270
 Nordenius 294
 Nordenhielm, Jöns 252
 Nordenskiöld, Carl Fredrik 303
 Nordenstam 18
Nordmann, Petrus 147, 152
 Nordström, Henrich 254
 Nordström, Johan Jacob 9
 Norinen 188
 Norlund 295
 Nycopensis, Martinus Olai 175
 Nyberg 330
 Nybergsson 273
 Nylander 330
 Nylander, Johan 295
 Nyling 295
 Nyström, Henrik 309
 Näcka 96
 Närhinen 214
 van Nörden, Helmik 30
 Oijnen (Oinoinen) 200
 Oikinen 232
 Olaus Magnus 53, 134, 136, 201, 348
 Olaus Petri 44, 59, 61
 Olav 28
 Olavus Christophori 176
 Ollonqvist 330
 Olof 34
 Olof 37
 Olof 141
 Olof Andersson 181
 Olof Andersson 347
 Olof Bertilsson timmerman 103
 Olof Jonsson 64

- Olof Jöransson 160
 Olof Finne 29
 Olof Finne 34
 Olof Finne 63
 Olof Finne 67
 Olof Finne 110
 Olof Finne 154
 Olof Finne 154
 Olof Knutsson 45
 Olof Knutsson 65
 Olof Larsson 171
 Olof Marcusson 181—182
 Olof Mattsson 187
 Olof Matson 67
 Olof Månsson 151
 Olof Olofsson 181
 Olof Persson 153
 Olof Sigfridsson 181
 Olof Tavast 67
 Oravainen 214
 Orell 294
 Orrane (Ekorn) 214
 Otto 37
 Otto Finne 67
 Oxenstierna 39
 Oxenstierna, Axel 109, 130, 211
- Packalenius 256
 Packanen 187
 Paha 43
 af Palén 294, 320
 Palén, Abraham 325
 af Palén, Axel 316, 320, 325
 Palén, Johan Eric 335
 af Palén, Johanna Lovisa 316
 Palén, Johanna 325
 af Palén, Erik Johan 316, 320, 325
 af Palén, Gustaf 316
 af Palén, Ulrica 316
 Palm, Stina 254
 Palmaeus 294
 Palmenborg, Justus 248
 Palmskiöld, Elias 127
 Papegoja, Johan 211
 Pappi 96
 Parkom 214
 Paronen 25
 Pasch d.ä., Lorenz 258
 Pasanen, Mathis 290
 Paske Mattis 29
 Paskoin 96
 Pavel 37
 Pazelius 295
 Peder 31, 37
 Peder Andersson 163
- Peder Bertilsson 95
 Peder Eriksson 173
 Peder Eriksson 174
 Peder Finne 34
 Peder Finne 34
 Peder Månsson (Petrus Magni) 52—55, 64, 345
 Peder Olofsson 195
 Pelle Pedersson 167
Pellijeff, Gunnar 233—234
 Per 37
 Per 57
 Per 141
 Per Andersson 167, 174—175
 Per Eliasson 173
 Per Finne 29
 Per Finne 194
 Per Finne 195
 Per Josefsson 204
 Per Mártensson 188
 Per Nilsson 171
 Per Nilsson 204
 Per Nilsson 206
 Per Olofsson 151
 Per Olsson 205
 Per Pávelsson Finne 171—172
 Per Persson, »Båte Per» 184
 Per Sigurdsson kopparslagare 28
 Perlroos, Martinus 291—292
 Perttuinen 313
 Perttuinen, Henrik 317
 Peter I 247, 276
 Peter Finne 67
 Peter Finne 67
 Peter Finvidsson Ålänning 24, 27
 Petter Grilsson 309
 Peter Hansson 280
 Petrejus, Joel Jacob 293, 297
Pettersson, Lars 126
 Petrus Finne 27
 Petrus Johannis 177
 Piekainen 96
 Piesa 96
 Pijska 96
 Pihlgren, Carl 276
 Piirainen 313
 Pihkapää 96
 Pihlman, Johan 322
 Pikipöllö 96
 Pikipää 96
 Pilt, Anders Persson 267, 269—270, 272
 Piltti 96
 Pipping 284
 Pipping, Y.G. 291
 Piranesi, Francesco 324
- Pirinen, Kauko 137, 139, 179**
 Piska, Markus Persson 103
 Pispa 96
 Pitkänen 96
 Piukka 96
 Pius VI 324
 Planman 294—295
 Plösi 96
 Pohto 96
 Poikoinen, Michel 182
 Polus, Carl 252
 Pontelius 294
 Poppius, Gabriel 18, 301, 344
 Poppius, Henrik 322
 Porhainen 96
 Porthan, Henrik Gabriel 241—244, 325—326, 328, 331—334
 Porthan, Sigfrid 325
 Possevino, Antonio 51
Preinitz, Lars 266
 Prinz, Anders 213—214
 Printz, Johan 209
 Prochaeus, Henricus Johannis 271, 273
 Procopaeus, Christianus Petri 76
 Prochaeus, Per 259
 Präicka 96
 Pulkki 96
 Pulli 96
 Puran (Purainen) 200
 Puttn (Puttoinen) 200
 Puttoinen 140
 Pytty 96
 Päckä 96
 Pål 37
 Pål 141
 Pål 153
 Pål 195
 Pål 195
 Pähl 167
 Pål Finne 172
 Pål Persson 166, 174
 Pål Pålsson 151
 Pål Pålsson 181
 Pável Andersson 160
 Pável Andersson 170
 Pável Andersson 205—206
 Pável Finne 67
 Pável Finne 154
 Pável Finne 163
 Pável Finne 174
 Pável Persson Finne 173
 Pável Finne 191
 Pável Mattsson 163
 Pável Svensson 163
 Pável Ålänning 67

- Päivä Pelle 66
Pää Pelle (Huvud Pelle) 66
Pönni 96
Pöntinen 238
Pöntynen 140
Pöytä 96
- Quivander, Benedictus Andrae 76
- Rajasuu 96
Rambo 208
Rambo, Peter 214
Rapanen 96
Rauka, Dorothea 30—32
Rauka, Mickel 30—32
Rantatupa, Heikki 116—117
Raumannus, Paulus Simonis 120
Rautia 313
Rebecca 214
Reem (Rämäinen), Erik Henriksson 199
Reenstierna (Mamma), Abraham 116
Rehbinder 299
Rehbinder, Robert Henrik 303
Reisilä 96
Rekola, Juhani 25
Reling, Eric 335
Repoinen 214
Repott 214
Reusner, Christopher 70
Reuterholm, Gustaf Adolf 301—302, 331—332
Riddermarck, Lars 213—214
Risupää 96
Rhyzelius, Andreas 261—262
Rolgi 96
Romppainen 208
Ronkainen 238
Roos, Mathias 205
Rosenbom 117—120
Rosenbom, Mats 117
Rosenmüller, Kristoffer Adrian 282—285
Ross, Herman 257
Rosse 214
Rossinen 214
Rothovia, Elisabeth 277
Rudbeckius, Johannes 187
Rudeen, Torsten 263—264
Rudensköld, Magdalena 332
Rudman 211
Rumpainen 188
Runeberg, Johan Ludvig 121, 259, 338
Runius, Johan 257, 263—264
Ruotsalainen 15
Ruuth 299
- Ruuth, Barbara 262
Ruuth, Gustav Samuel 270
Rysä 96
Ryti 96
Ryöppy 96
Räckman, Anders Mårtensson 274
Rydberg, Alexander 197
Rytterberg 296
Rytterensis, Petrus Olai 187—188
Rühs, Friedrich 235, 244—245
Räf 210
Röring, Maria Magdalena 312
- Sacklén, Gustaf 291
Sahlberg 294, 319
Sahmo 96
Sakari 313
Saksa 313
Salan, Johan 275
Salin, Samuel 131, 282—283
Salloinen 96
Salo, Lars Andersson 345
Saloheimo, Veijo 210
Samuel Thomae 286
Sandmark 294
Sara 175, 177
Sarcovius, Johannes Eliae 265, 267—268, 312
Sarffue 43
Sarman, Johannes 78
Sarman, Mikael 311
Sandberg 294
Sandberg, Johan 309
Sandell 330
Sarapää 96
Savoj 214
Savuinen 214
Scarin, Algot 17
von Schantz 319—320
Schaefer, Henrik 215
Schaefer, Johan Henriksson 164, 215—222, 237
Schaefer, Peter 215
Schefferus, Johannes 124
Schening, Bengt 252
Schenström 294
von Schlözer, August Ludwig 244
Schedeman, Johan 110, 263
Schröder, Georg Engelhard 269
Schröderheim, Elis 300
Schwartz 294
Schück, Adolf 32
von Schönfelt, Carl 252
Sebaldt, Carl Fredrik 303
Segerstedt, Albrekt 232
- Selkä 96
Serlachius, Carl 270—271
Serlachius, Johan 252
Siekkinen 313
Silfverstierna, Johan Månsson 110
Sigfrid 37
Sigfrid 172
Sigfrid 195
Sigfrid Finne 57, 67
Sigurd Finne 173
Sigfrid Jönsson 56
Sigfrid Olsson 183
Sigmund 48, 143, 150
Sigurd Finne 34
Sikain (Siikainen) 200
Silenius, Erik 84—85
Siljeström, Olof 252
Silli 96
Sillinsuu 96
Silvin, Erik 309
Silmä Olof 67
Simon 34
Simon 37
Simon 79
Simon Finne 154
Simon Henriksson 90
Simon Kirksesson Finne 29
Simon Michelsson 181—182
Simon Pålsson 267
Sinnikka 214
Sipelia, Maria 279
Sippel, Georg (Jöran) 207
Sippela, Anna 207—208
Sippela, Brita 207—208
Sirkka 96
Sjöberg 330
Skogberg 294
Skogman, Carl David 18
Skogman eller Skoman, Matthias 289
Skragge, Lars 79
Skrika 214
Skytte, Bengt 211
Slang, Erik Bertilsson 82
Smålander, Catharina 276
Smålander, Jöran 276
Snellman, Johan Vilhelm 312
Snellman, Karin 247
Snellman, Kristian Henrik 312
Snoilsky, Adolf 269
Sondén, Per 302—303
Sohi 96
Sophia Albertina 300
Sorkka 96
»Sorr» 169, 174
Sorr (Sormuinen), Matts Persson 169

- Sormuinen 169, 174
 Sormuinen, Henrik 186
 Sorola 96
 Sorvainen 174
 Sovio 96
 Spalding, Johan 252
 Sparrman, Olof 207
 Spegel, Haquin 264
 Speitz, Hartvig Henriksson 64, 68, 280, 286
 Spolander 295
 Sporman 329
 Spornberg 294
 Spornberg, Isak 295
 Sprengtporten, Göran Magnus 350
 Sprengtporten, Jakob Magnus 317—318
 Staffan 37
 Staffan 185
 Staffan Finne 154
 Staffan Persson 181
 Stahl, Christina 255
 Starck 291
 Stark, Ingvall 153
 Stefan Laurensso 28
 Stenbock, Gustaf Olsson 54
 Stenbock, Katarina 61
 Stenfors, Ericus 290
 Stenius 329
 Stierncreutz 294
 Stierneld, Lars 252
 Stiernhielm, Georg 263—264, 350
 Stille 208
 Stobbin, Johan 337
 Stolpe, Georg 344
 Stora Lasse 171
 Strand 326
 Strandberg 294
 Streng, Lorentz 254
 Strömberg, Petter 255
 Strömer 329
 Sture 26
 Sture, Ingeborg 31
 Sture, Sten 31, 65
 Ståhlberg, Israel 297
 Stähle 330
 Stålar, Arvid Eriksson 82
 Stångberg 294
 Suojo 96
 Suomalainen 15
 Susi 96
 Sutthoff 294
 Sutthoff, Carl Gustaf 329
 Sutthoff, Daniel 329
 Sutthoff, Joachim 270, 329
 Sutthoff, Johan Petter 329
 Sutthoff, Lovisa Christina 329
 Sutthoff, Petter 329—330
 Suurpää 25
 Suutari, Marcus 182
 Svan 210
 Svan, Johan 276
Svanfeldt, Gunnar 327
 Svarthavre, Johan 306
 Sven Birgersson 54
 Svens, Birgitta 31
 Sylvesten 295
 Syllike 25
 Sämiskä 96
 Säppä 96
Söderberg, Tom 63
 Södergren 294
 Söderquist 295
 Tacitus 11
 Talempoika 25
 Tallqvist 294—295
 Tammelin, Jakob 303
 Tammelin, Lars 259
 Tappelan 188
 Tarfvonon 187
 Tarvainen 140
 Taube 299
 Tavast, Gabriel 111
 Tavast, Henrik 110—111
 Tavast, Johan Henrik 18
 Tavast (Tavasten), Henrik 79, 110—111
 Tavast (Tawastjerna), Erik 111
 Tavonia, Brita Stefansdotter 276
 Tavonia, Maria 277
 Tegel, Erik Jöransson 48, 145—146, 191
 Tegnér 334
 Tenhunen 140
 Terserus 288
 Terva Mats 66
 Tervahartio 96
 Tervoinen 96
 Tessin, Nicodemus d.ä. 75
 Thelin, Johan 213—214
 Thelin, Sophia 338
 Tijli 96
 Tolpo 96
 Tolstadius, Laurentius 175
 Thomas 57
 Tomas 37
 Tomas Björsson 48
 Tomas, Enögd 181—182
 Tomas Finne 48
 Thomas Finne 67
 Thomas Georgii 69—70, 73
 Thomas Johannis 74
 Thomas Mårtensson 57
 Thomas Staffansson 95
 Tomas Nylänning 48
 Thomas Thomasson 92
 Thunholm, Christina 316
 Tonttu 96
 Topelius, Zacharias 333
 Torkkela 96
 Torvast 25
 Tossa (Tossava) 214
 Tossavainen 214
 Tott 287
 Tott, Anna 58, 60
 Tott, Brita 59
 Tott, Ivar Axelsson 34
 Trippelfuss 207
 Trolle, Arvid 31
 Trotzig, Peter 212—213
 Träsk, Olof 167, 169
 Tulling, Fredrik 313—314
 Tuppe (Tuppurainen), Anders Olsson 200—201
 Turdin 278
 Turunen 15
 Tyni 96
 Tysk, Tyskiäinen 210
 Tänäund (Tenhuinen) 200
 Tölli 96
 Törni 96
 Törnqvist, Jonas 337
 Tötterman, Andreas 293
 Uggla 299, 319
 Ulfsparré 320
 Ulfsparré, Johan Månsson 167
 Uhlander 294
 Ullgren, Emanuel 238—239
 Ullström 294
 Ulrika Eleonora d.ä. 125—126
 Uneus, Fredrik Lenhart 306
 Urban Målare 23
 Urbian (Urpiainen) 200
 Wachtmeister, Hans 112, 115—116
 Wacklin 329
 Wacklin, Samuel 285
 Wadman 278
 Wahlberg 330
 Vaissinen 210
 Vahl, Elsa 255
 Wahlsten 294—295
 Wahlström 294—295

Wahlström, Eric 316
 Valborg 203
 Valborg Jöransdotter 108
 Valborg Jöransdotter 276
 Wald, Peter 280
 Wallenberg, Henrik 291
 Wallenius, Ivar 296—297, 299, 304, 308, 311, 313
 Wallenius, Johan 285
 Wallenstedt, Maria 259
 Wallgren, Carl Gustaf 343
 Waltari 313
 Wankijff, Niclas 280
 Wargius, Martinus Matthiae 69
 Wass 210
 Wattnuorj 96
 Vaste Eriksson 48
 Weber (Brenner), Sofia Elisabet 126
 Welin, Johannes 235
 Weman, Carl Gustav 319
 Veckman 294
 Venäläinen 15
 Vepsäläinen 15
 Werander 294
 Werander, Carl Gustav 283, 345
 Verelius, Olof 124
 Werngren 294
 Wessel 295
 Vestblad, Tobias 184, 186, 190, 204, 239—240
 Vesterberg 294
Westling, G.O.F. 147
 Westzynthius 294—295
 Wexionius, Mikael 16
 Wibom 294—295
 Widegren 294
 Victorin, Vilhelm Karl 262
 Wiese, Daniel 252
 Wikander 330
Wiklund, K.B. 348
 Vikman 254
 Vildeman, Arvid Tönnesson 82
 Vilhunen 140
 Viljakainen 140
 Willebrandt 318, 320
 Willhund, Pål (Pål Vilhuinen) 187
Villstrand, Nils Erik 17, 86, 112—116
 Wingeflycht, Simon 251
 Winter, Johan 280
 Virolainen 15
 Wirsén, Gustaf Fredrik 301
 Virsu 96
 Vitting Månsson 48
 Wivolin 295
 Wrang 256
 Wrangel, Erik 252
 Wrede, Fabian 127, 271, 301, 303
Wrede, R.A. 332—333
 Vultejus, Johannes 76—78
 Vähäjalka 96
 Vähä-Jumala 96
 Wänman, Israel Gustaf 291
 Wärnhjelm 18
 Västerberg, Erik Johansson 306
 Ylitalo 313
 von Yxkull, Otto Reinhold 278
 Zacharias 48, 50
Zettersten, Axel 82
 Zidbäck, Karl 282
 Ziervogel 328
 Åhman 294
 Åkerhielm, Magnus 257
 Åkerhielm, Samuel 257
 Åkermark, Sven (Leijonmarck) 79, 127
 Åman 294
Åström, Sven-Erik 287, 291
 Äimä, Anders Jakobsson 280
Öhman, Christer 146
 Öhman, Georg Jacob 297
 Öhrström 295
 Örlund 294
 Örman, Lars Olofsson 306
 Örn, Mats 306
 Örnberg, Gustaf Jacob 311
 Österberg 295
Österberg, Eva 147
Österlund, Birgitta 93, 95, 98, 106—107, 307
 Österman 267, 294, 295
 Österman, Henrik 273, 295
 Österman, Johan Johansson 267
 Östman 294

Ortsregister

Namnen på länder och landskap samt ortnamnen **Stockholm** och **Södermalm** har utelutits.

- Adelsjö 36
Adolf Fredrik, Stockholm 298, 311
Akaa 97
Alfta 173, 177, 182, 217—218, 221, 233, 255
Almunge 36
Alsen 204
Alsike 36
Alunda 33—34, 36, 268
Amsterdam 17, 60, 212, 262, 307
Anjala 301, 319, 350
Anundsjö 172
Apelbergsgatan, Stockholm 276
Arboga 15, 32—33, 42, 106, 186—187, 257
Arbrå 164, 177, 182, 217—218, 220, 233, 243, 255
Arnäs 172, 182
Arnö 36
Artsjö 283, 297
Arved Davidsgatan, Stockholm 100
Arsenalsgatan, Stockholm 84
Arvika 211
Asarum 115
Askainen 265
Asker 153
Asketorp 174
Aspberget 204
Aspeberget 238
Aspö 256
Atlantic City 215
Attmar 170—171, 173
Augsburg 294
Aura 41, 50, 120
- Badstugugatan, Stockholm 100
Baggetorp 154
Balingsta 36
Barkhyttan 164
Barnängen 338
Baståsen 167
Bengt Bryggaregatan, Stockholm 100
Bengt Ekehjelmegatan, Stockholm 100
Berg 154
Berghällsgatan, Stockholm 100
Berge 167, 177
- Bergsjö 169, 173, 175, 218, 220—221, 255
Besvärgsgatan, Stockholm 100
Betsberg 63
Birka 13, 21
Birkala 97
Biscaya 311
Biskopskulla 34, 36
Biskopsudden 318
Bjuråker 217—218, 220, 233, 244
Bjurå 243
Bjursås 63
Bjärnä 35, 94, 97, 106
Bjärträ 172
Björkberg 183
Björke 186
Björketorp 154
Björklinge 36
Björkskogsås 187
Björksta 35
Björkö 97
Björnberg 157, 218
Björneborg 14, 97, 113, 120, 124, 148, 150, 248, 251, 278, 299, 305—306, 329, 337
Björnmossen 218
Björnarv 218
Blacksås 218
Blankstöten 62, 65
Blasieholmen 266, 268
Bledåker 36
Bocksjö 157, 218
Bodstorp 154
Bodtjern 163
Bodum 172
Bogen 194
Boglösa 36
Bollhusen 74
Bollnäs 165, 173, 176—177, 217—218, 233, 255
Boda 154
Bondegatan, Stockholm 100, 277
Bondestöten 65
Bondgruvan 66
Bondkyrka 35—36
Borg (Norsborg) 111
- Borgbacken 14
Borgby 34
Borgå 14, 26, 85, 97, 152, 254, 255, 261, 273, 276, 278, 281, 297, 299, 305, 309, 311—313, 320, 322, 329, 347, 350
Borgsjö 170, 173, 203, 212, 233, 237, 243
Borlänge 185
Bornes hyttegård 65
Botillsäter 192
Botjärn 218
Botkyrka 111, 256, 259
Bovik 279
Brahestad 97, 254, 305
Bred 36
Breda gränden, Stockholm 28
Brickan 218
Bro 34, 36, 142
Bromma 36
Brunsborg 211
Brunbäck 203, 205
Brunnsgränden, Stockholm 100
Brunsjön 218
Brunskog 192
Brunstad 174
Bräkne 115
Brässjön 195
Bråviken 60, 153
Brügge 24
Bursjö 218
By 259
Byberg 218
Bålinge 36
Bångsta 210
Båtpärss 184
Båven 153
Bålinge 34—35
Bästdal 218
Böleskogen 173
Böllsta 34
Börje 35—36
Börstil 36, 44, 50
- Cadiz 311
Catharinagatan, Stockholm 100
Catharina östra kyrkogata, Stockholm 100

- Claes på Hörnet 338
 Daga 145
 Dal 172
 Dalarö 317
 Dalby 36, 192, 195, 197, 204, 240
 Dalälven 184, 192
 Danmark 35—36
 Danviken 45, 275, 277
 Delaware 16, 195, 208—215
 Dellensjöarna 164
 Delsbo 164, 174—176, 204, 218, 220, 233, 243, 255
 Djupa 218, 221
 Djurgården 318
 Dorpat 288
 Drottningholm 331, 334
 Dyningeberg 154
 Dyvernäs 181—183
 Döderhult 118
 Dömitz 176

 Eckerö 86, 97, 320, 322, 335
 Ed 36, 172
 Ede 154
 Edsberg 154
 Edsbro 36
 Edsele 172
 Edsåsen 173
 Ekebo 218
 Ekerö 58
 Ekenäs 85, 97, 278, 305, 329
 Ekeby 36, 118
 Ekolsund 39
 Elbing 86
 Elimä 301
 Enköping 15, 35, 37, 52, 57—58, 176
 Enköpings-Näs 34, 36
 Enånger 164, 218, 255
 Enåker 217
 Esbo 97
 Eskilstuna 142, 148
 Eura 97
 Eurajoki 105
 Euraåminne 29

 Fackelbergsgatan, Stockholm 276
 Fagnäs 169
 Fallåsen 218
 Falun 62—63
 Falu koppargruva 62—68
 Fannsjö (Fannsen) 157, 218
 Faringe 36
 Fasterna 35—36
 Fatebursholmen 100
 Filipstad 62, 187

 Finnafallet 155
 Findia 13
 Finnebo 65
 Finneboda 202
 Finnerödja 155
 Finnetag 191
 Finnetorp 152
 Finnhyttan 63, 191
 Finnström 97, 279, 330
 Finnsjön 57
 Finnestad 171
 Finnstad 152
 Finnäs 163, 218
 Finsta 129
 Fiskaberget, Stockholm 100
 Fiskaregränden, Stockholm 100, 106
 Fiskestrand, Stockholm 25
 Fittja 36
 Flet, Flät 173, 218
 Fjällsjö 172
 Flintshögst 157
 Floda 233
 Focksta 34
 Fogdö 256
 Folsberga 35
 Forkarby 34
 Forsa 217—218, 255
 Fort Christina 210
 Fredrikshamn 279, 292, 297
 Fryksdalen 192—193, 198—199, 201, 206, 211, 240, 346
 Fryksände 192—196, 200, 212, 240, 347
 Fröslunda 36
 Frösthult 36
 Funbo 33, 36
 Furuberg 157, 218
 Furusund 345
 Fuskås 218
 Fyrisån 286, 292
 Färentuna 34, 36
 Färila 167, 171, 177, 182, 217—218, 220, 233, 255
 Färingön 34
 Färila 243—244
 Färnebo 198—199, 259
 Fögdö 97

 Galven i Alfta 157, 218
 Galven i Arbrå 157, 218
 Gamlakarleby 97, 261, 299, 305, 309, 312, 329, 345
 Gamla Prästgårdsgatan, Stockholm 100
 Gamla Skolstugugränden, Stockholm 74
 Gamla Uppsala 36

 Gammelboning 218
 Garpenberg 63, 205
 Gilbo 217
 Gillberg 198
 Gillberga 195
 Giresta 36
 Glasbruket, Stockholm 99
 Glasbruksgatan, Stockholm 100, 329
 Glava 192, 195, 200
 Gnarp 255
 Gottröra 36
 Gopan 157, 218
 Grandgårde 186, 190, 233
 Graninge 159, 171—172, 233
 Grannäs 157
 Grannäs 218
 Gransjön 171, 195
 Greifswald 61, 244
 Gripsholm 53, 143, 151
 Grisslehamn 320, 322, 334, 340, 343
 Grue 348
 Grums 195, 198
 Grundsjön 163, 170, 173, 213
 Gråbergsgatan, Stockholm 276
 Gråmunkebron 28
 Gråmunkegränd, Stockholm 28
 Gråmunkeholmen 25, 27, 51, 69, 71
 Gråmunkeklostret 28, 45
 Gryta 35—36
 Grythyttan 68, 187—188, 199, 233
 Gränge 186, 190, 239
 Grängsjö 157, 218
 Gränsjötorp 199
 Gräsö 330
 Gräsmark 199, 240
 Gudmundrå 172, 233
 Guldsmedshyttan 233
 Gullberg 157, 218
 Gunnarskog 192—193
 Gåssjö 157, 167, 218
 Gåtby 279
 Gyltö 29
 Gällsjö 218
 Gävle 53, 160—161, 163—164, 170, 175, 206, 215, 304, 340—341
 Göteborg 18, 83, 208—211, 251, 257, 278, 301, 304, 307, 310, 323, 335, 339, 343
 Götene 34
 Götgatan, Stockholm 100, 338
 Göttingen 244

 Haapaniemi 182, 342
 Haarataipale 183
 Haddungsnäs 169

- Haga 36
 Hagby 36
 Halikko 90, 93, 97, 301
 Hallen 218
 Halmstad 257
 Hambra 177, 181—182
 Hambro 217
 Hamburg 60, 303
 Hammarby 34, 36
 Hammaren 218
 Hammarland 86, 97, 222, 279, 330
 Hamra 206, 233
 Hamrånge 166
 Hanabo 181
 Hanebo 165—166, 174, 205, 218, 220—221, 233
 Hangöudd 41, 128
 Hankavesi 152, 345
 Hans Wardborghs gränd, Stockholm 28
 Hardemo 154
 Hassela 164, 166—167, 169—170, 173—177, 187, 217—218, 220, 233
 Haukivesi 138
 Harmånger 255
 Hattula 97
 Hauho 297
 Heden 218
 Hedemora 260
 Heilsberg 221
 Helgeandsholmen, Stockholm 25, 74—76, 79—80, 271
 Helgeandshuset, Stockholm 27—28
 Helgona 153
 Helgum 172
 Helsingfors 83, 85, 97, 240, 250, 252, 271—272, 278, 281, 303, 305—306, 309—311, 313, 329, 338, 344, 347
 Hestia 13
 Hesunda 161, 170
 Hidinge 154
 Hille 166
 Hilleshög 36
 Hinriksorp 154
 Hitis 14, 325
 Hittis 279
 Hjulsjö 199, 233
 Hjalsta 36
 Hogdal 167, 218, 220
 Holingsbo 57
 Hollola 138
 Holm 36, 170
 Horga 218, 221
 Hornsgatan, Stockholm 100
 Horontaipale 182
 Hov 218
 Hovberg 218
 Hovdesta 57
 Humblesta 57
 Huseby 57
 Hudiksvall 160, 165, 175, 251, 255
 Hulta 279
 Husby-Lyhundra 36
 Husby-Sjutolfta 36
 Husby-Årlighundra 36
 Huseby 154
 Huskølen 157, 218
 Håbo-Tibble 36
 Hålsjö 218
 Håtuna 36
 Håvra 218
 Häckfall 201
 Häcklefjäll, Stockholm 101, 106, 312
 Häggeby 36
 Hallefall 153
 Hällefors 62, 68, 187—188, 199, 224, 233
 Hälsen 157, 218
 Härkeberga 36—39
 Härnevi 36
 Härnösand 160, 171, 175, 250, 252, 254—255
 Hästberg 157, 218
 Häverö 36
 Höcksta 257
 Höga stigen, Stockholm 100
 Högbergsgatan, Stockholm 100
 Högbo 163
 Högholmen 14
 Högsjö 155, 172
 Högsten 155
 Hökens berg, Stockholm 100
 Hökens gränd, Stockholm 100
 Hökens kvarn, Stockholm 100
 Hölbo 145, 147
 Hörnefors 338

 Ijo 58, 299, 314
 Ilmajoki 97, 321
 Ilmola 268
 Indal 171
 Indal-Liden 170
 Ingå 26, 97, 262, 330, 342
 Istunmäki 182
 Itis 297
 Ivantjärn 218

 Jakobstad 97, 255, 277, 299, 305, 309, 329
 Janakkala 97
 Jerusalem 69
 Jettendal 255
 Jockas (Juva) 35, 138, 343
 Johannes, Stockholm 298, 306, 311
 Jomala 86, 97, 210, 279, 289
 Jorois 343
 Juhoila 225
 Julita 142, 153
 Julsta 154
 Julåsen 170
 Junkarsborg 14
 Junkil 36
 Junsele 172, 203
 Juorkuna 58
 Juva, boställe 301
 Juusela 325
 Järbo 163, 233
 Järfälla 28, 36
 Järna 185, 233, 235
 Järnboås 233
 Järnvågen, Stockholm 99
 Järvsjö 173, 176, 204, 218, 233, 243, 255
 Jäskis 257
 Jönköping 33, 278, 343
 Jönåker 145, 153, 203
 Jösse 197—198, 206

 Kajana 97, 285, 314
 Kalajoki 97, 255, 299
 Kalix 338
 Kalltjärn 218
 Kalmar 33, 36, 84, 112, 114—115, 251, 257, 278, 282
 Kanckas 128
 Kangasala 306
 Karis 14, 97, 330
 Karislojo 337
 Karkku 107—109, 255
 Karlberg 343, 350
 Karleby 41, 117
 Karlshamn 114
 Karlskrona 16, 87, 112—118, 191, 325, 346
 Karlskoga 152—154
 Karlstad 142, 187, 191—192, 198—199
 Karlsten 343
 Karsvall 157, 218
 Kassel 303
 Katarina, Stockholm 74, 78, 93—99, 101, 120, 256, 268, 293, 298, 307, 311—313, 329, 337, 344
 Kattby 279
 Kavlebron 155
 Kemi 58, 182, 314
 Kexholm 140, 247, 276

- Kiiikoinen 106
 Kil 198
 Kila 153
 Kilsbergen 154
 Kimito 26, 85, 93, 97, 210, 279, 299, 306, 320, 330
 Kinda 152
 Kindstugatan, Stockholm 44, 50
 Kjällsjön 163
 Kjällviken 57
 Klara, Stockholm 277, 293, 298
 Klarälven 192
 Klenoret 154, 191
 Klepp 174
 Klevgränd, Stockholm 100
 Klondyke 65
 Knista 153—154
 Knivsta 36
 Kogghamnen, Stockholm 25
 Kolmården 151, 153
 Konnevesi 182
 Konungsberga 142
 Kornhamnen, Stockholm 25, 28
 Korpo 26, 29, 85, 93, 97, 279, 330
 Korsbäcken 155
 Krisslinge 34
 Kristiania 212
 Kristianstad 341
 Kristina 255, 329
 Kristinehamn 142
 Kristinestad 97, 111
 Krogby 35
 Kronobergs slott 55
 Kronoby 97, 116—117, 125, 325
 Krusenberg 331
 Kräcklinge 154
 Kuhajärvi 210
 Kulju (Kulja) 108
 Kulla 36
 Kumla 154
 Kumlinge 256, 330
 Kumo 35, 97, 140, 151
 Kungsberg 163, 218
 Kungsholmen, Stockholm 79, 267, 293, 298
 Kungs-Husby 36
 Kungsträdgårdsgatan, Stockholm 84
 Kungsö 279
 Kungsör 64, 80, 82
 Kuopio 182
 Kuortane 58
 Kusnäs 161, 170
 Kuusamo 274, 314
 Kvarnberg 157
 Kvarnbergstorp 218
 Kvarngränd, Stockholm 312
 Kvarntorp 155
 Kvarken 41
 Kvistbro 147, 154
 Kårböleskog 157, 218, 233
 Kårsta 36
 Kyan 218
 Kymmenegård 65, 278
 Kyrkbyn 218
 Kyrkhävdén 155
 Kyrksjön 170
 Kyrkslätt 97, 330
 Kyro 41, 97
 Källsjön 157, 218
 Källåsen 157, 218
 Kåpplingeholmen, Stockholm 84
 Kärrbo 259
 Käxtjärn 68
 Köla 200—201
 Kölen 239
 Köping 257, 259
 Kölsjön 157, 167, 169—170, 174—175, 218
 Köpmannagatan, Stockholm 28
 Köyliö 37—39, 106
 Labbetorp 154
 Ladoga 13
 Ladugårdslandet 74, 76, 84, 99, 208, 267—268, 276, 293, 298, 338
 Lagga 36
 Lahis 60
 Laihela 97
 Laihia 182
 Lalloila 37
 Lammi 97, 283
 Landskrona 341
 Landsort 335
 Lappajärvi 117
 Lappo 58, 97
 Laukaa 167, 182, 210, 238
 Lech 349
 Leiden 27
 Lekeberga 154
 Lekvattnet 195, 212, 224
 Lemba (Lempäälä) 28
 Lemland 86, 97
 Lena 35—36
 Lensjö 218
 Lenåsen 218
 Leppävirta 279
 Leringen 171
 Letala 41—42, 86, 97
 Libelitz 319
 Liden 171—172, 233
 Lidingby 35
 Lidköping 262
 Lievestuore 182
 Lillbo 218
 Lilla Badstugugatan, Stockholm 100
 Lilla gränden ifrån Catharina kyrkoga-
 ta, Stockholm 100
 Lille 334
 Lillkyrka 36
 Lillkyro 58
 Lillmörtsjön 170
 Lillnaggen 171
 Lillskog 218
 Lillström 171
 Limingo 97, 254, 299, 314, 317
 Linköping 33, 50, 261
 Linde 68, 185—186, 233
 Lindesberg 64
 Lissabon 309
 Lister 114
 Litslena 34, 36
 Ljusdal 165—167, 215, 217—218, 220, 233, 255
 Ljusnan 68, 164
 Ljusnarsberg 68, 180, 187—188, 190, 199, 204, 233
 Ljusterö 36
 Ljustorp 170—171, 233
 Lockerud 213
 Lochtea 299
 Loimijoki 76, 296
 Lojo 97, 284
 London 311, 322
 Lopa 218, 221
 Los 157, 166, 233
 Loskog 218
 Lossa 36
 Lotan 218
 Lovisa 305, 309—310, 312, 329, 347
 Lovö 36
 Ludgo 151, 153
 Luleå 50
 Lunda 36, 153
 Lungsund 154, 191
 Lustholmen 84
 Långbo 218
 Långedsskogen 173
 Långfors 218
 Långtora 36
 Läby 36
 Länna 36
 Lännäs 153
 Lybeck 21, 39, 62
 Lyon 311
 Lytestigen 211

- Löa 68
 Löt 36
 Lövberg (Björkeberg) 181—182
 Lövsta 57, 306
 Lövås 157, 218
- Magne 195
 Malaga 311
 Malax 255
 Malingsbo 186, 233
 Malmskillnadsgatan, Stockholm 331
 Malung 157, 169, 218, 233
 Mangen 195
 Mangskog 135
 Maria Magdalena (Maria), Stockholm 79, 95—99, 108—109, 252, 293, 297—298, 311—312, 338
 Mariaberget, Stockholm 207
 Mariefred 142
 Mariestad 142, 213
 Markkula 182
 Maryland 215
 Masku 97, 299, 338
 Medelsta 115
 Medevi brunn 291
 Mellilä 106
 Merimasku 296, 299
 Misterhult 282
 Mjösjön 170
 Mjövattnet 172
 Mora 235—236, 243
 Mosis kvarnberg, Stockholm 100
 Moskva 125, 303
 Mossebo 155
 Mossevatten 195
 Mouhijärvi 120, 289
 Munklägret 74
 Muletjärn 195
 Munsjö 36
 Mustasaari 24, 26, 41, 58, 148, 150
 Mustiala 344
 Mällängsstad 218
 Mällängsstuga 218
 Mårdnästorpet 218, 221
 Mårdsjö 218, 221
 Münster 27
 Mynämäki 97
 Mäster Samuels gränd, Stockholm 331
 Möckeln 154, 191
 Möckelsbodan 153—154, 191
 Mödångebo 218
 Mögesjön 163
 Mörtsjö 170
 Mörskom 97
- Nacka 90
 Naggan 173
 Naggen 157, 166, 171, 218
 Nagu 85, 97, 279, 330
 Naksjö 204
 Narva 76, 82, 146, 265, 329
 Natsjö 68
 Nedertorneå 48, 69
 New Jersey 215
 Nian 218
 Niarne 157
 Nikolai 298, 311
 Nimben 57
 Njurunda 171, 255
 Njurånger 255
 Nor 206
 Nora 36, 185, 187, 233
 Norberg 63
 Nordanbro 167
 Nordaná 218
 Norra Flåt 157
 Nordanstig 165
 Nordmaling 160, 172
 Nordmark 62, 195, 198
 Nordsjö 203
 Noren 190
 Norrbo 218, 220—221, 243
 Norrbo, Stockholm 325
 Norrbrogatan, Stockholm 74
 Norrbärke 186, 233
 Norrby 68
 Norrköping 95, 107, 251, 304, 333
 Norrmalm, Stockholm 25, 69, 71, 84, 87, 89, 99, 268
 Norrtälje 129, 330
 Norskog 186
 Norrsunda 36
 Nousis 38—39
 Nådendal 58, 61, 256, 299, 309
 Näs 185—186, 190, 204, 233, 235—236, 239
 Näckebo 84
 Närpes 24, 26, 58, 69, 97, 254—255
 Närssjön 186
 Näs 195, 198
 Nästvattnet 172
 Nätra 172
 Nättraby 115
 Ny 192, 195, 197, 240
 Nya Kopparberget 62, 68, 188
 Nybble 154
 Nybo 218
 Nyby 97
 Nydrätt 154
 Nyed 192
- Nyen 76
 Nyenskans 255, 274
 Nygatan, Stockholm 100
 Nyhamn 86—87
 Nykarleby 97, 124, 254—255, 329
 Nykvarn 210
 Nykyrka 32, 97
 Nyköping 33, 59, 142—144, 146—148, 150, 251
 Nynäs 58—61
 Nynäshamn 86
 Nyslott 97, 138, 148, 150—152, 205, 248, 278, 280
 Nystad 17, 58, 97, 124, 248, 261, 276, 299, 305, 334
 Nysätra 36
 Närtuna 36
 Nöteborg 14
- Ockelbo 156, 163—166, 215—219, 221, 233
 Odensala 36
 Odense 61
 Offerberg 218
 Offerdal 204—205
 Oppunda 145, 147
 Oravais 339
 Ore 177—184, 186, 233
 Orkestra 36
 Orsaltargränden, Stockholm 100
 Orsa 177—184, 186, 189, 204, 233, 235—236, 239, 243
 Ovan sjö 163—164, 166, 217—218, 221, 233, 237
 Ovanåker 177, 218, 233
 Oxsjön 170
- Padua 61
 Paipis 97
 Paltamo 259, 271, 299
 Pargas 26, 28, 93, 97, 222, 306
 Pedersöre 24, 26, 41, 95, 97, 116—117, 255, 258
 Pelarebacken, Stockholm 100
 Pellinge 85
 Pellosniemi 138, 140
 Pemar 35, 97
 Pennsac 214—215
 Pennsylvania 214
 Pernå 26, 85, 95, 97, 105, 255, 299, 312, 243
 Pielisjärvi 299
 Píkis 97, 299
 Pijlegatan, Stockholm 100
 Pojo 85, 97, 330

- Poltava 247, 252
 Porkala 97
 Posseborgen 155
 Prästgårdsgatan, Stockholm 101
 Pudasjärvi 182
 Pyhäjoki 48, 97, 182, 281, 314
 Pyhämaa 256
 Pälkäne 337
 Pääjärvi 182

 Qvarngränden, Stockholm 101

 Racoon Creek 214—215
 Raman 157, 218
 Ramsberg 68, 233
 Ramnasäter 151
 Ramsele 172, 203
 Ramsta 36
 Ranvall 218
 Rantasalmi 137—138, 192
 Rasbo 35, 36
 Rasbokil 36
 Raseborg 85, 151
 Ratsjö 195
 Raumo 30, 50—52, 97, 113, 251, 305—
 306, 311, 329, 337
 Rautalampi 16, 139—140, 150, 152,
 155, 158, 160, 167, 180, 182, 205, 211,
 229, 238, 306, 345
 Ravalstorp 154
 Reenfältsgatan, Stockholm 101
 Rekarne 145, 147—148
 Repslagaregatan, Stockholm 101
 Reval 23, 53—54, 82, 92, 329
 Rickebo 218
 Riddargatan, Stockholm 338
 Riddarholmen, Stockholm 27, 50, 71,
 73—74, 77—78, 267, 298, 306, 311
 Riddarhustorget, Stockholm 342
 Riga 23, 53, 75, 86, 255, 311
 Rigåsen 167
 Rimito 85, 97, 299, 312
 Rimsbo 218
 Rimäge 167
 Risarven 157, 218
 Rissberg 181—182
 Rogstad 255
 Rom 52, 324
 Rossundeberg (Rosentorp) 181—182
 Rostock 61
 Rovaniemi 314
 Runbo 36
 Runsjön 195
 Ruovesi 106, 140, 150, 152, 155, 164,
 182, 188, 199, 229

 Råda 192, 242
 Råby 151, 153
 Råsjön 170, 203
 Ryggskog 157, 218
 Rytterne 187
 Rällen 188
 Rämman 199
 Rättsjöberget 201
 Rättvik 184, 186, 190, 233, 235
 Rödkullen 218
 Rögdeån 195
 Rönnbacken 163, 218
 Rönö 145, 147, 151, 153
 Rörkullen 224
 Rösböl 153

 Saarijärvi 238, 331
 Sagu 71, 97
 Sala 62, 65—68, 257, 346
 Salberget 64
 Salo 90, 97
 Salpausselkä 14
 Saltmästaregränden, Stockholm 277
 Saltsjön, Stockholm 21, 25, 71, 84, 99,
 101
 Saltvik 97
 Sandbacksberget 101
 Sandbergsgatan, Stockholm 101
 Sandsjö 181—182
 Sandviken 163, 165
 Santa Maria gränd, Stockholm 100
 Sastmola 106
 Sarvlax 76
 Saxen 170
 Saxåhyttan 191
 Sefaståsen 181
 Segersta 174, 205, 220—221
 Selebo 145
 Selånger 171, 205
 Settna 173
 Sevillegatan, Stockholm 337
 Sidensjö 172, 255
 Sigfridstorp 200
 Signildskär 335
 Sigtuna 15, 21, 35, 37, 42, 52
 Siikajoki 314
 Siljan 177, 184
 Sillpackaregatan, Stockholm 101
 Silleboda 57
 Simtuna 34, 36, 255
 Singö 330
 Sjundeå 330
 Sjalagårdsgatan, Stockholm 50
 Sjalavad 172
 Själstuga 218

 Sjöbygden 117
 Skagern 155
 Skara 261—262, 278, 321
 Skagershult 154
 Skederid 129
 Skedvik 36
 Skepparegränd, Stockholm 101
 Skeppsbron 71, 322
 Skepptuna 45
 Skinnarviksberget 101
 Skinnskatteberg 233
 Skog 205
 Skogsjön 218
 Skoggstibble 36
 Skuttunge 36
 Skå 36
 Skålsjö 218
 Skånela 36
 Slobyn 206
 Slottsbacken, Stockholm 74, 207, 341
 Slussen, Stockholm 99
 Smedby 34
 Smedjegården 210
 Smyrna 326
 Sniptorpet 218
 Snävringe 142
 Sollefteå 171, 203
 Sollentuna 29, 35—36
 Somero 279
 Sparrsätra 34, 36
 Spånga 36
 Stadsgårdsgatan 202
 Stadsträdgårdsgatan, Stockholm 101
 S:t Jakobs kyrka 69, 73, 76
 S:t Michel 182
 S:t Olof 36, 277
 S:t Petersburg 271, 304—305, 329, 343
 S:t Pohlsgatan 100
 S:ta Clara kloster 29
 S:ta Gertrud 28, 42, 44—45, 48, 69, 73,
 271
 Stavby 36
 Stegeborg 56
 Stegtomta 203
 Stockholms-Näs 36
 Stolbova 17, 69
 Stora Sandbergsgatan, Stockholm 277
 Stora Badstugubrinken, Stockholm 100
 Storbjörnsboda 154
 Storby 257
 Storkyrkobrinken, Stockholm 270
 Stor Kullsjön 171
 Storkyro 58, 124
 Stormyra 171
 Stormörtsjö 170, 205

- Storulvsjön 170
 Stralsund 259
 Strängnäs 29
 Stråssjö 218
 Strömmaby 279
 Strömsholm 80—82, 257
 Stugbacken 157, 173, 218
 Strängnäs 27, 33, 142, 251, 255—257
 Styrnäs 172
 Stäket 32
 Stöde 170—171, 173, 204, 233
 Sund, Åland 97
 Sund (Sunne), Värmland 192, 199, 209, 240
 Sundby 34
 Sundsjö 154, 192
 Sundsvall 160, 164, 212, 254
 Svartbo 218
 Svartbrödragatan, Stockholm 25
 Svartbrödraklostret, Stockholm 27, 44, 50
 Svartens gränd, Stockholm 101, 312
 Svartsjö 257
 Svartsjölandet 34
 Sveaborg 17—18, 301, 309, 317, 320, 337, 343
 Svedje 167
 Svedåsen 157
 Svennevad 153
 Svinnegarn 34, 36, 57—58
 Svärdsjö 62, 184, 233, 235
 Sånga 36
 Sycklinge 35
 Sysmä 97, 283
 Säby 256
 Säffsen 185, 236
 Säfsnäs 186, 190, 233, 235—236, 239—240
 Säkkärämäki 182
 Sättersta 153
 Sättna 171
 Sääminki 138
 Söderby 30—31
 Söderbärke 186, 233
 Södergarn 57
 Söderhamn 251
 Söderköping 59, 251
 Södertörn 50
 Södra Möre 16, 112—116
 Sönnanbodarne 154
 Sörby 154
 Sörfly 218
 Sörgården 174
 Tammela 97, 296, 337
 Tannsjö 181—182
 Tavastehus 54, 97, 125, 152, 250, 255, 282, 305, 338
 Tavastgatan, Stockholm 101
 Tavinsalmi 138, 140
 Tegelsmora 36
 Tenala 26, 97
 Tenskog 157, 218
 Tida 36
 Tierp 36, 182, 203, 255
 Tillinge 36, 57
 Tiveden 133, 155, 233, 242, 346
 Tjärhovsgatan, Stockholm 101, 276, 312
 Tjärnsjön 171
 Tjärnvall 157, 218
 Topolno 221
 Tornedalen 141
 Torneå 97, 255, 258, 299
 Torp 154, 160, 163, 170, 205—206, 212, 233
 Torp, Åland 279
 Torshälla 142
 Torstuna 36
 Torsvi 36
 Torsåker 164, 166, 172, 204, 221
 Torsång 62
 Trossnarven 218
 Trosa 86—87
 Tryggeboda 154
 Trysslinge 154
 Träkvista 58
 Trögd 35, 37
 Tuhundra 142
 Tullportsgatan 276
 Tuna 36, 171, 254—255, 257
 Tuppetorp 200
 Tusby 296
 Tving 115
 Tälbo 218
 Tångeråsa 147, 154
 Täsjö 172, 203
 Täby 36
 Tynnelsö 142
 Tyrvis 299
 Tysslinge 153
 Törna 36
 Tövsala 26, 90, 92—95, 97, 306, 330, 338
 Uddevalla 278
 Ugglebo 237
 Uhrvädersgränd, Stockholm 101
 Ule träsk 140
 Uleå 43, 58, 182, 254
 Uleåborg 73, 97, 255, 276, 285, 299, 305—306, 309—311, 313—314, 317, 329
 Ulfsby 24, 27—28, 97
 Ulfsjö 171, 173, 195, 204
 Ullångers 172
 Ulricehamn 330
 Ulriksdal 9
 Ulvtorp 163, 218
 Umeå 338—340
 Undersvik 218, 220—221
 Unå 177
 Uppsala 15, 19, 28, 33—37, 42, 48, 52, 54—55, 120, 124—127, 175—176, 245, 255, 260, 271, 274, 278, 283, 286—292, 303, 312, 319, 321—323, 331, 348
 Urjala 39
 Uskela 35, 76, 78, 90, 97, 126
 Utjärvi 314
 Vadsbo 142, 145
 Vadstena 52, 61, 125
 Waeterlandt 212
 Vaksala 36
 Valbo 166
 Vallby 35—36
 Valle 142, 145
 Vallentuna 36
 Varberg 343
 Warnemünde 176
 Varnum 154, 191
 Vasa 97, 150, 254—255, 285, 305, 309—310, 325, 329
 Vassunda 36
 Vaxholm 257
 Veckholm 36
 Vemo 90, 92—93, 97
 Vekelax 254—255
 Vesämäki 182
 Vetteåsen 163
 Vesilax 58, 97
 Vesulahti 138, 140
 Viborg 14, 55—56, 69, 78, 83, 85, 97, 103, 112, 114, 125, 247—248, 250, 254, 262—265, 276, 287, 303, 329
 Vidbo 36
 Vibyggerå 172
 Viitasaari 238, 241, 325
 Vik 60
 Vikbolandet 152, 155
 Viksjö 159, 171—172, 233
 Villberga 36
 Villmanstrand 279, 309
 Villnäs 301
 Villättinge 145

Vintermossen 204
 Vintjärn 62
 Virmo 97, 111
 Visby 24, 322, 343
 Visnum 191
 Wittenberg 61
 Vittersjön 218
 Vittis 97
 Vittsjö 218
 Volga 125
 Wollmar Yxkullgatan, Stockholm 101
 Voxna 233
 Vrångtjärn 157, 169, 218
 Välsjöbo 218
 Våmbfjärdingen 25, 28
 Vårdnäs 152
 Vårfrukyrka 34, 36
 Vås 218
 Vaddö 320, 334
 Väla 57
 Vänge 35—36
 Värmdö 82
 Väse 191
 Västansjö 218
 Västanäng 218
 Västerdalsälven 184
 Västerlånggatan 28
 Västerlövsta 255
 Västersalberget 185
 Västersysslet 145, 191
 Västervik 251
 Västerås 28, 42, 52, 131, 175, 186—187,
 235, 251, 257, 259—261, 321, 340
 Västland 36
 Västra Ryd 36
 Växjö 55
 Vörå 41, 97, 255

 Ylistaro 124
 Yngaren 59, 153
 Yttergran 36
 Ytterlännas 172

 Åbo 14, 16—17, 24, 27—28, 38, 41, 44,
 50—51, 53, 61, 68, 71—72, 74, 79,
 82—83, 85—86, 94, 97, 103, 108, 110—
 115, 120, 123, 125—126, 128—129, 131,
 148, 150—151, 158, 187, 199, 207, 215,
 221, 241, 243—244, 247, 250, 252,
 255—261, 268, 273, 276—278, 280—
 291, 299, 303—306, 309—311, 313, 316,
 318, 320—328, 330—335, 337—338,
 343, 350
 Åker 145
 Åkaregatan, Stockholm 101

 Åkerby 36
 Åkerö 58—61
 Åland 36
 Åminne 61, 344
 Åsaka 262
 Åsögatan, Stockholm 206
 Återvändsgränden, Stockholm 277

 Älgå 199
 Älvdalen 192, 195—196, 198, 240
 Älvsborg 54, 65, 172
 Ängnäs 218
 Äpplebo 185, 233
 Ärentuna 36
 Ärnevi 34
 Ärnäs 154
 Åskietorpet 218

 Ökarby 279
 Öknebo 145
 Ölme 199
 Ör 57
 Örebro 45, 142—143, 154, 185, 188,
 194, 209
 Öregrund 334
 Örträsk 177
 Ösmo 50—51, 95
 Össeby-Garn 36
 Össjön 157, 218
 Östa 154
 Österby 35
 Österdalälven 184
 Östergraninge
 Östhammar 251
 Östgötagatan, Stockholm 312
 Österlövsta 57
 Östermalm, Stockholm 84
 Öster-Silvberg 63
 Östersysslet 145, 191
 Österåker 36
 Östlandet 165
 Östmark 141, 192, 240
 Östra Ryd 36
 Östra Vingåker 317
 Östuna 36
 Övergran 36, 255
 Överlännäs 172
 Övernäsby 279
 Övre Glasbruksgatan, Stockholm 100
 Öyesjön 170

